B16

१८९

శ్రీః

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

వైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయవిరచితమ్

పితృమేధసారసహితం సుధీవిలోచనం నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లిక్కేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్విజయతేతరామ్

౧౮౯౪ - ౧౧ - ౨౦

ప్రకటనా

యదభిలషితాని గృహ్యరత్నాదిపుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యజ్ఞాయ్యర్ తో౽ధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణేచ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧ - ౧౨ - ౦	౦ - ౩ - ౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩ - ౮ - ౦	౦ - ౫ - ౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧ - ౩ - ౨	౦ - ౨ - ౦
దశనిర్ణయః	౧ - ౬ - ౦	౦ - ౨ - ౦
భూమివిలోచనమ్	౩ - ౪ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪ - ౦ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧ - ౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦ - ౫ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ప్రయోగదర్పణః	౧ - ౮ - ౦	౦ - ౧ - ౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౧ - ౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦ - ౧౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ఆర్తిప్రబన్ధం	౦ - ౫ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦ - ౨ - ౬	౦ - ౦ - ౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూల్లిరువ హిన్దూలైఫ్ ఇన్ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యజ్ఞార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదిండకళుహిసువవరు రూపాయి౧క్కె ౧ఆణేప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

సుధీవిలోచనస్థ విషయానుక్రమణికా.

పు	విషయాః.

పు విషయాః

పు విషయాః

సుధీవిలోచనస్థ శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుటే	పఙ్త్కౌ	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౩	౩	నచధీర్ఘి	నచదీర్ఘి
,,	౧౫	స్మముర్ధ్నణా	స్మమూర్ధ్నణా
౧౫	౭	బలీవర్ధ	బలీవర్ద
౨౭	౨౧	యాద్వృద్ధి ర్వేది	యాత్ "విధిర్వా" ఇతి
౩౦	౧౧	రాననయ	రానయ
౩౧	౧	ప్రాణిష్వ	ప్రాణీష్వ
౩౨	౧	ఇయం నారి	ఇయం నారీ
,,	౧౧	ఊడాయాః	ఊఢాయాః
,,	౧౩	గోవదః	గోవధః
,,	౧౭	ణారా రేషు	దా రేషు
౩౮	౧	వీగతశిష్టా	విగీతశిష్టా
౪౫	౪	ఊద్వయిన్త	ఉద్వయన్త
౪౯	౩	లంకత్య	లంకృత్య
౫౩	౧౨	ద్వితియాం	ద్వితీయాం
,,	౧౬	నథికృతా	నధికృతా
౫౪	౬	ఆనాహితా	ఆనాహితా
౫౭	౩	పిష్ణుశ్చ	విష్ణుశ్చ
౬౪	౬	తస్మాధర్మ	తస్మాద్ధర్మ
౬౯	౧౨	అత్త్రైవం	అత్రైవం
౭౨	౧౪	శాసిస్రో	శాస్త్రిస్రో
౭౪	౯	త్ర్యహవిద్ధి	త్ర్యహవిధి
౭౯	౧౩	ద్వైవద్యతా	ద్వైవద్యుతా
౯౨	౧౮	ధనహారీణా	ధసహారిదా
,,	౨౦	సోదరస్స	సోధకస్స
౯౮	౨౫	పిత్రువ్యపా	పిత్రుప్రపా
౧౦౩	౨౩	యాజ్ఞవల్క్యీయ	యాజ్ఞివల్కీయ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౪	౨౧	ధర్మయాస	ధర్మ[illegible]్యప
౧౦౫	౬	ఉత్పనమ్	ఉత్పన్నమ్
౧౦౬	౨౨	శిష్ఠాచారా	శిష్టాచారా
౧౧౦	౬	భ్యజ్జనే	భ్యజ్ఞనే
౧౧౩	౧౮	ప్రేతాకా	ప్రేతకా
౧౧౬	౧౧	వైశ్వదేశ్చ	వైశ్వదేవశ్చ
౧౨౨	౧౧	తర్ధం	తదర్ధం
౧౨౩	౧౮	ఆగేర్మరణ	ఆగ్నేర్మరణ
౧౩౨	౧౯	చాష్టిస	చాష్ఠిస
౧౩౯	౧౪	శాజ్జలీ	శాఙ్జలీ
౧౪౧	౨౪	త్రితీయే	తృతీయే
,,	౨౮	స్త్రితీయే	స్తృతీయే
,,	,,	త్రితీయే	తృతీయే
౧౪౨	౧౦	త్రితీయే	తృతీయే
౧౪౩	౧౩	ఉధకదాన	పిణ్డదాన
౧౪౪	౧౦	సంస్కృనాం	సంస్కృతానాం
౧౪౮	౮	ఐతశేయ	ఐతరేయ
౧౪౯	౧౪	విధస్ప్ర	విదస్ప్ర
౧౫౧	౧౯	మనాసస్య	మనారసస్య
౧౫౨	౨౨	లిర్జయే	వర్జయే
,,	౨౫	తక్రియా	విక్రియా
,,	౨౬	గర్జంనిర్జ	గర్జన్నిర్ఝ
,,	౨౭	న్యవాయ	త్యవాయ
౧౫౫	౧౧	త్యలృమ్	త్యలమ్
,,	౨౩	కారార్యః	కార్యాః
,,	౨౫	ద్దశాంవా	దశావా

పుటె	పజ్త్రౌ	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౭	౧౨	చో ళ్లే	చా ళ్లే
౧౫౮	౯	హస్తా నాం	హస్థా నాం
౧౬౪	౧౬	ఖిషో కే	ఖి షే కే
,,	౨౨	ర్మణసతు	ర్మణిత్తు
౧౬౯	౧౦	న్యథిరో హే	న్యథిరో హే
౧౭౪	౧౪	త్ర్య శౌ చా	త్వ్యా శౌ చా
౧౭౬	౧౮	సజల్పిత	సజల్పిత
౧౭౮	౩	ఆత్ర	అత్ర
౧౮౦	౪	కృష్టైకా	కృష్ణైకా
,,	౧౭	తే౽ని	తే౽హని
౨౮౪	౭	వర్జ్యైవ	వర్జ్యైవ
,,	౨౪	ద్వాపిత్ర్య	ద్వాపిత్ర్య
౧౮౭	౨౦	పూర్వదర్శదర్శ్యప్ర	పూర్వదర్శప్ర
౧౮౮	౨౭	తకి మితి	తత్ర మితి
౧౯౭	౨౨	పూర్వ సా శ్యత్తు	పూర్వా సా శ్యత్తు
౨౦౭	౮	జ్ఞవలః	జ్ఞవల్క్యః
౨౦౯	౪	వి ఘ్నో ప	వి ఘ్నే ప
౨౧౨	౫	మి హాంల్లో	మి హాల్లో
౨౧౫	౪	తత్వా చ	త త్వా చ్చ
,,	౨౮	నిర్వతి	నిర్వపతి
౨౧౬	౪	ఆచ్ఛతు	అగచ్ఛతు
౨౨౫	౬	జీవపీత్ర	జీవపిత్ర
౨౪౪	౮	ములిఖే	ముల్లిఖె
౨౪౬	౩	యాన్	యానాన్
౨౪౮	౧౧	పృథివిమను	పృథివీమను
౨౪౯	౧౦	వి శ్వే దే వా వా	విశ్వే దేవా వా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౪౯	౧౪	పిశ్వే దేవాను	పిశ్వ దేవాను
౩౫౩	౨౭	రానీయాధిశ్రుత్య	రానీయానధిశ్రుత్య
౨౫౫	౨౬	పితుగపితామహ	పితుగ (ప్ర) పితామహ
౩౦౭	౨౬	భ్య ఆచార్యేభ్య	భ్యః జ్ఞాతిభ్యోజ్ఞాతిపత్నీభ్య ఆ చార్యేభ్యః
,,	౨౭	పత్నీభ్యః రాజభ్యో రాజపత్నీభ్యోఽమా త్యేభ్యో	పత్నీభ్యః అమాత్యేభ్యో
౩౧౩	౧౮	వాహయామీ	వాహయితీ
౩౨౪	౧౯	కర్త్రావూర్వ	కర్త్రాపూర్వ
౩౨౫	౩	నిత్యశాస్త్రిద్ధంచ	నిత్యశ్శాస్త్రిద్ధంచ
౩౨౯	౮	పత న్తిపిరత	పత న్తిపితర
,,	౨౪	లుంపన్త్య	లుప న్త్య
౩౩౨	౨౬	న్మర్త్యోర్యమేన	న్మర్త్యోర్యయోన
౩౪౧	౧౮	ఘృతప్లుతమ్।	ఘృతాప్లుతమ్
౩౪౨	౪	భతదాత్మనః	భవతాత్మనః
,,	౫	పిదామహార్థే	పితామహార్థే
౩౪౬	౬	భుఙ్జీరంణాస్తె	భుఙ్జీరంస్తె
౩౩౫	౧౦	చన్ధ్రిసూర్య	చన్ద్రిసూర్య

శ్రీ

శ్రీరస్తు

పితృమేధసారస్తద్వ్యాఖ్యానం సుధీవిలోచనంచ

హరిః ఓమ్

శిష్టానుశిష్టః పితృమేధసారం ప్రశ్నం సమాఖ్యం ప్ర
థయన్ సమాఖ్యామ్ । వ్యాఖ్యానమాఖ్యాతుమహం
యతిష్యే బుధా విదధ్వం స్ఖలితం క్షమధ్వమ్ ॥ ౧ ॥

ప్రశ్నః ప్రసిద్ధః పితృమేధసారః కర్తా తథా వైదికసార్వభౌమః । సన్తోఽఙ్గ్యకుర్వన్నలమాగ్రహోద్ధైరవైర్భజధ్వం భవితా వివేకః ॥ ౨ ॥ బాహుళ్యం క్వచిదస్తి నాస్త్యత పరిచ్ఛేదః కుతో భావ్యహోహాయద్గ్రన్థాన్తరదుర్లభం తదిహ తైః కింకిం వృథా మత్సరైః । సన్తో వైదికసార్వభౌమసుధియా సూక్తం సుధీలోచనం శజ్ఞోద్ధానమాద్రియధ్వమనఘం స్మృత్యోఘలీలాగృహమ్ ॥ ౩ ॥ గృహ్యాణి భాష్యాణి బహూని బహ్వీః స్మృతీస్సమీక్ష్య వ్యధిషి స్ఫుటార్థమ్ । ప్రశ్నం న తద్వ్యాకరణేతి యత్నో వ్యాఖ్యామి పాతాన్తషి వచాంసి వక్ష్యే ॥ ౪ ॥ క్వచిదత్రహి సూత్రార్థో వచనైః ప్రతిపాద్యతే । వచనార్థః క్వచిత్సూత్రైరుభయార్థః క్వచిద్ద్వయా ॥ ౫ ॥ పితృమేధేషు సారోఽయం ప్రశ్నస్సారార్థనిర్ణయః । యస్సుధీలోచనాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానం విరచ్యతే ॥ ౬ ॥

మూ — అథాతోఽవభృథేష్టిం వక్ష్యామః.

వ్యా — అత్ర, మఙ్గలాద్యనేకార్థకత్వేఽప్యథశబ్దస్యాతశ్శబ్దశిరస్కత్వాదానన్తర్యమేవార్థః । ఔర్ధ్వదైహికస్య దేహానన్తరభావిత్వాదిదంశబ్దస్య సన్నిహితవస్తువాచిత్వాదతశ్శబ్దేన దేహః పరామృశ్యతే । యద్వా, శరీరావస్థితికాలకర్తవ్యకర్మపరః స్మృతిరత్నాకరఆస్మాకీనః పూర్వవృత్తస్స

ఏవ పరామృశ్యతే, స్మృతిరత్నాకరప్రణయనానన్తరమిత్యర్థః । ఇష్టిః-
యాగః, దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగః ॥ శ్రు ॥ “ బ్రహ్మణే త్వా మహస
ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత ” ॥ శ్లో ॥ సర్వోపాధివినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞం బ్రహ్మ
ణి న్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం న్యాసస్య యాగశబ్దవాచ్యత్వం
ప్రసిద్ధమ్, అతో న్యాసినో దేహవియోగోఽవభృథ ఏవ, “ యన్మరణం త
దవభృథః ” ఇతి శ్రుతేః । అత్ర న్యాసస్య దాహాదిమన్త్రేషు ద్రవ్యదేవ
తయోః స్ఫుటత్వేన యాగత్వాన్న చోద్యావకాశః । అథో దేహవియో
గానన్తరభావ్యౌర్ధ్వదైహికం వక్ష్యామ ఇత్యర్థః । వచేః పరిభాషణవృ
త్తిత్వేఽపి ఛత్త్రిన్యాయేన లృటః ప్రవృత్తేర్నానుశాసనవిరోధః । వక్ష్యా
మః - స్మృతిరత్నాకరః పూర్వవృత్తః పరేరర్థః, తదనన్తరం దేహవియోగే
సతి కర్త్రా క్రియమాణం కర్మ భావనార్థః.

దేహస్య హవిష్ట్వం కథమిత్యత్రాహ—

మూ — తత్ర దేహః పరమం హవిః పురుషాహుతిహ్యస్య ప్రియతమ
మేతి విజ్ఞాయతే.

వ్యా — శ్రుత్యైవ దేహస్య హవిష్ట్వప్రతిపాదనాన్న చోద్యావకా
శః । ఆజ్యాదిభ్యః పురుషాహుతేః ప్రియతమత్వప్రసిద్ధిద్యోతకో హిః.

ఉక్తార్థోపపత్తయే న్యాసస్య యాగసమాధిం ప్రతిపాదయతి—

మూ — న్యాసో యజ్ఞస్తస్యాత్మా యజమానః శ్రద్ధా పత్నీ శరీరాదీన్యుప
కరణాని దేహావస్థానం దీక్షా దేహాన్తోఽవభృథ ఇతి హి శ్రూయతే.

వ్యా — ॥ శ్రు ॥ “ తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్మా యజమానః ” ఇ
త్యాది శ్రుతావస్యార్థస్య ప్రసిద్ధిస్స్పష్టా । దేహావస్థానం దీక్షేతి “ యా
వద్ధ్రియతే సా దీక్షా ” ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః । దేహాన్తోఽవభృథ ఇతి “ య
న్మరణం తదవభృథః ” ఇత్యస్యార్థస్సఙ్గృహీతః । తత్ర జాతేష్టివదవభృథే
ష్టిశబ్దః కర్మనామధేయతయా రూఢః । అథాతశ్శబ్దార్థస్య న పౌనరుక్త్యమ్।
న్యాసో యజ్ఞస్తస్యాత్మేత్యనేన తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యేత్యుపక్రమ్య దే
హాన్త ఇత్యనేన యన్మరణమిత్యస్యార్థోపసంహారాత్తన్మధ్యే యదశ్నాతి
యత్పిబతీత్యాదినోక్తార్థా అపి సందంశన్యాయేనాత్రోక్తా ద్రష్టవ్యాః.

“ ప్రాజాపత్యోహారుణిః ” ఇత్యనువాకే సత్యాది యజ్ఞాన్తంకర్మయోగముక్త్వా “ మానసంవై ప్రాజాపత్యమ్ ” ఇతి తన్త్రేణా వృత్యావాభక్తియోగం జ్ఞానయోగం చాభిధాయ కర్మయోగాద్యతిశయితన్యాసయోగమ్ “ ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత ” ఇతి విధాయ తన్నిష్ఠస్య బ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే, “ బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి ” ఇతి। అతోఽస్య న్యాసాధ్వరవిధాయినోఽవభృథేనార్చిరాదినాపరమానన్దం ప్రాప్తస్య బ్రహ్మసలోకతామాప్నోతీత్యయంమహోత్సవ ఇత్యాహ—

మూ — తత్ఖలు న్యాసాధ్వరవిధాయినాంపుణ్యోఽవభృథోమహోత్సవ ఉపలాల్యతే.

వ్యా — పావనత్వాదభ్యుదయహేతుత్వాచ్చ పుణ్యః। అతః “ప్రేతోపస్పర్శనే దశరాత్రమ్ ” ఇత్యాదినా శవస్పర్శదర్శనాదౌ గౌతమాదిభిర్దోషస్మరణేఽపి పురుషవిశేషదేహత్యాగస్యావభృథత్వశ్రుతేః, “అవభృథమేత్యముచ్యతే ” ఇత్యాపస్తంబస్మరణమవిరుద్ధం ॥ శ్లో ॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మమృతస్య చ । తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి ॥ అవ్యక్తాదీనిభూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత । అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా ॥ * ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతోఽవశః । అతో న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాస్స్వశక్తితః ॥ తనుంత్యజన్న శోచేత్తు స్వజనం వైష్ణవో జనః । కశ్శోచతి ప్రియంపుత్రం కారాగారాద్వినిర్గతమ్ ॥*॥ ఇతి గీతాచార్యయాజ్ఞవల్క్యాదిభిరుక్తత్వాత్; “ నఖలుభాగవతాయమవిషయంగచ్ఛన్తి ” ఇతి శ్రుతౌ, ॥ శ్లో ॥ పరిహర మధుసూదనప్రపన్నాన్ ప్రభురహమన్యనృణాం న వైష్ణవానామ్ ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ నయమంయమలోకంచ న దూతాన్ ఘోరదర్శనాన్ । పశ్యన్తి వైష్ణవాః క్వాపి సత్యం సత్యం వదామ్యహం ॥ * ॥ ఇతి, శ్రీవిష్ణుపురాణమాఘమాహాత్మ్యాదౌ చ, శ్రీవైష్ణవస్య యమవిషయగన్తృత్వాభావప్రతిపాదనాత్ ; ॥ శ్లో ॥ మద్భక్తానవినశ్యన్తిమద్భక్తా వీతకల్మషాః । మద్భక్తానాంతు మానుష్యే సఫలంజన్మపాణ్డవ ॥ జీవితంవిష్ణుభక్తస్య వరంపఞ్చదినాన్యపి । నతుకల్పసహస్రాణి భక్తిహీనస్య కేశవ ॥ తే శవాః పరికీర్త్య

స్తేయేషాంహృదిన కేశవః । కేశవార్పితచిత్తాయే నశవానపునర్భవాః॥*॥ ఇత్యాశ్వమేధికాదౌ భగవద్భక్తస్య కృతకృత్యత్వస్మరణాచ్చాస్యావభృథో నశోకపదమ్, అపితు మహోత్సవ ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఏతేవైనిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః । స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాస్తి నిర్వృతిః ॥ ఆబ్రహ్మభువనాదేతే దోషాస్సన్తి మహామునే । అత ఏవహి నేచ్ఛన్తి స్వర్గప్రాప్తిం మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ ఆబ్రహ్మభువనాదూర్ధ్వం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ । శుద్ధం సనాతనం జ్యోతిః పరంబ్రహ్మేతి తద్విదుః ॥*॥ ఇతిమహాభారత శ్రీవిష్ణుపురాణ ముద్గలోపాఖ్యానాదిభిరుక్తమ్। మదమాత్సర్యాది దోషాకరం నిరయపర్యాయం శోకాస్పదం పదం ప్రాప్తం ప్రతిహిశోకోయుక్తః, నతు శాశ్వతం శ్రీమత్పదం ప్రాప్తంప్రతి । ఏవమత్రోక్తార్థస్య శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతిఖలుశబ్దః.

అత్రచ, శ్రీచూర్ణపరిపాలనాదిదర్శనధర్మే ప్రమాణమాహ—

మూ — అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ నిజధర్మావిరోధేనయస్తుసామయికో భవేత్ । సోఽపి యత్నేన సంరక్ష్యో ధర్మో రాజకృతశ్చయః ॥

వ్యా — రాజకృతధర్మవన్నిజధర్మావిరుద్ధో దర్శనధర్మోఽవశ్యంకర్తవ్య ఇత్యర్థః.

పునరపిబ్రహ్మవిత్ప్రశంసామాహ—

మూ — ॥ శ్లో ॥ యత్తు బ్రహ్మవిదాత్యక్తమపితన్మఙ్గలంవపుః । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వావిముచ్యేతబ్రహ్మహాబ్రహ్మహత్యయా ॥ * ॥ ఇతిస్మర్యతే.

వ్యా — అత్ర బ్రహ్మవిద్విషయే ॥ శ్లో ॥ యేవహన్తి మహాత్మానందృష్ట్వాస్పృష్ట్వాద్విజాతయః । హయమేధఫలం తేషామస్తీత్యేవం విదుర్బుధాః ॥ * ॥ మహాత్మా - " మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః " ఇత్యామ్నాతమహాధ్యవసాయవాన్ । గీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభః ॥ * ॥ ఇతి ..

అత్రపరిభాషామాహ—

మూ — ప్రాక్ఛాన్తికర్మణః ప్రాచీనావీతం దక్షిణాముఖత్వమ్.

వ్యా — సంకల్పప్రభృతి దశాహహోమాత్ప్రాచీనేషు కర్మసు ప్రాచీనావీతీ దక్షిణాముఖశ్చ భవేత్కర్తా, అత్ర శ్రుతిః ॥ ప్రాచీనావీతం

పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదం బోధాయనేన వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ వా ॥ పితౄణామితి మృతానామేవేదముక్తంభవతి ॥ * ॥ ఇతి । పితృగ్రహణంపితృకార్యేష్వపి ప్రాచీనావీతప్రాప్త్యర్థమ్ । శునఃపుచ్ఛః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యేషు పిత్ర్యేషు ప్రాచీనావీతమిష్యతే । దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్సచవై దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినాసర్వమపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా॥*॥ ఆనిధనాత్ - మరణమారభ్యేత్యర్థః । బోధాయనీయేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా కార్యం ప్రేతకర్మ చ పైతృకమ్ । నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతయోఽన్యేచ వాహకాః ॥ * ॥ అతః " ॥ శ్లో ॥ సదోపవీతినా భావ్యం సదాబద్ధశిఖేనచ । విశిఖోవ్యుపవీతశ్చ యత్కరోతి నతత్కృతమ్ ॥ " ఇతి వచనం విషయభేదాదవిరుద్ధమ్.

మూ — ఉభయం ప్రాణాయామే వర్జ్యమ్.

వ్యా — ప్రాచీనావీతత్వదక్షిణాముఖత్వే ప్రాణాయామే వర్జయేదిత్యర్థః.

అత్రోత్తరత్రోదాహరిష్యద్వచనమిదానీం హేతూనాహ —

మూ — శుద్ధ్యర్థత్వాత్సర్వకర్మసాధారణత్వాచ్చాచమనాదావివసర్వత్ర ప్రాణాయామేషు యజ్ఞోపవీతీస్యాత్.

వ్యా.— సర్వత్ర - దేవకార్యపితృకార్యప్రేతకార్యేషు " ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనే జపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానే దానే తథాధ్యానే ప్రాణాయామాస్త్రయస్త్రియః " ఇతి కర్మప్రవచనాత్సర్వకర్మసాధారణత్వమ్, " ॥ శ్లో ॥ తతోఽభ్యన్తరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామాన్సమాచరేత్ ।" ఇతి యోగయాజ్ఞవల్క్యవచనాచ్ఛుద్ధ్యర్థత్వం చసుస్పష్టమ్ । అతః పితృప్రేతకర్మాఙ్గత్వభ్రాన్తిః కార్యానహి, " ॥ శ్లో ॥ కర్మావసానేకర్మాదావేవమాచమనంపునః । కుర్యాత్స్వకర్మణస్సిద్ధ్యర్థం సర్వదాసర్వకర్మసు ॥ " ఇతిభరద్వాజేన కర్మాద్యన్తయోః కర్తవ్యత్వేనవిహితస్యాచమనస్య పితృప్రేతకృత్యేష్వాదౌక్రియమాణస్య తదఙ్గత్వాప్రసఙ్గాత్.

॥ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಪ್ರಕಾರಃ ॥

ತತ್ಪ್ರಕಾರಮಾಹ—

ಮೂ — "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಪ್ರಣವೇನತುಸಂಯುಕ್ತಾವ್ಯಾಹೃತೀಸ್ಸಪ್ತನಿತ್ಯಶಃ । ಗಾಯತ್ರೀಂಶಿರಸಾಸಾರ್ಧಂ ಮನಸಾತ್ರಿರ್ಜಪೇದ್ದ್ವಿಜಃ ॥" ಇತಿಸಂವರ್ತೋಕ್ತಪ್ರಕಾರಕಃಪ್ರಾಣಾಯಾಮಃ.

ವ್ಯಾ — ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಃ - ಪ್ರಾಣವಿವರಚಾರಿಣೋ ವಾಯೋರ್ನಿರೋಧಃ ; ತತ್ರೈವಜಪಂಕುರ್ಯಾನ್ನತು ರೇಚಕಪೂರಕಯೋಃ, "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಕುಂಭಕೇನಜಪಂಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಸ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ ।" ಇತಿಸ್ಮೃತೇಃ.

॥ ಸಙ್ಕಲ್ಪಪ್ರಕಾರಃ ॥

ಮೂ — "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಸದರ್ಭಹಸ್ತಾ ಜಾನೂರ್ಧ್ವೇದಕ್ಷಿಣೇದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾ । ಕೃತ್ವಾಜಾನುನಿಕರ್ತವ್ಯನೇತತ್ಕರ್ಮ ಕರೋತಿಯತ್ ॥ ಸ್ವನಾಮಾನಸನಸ್ಮರಣಂಯತ್ತತ್ಸಙ್ಕಲ್ಪ ಈರಿತಃ ।" ಇತಿಭರದ್ವಾಜೋಕ್ತಕ್ರಮಸ್ಸಙ್ಕಲ್ಪಃ.

ವ್ಯಾ — ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಕರಾವಿತಿ ಶೇಷಃ । ದಕ್ಷಿಣೇಜಾನುನಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾ ಕರಾ ಕೃತ್ವೇತಿ ನಿಯಮಾನ್ನಾನ್ಯಥಾ ಕಾರ್ಯಃ.

॥ ಸಙ್ಕಲ್ಪಾದೌನಿಯಮಃ ॥

ಸಙ್ಕಲ್ಪಾದೌ ನಿಯಮಮಾಹ—

ಮೂ — "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಆವಾಹನೇಽರ್ಘ್ಯಸಙ್ಕಲ್ಪೇ ಪಿಣ್ಡದಾನೇತಿಲೋದಕೇ । ಅಕ್ಷಯಾಸನಯೋಃಪಾದ್ಯೇ ಗೋತ್ರಂನಾಮಪ್ರಕೀರ್ತಯೇತ್ ॥"

ವ್ಯಾ — ಇದಂ ಸ್ಮೃತ್ಯರ್ಥಸಾರವಚನಮ್.

ಮೂ — ಏಕಂ ವಾಸೋ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ರಾದರ್ಭಾಃಪ್ರಸವ್ಯಂ ತೂಷ್ಣೀಂ ಸಮಸ್ತಂ ಪರಿಷೇಚನಮ್, ಪಿತೃತೀರ್ಥೇನೋದಕಪಿಣ್ಡಬಲಿಪ್ರದಾನಮ್.

ವ್ಯಾ — "ಪ್ರೇತಸ್ಯಬಾನ್ಧವಾ ಯಥಾವೃದ್ಧಮುದಕಮವತೀರ್ಯನೋತ್ಕರ್ಷಯೇಯುರುದಕಾನ್ತೇ ಪ್ರಸಿಞ್ಚೇಯು ರಪಸವ್ಯಂ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಾಸಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾಮುಖಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ" ಇತಿ ಪ್ರಚೇತಸ್ಮರಣೇಽಪಿ ವಿಕಲ್ಪಿತೋಽರ್ಥೋಽಸ್ಮತ್ಪ್ರಶ್ನೇನಸಂಗೃಹೀತಃ, ಕಿನ್ತ್ವಾಪಸ್ತಮ್ಬೋಕ್ತ ಏವ ಸ್ವಗೃಹ್ಯಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ಅವಿರುದ್ಧಾನುಕ್ತಾರ್ಥಾಸ್ತು ಸಂಗೃಹೀತ ಏವ, ಸರ್ವಶಾಖಾಪ್ರತ್ಯಯನ್ಯಾಯೇನ ಸಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಣಾಮಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಪೂರಣಸ್ಯಾನ್ಯತಃಕರ್ತುಮುಚಿತತ್ವಾತ್ । ಅತ್ರಸೂತ್ರಮ್,

"ఏకవాససోదక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్యోత్తీర్య దక్షిణాగ్రాన్ శపి తేభ్యః" ఇతిచ, "పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినా ప్రసవ్యం దక్షిణతోపవర్గః" ఇతి, "పైతృకేషు సమన్త్రమేవతూష్ణీమ్" ఇతిచ। అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ తర్పణం పిణ్డదానంచ బలిదానం పితౄన్ప్రతి। దీయమానంచ తత్సర్వం కుర్యాద్వైపితృతీర్థతః ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — బహువచనేన సర్వేజ్ఞాతయః ప్రత్యేకం సమన్త్రం తత్తత్కర్మకుర్యుః.

వ్యా — తద్యథా – "సిగ్భిరవధూన్వన్తస్తేషు జ్ఞాతయః, జ్ఞాతయోనిర్గచ్ఛేయుః, ఆదిత్యముపతిష్ఠేరన్, స్నానంకుర్యుః" ఇత్యాదిషు ధూవనాదీని సర్వేజ్ఞాతయస్సమన్త్రకంకుర్యురిత్యర్థః। నన్విదంనవక్తవ్యమ్, సూత్రఏవస్పష్టార్థత్వాత్। మైవమ్, ధూననాదిషుసహపఠితస్యారోహణస్య జ్ఞాతీనాం సమన్త్రకకర్తవ్యతాచోద్యనిరాసార్థత్వాత్, "దహేచ్ఛంసేత్" ఇత్యాదిషు కర్త్రేకాధికారాచ్చ స్పష్టార్థంవా సూత్రమిత్యవిరోధః.

జ్ఞాతిబాహుల్యే ధూననాద్యనుష్ఠానక్రమమాహ—

మూ — ధూననాదిషు సర్వత్ర కనిష్ఠః ప్రథమమితరేయథాయథావృద్ధం కర్తా పశ్చాత్ స్త్రియోఽగ్రే సర్వేషామ్.

వ్యా — కనిష్ఠోఽత్ర సర్వత్ర జ్ఞాతిష్వపరవయస్కః ఇతి నచోద్యావకాశః। ఇతరే- కనిష్ఠవ్యతిరిక్తాః, యథావృద్ధమ్ - వృద్ధమనతిక్రమ్య, వృద్ధానుక్రమేణేత్యర్థః। ఉక్తాపవాదః కర్తాపశ్చాదితి। ఏవమేవ భాష్యే "ధూననేఽన్వారమ్భణే సక్తాహనే సంసర్పణ ఉదకోపస్పర్శన ఆరోహణ ఇతి సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమా అనుపూర్వా ఇతరే స్త్రియోఽగ్రే" ఇతిసూత్రార్థస్సమర్థితః। అతోధూననాదిషు సర్వత్ర కనిష్ఠః ప్రథమం జ్యేష్ఠో వాకర్తా సర్వేషాం పశ్చాత్తయోర్మధ్యే జ్యేష్ఠానుక్రమేణ జ్ఞాతయః కల్ప్యాః, ఏవమానుపూర్వ్యా తత్తత్కర్మకుర్యురితినియమ్యతే। తదేవంమధ్యే కేషాంచిత్కనిష్ఠానుక్రమకల్పనమజ్ఞానవిజృంభితమేవ। సర్వేషామగ్రే స్త్రియస్తాశ్చకనిష్ఠప్రథమాఏవ। తథా బోధాయనః ॥ వా ॥ అథాస్యభార్యాః కనిష్ఠప్రథమాః ప్రకీర్ణకేశ్యోవ్రజేయుః పాంసూనావపమానాః ॥ * ॥ అతోఽత్ర

స్త్రియోమృతస్యభార్యాఏవ నజ్ఞాతిస్త్రియః, మృతస్త్రియాఏవోపనిపాతస్మృతేః । తదభావాద్ధూననాదిషు తాసామనాదరః । ఆరోహణఇత్యత్రేతిశబ్దఃప్రకారవాచీ, అవగాహనతర్పణాదిష్వేవంప్రకారఇత్యర్థః । అత్రాశ్వలాయనోవిశేషమాహ ॥ వా ॥ అన్వఞ్చోఽమాత్యాఅధోనివీతాః ప్రవృత్తశిఖాజ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యాః ॥ * ॥ ఇతి । సర్వే తురీయాధ్వాగమనేతథాప్రవిశేయుః । కనిష్ఠప్రథమాజ్యేష్ఠజఘన్యాఇతిగ్రామప్రవేశే.

అత్ర బ్రహ్మమేధ పితృమేధయోస్సహోక్తయోరపి పృథక్పితృమేధకరణే వివేకమాహ —

మూ — అత్రప్రాగిత్యన్తైఃపూర్వపూర్వోక్తమన్త్రైర్యత్కర్మక్రియతే సపితృమేధః.

వ్యా — అత్ర - పితృమేధబ్రహ్మమేధాత్మకైకకర్మణి, ప్రథమం పితృమేధమన్త్రఇత్యన్తంప్రయుజ్య పశ్చాద్బ్రహ్మమేధమన్త్రఇత్యన్తఃప్రశ్నః ప్రయుజ్యతే । యథా - పరేయువాంసమితి, చిత్తిః, పృథివీతి, పూషాత్వేతఇతి, భర్తాసన్నిత్యాదిషు । అతః ఉత్తరోత్తరమన్త్రాన్విహాయ పూర్వపూర్వమన్త్రైఃపితృమేధఃకర్తవ్యః.

ఏవమేషాం పితృమేధమన్త్రాణాముత్తరోత్తరమన్త్రైస్సహ యస్మిన్కర్మణిసముచ్చయఃక్రియతే సబ్రహ్మమేధఇత్యాహ —

మూ — సముచ్చయోబ్రహ్మమేధః.

వ్యా — సముచ్చితైఃపూర్వోత్తరమన్త్రైర్బ్రహ్మమేధఃకర్తవ్య ఇత్యర్థః । అత్ర సూత్రమ్ ॥ శ్లో ॥ హోత్యాంశ్చ పితృమేధంచ సంసృజ్యవిధిరుత్తరః । విహితస్తుసమాసేన క్రతూనాముత్తమఃక్రతుః ॥ * ॥ ఇతి । నన్విదమనుపపన్నమ్, సముచ్చయోనామ తత్తన్మన్త్రేణ క్రియమాణే పితృమేధకర్మణి తత్తద్బ్రహ్మమేధమన్త్రాన్వయః, సహి నోపపద్యతే, ధూననాదిషు బ్రహ్మమేధార్థం మన్త్రాభావాత్ । మైవమ్, సముచ్చయశబ్దార్థః, తస్య సగ్రహైరిత్యాదినా యస్మిన్కర్మణిహోమమన్త్రావిహితాస్తస్యైవహి పితృమేధమన్త్రేణ సముచ్చయః, నానుక్తస్యాపి, తదభావాదేవ, నహ్యసతాన్వయస్సమ్భవతి । అతో దహనోపస్థానశంసనాదిషు హోమ

న్త్రైః ప్రభృతిసమామ్నాయతే జ్యోతిష్మతీభిరుపోషణం నారాయణాభ్యాముపస్థానం మృత్యుసూక్తేన శంసనమిత్యాది, తస్యహి తత్తత్కర్మణి పితృమేధమన్త్రైః సముచ్చయః, నానధీతస్యాపి । అతో బ్రహ్మమేధమన్త్రాభావే పితృమేధమన్త్రైరేవ తత్తత్కర్మకర్తవ్యమ్.

కింతత్తత్కర్మేత్యాకాఙ్క్షాయామాహ—

మూ — సంవేశనం వస్త్రప్రోర్ణనం వస్త్రోపాదానం వోఢౄణామనుమన్త్రణం పర్యావర్తనం దహనదేశసంమార్జనం సంసర్పణమిత్యేతాని పితృమేధమన్త్రైరేవ క్రియన్తే బ్రహ్మమేధే విశేషానుక్తేరతోఽన్యత్ర సముచ్చయః.

వ్యా — దర్భేషుసంవేశయన్తి "సర్వస్యప్రతిశీవరి" ఇతి । వాససాప్రోర్ణోతి "ఇదం త్వావస్త్రమ్" ఇతి । అథాస్యేతరదుపాదత్తే "అపైతదూహ" ఇతి । "ఇమౌయునజ్మితేవహ్నీ" ఇత్యేషయోజన ఆమ్నాతః । పరియన్తి "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతి । శ్మశానాయతనం సంమార్ష్టి "అపేతవీత" ఇతి । అన్తరేణప్రసర్పన్తి "యద్వైదేవస్య" ఇతి । ఏవం సూత్రోక్తావేశనాదీని "సర్వస్యప్రతిశీవరి" ఇత్యాదిభిః పితృమేధమన్త్రైరేవ కుర్యాత్, తేషు బ్రహ్మమేధే మన్త్రాన్తరానుక్తేః । అతోఽన్యత్ర ప్రచారఽఽహుతీర్జుహోతి "పరేయువాంసమ్" ఇతి । స్రగ్రహైర్హోతృభిర్హోమ ఇత్యాదిభిరుక్తేషు కర్మసు పితృమేధబ్రహ్మమేధమన్త్రైస్సముచ్చయ ఇత్యర్థః.

అయం దేవతాన్తరభక్తానాం నకార్య ఇత్యాహ —

మూ — సఖలు సర్వేషాం నవిధేయః.

వ్యా — సః - బ్రహ్మమేధః, ఖలుశబ్దో బ్రహ్మమేధవైలక్షణ్యద్యోతకః, సర్వేషామ్ - దేవతాన్తరభక్తానామ్ । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ తాన్నసాధారణే శ్మశానే ప్రయుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । సాధారణే పురుష ఇతి భాష్యమ్, దేవతాన్తరబుద్ధావిత్యర్థః । శ్మశానగ్రహణంప్రయోగోపదేశవ్యావృత్త్యర్థమ్.

తర్హి కేషాం స విధేయస్తత్రాహ —

మూ — విధేయో బ్రహ్మవిదాం బ్రాహ్మణానామనన్యప్రాప్తికాఙ్క్షిణామేవ, "వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్" ఇతి స్మరణాత్ .

వ్యా — బ్రహ్మవిద్గ్రహణాదబ్రహ్మవిదో నివృత్తిః । బ్రాహ్మణగ్రహణాద్వర్ణాన్తరస్య నిరాసః । అనన్యప్రాప్తికాఙ్క్షిణామిత్యుక్తేర్దేవతాన్తరప్రాప్తికాఙ్క్షిణః పరిహరణమ్ । పురుషోత్తమమిత్యభిధానాద్దైవతాన్తరప్రాప్తివిరోధః । అతస్సాధారణే బ్రహ్మమేధో న కార్యః, కృతేఽపి దేవతాన్తరభక్తత్వేన పురుషోత్తమప్రాప్త్యలాభాత్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామపవర్గార్హ్యర్థం తత్త్వదర్శిభిః । ఋషిభిస్తపసో యోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజాతిః - బ్రాహ్మణః, తపః - తత్త్వజ్ఞానమ్, "విద్యయాఽమృతమశ్నుతే" ఇతి బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మోక్షహేతుత్వశ్రుతేః । అతో విధురస్యాపి బ్రహ్మవిదో బ్రహ్మమేధః కార్యః । అత్ర ద్విజాతీనామిత్యుపక్రమ్య హోతాత్వాంశ్చ పితృమేధం చేత్యాదినోక్తః క్రతుర్విహితః, తత్కిమర్థమిత్యాకాఙ్క్షాయామ్, వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ - పురుషోత్తమప్రాప్త్యర్థమ్, ఇతి ప్రతిపాద్యతే । స పురుషోత్తమ ఏవ పరం బ్రహ్మ, "యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్" ఇతి పురుషబ్రహ్మణోః పర్యాయతాశ్రుతేః, పురుషస్థానే బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్ - స వై సర్వమిదం జగత్ - పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమ్" ఇతి స్థానప్రమాణతశ్చ । అన్యత్రాపి పురుషబ్రహ్మణోః పర్యాయత్వం సుస్పష్టమ్ । అతః పురుషోత్తమప్రాప్తిరేవ మోక్షః । అత్ర కఠవల్లీ ॥ వా ॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి, యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సఙ్గ్రహేణ ప్రవక్ష్యే ॥ * ॥ బ్రహ్మవిద్యాయామ్ ॥ శ్లో ॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః । సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవ శ్రీవిష్ణుపురాణే చ విజ్ఞానసారథిరిత్యాది । బోధాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ స్వర్గాదిభిరాహురనిత్యాశబ్దాత్స్వర్గం చ నిత్యేషు వదన్తి మోక్షమ్ । మోక్షశ్చ విష్ణ్వఙ్ఘ్రిసమీపభా

వస్తాదాత్మ్యమేకేనయథారుచిస్యాత్ ॥ * ॥ తాదాత్మ్యమ్ - తత్స్వభావత్వమ్ , తత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః , “ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి ” ఇతిశ్రుతేః , “ మమసాధర్మ్యమాగతాః ” ఇతిగీతత్వాచ్చ । అతోనైక్యం మోక్షః । మోక్షఏవ పరమాగతిః । సాచ నరుద్రప్రాప్తిః । తథాయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ గతిజ్ఞోయదియోగేన నాప్నోతి పరమాం గతిమ్ । రుద్రస్యానుచరోభూత్వా తేనైవ సహ మోదతే ॥ * ॥ ఇతి । కించ ॥ శ్లో ॥ కర్మణాం పరిపాకత్వాదావిరిఞ్చాదమఙ్గలమ్ । ఇతిమత్వా విరక్తస్య వాసుదేవఃపరాగతిః ॥ తదేతదతిదుఃఖానామాస్పదేతుభవార్ణవే । భవతాం కథ్యతే తథ్యం విష్ణురేకఃపరాయణమ్ ॥ సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాన్తచేతసామ్ । విష్ణుపోతం వినానాన్యత్కిఞ్చిదస్తిపరాయణమ్ ॥ బద్ధకోభవపాశేన భవపాశాచ్చమోచకః । కైవల్యదఃపరంబ్రహ్మ విష్ణురేవ నసంశయః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని మహాభారత శ్రీవిష్ణుపురాణస్కాన్దపురాణాది వచనాని ద్రష్టవ్యాని । ఏవంచరుద్రప్రాప్తి కాఙ్క్షిణామయంవిరోధాన్నకార్యః , పురుషోత్తమప్రాప్త్యర్థత్వాత్ । తస్యకృతేఽపి నతత్ప్రాప్తిః , అన్యభక్తత్వాత్ । తథాగీయతే ॥ శ్లో ॥ దేవాన్ దేవయజోయాన్తి మద్భక్తాయాన్తి మామపి ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సాధారణే పురుషే బ్రహ్మమేధం నప్రయుఞ్జతే , తత్తద్భక్తానామన్యప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానస్య విరుద్ధత్వాత్ ।కింతు పురుషోత్తమప్రాప్తికాఙ్క్షిణామేవాసౌ కార్యఇతి సిద్ధమ్.

మూ — ముమూర్షుం మన్త్రైస్సంస్నాప్య ధౌతం పరిధాప్యోర్ధ్వ
పుణ్డ్రం ధారయిత్వా తీర్థం తులసీదళంచ దద్యాత్.

వ్యా — ఏతచ్చతుష్టయమవశ్యం కర్తవ్యమ్ , శ్రేయస్కరత్వాద్దురిత నివారణార్థత్వాచ్చ.

ఉక్తార్థసంవాదవచనాన్యుదాహరన్తి —

మూ — అత్రశ్లోకానుదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరోమర్త్యో
మ్రియతేయత్రకుత్రచిత్ । శ్వపాకోఽపి విమానస్థోమమలోకే
మహీయతే ॥ సర్వం దృష్ట్వాయథాలోకే దమనాద్భయవిహ్వ
లాః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాఙ్కితం.తద్వత్కమ్పన్తే యమకిఙ్కరాః ॥ * ॥

ఇతిస్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అన్త్యకాలేఽపి యస్యాస్యే దీ
యతే పాదయోర్జలమ్ । సోఽపి సద్గతిమాప్నోతి యశ్చాచారబ
హిష్కృతః ॥ విష్ణుపాదోదకంయస్మాన్మయిత్వం సిక్తవాన్మునే ।
ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ * ॥ ఇ
తినారదీయే.

వ్యా — అత్ర వచనే, హితకరణప్రదర్శనం ప్రమాణదృఢీకరణార్థమ్,
॥ శ్లో ॥ శుచింరక్షన్తి దేవాశ్చ రక్షన్తి పితరశ్శుచిమ్ । శుచేర్బిభ్యతి రక్షాంసి
యేచాన్యే దుష్టచారిణః ॥ స్ఫోటయన్త్యశుచిం దృష్ట్వా పిశాచా యక్షరాక్ష
సాః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనమత్ర భావ్యమ్ । కించ ॥ శ్లో ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వై
షమ్యాద్దేశకాలయోః । స్నానాన్యేతాని తుల్యాని ॥ * ॥ ఇతి మన్త్రస్నాన
స్య వారుణస్నానతుల్యత్వస్మరణాద్వారుణాయోగాచ్చ మన్త్రస్నానమే
వ కర్తవ్యమ్ । అధ్యాయాన్తరే నారదీయే ॥ శ్లో ॥ హరిపాదోదకంయస్మా
న్మయిత్వం సిక్తవాన్మునే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోః పరమంప
దమ్ ॥ తులసీదళసంమిశ్రమపి సర్షపమాత్రకమ్ । గఙ్గాజలం పునాత్యే
వ కులానామేకవింశతిమ్ ॥ అకాలమృత్యుశమనం సర్వవ్యాధివినాశనమ్ ।
సర్వదుఃఖోపశమనం హరిపాదోదకం శుభమ్ ॥ * ॥ సిక్తవానితి సేకస్మర
ణాచ్ఛరీరేపి తీర్థసేచనం పరమపావనమిత్యవగమ్యతే । ఏవం హరిసఙ్కీ
ర్తనం మహదవలోకనాదికంచ కారయితవ్యమ్, తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥
యథాకథఞ్చిద్గోవిన్దే కీర్తితే వా శ్రుతేఽపి వా । పాపినోఽపి విశుద్ధాస్స్యు
శ్శుద్ధా మోక్షమవాప్నుయుః ॥ హరేర్నామైవ నామైవ నామైవ మమ భేష
జమ్ । కలౌ నాస్త్యేవ నాస్త్యేవ నాస్త్యేవ గతిరన్యథా ॥ * ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥
మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః । పరంపదం ప్రయాత్యే
వ మహద్భిరవలోకితః ॥ మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః ।
ఈక్షితో భగవద్భక్తైర్లభతే పరమాం గతిమ్ ॥ కలేబరం వా తస్మాత్తత్రస్థి
తమపి సత్తమాః । యదిపశ్యన్తి ధర్మాత్మా సయాతి పరమాంగతిమ్ ॥ * ॥

ఇదంచసూచయతి—

మూ — గోభూతిలహిరణ్యాదిశక్తితోదాపయిత్వా.

వ్యా — అత్రాశ్వమేధికే ॥ శ్లో ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి యోజనానాంయుధిష్ఠిర । మానుష్యస్యచ లోకస్య యమలోకస్య చాన్తరమ్ ॥ నతత్రవృక్షచ్ఛాయా వా నవాప్యా నచదీర్ఘికాః । నగ్రామో నాశ్రమో వాపి నోద్యానం కాననానిచ ॥ నకిఞ్చిద్విశ్రమస్థానం పథితస్మిన్యుధిష్ఠిర । కణ్టకాకీర్ణమార్గేణ తప్తవాలుకపాంసునా ॥ దహ్యమానాస్తుగచ్ఛన్తి నరాదానవివర్జితాః । తస్మాద్దానంతుకర్తవ్యం మృతికాలేకథంచన ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్నపానాశ్వగోవస్త్ర భూశయ్యాశ్చాసనానిచ । ప్రేతలోకే ప్రశస్తాని దానాన్యష్టౌ విశేషతః ॥ తిలాః పాపహరానిత్యం తద్దానంతు ప్రశస్యతే । యోహిరణ్యందదాత్యన్తే త్వమృతత్వంభజేతసః ॥ * ॥ మహాభారతేచ ॥ శ్లో ॥ విద్యాప్రవసతోమిత్రం భార్యామిత్రంగృహేసతః । ఆతురస్యభిషఙ్మిత్రం దానంమిత్రంమరిష్యతః ॥ * ॥ అతోముమూర్షుణా పరలోకార్థంయథాశక్తిదేయమ్, " ఇతఃప్రదానంహ్యముష్మిన్లోకేప్రజా ఉపజీవన్తి " ఇతి శ్రుతేః । సంజ్ఞాహీనాత్తు హితైషిభిర్దాపయితవ్యమ్ । కించ ॥ శ్లో ॥ దానక్రియాశ్చవివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి గీతత్వాన్ముముక్షుణాఽపి భగవత్ప్రీత్యర్థం దేయమేవ । ప్రపన్నస్యతు, ॥ శ్లో ॥ నఖల్వపిదశాదేశ కాలహేతువిపర్యయైః । ప్రపత్తుస్త్యక్తదేహస్య పరయాత్రావిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేర్నసాధనబుద్ధ్యా, కింతు కైఙ్కర్యబుద్ధ్యా భగవద్భాగవతార్థమర్థప్రదానమవిరుద్ధమ్, తథైవావిగీతశిష్టాచారదర్శనాత్.

మూ — దర్భాస్తృతే శుద్ధభూతలే నఖట్వాయాం నహర్మ్యేదాశాయయిత్వా.

వ్యా — అగ్నిమిద్ధ్వేతివచ్ఛాయయిత్వేతి విధిః, ఏవంసంస్నాప్య దాపయిత్వేత్యాదౌచ ద్రష్టవ్యమ్ । అత్రసూత్రమ్ ॥వా॥ దక్షిణాశిరసం దర్భేషుసంవేశయన్తి ॥*॥ఇతి । గౌతమీయేవిధౌచ ॥వా॥ మరణసమీపకాలే దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ॥*॥ ఇతి । బోధాయనకారికాచ ॥శ్లో॥ భూమౌదర్భాస్తృతాయాంతు శాయయేన్మృతిసంశయే । జపేత్తద్దక్షిణేకర్ణే హ్యోయుపఃప్రాణమిత్యపి ॥ * ॥ దక్షిణాశిరసమిత్యనన్తరసూత్ర ఏవవిధానాదత్రాపి తత్సిద్ధేర్నచోద్యావకాశః । అతోముమూర్షుంఖట్వాదిభ్యోఽవ

రోహ్య భూమావేవ శాయయేత్, ప్రమాదాత్ఖట్వాదిషు మరణే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాత్ । తథావిష్ణుః ॥ శ్లో ॥ మణ్టపే గోపురే ఖట్వాం ప్రాసాదే హర్మ్యభిత్తిషు । అకామతో మృతానాం తు దాపయేచ్చైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణ విశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి.

ఇదమాహ —

మూ — ఖట్వాదావకామమరణే చాన్ద్రాయణద్వయం కామతస్తు ప్రాజాపత్యం పరాకంచ కుర్యాత్ .

వ్యా — " తపఃపరం కృతయుగే " ఇతి కృచ్ఛ్రానుష్ఠానస్య కృతయుగధర్మత్వస్మరణాత్స్వరూపతోఽనుష్ఠానాయోగాచ్చ ప్రతినిధ్యనుష్ఠానమేవకర్తవ్యమ్ । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాఽశక్తౌ ధేనుందద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే దాతవ్యం తన్మూల్యంవా నసంశయః ॥ ధేనోరభావే నిష్కస్స్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా । పాదహీనం నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేతిస్రస్తు గాః స్మృతాః ॥ అష్టౌ చాన్ద్రాయణే దేయాః ప్రత్యామ్నాయవిధౌ సదా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ధనికవిషయమితి చతుర్వింశతిమతే వ్యాఖ్యాతమ్ । యస్యధాన్యసమృద్ధిస్సకృచ్ఛ్రాదివ్రతాని విప్రభోజనేన సంపాదయేత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహస్త్రింశదేవ తృతీయేచత్వారింశచ్చ తప్తేత్రిగుణనగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తాపనాఖ్యే భవతిషడధికావింశతిస్సైవహీనాద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణేస్యాత్తపసికృశబలో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ అహరహరితి సర్వత్ర సంబన్ధనీయమ్ । తృతీయః - కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః । అత్ర ప్రాజాపత్యే దివసకలనయా షష్టివిప్రభోజనం భవతి, ఏవమతికృచ్ఛ్రే సాశీతిశతబ్రాహ్మణభోజనాని భవన్తి, కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే షష్ట్యధికశతత్రయమ్, తప్తకృచ్ఛ్రే అశీత్యధికం చతుశ్శతమ్, పరాకే వింశత్యధికంసప్తశతమ్, సాన్తపనే ద్వ్యశీత్యధికం శతమ్, చాన్ద్రాయణేషట్శతంబ్రాహ్మణభోజనాని భవన్తీతి శ్లోకార్థః.

మూ — ప్రాణసంశయే పుత్రాదిస్సహాసాచమ్య, " ఆయుషః ప్రా

ణమ్ " ఇత్యనువాకం దక్షిణేకర్ణేజపేద్బ్రహ్మవిదః, " బ్రహ్మవిత్, భృగుః " ఇత్యనువాకౌచ .

వ్యా — అత్రప్రజాపతిః ॥ శ్లో ॥ ఉపక్రమేజపాదేస్తు కర్మణః ప్రయతోపిసన్ । ఆచమ్యైవతు కుర్వీతహ్యన్యథాతన్నిరర్థకమ్ ॥ * ॥ బ్రహ్మవిదో దక్షిణేకర్ణే " బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ " " భృగుర్వైవారుణిః " ఇత్యేతావనువాకౌజపేత్ । తస్మాత్, " ఆయుషః ప్రాణంసన్తను " ఇత్యనువాకజపో గోబలీవర్దన్యాయేనాబ్రహ్మవిద్విషయః । అత్రసూత్రమ్॥వా॥ యదిమరణం సంశయీత " బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ " " భృగుర్వైవారుణిః " ఇత్యేతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణే కర్ణే జపతి, ఇతరస్య " ఆయుషః ప్రాణంసన్తను ॥*॥ ఇతి । అత్రైకవచనం కర్త్రైకఏవజపేత్తదసన్నిధౌ సన్నిహితోఽన్యోవాజపేదితి ప్రదర్శనార్థమ్, విశేషానుపాదానాత్.

" యదిప్రేతేఽమాత్యాః ప్రాచీనావీతినః కేశాన్ప్రకీర్య పాంసూనావపన్తే " ఇతిసూత్రార్థమాహ .

మూ — మృతేజ్ఞాతయః కేశాన్ప్రసార్య పాంసూనావపేయుస్స్వమూర్ధస్వంసేషువా .

వ్యా — జ్ఞాతయ ఇత్యమాత్యశబ్దార్థ ఉక్తః । స్వమూర్ధస్వంసేషు వేతి పాంస్వావపనస్థానం భాష్యోక్తముక్తమ్ । అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాస్త్రిస్సృభిరఙ్గులిభిరవహత్యపాంసూనంసేష్వావపన్తే ॥ * ॥ అమాత్యా బాన్ధవా జ్ఞాతయస్సపిణ్డాశ్శ్వశురస్సనాభయస్సపత్న్యాఇత్యర్థాన్తరమ్ .

అత్రస్నాపయిత్వాగ్రామ్యేణాలఙ్కారేణాలఙ్కృత్యేతిసూత్రార్థమాహ—

మూ — పుత్రాదయః ప్రేతంసంస్నాప్య వస్త్రగన్ధమాల్యాద్యైరలఙ్కుర్యుః .

వ్యా — అత్రప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్రేతస్య పుత్రాద్యైర్వస్త్రాద్యైఃపూజనంతతః । ప్రేతందహేచ్ఛుభైర్గన్ధైర్వస్త్రాద్యైస్సువిభూషితమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేన మానుషాభరణాన్యుచ్యన్తే, దేవతాభరణాద్యైః ప్రేతాలఙ్కారస్యాయుక్తత్వాత్, ప్రేతాలఙ్కారస్యాభరణాదేః పునర్దేవతానర్హత్వాచ్చ । అతఏవహి గ్రామ్యేణేత్యాహ । దేవతార్పిత

యోర్గన్ధమాల్యయోఃస్మృత్యుక్తత్వాత్తాభ్యాంప్రేతాలఙ్కరణం ముఖ్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ పుష్పైస్తు గన్ధమాల్యాద్యైర్గాథవాక్ప్రిసమర్పితైః । యది ప్రేతమలఙ్కుర్యాత్సయాతి పరమాంగతిమ్ ॥ ” ఇతిస్మృతేః । నిత్యంచ వాసుదేవార్పితంగన్ధమాల్యాదికంధార్యమ్ । తథాఽస్మదుక్తస్మృతిగతానాకరే ప్రపఞ్చితమ్ .

మూ — అథాధ్వర్యుస్స్నాత్వా సభాయాం బ్రహ్మదణ్డద్రవ్యంశక్తితోనిధాయ ప్రణమ్యానుజ్ఞాతః ప్రాణానాయమ్య

వ్యా — బ్రహ్మదణ్డద్రవ్యమ్ - వృత్తివైకల్యే మృతపాపానుగుణ ప్రాయశ్చిత్త విధాయకబ్రాహ్మణానుజ్ఞానార్థద్రవిణమ్ । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వాస్వశక్త్యాద్రవిణం దత్వాసభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్ । పరీత్యైతైరనుజ్ఞాతఃకర్మసఙ్కల్పయేత్తతః ॥ * ॥ “ యజ్ఞోపవీతీ పరివత్ప్రదక్షిణంకృత్వా ” ఇతిబోధాయనీయే । ఏవమేవహిశిష్టాఆచరన్తి । ఉక్తసూత్రపర్యాలోచనయా సఙ్కల్పతః ప్రాగుపవీతం సిద్ధమితి నచోద్యావకాశః.

మూ — అథప్రాచీనావీతంకుర్యాత్,

వ్యా — ప్రాణాయామానన్తరమేవ స్మృతిషు ప్రాచీనావీత విధానమితి జ్ఞాపనార్థమిదముచ్యతే, నత్వాదితఏవ ప్రాచీనావీతమితిచ । “ ఆచమనేచాగ్నిముఖేచాభిశ్రవణేచోపసంసర్గ్రహణేషు పశ్చాద్ధోమేషుచ యజ్ఞోపవీతమథేతరత్ర ప్రాచీనావీతమ్ ” ఇతిచ బోధాయనస్మరణం ప్రాణాయామాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్, అన్యథా ఆఘారసమిదాధానతద్ధోమేషు స్విష్టకృతాదీనామపి ప్రాచీనావీతత్వప్రసక్తేః । అదితిఃప్రాచీనావీతమితి సఙ్కల్పప్రభృతి ప్రాచీనావీతం కార్యమిత్యాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానే । అతఏవబోధాయనప్రయోగవృత్తిషు సంస్కార పిణ్డదానైకోద్దిష్ట సపిణ్డీకరణప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధోపక్రమే ప్రాణానాయమ్యప్రాచీనావీతీతి ప్రాణాయామానన్తరమేవ సర్వత్ర ప్రాచీనావీతముక్తమ్ । తాత్పర్యదర్శనేతు ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతీత్యనుక్తిఃపరమతానువాదతఇతి సదోషః । అతఏవహి తత్రానుష్ఠానవ్యుత్క్రమోఽనుక్తిశ్చ దృశ్యతే । కేషాంచిత్పాఠేషికత్వంచోక్తమ్, తద్వదేవతముక్తిరిత్యవిరోధః, ప్రమాదాదలిఖితంవా లేఖకదోషోవేతిద్రష్టవ్యమ్ । నహివాచనికేఽర్థేయుక్త్యఃక్రమన్తే.

అత్ర వచనమాహ —

మూ — అత్ర స్మరన్తి ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాయామే నమస్కారే స్నానే చైవ ప్రదక్షిణే । పైతృకే ప్రేతకృత్యేఽపిహ్యుపవీతం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

వ్యా — అత్ర- ప్రాచీనావీత విషయే, అపవాదం స్మరన్తి మునయ ఇత్యర్థః । ఇదం స్మృతిసంగ్రహగ్రన్థే దృశ్యతె । శుద్ధ్యర్థస్నానాచమనాదివత్ప్రాణాయామస్యాపి తథాత్వాదుపవీతత్వమేవ । ఏవంహి శిష్టా ఆచరన్తి,

అథ సఙ్కల్పప్రకారమాహ —

మూ — అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమముకగోత్రామిమాం ప్రేతామితి వా అముకాగ్నినా పైతృమేధికేన విధినా సంస్కరిష్యామీతి, బ్రహ్మమేధేతు బ్రహ్మమేధవిధినేత్యాచార్య,

వ్యా — అత్ర గోత్రశర్మశబ్దౌ సామాన్యపరౌ, అముకశబ్దో విశేషవాచీ, వత్సగోత్రం విష్ణుశర్మాణమిత్యర్థః । ఏవం సర్వత్ర అముకశబ్దప్రయోగే తత్తద్గోత్రశర్మనిర్దేశః కార్యః । ఏవంగృహ్యాగ్నినో త్రేతాగ్నినా లౌకికాగ్నినేతి ప్రయోక్తవ్యమ్ । ఆచార్య - గురూద్యమేన సఙ్కల్పేత్యర్థః । భూషణవత్సంస్కారస్యాపి ప్రేతాతిశయాధాయకత్వాత్సుడాగమస్సంపూర్వాత్కృఞః । అతో భూషణతుల్యత్వేన సంస్కారస్య మృతాతిశయాధాయకతయా ఫలస్య కర్తృగామిత్వాభావేనాత్ర పరస్మైపదమేవ యుక్తమ్, ఆత్మనేపదప్రయోగశ్చిన్త్య ఏవ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారః పావనః ప్రేత్య చేహ చ ॥ * ॥ హారీతశ్చ ॥ వా ॥ ద్వివిధ ఏవ సంస్కారో భవతి బ్రాహ్మో దైవశ్చ, గర్భాధానాదిస్మార్తో బ్రాహ్మః పాకయజ్ఞ హవిర్యజ్ఞ సోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః, బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతో ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి, దైవేనోత్తరేణ సంస్కృతో దేవానాం సమానతాం సలోకతాం సాయుజ్యం చ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అతః క్రియాఫలం న కర్తృగామీతి కుత ఆత్మనేపదప్రసఙ్గః.

మూ — ఔపాసనాగ్నిం ప్రజ్వాల్య అపరేణాగ్నిం దర్భేషు " సర్వస్య ప్రతిశీవరి " ఇతి ప్రేతం దక్షిణాశిరసం శాయయిత్వా,

వ్యా — ఔపాసనాగ్నిమిత్యుత్తరత్రవిధవా విధురానుపనీతాదివిషయమె వక్ష్యమాణోత్తపనాద్యగ్న్యుపలక్షణమ్ । దర్భగ్రహణాద్దర్భహీనస్థలసంవేశననిషేధః । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ తజ్జఘనేనగార్హపత్యందక్షిణాశిరసందర్భేషుసంవేశయన్తి “ సర్వస్యప్రతిశీవరి ” ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేరౌపాసనాగ్నిర్గార్హపత్యస్థానీయః, ఏవమాహవనీయాదిస్థానీయశ్చ, అత్ర సకృదేవహోమః, అగ్నేరేకత్వాత్.

మూ — ప్రేతాన్వారబ్ధగకర్తా “ పరేయువాంసమ్ ” ఇతిహుత్వా చిత్తిఃప్రథివీత్యాది షడ్భిరనువాకైర్వాచాప్రయుక్తైఃప్రత్యనువాకం జుహుయాత్,

వ్యా — షడ్భిః - “చిత్తిః, పృథివీహోతా, అగ్నిర్హోతా, సూర్యస్తేచక్షుః, మహాహవిర్హోతా, వాగ్ఘోతా ” ఇత్యేతైఃప్రత్యనువాకాన్తం నతు సర్వానువాకాన్తే, మన్త్రాణాం బహుత్వాత్, అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతీతివత్ । “ ఏకమన్త్రాణికర్మాణి, వచనాదేకంకర్మ బహుమన్త్రంనియమాత్ ” అత్రభాష్యమ్ ॥ వా ॥ ఏకైకస్యకర్మణఃప్రకాశనార్థమెకఏవమన్త్రోభవేత్, యత్ర “ ద్వాభ్యాముత్తిమయతి, చతుర్భిరభ్రినాదత్తే ” ఇత్యాదివచనం తత్రైకం కర్మబహుమన్త్రమ్ । తతశ్చ, యత్ర “ ఏకయాజుహోతి ” ఇత్యాదివచనం తత్రైవబహుమన్త్రకఏకోహోమః, యత్రవచనాభావస్తత్రప్రతిమన్త్రంహోమఇతిసిద్ధమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽత్రహోతృభిర్హోమఇత్యేకవచననిర్దేశేఽపి మన్త్రబహుత్వాత్ , సర్వాణి తసాన్యనుద్రుత్య జుహుయాదిత్యాది వచనాభావాచ్చ ప్రత్యనువాకమేవహోమః । అత్రసూత్రమ్ । ॥ వా ॥ అన్వారబ్ధే మృతఆహవనీయే స్రుచాహుతీర్జుహోతి పరేయువాంసమిత్యేవం గార్హపత్యే తూష్ణీమన్వాహార్యపచనే తథాసభ్యావసథ్యయోరౌపాసనేచ ॥ * ॥ ఇతి । ఔపాసనేచేతి విశేషాధానవిషయమెకాగ్నివిషయంచ । అత్రాశ్వలాయనేవిశేషః ॥ వా ॥ సవ్యంజాన్వాచ్య దక్షిణాగ్నావాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ బౌధాయనీయేచ ॥ వా ॥ ప్రేతస్య దక్షిణం పాణిమన్వారభ్య జుహోతి పరేయువాంసమితి ॥*॥ కించ “ .అథాతఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామో యంబ్రహ్మమెధ

ఇత్యాచక్షతే ” ఇత్యుపక్రమ్య ప్రకృతివికృతి యథాపురస్తాత్తస్య సగ్రహైర్హోతృభిర్హోమ ఇత్యత్ర సగ్రహైరిత్యాద్యర్థో భాష్యే విస్తరేణ భాషితః । భాష్యోక్తానుష్ఠేయార్థస్తు “ చిత్తిఃపృథివి ” ఇత్యాదిభిస్సూత్రైర్వివృత ఇతి న ప్రపఞ్చ్యతే । అత్రాయం వివేకః — చిత్తిఃపృథివీత్యాద్యనువాకేష్వాదితో హోతారస్తతో గ్రహాస్తతశ్చిత్త్యాదయో హోతృగ్రహాత్మకాః । తతశ్చ యత్ర చతుర్హోతౄన్ వ్యాచక్షీతేత్యాదావహోమార్థా హోతారోఽధీతాస్తత్ర గ్రహవ్యతిరేకేణ హోతృమాత్రప్రయోగః । యత్ర చతుర్హోతారం మనసానుద్రుత్యేత్యాదౌ సగ్రహాహోమార్థా హోతారోఽధీతాస్తత్ర సగ్రహైర్హోతృభిర్హోమః । హోతౄన్మనసానుద్రుత్య సగ్రహైర్హోమ ఇత్యర్థః । మనసానుద్రుత్యేతి మానసత్వవిధానాన్న తేషాం వాచా ప్రయోగః । అత్ర తు సగ్రహహోతృహోమవిధానాన్మానసత్వావిధానాచ్చ వాచైవ ప్రయోగః । హోతృహోమేషు ప్రతిహోతృహోమదర్శనాత్సమ్మార్గవత్సముచ్చయపరతయైకవచనావిరోధాచ్చ కూశ్మాణ్డైర్జుహుయాదిత్యాదివత్పృథగేవ హోమస్సిద్ధః । అనువాకగ్రహణాద్వాక్యచతుష్టయాన్తే హోమేషు చోద్యం గర్భస్రావగతమ్ । ప్రత్యనువాకమిత్యుక్తేస్సర్వానువాకాన్తే తన్నిరస్తమ్.

“ అథాస్య దక్షిణేన విహారం పరిశ్రితే ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రునఖలోమాని వాపయిత్వా ” ఇతి విహితం వపనమ్, “ ఆహితాగ్నేర్మరణసంశయే ” ఇత్యుపక్రమ్య అస్యేతి తస్యైవ పరామర్శాదాహితాగ్నివిషయమేవేత్యన్యస్య తన్నాస్తీత్యాహ —

మూ — నానాహితాగ్నేః ప్రేతస్య వపనం విద్యతే,

వ్యా — అత్ర సూత్రే బోధాయనసూత్రే చ ప్రేతాహుత్యనన్తరం వపనం విధాయ స్నానముక్తమ్, తద్వపననిమిత్తమేవ, వపనాభావే ప్రాణవియోగానన్తరమేవ స్నానం కారయితవ్యమ్ । ఏవం హి శిష్టా ఆచరన్తి । తథా గౌతమీయే విధావుభయత్ర స్నానముక్తమ్ ॥ వా ॥ ఉత్క్రాన్తికాలే ప్రజాపతే హృదయం మనసాధ్యాయేత్ స్నాపయిత్వాలఙ్కృత్యేతి, దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు యజ్ఞీయైః కాష్ఠైర్దక్షిణాగ్రైర్దారుచితిం చిత్వా ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వేతి

చ ॥ * ॥ యథాగృహ్యమాచారవ్యవస్థితేనాఽత్రవికల్పఃకల్ప్యతే । విహితమప్యాహితాగ్నే ర్వపనం శిష్టాచారానుసారేణగ్రాహ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యాహ్యాపహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా । ” ఇతిశూద్రస్పృష్టస్య శరీరహవిషోదుష్టత్వస్మృతేః.

మూ — శుక్లసూత్రేణ హస్తయోరఙ్గుష్ఠౌబధ్వాఽన్యేన పాదయోశ్చశిరసి నలదమాలామాబధ్య,

వ్యా — అన్యేన - హస్తాఙ్గుష్ఠబన్ధసూత్రవ్యతిరిక్తేన, సాధ్యభేదాత్సాధనభేదసిద్ధేః । యద్వాశిష్టాచారానుసారేణైకేన దీర్ఘసూత్రేణబన్ధః । నలదఖణ్డైఃకృతామాలానలదమాలా । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ శుక్లసూత్రేణాఙ్గుష్ఠౌబధ్వా § నలదమాలామాబధ్య ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గుష్ఠౌ పాణ్యోఃపాదయోశ్చేతి శేషః, అవిశేషేణోపాదానాత్, “ బధ్వాదశేనాఙ్గుష్ఠౌ పాణ్యోఃపాదయోశ్చ ” ఇతి విధౌదర్శనాచ్చ । ఆబధ్య, శిరసీతి శేషః, “ శిరస్తోనలదమాలాంప్రతిముచ్య ” ఇతిబోధాయనోక్తేః.

మూ — ప్రేతమౌదుమ్బర్యామాసన్ద్యాముత్తానం నిపాత్య.

వ్యా — ఇదం సర్వగృహ్యవిశిష్టమ్ । కథఞ్చిదుదుమ్బరాలాభే “ జఘనేన గార్హపత్యమాసన్ద్యాం కృష్ణాజినే దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ” ఇతి కేవలమాసన్ద్యామిత్యుక్తమ్ । అతో యస్యాం కస్యాంచిదాసన్ద్యాంశవారోపోనవిరుద్ధః । కథంచిదాసన్ద్యలాభే బోధాయనః ॥ వా ॥ ఆసన్ద్యాతల్పేన కటేనవా సంవేష్ట్య దాసాఃప్రవయసోవా వహేయుః ॥ * ॥ అత్రకృష్ణాజినమాహితాగ్నివిషయమ్, అన్యస్యాసన్దీమాత్రమేవ, ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాందక్షిణాశిరసముత్తానం సంవేశ్యోదగ్దశేన వాససాప్రచ్ఛాదయేతి విధౌదర్శనాదాచారాచ్చ.

మూ — “ ఇదం త్వావస్త్రంప్రథమన్వాగన్ ” ఇతిపత్తోదశేన నవేన వాససాప్రోర్ణూయ “ అపైతమూహ ” ఇతిపూర్వధృతం వస్త్రమాదాయ పుత్రాదిర్వసీతాథాచామేత్.

వ్యా — ప్రోర్ణూయ - ప్రచ్ఛాద్య, పత్తోదశేన - పాదయోర్దశావస్త్రాన్తం యస్య తేన, ఆదిశబ్దాద్భ్రాత్రాదయః । అత్రసూత్రమ్

---

§ నలదమ్ - వెట్టైకొఱై.

॥ వా॥ పత్న్యాదశేనాహతేన వాససా ప్రోర్ణోతి "ఇదంత్వావస్త్రమ్" ఇతి, అథాస్యేతరముపాదత్తే "అపైతదూహ" ఇతి, తత్పుత్రో భ్రాతాఽన్యో వా ప్రత్యాసన్నబన్ధుః పరితః పరిధాయాఽజరసో వసీతా థాప ఉపస్పృశ్య ॥ * ॥ ఇతి । అహతేన-అనివసితేన, ప్రోర్ణోతి-ఊర్ణుఞ్ ఆచ్ఛాదనే, ఇతరత్ - ప్రోర్ణుతాదన్యత్ప్రాప్తం నం వస్త్రమ్, ఆజరసః - అజరో త్పత్తేః, ఆదినశేషాద్వా । తథా బోధాయనః ॥ వా ॥ తస్యపుత్రోఽన్తేవాసీ వా పత్నీ వా పరిదధీత తదుహాఽజరసమేవ వసీతాహ శ్మేషంవా ॥ * ॥

ఇదమూహ —

మూ — తచ్చాజరసమూహ శ్మేషం వా పరిదధీత.

వ్యా — తత్ -" అపైతదూహ " ఇత్యుపాత్తం వస్త్రమ్, తముపాదానం రాత్రౌ చేత్తచ్ఛేషమితి వ్యవస్థితవిషయో వాశబ్దః.

మూ — అగ్నౌ చరుం శ్రపయిత్వా,

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అన్వాహార్యపచనే తూష్ణీముపచరితం చరుంశ్రపయతి ॥ * ॥ ఇతి । " యస్యపురోడాశో దుశ్శృత స్తద్ధవిర్యమదైవత్యమ్ " ఇతిస్మృతేస్సుశృతశ్చరుర్న కార్యః, " యశ్శృతస్సదేవః " ఇతి శ్రుతేః.

ఇదమూహ —

మూ — తద్దుశ్శృతం కుర్యాన్నసుశృతమ్,

వ్యా — అస్యాపి యమప్రీత్యర్థత్వాదితి శేషః, " యమంరాజానంహవిషాదువస్యత " ఇతి శ్రుతేః.

మూ — " ఇమాయునజ్మి " ఇతి వోఢ్యానునుమన్త్ర్య,

వ్యా — బ్రహ్మమేధేఽప్యయమేవమన్త్రః, " ఇదంత్వావస్త్రమ్ " ఇతిమన్త్రవదుభయత్ర సమాన్త్రాన్తరానుక్తేః । యద్యపి సూత్రే " ఇమాయునజ్మి తేవహ్నీ " ఇత్యేషయోజన ఆమ్నాత ఇతి శకటయోజన ఏవాఽదీతోఽయంమన్త్ర ఇత్యుక్తమ్, " అనశ్చేద్యుఙ్క్ష్యాదిమాయునజ్మి " ఇతిబోధాయనోక్తంచ, తథాప్యాచారాదధ్వర్యువదోఢృత్వావిశేషాచ్చ తేనవోఢృనియోగో యుజ్యతే । మన్త్రార్థపర్యాలోచనయాఽఽచారాచ్ఛవోఢృన్నియుజ్య వోఢ్యానేనానుమన్త్రయీత.

మూ — తైరాదీయమానం ప్రేతమ్ "పూషా త్వేతః" ఇతి, "భర్తా సన్" ఇత్యనువాకేన చానుమన్త్రియతే.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ ఆదీయమానమనుమన్త్రియతే "పూషా త్వేతశ్చ్యావయతు" ఇతి చ భర్తృసూక్తేన భరణమితి చ ॥ * ॥ భర్తృసూక్తమ్ - "భర్తా సన్ భ్రియమాణో బిభర్తి" ఇత్యనువాకః । ప్రేత ఆదీయమానే భరణస్య సత్త్వాద్భర్తృసూక్తేన భరణమిత్యవిరోధః.

మూ — తే చ నివీతినో వహేయుః.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అథ నివీతకార్యాణి వ్యవాయ స్త్రీప్రజాసంస్కారః ప్రేతోద్వహనమన్యాని మానుష్యకార్యాణి కణ్ఠేఽవసక్తం నివీతమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనశ్చ ॥ వా ॥ అన్వారోహన్త్వమాత్యా అధోనివీతాః ॥ * ॥ తథా "॥ శ్లో ॥ నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతయోఽన్యే చ వాహకాః"

అథ సమ్భారనయనే భాష్యోక్తక్రమమాహ —

మూ — అగ్రేఽగ్నిమథ సంభారాంస్తిలాంస్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాం హిరణ్యశకలాన్యాజ్యం పాత్రాణి దర్భాశ్మసికతాశ్చ ప్రస్థాప్య,

వ్యా — ప్రథమమగ్నిం, ప్రస్థాప్య-ప్రేష్య, అనన్తరం తిలతణ్డులాదీన్ సమ్భారాన్ క్రమాత్ప్రస్థాపయేత్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అగ్నీనగ్నిభాణ్డమగ్నిహోత్రోచ్ఛేషణం యేన చాన్యేన చార్థీ భవతి సహీనమన్వాహరేయురథ వాతమాదదతే ॥ * ॥ ఇతి । హీనమ్ - కర్మణ్యనుపయుక్తమ్, న కించిదప్యన్వాహరేయుః, కింతు యేన సాధనేన కర్మణ్యర్థీ భవతి తదేవాన్వాహరేయుః । తత్ర కిమిత్యాకాఙ్క్షాయాం తదనుక్రమపరం భాష్యమగ్రేఽగ్నిమిత్యాదినోక్తమ్ । క్వచిద్భాష్యం క్వచిద్భాష్యార్థగ్రన్థేన సంగృహీత ఇతి న చోద్యావకాశః । ఏవమేవ బౌధాయనీయేఽపి ॥ వా ॥ అథాగ్నయోఽథ పాత్రాణి దధ్యాజ్యం దర్భా రాజగవీ యచ్చాన్యదప్యేవం యుక్తమత్రైనమేతయా సప్త్యా తల్పేన కటేన వా సంవేష్ట్య దాసాః ప్రవయసో వా వహేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అనేన సమ్భారనయనానన్తరమేవ ప్రేతభరణముక్తమ్ । దాసాః - గర్భదాసాదయః, శిష్యభూతా విప్రా వా । ఏధాచ ॥ వా ॥ క్షీరం దధీత్యుపక్రమ్య పురస్తాదగ్నిస్సంస్కర్తా ముక్తశిఖో మధ్యతశ్శవం వ

తస్మాత్సమ్భారనయనే ఉక్తక్రమ ఏవ క్రమః, క్రమాన్తరం తు చిన్త్యమ్.

మూ — అథ ప్రేతం హరేయుర్న గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః,

వ్యా — అథ - అగ్న్యాది సమ్భార నయనానన్తరమ్, ప్రేతం హరేయుః - తత్ర న గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః కిన్తు గ్రామపరాఙ్ముఖమేవ । అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ న గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః కదాచన । నిర్హరేచ్ఛవవృష్ట్యా తు గ్రామో నశ్యతి వీక్షితః ॥ * ॥ అత్ర నియమమాహ మనుః ॥ శ్లో ॥ దక్షిణేన మృతం శూద్రం పురద్వారేణ నిర్హరేత్ । పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తు యథాసఙ్ఖ్యం ద్విజాతయః ॥ * ॥ పురగ్రహణాన్న గ్రామే నియమః.

మూ — సద్యః ప్రేతం నిర్హరేయుర్న విలమ్బేత నిశ్యహ్ని వాఽతీతే కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా పఞ్చగవ్యేన ప్రక్షాల్య పావమానీభిరభిషిచ్య పర్యుషితం శవం దహేత్ .

వ్యా — అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ దివా వా యది వా రాత్రౌ శవస్తిష్ఠతి కర్హిచిత్ । తత్పర్యుషితమిత్యాహుర్దహనే తస్య కా గతిః ॥ బ్రాహ్మణేభ్యో పిణ్డం లబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రత్రయమథాచరేత్ । పఞ్చగవ్యం తు సంసృజ్య పావమాన్యాభిషిచ్య చ ॥ జలేన స్నాపయిత్వా చ తచ్ఛవం మన్త్రవద్దహేత్ ॥ * ॥ అత్ర సూత్రానభిజ్ఞాః కేచన ప్రథమం చరుం శ్రపయిత్వాఽథ సంవేశనాదికం కుర్వన్తి తత్తథా న కార్యం ప్రమాణ విరోధాత్ । సూత్రే హి, " దక్షిణాశిరసం సంవేశయన్తి " సర్వస్య ప్రతిశీవరి " ఇత్యాదినా సంవేశన శిఖామాఙ్గుష్ఠబన్ధన నలదమాలాబన్ధనాముఞ్చరాసక్తినిపాతన నవవాసః ప్రోర్ణనాన్యనుక్రమ్య " చరుం శ్రపయిత్వా " ఇతి చరుశ్రపణముక్తమ్ । తథైవ బౌధాయనసూత్రే చాయమేవ క్రమ ఉక్తః । అతః ప్రాగేవ చరుశ్రపణం సూత్రవిరుద్ధమ్ । నిర్హరస్య బహుపురుషసాధ్యత్వాద్బహువచనం పూర్వసూత్రే, అత్ర ప్రయోజకైకకర్తృత్వాభిప్రాయమేకవచనమితి వివేకః.

నిర్హరణనియమమాహ —

మూ — అత్రోదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ న విప్రం స్వేషు తిష్ఠత్సు మృతం శూద్రేణ నిర్హరేత్ । అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిః సా స్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శ

దూషితా ॥ ప్రేతస్యపాదయోరగ్రే నగచ్ఛేయుఃకదాచన । యస్మాదగ్రేతుగన్తౄణామాయుఃక్షీణంపదేపదే ॥ * ॥ ఇతి.

వ్యా — ప్రేతస్యాగ్రే సంభారనయనవిధానాత్తద్విధిబలేనతన్నేతౄణామగ్రేగమనం నదోషాయ । అతస్సంభారనేతృవ్యతిరిక్తవిషయంప్రేతాగ్రగమననిషేధవచనం । అగ్రే స్వేషుతిష్ఠత్స్వితివచనాదసత్సుస్వేషుపుత్రాదిభిశ్శవనిర్హరణంనదోషాయేతి నభ్రమితవ్యమ్, అస్వర్గ్యాదిదోషస్మరణాత్.

మూ — తస్మాజ్జ్యేష్ఠానుక్రమేణప్రేతమనుగచ్ఛేయుర్నాగ్రేగచ్ఛేయుః.

వ్యా — " అనుగమ్యేచ్ఛయాప్రేతమ్ - అనుగమ్య శవం బుద్ధ్యా - అనుగమ్యాప్సుసిస్నాత్వా - అనుగన్తాతునస్నాయాత్ " ఇత్యాదివచనైరనుగమనస్యైవ విధానాత్సమ్భారనేతృవ్యతిరిక్తాశ్శవమనుగచ్ఛేయుర్నాగ్రేగచ్ఛేయుః । కర్తాతు శవాగ్నోర్మధ్యే వచనబలాద్గచ్ఛేత్ । జ్యేష్ఠానుక్రమేణేతిజ్ఞాతివిషయమ్, " అన్వంచోయాన్త్యధోనివీతాఃప్రవృత్తశిఖా జ్యేష్ఠప్రథమాఃకనిష్ఠజఘన్యాః" ఇత్యాశ్వలాయనస్మృతేః । ప్రవృత్తశిఖాః - ప్రకీర్ణకేశాఇత్యర్థః । అతోఽన్యేయథేచ్ఛమనుగచ్ఛేయుః.

మూ — గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే యదిశవాగ్నిః పతితస్స్యాత్ప్రేతాహుతిపూర్వకంపునఃకర్మకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రస్మృతిసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే పతితేతుశవానలే । పునఃకర్మప్రకుర్వీత ప్రేతాహుతిపురస్సరమ్ ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమితిచ గ్రన్థాన్తరే పాఠాన్తరముక్తమ్ । తదాప్రాయశ్చిత్తం కృచ్ఛ్రద్రవ్యందత్వా ప్రేతాహుతిపూర్వకంకర్మకుర్యాత్ । ఇదంచకృశానౌపతనే , ప్రణీతార్ఘ్యసోమస్కన్నాదౌ దృష్టన్యాయస్యాత్రాపితుల్యత్వాత్ । ఏకదేశపాతేతుతముద్ధృత్య సంయోజయేత్ ।

మూ — నాత్రరాజగవ్యజానయనమసోమయాజిత్వాత్,

వ్యా — యదిసోమయాజీభవతీత్యుపక్రమ్య అజమనునయన్తి రాజగవీంసవ్యేపదిబధ్నామీతి రాజగవ్యజానయనపరం సూత్రం సోమయాజివిషయమిత్యర్థః.

తూష్ణ్యమధ్వనోగత్వా నిధాయ దక్షిణతోలోష్టానవరుజ్య తేషుచరుంప్రతిష్ఠాప్యైకవాససోదక్షిణాన్ కేశపక్షానుద్గ్రథ్య సవ్యాన్విస్రస్య దక్షిణా

నూరూనాఘ్నానాస్సిగ్భిరభిధూన్వన్తస్త్రిః ప్రసవ్యం పరియన్తి “ అపనశ్శోశుచదఘమ్ ” ఇతిసూత్రార్థమాహ —

మూ — అథాధ్వనశ్చతుష్పథాం శంగత్వా ప్రేతం దక్షిణాశిరసం నిధాయ దక్షిణతో లోష్టానవరుజ్య తేషు చరుం ప్రతిష్ఠాప్య సర్వే జ్ఞాతయో ద్వేధా కేశాన్విభజ్య దక్షిణానేకశభాగానాబధ్య సవ్యాన్ విస్రస్య దక్షిణానూరూనాఘ్నానాస్సిగ్భిరభిధూన్వన్తోఽప్రదక్షిణముక్తక్రమేణ పరియన్తి “ అపనశ్శోశుచదఘమ్ ” ఇతి.

వ్యా — అవరుజ్య - సమూహ్య, సిగ్భిః - అధోవస్త్రైః, ఉక్తక్రమేణ - కనిష్ఠః ప్రథమమితరే మధ్యే యథావృద్ధం కర్తా పశ్చాదితి పూర్వోక్తప్రకారేణేత్యర్థః.

మూ — తతస్సవ్యాన్ సన్నహ్య దక్షిణానేకశభాగాన్విస్రస్య సవ్యానూరూనాఘ్నానా అనభిధూన్వన్తః ప్రాచీనావీతినః ప్రదక్షిణం పరియన్తి “ అపనశ్శోశుచదఘమ్ ” ఇతి.

వ్యా — ప్రదక్షిణత్వాదుపవీతిత్వశఙ్కాం నిరస్యతి ప్రాచీనావీతిన ఇతి । పరిభాషావచనే ప్రదక్షిణ ఉపవీతవిధానమ్ “ భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య ” ఇత్యుక్తప్రదక్షిణవిషయం, “ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు ” ఇత్యభియుక్తోక్తేః । అత్రాపి సభాప్రదక్షిణ నమస్కారాదావుపవీతమేవేతి నవిరోధః । అత్ర సూత్రం ॥ వా ॥ సవ్యాన్సన్నహ్య దక్షిణాన్విస్రస్య సవ్యానూరూనాఘ్నానా అనభిధూన్వన్తస్త్రిః పరియన్తి “ అపనశ్శోశుచదఘమ్ ” ఇతి ॥ * ॥ సవ్యాన్ దక్షిణానిత్యుభయత్ర కేశభాగానితి శేషః.

అత్ర సవ్యాపసవ్యయోరుభయోః పర్యావర్తనయోస్త్రిః కరణాత్తన్నిబన్ధనమన్త్రస్యాపి త్రిరుచ్చారణచోద్యం నిరస్యతి —

మూ — ఉభయత్ర సకృదేవమన్త్రస్త్రిః పర్యావర్తనమ్.

వ్యా — ఉభయత్ర - ప్రదక్షిణాప్రదక్షిణయోః.

“ పరీత్య పరీత్యయాతీత్యేకే ” ఇతి పక్షాన్తరే భాష్యోక్తమర్థం వదన్ భాష్యం చోదాహరతి —

మూ — పరీత్య పరీత్య మన్త్రపక్షే ప్రతిపర్యావర్తనం మన్త్రావృత్తిరన్యేషాం పక్షాన్తరత్వాదత్రాపి నేత్యేకే.

వ్యా — ఇదంసూత్రముత్తరసూత్రవ్యాఖ్యానే స్ఫుటీకరిష్యతే. మేక్షణేన లోష్టేషు చరోస్తృతీయః ప్రయాతీతి సూత్రార్థమాహ—

మూ — లోష్టేషుచరోస్తృతీయాంశం సకృదేవప్రక్షిప్య మేక్షణే నత్రిర్ఘట్టయేత్.

వ్యా — ఇదమయుక్తం త్రిర్ఘట్టయేదితి, త్రిశబ్దస్య చరుతృతీయాంశపరత్వాత్, పునస్త్రిశబ్దాభావాత్, "చరుం మేక్షణేన ప్రయాతి యదివా ఏకమేవభవతి చరోస్తృతీయం మేక్షణేన ప్రయుయాయ లోష్టానుపసంహృత్య తేషూపమృజ్య" ఇతిబోధాయనీయే చ త్రిశబ్దాభావాచ్చ। ఉచ్యతే, పరీత్య పరీత్య ప్రయాతీతి పక్షాన్తరే లోష్టేషు తృతీయాంశం ప్రక్షిప్య మేక్షణేన సకృత్ప్రయుయాయ శవంపరీత్య పునశ్చైవం ప్రయుయాయ శవంపరీత్య పునశ్చైవం యదాకరోతి తదా త్రిర్ఘట్టనసిద్ధేః పక్షాన్తరేఽపి తథేత్యవిరోధః। ఘట్టనవ్యతిషఙ్గేణ ప్రతిపర్యావర్తనం మన్త్రోచ్చారణవత్పర్యావర్తనవ్యవధానేన ప్రతిపర్యావర్తనం ఘట్టనమితి త్రిర్ఘట్టనం తత్ర యుక్తమితిచేత్; తర్హి, తురీయాధ్వనస్థానత్రితయే చరుప్రదానవిధిసామర్థ్యాదేవ చరోస్సంబన్ధిత్రితీయాంశత్వసిద్ధేః, చరోస్తృతీయమితి గృహ్యాన్తరదర్శనాచ్చ, త్రిః ప్రయాతీత్యన్వయాదాచారాచ్చేతి న కథం తావకాశః। త్రిఃప్రదానంతు మూఢకృత్యమ్, భాష్యేగృహ్యాన్తరేషు వా క్వచిదప్యతథాదృష్టేః, శిష్టాచారాభావాచ్చ। ప్రయాతి - ఘట్టయతీతి భాష్యమ్। ఆచారాత్తు మేక్షణేన మిశ్రణం కుర్వన్తి, "యుమిశ్రణేఽమిశ్రణే చ" ఇతిహి ధాతుపాఠః.

మూ — "పూషేమా ఆశాః" ఇతి, "భగ్నాసర్క" ఇతిచ ప్రేతమాదీయమానమనుమన్త్ర్య పునస్తూర్యమధ్వనోగత్వా దక్షిణాశిరోనిధానాది పూర్వవత్కృత్వా "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి "భగ్నాసర్క" ఇతిచాదీయమానం ప్రేతమనుమన్త్ర్య తురీయాధ్వగమనాది పూర్వవత్కృత్వా త్రితీయేన ఘట్టనేనసహ చరుస్థాలీం చూర్ణయిత్వా,

వ్యా — తుర్యమితి, గ్రామశ్మశానాన్తరం చతుర్ధా విభజ్య తత్రాద్యోభాగః ప్రథమస్తురీయాంశః, తతోఽంశత్రయే చతుర్థాంశో ద్వితీయః,

తతో భాగద్వయం చతుర్థాంశస్త్రిత్రీయః, శేషస్తురీయస్తురీయాంశః। పూర్వవదితి, దక్షిణతో లోష్టానవరుజ్యేత్యాది ప్రసవ్యాప్రసవ్య పర్యాణచరుముశ్రణాన్తం కృత్వేత్యర్థః। పూర్వవదితి, తృతీయ తురీయార్ధ్వగమనానన్తరం ప్రేతందక్షిణాశిరసంనిధాయేత్యాది త్రిర్గుప్తయేదిత్యన్తం కృత్వేత్యర్థః। అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ ఆదీయమానమనుమన్త్రయతే "పూషేమా ఆశాః" ఇతి, తుర్యమధ్వనోగత్వా నిధాయపూర్వవత్కృత్వాఽఽదీయమానమనుమన్త్రయతే "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి, తుర్యమధ్వనోగత్వా నిధాయ పూర్వవత్కృత్వా తృతీయేన సహచరుం ప్రక్షిణుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ప్రక్షిణుయాత్ - ఉదకావస్థానానర్హం మల్పశకలకపాలం యథాభవతి తథా చరుస్థాలీం భిన్ద్యాదిత్యర్థః। తథా సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అథాస్య కపాలానిసుసంభిన్నాని సంభినత్తి యథైషూదకం న తిష్ఠేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

"తూష్ణీంచతుర్థమాదాయ" ఇతిసూత్రభాష్యముదాహరతి —

మూ — గమనస్యాత్ర విద్యమానత్వాత్తదనుక్తైవ్యన్తరస్య విధేః
ప్రాప్తిన్యాయేన భాష్యే భావనాత్తురీయ తురీయార్ధ్వగమనేచ,
"ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి "భర్తాసక్" ఇతిచానుమన్త్రయతే.

వ్యా — అయమభిసంధిః — త్రిష్వపి తురీయార్ధ్వస్థానేష్వాదీయమానే ప్రేతే సమన్త్రికమేవ గమనం దృశ్యతే, అతస్తురీయార్ధ్వగమనస్యాత్రాపి విద్యమానత్వాత్తద్గమనంచ సమన్త్రికమేవ కర్తవ్యమితి న్యాయతః ప్రాప్తమ్. తత్ర మన్త్రే ఉక్తేపి "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి మోఽనన్తరప్రత్యాసన్నోమన్త్రవిధి న్యాయాదవృద్ధిరేవ్వాదినియమాచ్చ సపనప్రాప్నోతీతి। అతో భాష్యకారవచనాత్సామాన్యసూత్రన్యాయతశ్చ చతుర్థాధ్వగమనేచ "ఆయుర్విశ్వాయుః - భర్తాసక్" ఇత్యనుమన్త్రణంకర్తవ్యమ్.

భాష్యోక్తతూష్ణీంశబ్దార్థమాహ—

మూ — అథమానిన ఇతి,

వ్యా — త్రిషు భరణేషు బాషమాణేష్వపి చతుర్థే వాగ్యతా వసేయుః। తతశ్చ సమన్త్రికం ప్రేతమాదాయచతుర్థమధ్వభాగంమానినోఽగత్వేతిసూత్రార్థః। తదేవం చతుష్వపి తురీయార్ధ్వభాగేషు భరణస్య విద్యమానత్వాదభ్యర్తృసూక్తేన భరణం కర్తవ్యమ్.

అనంతరకృత్యమహ —

మూ — శ్మశానంనీత్వా దహన దేశపశ్చాద్భాగే శవం నిధాయ ఉ దీచీం దిశమధ్వర్యుణాసహ వోఢారోఽనూత్క్రామన్తి తేన శ్మా న్తింగచ్ఛంతి । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘనేన దహన దేశం నిధాయోదఞ్చ స్సముత్క్రామన్త్యేషా వై దేవమనుష్యాణాంశా న్తాదిక్తామేవైనానూత్క్రామన్తీతి విజ్ఞాయతే ॥ * ॥ ఇతి.

వ్యా — అత్రసంవాద్య సంవాదకసూత్రద్వయం స్ఫుటార్థమ్.

ఇతిప్రథమఃఖణ్డః

ద్వితీయఃఖణ్డః

మూ — తతఃప్రత్యేత్యాధ్వర్యురనుపహత మనన్యదాహపూర్వందహనదేశమార్ద్రయా పలాశ శాఖయా వా "అపేతవీత" ఇతిసంహితాపాఠతస్సంమృజ్య దక్షిణతశ్శాఖాముదస్యాప ఉపస్పృశ్య తూష్ణీముద్ధృత్యావోక్ష్య హిరణ్యశకలం నిధాయ దర్భాన్ సంస్తీర్య దక్షిణాగ్రైర్యాజ్ఞికైః కాష్ఠైరేవం "శకేమైస్తృణైర్వై రాస్ఽ" ఇతిజ్ఞాపనాచ్ఛ కైర్యైర్వాబ్రాహ్మణానీతైస్తులసీకాష్ఠయుక్తైర్దక్షిణాప్రాచీం చితింకుర్యాత్.

వ్యా — అనుపహతమ్ - ఇరిణసుషిరామేధ్యాది రహితమ్, పూర్వం కథంచిదన్యదాహరహితంచ । సంహితాపాఠత ఇతి "అహోభిరద్భిః" ఇత్యారణపాఠవ్యుదాసః, భాష్యకార వచనాదాచారాచ్చ । యుక్తంచైతత్, అనారభ్యాధీతత్వాత్; కించ "యావతీవైపృథివి" ఇత్యారభ్య కృత్స్నాయాఃపృథివ్యాయమాధిపత్యం ప్రతిపాద్య ప్రార్థనయా కర్మార్థంయమదత్తభూభాగస్థ పురాణ ప్రేతపిశాచాద్యుత్సారణే "తే దేవా ఏతద్య జురపశ్య న్నపేత" ఇతి బ్రాహ్మణేన తస్యవినియుక్తత్వాత్; తత్రచానువాకే "అదాదిదం" ఇత్యేవామ్నాతత్వాత్సాంహితఏవ "అపేతవీత" ఇతి మన్త్రః । దర్భాణామేవ పరిభాషయా దక్షిణాగ్రత్వసిద్ధేరత్ర కాష్ఠవిషయం దక్షిణాగ్రత్వ విధానమితి దక్షిణాగ్రైరిత్యస్యాస

గతార్థత్వమ్ । ఏవమితి, (యదినతాదృశానీవాపత్రాణస్యుర్భస్మనారణీయం సంస్పృశ్యానుథితవ్యం స్యాద్దేవైనం యో నేర్జనయితీతి విజ్ఞాయతె ఏవం శకేమైస్తృణైర్వైర్వా) ఇతి సూత్రం తృణశకేమైశ్చ దాహంజ్ఞాపయతీత్యర్థః । తులసీతిపూజార్థమ్, తులసీకాష్ఠయోగస్యాతిప్రశస్తత్వాత్ ॥ తథాప్రహ్లాదసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శరీరందహ్యతేయస్య తులసీకాష్ఠవహ్నినా । నరోయత్కురుతేపాపం తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ తీర్థం యదినసంప్రాప్తం స్మరణంకీర్తనం హరేః ॥ తులసీకాష్ఠదగ్ధస్య నరస్యన పునర్జనిః ॥ యదేకంతులసీకాష్ఠంమధ్యేవాపిదితౌకృతమ్ । దాహకాలేభవేన్ముక్తిగపాపకోటికృతస్తథా ॥ తులసీకాష్ఠమిశ్రాతు యావత్ప్రజ్వలితా చితిః । దహ్యతే తస్యపాపాని కల్పకోటికృతాన్యపి ॥ * ॥ ఇత్యాది ॥ అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ ప్రత్యేత్యహరిణ్యా పలాశ శాఖయా శమీశాఖయావాశ్మశానాయతనం సమ్మార్ష్టి " అపేతవీత " ఇతి దక్షిణతశ్శాఖాముదసి ఆప్యఉపస్పృశ్యోద్ధృత్యావోక్ష్య హిరణ్యశకలమవధాయ తస్మిన్దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేషుదక్షిణాగ్రైర్యాజ్ఞికైఃకాష్ఠైర్దారుచితిం చిత్వా ॥ * ॥ ఇతి । హరిణ్యా - ఆర్ద్రయా । తథావిశ్వా ॥ వా ॥ ఆర్ద్రయా§ వారుణశాఖయా శమీశాఖయా పలాశశాఖయావా ॥ * ॥ ఇతి। యత్తుబోధాయనీయే ॥ వా ॥ అపివాథస్సమాంభూమిం పర్ణశాఖయా॥ * ॥ ఇతితచ్ఛాగపశున్యాయేన పలాశశాఖాదిషు పర్యవస్యతి, పలాశాద్యభావవిషయంవా । తతశ్చపలాశాద్యభావే బహుపర్ణయా యయాకయాపిశాఖయాసంమార్గః కార్యః । ఆశ్వలాయనీయే ప్రోక్షణముక్తమ్ ॥వా॥ప్రాప్యైతం భూమిభాగం కతోదకేన శమీశాఖయా త్రిఃప్రసవ్యమాయతనం పరిమృజన్ప్రోక్షతి " అపేతవీత " ఇతి ॥ * ॥ ప్రాగేవశ్మశానలక్షణముక్తమ్ । సూత్రే ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నేర్మరణసంశయే ప్రాచీనావీతీదహనదేశం జోషయతే దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమనిరిణమసుషిరమనూషరమభఙ్గురమనుపహతమవిదరణమనుపచ్ఛిన్నప్రవణం యస్మాద్దక్షిణాప్రతీచ్య ఆపోనిస్సృత్యోదీచ్య ఏత్య మహానదీముపేత్య ప్రాచ్యస్సంప్లవన్తె సమం ॰ సుభూమిం బహులౌషధిమ్ " వనస్పావనం క్షేత్రస్యాక్షేత్రమి

---

§ ఘణమ్ - మూవిలక్షే,

రిణస్యానిరిణమ్" ఇత్యేకే, యస్మాదారాత్క్షీరిణోవృక్షాః కణ్టకినశ్చత థౌషధ్యః ॥ * ॥ ఇతి । కిఞ్చిదధికమేవ బోధాయనీయేప్యుక్తమ్ । ఈదృశంస్థలం నలభ్యేత ఇత్యస్మాభిర్నవిస్తృతమ్ । అతోయథాలాభమనుపహతో దేశో గ్రాహ్యః । తథావిధా ॥ వా ॥ దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమభఙ్గురమనిరిణమసుషిరంసమంవా ॥ * ॥ ఇత్యేతావన్మాత్రముక్తమ్ । అన్యత్రాప్యుక్తం సమంవా సుభూమిమితి .

బ్రాహ్మణానీతైరిత్యుక్తమ్, తేనశూద్రో నిరస్యతఇత్యాహ —

మూ — అత్రైవశ్లోకో భవతి ॥ శ్లో ॥ యస్యానయతిశూద్రో౭గ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషిచ । ప్రేతత్వంహి సదాతస్య సచాధర్మేణలిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

వ్యా — ఇదంవచనం విజ్ఞానేశ్వరేణలిఖితమ్ । చకారాత్సమ్భారానయనంచ శూద్రేణ నకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియస్స్వయమాహరేత్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః కర్మకుర్వన్పతత్యధః ॥ ” ఇతినిత్యకృత్యే సంవర్తోక్తస్యాత్రాపి తుల్యత్వాత్ .

మూ — చితేఃపురస్తాదగ్నిం నిధాయ దర్భైరగ్నించితించ పరిస్తీర్య దక్షిణతఃపశ్చాద్వా దర్భాన్ సంస్తీర్య .

వ్యా — పురస్తాదితి గృహ్యాన్తరోక్తదిగ్వికల్పనిరాసః । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ దారుచితిం చిత్వా౭గ్నీనుపవపతి పురస్తాదౌపాసనం దక్షిణాగ్రైర్దర్భైరగ్నిం దారుచితించ పరిస్తీర్య దక్షిణతఃపశ్చాద్వా దర్భాన్ సంస్తీర్య ॥ * ॥ ఇతి । చిత్యాసహైవాగ్నిపరిస్తరణమ్, పృథక్పృథగితి కేచిత్ । పాత్రసంసాదనార్థాస్తరణవికల్పస్మరణేప్యగ్నేర్దక్షిణతఏవాచారః । అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ దారుచితింకుర్వన్తి దక్షిణాప్రాచీమేవహిపితౄణాం ప్రాచీదిగితి విజ్ఞాయతే, బాహ్యమౌపాసనం పురస్తాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । విఖౌచ ॥ వా ॥ చితేఃపశ్చాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంవిధేషుస్వసూత్రోక్తమేవగ్రాహ్యమ్, తత్రానుక్తౌ గృహ్యాన్తరగ్రహణే నదోషః । తథావక్ష్యతే.

మూ — తేషుదక్షిణాప్రాచ్యేకైకశస్స్రువమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రంచ సాదయిత్వా .

వ్యా — తేషు - దర్భేషు, దక్షిణాప్రాఙ్ప్రాచ్యేకైకశః పాత్రాణి ప్ర

యుక్త్తీతి । దక్షిణా ప్రాగీశ్చేతివదతా పరిస్తరణమపి దక్షిణాత్ప్రాక్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి, తేష్వితి సంస్తీర్ణదర్భేష్వేవ పాత్రప్రయోగవిధేః.

" రజ్జూరవకృత్యాసన్దీరుపవిధ్యన్తి రజ్జుషుచైవోత్తానశ్శేతే " ఇతి సూత్రార్థమాహ —

మూ — రజ్జూశ్ఛిత్వాఽఽసన్దీం వినాశ్యైకైకమపనీయ యథారజ్జుషు ప్రేతశ్శయీత తథాకృత్వా,

వ్యా — ఏకైకమాసన్దీబద్ధదారువంశాది, ప్రేతమనుద్ధృత్యాసన్దీరజ్జూర్వికృత్య ఏకైకం వంశాదపనీయాసన్దీరజ్జుష్వేవయథాశవశ్శయీతతథాకుర్యాత్ । అనన్తరమ్,

మూ — ఏకేనపవిత్రేణ ప్రోక్షణీరుత్పూయాఙ్గుష్ఠపాశౌఛిత్వాశవంపాత్రాణి చ తిలాంశ్చ ప్రోక్ష్యాజ్యం దర్వీం చ సంస్కుర్యాత్ .

వ్యా — అఙ్గుష్ఠేతి - పాణిపాదోభయాఙ్గుష్ఠపాశావిత్యర్థః । సూత్రే " రజ్జూరవకృత్య " ఇతిసామాన్యోక్త్యాఙ్గుష్ఠరజ్జుచ్ఛేదనమపిసిద్ధమ్ । విప్రస్యేధ్మమితీధ్మబద్ధవిస్రంసనానన్తరమేవ ప్రోక్షణవిధానాదత్రాప్యేవమేవ కార్యమ్ । విధౌ చ ॥ వా ॥ కృష్ణతిలైర్మృతంప్రోక్ష్యాఙ్గుష్ఠపాశౌ ఛిత్వా ॥*॥ ఇతి తన్త్రేణాసమ్భవాత్ప్రోక్షణావృత్తిః కార్యా ॥ అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ ఏకపవిత్రేణప్రోక్షణీస్సంస్కృత్యమృతంపాత్రాణిదారు చ తిలాంశ్చ ప్రోక్ష్యాథాజ్యనిగృహ్ణాతి దర్శపూర్ణమాసవత్తూష్ణీమ్ ॥ * ॥ అత్రబోధాయనః । ॥ వా ॥ఆజ్యంనిరూప్యాధిశ్రిత్యపర్యగ్నికృత్వోద్వాస్యోత్పూయతూష్ణీం దర్భైః పాత్రాణిసంమృజ్య ॥ * ॥ ఇతి.

అత్రసూత్రకారేణ " అథైనముదరేవిదార్య " ఇతి శాట్యాయనమతస్య, " అపివాననిష్పురీషం కుర్యాద్యదికుర్యాత్ప్రజాహాస్య క్షోధుకాభవన్తీతివిజ్ఞాయతే " ఇతి దూషితత్వాత్, " తత్తుతథా నకుర్యాత్క్షోధుకాస్యప్రజాభవన్తీతి విజ్ఞాయతేఽపి వాసపురీషమేవాస్లావ్యాచ్ఛాద్యాలఙ్కృత్య " ఇతి బోధాయనవచనాదాచారాచ్చాహితాగ్నేశ్చ నిష్పురీషకరణంనాస్త్యేవ, దోషశ్రవణాత్తదాహ —

మూ — నాస్యోదరనిష్పురీషకరణంతత్ప్రజానాంక్షుధార్తిశ్రవణాత్.

వ్యా — ఆర్తిః - మృతిః.

అత్ర పత్నీముపనిపాతయతి "ఇయంనారి" ఇతి, తాంపతిష్ఠ ఏకధనే నోత్థాపయత్యన్యోవా బ్రాహ్మణ "ఉదీర్ష్వనారి" ఇతి సూత్రార్థఃక లౌ నానుష్ఠేయ ఇత్యాహ —

మూ — నాత్ర పత్న్యుపనిపాతన పతిష్ఠోత్థాపనే, దేవరన్యాయాదే ర్నిషిద్ధత్వాత్.

వ్యా — పతిష్ఠః - దేవరః, తేన భార్తృపత్న్యా ఉత్థాపనం పతిష్ఠో త్థాపనమ్। "ఉదీర్ష్వనారి" ఇతి మన్త్రే — పత్యుర్జనిత్వం మత్తఏ వలభస్వ, మృతం కిమర్థముపశేషే, అత ఉత్తిష్ఠ, మత్త ఏవ ప్రజాద్రవిణే షాం పృణీహి, ఇత్యభిప్రేత్య హి తాముత్థాపయతి పతిష్ఠః। ఏవ మేవహివ్యా ఖ్యాతంచ। తచ్చనిషిద్ధంకలౌ। తథాస్మృతిచన్ద్రికాయాంస్మృత్యర్థసారేచ। ॥ శ్లో ॥ ఊఢాయాఃపునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా । కలౌప ఞ్చనకుర్వీతభాతృజాయాం కమణ్డలుమ్ ॥ * ॥ క్రతుశ్చ ॥ శ్లో ॥ దే వరాచ్చసుతోత్పత్తిర్దత్తాకన్యానదీయతే । నయజ్ఞేగోవధఃకార్యఃకలౌచన కమణ్డలుః ॥ విధవాయాం ప్రజోత్పత్తిర్దేవరస్యనియోజనాత్ । బాలికా క్షతయోన్యోశ్చ వరేణాన్యేన సంస్కృతిః ॥ దత్తౌరసేతరేషాంచపుత్రత్వే నపరిగ్రహః । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమేవచ ॥ శిష్యస్య గు రుదారారేషు గురువద్వృత్తిరీరితా । సవర్ణానాం తథాచుష్టైస్సంసర్గశ్శోధి తైరపి ॥ బలాత్కారోత్తి మష్టస్త్రీసంగ్రహే విధిచోదితః । నవోదకేద శాహంచ దక్షిణాగురుచోదితా ॥ ఏతానిలోకగుప్త్యర్థంకలేరాదౌమహాత్మ భిః । నివర్తితాని సర్వాణి వ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః ॥ * ॥ ఇత్యాది । యా జ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ పరిత్యజేదర్థకామౌ యౌస్యాతాం ధర్మవర్జితౌ । ధర్మంచా ప్యసుఖోదర్కం లోకసంక్రుష్టమేవచ ॥ * ॥ ఇతి.

అత్ర భాష్యార్థం మనసినిధాయ తదుక్తక్రమేణానుష్ఠానక్రమపరం సూత్రం ప్రణీతమ్, తముదాహరతి —

మూ — "సువర్ణంహస్తాత్" ఇతి, "దేవస్యత్వా" ఇత్యను వాకేనచ సప్తదశభిరనువాక్యైః ప్రతిదక్షిణాప్రతిగ్రహం సువర్ణేన ప్రేతస్యహస్తౌసంమృజ్య.

వ్యా — అనుషఙ్గః - “ అగ్నయేహిరణ్యమ్ , సోమాయవాసః ” ఇత్యాదిషు సప్తదశస్వన్వయాత్సప్తదశవిధః । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ హస్తౌనమ్మార్ష్టిసువర్ణేన బ్రాహ్మణస్య “ సువర్ణం హస్తాత్ ” ఇతి ॥*॥ వా॥ దక్షిణాప్రతిగ్రహైర్నిమార్గః ॥ * ॥ ఇతిచ । దక్షిణాప్రతిగ్రహాః - “ దేవస్యత్వాసవితుఃప్రసవే ” ఇత్యాద్యాగపూర్వోక్తాస్సప్తదశానుషఙ్గాః । ప్రతిహోతృహోమవత్ప్రతిదక్షిణాప్రతిగ్రహం హస్తసమ్మార్గః కార్యః । కించ, వచనాదనేకమన్త్రకమేకం కర్మ, వచనాభావే త్వేకమన్త్రకమేవ కర్మేతిసామాన్యసిద్ధమ్ । తతశ్చ “ సువర్ణం హస్తాత్ ” ఇతిప్రథమంసంమృజ్య “ దేవస్యత్వా ” ఇత్యాదిభిః ప్రతిదక్షిణాప్రతిగ్రహం సమ్మార్గః । యథా “ పరేయువాంసమ్ ” ఇతిహుత్వా చిత్యాదిభిః ప్రతిహోతృహోమః , ఏవముపోషణోపస్థానస్రువాహుతి శంసనావగాహనాదిత్యోపస్థానావగాహనాదీని పితృమేధమన్త్రేణ ప్రాక్కృత్వాపశ్చాద్బ్రహ్మమేధమన్త్రేణ కార్యాణి, భరణఉభయమన్త్రాన్తపవస్థలత్రయ నిధానవిధానం మధ్యేనిధానాయోగాదితి వివేకః । కించ, ఇహప్రతిగ్రహాభావేప్యనాదౌసంసారే పునరసమ్భావితార్థాభావాత్ప్రభవాన్తరప్రతిగ్రహదురితక్షయాయ సమ్మార్గః కార్యః । అర్థలోపాత్తదకరణే “ పద్భ్యాముదరేణశిశ్నా ” ఇత్యాద్యర్థాభావాత్సర్వాఙ్గకర్మాదిత్యాగప్రసంగః , విహితత్వాత్తదనుష్ఠేయమితిచేత్సమానమత్రాపి, అన్యత్రాప్యగ్రహేమన్త్రలోపే కర్మాసిద్ధిశ్చ .

అనుషఙ్గప్రకారమాహ —

మూ — “ దేవస్యత్వా ” ఇత్యారభ్య “ దేవిదక్షిణే ” ఇత్యన్తే దేవతాద్రవ్యవాచివాక్యముక్త్వా “ తేనామృతత్వమ్ ” ఇత్యుపక్రమ్యానువాకశేషంబ్రూయాత్ .

వ్యా — “ దేవస్యత్వాసవితుఃప్రసవే , అశ్వినోర్బాహుభ్యామ్ , పూష్ణోహస్తాభ్యాం ప్రతిగృహ్ణామి , రాజాత్వావరుణోనయతు దేవిదక్షిణే ” ఇత్యన్తే దేవతాద్రవ్యవాచివాక్యమ్ — “ అగ్నయేహిరణ్యమ్ , సోమాయవాసః , రుద్రాయగామ్ ” ఇత్యాది దేవతాద్రవ్యపర వాక్యముక్త్వా అనన్తరమ్ , “ తేనామృతత్వమశ్యామ్ , వయోదాత్రే ” ఇత్యా

ది “ ఉత్తానస్త్వాఙ్గిరసః ప్రతిగృహ్ణాతు ” ఇత్యనువాకాన్తం బ్రూయాత్ । దేవతాద్రవ్యవాచకం వాక్యమేకం వినీయ దేవస్యత్వాది దేవిదక్షిణ ఇత్యన్తమ్ , తేనామృతత్వమిత్యాద్యనువాకాన్తంచ పూర్వోక్తం సర్వానుషఙ్గం సమానమ్ .

“ గ్నాస్త్వాకృన్తన్నపసస్త్వాతన్వతవరూత్రయః ” ఇత్యేతద్వాససస్యానుషజ్యతీతి సూత్రోక్తమాహ —

మూ — ద్వితీయానుషఙ్గే “ దేవిదక్షిణే గ్నాస్త్వాకృన్తన్నపసస్త్వా తన్వతవరూత్రయస్త్వావయన్ సోమాయ వాసస్తేనామృతత్వమ్” ఇత్యనుషజ్యతే .

వ్యా — అత్ర సూత్రానభిజ్ఞత్వాద్వాసస్త్రినాఘ్రాణాద్వా కేషాంచిత్తదనుక్తిరిత్యవిరోధః , “ వైశ్వానర్యర్చా రథం ప్రతిగృహ్ణాతి ” ఇతిశ్రుతేః “ వైశ్వానర్యర్చా రథం ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ” ఇతిసూత్రమ్ । వైశ్వానరీ ఋక్ - “ వైశ్వానరః ప్రత్నథా నాకమారుహత్ ” ఇత్యాది వాక్యచతుష్టయమ్ । తదనన్తరమనువాకాన్తోక్తిస్సమానా .

తదాహ —

మూ — అన్త్యానుషఙ్గే “ దేవిదక్షిణే వైశ్వానరాయరథమ్ ” “ వైశ్వానరః ప్రత్నథా నాకమారుహత్ ” ఇత్యారభ్యాన్తమనువాకశేషం బ్రూయాత్ .

అత్ర కేచిన్మన్త్రవిదో “ గన్ధర్వాప్సరాభ్యస్స్రగలఙ్కరణే ”. ఇతి ద్వావనుషఙ్గౌ మన్యన్తే తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — ఉభయోరుభయాధిదేవతాత్వగ్గన్ధర్వాప్సరాభ్యో వ్రాత్యమితి దర్శనాచ్చ “ గన్ధర్వాప్సరాభ్యస్స్రగలఙ్కరణే ” ఇత్యేకోఽనుషఙ్గః .

వ్యా — అయమర్థః — “ గన్ధర్వాప్సరసామాపతమ్ ” “ గన్ధర్వాప్సరసో యద్రాష్ట్రభృతః ” “ గన్ధర్వాప్సరసాం గృహాః ” ఇత్యాదిషూభయోరవిభాగదర్శనాత్ , “ తస్మై స్వాహా తాభ్యస్స్వాహేతి జుహోతి ” ఇతిచోదనావశాదేవ హోమేవిభాగాత్ , “ గన్ధర్వాప్సరాభ్యస్స్రగలఙ్కరణే ” ఇత్యనయైవ శ్రుత్యా గన్ధర్వాణామప్సరసాంచావిభాగేనప్ర

గలఙ్కరణోద్దేశ్యత్వప్రతిపాదనాత్ , పూర్వాపరవాక్యేష్వేకైకానుషక్తస్యైకైకవాక్యత్వదర్శనాత్, పృథగనుషఙ్గే భాష్యోక్తసప్తదశ సఙ్ఖ్యావిరోధాచ్చ గన్ధర్వాప్సరాభ్యో వ్రాత్యమిత్యాదివదేకఏవ నపృథగనుషఙ్గ ఇతి.

నను తచ్ఛబ్దప్రకృత పరామర్శీ , దక్షిణాప్రతిగ్రహేషు హిరణ్యవాసో గవాదిహి ప్రకృతమ్ , తతశ్చ హిరణ్యప్రతిగ్రహే తేనామృతత్వమితి , గోప్రతిగ్రహే తథేతి , అశ్వతరగర్దభావితి మన్త్రే తాభ్యామిత్యాది వక్తవ్యమితి మూఢచోద్యం నిరస్యతి —

మూ — సర్వానుషఙ్గేషు తచ్ఛబ్దస్య నలిఙ్గవచనభేదః , కారణపరత్వాత్ప్రతిగ్రాహ్యద్రవ్యపరామర్శాభావాచ్చ .

వ్యా — లిఙ్గమ్ - స్త్రీత్వాది , వచనమ్ - ఏకత్వాది , తచ్ఛబ్దస్య లిఙ్గభేదో వచనభేదశ్చ నాస్తి , కుతః , కారణపరత్వాత్ - రుద్రాయగాం ప్రతిగృహ్ణామీతి యతః తేనతస్మాత్కరణాదితి కారణపరత్వాదిత్యర్థః, " తేన త్వాయుషాఽఽయుష్మన్తం కరోమి " ఇతివత్ । అతో నాత్ర ప్రతిగ్రాహ్య గవాది పరామర్శస్సర్వానుషఙ్గేషు । అతఏవహి శ్రౌతస్మార్తవిచక్షణాః , " తేనామృతత్వమ్ " ఇత్యేవ యథాపాఠం పఠన్తి .

" అథైనం చితావుపర్యగ్న్యాహతి , అథాస్య ప్రాణాయతనేషు హిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యత్యాజ్యబిన్దూన్ వా " ఇతిసూత్రార్థమాహ—

మూ — ప్రేతం చితిమధ్యారోప్య సువర్ణశకలాన్యాజ్యబిన్దూన్వా సప్తప్రాణాయతనేషు తూష్ణీం ప్రక్షిపేత్ । ప్రథమమాస్యేఽథాక్షిణి దక్షిణే తతస్సవ్యేఽథ దక్షిణేకర్ణే తతస్సవ్యేఽథ దక్షిణే ఘ్రాణే తతస్సవ్యఇతిక్రమః .

వ్యా — అత్ర ప్రాణాయతనానాం సప్తసఙ్ఖ్యాకత్వముత్తరసూత్రశ్రుతౌ స్పష్టమ్, స్థానక్రమస్తు భాష్యోక్తః । తూష్ణీమితిమన్త్రాభావశ్చ । తథైవబోధాయనీయే । గౌతమీయేతు ॥ వా ॥ ఆస్యే చక్షుషోర్నాసికయోః శ్రోత్రయోశ్చ సప్తహిరణ్యశకలాన్యాజ్యబిన్దూన్వా సప్తవ్యాహృతీర్మనసాధ్యాయన్నిరస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అస్మాకంతు భాష్యకార వచనాత్సూత్రే మన్త్రానుక్తేరాచారాచ్చ తూష్ణీమేవ హిరణ్యశకలనిధానమ్ । అత్ర బోధాయనీయేతు ॥ వా ॥ అథైనమేవ తయాసవ్యాసహ చితావాదధత్యప

కృష్ణయరజ్జ్వారా సన్ధీముపవిధ్యన్తి ॥ * ॥ ఇత్యాసన్ద్యాస్సహైవ చితౌ ప్రేతాద్యారోపణముక్తమ్.

“హృదయేహిరణ్యశకలాన్” ఇతిసూత్రార్థంభాష్యవివృతమాహ —

మూ — బ్రహ్మమేధేతు “సువర్ణం ఘర్మమ్” ఇత్యాస్యే, “బ్రహ్మేన్ద్రమ్” ఇతిదక్షిణేఽక్షిణి, “శతంనియుతః” ఇతిసవ్యే, “సువర్ణం కోశమ్” ఇతిదక్షిణేకర్ణే, “ఇన్ద్రోరాజా” ఇత్యనువాకశేషేణ సవ్యే, తతస్తేనైవ సప్తహోతృహృదయేనదక్షిణే ఘ్రాణే సవ్యేచ క్షిపేత్.

వ్యా — “సువర్ణం ఘర్మమ్, బ్రహ్మేన్ద్రమగ్నిమ్, శతం నియుతఃపరివేద, సువర్ణం కోశం రజసా, ఇన్ద్రోరాజా జగతోయఈశే” ఇతి క్రమేణ దశహోతృచతుర్హోతృపఞ్చహోతృషడ్ఢోతృసప్తహోతౄణాంహృదయాని, తైర్హిరణ్యశకలనిధానం కర్తవ్యమ్.

నను, తేనైవ సప్తహోతృహృదయేన దక్షిణేఘ్రాణే సవ్యేచేత్యుక్తమ్, తదయుక్తం తస్యచ వినియుక్తత్వాత్, “తేనైవఘ్రాణయోః” ఇత్యనుక్తేశ్చ; తతశ్చస్థానానుగుణం మన్త్రాణాం సమశః ప్రవిభాగః కార్యః। యద్వా “॥ శ్లో ॥ హిరణ్యశల్కమాస్యేతు సువర్ణమితిమన్త్రతః। బ్రహ్మేన్ద్రమితిచాస్యాక్ష్ణోశ్శతంనియుతకర్ణయోః ॥” ఇతి కారికాక్రమమవలమ్బ్యవా హిరణ్యశకలనిధానం కార్యమ్, ప్రకారాన్తరాభావాదితిచేత్తత్రాహ —

మూ — మన్త్రాణాం పఞ్చత్వాత్, “సప్తశీర్షణ్యాః ప్రాణాః” ఇతి శ్రవణాచ్చ నసమశః ప్రవిభాగః, “ప్రతిప్రాణమేకైకేన హృదయేన హిరణ్యశకలాని నిక్షిపేత్” ఇతి భాష్యే భాషణాన్నాత్రారుణకేతుకన్యాయః.

వ్యా — పఞ్చమన్త్రాస్సప్తస్థానాని శ్రుతిసిద్ధాని, అతోవిషమత్వాన్నసమవిభాగపరిభాషోపతిష్ఠతే। యత్రహి మన్త్రస్థానసామ్యం తత్రఖలు సావర్తతే। యత్రతు మన్త్రకర్మవైషమ్యం తత్ర “యదల్పీయాంసో మన్త్రాభూయాంసి కర్మాణి, అల్పీయాంసి కర్మాణి భూయాంసో మన్త్రాః” ఇతి పరిభాషాద్వయమేవ వ్యవస్థాయాం సన్నిపతేత్, సా

దవ్యవస్థా ఉత్తరత్ర వక్ష్యతే। నచాత్ర కారికాక్రమః, శ్రుతివిరోధాద్బహ్వృచవిరోధాచ్చ పఞ్చస్థానవిషయత్వాత్తస్య। తస్మాదారుణకేతుకవిషయస్తత్కారికాక్రమ ఇతి నాత్ర తన్న్యాయో యుక్తః, క్రమాన్తరసమ్భవాత్। తథాహి — యత్ర భూయాంసో మన్త్రాః అల్పీయాంసి కర్మాణి తత్ర యావన్తి స్థానాని తావతామేవ మన్త్రాణాం వినియోగః, అవశిష్టానాం లోపః - అప్రయోగ ఏవ। యత్ర అల్పీయాంసో మన్త్రాః భూయాంసి స్థానాని తత్రాన్తిమస్య మన్త్రస్య, వృద్ధిః - యావదవశిష్టస్థానమావృత్తిః, ఇతి సామాన్యసూత్రసిద్ధమ్.

అతోఽత్ర స్థానభూయస్త్వాత్ సప్తమాత్మహృదయస్యాన్తిమత్వాచ్చ తస్యైవావృత్తిర్న్యాయ్యేత్యాహ —

మూ — "అన్త్యలోపో వృద్ధిర్వా" ఇతి స్మరణాద్యథాఽష్టౌ రాత్రయే, "వస్యష్టిరసి" ఇత్యావర్తతే తథాఽత్రాపి సప్తమాత్మహృదయమేవ త్రిషు స్థానేష్వావర్తతే.

వ్యా — యథేతి, "రశ్మిరసి క్షయాయ త్వా క్షయం జిన్వ" ఇత్యాద్య ఏకత్రింశత్ స్తోమభాగాః, యత్ర తావన్త్యేవ స్థానాని న తత్ర వివాదః। అప్తోర్యామే త్రయస్త్రింశత్కర్మాణి, తత్ర "వస్యష్టిః" ఇత్యన్త్యమన్త్ర ఏవ స్తోభకర్మేషు త్రిష్వావర్తతే, ఏవమత్రాపీత్యర్థః। యథా వా ద్వాదశాఙ్గన్యాసేఽన్త్యబీజమేవాష్టస్థానావశిష్టస్థానచతుష్టయేఽప్యావర్తతే। ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్.

భాష్యోక్తం పక్షాన్తరమాహ —

మూ — అపి వా కృత్స్నానువాకముక్త్వాఽన్తే ప్రాణాయతనేషు తాన్నిక్షిపేత్.

వ్యా — పూర్వోక్తస్థానక్రమేణేతి శేషః। అత్ర కారికా॥ శ్లో॥ ప్రత్యేకం పఞ్చసు స్థానేష్వేకైకం హృదయేన తు। క్షిపేద్ధిరణ్యశకలం సంస్కర్తా సంస్థితస్య తు॥ సువర్ణం ఘర్మమిత్యస్యే బ్రహ్మరన్ధ్రే దక్షిణేఽక్షిణి। శతం నియుతమిత్యాద్యైస్సవ్యే పిత్సవ్యలోచనే॥ సువర్ణం కోశమిత్యాద్యైర్దక్షిణే శ్రవణే క్షిపేత్। ఇన్ద్రో రాజేతి శేషేణ సవ్యే కర్ణే తు నిక్షిపేత్॥ తేనైవ దక్షిణే ఘ్రాణే సవ్యే చేత్యాహ భాష్యకృత్। వృద్ధిరేవేతి సూత్రేః స్థానేష్వన్త్యమన్త్రస్త్రిష్వనుస్మృతః॥ *॥ ఇతి.

మూ — అథావీగత శిష్టాచారాత్, "దధిమధుతిలతణ్డులాన్" ఇతి వి ధౌ దర్శనాచ్చ ప్రేతస్యాస్యేతిల మిశ్రాంస్తణ్డులాన్ దత్వా,

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః। అయమత్రవిధిః ॥ వా ॥ ఆజ్యంముఖేనినీయపా ద్రప్రభృత్యాముఖాత్సన్తతం శేషంనినీయ దక్షిణతఃపాత్రం నిరస్యత్యేవమా స్యేదధిమధుతిల తణ్డులాంశ్చ ॥ * ॥ బౌధాయనీయేచ ॥ శ్లో ॥ దధ్యాజ్య తణ్డులతిలాన్ప్రేతస్యాస్యేతునిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనీయేచ ॥ శ్లో ॥ స తిలాంస్తణ్డులాంశ్చాస్యేవక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ॥ * ॥ ఇతి.

దాహేనియమమాహ —

మూ — ఆదిత్యాభిముఖఃస్థిత్వా "మైనమగ్నే" ఇతి ద్వాభ్యామ్, "జ్యోతిష్మతీంత్వా" ఇత్యనువాకేనచజ్వలదుల్ముకేనోరసిదహేత్.

వ్యా — నను "అథైనముపోషతి మైనమగ్నేవిదహఇతి పురస్తాదాహ వనీయేన, శృతంయదేతి పశ్చాద్గార్హపత్యేన, తూష్ణీం[illegible]ణతోఽన్వాహా ర్యపచనేన, పురస్తాత్సభ్యావసథ్యాభ్యామౌపాసనేనచ" ఇతిసూత్రేణఆ హవనీయగార్హపత్యాభ్యాం దాహేక్రమేణ "మైనమగ్నే, శృతంయదా" ఇతిమన్త్రద్వయంవినియుక్తమ్, బౌధాయనీయేతు "ఆదీప్యమనుమన్త్ర యతేమైనమగ్నఇతి, ప్రజ్వలితమనుమన్త్రయతే శృతంయదేతి" ఇతి దీప్య మానజ్వలితాగ్న్యనుమన్త్రణేవినియుజ్యతే, తత్కథందాభ్యాందహేదితి। ఉచ్యతే, శ్రౌతప్రధానత్వాదాహవనీయ గార్హపత్యాభ్యామాహితా గ్నేర్దాహోఽస్తు, ఏకాగ్నేఃకేనాగ్నినాదాహఇతిచేదౌపాసనాగ్నినేతి, తర్హిసిద్ధంతాభ్యాందాహఇతి, దాహమాత్రవినియోగాత్తయోరగ్నిభేద స్త్వకిఞ్చిత్కరః, తతః నిర్మంథ్యోత్పన్నాగ్ని దాహేమన్త్రభేదప్రసక్తేర్దా హనిబన్ధనత్వేప్యన్వాహార్యపచనాదిదాహేతూష్ణీమితి నియమాత్కన్యా ద్యుపనీతదాహేమన్త్రాన్తర విధానాచ్చోభయత్రనతన్మన్త్రప్రసఙ్గః। కిఞ్చ, అనాహితాగ్నేరౌపాసనేశ్రపణ ధర్మోహోమశ్చేతి పిణ్డపితృయజ్ఞాదా వౌపాసనాగ్నేరాహవనీయాద్యగ్నిస్థానీయత్వస్మరణాచ్చ తాభ్యామేవ దాహసిద్ధిః। కిఞ్చ, సూత్రకారేణ సోయమేవం విహిత ఏవానాహితాగ్నే రిత్యతిదేశాచ్చనకిఞ్చిచ్చోద్యావకాశః। ఏవంచ సిద్ధమేవ సూత్రమస్మాభి రభ్యధాయి। అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ అథైనముపోషతీత్యాది, జ్యోతిష్మతీ

ఖిసుపోషణమితిచ ॥ * ॥ జ్యోతిష్మత్యః - “ జ్యోతిష్మతీన్త్వాసాదయామి ” ఇత్యాద్యాద్వాదశమన్త్రాః । జ్వలదితి, “ తత్రోల్ముకమాదీప్య తేనైవ దహేయుః ” ఇతి బోధాయనీయే । ఉరసీతికుతః, ఆచారాత్, “ వక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ” ఇత్యాశ్వలాయనీయేదర్శనాచ్చ । ఆదిత్యాభిముఖత్వంతు “ యస్య హోతా ప్రాతరనువాకమనుబ్రువన్నగ్నిమపఆదిత్యమభివిపశ్యత్యుపైనముత్తరోయజ్ఞోనమత్యభి సువర్గం లోకం జయతి ” ఇత్యాదిత్యాభిముఖస్య యజ్ఞసిద్ధిస్వర్గం జయత్వశ్రుతేః, “ ॥ శ్లో ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాస్సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । ” ఇతిసర్వకర్మ సాధారణ్యేనాదిత్యాభిముఖత్వస్స్మృతేశ్చసిద్ధమ్ । అతఃపూర్వాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖఅపరాహ్ణే ప్రత్యఙ్ముఖః ప్రేతం దహేత్ । స్థితిస్త్వర్థసిద్ధా ఆచారసిద్ధాచ.

మూ — కృత్స్నమగ్నిం తత్ర ప్రక్షిప్య.

వ్యా — ఏవం మన్త్రవద్దగ్ధ్వాఽగ్నీనవశేషాగ్నిం జ్వలితమ్, తత్రచితౌ, ప్రాగాదిక్రమేణప్రక్షిపేత్ । యుక్తంచైతత్, ఆహవనీయాదిస్థానీయత్వాదౌపాసనస్య ప్రాగారభ్యాహవనీయాదిభిర్దాహః క్రియతే । ఏవంసర్వతః ప్రతిక్షిప్య యుగపత్ప్రజ్వలయేత్ । తథాబోధాయనః ॥ వా ॥ సర్వతఏవ సహసా ప్రజ్వలయేద్బ్రహ్మలోకం జయతీత్యేనంజానీయాత్ ॥ * ॥ ఏవంచ “ శరీరమగ్నౌ సంయోజ్య ” “ శరీరేణాగ్నిం సంయోజయేత్ ” ఇతిశాతాతపాదిభిరగ్నేరధికరణత్వం కృత్స్నశరీరాగ్నిసంయోగస్మరణంచసిద్ధ్యేత్, ఉరస్థమగ్నిమితి విశేషణంచసార్థంస్యాత్.

మూ — ప్రేతాభిముఖఃస్థిత్వా “ సూర్యన్తేచక్షుః ” ఇతి “ సహస్రశీర్షా, అద్భ్యః ” ఇత్యనువాకాభ్యాంచ ప్రేతముపస్థాయ,

వ్యా — మన్త్రలిఙ్గాదేవాభిముఖ్యంసిద్ధమ్ । స్థితిః, “ అక్ష్యేతిష్ఠేదుపస్థానే ” ఇతిస్మృతిసిద్ధా । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అథైనముపతిష్ఠతే “ సూర్యంతే చక్షుః ” ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । “ నరనారాయణాభ్యాముపస్థానమ్ ” ఇతిచ । నరనారాయణౌ - “ సహస్రశీర్షా, అద్భ్యస్సంభూతః ” ఇత్యనువాకావితి భాష్యమ్ । నరః - పురుషః, నారాయణః - లక్ష్మీపతిః, తత్ప్రతిపాదకత్వాత్తౌనరనారాయణావితివ్యపదిశ్యేతే.

మూ — ఉరస్థమగ్నిం ప్రజ్వాల్యాపరేణ చితింప్రాఙ్ముఖఃస్థిత్వా,

“య ఏతస్య పథః” ఇతి నవభిస్స్వాహాకారైః, “ప్రయాసాయ స్వాహా” ఇత్యనువాకేన చ ప్రతిస్వాహాకారం హుత్వాఽఽజ్యస్థాలీం స్రువం చాగ్నౌ ప్రహరేత్ .

వ్యా — ప్రజ్వాల్య - హోమార్థం తులసీకాష్ఠైరాజ్యసిక్తైర్వాఽగ్నిమిన్ధీత । అత్ర సూత్రమ్ “జుహోతి నవ స్రువాహుతీర్య ఏతస్య పథో గోప్తార ఇత్యుభయం ప్రహరతి యేన జుహోతి” ఇతి, “ప్రయాసాయ స్వాహేతి స్రువాహుతీః” ఇతి చ । అత్ర బహువచనాత్ ప్రతిస్వాహాకారం హోమసిద్ధిః । అత్రాజ్ఞానయనాభావాత్తస్య సోమయాజివిషయత్వాత్తదనుమన్త్రణమన్త్రాః తద్ధవిరాహుతిమన్త్రాశ్చ నాస్త్యేవ । “ప్రేతస్యాపరేష్ఠిత్వా” ఇతి బోధాయనవృత్త్యాపి దర్శనాదపరేణ చితిమితి నిర్వివాదమ్ .

మూ — ననగ్నం దేహం దహేత్కిఞ్చిద్వస్త్రావృతం దహేత్ .

వ్యా — కిఞ్చిద్వస్త్రమ్ - పుంసః కౌపీనమ్, స్త్రియాః కర్పటమ్, తేన గుహ్యస్థానమాచ్ఛాద్య దహేత్ । అత్ర ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ నగ్నం దేహం దహేన్నైవ కిఞ్చిద్దేయం పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ కిఞ్చిద్దేయమితి శవవస్త్రైకదేశం శ్మశానవాస్యర్థమ్, దేయమ్ - పరిత్యజేదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి.

ఇదమాహ —

మూ — శ్మశానవాస్యర్థం శవవస్త్రైకదేశం పరిత్యజేత్ .

అథశంసనమాహ —

మూ — అథాపరేణాగ్నిం ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య “ప్రకేతునా” ఇతి నవభిః ఋగ్భిః ప్రత్యృచం కృతఓంకారాభిః ప్రణవాన్తాభిరేకశ్రుత్యా “హరిం హరన్తమ్” ఇత్యనువాకేన షడ్భిః ఋగ్భిశ్చ శంసేత్ .

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ “అపరేణాగ్నిం ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్యైతేనం యాన్యేన సూక్తేన నవర్చేన పరాఙ్గానుశంసతి ప్రకేతునేతి, నాత్యుపసూక్తేనానుశంసనమ్” ఇతి చ । యాన్యుపసూక్తమ్ - “ప్రకేతునా” ఇత్యాది “తపోయే చక్రిరే మహస్తాంశ్చిదేవాపి గచ్ఛతాత్” ఇత్యన్తం, “యమస్య యోనౌ, యమస్య మాతా” ఇత్యాదిమన్త్రలిఙ్గాత్ । న్యుష్య

సూక్తమ్ - "హరిం హరన్తమ్" ఇత్యనువాకః, "మాభిదోమృత్యో" ఇతి మన్త్రలిఙ్గాత్ । కృతటిలోపాభిః - అత్ర, టేరదర్శనాట్టిలోప ఇత్యుపచర్యతే, "అదర్శనంలోపః" ఇతిస్మృతేః । టేఃస్థానే ప్రణవఃప్రయోక్తవ్య ఇత్యర్థః । తథాపాణినిః ॥ వా ॥ ప్రణవష్టేః ॥ * ॥ ఇతి । యజ్ఞకర్మణిఋగన్తస్యటేః ప్రణవోభవతీత్యర్థః । ఆశ్వలాయనశ్చ ॥ వా ॥ స్వరాదిమృగన్తమోఙ్కారం త్రిమాత్రంకృత్వా ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః— "ప్రకేతునా" ఇత్యత్ర "వవర్ధ" ఇత్యత్రఅకారష్టిః, "సధస్థే" ఇత్యత్ర ఏకారః, "భురణ్యుమ్" ఇత్యత్రఉకారమకారౌ, "అచోన్త్యాదిటి" ఇతిస్మృతేః । తత్ర టేఃస్థానే ప్రణవాదేశేకృతే స్వరాదిఋగన్తమోఙ్కారాన్తంభవతీతి తమోఙ్కారాన్తంకుర్యాత్ । స్వరఇత్యన్త్యస్వరఏవోచ్యతే, ఆదిశబ్దేనస్వరాత్పరంవ్యఞ్జనముచ్యతే, ఋగన్తస్స్వరమాత్రాన్తశ్చేత్తంస్వరమోఙ్కారం కుర్యాత్, వ్యఞ్జనాన్తశ్చేత్స్వరవ్యఞ్జనయోరుభయోఃస్థానేప్రణవంకుర్యాదితి । తతశ్చ, వవర్ధోమ్, సధస్థోమ్, భురణ్యోమ్, సుదన్తోమ్, ధేహ్యోమ్, భరోమ్, గచ్ఛతోమ్,ఇతిఋగన్తమ్ । బ్రహ్మమేధే,విక్రమస్వోమ్,విధేమోమ్, అజనయన్నోమ్, మామభోమ్, మోతవీరోమ్, ప్రథమజామృతస్యోమ్, ఇతిశంసనంకార్యమ్ । "కామేనాజనయన్పునః" ఇత్యత్ర అకార రేఫయోష్టిత్వాత్తస్యచ ప్రణవాదేశేకృతే న రేఫగన్ధః । యద్వా, అకారవిసర్జనీయయోష్టిత్వాట్టేఃప్రణవాదేశవిధానాన్న రేఫప్రసఙ్గః । తతశ్చపునోమిత్యేవశంసనమ్ । ఏకశ్రుత్యేతి, "సర్వమేకమయం పూర్వేషామ్" ఇతి వ్యాసః । "యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూఙ్ఖసామసు" ఇతిపాణినిః । "తాఏకశ్రుతిసన్తత మనుబ్రూయాచ్చ దాత్తానుదాత్తస్వరితానాం పరసన్నికర్ష ఐకశ్రుత్యమ్" ఇత్యాశ్వలాయనః.

మూ — ప్రణవేన సన్ధాయోత్తరాదిమర్ధర్చాచ్ఛైవసాయశంసేత్ .

వ్యా — తేనప్రణవేన ఉత్తరమన్త్రాది సమ్బధ్య అర్ధర్చాన్తే, అవసాయ - విరమ్య, శంసేత్ । అత్ర శ్రుతిః ॥ వా ॥ సంతతముత్తరమర్ధర్చమాలభేత, అర్ధర్చాసన్దధాతి ॥ * ॥ ఇతిచ । పూర్వేణ ఋగన్తేన ప్రణవాన్తేనోత్తరమర్ధర్చాది, సన్తతమ్ - అవిచ్ఛిన్నమ్, ఆలభేత - ఆరభేత, రలయోరభేదః । ఏవంపూర్వాపరార్ధర్చౌ, సన్దధాతి-నవిచ్ఛిన త్తీత్యర్థః । అథా

ముత్తరార్ధర్చాన్తం విచ్ఛిద్యాదితిసిద్ధమ్ । తథాఽఽశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ఉత్తరస్యార్ధర్చస్యైతత్సన్తతమవస్యేత్ ॥ * ॥ అవసానం కుర్యాత్.

త్రిః ప్రథమామన్వాహ త్రిరుత్తమామితి ప్రాప్తం ప్రతిషేధతి —

మూ — నాత్రాభ్యాసేన శంసేత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ పరాచానుశంసతి ॥ * ॥ ఇతి । పరాచా - పరావృత్త్య, ఏకవారమేవ శంసేదిత్యర్థః । అతః త్రిః ప్రథమామన్వాహ త్రిరుత్తమామితి విధిః పరవిశేషణపరిహారేణ కేవలం సామిధేన్యాదిశంసనవిషయే చరితార్థ ఇతి న శ్రుతివిరోధ ఇత్యవిరోధం సూచయత్యత్రశబ్దః.

మూ — అపరేణ చితిముదగాయతాం స్త్రీన్ అవటాన్ ఖాత్వాఽశ్మనస్సికతాశ్చ ప్రకీర్యాయుగ్భిరుదకుమ్భైరపః పరిప్లావ్య తేషు జ్ఞాతయః "అశ్మన్వతీ రేవతీః" ఇతి, "ఆప్యాయస్వ మదిన్తమ" ఇత్యనువాకేన చోక్తక్రమేణ సఙ్గాహ్య,

వ్యా — ఉదగాయతాన్ - దక్షిణత ఆరభ్యోత్తరతో దీర్ఘాన్, అవటాన్ - గర్తాన్, అయుగ్భిరితి యుగ్మనిషేధః, తేనైకేనాప్యపాం పరిప్లావనం భవతి, "అదితిః పాశాన్" ఇతివద్బహువచనస్యావివక్షితత్వాత్ । అత ఏవ హి శిష్టా ఏవమాచరన్తి । ఉక్తక్రమః - కనిష్ఠః ప్రథమమితరే యథావృద్ధం కతాః పశ్చాదిత్యభిహితప్రకారః । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘనేన దహనదేశముదీచీస్తిస్రః కర్షూః ఖాత్వాఽశ్మభిస్సికతాభిశ్చోపప్రకీర్యాయుగ్భిరుదకుమ్భైరపః పరిప్లావ్య తాసు జ్ఞాతయస్సఙ్గాహన్తే "అశ్మన్వతీ రేవతీః" ఇతి, సౌమ్యా సఙ్గాహనమ్ ॥ * ॥ ఇతి చ । సౌమీ - "ఆప్యాయస్వ మదిన్తమ" ఇత్యనువాకః "ఆప్యాయస్వ మదిన్తమ సోమ" ఇతి మన్త్రలిఙ్గాత్ । అశ్మభిస్సికతాభిరితి ద్వితీయార్థే తృతీయా, కిరతేస్సకర్మకత్వాత్ । కర్షూః - అవటః.

మూ — జఘనేన కర్షూః పలాశశాఖే శమీశాఖే వా ప్రతిష్ఠాప్య దర్భమయేన శుల్బేన తయోరగ్రే తోరణవద్బద్ధ్వా తయోర్మధ్యేన "యద్వై దేవస్య" ఇత్యుక్తక్రమేణ జ్ఞాతయో నిర్గచ్ఛేయుః.

వ్యా — అబలేన శుల్బేనేతి గ్రన్థాన్తరే । తచ్చాబలత్వం సుఖచ్ఛేదార్థమ్ । శుల్బమ్ - రజ్జుః, ఉక్తక్రమః - కనిష్ఠప్రథమమిత్యాదిః । అ.

సూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘనేన కర్షూః పలాశశాఖే శమీశాఖే వా నిఘ్నన్త్యేతే తే దర్భమయేన శుల్బేన సంబధ్య తే అన్తరేణ ప్రసర్పన్తి "యస్మైవ దేవస్య సవితుః పవిత్రమ్" ఇతి ॥ * ॥ "జఘనేన కర్షూః - కర్షూణాం పశ్చాద్భాగే, నిఘ్నన్తి - ప్రతిష్ఠాపయన్తి, ఏతే - శాఖే, సమ్బధ్య - శాఖయోరగ్రే శుల్బేన తోరణవద్బద్ధ్వా" ఇతి భాష్యమ్ । తే అన్తరేణ - తయోర్మధ్యేన, అన్తరాన్తరేణ యుక్తే ఇతి ద్వితీయా.

మూ — జఘన్యః క్రాన్త్వా తయోరన్తరే గచ్ఛేత్, "యా రాష్ట్రాత్పన్నాత్" ఇతి శాఖే వ్యుక్షిత్య విక్షిపేత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘన్యశ్శాఖే వ్యుదస్యతి "యా రాష్ట్రాత్పన్నాత్" ॥ * ॥ ఇతి । వ్యుదస్యతి - వ్యుక్షిత్య విక్షిపేదితి భాష్యమ్। అత్ర కర్తుశ్చ శాఖయోర్మధ్యగమనస్య విద్యమానత్వాత్ "యస్మైవ దేవస్య" ఇతి మన్త్రం జపిత్వా మధ్యే సర్పేత్ "యా రాష్ట్రాత్పన్నాత్" ఇతి మన్త్రేణ భూమౌ నిఖాతే శాఖే ఉత్ఖాయ శుల్బం ఛిత్వా దక్షిణస్యాం నైఋత్యాం వా దిశి పృథక్ పృథక్ ప్రాస్యేత్.

మూ — అథ సర్వే జ్ఞాతయోఽపి "ఉద్వయం తమసస్పరి" ఇతి, "తరణిః" ఇత్యనువాకేన చ ఆదిత్యముపతిష్ఠేరన్.

వ్యా — నను, "ఉద్వయం తమసస్పరి" ఇత్యాదిత్యముపస్థాయ, "సౌర్య్యాదిత్యోపస్థానమ్" ఇతి హి సూత్రం, కిమత్ర "ఉద్వయమ్ - తరణిః" ఇతి ద్వాభ్యాం జ్ఞాతయ ఉపతిష్ఠేరన్ ? ఆహోస్విత్కర్తా ? నాద్యః, సూత్రే వ్యవస్థాయా అభావాత్, న ద్వితీయః, అవగాహనేన సమానకర్తృత్వావగతేః, "ఆదిత్యముపస్థాయానవేక్షమాణా అపోఽవగాహన్తే" ఇత్యత్ర బహువచనశ్రవణాత్ "ఆదిత్యముపతిష్ఠన్తే" ఇతి బోధాయనస్మరణాచ్చ । తర్హి సర్వేప్యుపతిష్ఠేరన్నితి చేన్న, "తాసుజ్ఞాతయస్స్నాహ తే" ఇత్యత్రాపి మన్త్రద్వయప్రసక్తేః । "అశ్మన్వతీ రేవతీః" ఇతి స్మరణాన్న సౌమ్యమన్త్రప్రసఙ్గ ఇతి చేత్తర్హి "ఉపతిష్ఠన్త ఉద్వయన్తమసస్పరి" ఇతి, "ఉద్వయన్తమసస్పరీత్యాదిత్యముపస్థాయ" ఇతి చ స్మరణాన్న సౌర్యమన్త్రప్రసఙ్గ ఇతీహాపి సమానమ్ । వక్తవ్యో వా విశేషః, నిషేధాభావాత్ । జ్ఞాతీనామ్ "తరణిః" ఇత్యుపస్థానమవిరుద్ధమితి చేన్న,

సఙ్గాహనేపి సౌమ్యమన్త్రప్రసక్తేః । బాధమితిచేన్న, హోమాసఙ్గర్గప్రేతోపస్థానాదిమన్త్రాణాం కర్త్రైకవక్తృత్వాదృష్టేః । ప్రేతకర్మణఃకర్త్రధీనత్వాత్తన్నిబన్ధనమన్త్రేషు దాహమన్త్ర ఇవ జ్ఞాతీనామనధికారిత్వేన తన్నివృత్తావపి శంసనాదౌ విరోధప్రసఙ్గో దుర్వారస్స్యాత్, యథా ధూన్వనాదౌ । మైవమ్, " అథైనముపతిష్ఠతే - పరాచానుశంసతి " ఇత్యేకవచనప్రయోగాజ్జ్ఞాతీనాంతయోరప్రసక్తేః । నను తర్హి, " దక్షిణాశిరసం దర్భేషుసంవేశయన్తి సర్వస్యప్రతిశీవరీతి " ఇతిబహువచనప్రయోగాత్సర్వేషాంసంవేశనమన్త్రప్రసఙ్గ ఇతిచేన్న, సంవేశనబహుత్వాభిప్రాయేణతత్ప్రయోగాత్, సర్వేషుసంవేశనేష్వేత్యుక్త్యా తదభిప్రాయావగతేః । యద్వా, ప్రేతసంవేశనస్యకర్తురేకస్యదుశ్శకత్వాభిప్రాయేణతత్ప్రయోగ ఇతి నకశ్చిద్విరోధః । నన్వేవమపి సర్వేషాంమన్త్రాణాం కర్త్రైకవక్తృత్వంప్రసజ్యేత, వ్యవస్థావిరహాత్ । మైవమ్, సూత్రే వ్యవస్థాయావిద్యమానత్వాత్ । తథాహి — " ఏకవాససోదక్షిణాన్ కేశపక్షాన్ - జ్ఞాతయోఽన్వారభన్తే - తాసుజ్ఞాతయస్సఙ్గాహన్తే " ఇత్యాదిభిర్ధూన్వనాదీనాంజ్ఞాతీనధికృత్య విహితత్వాత్తాని జ్ఞాతీనామపిభవన్తి । ఆదిత్యోపస్థానస్య అవగాహనేన సమానకర్తృత్వావగమాత్సూత్రాన్తరేబహువచనదర్శనాచ్చ తదపి తేషాంసమన్త్రకంభవతి । కిఞ్చ, " దక్షిణేకర్ణేజపతి - ప్రవాహణీర్జుహోతి - అథైనముపోషతి - అథైనముపతిష్ఠతే " ఇత్యాదిషు కర్త్రైకాధికారిత్వాభిప్రాయేణ ఏకవచనప్రయోగాత్కర్త్రైక ఏవ కర్మసమన్త్రకంకుర్యాదితినిరవద్యమ్ .

మూ — అత్రోపవీతం కేచిదాచరన్తి,

వ్యా — కింయుక్తమ్? బోధాయనవృత్తౌ తథాదర్శనాదుపవీతమితిచేన్న, ప్రేతకర్మాన్తఃపాతిత్వేన ప్రాచీనావీతస్యైవయుక్తత్వాత్, సూత్రభాష్యకారాభ్యామనుక్తేశ్చ । నను, ఉపస్థానమన్త్రస్య ప్రార్థనాపరత్వాదుపవీతమేవ యుక్తమితిచేన్న, " అశ్మన్వతీరేవతీః - యద్వైదేవస్య-యారాష్ట్రిత్వన్నాత్ " ఇత్యాదిమన్త్రాణామపి తథాత్వేనోపవీతప్రసక్తేః । బౌధాయనీయేతు, స్నానోదకదానాన్తప్రేతకృత్యానన్తరమేవాదిత్యోపస్థానవిధానాద్బోధాయనీయానాంతదుక్తమ్ " నామగ్రహంత్రి

రుదకముత్సిచ్యోత్తీర్యాచమ్యాదిత్యముపతిష్ఠత ఉద్వయం తమసస్పరీతి " ఇతిహి తత్సూత్రమ్ । యద్యప్యుపవీతప్రసఙ్గో నాస్తి తథాపి తద్వృత్తివశాత్తథాఽఽచరన్తి । " యజ్ఞోపవీతీ పరిషత్ప్రదక్షిణం కృత్వాఽఽదిత్యముపతిష్ఠత ఉద్వయన్తమసస్పరీతి " ఇతిహి తద్వృత్తిః .

మూ — శ్మశానమనవేక్షమాణా అపోగత్వా కేశాన్ప్రకీర్య పాంసూన్సోప్యాతురవ్యఞ్జనాని కృత్వా " ధాతా పునాతు సవితా పునాతు " ఇతి, " ఈయుష్టేయే " ఇత్యనువాకక్రమేణచోక్తక్రమేణస్నానంకుర్యుః.

వ్యా — ఉక్తక్రమః-కనిష్ఠప్రథమా ఇత్యాదిః । ఇదమయుక్తమ్ " యవీయాంస్యవీయాంస్పూర్వం సఙ్గాహతే " ఇతి బోధాయనీయే దర్శనాత్, ఇతశ్చ ధూనన్వనాదిష్వపి అయమేవ క్రమః । తన్న, " అనుపూర్వా ఇతరే " ఇత్యస్మాకం విశేషశ్రవణాద్భాష్యకారప్రామాణ్యాచ్చ స ఏవక్రమః । కిఞ్చ, అత్ర కేశప్రసారణపాంస్వావపనయోర్లోకే క్వచిత్సమాచారాభావేఽపి నశాస్త్రవిహతిః । అత్ర సూత్రమ్ " అనవేక్షమాణా అపోఽవగాహన్తే కేశాన్ప్రకీర్య పాంసూనోప్య " ఇతి । " ధాతాపునాతు సవితాపునాతు - ఈయుష్టేయే " ఇత్యవగాహనమితిచ । ఇతఃపరం బ్రహ్మమేధాగ్నేనవిశేషః । " సమానమత ఊర్ధ్వం పైతృమేధిక మాయనోదనప్రాశనాత్తాన్ పరం బ్రహ్మేత్యాచక్షతే " ఇతి సూత్రమ్ । అపామవగాహనాదూర్ధ్వం పైతృమేధికముదకదానాస్థిసఞ్చయనాదిశాన్తిసమాపన్తంసమమేవేత్యర్థః .

మూ — యద్యజ్ఞాతయో వాహకాస్సభాం పరీత్య ప్రణమ్యానుజ్ఞప్తాః కాలశేషం బహిర్వాసం పఞ్చగవ్యప్రాశనం కృచ్ఛ్రపాదం చాచరేయుః.

వ్యా — అత్ర వృద్ధహారీతః ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తాదికం కార్యం బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । తేనశుద్ధిమవాప్నోతి నాన్యథా శుధ్యతేతతః ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అగోత్రిణామబన్ధూనాం సజ్యోతిరశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ హారీతః ॥ వా ॥ శవస్పృశో గ్రామం నప్రవిశేయురానక్షత్ర దర్శనాద్రాత్రౌ చాదిత్యస్య దర్శనాత్తతశ్శుద్ధాః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥

కృచ్ఛ్రపాదోసపిణ్డస్య ప్రేతనిర్హరణేకృతే । అజ్ఞానాదుపవాసస్స్యాదశక్తౌస్నానమిష్యతే ॥ * ॥ అత్రశవస్పర్శ నిర్హరశబ్దయోః ప్రేతవహనదహనాలఙ్కరణాన్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ సజ్యోతిస్తు బహిర్వాసో రాత్రౌ నక్షత్రదర్శనాత్ । ప్రాశయేత్పఞ్చగవ్యంచ బ్రాహ్మణైస్స్వస్తివాచయేత్ ॥ * ॥ దేవలః ॥ శ్లో ॥ విహితంతుసపిణ్డానాం ప్రేతనిర్హరణాదికమ్ । తేషాంకరోతి యఃకశ్చిత్తస్యాధిక్యం నవిద్యతే ॥ * ॥ ఆధిక్యమ్ - కృచ్ఛ్రాచరణాది.

బహిర్వాసస్తు భవత్యేవ, తదాహ —

మూ — బహిర్వాసమాత్రం జ్ఞాతయః.

వ్యా — ఆచరేయురితి పూర్వేణ సమ్బన్ధః । మాత్రచా పఞ్చగవ్యప్రాశన స్వస్తివాచన కృచ్ఛ్రపాదనిరాసః । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ఆర్ద్రాణి వాసాంసి పరిధాయ సకృదేతాన్యపీడ్యోదగ్దశాని విసృజ్యాసత ఆనక్షత్రదర్శనాదాదిత్యస్యవాదృశ్యమానేఽదృశ్యమానే ప్రవిశేయుః కనిష్ఠప్రథమాజ్యేష్ఠజఘన్యాః ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — నిన్దితప్రేతనిర్హరేకృచ్ఛ్రశ్చాత్రాధికః.

వ్యా — బహిర్వాసపఞ్చగవ్యప్రాశనాదికం చసముచ్చినోతి । అత్రపరాశరః ॥ శ్లో ॥ గోభిర్హతం జలోద్బన్ధైర్బ్రాహ్మణేనచపాతితమ్ । తంస్పృశన్తితు విప్రాయే వోఢారశ్చాగ్నిదాయకాః ॥ తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యన్తి పరాశర వచోయథా ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేన వధే ప్రాప్తే చణ్డాలస్య కరేణవా । ఆత్మనా శస్త్రపాతైర్వా శూద్రవద్దాహయేద్ద్విజమ్ ॥ ప్రాజాపత్యోభవేత్పశ్చాత్సపిణ్డానాం విధిః స్మృతః ॥ * ॥ బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ విషోద్బన్ధన శస్త్రైర్యస్త్వాత్మానం ప్రమాపయేత్ । మృతోఽమేధ్యేన లేప్తవ్యో నాగ్నిసంస్కారమర్హతి ॥ పాశచ్ఛేత్తాతుయస్తస్య వోఢారశ్చాగ్నిదస్తథా । అతికృచ్ఛ్రేణశుధ్యన్తి దాహకశ్చ నరాధమః ॥ * ॥ సమన్త్రకామన్త్రక దాహభేదేనాగ్నిదదాహకభేదోద్రష్టవ్యః । బుద్ధిపూర్వాబుద్ధిపూర్వ విషయభేదేన ప్రాయశ్చిత్తవిశేషాఽస్మాభిరాశౌచశతకవ్యాఖ్యానే ప్రపఞ్చితఇత్యుపరమ్యతే.

మూ — యత్యనాథనిర్హారే సద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలంచ.

వ్యా — అత్ర పరాశరః ॥ శ్లో ॥ మిత్రబన్ధుసుహృత్పుత్ర ధనదార
గృహోజ్ఝితమ్। అనాథం బ్రాహ్మణం ప్రేతం యేవహన్తిద్విజాతయః॥
పదేపదేయజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాల్లభన్తితే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥
సన్యాసినాంతు సంస్కర్తుర్నాశౌచం నోదకక్రియా । అశ్వమేధ ఫలం త
స్య భవేన్నాస్త్యత్రసంశయః ॥ * ॥

మూ — హీనవర్ణోపస్పర్శనే తజ్జాత్యుక్తమాశౌచంచ .

వ్యా — హీనవర్ణః - బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియాదిః, క్షత్రియస్య వై
శ్యాదిః, వైశ్యస్యశూద్రః । ఉపస్పర్శనమాత్ర దహన వహనాలఙ్కర
ణాది తజ్జాత్యుక్తమ్। యద్యజ్జాతీయం శవంనిర్హరతి తత్తచ్ఛవజాత్యుక్తం
నిర్హర్తురాశౌచమ్। అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ అవరశ్చేద్వర్ణఃపూర్వంవ
ర్ణముపస్పృశేత్పూర్వోవాఽవరం తత్ర శవోక్తమాశౌచమ్ ॥ * ॥ చ
శబ్దాద్బహిర్వాస పఞ్చగవ్యప్రాశన కృచ్ఛ్రాచరణంచ । అత్రగోబలీ
వర్దన్యాయేన “యద్యజ్జాతయోవాహకాః” ఇత్యాదిసూత్రత్రయంసజాతీ
యం ద్రష్టవ్యమ్। తచ్చ బహిర్వాస గ్రామవాస ప్రేతాన్న భోజనా
ది భేదేనాశౌచాది వైషమ్యమాశౌచ శతకే తద్వ్యాఖ్యానేచ స్పష్టమ్.

మూ — భృతిగ్రహణేతు సవర్ణస్య స్వజాత్యుక్తమన్యస్య తత్తజ్జా
త్యుక్తాద్ద్విగుణమాశౌచంచ .

వ్యా — భృతిం గృహీత్వా బ్రాహ్మణశవనిర్హారేబ్రాహ్మణస్యద
శరాత్రమ్। ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి। క్షత్రియాదిశవనిర్హారేబ్రాహ్మణ
స్య క్షత్రియాది జాత్యుక్తాశౌచాద్ద్విగుణమ్। “ షోడశరాత్రం క్షత్రియ
స్య వింశతి రాత్రం వైశ్యస్య మాసం శూద్రస్య ” ఇతిపైఠీనస్యాదిభిస్త
త్తజ్జాత్యుక్తాద్ద్విగుణంద్వాత్రింశాదిదినాన్యాశౌచం భవతీత్యర్థః। క్షత్రి
యాదౌ ద్వాదశాహాది స్మరణమభిషిక్త క్షత్రియాది విషయత్వేన వ్యవస్థి
తమ్। అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ ప్రేతోపస్పర్శనే దశరాత్రమాశౌచమభిసన్ధా
యచేదుక్తం వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ అభిసన్ధాయ - దృష్టమఙ్గీకృత్య, బ్రా
హ్మణస్య బ్రాహ్మణశవనిర్హారవిషయమిదమ్। ఉక్తమ్ - “ ॥ శ్లో ॥ వైశ్యేవిం
శతిరాత్రంస్యాన్మాసంశూద్రేతుశుద్ధయే ॥ ” ఇతి హారీతాదిభిరుక్తంస్యాదిత్య
ర్థః। హారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ అవరశ్చేద్వరంవర్ణం వరోవాప్యవరంయది। వహే

చ్ఛవవదాశౌచం దృష్టార్థే ద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శవవత్ - శవజా త్యుక్తవత్ । తథావృద్ధపరాశరః ॥ శ్లో ॥ యోఽసవర్ణమమూల్యేన నీత్వా ప్రేతం దహేన్నరః । ఆశౌచం తు భవేత్తస్య ప్రేతజాతిసమం తదా ॥ * ॥

మూ — యో హీనజాతేరౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్స చ స్వయం హీనజాతి స్స్యాత్ .

వ్యా — మరీచిః ॥ శ్లో ॥ విప్రో దహీనవర్ణస్య యః కుర్యాదౌర్ధ్వ దైహికమ్ । తత్తద్వర్ణమసౌ యాయాదిహ లోకే పరత్ర చ ॥ * ॥

మూ — ప్రాగుపనయనాత్కన్యాబాలయోః “ అస్మాత్త్వమధిజాతో ఽస్యయం త్వత్ ” ఇతి మన్త్రేణైవ దాహో నాన్యత్పశ్చాత్తు స్వర స్తాచ్చ కర్మాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాత్ .

వ్యా — వివాహ ఏవ కన్యాయా ఉపనయనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ వైవాహికో విధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృతః । ” ఇతి మనుస్మృతేః । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అనుపేతాః కన్యాశ్చ పునర్దహన మన్త్రేణైవ దహేయుః ॥ * ॥ ఇతి । “ అత్రావధారణేన దాహాత్ప్రాక్తనం చోపరితనం చోపస్థానాన్తం కర్మ నాస్తీత్యర్థో దర్శితః ” ఇతి భాష్యే భాషితమ్ .

అత్రాపి భూసంస్కారాదికమవిరుద్ధం చేత్యాహ భాష్యం తదాహ—

మూ — అత్రాపి భూసంస్కారో హిరణ్యశకలనిధానం చావిరుద్ధమ్.

వ్యా — అత్రాపి - కన్యానుపనీత విషయేఽపి । ఇదమయుక్తమ్, అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాదిత్యుక్తేః । మైవమ్, దాహమన్త్రవ్యతిరిక్తమన్త్రయోగనిషేధాత్ । తర్హి సర్వం తూష్ణీం ప్రసజ్యత ఇతి చేన్న, భాష్యవిరోధాదాచారాభావాచ్చ । పితౌ చ ॥ వా ॥ అనుపనీతానాం కుమారీణాం సమ్మార్జన దహనే సమన్త్రికే కుర్యాత్ ॥ * ॥ అస్మాకం తు తూష్ణీమేవ సమ్మార్జనమ్.

మూ — దాహనిబన్ధనత్వాత్పిణ్డోదక దానం కార్యమ్.

వ్యా — దాహనిబన్ధనత్వం దాహాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వమ్, “ ఉదక గ్రహణం తత్సాహచర్యాదగ్నిసంస్కారస్య ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ సాహచర్యశబ్దప్రయోగాత్ । స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ దాహాదేవోదకం పిణ్డం పఞ్చమాబ్దాదిసఞ్చయః ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే చ ॥ శ్లో ॥ అగ్నినా సంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ అతో దాహే సత్యేవోదకం నా

న్యథేతిసిద్ధమ్.

అత్ర దాహఖనన త్యాగానాం విషయభేదేన వ్యవస్థామాహ —

మూ — ప్రాగ్దశాహాన్మృతం బాలం సంస్నాప్యాలంకృత్య ఘృతేనాభ్యజ్య నిఖనేత్తతోర్వాగ్దన్తజననాన్నిఖనేద్దహేద్వా । తతశ్చాచౌలాత్త్రివర్షాద్వా పూర్వం నిఖనేద్దహేదరణ్యేకాష్ఠవత్త్యజేద్వా నాత్రఖననత్యాగయోరుదకమ్.

వ్యా — తతః - దశాహాదూర్ధ్వమ్, తతః - దన్తజననాత్పరమ్। అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికంప్రేతం నిఖనేన్నోదకంతతః । ఆశ్మశానాదనువ్రజ్య ఇతరోజ్ఞాతిభిర్మృతః ॥ యమసూక్తంతథాగాథాం జపద్భిర్లౌకికాగ్నినా । సదగ్ధవ్య ఉపేతశ్చేదాహితాగ్న్యావృతాఽర్థవత్ ॥ * ॥ ఇతరః - ఊనద్వివార్షికాదితరః పూర్ణద్వివర్షః । అయం జ్ఞాతిభిస్సపిణ్డైస్సమానోదకైశ్చ జ్యేష్ఠపురస్సరైః శ్మశానపర్యన్తమనుగన్తవ్యః । ఉపనీతస్తు ఆహితాగ్నేః, ఆవృతా - దాహప్రక్రియయా, స్వగృహ్యోక్తవిధినా లౌకికేనైవాగ్నినాదగ్ధవ్యః । అర్థవత్, ప్రయోజనవత్ । అయమర్థః — యద్యస్యక్లృప్తద్వారం కార్యరూపం ప్రయోజనం సమ్భవతి భూమిజోషణప్రోక్షణాది తదుపాదేయమ్, యత్పునర్లుప్తప్రయోజనం పాత్రప్రయోగాది తన్నివర్తతే; అనాహితాగ్నిరేకేనేత్యుపపాదితాల్లౌకికాగ్నివిధానాదనాహితాగ్నేశ్చ స్వగృహ్యోగ్నివిధానాచ్చాపహృతప్రయోజనత్వేనాహవనీయాదేరపి నివృత్తిరితి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా । జాతదన్తస్యవా కుర్యాన్నామ్నివాపి కృతేసతి ॥ * ॥ లోకాక్షిశ్చ ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమేవోదకంకుర్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవచ । సర్వేషాం కృతచౌలానామన్యత్రాపీచ్ఛయాద్వయమ్ ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ఉదకగ్రహణం సాహచర్యాదగ్నిసంస్కారస్యాప్యుపలక్షణమ్, నాత్రివర్షస్యేతివచనాత్కులధర్మాపేక్షయా చూడోత్కర్షేఽపి వర్షత్రయాదూర్ధ్వమగ్న్యుదకదానాది నియమోఽవగమ్యతే, లోకాక్షివచనాద్వర్షత్రయాత్ప్రాగపి కృతచౌలస్య తయోర్నియమఇతి వివేచనీయమ్, చౌలకర్మోత్తరకాలం నియమేనాగ్న్యుదకదానం కార్యమ్, అన్యత్రాపి - నామకరణాదూర్ధ్వం

కృతచౌలేఽపి, ఇచ్ఛయా - ప్రేతాభ్యుదయ కామనయా, ద్వయమ్- అగ్న్యుదక దానాత్మకమ్, తూష్ణీం కార్యమ్, ననియమేనేతి వికల్పః॥*॥ ఇతి। ఊనద్వివార్షికమితి సంస్కారస్య కాలనిబన్ధనత్వమ్, సర్వేషాంకృతచౌలానామితి చౌలనిబన్ధనత్వంచ స్మర్యతే; తదవలమ్బ్యనేనచౌలాత్త్రివర్షాద్వేత్యుక్తమ్। తతశ్చ ఏకాదశాహాదూర్ధ్వం చౌలాదర్వాక్ఖననంధాహస్త్యాగశ్చ త్రయం విహితమ్, తత్రఖననత్యాగయోరుదకదానం వాస్త్యేవ। యథామనుః॥ శ్లో॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాన్ధవాబహిః। అలఙ్కృత్యశుచౌభూమావస్థిసఞ్చయనాదృతే॥ నాస్యకార్యోఽగ్నిసంస్కారో నచకార్యోదకక్రియా। అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా నిక్షిపేత్త్ర్యహమేవచ॥*॥ తం గన్ధమాల్యాదిభిరలఙ్కృత్య శ్మశానాదన్యత్రాస్థిసఞ్చయనరహితాయాం శుచౌభూమౌ గ్రామాద్బహిర్నిఖనేదిత్యర్థః। అత్ర త్యాగస్య పృథక్సంస్కారత్వం విజ్ఞానేశ్వరో నమృష్యతి। ఏవంహి సతస్యార్థమాహ। అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వేత్యస్యాయమర్థః— యథాఽరణ్యేకాష్ఠంత్యక్త్వోదాసీనాస్తద్విషయేభవన్తి తథోనద్వివర్షమపి ఖాతాయాం భూమౌ పరిత్యజ్య తద్విషయశ్రాద్ధాద్యౌర్ధ్వదైహికేషూదాసీనైర్భవితవ్యమిత్యాచారాదిప్రాప్తశ్రాద్ధాద్యభావోఽనేన దృష్టాన్తేన సూచ్యతఇతి। యమః॥ శ్లో॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి। యమగాథాం గాయమానో యమసూక్తమనుస్మరన్॥*॥ “పరేయువాంసమ్” ఇత్యాది యమసూక్తమ్, యమదైవత్యాశ్చ గాథాః, తజ్జపస్త్వాపనీతవిషయః, “యమసూక్తం తథాగాథాం జపద్భిర్లౌకికాగ్నినా। సదగ్ధవ్యఉపేతశ్చేత్” ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృతేః.

ఇదమాహ—

మూ — ఊఢోపనీతానాం విధివత్పితృమేధః.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ “సోఽయమేవం విహితపవానాహితాగ్నేః పాత్రచయేష్టకావర్జమ్” ఇతి, “అథైకేషాం కుమ్భనిధానాన్తమ్” ఇతి, “అనాహితాగ్నేస్త్రియాశ్చ” ఇతి, “స్త్రియాశ్చ దహనకల్పేన కల్పేరన్” ఇతిచ। సోయమితి, “అథాతఃపైతృమేధికం దహనమ్” ఇత్యాదినోక్తఃపితృమేధఇత్యర్థః। సతుపాత్రచయేష్టకావర్జమాహితాగ్నేర్దాహప్రకారేణానాహితాగ్నేర్విహితఇత్యర్థః.

నను, "స్త్రియాశ్చైవమ్" ఇతిపితృమేధోనిర్దిష్టః, "ఊనద్వివార్షికమ్" "నాత్రివర్షస్య" ఇతిచ దాహోనిషిధ్యతే, త్రివర్షాత్పూర్వమూఢాయాఃకథంసంస్కారఇత్యత్రాహ —

మూ — నాత్రవయఃకారణమ్.

వ్యా — ఊఢావిషయే వయఃకారణం నభవతి । అత్ర స్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాత్ప్రాగ్వివాహేఽపి మరణం యాతికన్యకా । నిఖనేద్వాప్యథవాపి పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥

అనాశ్రమిత్వేనాశ్రముకర్మానధికారాద్విధవావిధురయోర్విధివద్దాహచోద్యం నిరస్యతి —

మూ — విధవానాం విధురాణాంచ,

వ్యా — విధివత్పితృమేధఇతిచకారేణానుకృష్యతే । అత్రసూత్రమ్ । ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిర్విధురాగ్నిర్వాప్రమీయేత - ప్రేతేమాత్యా ఇత్యేతదాది కర్మప్రతిపాద్యతే ॥*॥ ఇతి । "॥శ్లో॥ సదర్భవ్యఉపేతశ్చేదాహితాగ్నౌవ్రతార్థవత్ ।" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః । ఆహితాగ్నిర్విధురశ్చేదగ్నిత్రయముత్పాద్య విధివద్దాహః కార్యః, అనాహితాగ్నేస్తు ఉత్తపనేనేతి భేదః, ప్రేతేమాత్యాఇత్యాది సమానముభయోః । నన్వాహితాగ్నేరగ్నిత్రయోత్పాదన వదనాహితాగ్నేరప్యౌపాసనాగ్నిముత్పాద్య తేనైవ దాహః కార్యఇతిచేన్న, "నతమన్యేనత్రేతాగ్నిభ్యోదహన్తీతి విజ్ఞాయతే చాధానప్రభృతి యజమానఏవాగ్నయో భవన్తీతివిజ్ఞాయతే" ఇతి సూత్రకారేణ తత్ర హేతూపన్యాసాత్త్రేతాగ్నివ్యతిరిక్తాగ్నినాదాహనిషేధాచ్చ తస్య, తద్యుక్తమ్, విధురస్యానాహితాగ్నేస్తుతథావిధ్యభావాల్లౌకికాగ్నివిధానాచ్చ । తథావక్ష్యతే.

మూ — సఙ్కల్పపిణ్డోదక దానాదౌ లిఙ్గభేదః స్త్రీణాం నమన్త్రేషు లిఙ్గభేదః, శవపరత్వాత్తేషామ్.

వ్యా — అస్యాఃప్రేతకర్మ, ఇమాంపితృమేధకర్మణా, అస్యైప్రేతాయై, ఇత్యాదిషు లిఙ్గభేదః, "మైనమగ్నే" ఇత్యాదౌ లిఙ్గభేదోనాస్తీత్యర్థః । "శవపరత్వాత్తేషాం మన్త్రాణామ్" ఇతిభావ్యమ్ ॥ అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ స్త్రియాశ్చైవం పుంలిఙ్గవపనవర్జమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

విషయవ్యవస్థయాఽగ్నిభేదమాహ —

మూ — ఆహితాగ్నిం త్రిభిరగ్నిభిర్దహేద్గృహ్యేణాగ్నినాఽనాహితాగ్నిం కన్యామనుపనీతం విధవాంవిధురం లౌకికేనేతి మనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యౌ, నిర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనే నేతరానితి వ్యవస్థాః, దర్భముష్టిత్రయేణ క్రమాత్పరివర్తితోఽగ్నిరుత్తపనాగ్నిః, విధవావిధురానుపనీతానుత్తపనాదిభిరిత్యేకే.

వ్యా — అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిమగ్నిభిర్దహతి యజ్ఞపాత్రైశ్చ గృహస్థమౌపాసనాగ్నినా బ్రహ్మచారిణం కపాలాగ్నినాఽన్యానుత్తపనేన ॥ * ॥ అత్రగృహస్థగ్రహణాద్విధురస్యౌపాసనాగ్నిప్రసఙ్గో గర్భస్రావగతః ॥ మనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యౌచ ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్యథాన్యాయందగ్ధవ్యః స్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నిరేకేన లౌకికేనేతరేజనాః ॥ * ॥ ఇతరే - అనుపనీతానూఢావిధురవిధవాదయః । లౌకికాగ్నిగ్రహణే వర్జ్యాన్నాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాగ్నిరమేధ్యాగ్నిః సూతకాగ్నిశ్చ కర్హిచిత్ । పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ నశిష్టగ్రహణోచితః ॥ * ॥ అమేధ్యాగ్నిః - షణ్డపాషణ్డపతితవ్రాత్యాద్యగ్నిః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యామనుపనీతంచ అస్మాత్త్వమితిమన్త్రితః । లౌకికేన దహేదేతావుత్తప్తేనాగ్నినాఽథవా ॥ * ॥ విధౌచ ॥ వా ॥ కపాలసాన్తపనాగ్న్యోరన్యతరాగ్నినా బ్రహ్మచారిణం కపాలసాన్తపనీయోత్తపనీయేనేతరాన్స్త్రియంచ ॥ * ॥ నాస్మాకం స్వల్పోఽపి వికల్పః కల్పతే “ఔపాసనేనాహితాగ్నిందహన్తినిర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్ ” ఇత్యస్మాకమవిశేషేణ స్మరణాత్ । అత్ర యది జాతారణిర్నాస్త్యుత్తపనేనైవ దాహః పత్న్యాస్తత్సద్భావేతు మథితేనైవతాందహేత్తస్యాగ్నిసమ్పాద్య కార్యమాత్రార్థత్వేనోత్పత్తేః । ఉత్తపనీయః - “ ॥ శ్లో ॥ దర్భేష్వగ్నింసమారోప్యపునర్దర్భేషు సంస్థితః । పునర్ముష్ట్యన్తరారూఢో వహ్నిరుత్తపనాహ్వయః । ” ఇత్యుక్తలక్షణః । అతో బ్రహ్మచారి విధురాదీనుత్తపనేనైవ దహేన్నాగ్న్యన్తరేణేత్యాపస్తమ్బానామయంసుష్టాపథః.

మూ — పూర్వమృతాం పత్నీమౌపాసనాగ్నినా దహేదగ్నిహోత్రేణవా.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ తయోర్యఃపూర్వం మ్రియేత య
జమానఃపత్నీవాతస్యాగ్ని త్రయేణ పితృ మేధస్సం పద్యతే యఃపశ్చాత్త
స్యౌపాస నేన ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వా
గ్నిహోత్రేణ స్త్రియంవృత్తవతీంపతిః । ఆహరేద్విధివద్దారా నగ్నీంశ్చై
వావిలమ్బయన్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ పత్న్యోర్యేకాయదిమృతా
తాందగ్ధ్వాన్వస్మార్తవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధ మాధాన విధినాగృ
హీ ॥ * ॥ అతస్స్వస్మాద్వాపత్న్యన్తరాద్వాపూర్వంమృతాం భార్యామనా
హితాగ్నిరౌపాసనాగ్నినా దహేదగ్నిహోత్రేణాహితాగ్నిరితిసిద్ధమ్ .

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — "నాగ్నిహోత్రేణ దహేదనధికృతాం కనిష్ఠాంశఙ్కితాం
జ్యేష్ఠాంచ" ఇతి దేవలః .

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాంవైతు యోభార్యాం దహేద్వైతాని
కాగ్నిభిః । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయాంతు సురాపానసమంహితత్ ।" తథా
"॥ శ్లో ॥ మృతాయాంతుద్వితీయాయాంయోఽగ్నిహోత్రం సముత్సృ
జేత్ । బ్రహ్మఘ్నంతం విజానీయా ద్యశ్చకామాత్సముత్సృజేత్ ॥" ఇ
దంవచనద్వయం శఙ్కితస్త్రీవిషయమ్, ఆధానానధికృత స్త్రీవిషయం
వేతివ్యాఖ్యాతంవిజ్ఞానేశ్వరేణ । యత్తుభరద్వాజోక్తమ్ ॥ వా ॥ యజమాన
స్యైవాగ్నిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చవిష్ణూక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ మృతాయామపి
భార్యాయాం వైతానాగ్నింతునత్యజేత్ । ఉపాధినాపి తత్కర్మయావజ్జీ
వంసమాచరేత్ ॥ అన్యైకుశమయీం భార్యాంకృత్వాతుగృహమేధినః ।
అగ్నిహోత్రముపాసన్తేయావజ్జీవమతన్ద్రితాః ॥ * ॥ఇతితద్వయముక్తవిష
యమేవ, అన్యథా "యఃపూర్వంమ్రియేత" "స్త్రియంవృత్తవతీమ్"
ఇత్యాది వచనవిరోధస్స్యాత్ । అత్రవృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీక ప
క్షేతుజ్యేష్ఠాచేత్పూర్వమారిణీ । తాందహేదగ్నిహోత్రేణనిర్మథ్యేనతథే
తరాః ॥ * ॥ అత్ర "స్త్రియాశ్చైవమ్" ఇతిమన్త్రవత్పితృమేధాతిదేశా
త్, "॥ శ్లో ॥ గర్భాధానాది సంస్కారాఃకార్యామన్త్రవిధానతః ॥ శ్లో ॥
స్త్రీణాంమన్త్రవతఃకార్యా యథాకాలం యథావిధి ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమే
తాఃక్రియాస్త్రీణాం వివాహస్తు సమన్త్రకః । " ఇతినారదీయ యాజ్ఞ

వల్కార్యాది వచనంవివాహవ్యతిరిక్త విషయ వదౌర్ధ్వదైహిక వ్యతిరిక్తసం
స్కారవిషయమ్ । నను "పుంలిఙ్గవపన వర్జమిత్యేకే" ఇత్యేకేషాంపక్షే
పుంలిఙ్గవపన వర్జనవన్నారదాదిను తే పునరమన్త్రిక మౌర్ధ్వదైహికం స్త్రీ
ణామితిచేన్న, జాతకాదిసంస్కారవిషయత్వాత్తస్య "స్త్రియాశ్చైవమ్"
ఇత్యత్రసూత్రే తూష్ణీమిత్యనుక్తే రాచారాభావాచ్చ । తస్మాత్సర్వేషా
మపిపక్షే "అనాహితాగ్నే స్త్రియాశ్చ" ఇతిస్మరణాద్విధివదేవౌర్ధ్వ
దైహికం స్త్రియాశ్చసిద్ధమ్ .

మూ — రాత్రావపి దాహోదకేవిదధ్యాత్,

వ్యా — తత్కాలవిషయమిదమ్ । శ్రీధరీయె ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాతు
పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వస్తదావపనంకార్యమేషధర్మస్సనాత
నః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచదాహాన్తం కృత్వాచైవోద
కక్రియామ్ । వపనంనేష్యతేరాత్రౌ శ్వః కార్యావపనక్రియా ॥ * ॥

అతీతే నిషేధమాహ —

మూ — అతీతే ప్రేతకార్యంనారభేత.

వ్యా — కాలదీపె ॥ శ్లో ॥ దివాస్యుర్నవదేశాస్తిబీజానాపససంస్క్రి
యాః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ దివైవప్రేతకార్యంస్యాన్నాపరాహ్ణేఽ
స్థిసఞ్చయః । రాత్రిదాహేతుపిణ్డాన్తం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥
శ్రీధరీయెచ ॥ శ్లో ॥ శుభేక్షణంతథావర్జ్యం సర్వేవ్యయవినాశదాః । రా
త్రౌనకుర్యాత్ప్రేతస్య సన్ధ్యయోరుభయోః క్రియాః ॥ * ॥ అనేన తర్ప
ణేప్రారబ్ధేఽపి దైవాద్దినేఽతీతె సన్ధ్యయోః రాత్రౌచ నప్రేతకార్యంకా
ర్యమ్, అపితు శ్వస్సహైవ.

మూ — నిన్ద్యర్క్షతిథివారాదిషు మరణేదాహేచ బ్రాహ్మణేభ్యశ్శక్తి
తోదత్వాఽనుజ్ఞాప్య తద్దోషం నాశయేయుః .

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్రదానంస్యాత్త్రిపదర్క్షేహి
రణ్యకమ్ । వారే వారాధిదైవత్యం నదోషఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ ప్రత్యక్షు
మరణే నాస్తిదోష ఇతివక్ష్యతే । తథాపి శఙ్కాకాలే శావాఽపగమనాయ
మనఃప్రీతయేచ మహదనుగ్రహః కారయితవ్య ఇత్యుచ్యతే, యతశ్శిష్టా ఏ
వమాచరన్తి । అత్రపరాశరః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాజఙ్గమంతీర్థం త్రిషులోకే

షు విశ్రుతమ్ । తేషాం వాక్యోదకేనైవ శుధ్యన్తి మలినా జనాః ॥ * ॥

అస్నాత్వానుగన్తుర్గ్రామప్రవేశే ప్రాయశ్చిత్తపరం స్మృత్యన్తర వచనముదాహరతి —

మూ — "॥ శ్లో ॥ అస్నాత్వా చేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణ విశుద్ధిస్స్యాదమత్యాఽహ్నా విశుద్ధ్యతి ॥" ఇతి స్మరణాదస్నాత్వా గ్రామం న ప్రవిశేయుః .

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ స్త్రియోఽగ్రే ॥ * ॥ ఇతి । కవషశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యం దాహకేనైవ నక్వచిత్ । అనుగన్త్రీ చ వోఢ్రీ చ పురా స్నానాచ్చ యోషితామ్ ॥ * ॥

ఇదమాహ —

మూ — యోషితస్స్నాత్వా గ్రామం ప్రవిష్టాసు జ్ఞాతయోఽన్యే చ త్రయోదశవారం నిమజ్జ్యాగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా త్రీన్ ప్రాణాయామాన్ కుర్యుః .

వ్యా — అత్ర భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే చైవం త్రయోదశ నిమజ్య చ । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ * ॥ యత్త్వఖణ్డాదర్శోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ అప్రాయత్యం నిహన్త్యేవ స్నానేనైకేన మానవః । ద్వితీయేన నిమజ్జేన నిర్మలత్వం భవేద్ధ్రువమ్ ॥ తృతీయేనాతితృప్తిస్స్యాన్నిమజ్జనఫలం త్విదమ్ ॥ * ॥ తన్నిత్యస్నానవిషయమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యాన్ఛసి స్నాత్వా స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతభుక్ఛుచిః ॥ * ॥ మాణ్డవ్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ శవేన సహ గత్వా తు జ్ఞాతిరజ్ఞాతిరిచ్ఛయా । స్నాత్వా స్పృష్ట్వా తు జ్వలనం ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ అతోఽనుగమనే తదభావే చ జ్ఞాత్యజ్ఞాత్యోరగ్నిస్పర్శనఘృతప్రాశనే భవతః । తథా స్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ మృతముద్దిశ్య యో గచ్ఛేద్ఘృతప్రాశనమాచరేత్ । వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ కవషః ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్య శవం బుద్ధ్యా స్నాత్వా స్పృష్ట్వా హుతాశనమ్ । సర్పిః ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఉశనాఽపి ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్య మృతం ప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుసృత్య చ । స్నాత్వా ఘృతం చ భక్షిత్వా పునస్స్నానం సమాచరేత్ ॥ * ॥ అతః కేషాంచిత్పునస్స్నానే

ప్రమాణాభావవచనమజ్ఞానకృతమేవ । అత్రజాబాలిర్విశేషమాహ ॥ శ్లో ॥ మృతంబాలంచవృద్ధంచానాథం విప్రమనువ్రజన్ । ద్విజస్స్నానేన శుద్ధ్యేత్తు ఘృతస్యప్రాశనం వినా ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ అనాథమనుపేతంచ ప్రేతం కన్యామనువ్రజన్ । అనూచానంక్రతుశ్రేష్ఠం నప్రాశ్నీయాద్ఘృతం ద్విజః ॥ * ॥ " బాలాదిషుకరణె శోధనమకరణె నప్రత్యవాయః " ఇతిగ్రన్థేషూక్తేశ్శోధనస్యేష్టత్వాదస్మాభిర్నాభ్యధాయి, యతో బాలాదిష్వప్యగ్నిస్పర్శనం ఘృతప్రాశనంచ శిష్టా ఆచరన్తి । పునస్స్నానంచ స్మృత్యన్తరేవిహితమ్ ॥ శ్లో ॥ శవానుగమనే ద్వారే పునస్స్నానంవిధీయతే । అర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణమజ్జనమ్ ॥ * ॥ కథంచిద్ఘృతాగ్న్యసంభవే " ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేఘృతాభావేసచేలస్నానమాచరేత్ । అభిమన్త్ర్యతుగాయత్ర్యాదశకృత్వోయథావిధి ॥ అర్ఘ్యాఞ్జలిమపః పీత్వాసర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । " ఇతిస్మృత్యన్తరోక్తంద్రష్టవ్యమ్.

నైమిత్తికతర్పణేషు క్వచిదపవాదమాహ —

మూ — అత్రప్రేతస్నానే సర్వేషాంతర్పణంనవిద్యతే, స్మృతిభిర్నిషిద్ధత్వాత్ .

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధంస్నానముచ్యతే । తర్పణంత్రివిధస్యాపిఅఙ్గత్వేనప్రకీర్తితమ్ ॥ " ఇతిస్మృతమ్। నైమిత్తికస్నానాఙ్గ తర్పణ మత్రనిషిధ్యతే । తథాస్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అజీర్ణేఽభ్యుదితేవాన్తె త్వశ్రుపాతే క్షురేభగె । స్నానంనైమిత్తికం జ్ఞేయందేవర్షి పితృవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అశ్రుపాతః - ఆతురవ్యఞ్జసమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనస్నానే నాఘమర్షణతర్పణె । అజీర్ణేఽభ్యుదితేద్వారే పునస్స్నానేతు తేస్మృతే ॥ * ॥ " పశ్చాత్స్నానం విధివదాచరేత్ " ఇతి భరద్వాజః .

ఏవం శుద్ధ్యర్థంస్నాత్వాఽనన్తరమెవ వపనంకర్తవ్యమిత్యాహ —

మూ — అథానుభావినోవపన్తి .

వ్యా — అథ - స్నానానన్తరమ్, అస్నాత్వా స్వయమశుద్ధశూద్రాదిస్పర్శే ప్రాయశ్చిత్తం భవేత్ । తథాదేవలః ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశుధ్యత్యుపవాసేన తథాకృచ్ఛ్రేణ

వాపునః ॥ * ॥ అజ్ఞానస్పర్శే ఉపవాసః, కామతస్స్పర్శే కృచ్ఛ్రమ్ । తథాకూర్మపురాణే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలపతితాదీంశ్చ కామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః । ఉచ్ఛిష్టస్తత్రకుర్వీత ప్రాజాపత్యం విశుద్ధయే ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అనుచ్ఛిష్టేనసంస్పృష్టే స్నానంయేన విధీయతే । తేనోచ్ఛిష్టేనసంస్పృష్టః ప్రాజాపత్యేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ అతఏవ బోధాయనీయే ॥ వా ॥ సచేలావక్షిణాముఖాస్సకృత్తికా ఆప్లవన్తే ॥ * ॥ ఇతి స్నానంవిధాయానన్తరమేవ ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివపన్తి ॥ * ॥ ఇతి వపనంవిహితమ్ । తథాఽఽపస్తమ్బశ్చ ॥ వా ॥ తేషుచోదకోపస్పర్శనం తావన్తంకాలమనుభావినాంచ పరివాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతఃప్రాయశ్చిత్తప్రసక్తేస్స్నానానన్తరమేవానుభావినోవాపయేయుః ॥ అత్రవపన్తీత్యన్తర్భావితోఽయంణిచ్ । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ శావందుఃఖమనుభవన్తీత్యనుభావినస్సపిణ్డాః, తేషాంచావిశేషేణ వపనఉతాల్పవయసామిత్యాకాఙ్క్షాయామిదమేవోపతిష్ఠతే, “అనుభావినాంచ పరివాపనమ్” ఇతి, అనుపశ్చాద్భవన్తీత్యనుభావినోమృతాపేక్షయాఽల్పవయసస్తేషాం పరివాపనమితి, అనుభావినః పుత్రాదయఇతికేచిన్మన్యన్తే “ ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాంభాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానేసోమయాగేచ వపనంసప్తసుస్మృతమ్ ॥” ఇతినియమదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరస్య ఇష్టమేవాదూషితత్వాత్ । విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యంక్షురకర్మ ప్రయత్నతః । తృతీయే పఞ్చమేవాపిసప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ శ్రాద్ధప్రదానాదర్వాక్ విజ్ఞేయమః ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంచాసన్నిధానవిషయమ్, సన్నిధౌతు ప్రథమేఽహనిచావశ్యంకర్తవ్యమ్, ఇదంచోపరిష్టాత్స్పష్టంవక్ష్యతే.

కనిష్ఠానాంసర్వేషాంసపిణ్డానాం వపనమిత్యత్రప్రమాణాన్తరంచాస్తీత్యాహ—

మూ — అత్రోదాహరన్తి “ ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కనిష్ఠాదశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తేసర్వేకత్రాచ సహసర్వదా ॥” ఇతివసిష్ఠః.

వ్యా — వసిష్ఠగ్రహణంపూజార్థమ్.

ఇతిద్వితీయఃఖణ్డః.

తృతీయఃఖణ్డః.

అత్ర ప్రేతకృత్యేఽవశ్యం కర్తవ్యత్వేన యానికర్మాణి మహర్షయ ఉపదిశన్తి అవశ్యం జ్ఞాతవ్యత్వాత్తానిపరిభాషిష్యామహ ఇత్యాహ—

మూ — యాన్యత్రోపదిశన్తి తాన్యవశ్యంబోద్ధవ్యాని వక్ష్యామః.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ విస్తీర్యహిమహద్గ్రన్థమృషిస్సంక్షేపమబ్రవీత్ । ఇష్టంహివిదుషాంలోకే సమాసవ్యాసధారణమ్ ॥" ఇతి మహాభారతవచనరీత్యామహర్షిభిస్తత్ర తత్రస్మృతిషు సంక్షేపవిస్తరాభ్యాముక్తానర్థానత్రసఙ్గృహ్య ప్రదర్శయిష్యామ ఇత్యర్థః । ననుశాస్త్రాణామన్యోన్య విరోధాద్విశేషతోగృహ్యాణాం మిథోవిరుద్ధత్వాత్కథం తత్సఙ్గ్రహః, యదిశాస్త్రమన్తరేణ తర్హిసఙ్గ్రహస్యైవాప్రామాణ్యం ప్రసజ్యేత, "॥ శ్లో ॥ వేదాఃప్రమాణంస్మృతయఃప్రమాణంధర్మార్థయుక్తం వచనంప్రమాణమ్ । యస్యప్రమాణం నభవేత్ప్రమాణం కస్తస్యకుర్యాద్వచనం ప్రమాణమ్ ॥" ఇతి దేవలస్మృతేః । యదితర్హిన్యాయేనవినా "సధర్మం వేద నేతరః" ఇతిధర్మానభిజ్ఞత్వప్రసక్తేః । యదిశిష్టాచారమన్తరేణ "ఆచారశ్చైవసాధూనామ్" ఇతి మన్వాదిస్మృతివిరోధప్రసక్తేః । అతః కీదృశోధర్మస్సఙ్గృహ్యఇతి చేత్, అత్రబ్రూమః — శ్రుతిస్మృతివిహితోన్యాయసిద్ధశ్శిష్టాచరితోధర్మః ప్రమాణమితి సర్వావిగీతమ్ । తథాయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ పురాణన్యాయమీమాంసా ధర్మశాస్త్రాఙ్గమిశ్రితాః । వేదాస్స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చచతుర్దశ ॥ * ॥ పురాణమ్-బ్రాహ్మాది, న్యాయః - పూర్వమీమాంసాపూజితస్తర్కః, మీమాంసా - వేదాన్తవాక్యార్థవిచారః, ధర్మశాస్త్రమ్ - మన్వాదిస్మృతిః, అఙ్గాని - వ్యాకరణాదీని, పురాణాదియుక్తావేదాః, విద్యానామ్-పురుషార్థజ్ఞానానామ్, ధర్మస్యచ, స్థానాని - హేతవః । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ధర్మంజిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణంప్రథమంశ్రుతిః । శ్రుతిస్తు వేదోవిజ్ఞేయోధర్మశాస్త్రంతువైస్మృతిః ॥ తేసర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాంధర్మోహినిర్బభౌ । యోఽవమన్యేత తేచోభేహేతుశాస్త్రాశ్రయాద్ద్విజః ॥ ససాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికోవేదనిన్దకః ॥ * ॥ హేతుశాస్త్రమ్ - తర్కశాస్త్రమ్, అతశ్శాస్త్రసిద్ధేఽర్థే హేతుశాస్త్రబలాన్నవిచికిత్సాకర్తవ్యా । "॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు ।" "లో

కే పిద్విష్టం పణ్డితా వర్జయన్తి" ఇత్యాదిషు లోకశబ్దశ్శ్రుతిస్మృత్యర్థదర్శనవిశిష్టజనపరః । అతో వచనసిద్ధేషు వైకల్పికేషు ధర్మేషు శిష్టాచారః ప్రమాణమ్ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ విద్వద్భిస్సేవితస్సద్భిర్నిత్యమద్వేషరాగిభిః । హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యో ధర్మస్తం వ్యవస్యత ॥ * ॥ అతశ్శ్రుతిస్మృత్యనభిజ్ఞోక్తోऽర్థో నానుష్ఠేయః, తస్యానాచారత్వాత్ । తథా వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ధర్మిష్ఠానాం చ సాధూనామాచారః పరమో మతః । నాస్తికానాం చ సర్వేషాం నాచారః పరమో మతః ॥ * ॥ యస్తు శాస్త్రసిద్ధమర్థం కదర్థయతి స తు నాస్తికః । అత ఏవ మనుః ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమనుమానం చ శాస్త్రం చ వివిధాగమః । త్రయం సువిదితం కార్యం ధర్మశుద్ధిమభీప్సుభిః ॥ అమార్గేణ ప్రవృత్తానాం వ్యాకులేన్ద్రియచేతసామ్ । నివర్తకం ధర్మశాస్త్రం వ్యాధీనామివ భేషజమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిచాత్ర ద్రష్టవ్యమ్ । అతో బాహుశ్రుత్యమేవ ధర్మనిర్ణయే ప్రమాణమ్ । కిఞ్చాత్ర బహు వక్తవ్యమస్తి తత్సర్వమస్మాభిః కృతే స్మృతిరత్నాకరే విస్తరేణ ద్రష్టవ్యమ్ । తస్మాదస్మాభిరీదృశో ధర్మోऽత్ర సఙ్గృహ్యత ఇతి న కశ్చిద్విరోధః.

అతశ్చిమమర్థం ప్రతిపాదయన్నస్య ప్రశ్నస్య ప్రామాణికానాం పరిగ్రాహ్యత్వమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ ధర్మశాస్త్రరథారూఢా వేదఖడ్గధరా ద్విజాః । క్రీడార్థమపి యద్బ్రూయుస్స ధర్మః పరమో మతః ॥" ఇతి స్మరణాత్, యః ఖలు ధర్మశాస్త్రతనుత్రాణో యుక్తిపరికరయుక్తశ్శిష్టాచారసుసహాయో వేదఖడ్గం ధత్తే స ఖలు సంశయాటవీం భినత్తి, సూక్ష్మం ధర్మతత్త్వం చ విన్దతి, న త్వనీదృశోऽన్యః ఖలు "॥ శ్లో ॥ ఆర్షం ధర్మోపదేశం చ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే స ధర్మం వేద నేతరః ॥" ఇతి మనుః ప్రాహ.

వ్యా — ధర్మశాస్త్రేతీదం బౌధాయనీయమ్, యథా రథారూఢస్య ఖడ్గధరస్య శూరస్య "హతస్స్వర్గం ప్రాప్స్యామి, జిత్వా వా మహీం భోక్ష్యామి" ఇతి రణలీలావచనం పరమధర్మస్తథా శ్రుతిస్మృతిజ్ఞస్య లీలోక్తిః, ఏవం శాస్త్రప్రసిద్ధాం శాస్త్రవిత్ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ఖలుశబ్దః, తనుత్రాణమ్ - కవచమ్, తస్యాత్మరక్షణార్థత్వాత్తత్త్వేన రూపణమ్, యుక్తేరుప

కారిత్వాత్పరిక్షరత్వ వచనమ్, ద్వైవిధ్యేశిష్టాచారస్యైవావలమ్బనత్వా త్సహాయత్వేన గణనా, సంశయస్యాటవీత్వేన తచ్ఛేదకత్వాద్వేదస్యఖ డ్గత్వేన రూపణమ్ । ఏవం విధోహి బహుద్వారస్యాపి ధర్మస్య యాథా ర్థ్యమ్, విన్దతి - వేత్తి, నతుధర్మశాస్త్రానభిజ్ఞ ఇతీమమర్థం ప్రథయతి ఖలు శబ్దః । ఉక్తార్థసంవాదకం మానవమ్ । ఆర్షమ్ - వేదః, ధర్మోపదేశః - స్మృతిః, వేదశాస్త్రావిరోధీత్యర్థః శాస్త్రవిరోధే నదోషః । తర్కేణ - న్యా యేన, సధర్మం వేద నేతర ఇత్యనయోరర్థః, ధర్మతత్త్వం విన్దతి నత్వనీదృ శోఽన్య ఇతి । మనుః ప్రాహేతి - "యద్వైకిఞ్చమనురవదత్తద్భేషజమ్" ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధమిత్యర్థః .

శ్రుతిస్మృతి విహితో ధర్మః, తస్యానుగ్రాహకస్తర్కః, తంవినా సంశయోన్మూలనం నఘటతే తదాహ —

మూ — కోహినామవినాపరికరైశ్శాస్త్ర శస్త్రమాత్రేణ సంశయ వ్యాఘ్రసంహారాయోపసర్పేత్తత్ఖలు " ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్ధర్మవిరోధే తునిశ్చిత్య గురులాఘవమ్ । యతో భూయస్తతో విద్వాన్ కుర్యా ద్ధర్మ వినిర్ణయమ్ ॥ " ఇతి హిస్మర్యతే । " ॥ శ్లో ॥ మీమాంసకా హివాక్యార్థవిచారే ప్రస్తుతే సతి । లోకదృష్టిం ప్రతిఘ్నన్తి వచన వ్యక్తిపాంసుభిః ॥ " ఇతి చోచ్యతే.

వ్యా — కోహినామ - నకశ్చిదిత్యర్థః । ఆపాతప్రతీత వచనార్థస్యా ర్థత్వాభావాద్విప్రలమ్భాది వాక్యవత్త్యాజ్యత్వాచ్చ వచనాన్తరావిరు ద్ధో న్యాయయుక్తోహ్యర్థో గ్రాహ్యః । తథా వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ధర్మంయోబా ధతే ధర్మోనసధర్మఃకదాచన । అవిరోధీతు యోధర్మస్సధర్మస్సద్భిరుచ్య తే ॥ * ॥ ఏవంశాస్త్రవిరోధే పరిషద్వచనమపి త్యాజ్యమిత్యుక్తంచతుర్విం శతిమతే ॥ శ్లో ॥ స్మృతేర్వేదవిరోధేతు పరిత్యాగో యథా భవేత్ । తథై వలౌకికం వాక్యం స్మృతిబాధాత్పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ అతోవిరోధే న్యాయ స్సమాచరణీయః । తత్రనిర్ణయ క్రమమాహ తస్మాదితి, ఇదంవ్యాసవచ నమ్, మీమాంసకాహీతి భాట్టవార్తికమ్ । వచనమ్ - న్యాయః.

న కేవలంన్యాయ మాత్రేణార్థసిద్ధిర్వచనవిరోధే, నహివచనమా స్కన్దితుం న్యాయః ప్రభవతి, అతశ్శాస్త్రం వినా యుక్తిమాత్రేణ నార్థ సిద్ధిస్తదాహ—

మూ — కోహి నామ వినా శాస్త్రదీపం న్యాయమాత్రఖద్యోతేన సంశయాన్ధతమసే గన్తుముద్యుఞ్జీత తదిదం కుణేరుల్లుకేన శిరఃకణ్డూయనమ్ । తత్ఖలు " ॥ శ్లో ॥ వినాశాస్త్రేణయో బ్రూయాత్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతుకమ్ ।" " ॥ శ్లో ॥ కులంమూలంబృహతీమర్ద్వివక్తః ప్రజాం పశూనాయతనంహినస్తి ।" " ॥ శ్లో ॥ స్వాభిప్రాయకృతం కర్మయత్కిఞ్చిద్విధివర్జితమ్ । క్రీడాకర్మేవ బాలానాం తత్సర్వంస్యాన్నిరర్థకమ్ ॥" ఇతి మహర్షయస్స్మరన్తి.

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ యద్వినా ధర్మశాస్త్రేణ ప్రాయశ్చిత్తం వినిర్దిశేత్ । న తేనశుద్ధిమాప్నోతి ప్రాయశ్చిత్తేకృతేపిచ ॥ " ఇతిమహర్షయః స్మరన్తి । శాస్త్రమతిక్రమ్య న్యాయమాత్రేణార్థం నిశ్చిన్వతోపివిపశ్చితో వైకల్యం సూచయతి కోహినామశబ్దః, అర్థప్రకాశకత్వాచ్ఛాస్త్రస్య దీపత్వేన రూపణమ్, స్వల్పస్ఫురణేపి కార్యకరత్వాభావాన్న్యాయస్య ఖద్యోతత్వరూపణమ్, తదిదమితి శాస్త్రమనాదృత్య న్యాయమాత్రాఙ్గీకరణమ్, కుణేఃకణ్డూయనాసమ్భవే స్వాత్మనా శపర్యన్తంభవతీతి ద్యోతయత్యుల్లుకేనేతి । " ॥ శ్లో ॥ శజ్ఞాకపిహితచారిత్రో యస్స్వాభిప్రాయమాశ్రితః । శాస్త్రాతిగః స్మృతోమూర్ఖో ధర్మతన్త్రోపరోధనాత్ ॥ " ఇతి బోధాయనోక్తమర్థం జ్ఞాపయతిఖలుశబ్దః । వినేతివ్యాసః । కులమిత్యాపస్తమ్బః । స్వాభిప్రాయేత్యాదిపరాశరః । కులం - పిత్రాదయః, మూలమ్-అగ్రాగామినీసంపత్, ప్రజాః-పుత్రాదయః, బృహతీ - ఛినత్తి । ఏవంశ్రుతిస్మృతిసిద్ధోవచనాన్తరావిరుద్ధో న్యాయావిరుద్ధో ధర్మోఽనుష్ఠేయ ఇత్యుక్తమ్.

ఏవమేకవిషయేపరస్పరవిరుద్ధేషుశిష్టాచార ఏవప్రమాణంనాన్య ఇత్యాహ-

మూ — కోహి నామ శిష్టాచారకర్ణధారమసహాయం విహాయ శాస్త్రప్లవమాత్రేణ విప్రతిషేధాబ్ధిమవతరేత్ । తత్ఖలు " ॥ శ్లో ॥ శిష్టాచారః స్మృతిర్వేదస్త్రివిధంధర్మలక్షణమ్ ।" " ధర్మజ్ఞసమయః ప్రమాణం వేదాశ్చ " " వేదోధర్మమూలంతద్విదాంచస్మృతిశీలే " ఇతిమన్వాపస్తమ్బగౌతమాదయో మహర్షయః ప్రాహుః.

వ్యా — శిష్టాచారానతిక్రమదార్ఢ్యం దర్శయతి కోహినామేతి । శిష్టలక్షణంబోధాయన ఆహ ॥ శ్లో ॥ ధర్మేణాధిగతోయైస్తు వేదస్సపరిబృంహణః ।

తేశిష్టా బ్రాహ్మణాజ్ఞేయాశ్శ్రుతి ప్రత్యక్ష హేతవః ॥ * ॥ ఆచారమాహ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ సాధవః క్షీణ పాపాస్తు సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః । తేషామాచరణం యత్తు సదాచార స్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఈదృశాచారో వ్యవస్థాపకః “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ స్తృతీయ భాగాత్ప్రాఙ్మలం స్యాన్నిశి చేత్ స్త్రియాః । పూర్వేణాహ్నాతు సాశుద్ధ్యేదూర్ధ్వం చేమ త్తరేణతు ।” “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రావేవ సముత్పన్నే మృతే రజసి సూతకే । పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతే రవిః ॥ * ॥ ఇత్యాది స్మృతిద్వైధే తత్తద్దేశశిష్టాచారో నియామక ఇత్యర్థః, తస్య శ్రుత్యాదివత్ప్రామాణత్వాత్ । యథాఽబ్ధిముత్తితీర్షోః, కర్ణధారః - నావికః, సహాయ స్తథా తుల్యబల వచనవిరోధముత్తితీర్షోః శిష్టాచార ఏవేత్యర్థః । ఉత్తారకత్వసామ్యాచ్ఛాస్త్రస్య ప్లవవాదః । “ ॥ శ్లో ॥ సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సన్తరిష్యసి ” ఇతి శాస్త్రానుసారీ చాయం ప్రయోగః, “ ఆచారశ్చైవ సాధూనామ్ ” ఇతి స్మృతేః । “ యథా తే తత్ర వర్తేరన్ । తథా తత్ర వర్తేథాః ” ఇతి శ్రుతేః । ఏవం శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధత్వం శిష్టాచారస్యైవ బోధయతి ఖలుశబ్దః । ఆదిశబ్దేన “ ॥ శ్లో ॥ యేనాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేన యాయాత్సతాం మార్గం తేన గచ్ఛన్న రిష్యతి ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉదితేఽనుదితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాత మాచారం చాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ ” ఇత్యాది సంవర్తభారతవచనాదయో గృహ్యన్తే । మహర్షయః ప్రాహుః - “ బ్రహ్మవాదినో వదన్తి ” ఇత్యాదివత్.

ఉపసంహరతి —

మూ — తస్మాద్విజ్ఞాయ శిష్టాచారం గ్రన్థాన్ సమీక్ష్య తత్త్వం విమృశ్య కర్తవ్యం పరిచ్ఛిద్య స్మృతిషు యదేవ దృష్టం తదేవాత్ర ప్రశ్నే బహుస్మృతివేద్యం విషయవ్యవస్థాసధ్రీచీనం యుక్తియుక్తం ప్రతిపాద్యతే.

వ్యా — అత్ర శ్రుతిస్మృతిన్యాయ శిష్టాచారాణాం సముదితత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః । న స సిద్ధిమవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిమ్ ॥ ” ఇత్యభిహితో దోషః పరిహృతః । శిష్టాచారః - “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు కర్తవ్య మారసేన మృతేఽహని । సపిణ్డీకణార

మూర్ధ్వం మాతాపిత్రోర్నసార్వణమ్ ॥" "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా
కుర్యాత్పార్వణ వత్సదా । ప్రతిసంవత్సరంవిద్వాంశ్ఛాగలేయోదితోవి
ధిః ॥" ఇతి పైఠీనసి శాతాతపాద్యుక్త నియమవిషయే స్వగృహ్యే విశేషా
భావే శిష్టాచారో వేదితవ్య ఇత్యర్థః । గ్రన్థాన్ - బోధాయనాపస్తమ్బాశ్వ
లాయన గౌతమగృహ్య తద్ధర్మ్మాదివ్యాఖ్యాన తత్ప్రయోగవృత్త్యాదీన్ ।
సమీక్ష్య - "॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృతీతు విప్రాణాం చక్షుషీ దేవనిర్మితే ।
కాణస్తత్రైకయాహీనో ద్వాభ్యామన్ధః ప్రకీర్తితః ॥" ఇత్యుక్త కాణత్వా
న్ధ్యనిరస్య । తత్త్వం విమృశ్య - ప్రమాణోపపన్నం స్వరూపం నిశ్చిత్య । ఏతేన
"॥ శ్లో ॥ యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః । సర్వా
స్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠా హి తాః స్మృతాః ॥" ఇత్యాదికం నిరస్తమ్ ।
కర్తవ్యమ్ - "॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవ
స్థితౌ । జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి ॥" ఇతి,
"॥ శ్లో ॥ అకుర్వన్విహితం కర్మ శక్తస్సపతతి తద్దినే । ప్రాయశ్చిత్తేన మహతా
శుద్ధిమాప్నోత్యనాపది ॥" ఇత్యాదిశాస్త్రోక్తమర్థం నిశ్చిత్య । స్మృతిషు -
"॥ శ్లో ॥ అర్హచ్చార్వాక వాక్యాని బౌద్ధాది పఠితాని చ । విప్రలమ్భ
కవాక్యాని సర్వాణి పరివర్జయేత్ ॥" ఇత్యాదివర్జ్యత్వేనోక్తాన్యాసు ।
యదేవ - "॥ శ్లో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిన్దితస్య నిషేవణాత్ । అని
గ్రహాచ్చేన్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతి ॥" ఇతి అకరణే ప్రత్యవాయ
పరతయా స్మృతిషు ప్రసిద్ధమ్ । తదేవ - "॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం సమ్య
జ్నిత్యమాచారమాచరేత్ ॥ నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ప్రత్యవాయజిహాస
యా ॥" ఇతి యాజ్ఞవల్క్య వ్యాసాదిస్మృతిష్వవశ్యకర్తవ్యతయా ప్రసి
ద్ధమ్ । అత్ర ప్రశ్నే - "॥ శ్లో ॥ యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న త
త్క్వచిత్ ।" ఇతి వదత్త్రైవోత్తర కృత్య విషయం సర్వమస్తీతి భావః । బ
హుస్మృతీతి - "॥ శ్లో ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయే
త్ । బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామయం ప్రతరిష్యతి ॥" ఇత్యుక్తదోషో
నాస్తీత్యర్థః । విషయవ్యవస్థితి - దేశ కాల యుగవర్ణాశ్రమ స్వగృహ్యా
దినియతం యుక్తియుక్తమ్, "న్యాయ్యం వా నేచ్ఛతే కర్తుమన్యాయ్యం వా
కరోతి యః" ఇత్యుక్తం నాస్తి, "యస్తర్కేణ" ఇత్యుక్తమస్తీత్యర్థః । అ

తోయుక్త్యాశాస్త్రవిఘాతీత్యాజ్యస్సవ “ ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో వికర్మస్థాన్ బై
డాలవ్రతికాంశ్ఛఠాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నా
ర్చయేత్ ॥ ” ఇతి మనుపరాశరౌ । “ ॥ శ్లో ॥ దమ్భిహైతుకపాషణ్డిబకవృ
త్తీంశ్చవర్జయేత్ । ” ఇతియాజ్ఞవల్క్యః । “ యుక్తిచ్ఛలేన సర్వత్ర సం
శయకారీ హైతుకః ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః । అతస్స్మృతిద్వైధే ధర్మావిరో
ధాయ విచారోయుక్తః “ ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్ధర్మవిరోధేతు నిశ్చిత్య గురులాఘ
వమ్ ॥ ” ఇతిస్మర్యతే । ప్రతిపాద్యతే - శాస్త్రతోన్యాయతోవ్యవస్థయా
చప్రదర్శ్యత ఇత్యర్థః । అత్ర, గ్రన్థసమీక్షణ తత్త్వవిమర్శ కర్తవ్యతాపరి
చ్ఛేద బహుస్మృతిదర్శన విషయవ్యవస్థారూపాణాం సఙ్గ్రహోపాయయు
క్తత్వాదత్రోపన్యాసః । పరిచ్ఛేద్యేతి “ ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞేభ్యోగ్రన్థినశ్శ్రేష్ఠా
గ్రన్థిభ్యోధారిణోవరాః । ధారిభ్యోజ్ఞానినశ్శ్రేష్ఠా జ్ఞానిభ్యోవ్యవసాయి
నః ॥ ” ఇతిమనువచనార్థఉక్తః । విజ్ఞాయేతి లోకవిద్విష్టత్వం పరిహృతమ్ ,
దృష్ట్వేతియథార్థదర్శిత్వముక్తమ్ , బహుస్మృతీతిసఙ్కలయ్యాసుగ్రహత్వ
మ్ , విషయవ్యవస్థితి ప్రాతిభాసికవచనార్థవైముఖ్యం ప్రతిపాదితమ్ .

యతఏవమతోఽత్ర ప్రశ్నేసఙ్గృహీతం సర్వంశ్రుతిస్మృతిన్యాయశి
ష్టాచారనిబన్ధనత్వాన్నిర్భయైర్గ్రాహ్యమిత్యాహ —

మూ — తదత్రోక్తం సర్వంనిర్విశఙ్కైర్గ్రాహ్యమ్ .

వ్యా — తత్ - తస్మాత్ — విజ్ఞానేశ్వర స్మృతిచన్ద్రికా స్మృత్యర్థసార
స్మృతివరదరాజీయశ్రీధరీయకాలనిర్ణయకాలాదర్శాఖణ్డాదర్శాదిసఙ్గ్రహ
గృహ్యానువాది స్మృతిన్యాయ శిష్టాచారనిబన్ధనత్వాదిత్యర్థః । నిర్విశఙ్కైః-
కిమిదం కర్తవ్యమితివిశయం విహాయకర్తవ్యమేవేతి నిశ్చితబుద్ధిభిరిత్యర్థః .

కిఞ్చ “ ॥ శ్లో ॥ నియుక్తోవాఽనియుక్తోవా ధర్మజ్ఞోవక్తుమర్హతి । దై
వీంవాచం సవదతియశ్శాస్త్రముపజీవతి ॥ ” ఇతి కాత్యాయనః, “ ॥ శ్లో ॥
అనాచారరతాన్దృష్ట్వా యశ్శక్తోననివారయేత్ । తత్పాపాదర్ధమాప్నో
తియనోపేక్షాపరాయణః ॥ అజ్ఞానాయతుయోజ్ఞానం దద్యాద్వాధర్మదర్శ
నమ్ । కృత్స్నాంవాపృథివీందద్యాత్తేనతుల్యంనతత్ఫలమ్ ॥ ” ఇత్యాదివచనై
ర్యద్యపి పరోపదేశశ్శాస్త్రసిద్ధోధర్మస్సాధుశ్చ , తథాపి తదర్థమయం
ప్రశ్నస్తద్వ్యాఖ్యానంవా మయానక్రియతే , అపితుస్వానుష్ఠానార్థంస్వా
వగతార్థావిస్మృత్యైవాయత్నోయమిత్యాహ —

మూ — ప్వార్థ ఏవ ప్రయత్నః.

వ్యా — స్పష్టోర్థః.

మూ — యదిస్వసూత్ర విదభావస్స్యాచ్ఛ్వశుర సూత్రేణ పూర్వ
క్రియాః కుర్యాత్.

వ్యా — యది కథఞ్చిత్స్వసూత్రానుష్ఠాన మనుష్ఠాపకాద్యభావా
న్నోపపద్యతే తదా క్రియాలోపప్రసఙ్గాత్, "ధర్మిలోపాద్వరం ధర్మలో
పః" ఇతి న్యాయాద్వచనాచ్చశ్వశుర సూత్రేణ దాహాది శ్రాద్ధాన్తక
ర్మాణికుర్యాత్ । అత్రభరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ సూత్రేవివాహస్స్యా
త్తేనప్రేతస్యచక్రియా । పిణ్డసంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డీతుస్వసూత్రతః ॥ * ॥

తదలాభేనియమమాహ —

మూ — తచ్చేన్నవిన్దేత బోధాయనీయేన సూత్రేణస్వసూత్రకార్య
కరత్వాదాశ్రాద్ధాత్, సపిణ్డీకరణంతు స్వసూత్రేణైవకార్యమ్.

వ్యా — తచ్చేన్నవిన్దేత - శ్వశురసూత్రం చేన్నలభేత, బోధాయన
సూత్రస్య షట్సూత్రసాధారణత్వాత్స్వగృహ్యానుక్తాఙ్గార్పణప్రతి
సంబద్ధాగ్నిద్వయ సంసర్గపుత్రపరిగ్రహనారాయణబల్యాదీనాం తదుక్తా
నాంశిష్టానుష్ఠాన దర్శనాత్స్వశ్వశుర సూత్రయోరభావే బోధాయనోక్త
మనుష్ఠేయమిత్యర్థః, తేనైవ స్వసూత్ర ఫలభాక్త్వస్మరణాత్ । తథాఽఙ్గి
రాః ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణవర్తతే । బోధాయ
నమతంకృత్వా స్వసూత్ర ఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఏవమపిలక్షణ ప్రతిప
దోక్తన్యాయేన శ్వశురసూత్రస్య ప్రాబల్యాత్తదభావఏవేదంద్రష్టవ్యమ్ ।
అత్రాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణయద్దగ్ధంప్రేతంతస్యోత్తరాఃక్రియాః ।
స్వసూత్రేణైవకర్తవ్యాస్సపిణ్డీతువిశేషతః ॥ * ॥ దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తాఃపూ
ర్వాఃక్రియాః తత్పరాస్సపిణ్డ్యన్తామధ్యమాస్తదూర్ధ్వభావిన్య ఉత్తరాః
క్రియాః । భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్యశ్రాద్ధాన్తంపరసూ
త్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥
ఉపాత్తేతుప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థోయదిలభ్యతే । తత్రముఖ్యమనాదృత్యగౌ
ణేనైవసమాపయేత్ ॥ " ఇతిస్మృత్యర్థసారోక్తవచనార్థస్యాత్రాపి తుల్య
త్వాత్సూత్రాన్తరేణ దాహేకృతేనమధ్యేస్వసూత్రక్రియావకాశలేశః.

ದಾಹಾದ್ಯೇಕೋದ್ದಿಷ್ಟಾನ್ತಕರ್ಮಣ ಏಕಾಧಿಕಾರಿತ್ವಾದೇಕಕರ್ತೃತ್ವಾಚ್ಚ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯೇ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಗೋತ್ರಭೇದಮಾಹ —

ಮೂ — ಪರಾಶ್ರಿತಾಯಾಶ್ಶುಲ್ಕೋಪನತಾಯಾಃ ಪುತ್ರೋ ಬೀಜಿನ ಏವ ಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ಯಾತ್, ತಸ್ಯ ತು ಬೀಜಿಗೋತ್ರೇಣೈವ, ಅಶುಲ್ಕೋಪನತಾಯಾಃ ಪುತ್ರಃ ಕ್ಷೇತ್ರಿಣ ಏವ, ಪುತ್ರಾಭಾವೇ ಬೀಜಿನಶ್ಚ, ತಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷೇತ್ರಿಗೋತ್ರೇಣೈವ, ನಿಯೋಗಜಸ್ತು ಕ್ಷೇತ್ರಿಪೂರ್ವಂ ಕ್ಷೇತ್ರಿಬೀಜಿನೋರುಭಯೋಃ ಕುರ್ಯಾತ್, ಸಹಿ ದ್ವ್ಯಾಮುಷ್ಯಾಯಣಕಃ, ತಸ್ಯಾನ್ಯತರಗೋತ್ರೇಣ, ಮಾತಾಮಹಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಮಾತುಸ್ತದ್ಗೋತ್ರೇಣ, ಉಭಯಸಮ್ಬನ್ಧೇ ವಿಕಲ್ಪೇನ, ಪುತ್ರಿಕಾಪುತ್ರಸ್ಯೈವಮ್, ದತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಗೃಹೀತೃಗೋತ್ರೇಣ, ಅನೇಕಭರ್ತೃಕಾಯಾಃ ಪ್ರಥಮಭರ್ತೃಗೋತ್ರೇಣ ತೇನ ವ್ಯವಾಯೇ ಸತಿ, ಅಕ್ಷತಯೋನ್ಯಾ ಭರ್ತ್ರನ್ತರಗತಾಯಾಸ್ತದ್ಗೋತ್ರೇಣ, ದತ್ತಾನೂಢಾಯಾಃ ಪಿತೃಗೋತ್ರೇಣ, ಊಢಾಯಾ ಭರ್ತೃಗೋತ್ರೇಣೈವ, ರಾಜವಿಶಾಂ ಪುರೋಹಿತಗೋತ್ರೇಣ, ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ತೂಷ್ಣೀಂ ದಾಸಾನ್ತೇನ ತತ್ತನ್ನಾಮ್ನಾ ಸರ್ವಾಃ ಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ಯಾತ್.

ವ್ಯಾ — ಪ್ರಥಮಮೇಕಂ ಭರ್ತಾರಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಭರ್ತ್ರನ್ತರಮಾಶ್ರಿತಾ ಪರಾಶ್ರಿತಾ, ಸಾ ಯದಿ ಶುಲ್ಕೋಪನತಾ ತಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಃ ಬೀಜಿನ ಏವ ಪ್ರೇತಾಧಿಕಾಃ ಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ಯಾತ್ । ತಸ್ಯ ತು - ಬೀಜಿಪುತ್ರಸ್ಯ, ಬೀಜಿಗೋತ್ರೇಣೈವ ಕ್ರಿಯಾಃ । ಅಶುಲ್ಕೋಪನತಾಯಾಃ ಪರಾಶ್ರಿತಾಯಾಃ ಪುತ್ರಃ ಕ್ಷೇತ್ರಿಣ ಏವ ಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ಯಾತ್ । ಬೀಜಿನಃ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರಾಭಾವೇ ತಸ್ಯ ಚ ಕ್ಷೇತ್ರಿಪುತ್ರ ಏವ ಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ಯಾತ್ । ತಸ್ಯ- ಕ್ಷೇತ್ರಿಪುತ್ರಸ್ಯ, ಕ್ಷೇತ್ರಿಪಿತೃಗೋತ್ರೇಣೈವ ಕ್ರಿಯಾಃ । ನಿಯೋಗಜಸ್ತು - ಪುತ್ರಾರ್ಥಂ ಭರ್ತುರನುಜ್ಞಯಾ ಜಾತಸ್ತು, ಕ್ಷೇತ್ರಿಬೀಜಿನೋರುಭಯೋಃ ಪಿತ್ರೋಃ ಕುರ್ಯಾತ್, ದರ್ಶಾದಾತು ಕ್ಷೇತ್ರಿಪೂರ್ವಕಮುಭಯೋಶ್ಶ್ರಾದ್ಧಂ ಕುರ್ಯಾತ್, ಸಹಿ - ನಿಯೋಗಜಃ ಪುತ್ರಃ, ದ್ವ್ಯಾಮುಷ್ಯಾಯಣಕಸ್ಸ್ಯಾತ್, ತತಸ್ತಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾ ಅನ್ಯತರಗೋತ್ರೇಣ ಕಾರ್ಯಾಃ । ಅತ್ರ ನಾರದಃ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಜಾತಾ ಯೇತ್ವನಿಯುಕ್ತಾಯಾಮೇಕೇನ ಬಹುಭಿಸ್ತಥಾ । ಅರಿಕ್ಥಭಾಜಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ ಬೀಜಿನಾಮೇವ ತೇ ಸುತಾಃ ॥ ದದ್ಯುಸ್ತೇ ಬೀಜಿನೇ ಪಿಣ್ಡಂ ಮಾತಾ ಚೇಚ್ಛುಲ್ಕತೋ ಭೃತಾ । ಅಶುಲ್ಕೋಪನತಾಯಾಂ ತು ಪಿಣ್ಡದಾ ವೋಢು ರೇವ ತೇ ॥ * ॥ ವೋಢುರೇವ - ಕ್ಷೇತ್ರಿಣ ಏವ । ತತಶ್ಚ " ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಓಘವಾತಹೃತಂ ಬೀಜಂ ಯಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಪ್ರರೋಹತಿ । ಕ್ಷೇತ್ರೀ ತು ಲಭತೇ ಬೀಜಂ ನ ಬೀ

జీభాగమర్హతి ॥ తదభావేపరస్త్రియాఃపుంసో ద్వౌసుతౌకుణ్డగోళకౌ ॥ ” ఇతిపరాశరవచనమశుల్కోపనతాపుత్రవిషయమ్, శుల్కగ్రహేతు “ బీజినామేవతేసుతాః ” ఇతిహిస్మర్యతే । అతోఽశుల్కోపనతాపుత్రస్యక్షేత్రిగోత్రేణైవక్రియాః, అన్యస్యబీజిపితృగోత్రేణేతివివేకః । అత్రమరీచిః ॥ శ్లో ॥ బీజినోయదిపుత్రోఽన్యోనభవేత్క్షైత్రజస్సుతః । క్షేత్రిణోబీజినశ్చాపిసర్వంశ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ సగోత్రోవాఽన్యగోత్రోవా యోభవేద్విధవాసుతః । పిణ్డంశ్రాద్ధవిధానంచ క్షేత్రిణేప్రాగ్వినిర్వపేత్ ॥ బీజినేతుతతఃపశ్చాద్భవేతాం యద్యుభౌమృతౌ । బీజకర్తరితుప్రేతేక్షేత్రీజీవతిచేత్క్వచిత్ । బీజినేదద్యురాద్యౌతు మృతేపశ్చాత్ప్రదీయతే ॥ * ॥ అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రేణపరక్షేత్రేనియోగోత్పాదితస్సుతః । ఉభయోరప్యసౌరిక్థీపిణ్డదాతాచధర్మతః ॥ * ॥ “ గోత్రరిక్థానుగఃపిణ్డః ” ఇతిమనుస్మృతేర్దత్తస్యోభయగోత్రత్వంసిద్ధమ్, అతోఽస్యాన్యతరగోత్రేణేతి సూక్తమ్ । దేవలయమాచ ॥శ్లో॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాదద్యాద్వాభ్యాంపిణ్డోదకేపృథక్ । ద్వాభ్యాందేయాస్తుషట్పిణ్డా ఏవంకుర్వన్నముహ్యతి ॥ * ॥ అత్రవిశేషమాహాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ యదిద్విపితాస్యాదేకైకస్మిన్పిణ్డేద్వౌద్వావుపలక్షయేన్మాతామహేన ॥ * ॥ ఇతి ॥ “ ॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమే పుత్రోభవేదితి ॥ ” ఇతివసిష్ఠోక్తక్రమేణ మాతామహేనసమ్బద్ధః, “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోహంప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యాంభవానపి । పుత్రార్థీచేదిహోత్పన్నస్సపుత్రోనాభవేదితి ॥ ” ఇతి కాత్యాయనోక్తప్రకారఉభయసమ్బన్ధః । తత్రమాతామహేనైవసమ్బన్ధే మాతుః మాతామహగోత్రేణైవక్రియాఃకుర్యాత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య గోత్రేణమాతుః పిణ్డోదకక్రియాః । కుర్వీతపుత్రికాపుత్రఏవమాహప్రజాపతిః ॥ * ॥ కాలాదర్శేచ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధేకుర్యాత్సఉభయోరపి ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ఆసురాదిషువివాహేషుపుత్రికాకరణేచ పితృగోత్రమేవ, విశేషవచనాద్దానస్యనివృత్తేశ్చ । బ్రాహ్మాదిషువివాహేషు వ్రీహియవవద్రథంతరవద్వికల్పఏవ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రికా

కరణేతి మా తామహేనైవసమ్బన్ధే, ఉభయసమ్బన్ధేతు తేనైవన్యాయేన
గోత్రవికల్పస్సిద్ధః । ఏవం పుత్రికాపుత్రస్యాపి మాతామహసమ్బన్ధే తద్గో
త్రత్వముభయసమ్బన్ధే గోత్రవికల్పశ్చసిద్ధః । అత్రమరీచిః ॥ శ్లో ॥ గోత్రా
న్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవచ । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తన్తే తత్సర్వమే
సర్వముచ్యతే ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృభ్యాంచ ప్రద
ద్యాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధే యస్మాదుభయగోత్రతా ॥ * ॥
అతోదత్తస్యచప్రతిగృహీతృ గోత్రమేవ, “ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానామ్ ”
ఇతిస్మృతేః । తదాహ దత్తస్యప్రతిగృహీతృ గోత్రేణేతి । యద్యపి పు
త్రికాపుత్ర దత్తయోర్గోత్రాన్తర ప్రవేశస్సమానః, స్వీకారభేదాద్భేద
ఇతి నచోద్యావకాశః । దత్తానూఢేతి ధారాపూర్వం దత్తాయా వివా
హాత్ప్రాఙ్మృతాయా భర్తృగోత్రేణ పితృగోత్రేణవా క్రియాఽకుర్యా
త్, “ ॥ శ్లో ॥ దత్తానూఢాచ కన్యాయా సంస్కార్యాభర్తృగోత్ర
తః । ” “ ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే ॥ ”
ఇత్యుభయథా వివాహదర్శనాత్ । ఏవంవిధేషు యత్రపునశ్శాస్త్రతో
నవ్యవస్థా తత్రసమయాచారతోవ్యవస్థితిర్ద్రష్టవ్యా । ఆచారాభావేపునః,
“ ఆత్మనస్తుష్టిరేవచ ” ఇతివచనాదాత్మనస్తుష్టిరేవ వ్యవస్థాపికా । నైవమనే
కభర్తృకాయాః, తత్రవ్యవస్థాపక వచనస్య విద్యమానత్వాత్ । తథా
ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామాద్యస్య వైభర్తుర్యద్గోత్రం తేననిర్వపే
త్ । యదిత్వక్షతయోనిస్స్యాత్పతిమన్యం సమాశ్రితా ॥ తద్గోత్రేణత
థాదేయం పిణ్డంశ్రాద్ధంతథోదకమ్ ॥ * ॥ ఇదమాహ అనేకభర్తృకాయా
ఇతి । ఏవమూఢాయాభర్తృగోత్రమేవేత్యాహ ఊఢాయాఇతి । ఏవఙ్కా
రేణ వికల్పనిరాసః । అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రం కుమారీణామూ
ఢానాం భర్తృగోత్రతః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్ర
శ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । స్వామిగోత్రేణ కర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డో
దకక్రియాః ॥ * ॥ రాజేతి - అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పురోహితస్యప్ర
వరేణ రాజా ప్రవృణీతే ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ వా ॥ యద్యపి రాజవి
శాంప్రాతిస్వికగోత్రాభావాత్ప్రవరాభావః, తథాపి పురోహితగోత్ర
ప్రవరా వేదితవ్యా । తథాచ “ యజమానస్యార్షేయాన్ ప్రవృణీతే ”

ఇత్యుక్త్వా, “ పౌరోహిత్యాద్రాజవిశామ్” ఇత్యాహాశ్వలాయనః ॥*॥ ఇతి । అతః పిణ్డోదకాదికమపి పురోహితగోత్రేణైవ కర్తవ్యమ్, తయోః పురోహితగోత్రస్య నియమాత్ । శూద్రాణామితి - గోత్రప్రవరాభావాద్దాసాన్తేన తత్తన్నామ్నా క్రియాః కుర్యాత్ । తథాచ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ పురోహితస్య గోత్రేణ కార్యా రాజవిశాం క్రియాః । దద్యాత్పిణ్డోదకే శ్రాద్ధం తూష్ణీం శూద్రస్య నామతః ॥*॥ తచ్చ నామ దాసాన్తమిత్యాహ మనుః ॥ శ్లో ॥ శర్మవద్బ్రాహ్మణస్య స్యాద్రాజ్ఞో రక్షాసమన్వితమ్ । వైశ్యస్య పుష్టిసంయుక్తం శూద్రస్య ప్రేష్యసంయుతమ్ ॥*॥ ఇదం వ్యాఖ్యాతం ॥ వా ॥ ఏవఞ్చైవ నామధేయా భవన్తి భద్రశర్మా శక్తి పాలో ధన పుష్టో హీనదాసః ॥*॥ ఇతి । బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ శర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్య తు । పోషాన్తం చైవ వైశ్యస్య దాసాన్తం శూద్రజన్మనః ॥*॥ అత్రైవం ప్రయోగః - విష్ణుశర్మా దశరథవర్మా తులాధరపోష సూనృతదాస ఇతి । సర్వాః - పూర్వా మధ్యమా ఉత్తరాశ్చ.

మూ — నిశి కృష్ణపక్షే దక్షిణాయనే వా ప్రమీయేత కథం ప్రాయశ్చిత్తిః, “ తాసూర్యా ” ఇతి షడ్భిర్జుహుయాత్ .

వ్యా — బోధాయనీయే ॥ శ్లో ॥ నిశి కృష్ణే చ పక్షే చ మరణే దక్షిణాయనే । తాసూర్యా ఇతి వై షడ్భిర్హుత్వా స్యాత్సంస్క్రియా తతః ॥*॥.

మూ — అప్సు మృతే “ ఇమం మే వరుణ - తత్త్వా యామి ” ఇతి ద్వాభ్యామ్, విషహతే “ నమో అస్తు సర్పేభ్యః ” ఇతి త్రిభిః, పశుభిర్మారితే “ అగావో అగ్మన్ - ఇన్ద్రో యజ్వనే ” ఇతి ద్వాభ్యామ్, అశనిహతే “ మూర్ధానం దివః ” ఇతి మన్త్రేణ, దంష్ట్రిభిః ప్రమీతే “ దంష్ట్రాభ్యామలిమ్లూన్ - యే జనేషు మలిమ్లవః ” ఇతి ద్వాభ్యామ్, సర్వత్ర చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్ .

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిర్విషహతో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ “ నమో అస్తు సర్పేభ్యః ” ఇతి తిసృభిశ్చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్ , యద్యాహితాగ్నిరప్సు మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ “ ఇమం మే వరుణ - తత్త్వా యామి ” ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్, యద్యాహితాగ్నిః పశుభ్యో మ్రియేత తస్య

ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮ್ "ಆಗಾನೋಽಸ್ಮ - ಇನ್ದ್ರೋಯಜ್ವನೇ" ಇತಿ ದ್ವೇ ಚತುರ್ಗೃಹೀತೇನಾಜ್ಯೇನ ಜುಹುಯಾತ್, ಯದ್ಯಾಹಿತಾಗ್ನಿರಶನಿಹತೋಮ್ರಿಯೇತ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮ್ "ಮೂರ್ಧಾನಂದಿವೋಅರತಿಂಪೃಥಿವ್ಯಾಃ" ಇತಿ ಚತುರ್ಗೃಹೀತೇನಾಜ್ಯೇನ ಜುಹುಯಾತ್, ಯದ್ಯಾಹಿತಾಗ್ನಿರ್ದಂಷ್ಟ್ರಿಭ್ಯೋಮ್ರಿಯೇತ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮ್ "ದಂಷ್ಟ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಮಲಿಮ್ಲೂನ್" ಇತಿ ದ್ವೇ ಚತುರ್ಗೃಹೀತೇನ ಜುಹುಯಾತ್, ಏತದೇವಾಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಭವತೀತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ॥ * ॥ ಅತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯತ್ವಾದೇಕಾಗ್ನೇರಪಿ ತತ್ತದುಕ್ತಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಭವತ್ಯೇವ । ಬೌಧಾಯನೀಯೇಚ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಜಲೇಮೃತಸ್ಯಜುಹುಯಾದಿಮಂಮೇವರುಣೇತ್ಯೃಚಾ । ಸರ್ಪೇಣಚೇನ್ನಮೋಅಸ್ತು ತ್ರಿಭಿರ್ಹುತ್ವಾಽಥಸಂಸ್ಕ್ರಿಯಾ ॥ * ॥

ಮೂ — ವಿಚ್ಛಿನ್ನೇಽಗ್ನೌ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃಪತ್ಯುರ್ವಾ ಸಂಸ್ಥಿತೌ ದ್ವಾದಶಗೃಹೀತೇನಾಜ್ಯೇನ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ "ಅಯಾಶ್ಚ" ಇತಿಮನ್ತ್ರೇಣಾನಾಜ್ಞಾತತ್ರಯೇಣಚಾಗ್ನಿಸಿದ್ಧಿಃ.

ವ್ಯಾ — ಅತ್ರಸೂತ್ರಮ್ "ದ್ವಾದಶಗೃಹೀತೇನ ಸ್ರುವಂಪೂರಯಿತ್ವಾ" ಇತಿ । "ಭೂರ್ಭುವಸ್ಸುವರಿತಿ ಸರ್ವಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾನಿ ತದಿದಂಸರ್ವಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಸರ್ವತ್ರಕ್ರಿಯತೇ" ಇತ್ಯಾಶ್ವಲಾಯನಃ, "ಯತ್ರಾನಾಮ್ನಾತಂ ತತ್ರ ಕ್ರಿಯತೇ" ಇತ್ಯುಲ್ಲೇಖನಃ "ಅನುಗತೇಽಪಿ ಚೋತ್ತರಯಾ ಜುಹುಯಾತ್" ಇತಿಚ । "ಅನಾಜ್ಞಾತಮಿತಿ ತಿಸ್ರೋನಾಜ್ಞಾತೇ ಜುಹುಯಾತ್" ಇತಿಚ । ಆಹಿತಾಗ್ನ್ಯಾತ್ಮಕಮೇತಾವದೇವ ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿವಿಚ್ಛಿತ್ತೌ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮ್, ಅಧಿಕಾನುಕ್ತೇಃ । "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಅಗ್ನೌನಷ್ಟೇ ತ್ರಯಕೃಚ್ಛ್ರಾಣಿಕರ್ತವ್ಯಾವತ್ಸರಂಪ್ರತಿ ।" ಇತ್ಯುಕ್ತಕೃಚ್ಛ್ರಾಚರಣಂ ತತ್ತದತೀತಕಾಲಾನುಗುಣಂ ಕಾರ್ಯಮ್ । ಯದ್ಯಾಹಿತಾಗ್ನಿರುತ್ಸೃಷ್ಟಾಗ್ನಿರ್ವಿಚ್ಛಿನಾಗ್ನಿರಿತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತ್ಯಗ್ನ್ಯಾಯತನಾನೀತ್ಯಾದಿನಾಽಗ್ನಿಮಂಥನಾನ್ತಮುಕ್ತ್ವಾ ದ್ವಾದಶಗೃಹೀತೇನ ಸ್ರುಚಂ ಪೂರಯಿತ್ವಾ ತೂಷ್ಣೀಂಹುತ್ವಾ ಪ್ರೇತೇಮಾತ್ಯಾ ಇತ್ಯೇತದಾದಿಕರ್ಮಪ್ರತಿಪದ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹಿತಾಗ್ನೇರಗ್ನಿಸನ್ಧಾನೇ ಪ್ಯೈತಾವದೇವೋಕ್ತಮ್ । ವಿಧುರವಿಷಯೇಬೋಧಾಯನೀಯಾನಾಂ ವಿಶೇಷಃ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ವಿಧುರಸ್ಯ ವಿಧಾಯಾಗ್ನಿಂ ಸ್ಮರನ್ಪುರುಷಸೂಕ್ತಕಮ್ । ಜುಹುಯಾದ್ದ್ವಾದಶಾಜ್ಯೇನ ವಿಧವಾಯಾಸ್ತ್ವಯಂಕ್ರಮಃ ॥ * ॥

ಪತ್ನ್ಯಸನ್ನಿಧಾನೇ ಪ್ರತಿನಿಧಿಮಾಹ —

ಮೂ — "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಯಸ್ಯಭಾರ್ಯಾವಿದೂರಸ್ಥಾ ಪತಿತಾ ವ್ಯಾಧಿತಾಪಿವಾ ।

అనిచ్ఛఃప్రతిమాలా వా తస్యప్రతినిధౌక్రియా ॥ " ఇతిత్రికాణ్డీ.

వ్యా — ఏతేషు పఞ్చస్వపి నిమిత్తేషు దర్భాదినా భార్యాప్రతినిధింకృత్వాపూర్వోక్తక్రమేణాగ్నింసన్ధాయ ప్రేతేమాత్వా ఇత్యాదికుర్యాత్, ఏవం రాత్ర్యాదిమరణే సర్పాదిమృతౌ చ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా ప్రేతేమాత్వా ఇత్యాదికర్తవ్యమ్, " నిర్హృతేదోషే పునఃకృత్స్నంకర్మ " ఇతిస్మృతేః.

స్త్రీసన్నిధానే విచ్ఛిన్నాగ్నిసన్ధానముక్తమ్, అసన్నిధానే ప్రతినిధిరుక్తః, తత్రాగ్నిసన్ధానే విశేషమాహ —

మూ — మృతభార్యే ప్రేతే ప్రోషితభర్తృకాయాం వాఽతీతాయాంచతుర్గృహీతే నాజ్యేన సప్తతే అగ్నే సప్తవ్యాహృతయః పూర్వందేవా అపరేణ ప్రాణాపానౌ మా త్వా వృక్షావభ్యావర్తినీత్యేతైష్షోడశాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్.

వ్యా — " మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధేథామ్ " ఇతి ద్వౌమన్త్రౌ తన్త్రతస్సఙ్గృహీతౌ మా త్వా వృక్షావితి । అభ్యావర్తినీతి - " అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా నివర్తస్వ - సహరయ్యా నివర్తస్వ " ఇతిచతసృణాంసంజ్ఞా । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అథయదిగృహస్థస్యౌపాసనంవిచ్ఛిద్యేత ప్రాణేష్వాతాన్తేషు శ్రోత్రియవచనాద్ధరేచ్ఛ్రోత్రియాగారాద్వాఽఽహృత్యాగ్నిముపసమాధాయ సమ్పరిస్తీర్యాజ్యం విలాప్యోత్పూయ స్రుక్స్రువం నిష్టప్య సమ్మృజ్య స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా " సప్త తే అగ్నే " ఇతిసప్తవ్యాహృతిభిర్హుత్వా " పూర్వం దేవాః - అపరేణ ప్రాణాపానౌ " ఇతిద్వాభ్యామ్, " మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధేథామ్ " ఇతిచ ద్వాభ్యామ్, " అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా - సహరయ్యా " ఇతిచతస్రోఽభ్యావర్తినీశ్చహుత్వా, తత ఊర్ధ్వంపైతృమేధికం కర్మప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ .

కేవలంశుద్ధాయాః స్త్రియస్సన్నిధానాసన్నిధానభేదేనాగ్నిసన్ధానముక్తమ్, సంప్రతిరజస్వలాగ్నిసన్ధానంపరిచోద్య తత్పరిహారమాహ —

మూ — యదిభార్యర్తుమతీసూతికా వా సా వా పతిర్వా ప్రామేత్స కథమగ్నిస్సన్ధీయేత జాతవేదసే మనోజ్యోతిర్భూఃరగ్నయే చేతి చత

ప్రస్తుతం తన్వన్నుద్బుధ్యస్వాగ్నే త్రయస్త్రింశ త్తంతవో వ్యాహృతయోవ్యస్తాస్సమస్తా అనాజ్ఞాతత్రయం సమస్తా వ్యాహృతయశ్చేతి సప్తదశభిరగ్నిసిద్ధిః .

వ్యా — అత్రబోధాయనీయే ॥ శ్లో ॥ మ్రియమాణస్య చేద్భార్యా సూతికర్తుమతీతువా । దుర్గాం మనస్వతీంహుత్వా తత స్తన్తుమతీమృచమ్ । ఉద్బుధ్యస్వ త్రయస్త్రింశదాజ్యాహుత్యాచ సమస్తయా । వ్యాహృత్యాత్రిరనాజ్ఞాతం మహావ్యాహృతిభి స్తథా ॥ హుత్వా చతుర్గృహీతేన సర్పిషా థాస్య సంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । దుర్గా - “ జాతవేదసేసునవామసోమమ్ ” ఇతిఋక్, మనస్వతీ - “ మనోజ్యోతిర్జుషతామ్ ” ఇతిఋక్, తన్తుమతీ - “ తన్తుంతన్వన్ ” ఇతిఋక్ , మహావ్యాహృతయః - “ భూరగ్నయేచ పృథివ్యైచ ” ఇత్యాద్యాశ్చతస్రఋచః , బోధాయనేన తాసామేవ మహావ్యాహృతిత్వస్మృతేః । అతస్తత్రైవతథాప్రసిద్ధిః । బోధాయనీయవ్యతిరిక్త స్మృతిషు “ ॥శ్లో ॥ ఉపనీయ గురుశ్శిష్యం మహావ్యాహృతిపూర్వకమ్ । ఓంకారపూర్వికా స్తిస్రోమహావ్యాహృతయోఽవ్యయాః॥ ” ఇత్యాదిషు కేవలవ్యాహృతిష్వేవ నభూరగ్నయే చేత్యాదిషు । అత్ర “ ॥శ్లో ॥ జుహుయాత్తద్యమోద్వాభ్యాం వరందత్వాఽథసంస్క్రియా । ” ఇతి కేచిత్పఠన్తి । తత్పక్షే “ తద్యమోరాజాభగవాన్ - యస్మిన్నేనమ్ ” ఇతి ద్వాభ్యాంచహుత్వా , వరమ్ - ధేనుందత్వా , అథసంస్క్రియా కార్యా.

నను “ ॥ శ్లో ॥ నజాతుపరశాఖోక్తం బుధఃకర్మసమాచరేత్ । ఆచరన్ పరశాఖోక్తం కర్మారణ్డఃప్రకీర్తితః ॥ ” ఇతి దోషస్మరణాత్కథంపరగృహ్యోక్తానుష్ఠానమితిచేత్స్వగృహ్యోక్తం విహాయాన్యగృహ్యోక్తానుష్ఠాతృవిషయత్వాత్తస్య, అతస్స్వగృహ్యేనుక్తా గృహ్యాన్తరోక్తానుష్ఠానమవిరుద్ధమేవ , తదాహ —

మూ — తత్రైవశ్లోకోభవతి ॥ శ్లో ॥ యన్నామ్నాతంస్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధిచ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయ మగ్నిహోత్రాది కర్మవత్ ॥ * ॥ .

వ్యా — అతస్సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్యన్యాయతఃకర్తుముచితత్వాత్స్వగృహ్యేనుక్తం గృహ్యాన్తరోక్త

ఽవిరుద్ధమనుష్ఠేయమేవ । యథోపనీతావుపవీతధారణమ్, యథాచోపా కర్మణి బ్రహ్మచారిణాం క్షౌరమ్, యథా చ సన్ధ్యావన్దనగాయత్ర్యాది, న హ్యేతాన్యాపస్తమ్బోక్తాని, తథాప్యేతాని శిష్టా ఆచరన్త్యవిరోధాత్.

ప్రాగ్వా కర్మణో మధ్యే వా సర్వత్ర శ్రౌతస్మార్తగార్హ్యకర్మసు ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తసమ్భవే సతి పూర్వమేవ ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వాఽనన్తరం కర్మ కుర్యాదిత్యాహ —

మూ — ప్రాయశ్చిత్తసమ్భవే తత్కృత్వా సర్వత్రాథ కర్మ ప్రతిపద్యతే, "నిర్హృతే దోషే పునః కృత్స్నం కర్మ" ఇతి స్మృతేః.

వ్యా — శ్రుతిలక్షణం ప్రాయశ్చిత్తం విధ్యపరాధే విధీయతే, ఏకస్మిన్దోషే శ్రూయమాణాని ప్రాయశ్చిత్తాని సముచ్చీయేరన్, అర్థాన్తరత్వాజ్జపో హోమా ఇజ్యా చ దోషనిర్ఘాతార్థాని భవన్తి, అనన్తరం దోషాత్కర్తవ్యాని, నిర్హృతే దోషే పునః కృత్స్నం కర్మ ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాదిత్యర్థః। అతోఽత్ర శస్త్రవిషాదిమరణే రజస్వలాసూతికానిన్దితమరణే చ కాలాతిక్రమే చ తత్తన్నిమిత్తసమ్భవే చ ప్రథమం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన తద్దోషం నిర్హృత్య తతః కర్మ ప్రారభేత.

మూ — ఆత్మారూఢానలే ప్రేతే తద్దక్షిణహస్తం కర్తా లౌకికేఽగ్నావభితప్య "ఉపావరోహ" ఇత్యుపావరోహ్యాగ్నిమ్ "పునస్త్వాదిత్యాః" ఇతి ప్రజ్వాల్య వ్యాహృతిభిర్జుహుయాత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ । "ఆత్మారూఢాగ్నిర్యజమానో మ్రియేత లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ ప్రేతస్య దక్షిణం పాణిమభినిధాయ తత్పుత్రో భ్రాతాఽన్యో వా ప్రత్యాసన్నబన్ధురుపావరోహేత్యుపావరోహయేత్" "పునస్త్వాదిత్యా ఇత్యగ్నిముపసమిధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్న్యుపఘాతేషు" ఇతి చ । "భూర్భువస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తాని" ఇతి చ । విధౌ చ॥ వా॥ యద్యాత్మారూఢాగ్నిర్మ్రియేత తస్య దక్షిణం పాణిం లౌకికేఽగ్నావభితప్య "ఉపావరోహ" ఇత్యుపావరోహయేత్ ॥ * ॥.

ప్రోషితవిషయే —

మూ — యస్య ప్రోషితస్య వృత్తాన్తో న శ్రూయతే ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం తస్య ప్రతికృతిదాహపూర్వకం విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్.

వ్యా — ప్రతికృతిర్వక్ష్యతే। ప్రోషితస్య - దేశాన్తరగతస్య। కాలాదర్శే ॥ శ్లో ॥ యస్య న శ్రూయతే వార్తా యావద్ద్వాదశవత్సరమ్। కుశపుత్రకదాహేన తస్య స్యాదవధారణమ్ ॥ * ॥

అత్ర విశేషమాహ —

మూ — పిత్రోస్తు పఞ్చదశాబ్దాదూర్ధ్వం దశాహాద్విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్.

వ్యా — అతో ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వవిధిః పితృవ్యతిరిక్తవిషయః। అతః పిత్రోః పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వం ప్రతికృతిదాహం కృత్వా దశరాత్రత ఏవ క్రియాః కుర్యాత్। అత్ర దశాహవిధానాత్పూర్వత్ర త్ర్యహవిధిస్సిద్ధః, అవస్థానదేశాద్యజ్ఞానముభయత్ర సమానమ్, తచ్ఛ్రవణే తు న తత్ప్రతికర్మ। అత్ర జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే యస్య న వార్తా నైవ చాగతిః। ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాత్కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్ ॥ కుర్యాత్తస్య చ సంస్కారం యథోక్తవిధినా తతః। తదానీమేవ సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి సంచరేత్ ॥ * ॥ ప్రతిరూపకమ్ - ప్రతికృతిః, యథోక్తవిధినా - దశరాత్రం పిణ్డోదకదానాదివిధిపరశాస్త్రక్రమేణ.

వృత్తాన్తశ్రవణాభావే ప్రేతకృత్యే కృతే ప్రోషితాగమనే కర్తవ్యమాహ —

మూ — యది ప్రేతకృత్యసంస్కృతః కశ్చిదాగచ్ఛేత్తం ఘృతపూర్ణే కుమ్భే త్రిరాత్రమేకరాత్రం వా నిధాయ శుభే లగ్నే సముత్థాప్య జాతకర్మాద్యైర్విధివత్సంస్కృత్య వపనమేఖలాజినదణ్డైర్బ్రహ్మచర్యవ్రతవర్జం యథావదుపనీతః కస్మింశ్చిద్గిరౌ ద్వాదశాహం త్ర్యహం వా నియత ఉపోష్యాగత్య పూర్వభార్యాం తదభావేఽన్యాం కన్యాముద్వహేదథాయుష్మచ్చరుణాఽనాహితాగ్నిమ్, ఇష్ట్యాఽఽహితాగ్నిం సంస్కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ యద్యేతస్మిన్కృతే పునరాగచ్ఛేత్తం ఘృతకుమ్భాదున్మజ్య జాతకర్మప్రభృతిభిర్ద్వాదశరాత్రం వ్రతం చరిత్వా తయైవ జాయయాఽగ్నిమాధాయ పూర్వభుక్తాయాం భార్యాయాం పాణిగ్రహణం విధీయతే అగ్న్యాధేయం కుర్వన్తి వ్రాత్యేన పశునా వా యజేత గిరిం

వాగత్వాఽగ్నయే కామాయేష్టిం నిర్వపేదీప్సితైః క్రతుభిర్యజేత ॥ * ॥ ఇతి వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ జీవన్యది సమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భే నిమజ్య తమ్ । ఉద్ధృత్యస్నాపయిత్వాఽస్య జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ ద్వాదశాహం వ్రతం చాస్య త్రిరాత్రమథవాస్య తు । స్నాత్వోద్వహేత తాం భార్యామన్యాం వా తదభావతః ॥ అగ్నీనాధాయ విధివద్వ్రాత్యస్తోమేన వా యజేత్ । తథైన్ద్రాగ్న్యేన పశునా గిరిం గత్వా చ తత్ర తు ॥ ఇష్టిమాయుష్మతీం కుర్యాదీప్సితాంశ్చ క్రతూంస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతమ్ - బ్రహ్మచర్యమ్, స్నాత్వా - సమావర్తనం కృత్వా, ఆయుష్మతీష్టిః - " అగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలమ్ " ఇత్యామ్నాయతే । స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ ఘృతకుమ్భే నిషాద్యైనం త్ర్యహమేకాహమేవ వా । సముత్థాప్య శుభే లగ్నే జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేన నామకరణాన్నప్రాశనచౌలోపనయనచతుర్వేదవ్రతసమావర్తనవివాహాన్తాస్సఙ్గృహ్యన్తే । అత్ర బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డం భైక్షచర్యావ్రతాని చ । నివర్తన్తే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ పునస్సంస్కారః - పునరుపనయనమ్ । ఏవం పునస్సంస్కారానన్తరం ద్వాదశాహం త్ర్యహం వా బ్రహ్మచర్యాదివ్రతనియతఉపోష్య వ్రతాని చరిత్వా పరిసమాప్య సమావృత్తః పూర్వభార్యామన్యాం వా పాణౌకృత్య చరుమాయుష్మతీమిష్టిం వా కుర్యాత్ । అత్ర పునర్వివాహే " ॥ శ్లో ॥ న దానం నైవ వరణం న ప్రతిగ్రహణం తథా । త్రిరాత్రం చ వ్రతం న స్యాత్పునరుద్వాహకర్మణి ॥ " ఇతి స్మృత్యన్తరోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । ఏకస్మిన్నేవ దినే శేషహోమాన్తం కర్మ కర్తవ్యమిత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే ॥ వా ॥ య ఏవాహితాగ్నేః పురోడాశాస్త ఏవానాహితాగ్నేశ్చరవః ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేరిష్టిః, తత్స్థానే అనాహితాగ్నేశ్చరుః.

మూ — కాలాతిక్రమే ప్రాజాపత్యం చరిత్వోర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్.

వ్యా — దశాహాతిక్రమవిషయమిదమ్ । అతో మాసాద్యతిపత్తౌ ప్రాజాపత్యద్వైగుణ్యాదికం కల్ప్యమ్ । అత్ర స్మృతిసంగ్రహే ॥ వా ॥ నిమిత్తే శ్రాద్ధహీనే సంస్కారకాలాతిక్రమే చ ప్రాజాపత్యం కుర్యాత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ సంస్కారాణాం తు సర్వేషాం కాలో యద్యతిపద్యతే । ప్రాజాపత్యం చరేన్మాసే తతోఽప్యేవం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥

మూ — చిరకాలేపి ప్రేతకృత్యంపిత్రోర్దశాహఃవవకుర్యాత్.

వ్యా — అతికాన్తసోపితత్వయోరవిశేషజ్ఞాపనార్థం దశాహగ్రహణమ్। అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతేతువార్తాన్నిపస్తోపవాసినా। అతీతెఒబ్దెఒపికర్తవ్యం ప్రేతకార్యంయథావిధి ॥ * ॥ దశాహతణితిపాతాన్తరమ్। "మాతాపిత్రోర్దశాహంస్యాత్" ఇతిహిస్మర్యతె। సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌయది। సంవత్సరెవ్యతీతేపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాంసుతః ॥ * ॥

ఏవంపిత్రోర్దశాహవిధానాదన్యేషాం త్ర్యహోత్సమాపనమర్థసిద్ధం తదాహ —

మూ — అన్యేషాంతు త్ర్యహాత్.

వ్యా — ప్రేతకృత్యంకుర్యాదితి పూర్వేణానుషజ్యతే। సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతుసపిణ్డానాం కాలెబహుతిథిగతే। తాన్సర్వాన్సమాసంకుర్యాత్త్రిరాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టంచతుర్థెఒహ్ని తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్। సపిణ్డీకరణం తేషాం సహవాపృథగేవవా ॥ * ॥ కర్త్రైక్యేసహ, అన్యథా పృథగెవేతివ్యవస్థా.

మూ — తత్కాలేదశాహతస్సపిణ్డానామ్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ వాసఙ్గపీడయిత్వోపవిశన్త్యేవంత్రిస్తర్పయన్తి తిలమిశ్రం సగోత్రనామధేయముదకముత్సృజ్యాహరహరఞ్జలినైకోత్తరవృద్ధ్యాదశాహాత్ ॥ * ॥ ఇతి। విష్ణుః ॥ వా ॥ యావదాశౌచంప్రేతస్యోదకంపిణ్డంచదద్యుః ॥ * ॥ సపిణ్డస్యదశాహాశౌచసద్భావాద్దశాహాదకదానంసిద్ధమ్, "॥ శ్లో ॥ ప్రథమేహనియత్పిణ్డం తేనమూర్ధాభిజాయతే।" ఇత్యుపక్రమ్య "॥ శ్లో ॥ నవమేవీర్యసంపత్తిర్దశమెక్షుత్పరిక్షయః। ఆశౌచాన్తెతతస్సమ్యక్పిణ్డదానంసమాప్యతే ॥" ఇతి ఋష్యశృఙ్గస్మరణాత్, "దద్యుర్దశాహంతిలవారిపిణ్డమ్" ఇతిస్మృతేశ్చ.

మూ — శిశూనాంత్ర్యహాదేకాహతోవా.

వ్యా — బోధాయనీయే ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానంచ త్ర్యహంస్యాత్త్రివర్షతః। దశాహం పిణ్డదానంస్యాదష్టమాబ్దాత్పరంస్మృతమ్ ॥ * ॥ సంగ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహంపిణ్డోదకక్రియాః।

కుర్యాద్దశాహమాశౌచం వర్తతేచనసంశయః ॥ తథా ॥ శిశో స్త్రివత్సరా
దూర్ధ్వముదకం సఞ్చస్తతిః । త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం సర్వేషాంతర్పణంభ
వేత్ ॥ * ॥ ఏవం సమానోదకవిషయేపి త్ర్యహమేవక్రియా । తథా విజ్ఞా
నేశ్వరాఙ్గా ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యదిదహేత్త్ర్యహాత్ప్రేతక్రియాభవేత్ ।
ప్రథమేఽహ్ని త్రయఃపిణ్డాద్వితీయేచతురస్తథా ॥ త్రీంస్తుదద్యాత్తృతీయేఽ
హ్నివస్త్రాదిక్షాలనంతతః । ఏకోద్దిష్టంచకర్తవ్యం శ్రాద్ధకర్మతతఃపరమ్ ॥ * ॥
శ్రాద్ధకర్మ - సపిణ్డీకరణమ్ " ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేదివసే దేయాస్త్రయఃపిణ్డా
స్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చయనంతతః ॥ త్రీంస్తుద
ద్యాత్తృతీయేఽహ్నివస్త్రాదిక్షాలనంతతః ॥ * ॥ అత్ర శిశూనామన్యేషాం
చ మహాతీర్థపుణ్యదేశేష్వపత్సుచ ఏకదినే నసమాపనంస్మర్యతే । వృద్ధగా
ర్గ్యః ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకో యదిచదాహకః । ఏకస్మిన్దివ
సేకుర్యాదేకతన్త్రేణకారయేత్ ॥ * ॥ కర్తృభేదేనతన్త్రమిత్యర్థః । కణ్వ
శ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆపన్నః స్త్రీచశూద్రశ్చ యస్త్రైర్దగ్ధ్వాస్వశాంతనుమ్ । తద
హ్నైవక్రియాస్సర్వాఃకుర్యాదితిహివైశ్రుతిః ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్
సమాహితః । దశమంపిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషేశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి
వచనంతత్కాలవిషయమ్ .

మూ — అతిక్రాన్తేసంవత్సరే పిత్రోరన్యేషామేకాహతఃకుర్యాన్నా
త్రాస్థిసఞ్చయోనశాన్తికర్మేత్యేకే.

వ్యా — సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేతుసంస్కార ఏకాహాత్పిణ్డమర్ప
యేత్ । శ్రాద్ధందద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్నిసపిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిస
ఞ్చయనంకుర్యాన్నచచర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదినాతుకర్తవ్యంపునస్సం
స్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఏకేఇత్యుక్తిర్వికల్పార్థా, " కుమ్భనిధానాన్తమ్ "
" అనాహితాగ్నేః స్త్రియాశ్చ " ఇతిదాహాస్థిసఞ్చయాన్తస్యైవస్మరణాత్.

మూ — దుర్మరణే కాలాన్తరే ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం నారాయణ
బలింకృత్వాత్ర్యహాత్ప్రేతక్రియాంకుర్యాత్.

వ్యా — దేవలః ॥ శ్లో ॥ యేమృతాఃపాపమార్గేణ తేషాంసంవత్స
రాత్పరమ్ । నారాయణబలింకృత్వా కుర్యాత్తత్రౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అ
బ్దాన్తేవాఽథషణ్మాసే పునఃకృత్వాతుసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూ

త్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్క్రియాదికమ్ ॥ * ॥ అత్ర కృత్వేతి నియమాదౌర్ధ్వదైహికాత్ప్రాగేవ నారాయణబలిః కార్యః "కృత్వా తు సంస్కృతిమ్" ఇతి వచనాన్న కేవలముదకం కార్యమ్, త్రిరాత్రవిధానాత్పుత్రోఽప్యత్ర న దశాహతః క్రియాః.

అత్రాపరార్కవచనైః పూర్వసూత్రం వివృణోతి —

మూ — అత్ర శ్లోకానుదాహరన్తి " ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యాతికృచ్ఛ్రం
చతప్తకృచ్ఛ్రత్రయం తథా । చాన్ద్రాయణం తతః కృత్వా నారా
యణబలిం తథా ॥ కృత్వైవ తద్వత్సరస్యాన్తే విదధీతౌర్ధ్వదైహి
కమ్ । షణ్మాసాద్ద్విగుణం కార్యం త్రిమాసాత్త్రిగుణం భవేత్ ॥
చతుర్గుణం త్రిపక్షే స్యాత్సద్యః పఞ్చగుణం భవేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — అత్ర "తపః పరం కృతయుగే" ఇతి కృచ్ఛ్రాదీనాం కృతయుగవిషయత్వేన కలౌ స్వరూపానుష్ఠానాయోగేఽపి "దానమేవ కలౌ యుగే" ఇతి స్మరణాత్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యే తు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనే ద్వయమ్ । చాన్ద్రాయణే తు గాస్తిస్రః" "గవామభావే నిష్కం స్యాత్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా కృచ్ఛ్రప్రతినిధిద్రవ్యం దత్వా కర్మ కర్తవ్యమ్ । పక్షాన్తరమాహ పరాశరః ॥ వా ॥ తత్కాలే సతి ప్రాయశ్చిత్తం చతుర్గుణం షణ్మాసాన్తే త్రిగుణం సంవత్సరాన్తే ద్విగుణం త్రిహాయనాన్తే ప్రోక్తమేవాచరన్తి ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ ॥ శ్లో ॥ యది శస్త్రవిషాద్యైః కామతో బ్రాహ్మణో హతః । త్రిహాయనే వ్యతీతే తు ప్రాయశ్చిత్తం విదుర్బుధాః ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తమ్ - ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రాది.

ఏవం విద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్న్యుదకసర్పవ్యాఘ్రాదిభిః కామతో మరణే " ॥ శ్లో ॥ అగ్నివిద్యుత్పయః పాశచణ్డాలైర్బ్రాహ్మణైర్హతాః । ఏకద్విత్రిచతుః పఞ్చషడబ్దైః శుద్ధిమాప్నుయుః ॥ " ఇతి కాలభేదేన ప్రాయశ్చిత్తతారతమ్యముక్తమ్, తత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — కామతోఽపి దుర్మృతౌ తత్ప్రాయశ్చిత్తం పఞ్చగుణం కృ
త్వా విప్రస్య సద్యః క్రియాః కుర్యాత్.

వ్యా — తదభావేన పూర్వసూత్రోక్తప్రాజాపత్యాదయః పరామృశ్యన్తే, అత్రాతికృచ్ఛ్ర తప్తకృచ్ఛ్ర చాన్ద్రాయణాని ప్రాజాపత్యత్రయా

త్మకాని । ఏవంప్రాయశ్చిత్తకరణే విప్రస్యసద్యఏవ క్రియాః కార్యాః । విప్రగ్రహణాదన్యేషాం కాలవిలమ్బః । తథావసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ మనుష్యవర్జం విప్రాణాంగర్హితేమరణేసతి । సద్యఏవక్రియాః కార్యావిప్రాణామనుశాసనాత్ ॥ * ॥ అపరార్కేచ ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతౌసద్యఏవస్యాత్సంస్కారోహి ద్విజన్మనామ్ । లబ్ధ్వాకృచ్ఛ్రాణివిప్రేభ్యఇతిధర్మవిదాంమతమ్ ॥ * ॥

ఏవంబుద్ధిపూర్వమృతౌ ప్రాయశ్చిత్తోక్తేః ప్రమాదమరణే సతితదభావశఙ్కాయాం ప్రమాదాద్యవిశేషేణకామతోఽకామతోవా దేశవిశేషేమృతౌచ ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమిత్యాహ —

మూ — చణ్డాలాదుదకాదితి పాపిష్ఠమృతిరుక్తేస్తైః ప్రమాదదుర్మృతౌ వనాధ్వనగరకుటికాదిషు మృతౌచ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్ర సౌమ్యసాన్తపనగోదానాని కృత్వా క్రియాః కుర్యాత్ .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యుతానలాత్ । దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ మరణం పాపకర్మణామ్॥ ఉదకంపిణ్డదానంచ ప్రేతేభ్యోయత్ప్రదీయతే । నోపతిష్ఠతితత్సర్వమన్తరిక్షేవినశ్యతి ॥*॥ చణ్డాలాద్యైర్మరణస్య పాపకర్మనిబన్ధనత్వస్మరణాత్ప్రమాదాచ్చణ్డాలాదిమరణేపి తత్పాపనిర్హరణాయ ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమిత్యర్థః, “ లబ్ధ్వాకృచ్ఛ్రాణి ” ఇత్యవిశేషేణ దుర్మృతౌ కృచ్ఛ్రస్మరణాత్ । నను, “ ప్రమాదాదపినిశ్శఙ్కమ్ ” ఇతిచణ్డాలాదిహతస్యాపి సద్యః క్రియావిధానాత్కథంప్రాయశ్చిత్తమితిచేన్నైవమ్, సద్యః క్రియావిధానస్యప్రాయశ్చిత్తవిధ్యవిరోధాత్, ప్రత్యుత ప్రాయశ్చిత్తకరణస్య పాపక్షయద్వారా క్రియార్హతాహేతుత్వాచ్చ । అతః పాపనిర్హరణాయ ప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యమేవ, అన్యథా “ నోపతిష్ఠతితత్సర్వమ్ ” ఇతికృతస్యాపివినాశస్మరణాత్ । ఏవమేవహి “ మరణం పాపకర్మణామ్ ” ఇతి వదతోఽభిప్రాయః । సర్పహతేవిజ్ఞానేశ్వరేవిశేషః ॥ శ్లో ॥ సువర్ణభారనిష్పన్నం నాగంకృత్వాతథైవగామ్ । వ్యాసాయదత్వావిధివత్పితురానృణ్యమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అతస్సర్పాదిసాహచర్యాచ్చణ్డాలాద్యైః ప్రమాదమరణేపి ప్రాయశ్చిత్తం సిద్ధమ్ । ప్రమాదమరణే ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం దశాహాత్పరత క్రియాః కార్యాః, కామతస్తుత్ర్యహాదితివివేకః । వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అకామతోమృతా

నాంతుద్విజాతీనాంవనేపథి । గ్రామేవానగరేవాపి కుటికేష్వగృహేషు
వా ॥ సంవత్సరాన్తేసద్యోవా బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞయా । కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రం
సౌమ్యంచ తథాసాన్తపనంచరేత్ ॥ గోదానంతద్వ్రతస్యాన్తేబ్రాహ్మణా
నాంచభోజనమ్ ॥ * ॥ సద్యఃప్రాయశ్చిత్తకరణే నకాలవిలమ్బ ఇత్యర్థః ।
విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ షణ్డపేగోపురేవాపి ప్రాసాదేహర్మ్యభిత్తిషు । అకామ
తోమృతానాంతుదాపయేదైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం
పరాకేణవిశుద్ధ్యతి । పూర్ణేబ్దేతువ్రతంకుర్యాత్సమాప్తేతూదకక్రియా ॥ నా
రాయణబలింకుర్యాచ్ఛుద్ధిరేషాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఏవమకామతోవనాదిషు
మృతస్యాపిప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చణ్డాలాద్యైః ప్రమాదమృతస్యప్రా
యశ్చిత్తంకైముత్యసిద్ధమిత్యలమ్ । అగృహేష్వితి - కుణ్డతటాకనదీతీరాఙ్గ
ణనిష్కుటాద్యనావృతప్రదేశేష్విత్యర్థః .

ప్రమాదమృతౌ ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం సద్యఃక్రియా కా
ర్యేత్యాహ —

మూ — ప్రమాదాద్ధమృతౌసద్యః క్రియాశౌచేసమాచరేత్ .

వ్యా — బ్రాహ్మే ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదపినిశ్శఙ్కమకస్మాద్విధిచోదితః ।
శృఙ్గిదంష్ట్రినఖవ్యాళవిద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్నిభిః ॥ చణ్డాలైర్వాథచోరైర్వా
నిహతోయత్రకుత్రచిత్ । తస్యదాహాదికంకార్యంయస్మాన్నపతితస్తుసః ॥ * ॥
అఙ్గిరాశ్చ ॥ శ్లో ॥ యదికశ్చిత్ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః । త
స్యాశౌచంవిధాతవ్యం కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ * ॥ దశాహతఇతిశేషః.

వైధేతువిశేమాహ —

మూ — వైధేప్రాయాదిమరణే దేవకార్యార్థదేహత్యాగేచ నమర్మ
రణంనకాలవిలమ్బస్సద్యఃక్రియాఃకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ వృద్ధశ్శౌచస్మృతేర్లుప్తః ప్రత్యాఖ్యా
తభిషక్క్రియః । ఆత్మానంఘాతయేద్యస్తు భృగ్వగ్న్యనశనాంబుభిః ॥ త
స్యత్రిరాత్రమాశౌచంద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయేచోదకంకృత్వా
చతుర్థేశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ కించ “ ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీనామేవనారీణా
మగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోహివిజ్ఞేయో మృతేభర్తరికర్హిచిత్ ॥”
ఇత్యగ్నిప్రవేశస్యాపి శాస్త్రవిహితత్వాత్త్రైహోత్క్రియా। తథాబ్రాహ

॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతే పత్యౌ సాధ్వీ తత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధాయోరసి సంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్ ॥ ఋగ్వేదవాక్యాత్ స్త్రీ సాధ్వీ న భవేదాత్మఘాతినీ । త్ర్యహాశౌచే తు నిర్వృత్తే శ్రాద్ధం ప్రాప్నోతి శాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఆగ్నేయే చ ॥ శ్లో ॥ విప్రార్థం కార్యం సముద్దిశ్య దేహత్యాగో యదా కృతః । తదా వైకుంఠమాసాద్య ముక్తో భవతి మానవః ॥ * ॥ పాద్మే చ ॥ శ్లో ॥ దేవస్య ధనధాన్యార్థం భూషణామ్బరయోరపి । క్షేత్రారామగృహాద్యర్థం వివాదం కురుతే యదా ॥ వైష్ణవోఽన్యో విశేషేణ ప్రాణత్యాగాన్తమాత్మనః । శస్త్రాదిసాధనైరన్యైరణకృత్యాదికాన్మృతః । తస్యైవం శేషభూతాస్సర్వే గచ్ఛన్త్యత్యన్తికం లయమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాంస్త్యజతి యో మామర్త్యో మాం ప్రపన్నోఽపి మత్కృతే । బాలసూర్యప్రకాశేన వ్రజేద్యానేన మద్గృహమ్ ॥ * ॥ ఏవం శాస్త్రవిహితత్వాత్సద్యస్త్ర్యహాత్క్రియా కార్యా । కించ “ ॥ శ్లో ॥ యః కామతో మహాపాపం నరః కుర్యాత్కథంచన । న తస్య నిష్కృతిర్దృష్టా భృగ్వగ్నిపతనాదృతే ॥ రేతస్సిక్త్వా కుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసు చ । సపిణ్డాపత్యదారేషు దేహత్యాగో విధీయతే ॥ ” ఇతి మన్వాదివిహితాత్మహననేఽపి త్ర్యహాత్క్రియేత్యలమ్.

మూ — విధివత్సంస్కారేఽపి అనస్థిసఞ్చయే యద్యుదకక్రియా విచ్ఛిద్యేతైకోద్దిష్టం వా పునర్దాహః.

వ్యా — అపరార్కే ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి హ్యసమాప్తోదకస్య తు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దాహో విధీయతే ॥ * ॥ దశదినాదర్వాగసమాప్తోదకస్యేత్యన్వయః । శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం సుతః కుర్యాన్మృతస్యైకాదశేఽహని । తత్ర శ్రాద్ధం న కుర్యాచ్చేత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ యత్కృతం ప్రేతముద్దిశ్య నవశ్రాద్ధాదికం క్వచిత్ । అకృతం తద్విజానీయాదేకోద్దిష్టం వినా కృతమ్ ॥ * ॥

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — యద్యస్థిసఞ్చయః కృతస్స్యాన్న పునర్దాహోఽన్యత్సర్వం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రానాహితాగ్నేర్దాహస్య కుమ్భనిధానాన్తత్వాత్ “ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి ప్రద్రవౌకః కృణుష్వ పరమే వ్యోమన్” ఇతి మన్త్రలిఙ్గసిద్ధేర్విధి

వత్సంసకృతస్య పునర్దాహాయోగాచ్చ, అతోఽనస్థిసఞ్చయ ఏవ పునర్దా
హః । అత ఏవ హి కృతేఽస్థిసఞ్చయే త్ర్యహాత్ క్రియా స్మర్యతే “ ॥ శ్లో ॥
అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నే తర్పణాదికే । ఆరబ్ధే యది పిత్రోశ్చ పున
స్సంత్రిష్యతే త్ర్యహాత్ ॥ ” అతో గోబలీవర్దన్యాయేన “ ॥ శ్లో ॥ మాతాపి
త్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవ చ । ” ఇతి దశాహోదకక్రియాఽన
స్థిసంచయశాఖావిషయ ఏవ । యత్తు దేవలవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ పునర్దహనమా
రభ్య శ్రాద్ధాన్తం పైతృమేధికమ్ । కృత్వా వై ప్రేతరూపస్య సపిణ్డీకరణం చ
రేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, వత్సాద్యతిరిక్తసంఘాతమరణవిషయమ్, ఏ
షాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాత్ । అయం త్రిరాత్రవిధిర్దశాహాన్తర్విచ్ఛిన్నపి
ణ్డోదకదానవిషయః, వత్సరాతిక్రమేఽపి పిత్రోర్దశాహవిధానాత్ । అతః
కేవలోదకదానపరం వచనం కృతాస్థిసంచయదశాహమధ్యవిచ్ఛిన్నతర్ప
ణవిషయం మన్తవ్యమ్ .

మూ — తథాఙ్గదాహవైకల్యేఽపి పునర్దాహః .

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ అమన్త్రపూర్వం దగ్ధానామఙ్గవైక
ల్యశేషిణామ్ । చణ్డాలాదిహతానాం చ పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ .

మూ — యది గృహ్యాగ్నినాప్యమన్త్రవద్దహేదన్యాగ్నినా వా విధవ
త్పునర్దాహోఽస్థీన్యాహృత్య కార్యః.

వ్యా — అమన్త్రవద్దాహే పూర్వోదాహృతవచనేన అయథాకృత
మకృతమిత్యకృతత్వేన చ పునర్దాహస్సిద్ధః । “ ఔపాసనే నాహితాగ్నిం ద
హేత్ ” ఇతి నియమాల్లౌకికాగ్నినా దాహే పునర్దాహః కర్తవ్యః, ఔపాసనే
న వినా విధివత్కృతస్యాపి దాహస్యాకిఞ్చిత్కరత్వాత్ । స్థితే తస్మింస్తేనైవ
పునర్దాహః కార్యః, అసత్యస్మిన్ విధివదగ్నిం సన్ధాయ తేనైవ పునర్దాహః
కార్యః । “ అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్ర ప్రేయాద్దీప్యమానైః హూయ
మానైరగ్నిభిర్గాసీరన్ యావదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ ఆసంస్కా
రాదగ్నీన్ జుహుయాదగ్నిరక్షణార్థమ్ ” ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బాదిభిర్దా
హాన్తమగ్నిరక్షణస్మరణేన పునర్దాహసిద్ధేః, అగ్నేర్దాహైకప్రయోజనత్వా
త్, “ శరీరదాహాయ వా అగ్నయో భవన్తి ” ఇతి శ్రుతేః, వినియోగాన్త
రాభావాచ్చ, స్వాధ్యాయాగ్నిత్యాగయోరుపపాతకత్వోక్తేశ్చ, తేనైవ

దాహః కర్తవ్యః । అతో మన్త్రవద్దాహాభావేస్థితే శాలాగ్నౌ లౌకికాగ్నౌ వా
విధివద్దాహేపి యథావత్పునర్దాహః కార్యః । అత్ర నారదః ॥ శ్లో ॥ మన్త్రం
వినా తు యో దగ్ధః ప్రేతస్తస్య పునః క్రియా । మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య
న కుర్యాద్దహనం పునః ॥ * ॥.

విదేశస్థపుత్రవిషయే —

మూ — యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోఽన్యో వా కుర్యాత్, విదేశస్థః పుత్రః శ్రుత్వా వపనం కృత్వాఽఽదశాహముదకమాత్రం దద్యాత్; జ్యేష్ఠః కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహ ఏవ పునః కుర్యాత్.

వ్యా — మాతృచా నగ్నప్రచ్ఛాదన నవశ్రాద్ధాదినివృత్తిః । ఏవకారేణ ద్వాదశాహవ్యవచ్ఛేదః । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రః సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ముఖ్యః కర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ నను, " ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థో మాతాపిత్రోః ప్రమీతౌ యది । సంవత్సరే వ్యతీతేపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాం తదా ॥ " ఇతి వచనాద్దాహాదిసర్వం ముఖ్యకర్త్రా కర్తవ్యమితి చేన్న, అన్యకృతస్యాత్ర పునః కర్తవ్యతాఽప్రతీతేః, చిరకాలాతిక్రమేపి పిత్రోర్దశాహోదకక్రియా విధిపరత్వాచ్చ । " ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థే పితరౌ మృతౌ చేదన్యోపి కుర్యాదఖిలం చ పైతృకమ్ । దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వం జ్యేష్ఠోపి కుర్యాదనుజైః సపిణ్డనమ్ ॥ " ఇతి వచనాత్పుత్రేణ పునః కరణీయమితి చేన్న, పుత్రసద్భావేపి తదసన్నిధానే అన్యస్య క్రియాధికారమాత్రపరత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాః స్మృతాః । " ఇతి స్మృతేః । ఉత్తరార్ధం పునః కరణపరమితి చేత్సత్యమ్, తత్పరత్వేపి దశాహాతిక్రాన్తవిషయత్వాప్రతీతేః, దశాహమధ్యాగతముఖ్యకర్తృవిషయత్వేన చరితార్థత్వాచ్చ తస్య । అతో దాహవ్యతిరిక్తం సర్వం దశాహాన్తరాగతేనైవ ముఖ్యకర్త్రా పునః కార్యమితి విహితస్యార్థః । తథా పారస్కరః ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యాసన్నిధానే యః పిణ్డదానే ప్రవర్తతే । తత్సన్నిధౌ ప్రవృత్తోపి స త్యాజ్యః పిణ్డదస్సుతః ॥ * ॥ అత్ర పిణ్డశబ్దో నవైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోపలక్షకః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తరి గమేఽన్యస్తు ప్రవృత్తోపి క్రియాం త్యజేత్ ।

తతస్తుకర్మకుర్వీత సంస్కర్తా విసృజేత్తతః ॥ పునస్తిలోదకం పిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం తథా । నవశ్రాద్ధప్రదానాది సర్వం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యారబ్ధే సంస్కారాదౌ కనీయసా । జ్యేష్ఠో యస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్య శేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ “ అనుజైస్సపిణ్డనమ్ ” ఇతి జ్యేష్ఠాసన్నిధానే సన్నిధిస్థః కనిష్ఠో యది పిత్రోస్సాపిణ్డ్యమపి కరోతి తదనుజాదిభిః కృతమపి సాపిణ్డ్యం జ్యేష్ఠః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతత్సర్వం స్మృతిచన్ద్రికాయాం సుస్పష్టమ్ “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేన వా కనిష్ఠేన సపిణ్డీకరణే కృతే । దేశాన్తరగతానాంతు పుత్రాణాంచ కథం భవేత్ ॥ శ్రుత్వా తు వపనం కృత్వా దశాహోన్తం తిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహేన తత్కార్యమితి శాతాతపో బ్రవీత్ । కనిష్ఠేనాపి కర్తవ్యాః పిత్రోః పిణ్డోదకక్రియాః । జ్యేష్ఠేనాపి చ కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ” అనేన వచనేనాపి తిలోదకమాత్రవిధానాన్నపిణ్డాదికమితి సిద్ధమ్, శ్రాద్ధాన్తస్య కృతస్య చ న పునః కరణమితి చ సిద్ధమ్ । కిఞ్చ “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తమేవ స్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధ తాత్వఘాత్ । పిణ్డోదకప్రదానైశ్చ పుణ్యాహోక్త్యా విశుద్ధ్యతి ॥ ” ఇతి బోధాయనేన సంస్కర్తురేవైకోద్దిష్టాన్తకరణేనైవ శుద్ధిస్మరణాదేకోద్దిష్టస్య సంస్కర్త్రైకకర్తృకత్వం సిద్ధమ్ । తథా కర్తృనియమశ్చ గృహ్యపరిశిష్టాద్విజ్ఞేయః “ ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్స దశాహం సమాపయేత్ ॥ ” ఇతి ప్రాయశ్చిత్తకాణ్డాదౌ విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్, తథా సదాచారకాణ్డే చ శ్రాద్ధప్రకరణే “ పుత్రాసన్నిధానే సగోత్రాదినా యేన ప్రథమదినే దాహసంస్కారః కృతస్తేనైవా దశాహాత్ప్రేతకర్మ కర్తవ్యమ్, ‘ అసగోత్రస్సగోత్రో వా ’ ఇతి స్మరణాత్ ” ఇతి చోక్తమ్ । తదేవం సంస్కర్తురేవ దశాహకృత్యకర్తృత్వనియమోఽన్యకృతైకోద్దిష్టాన్తకృత్యస్య జ్యేష్ఠేన పునః కరణప్రసఙ్గమ దూధువత్ । అతః కృతే శ్రాద్ధాన్తే తిలోదకమాత్రం ముఖ్యకర్త్రా కార్యమ్ । తతశ్చ “ దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వమ్ ” ఇతి వచనం దశాహమధ్యాగత ముఖ్యకర్తృవిషయమేవేతి సిద్ధమ్ । పశ్చాదాగతే త్వేకోద్దిష్టాన్తస్య కృతత్వేన తత్పునః కరణాసమ్భవాద్వచనాభావాచ్చ దశాహం తిలోదకమాత్రం దత్వైకోద్దిష్టాభావాదేకాదశాహ ఏవ సపిణ్డీ

కరణమాత్రం పునః కార్యమితినిశ్చయః । అతో జ్ఞాతివర్జ్యేష్ఠపుత్రేణాపి తిలోదకమాత్రం కృత్వా ఏకనిష్ఠేనాన్యేనవా కృతమపిసాపిణ్డ్యంపునః కార్యమితిధర్మశాస్త్రార్థనిష్కర్షః। నను, “ సంస్కర్తాపిసృజేత్తతః ” “ సదశాహం సమాపయేత్ ” ఇతివచనయోర్విరోధ ఇతిచేన్న, పరిహృతత్వాత్పరస్కరేణ ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రాతాఽథశిష్యో వాప్యన్యో వా బ్రాహ్మణస్సదా। ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్కుర్యాదేవాప్రదానతః ॥ ఏతైరారబ్ధపిణ్డస్య యద్యాగచ్ఛన్తి వై సుతాః । తేపి కుర్యుస్తు పూర్వోక్తం పిణ్డదానం జలం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అతః పూర్వప్రవృత్తశ్చోదకమాత్రం దశాహం దద్యాత్, అన్తరాగతో ముఖ్యకర్తా శ్రాద్ధాన్తం కుర్యాదితి వ్యవస్థాపితమ్ । ఆప్రదానతః - ఆసమాప్తేః, సమాప్తే శ్రాద్ధాన్తకృత్యే సాపిణ్డ్యమాత్రం ముఖ్యకర్త్రా కార్యమ్ । కించ, ముఖ్యాలాభే గౌణేన ప్రవృత్తే కర్మణి మధ్యే ముఖ్యలాభేపి యథా గౌణేనైవ సమాప్యతే తథాఽత్రాప్యన్యేనారబ్ధస్య సమాప్తస్య న పునఃకరణమ్, అన్యథా ఋత్విగాదినాకృతస్యాపి పునఃకరణప్రసక్తేః । తిలోదకస్య తు సపిణ్డసాధారణత్వాత్తన్మాత్రం కార్యమ్, వచనాత్సాపిణ్డ్యం చ । దశాహమధ్యే ముఖ్యకర్త్రాగమే వచనబలాద్దాహవ్యతిరిక్తం పూర్వకృతం సర్వమనేన పునః కార్యమితి వచనన్యాయసిద్ధోయమర్థః । ఇమమర్థం స్పష్టమాచష్టే షట్ ధర్మకారః ॥ శ్లో ॥ యః కుర్యాత్ప్రథమేఽహ్నిసంస్కృతివిధిం జ్ఞాతేస్తదన్యస్య వా శ్రాద్ధాన్తం సకలం స ఏవ చరతుజ్ఞాత్యాదికేష్వాగతే । జ్యేష్ఠాసన్నిధినా కనీయసి పితుః కుర్వాణ ఏవ క్రియాం శ్రుత్వోపస్థితఏవ చేదథచరేజ్జ్యాయాం స్తమూర్ధ్వక్రియామ్ ॥ యత్పితోర్మరణాదికం దశదినం తస్మిన్గతే జ్యాయసస్తత్పశ్చాచ్ఛ్రవణప్రభృత్యుపహితాశౌచప్రవృత్తావపి । జ్యాయానేవ తమూర్ధ్వమాచరతి తచ్ఛ్రాద్ధం తు మిశ్రాన్తకం తత్తత్కర్మణి శుద్ధిమస్మరదసౌ తాత్కాలికీం దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । అత్రాన్తశబ్దో మర్యాదాయామ్ । “ ఆద్యం శ్రాద్ధమశుద్ధోపి ” ఇతివత్సాపిణ్డ్యమశుద్ధోపి కుర్యాదితి వచనాభావాదాద్యగ్రహణవైయర్థ్యాత్సావకాశత్వాచ్చ ద్వాదశాహే ఆశౌచసద్భావేసాపిణ్డ్యం న కార్యమేవ, నిరవకాశస్యాప్యాబ్దికస్యాశౌచానన్తరదినేవిధానాత్సాపిణ్డ్యస్య కాలాన్తర విధానాచ్చ.

మూ — నాత్రప్రేతశబ్దం బ్రూయాత్ .

వ్యా — అత్ర - పునస్సాపిణ్డ్యే । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ పునఃప్రేతం ననిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ యవీయసా కృతంకర్మప్రేతశబ్దం విహాయతు । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥.

మూ — ప్రారబ్ధే కేనచిత్పైతృకకృత్యే ముఖ్యకర్త్రాఽన్తరాగతో దాహంవినాఽన్యత్సర్వం కుర్యాత్కృతంనాస్థిసఞ్చయనం పూర్వప్రవృత్తశ్చాదశాహముదకమాత్రమన్యోఽపిదద్యాత్ , " సదశాహం సమాపయేత్ " ఇతి నియమాత్ .

వ్యా — కేనచిత్ - పుత్రేణాన్యేనవా । అత్ర సంవాదివచనాని పూర్వమేవోదాహృతాని చర్చితానిచ । కృతేనాస్థిసంచయనేన " ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి " ఇత్యాదిమన్త్రార్థసిద్ధేః , పునఃకరణస్య నిరర్థకత్వాత్ , పిణ్డోదకదానవత్తస్య పునఃకరణే వచనాభావాచ్చ నపునరస్థిసఞ్చయః " ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేతుసంస్కారఏకాహాత్పిణ్డనిర్వపేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిసంచయనంకుర్యాన్నచదగ్ధాధిరోహణమ్ । పుత్రాదినాతుకర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ " ఇతిప్రనష్టాహేఽస్థిసఞ్చయఃస్మర్యతే । నహ్యత్రపునర్దాహోఽస్తి ; మన్త్రవత్సంస్కారస్య కృతత్వాత్పిణ్డోదకదానవిచ్ఛేదేన దశాహాతిక్రమాచ్చ .

నను , యద్యస్థివిద్యతే తర్హ్యగ్నిరపేక్షణీయః , యద్యగ్నిరస్తితదా తేనాస్థిదాహఃకార్యః , అస్థ్యభావేఽప్యగ్నిసద్భావే దర్భాదినాశరీరాకృతిర్నకార్యా , యద్యుభయంనాస్తికింకర్తవ్యం తత్రాహ —

మూ — యద్యగ్నిరస్థివా ద్వయంవా నస్యాత్పలాశవన్తైః కుశైర్వా సన్ధిషుసంవేష్ట్యచత్వారింశతా పలాశవృన్తైశ్శిరఃప్రకల్పయతే దశభిర్గ్రీవాం వింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తయోరేవపఞ్చభిరఙ్గులీస్సప్తత్యైకైకం పాదంతయోరేవపఞ్చభిరఙ్గులీరష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణమేవంపురుషాకృతింకృత్వా ప్రేతమావాహ్య సంస్నాప్యాలంకృత్యాగ్నిముత్పాద్య సజ్యోత్యాప్యపరేణాగ్నిం " సర్వస్యప్రతిశీవరీ " ఇత్యేతదాదిప్రతిపద్యతే । తాంఘృతేనాభ్యజ్యదహేత్ .

వ్యా — అత్ర గ్రీవాబాహుపదాది సంధిషు యథా సంఖ్యాకారో భవతి తథా పలాశవృన్తైః కుశైర్వా సంవేష్ట్య కర్తవ్యమ్ । ప్రకల్పయత ఇతి సర్వత్రానుషజ్యతే । పలాశవృన్తైరితి గ్రీవాదిష్వపి సమ్బధ్యతే । ఏకైకమితి వీప్సయా ప్రతిబాహు ప్రతిపాదం సంఖ్యా సేత్స్యతి । తయోరేవేత్యేవకారేణ వృన్తాన్తరనివృత్తిః । బాహుత్వేన కల్పితయోః ఏవం చాశత్పఞ్చాశత్పలాశవృన్తసమూహయోరేవ మణిబన్ధన శిష్టైః పృథక్కృతైర్దశ దశ వృన్తాత్మకైః పంచభిరంశైః పంచాంగులీః కల్పయేత్ । ఏవం సప్తతివృన్తాత్మకయోః పాదయోరేవావశిష్టైశ్చతుర్దశ వృన్తాత్మకైః పఞ్చభిరంశైః పఞ్చాఙ్గులీః ప్రకల్పయేత్ । అన్యత్సర్వం సుబోధమ్ । ఏవం చాహత్య షష్ట్యధికత్రిశతపలాశవృన్తాని భవన్తి । వైఖానసే సఙ్ఖ్యైవైవముక్తమ్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితః ప్రమీతో న ప్రజ్ఞాయేత త్రీణి షష్టిశ్శతాని పలాశవృన్తానాం కృష్ణాజినే పురుషాకృతిం కుర్వన్తి ॥ * ॥ పలాశవృన్తైరిత్యాది సమానమ్, తత్ర " తాభ్యామేవ పఞ్చభిః " ఇతి భేదః । పఞ్చాశత్సప్తతీ పఞ్చసంఖ్యా § వీప్సా సప్తార్థా, ఏకైకమితి వీప్సయైవ ప్రత్యేకం తత్తత్సఙ్ఖ్యాసిద్ధేః । ఏవముక్తక్రమేణ ప్రతికృతిం కృత్వా ప్రేతమావాహ్య స్నానాదికం కర్తవ్యమ్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ స్నాపయిత్వాలంకృత్య పత్త్రోదశేన వాససా ప్రచ్ఛాద్య ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ తాం మధునా సర్పిషా వాఽభ్యజ్య దహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తామ్ - ప్రతికృతిమ్ .

మూ — తావద్భిస్సమూలైః పలాశపత్రైశ్శరీరాకృతిరిత్యేకే కుశైరిత్యన్యే పర్ణశరైరిత్యపరే .

వ్యా — అగ్రసంవాదివచనాన్యుక్తసూత్రవ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యాని .

మూ — ఏవం దాహమకృత్వా న కేవలముదకదానం కార్యమ్ .

వ్యా — ఏవమ్ - ఉక్తక్రమేణ , ప్రతికృతిదాహమవిధాయ కేవలముదకదానం నైవ కార్యమ్ .

అత్ర హేతుమాహ —

మూ — తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధమ్ .

వ్యా — తథాహి — ప్రథమం తావత్ " పురుషాహుతిర్హ్యస్య

---

§ వీప్సాఽత్ర భరద్వాజసూత్రస్థా ద్రష్టవ్యా.

ప్రియతమా ” ఇతి శ్రుతివిరోధః । “ శరీరదాయాదాహవా అగ్నయోఽభవన్తి ” ఇతి శ్రుతివిరోధః । “ సత్త్వైతేభ్యః పరిదదాత్ - అథైనం పరిదత్తాత్ - ద్యాంచ గచ్ఛ - ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి ప్రద్రవౌకః కృణుష్వ పరమే వ్యోమన్ ” ఇతి దాహాఽస్థిసఞ్చయనాభ్యామేవ సద్గతిప్రాప్తిపరానేకశ్రుతివిరోధః । “ ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా । ” ఇత్యత్ర విజ్ఞానేశ్వరేణోదకగ్రహణం తత్సహచర్యాఽగ్నిసంస్కారస్యాప్యుపలక్షణమితి వివృతం తద్విరోధః, సహచారీతి ఎదతా అగ్న్యుదకయోరవినాభావ ఉక్తః । అతో దాహాభావే ఖననత్యాగయోరివోదకాభావ ఏవ, తచ్చ వక్ష్యతే తదభావే తదాభావః ప్రసజ్యేతేతి । కించ ప్రోషితవిషయే దూరస్థత్వాదస్థ్యలాభ ఏవ, చిరకాలాత్యయాదగ్న్యభావశ్చ, నహి పఞ్చదశద్వాదశవర్షాతిక్రమాత్తదవస్థితస్థానాది వృత్తాన్తాశ్రవణాచ్చాపస్థ్యోపాసనాగ్నివార్తాసమ్భవతి, ఏవముభయాలాభేఽపి “ కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్ ” ఇతి తత్ప్రతికృతి దాహపరవచనవిరోధః । “ ॥ శ్లో ॥ కుశపుత్రకదాహేన తస్య స్యాదవధారణమ్ ॥ ” ఇతి వచనవిరోధః । “ ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతానాం తు రాజభిర్వా విషాదిభిః । తేషామస్థ్యంపలాశాద్యైః కృత్వా దేహం దహేత్పునః ॥ శవవత్ప్రేతపత్నీశ్చ హ్యేజ్యాగ్నిస్పర్శనం విదుః ॥ ” ఇతి నారదవచనవిరోధః । “ ॥ శ్లో ॥ సుపిష్టైర్జలసంమిశ్రైర్దగ్ధవ్యశ్చ తథాఽగ్నినా । అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహేత్యుక్త్వా తు బాన్ధవైః ॥ ఏవం పర్ణనరం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరోదాహృతవచనవిరోధః । “ యస్త్రైర్దగ్ధ్వా స్వకాం తనుమ్ - ఆత్మనోఽపి జలం దద్యాత్ ” ఇతి దాహాభావే నోదకమిత్యభిప్రాయేణ దాహపూర్వోదకదానవిధిపరకణ్వవచనవిరోధః । “ యదా తు ప్రోషితమరణేఽపి శరీరం నలభ్యతే తదాఽస్యాస్థిభిః ప్రతికృతింకృత్వా తేషామప్యలాభే పర్ణశరైశ్శౌనకాదిగృహ్యోక్తమార్గేణ ప్రతికృతింకృత్వా సంస్కారః కార్యః ” ఇత్యుక్తవిజ్ఞానేశ్వరవచనవిరోధః “ ॥ శ్లో ॥ అస్థీని యద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తు పురుషాకృతిమ్ । కృత్వా తత్తదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ ” ఇతి బోధాయనీయవిరోధః । కించ “ జాతస్య హి మనుష్యస్య ద్వౌ సంస్కారావృణభూతౌ జాతసంస్కారో మృతసంస్కారశ్చ జాతసంస్కారేణేమం లోకంజయతి మృతసంస్కారేణాముం లోకమభిజ

యతి తస్మాన్మాతరంపితరమాచార్యం పుత్రంపత్నీమన్తేవాసినం పితృవ్యంమాతులంసగోత్రంచ దహనసంస్కారేణ సంస్కుర్యాత్ " ఇతి బోధాయనే నదహనసంస్కారస్య పరలోకప్రాప్త్యర్థత్వస్మరణాత్తదభావేపరలోకహానిరేవేతిసిద్ధమ్। అతఃపోషితస్యానగ్నేరనస్థికస్యకేవలోదక దానజల్పనం మూర్ఖప్రలపితమిత్యలమ్ .

ఏవంశాస్త్రవిరోధముక్త్వాబాధక తర్కమాహ —

మూ — ఉదకదానస్య దాహనిబన్ధనత్వాత్తదభావే తదభావశ్చ ప్రసజ్యేత .

వ్యా — తదభావే - దాహాభావే, తదభావః - ఉదకదానాభావః। అత్రహేతుర్దాహహానిః। హేత్వసిద్ధిఃపూర్వోదాహృత వచనైరేవనిరస్తా। అత్రాపి " అగ్నినాసంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా " ఇత్యాద్యఖణ్డాదర్శాదివచనం చోదాహరణీయమ్.

బ్రహ్మచారివిషయే —

మూ — యదిబ్రహ్మచారీప్రేతకృత్యం కుర్యాత్పునరుపనేయస్స్యాద్యదిపితరౌమాతామహౌవనపత్న్యౌమాతులమాచార్య ముపాధ్యాయం చసంస్కుర్యాన్నాత్ర వ్రతలోపో నాప్యాశౌచం సయదాశౌచేభుఙ్క్తేప్రేతగృహేవా సంవసేత్పునరుపనేయస్స్యాదాశౌచం చాస్యవిద్యతే తతోఽన్యత్ర భుఞ్జీతాన్యత్రాసన శయనాదికం కుర్యాత్ప్రేతకృత్యోత్తర మాప్లుతశ్శుచిస్స్యాత్ .

వ్యా — పుత్రస్సవత్నీపుత్రఇత్యుక్తక్రమేణ పుత్రాదీనాం పిత్రాదిదాహాదికర్తృత్వప్రాప్తౌ బ్రహ్మచారిత్వేపి తేషాంనబ్రహ్మచర్యవ్రతలోపః, పిత్రాదివ్యతిరిక్తప్రేతకృత్యేబ్రహ్మచర్యహానిః పునరుపనయనంచ భవతి। అత్రబోధాయనవసిష్ఠౌ ॥ వా ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మిణోవ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్రమాతాపిత్రోర్గురోరాచార్యాచ్చ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ అథోపనీతస్యవృత్తానిభవంతి నాన్యస్యోచ్ఛిష్టంభుఞ్జీతాన్యత్ర పితృజ్యేష్ఠాభ్యాం నస్త్రియాసహభుఞ్జీతమధుమాంస శ్రాద్ధసూతకాన్నమనిర్దశాహగోక్షీరం ఛత్రాకనిర్యాసావిలయనం గణికాన్నమిత్యేతేషు పునస్సంస్కారః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డస్యస్తం బ్రహ్మచారీకరోతిచేత్

అన్యత్ర మాతాపిత్రోస్సాన్యముపనేయః పునర్వ్రతీ ॥ * ॥ అనేనప్రేతకృత్యైకదేశకరణే నబ్రహ్మచర్యహానిః, కృచ్ఛ్రాచరణమేవ, అతస్సపిణ్డీకరణమాత్రకరణే నపునరుపనయనమ్ । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపి వ్రతీవ్రతీ । సకటాన్నం నచాశ్నీయాన్నచతైస్సహసంవసేత్ ॥ * ॥ సకటాన్నమ్ - అశౌచాన్నమ్, తైః - అశౌచిభిః । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయం పితరంమాతరం గురుమ్ । నిర్హృత్యతువ్రతీప్రేతాన్నవ్రతేన వియుజ్యతే ॥ * ॥ వ్రతీ - బ్రహ్మచారీకృచ్ఛ్రాదిషు ప్రవృత్తశ్చ । గురురత్ర మాతుల మాతామహౌ । తథాభృగుః ॥ శ్లో ॥ మాతామహంమాతులంచ తత్పత్న్యౌచానపత్యకే । వ్రతీసంస్కారుతేయస్తు వ్రతలోపోనతస్యహి ॥ * ॥ కించ ॥ వా ॥ జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యాదీనాముదాహృత వచనేషు కణ్ఠోక్తత్వాభావేపివిద్యామన్త్రాద్యుపదేష్టృత్వసమ్భవే ఆచార్యోపాధ్యాయాదిష్వన్తర్భావాత్పితృవ్యాదిసంస్కారేచ నవ్రతినోవ్రతహానిః, “ ॥ శ్లో ॥ పితృవత్పాలయేద్భ్రాతౄన్ జ్యేష్ఠోభ్రాతా యవీయసః । పుత్రవచ్చానువర్తేరన్ జ్యేష్ఠేభ్రాతరిధర్మతః ॥ ” ఇతి మనునా జ్యేష్ఠకనిష్ఠభ్రాత్రోః పితృపుత్రధర్మాతిదేశాన్మన్త్రాద్యుపదేశాభావేపి పితృవజ్జ్యేష్ఠభ్రాతరంచ వ్రతీసంస్కుర్యాదిత్యన్యే మన్యన్తే.

మూ — గర్భవానపిపిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాన్నతత్ర దోషోఽన్యత్ర నకుర్యాత్ .

వ్యా — ఆదిశబ్దేనమాతామహ మాతులాచార్యోపాధ్యాయాఉచ్యన్తే, ప్రకృతత్వాత్ । అత్రవృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ వపనందహనంవాపి ప్రేతస్యాన్యస్యగర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్య మాతులస్యాసుతస్యచ ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠశ్చ ॥ వా ॥ గర్భవతాజ్యేష్ఠేనదాహ్యఃపితా మాతాచానపత్యోమాతులశ్చ ॥ * ॥ అత్రమాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్, “ ఆచార్యంస్వమ్ ” ఇతి మనువచనేన బ్రహ్మచారికృత్యేపి సమాన యోగక్షేమత్వ పరిగణనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకధర్మాణామేకస్యాపి యదుచ్యతే । సర్వేషాంతద్భవేత్కార్యమేకరూపాహితేస్మృతాః ॥ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరోదాహృతవచనస్యాత్రాపితుల్యత్వాచ్చ.

మూ — అనుపనీతోఽపి పుత్రః పిత్రోస్సంస్కారాధికారీ భవతి, పత్న్యాశ్చానుపనీతస్య చ మన్త్రోచ్చారణాధికారః స్మృతిసిద్ధః.

వ్యా — అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతే కర్మ కిఞ్చిదామౌఞ్జిబన్ధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతే ॥ * ॥ "స్వధానినయనశబ్దేన దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకర్మ లక్ష్యతే, పూర్వత్రిక్రియావిరహే స్వధానినయనానుపపత్తేః" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । బ్రహ్మ - వేదః । అన్యత్ర నైవ వాచయేత్ పితృకృత్యే తూచ్చారయేన్న తత్ర దోష ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వనుపనీతోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । అన్యో వ్యుచ్చారయేన్మన్త్రాన్ తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ అన్యః - ఉపాధ్యాయాదిః, మన్త్రాననుపనీతం వాచయిత్వా తేనైవ కర్మాణి కారయేన్న స్వయం కుర్యాత్ । సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ యావన్మౌఞ్జీ న బధ్యతే । మన్త్రాననుపనీతోఽపి పఠేదేవైకపవహి ॥ * ॥ పిత్రోః ప్రేతకృత్య ఇతి శేషః । ఏవం పత్న్యా అపి మన్త్రోచ్చారణే అధికారో ద్రష్టవ్యః, "॥ శ్లో ॥ అత్ర పత్న్యపి కుర్వీత పిణ్డదానం యథావిధి ।" ఇతి స్మృతేః । తతశ్చ "॥ శ్లో ॥ కర్మ శూద్రసమో విప్రో యావన్మౌఞ్జీ న బధ్యతే । తదూర్ధ్వం మన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ ॥" ఇతి సుమన్తువచనం స్వధానినయనవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతేన పత్న్యా చ హ్యగ్నిదానం సమన్త్రకమ్ । కర్తవ్యమితరత్సర్వం కారయేదన్యమేవ తు ॥ * ॥ ఏతన్మన్త్రోచ్చారణాశక్తవిషయమ్ । పత్నీ వాఽనుపనీతో వా మన్త్రోచ్చారణాశక్తావపి సమన్త్రకమేవాగ్నిదానం కుర్యాత్, అన్యత్సర్వం దర్భప్రదానేనానుజ్ఞాయాఽన్యేన కారయేత్ .

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — యది త్రివర్షో యది వా కృతచౌలస్స్యాత్స యథావిధి కుర్యాన్నైకవర్షః కృతచౌలోఽపి పితరావపి సంస్కుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌలోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । చౌలం హ్యవిధినా కుర్యాత్పశ్చాచ్చౌలం యథావిధి ॥ * ॥ పశ్చాత్ - సపిణ్డీకరణానన్తరమ్ । సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోఽపి కుర్వీత మన్త్రవత్పైతృమేధికమ్ । యద్యసౌ కృతచౌలస్స్యాద్యది స్యాచ్చ త్రివత్స

గః ॥ * ॥ అనేనత్రివర్షాత్ప్రాక్కృతచౌలస్యాపి క్రియాకర్తృత్వం ప్రాప్తమ్, తత్ప్రతిషేధతినైకవర్షఇతి । అత్ర సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యోత్పత్తిమాత్రేణసంస్కార్యాదృణమోచనాత్ । పితరం నాబ్దికాచ్చౌలాత్పైతృమెధికకర్మణా ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రస్స్మృతోఽపో యావన్మౌఞ్జీన బధ్యతే । తదూర్ధ్వంమన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ । " ఇతిసుమన్తువచనం పితామహ మాతామహ మాతులజ్యేష్ఠభ్రాత్రాది ప్రేతకృత్యవిషయమితినవిరోధః.

కర్మమధ్యేపిత్రాశౌచసమ్భవే కర్తవ్యమాహ —

మూ — అత్రకౌణ్డిన్యః ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥యద్యన్యఃపుత్రస్స్యాత్స ఏవ పితరౌ సంస్కుర్యాదేవం వివాహాదావపి.

వ్యా — వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్యతుక్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపంనిధాయాత్ర సంస్కుర్యాత్పితరౌహిసః ॥ * ॥.

పుత్రాభావేతుసపిణ్డామాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చ దద్యురిత్యవిశేషేణసపిణ్డానాం కర్తృత్వప్రసక్తౌకర్తౄణామనుక్రమం నియమయతి —

మూ — పుత్రస్సపత్నీపుత్రఃపుత్రికాపుత్రో దత్తఃపౌత్రః ప్రపౌత్రో ధనహారీదౌహిత్రో దౌహిత్రః పత్నీపతిర్దుహితా భ్రాతా తత్పుత్రో సోదరభ్రాతా తత్పుత్రః పితా మాతాస్నుషాస్వసాభాగినేయస్సపిణ్డో మాతృసపిణ్డస్సోదరస్సగోత్రశ్శిష్యోఋత్విగాచార్యో జామాతా సఖా రాజాచేతి పూర్వపూర్వస్యాసన్నిధానే నాశే వాపరః పరఃకర్తా.

వ్యా — " ఆత్మాహి జజ్ఞఆత్మనః " " ఆత్మా వై పుత్రనామాసి " " ॥శ్లో॥ తత్రాయంజాయతేస్వయమ్ ॥ " " ॥ శ్లో ॥ యథైవాత్మాతథా పుత్రః । " ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిః పుత్రస్యాత్మత్వోక్తేఃప్రత్యాసన్నః పుత్రఏవప్రథమంకర్తా " పుత్రఃకుర్యాత్పితుః " ఇతివచనాచ్చ । తదభావేసపత్నీపుత్రః, పుత్రత్వాత్ । స్వీకారవశేసపుత్రికాపుత్రస్య పుత్రత్వే పితతోఽభ్యహితత్వాత్, స్వశరీరార్ధభూత భర్త్రాత్మకత్వేన ప్రత్యా

సన్నత్వాత్, "తదభావే సపత్నీజః" ఇతివచనాచ్చ। నను "॥ శ్లో ॥ ఏకభర్తృక పత్నీనామపుత్రా నిధనంగతా। అన్యస్యాః పుత్రవత్వేపి కర్తాభర్తైవ తత్రతు ॥ తదభావే తు సాపత్న్యః పుత్రఏవ నియుజ్యతే। తదభావే తు తత్పుత్ర ఆసన్నోఽన్యస్తతః పరమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాన్తంచ కుర్యాద్ద్వాదశ వత్సరే।" ఇతి మరీచిస్మరణాదపుత్రాయాః పతిరేవ కర్తా న సపత్నీపుత్ర ఇతి చేన్న, పుత్రపౌత్రాద్యనన్తరాధికారిణో భర్తుః పుత్రానన్తర కర్తృత్వానుపపత్తేః। అతస్తద్వచనమసవర్ణ సపత్నీవిషయమ్, అన్యథా మన్వాది వచన విరోధో మఱ్ఱిరోధాభావే మూర్ఖైరపిస్యాత్। అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేకా చేత్పుత్రిణీ భవేత్। సర్వాస్తాస్తేన పుత్రేణ ప్రాహ పుత్రవతీర్మనుః ॥ * ॥ ఇతి పుత్రకార్యేషు సపత్నీపుత్రేణైవ సపత్న్యా మాతుః పుత్రవత్వ నియమాత్, "పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః" ఇతి స్మృతేశ్చ సపత్నీపుత్రఏవ కర్తా। తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసః పుత్రో జనన్యా హ్యౌర్ధ్వదైహికమ్। తదభావే సపత్నీజః క్షేత్రజాద్యాస్తథాఽఽవృతా ॥ * ॥ ఆవృత్ - ప్రకారః। బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేక పత్నీనామేష ఏవ విధిః స్మృతః। ఏకా చేత్పుత్రిణీ తాసాం సర్వాసాం పిణ్డదస్తుసః ॥ * ॥ ఇత్యలమ్। అతస్సపత్నీపుత్రాభావే పుత్రికా పుత్రః, మాతాపిత్రుభయవాన్వయేన ప్రత్యాసత్త్యతిశయాత్, "కస్మింశ్చిత్ప్రతిగృహీతేయద్యౌరస ఉత్పద్యేత స చతుర్థాంశభాక్" ఇతి వసిష్ఠేన తుర్యాంశభాక్త్వేన స్మృత దత్తపుత్రాపేక్షయా "॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాం తు యది పుత్రోఽనుజాయతే। సమస్తత్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యేష్ఠ్యం తత్ర న విద్యతే ॥" ఇతి మనువచనేన పుత్రసమాంశభాక్త్వేన పుత్రికాపుత్రస్యాభ్యర్హితత్వాచ్చ। పుత్రికాపుత్రాభావే దత్తః, తస్య చ పుత్రేష్వన్తర్భావాత్, పౌత్రస్య పుత్రానన్తరభావిత్వేన తతోఽభ్యర్హితత్వాత్, "ఔరసో ధర్మపత్నీజః" ఇత్యాదినా యాజ్ఞవల్క్యేన పుత్రికాపుత్రానన్తరమేవ దత్తం పరిగణయ్య, "॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోంఽశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరః పరః।" ఇతి నియమవిధానాచ్చ। దత్తాభావే పౌత్రః, క్రమభావిత్వాత్ "॥ శ్లో ॥ పుత్రస్తు కుర్యాద్దహనాదికర్మ పౌత్రోఽథ నప్తా తదభావ ఏవ।" ఇతి స్మృతేశ్చ। పౌత్రాభావే ప్రపౌత్రః, "॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ

చ ॥" ఇతిస్మృతేః । ప్రపౌత్రానన్తరభావిత్వమేవ పుత్రికాపుత్రస్యేతి నిశ్చేతనీయమ్, "॥ శ్లో ॥ తత్సమః పుత్రికాసుతః" "॥ శ్లో ॥ రిక్థేచపిణ్డదానే చ సమానౌ పరికీర్తితౌ ।" ఇతి ఔరసపుత్రసామ్యపరమనుయాజ్ఞవల్క్యాదివచనవిరోధాత్ । ప్రపౌత్రాభావే ధనహారీ దౌహిత్రః, "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం మాతామహానాంచ హ్యవశ్యం ధనహారిణా । దౌహిత్రేణ విధిజ్ఞేన కర్తవ్యమ్ ।" ఇతిస్మృతేః । ధనభాక్త్వాభావేప్యస్య పౌత్రానన్తర్యమేవ, "॥ శ్లో ॥ అపుత్రపౌత్రసన్తానే దౌహిత్రా ధనమాప్నుయుః । పూర్వేషాంతు స్వధాకారే పౌత్రా దౌహిత్రకా మతాః ॥" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ । తదభావే దౌహిత్రః । అత్ర పుత్రీకరణ ధనగ్రహణ వ్యతిరిక్తో దౌహిత్రః । పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే ధనగ్రహణాభావేఽపి విభక్తస్యావిభక్తస్య వా మాతామహస్య దౌహిత్రః కర్తేతి కథయితుం పునస్తద్గ్రహణమ్ । యుక్తంచైతత్, "॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోపి సుతః కుర్యాత్పైతృక్రియాం నృప । మాతామహస్యాపుత్రస్య దౌహిత్రోఽపి తథార్హతి ॥" ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాత్, "॥ శ్లో ॥ ఏవం మాతామహాచార్యప్రేతానాముదకక్రియా ।" ఇత్యత్ర యథా సగోత్ర సపిణ్డానాముదకం దీయతే తథా మాతామహాచార్యాణాంచ ప్రేతానాముదకక్రియా నిత్యం కార్యేతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ । అతఏవహి మాతామహం మాతులంచేతి దౌహిత్రస్య మాతామహ సంస్కారాధికారః స్మర్యతే । దౌహిత్రాభావే పత్నీ । అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ పితుః పుత్రేణ కర్తవ్యాః పిణ్డదానోదకక్రియాః । పుత్రాభావేతు పత్నీ స్యాత్పత్న్యభావేతు సోదరః ॥ * ॥ అత్ర పుత్రశబ్దో దౌహిత్రాన్తవాచీ, ప్రపౌత్రానన్తరం దౌహిత్రస్యైవ కర్తృత్వోక్తేః, "॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ ।" ఇతి పుత్రాది దౌహిత్రాన్తస్య బద్ధక్రమత్వేన మధ్యేఽనవకాశాచ్చ । తదేవమ్ "॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పితుః శ్రాద్ధం పత్నీచ తదసన్నిధౌ । ధనహార్యథ దౌహిత్రస్తతో భ్రాతా చ తత్సుతః ॥" ఇతి సంగ్రహకారవచనమ్ "పత్నీదుహితరః" ఇతి వచనాభిప్రాయమ్ । మాతామహనియమనేన దౌహిత్రస్య ధనభాక్త్వే సతి తస్య తద్దాహాది కర్తృత్వోపపత్తేః పత్న్యాః పూర్వనివేశో యుజ్య

తే । ఏవంచ దౌహిత్రస్య మాతామహయోస్సంస్కారవచన జాతం సఙ్గచ్ఛతే । అతః పుత్రాది దౌహిత్రాన్తాభావ ఏవ పత్నీ పత్యుః కుర్యాత్, సచ తస్యాః । తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ తేషామభావే తు పతి స్తదభావే సపిణ్డకాః । అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రాయా న తు క్వచిత్ ॥ భార్యా పిణ్డం పతిర్దద్యాద్భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా శయనం భర్తుః పాలయన్తీ వ్రతే స్థితా । పత్న్యేవ దద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం హరేదపి ॥ * ॥ పితామహేనానియమితస్య దౌహిత్రస్య, " పత్నీ దుహితరశ్చైవ " ఇతి దుహితృభావ ఏవ ధనభాక్త్వస్మరణాత్పత్న్యాశ్చాసంసృష్టాపుత్రభర్తృధనభాక్త్వం యుక్తమ్, క్రియాకర్తృత్వం తు దౌహిత్రస్యైవ, దౌహిత్రాభావ ఏవ పత్న్యా భర్తృదాహాదికర్తృత్వమితి వివేకః, " పౌత్రాదౌహిత్రగా మతాః " ఇతి దౌహిత్రస్య పౌత్రత్వస్మరణాత్ । తదభావే దుహితా । యుక్తం చైతత్, పిత్రోరవయవాన్వయేన సాపిణ్డ్యప్రత్యాసత్తేః, భ్రాత్రాదేర్భిత్రన్తరావయవానన్వయాత్, " పుత్రేణ దుహితా సమా " " అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవతి " " పుత్రవద్దుహితా నృణామ్ " ఇత్యాది వచనాచ్చ । అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావే తు కుర్వాతాం భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ । అపుత్రస్య తు యా పుత్రీ సైవ పిణ్డప్రదా భవేత్ ॥ * ॥ అత్రాపి పుత్రశబ్దో దౌహిత్రాన్తపరః । భర్త్రభావే దుహితా మాతుః కుర్యాత్పత్న్యభావే పితుశ్చేత్యర్థః । ఏవమపి దుహితృహస్తాద్దర్భాదానేన భ్రాతా భ్రాతుః కరోతి, ఏవం శిష్టాచారః । కాలాదర్శే తు సంస్కర్తౄణాం వ్యుత్క్రమేణ ప్రతిపాదనాదికం విస్మృతికృతమశోధననిబన్ధనం వేత్యాస్తాం తావత్ । తదభావే భ్రాత్రాదిః । తథా స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుస్సహోదరో భ్రాతా కుర్యాద్దాహాదితత్సుతః । తతస్త్వసోదరో భ్రాతా తదభావే తు తత్సుతః ॥ * ॥ తథా ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తత్పుత్రః పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ । పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ॥ భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా । అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి పుత్రశబ్దో దత్తపుత్రాన్తపరః, పుత్రికాపుత్రశబ్దో దౌహిత్రవాచీ, భ్రాతృతత్పుత్రగ్రహణమసోదరభ్రాతృతత్పుత్రయోరుపలక్షణమ్, భగినీభాగినేయశబ్దౌ స్వసృతత్పు

త్రపరా, సపిణ్డోఽత్ర పితృసపిణ్డః తదభావే మాతృసపిణ్డ ఇతి గ్రాహ్యమ్, సోదకశబ్దస్సగోత్రోపలక్షకః, అసన్నిధానగ్రహణాన్మృతౌ క్రైముత్యం సిద్ధమ్ । విష్ణుపురాణే చ ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ తద్వద్వా భ్రాతృసన్తతిః । సపిణ్డసన్తతిర్వాపి క్రియార్హా నృప జాయతే ॥ తేషామభావే సర్వేషాం సమానోదకసన్తతిః । మాతృపక్షస్యపిణ్డేన సమ్బద్ధా యే జలేన వా ॥ కులద్వయేపి చోత్పత్తైః స్త్రీభిః కార్యా క్రియా నృప ॥ * ॥ ఇతీదం కర్తృపరిగణనామాత్రపరం న కర్తృక్రమపరమ్ । తథాత్వే వచనాన్తరవిరోధో దుర్వారస్స్యాత్ । అతః పుత్ర ఏవ ప్రథమం కర్తా తదభావే పుత్రికాపుత్ర ఇతి నిశ్చయః । అనేన సపత్నీపుత్రస్య "పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః" ఇతి మాతృత్వావిశేషస్మృతేః, "॥ శ్లో ॥ తదభావే సపత్నీజస్సర్వాసాం పిణ్డదస్తు సః ।" ఇత్యాదివచనైశ్చ సపత్నీమాతృక్రియాకర్తృత్వం తావత్సుస్పష్టమ్, తస్యా భర్త్రాత్మకత్వాత్ । తదభావ ఏవ పుత్రికాపుత్రః సత్త్వా వా కర్తా । ఏకపత్నీనాం సర్వాసాం పుత్రవత్త్వే స్వస్వావయవాన్వయాత్స్వపుత్ర ఏవ మాతుః కర్తా, పితుస్తు జన్మజ్యేష్ఠ ఇతి వివేకః । తథా వక్ష్యతే । నను "॥ శ్లో ॥ పుత్రేషు సత్సు పౌత్రేషు నాన్యం వై కారయేత్సుతమ్ ।" ఇతి నిషేధాత్కథం పుత్రపుత్రికాపుత్రదత్తసమవాయః, యదవలమ్బనే నాయం వివేకః । మైవమ్, "క్లీబాద్యా నోదకం దద్యుః" ఇతి నిషేధాత్, క్లీబత్వాదిసమ్భవే, సత్యపి పుత్రాదౌ, పుత్రస్వీకారోపపత్తేః, పశ్చాత్పుత్రాద్యుత్పత్తౌ చ వ్యవస్థోపపత్తేశ్చ న కథం తావకాశః । ఏవం వచనవ్యవస్థా న్యాయసిద్ధా వచనాన్తరావిరుద్ధోఽప్రకమ్ప్యోఽయం క్రమః । అతస్సుష్ఠూక్తమ్ "పుత్రస్సపత్నీపుత్రః" ఇత్యాదిసూత్రమ్ । నను చ ద్వాదశవిధపుత్రాన్ పరిగణయ్య "॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోంఽశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరః పరః ।" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేన తేషాం కర్తృత్వముక్తమ్, తథా తదవలమ్బనేన కాలాదర్శాదిగ్రన్థేషు చ, తత్కథం త్వయా నోక్తమితి చేచ్ఛృణు తావదిత ఏహి "॥ శ్లో ॥ యథా నియోగధర్మోపి నాన్యబుధ్యాదయోపి వా । తథోద్ధారవిభాగోపి నైవ సంప్రతి వర్తతే ॥" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ సపిణ్డో వా సగోత్రో వేత్యుక్తనియోగస్య కలౌ నిషిద్ధతయా క్షేత్రజాద్యభావాత్ । తర్హి దత్తపుత్రకర్తృత్వోక్తిః కథమితి చేన్నైవమ్, స్మృతిచన్ద్రికా స్మృత్యర్థసారాదౌ, ॥ శ్లో ॥

॥ శ్లో ॥ దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్రత్వేనపరిగ్రహః ॥ * ॥ ఇతికలియుగవర్జ్యధర్మమధ్యేదత్తవ్యతిరిక్తపుత్రపరిగ్రహపరిగణనాత్, "అథాతఃపుత్రం పరిగృహీష్యన్" ఇతిబోధాయనాదిభిర్దత్తపుత్రపరిగ్రహాద్యభ్యనుజ్ఞానాచ్చ। స్మృతిసఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ దత్తస్యజనకాపత్యే మృతేఽథజనకేపివా । సంస్కారాద్యఖిలంకృత్వా దత్తోరిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అతఏవ "పుత్రీసుతోదత్తకఔరసశ్చ" ఇతిదత్తస్యపుత్రసమానయోగక్షేమత్వంస్మర్యతే। అతఃక్షేత్రజాదికర్తృత్వం యుగాన్తరవిషయమ్ "॥ శ్లో ॥ పుత్రాస్త్రయోదశప్రోక్తామనునాయేఽనుపూర్వశః । సన్తానకారణంతేషామౌరసఃపుత్రికాతథా ॥ " ఇతిబృహస్పతివచనం తస్యసన్తతిహేతుత్వేనపుత్రికాయాఃప్రాధాన్యపరమ్ । అతఏవహిదత్తాతిరిక్తస్యాఽకర్తృత్వేనపరిగణనమ్, దత్తస్యతూభయవంశసమ్బన్ధాత్ । తథామనుః ॥ శ్లో ॥ గోత్రరిక్థేజనయితుర్నహరేద్దత్త్రిమస్సుతః । గోత్రరిక్థానుగఃపిణ్డోవ్యపైతిదదతస్స్వధా ॥ * ॥ అతఃపుత్రాభావే జనకస్యచదత్తఃకర్తేతితత్రోభయసమ్బన్ధస్స్పష్టః । సచ "॥ శ్లో ॥ మాతాపితాచదద్యాతాం యమద్భిఃపుత్రమాపది । సదృశంప్రీతిసంయుక్తం విజ్ఞేయస్సతుదత్త్రిమః ॥ దద్యాన్మాతాపితావాయం సపుత్రోదత్తకోభవేత్ । " ఇతిమనుయాజ్ఞవల్క్యాభ్యాముక్తలక్షణః। కించ "॥ శ్లో ॥ విధవాయాం ప్రజోత్పత్తౌ దేవరస్యనియోజనమ్ । బాలికాక్షతయోన్యాశ్చ వరేణాన్యేనసంస్కృతిః ॥ కన్యానామసవర్ణానాం వివాహశ్చద్విజాతిభిః । ఊఢాయాఃపునరుద్వాహో జ్యేష్ఠాంశోగోవధస్తథా ॥ బలాత్కారోఽతిదుష్టస్త్రీసఙ్గ్రహోవిధిచోదితః । దత్తౌరసేతరేషాంచపుత్రత్వేనపరిగ్రహః ॥ " ఇత్యాదీని పరిగణయ్య, "॥ శ్లో ॥ ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌమహాత్మభిః । నివర్తితాని సర్వాణి వ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః ॥ " ఇతిస్మృతిచన్ద్రికాదావక్షతయోనిపునరూఢాయుక్తావిధవాదిస్త్రీణాంకలౌవర్జ్యత్వోక్తేః, "॥ శ్లో ॥ సర్వాభావే స్త్రియఃకుర్యుస్స్వభర్తౄణామమన్త్రకమ్ । ఔర్ధ్వదైహికమన్యాని దర్శాదీని యథావిధి ॥ " ఇతిస్మృతిసఙ్గ్రహవచనోక్తం తాసాం కర్తృత్వంచ మయానాభ్యధాయి । స్త్రియోఽత్ర పరాశ్రితాక్షతయోన్యాదయః, సర్వాభావఇత్యుక్తేః, భ్రాత్రాదిసపిణ్డేషు సత్స్వపి పుత్రాభావేపత్న్యాః

కర్తృత్వస్మరణాచ్చ । అతః క్రయద్రవ్యాద్యుపాధియోగేన పరిగృహీ
తాః పరాశ్రితాదయఏవ స్త్రియః, తాసాం యజ్ఞాది కర్మానధికారేణ ప
త్నీత్వాభావాత్ । తదధికారిణీహిపత్నీ ; "పత్యుర్నోయజ్ఞసంయోగే"
ఇతిపాణినిః । తథాశాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ ధర్మైర్వివాహైరూఢాయా
సాపత్నీ పరికీర్తితా । సహాధికారిణీహ్యేషాయజ్ఞాదౌ ధర్మకర్మసు ॥ క్రి
యక్రీతాతు యానారీ నసాపత్న్యభిధీయతే । నసాదైవేచ పిత్ర్యేచ దా
సీం తాం కశ్యపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాదత్ర భర్తృశబ్దేన పరాశ్రి
తాదీనాం భర్తారః పరిగృహ్యన్తే । అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ పుత్రాభావే
సపిణ్డామాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుస్తదభావే ఋత్విగాచార్యౌ ॥ * ॥ ఇతి ।
విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ వా ॥ పుత్రేణైవదాహాదికం కార్యం తదభావేప్రత్యాసన్నే
నసపిణ్డానామన్యతమేన కార్యం తదభావే మాతృసపిణ్డాదినా కార్యమ్ ॥ * ॥
ఇతి । విష్ణుపురాణేచ క్రియాత్రైవిధ్యముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పితృమాతృసపి
ణ్డైస్తు సమాన సలిలైస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చరథ్యాన్తరేసోదకస్య మాతృ
సపిణ్డాత్పూర్వన్నివేశోపరాశరకృతః । అత్ర పితృసపిణ్డానాం మాతృ
సపిణ్డానాంచ కర్తృత్వోక్తావపి ప్రత్యాసత్తివశేన క్రమోద్రష్టవ్యః । కా
త్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ అనుజో వాఽగ్రజో వాపిభ్రాతుః కుర్వీతసంస్కృతిమ్ ।
తతస్త్వసోదరస్తద్వత్క్రమేణతనయస్తయోః ॥ * ॥ తదేవం భ్రాతృసను
వాయే క్రమేణ తేషాం జ్యేష్ఠస్య క్రియాకర్తృత్వం పుత్రసమవాయే జ్యే
ష్ఠక్రమాత్పితృక్రియా కర్తృత్వంచ ద్రష్టవ్యమ్ । మార్కణ్డేయశ్చ ॥ శ్లో ॥
సఖ్యుగుత్పన్నబన్ధోశ్చ సఖాపి శ్వశురస్యచ । జామాతా స్నేహతః కుర్యా
దఖిలం పైతృమేధికమ్ ॥ సర్వాభావేతు నృపతిః కారయేత్తస్యరిక్థతః । త
జ్జాతీయైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః ॥ * ॥ శిష్యోఽత్రోపా
ధ్యాయప్రతియోగీ । యస్త్వాచార్యప్రతియోగ్యన్తేవాసీ సతు పౌహి
త్రానన్తరం కర్తా, "ఏవం మాతామహాచార్య" ఇతిమాతామహానన్త
రమాచార్యస్యోపాదనాత్, "ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాః" "ఆచా
ర్యం స్వముపాధ్యాయమ్" "అన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ"
ఇత్యాదిష్వాచార్యస్య పితృసమాన యోగక్షేమత్వ దర్శనాచ్చ । "ఆ
చార్యశ్రేష్ఠోగురూణాం సహివిద్యాతస్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మ"

“ ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాదకబ్రహ్మపిత్రోర్గరీయాన్ బ్రహ్మదః పితా । ” “ గరీయానర్థకోఽనుకః ” ఇతి గౌతమాపస్తమ్బ మన్వాదిభిరుక్తస్య బ్రహ్మవిద్యాప్రదస్యాచార్యస్య పితృతోఽభ్యధికత్వావగతేః, “ ॥ శ్లో ॥ గురోఃప్రేతస్య శిష్యస్తు పితృమేధం సమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమం తత్ర దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోదాహృత వచనాచ్చ, పుత్రాదిదౌహిత్రాన్తాభావే పుత్రస్థానీయశ్శిష్య ఏవాచార్యస్యౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ । అత ఏవాస్య సంస్కారాంశో నిషిధ్యతే ॥ శ్లో ॥ అన్యో యది దహేత్ప్రేతం పుత్రాద్భిన్నశ్చ తద్ధనాత్ । సహస్రపణమూల్యం తు తస్మై దద్యాన్నరిక్థభాక్ ॥ * ॥ యథా పుత్రస్య సంస్కారాంశాభావస్తథా శిష్యస్యాపీత్యర్థః । అత ఏవ హి యతేరాచార్యస్య ధనం యాజ్ఞవల్క్యేన శిష్యగామిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ క్రమేణాచార్యసచ్ఛిష్య ధర్మభ్రాత్రేకతీర్థినః । వానప్రస్థయతిబ్రహ్మచారిణాం రిక్థభాగినః ॥ * ॥ ఇదేవం యస్తు రిక్థభాగీ భవతి తేనావశ్యం పూర్వమధ్యమోత్తరాః క్రియాః కార్యాః, తదుక్తమ్ “ అవశ్యం ధనహారిణా ” ఇతి । స్కాన్దపురాణే చ ॥ శ్లో ॥ మలమేతన్మనుష్యాణాం ద్రవిణం యత్ప్రకీర్తితమ్ । తద్గృహ్ణన్ మలమాదత్తే దుర్ధరం జ్ఞానినామపి ॥ ఋషిభిస్తస్య నిర్దిష్టా నిష్కృతిః పావనీ పరా । ఆదేహపతనాత్తస్య కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇదమత్ర వివేచనీయమ్ — పుత్రసద్భావే పుత్రీకరణాయోగాత్తన్నాశే పుత్రికాపుత్రస్యైవ కర్తృత్వాచ్చావివాదః । పుత్రికాపుత్రస్వీకారే సతి పశ్చాత్పుత్రోత్పత్తౌ కః కర్తేతి తయోః పితృధనభాక్త్వ పిణ్డప్రదత్వ విశేషస్మరణాత్, తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాం తు ॥ * ॥ ఇతి, బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్చ పుత్రికాపుత్రస్స్వర్గప్రాప్తికరావుభౌ ॥ * ॥ ఇతి, స్మృతివరదరాజీయే చ ॥ శ్లో ॥ ఏక ఏవౌరసః పిత్ర్యే ధనే స్వామీ ప్రకీర్తితః । తత్తుల్యాః పుత్రికాపౌత్రా భర్తవ్యాస్త్వితరే సుతాః ॥ * ॥ యద్యప్యేవం తథాపి “ ॥ శ్లో ॥ యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా । పుత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో నాస్తి ధర్మతః ॥ ” ఇతి మనునా “ ఆత్మా హి జజ్ఞ ఆత్మనః ” ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ పుత్రస్యాత్మత్వస్మృతేః, దుహితుస్తు తస్య యాజ్ఞవల్క్యాదిభిస్సమశబ్దప్రయోగాచ్చ పుత్రాతిరిక్తం చిన్త్యాశ

నత్వమవగమ్యతే । స్త్రీప్రతియోగినో యోషిద్గృహీత్రాదయ ఏవ వో
చ్యన్తే, బహువచనప్రయోగాత్ । యదిస్వసూత్ర ఏదితాస్యాత్ సూ
త్రాన్తరప్రసఙ్గాత్పరాశ్రితాదిగోత్రభేద కథనంనతుతాసాం పరిగ్రాహ్య
త్వాయ । యత్తుమరీచినా ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యం శూద్రస్య
హ్యౌర్ధ్వదైహికమ్ । శూద్రేణ బ్రాహ్మణస్యాపి వినాపారశవాద్వది
త్ ॥ * ॥ ఇతి పారశవకర్తృకదాహేన శూద్రకర్తృత్వస్యాభ్యనుజ్ఞాయతే,
తత్త్వమన్త్రవద్దాహేకృతే, కేవలదాహే "అన్తర్ధినైవాశూద్రాయ" ఇ
త్యుక్తాన్తర్ధిశూద్రాభ్యనుజ్ఞాపనాత్, అన్యత్రతు "॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యా
హ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ।" ఇతివచనాన్నిషేధ
ఇత్యలంప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

సపిణ్డత్వేనప్రసక్త పితృజ్యేష్ఠకర్తృత్వవ్యవస్థామాహ —

మూ — పితాగ్రజశ్చశ్రాద్ధాన్తంకుర్యాన్నసపిణ్డీకరణమ్.

వ్యా — అత్రస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చతత్పుత్రః
పుత్రికాపుత్ర ఏవచ । పత్నీభ్రాతాచ తత్పుత్రః పితామాతా స్నుషాత
థా ॥ * ॥ ఇతి । నన్విదమనుపపన్నమ్, "ప్రజాయస్వప్రజయాపుత్రకామ"
"తత్రాయంజాయతేస్వయమ్" ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాంపుత్రస్య పిత్రా
త్మకత్వమవగమ్యతే, తతః ప్రత్యాసత్త్యతిశయాత్పిత్రైవకర్తా తతోభ్రా
త్రాదిరితియుక్తమ్ । "భ్రాతాచతత్పుత్రః పితామాతా" ఇతివచనేసతి
కింకర్తుంశక్యతే, నహివచనమాస్కన్దితుంన్యాయః ప్రభవతి । అవిభక్తవిష
యే "పత్నీదుహితరశ్చైవపితరౌభ్రాతరః" ఇతి వచనానవతారాత్పితృ
భ్యాంసహవా తత్పూర్వంవా భ్రాతౄణాంమిథోవిభాగ సమ్భవాత్పితృ
ధనభాక్త్వమస్తి, తదభిప్రాయేణ భ్రాతృతత్పుత్రానన్తరం పిత్రాదికర్తృ
త్వోక్తిరితినవిరోధః । నను "॥ శ్లో ॥ సంసార్యశ్చపితాపుత్రైర్భ్రా
తరశ్చకనీయసా । మాతులస్యాప్యపుత్రస్య స్వస్రీయాఽపివామతాః ॥"
ఇతిదేవలేనకనీయస ఏవ జ్యేష్ఠక్రియాకర్తృత్వంస్మర్యతే, అతఃకథమగ్రజః
కర్తేతిచేన్న, పూర్వక్రియాభ్యనుజ్ఞానాత్ । తథాబోధాయనః ॥ శ్లో ॥
నపుత్రస్యపితాకుర్యాన్నానుజస్యాగ్రజస్తథా । యదిస్నేహేనకుర్యాత్తాం
సపిణ్డీకరణంవినా ॥ * ॥ ఏవంచ "॥ శ్లో ॥ పిత్రా శ్రాద్ధం నకర్తవ్యంపు

తౄణాంచకథంచన। భ్రాత్రాగ్రజేనకర్తవ్యంనభ్రాతౄణాంయవీయసామ్॥ " ఇతిబౌధాయనీయంచ, " ॥ శ్లో ॥ నచమాతానచపితాకుర్యాత్పుత్రస్యపైతృకమ్। నాగ్రజశ్చతథాభ్రాతా నభ్రాతౄణాం కనీయసామ్॥ " ఇతికాత్యాయనీయంచ కర్త్రన్తరసన్నిధానవిషయమ్, స్నేహవిహీనవిషయంవా.

పూర్వోక్తాపవాదమాహ —

మూ — సర్వాభావేతచ్చకుర్యాత్.

వ్యా — తత్ - సపిణ్డీకరణమ్, చకారస్సముచ్చయే, ఏతత్ కర్త్రన్తరాభావే దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తముత్తరకృత్యంచ అగ్రజః పితావాకుర్యాదిత్యర్థః। పిత్రగ్రజయోస్సమవాయే ప్రత్యాసన్నత్వాత్పిత్రైవ కుర్యాత్తదభావేజ్యేష్ఠః। తథాస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావేపితావాపికుర్యాద్భ్రాతాఽథవాగ్రజః। గయాయాంచ విశేషేణ జ్యాయానపిసమాచరేత్ ॥ * ॥ అకరణేప్రత్యవాయశ్చ స్మృతిసముచ్చయేదర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పన్నబాన్ధవంప్రేతం పితాభ్రాతాఽథవాగ్రజః। జననీవాపిసంస్కుర్యాన్మహాదేనోఽన్యథాభవేత్ ॥ * ॥ అత్రపితురనన్తరమగ్రజభ్రాతృగ్రహణాద్గోబలీవర్దన్యాయేన పుత్రస్సపత్నీపుత్రఇత్యాదిసూత్రే తత్సంవాదవచనేషుచభ్రాతృశబ్దఃకనిష్ఠభ్రాతృపరోద్రష్టవ్యః। అత్రపితృజ్యేష్ఠభ్రాతృకర్తృకే ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధే నపార్వణంకిత్వేకోద్దిష్టమేవేతివక్ష్యతే.

పుత్రాణాంసమవాయేకనిష్ఠభ్రాతృ సంమేళనేచకర్తృక్రమమాహ—

మూ — జన్మజ్యేష్ఠఃపుత్రఃపితుఃకుర్యాన్నమాతృజ్యేష్ఠః.

వ్యా — పుత్రాణాంసమవాయే జ్యేష్ఠపుత్రఏవ పిత్రోఃక్రియాఃకుర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్। ద్రవ్యేణచావిభక్తేన సర్వైరేవకృతంభవేత్॥ " ఇతివచనాత్। యద్వాభిన్నమాతృకాణాం పుత్రాణాంసమవాయే యోజన్మతోజ్యేష్ఠస్సఏవ పితుః కుర్యాన్నమాతృతోజ్యేష్ఠః, సర్వత్రజన్మజ్యేష్ఠస్యైవగ్రహణాత్। తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషుజాతానాం పుత్రాణాంచవిశేషతః। నమాతృతోజ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతోజ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యేష్ఠేనచాహ్వానంసుబ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్। యమయోశ్చైకగర్భేతు జన్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృ

తా ॥ * ॥ ఇతి । అనేనసర్వజ్యేష్ఠాసన్నిధానే చావస్థితేషుపుత్రేషు జన్మజ్యేష్ఠఏవకుర్యాదితిసిద్ధమ్.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — మాతృణాంతత్తత్పుత్రఃకుర్యాదౌరసత్వాత్.

వ్యా — పత్న్యన్తరపుత్రఃపితురేవౌరసో నసపత్న్యామాతుః, భిన్నోదరోత్పన్నత్వాత్ । అతోయోయతఉత్పద్యతే తదవయవాన్వయేనప్రత్యాసన్నత్వాదౌరసత్వాచ్చ సఏవజనన్యాఃకుర్యాన్నసపత్నీపుత్రోజ్యేష్ఠోపి । తథాసుమన్తుః॥శ్లో॥మాతుఃపితుశ్చకుర్వీత మృతయోరౌరసస్సుతః॥*॥వ్యాఘ్రపాదశ్చ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసఃపుత్రోజనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్। తదభావేసపత్నీజః ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసః - ఉరసోజాతః, "హృదయాదధిజాయసే" "యోమేత్వంహృదయాజ్జాతః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః.

మూ — అనన్తరోఽనుజో జ్యేష్ఠస్య.

వ్యా — భ్రాతృణాంసమవాయేజ్యేష్ఠ నిషేధాన్మృతస్య జ్యేష్ఠస్యయోఽనుజస్సఏవాస్యకుర్యాదనుజానాంసమవాయే యోఽనన్తరోఽనుజస్సఏవకుర్యాన్నవ్యవహితోఽనుజః "॥ శ్లో ॥ అనన్తర స్సపిణ్డోయః క్రమేణతనయస్తయోః ।" ఇతిమనావాదిస్మృతిభ్యః.

కేషుచిత్కామోదకమాహ —

మూ — శ్వశ్రూశ్వశుర స్వస్రీయ దుహితృ స్వస్రాదీనాం సఖ్యృత్విజోశ్చదాహాదికమిచ్ఛయాకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కామోదకంసఖిప్రత్తాస్వస్రీయశ్వశురర్త్విజామ్ ॥ * ॥ "ప్రత్తాః - పరిణీతాదుహితృభగిన్యాదయః, ఋత్విక్ - "॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం పాకయజ్ఞా నగ్నిష్టోమాదికాన్మఖాన్ । యఃకరోతివృతోయజ్ఞైసతస్యర్త్విగిహోచ్యతే ॥" ఇతిమనూక్తలక్షణః, కామః - ఇచ్ఛా, ప్రేతాభ్యుదయకామనాయాంసత్యాంశ్వశ్ర్వాదీనాముదకం దేయమసత్యాం నదేయమిత్యకరణేప్రత్యవాయోనాస్తీత్యర్థః" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః.

సపిణ్డానాంమధ్యేకేషాంచిదుదకదానప్రతిషేధమాహ —

మూ — అత్రోదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ క్లీబాద్యా నోదకందద్యుస్తేనా

వ్రాత్యావిధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాప్యశ్చైవయో-
షితః ॥ నబ్రహ్మచారిణఃకుర్యురుదకం పతితానచ ॥ * ॥.

వ్యా — క్లీబః - మోఘవీర్యః, ఆదిశబ్దాత్ కుణ్డగోళకాదయః, స్తేనాః - పరస్వాపహారిణః, వ్రాత్యాః - " ॥ శ్లో ॥ వ్రాత్యస్సంస్కారహీనస్స్యాదవకీర్ణీక్షతవ్రతః । " ఇతిభరద్వాజోక్తలక్షణాః, విధర్మిణః - ప్రచ్యుతద్విజాతిధర్మాణః, గర్భద్రుహః - గర్భఘాతిన్యః, భర్తృద్రుహః - భర్తృఘాతిన్యః, అత్రలిఙ్గస్యవివక్షితస్యానుపాదేయత్వాత్ । ఇదంవృద్ధమనువచనం । జ్ఞాతిత్వేసత్యపిక్లీబాదయోనోదకందద్యుః । ఉదకగ్రహణమన్యేషదాహాదికృతేప్యుదకదాననిషేధార్థమ్, అతోదాహనిషేధస్సైముత్యసిద్ధః । అతః క్లీబాద్యాదాహాదికం నకుర్యుః । ఏవం సపిణ్డమరణే బ్రహ్మచారిణ ఉదకాదిదానం నకుర్యుః । ఏవం బ్రహ్మచారిణ ఉదకదాననిషేధస్ప్రేతతర్పణవిషయో నదర్శాదివిషయః, మృతపితృకస్య బ్రహ్మచారిణోఽపి దర్శాదిశ్రాద్ధతర్పణవిధానాత్ । అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీనోదకం దద్యాదావ్రతస్యసమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకందత్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మచర్యవ్రతమస్యాదిష్టమిత్యాదిష్టీ బ్రహ్మచారీ । సపునర్బ్రహ్మచర్యోత్తరకాలం తస్మిన్సంవత్సరే మృతానాం సపిణ్డానాంత్ర్యహముదకదానమాశౌచంచకుర్యాత్ । ఏతచ్చ పిత్రాదివ్యతిరేకేణ, తథాప్రతిపాదితమధస్తాద్యదిపితరావిత్యాదినా । అత్రాన్యోప్యర్థః—ఆదిష్టీ - ప్రక్రాన్తప్రాయశ్చిత్తః, ఆసమాప్తేర్నోదకంకుర్యాత్ । " ప్రాయశ్చిత్తరూపవ్రతసమాప్త్యనన్తరముదకందత్వా త్రిరాత్రమాశౌచంకుర్యాత్ " ఇతి విశ్వరూపాచార్యః । పతితాః - " అథపతనీయానిస్తేనాభిశస్తబ్రహ్మహసురాపగురుతల్పగాః " ఇత్యాపస్తమ్బగౌతమాద్యుక్తాకారాః, తేసపిణ్డానాముదకంనకుర్యుః । ఇదంశ్లోకార్థం యాజ్ఞవల్క్యయముపరితనవచనంచ.

ఏవముదకదానే కర్తృవిశేషప్రతిషేధముక్త్వాసంప్రదానవిశేషే ప్రతిషేధమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డ్యనాశ్రమిస్తేనాభర్తృఘ్న్యఃకామగాదికాః ।
సురాప్యఆత్మఘాతిన్యోనాశౌచోదకభాజనాః ॥ * ॥ ఇతి .

వ్యా — ఇతిశబ్దాత్ప్రత్యాహారన్తీత్యుపక్రాన్తసమాప్తిద్యోతకః, ద

రాత్సర్పాదిగ్రహణాయాభిముఖ్యేన గచ్ఛతో మరణేప్యుదకదాననిషేధ
ఇతి ప్రకారవాచీ వా । అతో దర్పాదినా చణ్డాలాదీన్ హన్తుం గతో యస్తై
ర్మారితస్తస్య "సర్వత ఏవాత్మానం గోపాయేత్" ఇతి విధ్యతిక్రమనిమిత్తః పి
ణ్డోదకదానాదినిషేధో ద్రష్టవ్యః । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలా
దుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యుతానలాత్ । దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ
మరణం పాపకర్మణాం ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చ ప్రేతేభ్యో యత్ప్రదీయతే ।
నోపతిష్ఠతి తత్సర్వమన్తరిక్షే వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇదం బుద్ధిపూర్వకవిషయమ్,
"ప్రాయానశకశస్త్రవిషోదకోద్బన్ధనప్రపతనైశ్చేచ్ఛతామ్" ఇతి గౌతమ
వచనే ఇచ్ఛాపూర్వకముదకేన హతస్యాశౌచాదినిషేధోక్తేః । అత్రాపి "చ
ణ్డాలాదుదకాత్" ఇతి తత్సాహచర్యదర్శనాదస్య బుద్ధిపూర్వవిషయత్వ
మవగమ్యతే । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ నరశిరఃకపాలాదిశ్రుతిబాహ్య
లిఙ్గధారణం పాషణ్డం తద్యేషాం తే పాషణ్డినః, అధికారే సత్యకృతాశ్రమవి
శేషపరిగ్రహా అనాశ్రమిణః, కామగాః - కులటాః, ఆదిగ్రహణాద్గర్భభ్రా
హ్మణఘాతిన్యః, ఆత్మత్యాగిన్యః - విషాగ్న్యుద్బన్ధనాద్యైరాత్మానం యాస్త్య
జన్తి, ఏతే పాషణ్డ్యాదయ అశౌచస్యోదకదానాద్యౌర్ధ్వదైహికస్య చ భాజ
నా న భవన్తి । భాజయన్తీతి భాజనాః, సపిణ్డాదీనామాశౌచాదినిమిత్తభూతా
న భవన్తీత్యర్థః । అతస్తన్మరణే సపిణ్డైరుదకదానాది న కార్యమ్ । సురాప్య ఇ
త్యాదిషు లిఙ్గమవివక్షితమనుపాదేయత్వాత్ । అతః పురుషోప్యేవంవిధశ్చౌ
ర్ధ్వదైహికార్హో న భవతీతి సిద్ధమ్ .

మూ — గురుషు మృతేషు త్ర్యహం ద్వ్యహమేకాహం వోపవసేయుర
ధశ్శయాః సనినో బ్రహ్మచారిణో దశాహాన్తం భవేయుర్బ్రహ్మచర్య
మధశ్శయనమేకభుక్తనియమాంశ్చ యావజ్జీవం ప్రేతపత్నీ కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అనశనానధ్యయనాధశ్శయ్యోద
కోపస్పర్శనాన్యాకాలికాన్యనూచానేషు చ ద్వ్యహం త్ర్యహం షడహం
ద్వాదశాహం వా గురుష్వనశనవర్జం సంవత్సరం మాతరి పితర్యాచార్య ఇ
త్యేకే, అనశనానధ్యయనవర్జం యావజ్జీవం ప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేక
భుక్తమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనం చ ॥ * ॥ ఇ
తి । బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ సంవత్సరం మాతరి పితర్యాచార్య ఇతి త్రిరా

త్రనుక్షారలవణాన్నభోజన మధశ్శయనం బ్రహ్మచర్యం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహంవా సంవత్సరంయావద్గ్రహణం ద్వాదశాహావరార్థ్యంపరమ గురుష్వేవమనుఘోదకమితరేషు త్రిరాత్రంయావజ్జీవంప్రేతపత్నీ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవణాన్నాస్స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చతేత్ర్యహం । మాంసాశనంచనాశ్నీయుస్స్వపేయుస్తేపృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ వా ॥ గృహాత్ప్రవ్రజిత్వాఘప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్తఆసీరన్ క్రీతోత్పన్నేన వావర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్పన్నమ్ - అయాచితలబ్ధమ్, అఘప్రస్తరః - ఆశౌచినాంశయనాసనార్థం కృతస్తృణమయః.

అయంనియమః పుత్రత్వావిశేషాత్సఙ్కోచకాభావాచ్చ పితృమృతౌ సంవత్సరంసర్వపుత్రసాధారణ ఇత్యాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాన్వర్జయేత్క్షౌరం తైలతాంబూలయోషితః । జ్యేష్ఠాదీనాంమృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇత్యవిశేషస్మరణాత్సర్వేషామపి పుత్రాణాంపిత్రోర్మరణేసంవత్సరంకేశధారణాది ప్రశంభవతి.

వ్యా — ఇదంవ్యాసవచనం పూర్వోక్తగురుశబ్దార్థేనవివృతమ్ । ఆదిశబ్దేనశ్వశురపితృవ్యమాతామహ మాతులాఉచ్యన్తే గురుత్వాత్ । దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ స్నానంచైవమహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఏవంపితృమృతౌపుత్రాణాంస్నానాదినిషేధస్యకణ్ఠోక్తత్వాదగ్న్యాధానాదివిధానంమహాసాహసం । సాపిణ్డ్యోత్తరకాలం ననిషేధ ఇతి కేచిత్తచ్చిన్త్యమ్, సంవత్సరగ్రహణవైయర్థ్యాత్, "యావత్సపిణ్డీకరణమ్" ఇత్యనుక్తేశ్చ । అతోయావత్సంవత్సరమశుచిత్వాత్కర్మానర్హ ఏవపుత్రః, "కుర్యాదభ్యుదయంతత" ఇతివచనంతు పుంసవనాదిప్రాశనాన్తవిషయమ్, "గర్భాదిప్రానాన్తాని" ఇతితస్యైవవిధానాత్ । నత్వగ్నితర్పణాదికమ్, తన్నిషేధస్యకణ్ఠోక్తేః । అతస్సాపిణ్డ్యాత్పరం స్నానాదినవిరుద్ధమితి మన్దంవచః, పిత్రోర్మృతాబ్దేమృతానాం సపిణ్డానాంద్వాదశాహఏవ సాపిణ్డ్యప్రసక్తేః । తతశ్చ "మహాగురునిపాతేతు" "అన్యేషాంప్రేతకార్యాణి" ఇత్యాది వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యపరవచనశతవైయర్థ్యంస్యాత్ । అతస్సాపిణ్డ్యోత్తరకాల

ముత్సవపరవచనం నిరవకాశావశ్యకార్యపుంసువనాది విషయమిత్యలమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేఽబ్దేషోడశాబ్దేచ వివాహాబ్దేతథైవచ । మాతాపిత్రో ర్మృతాబ్దేచ వపనంనైవకారయేత్ ॥ * ॥ ఆత్రేయేచ ॥ శ్లో ॥ షోడశో ద్వాహగర్భాబ్దే పిత్రంతాబ్దేక్షురంత్యజేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽబ్దే వివాహాబ్దేషోడశాబ్దేతథైవచ । పిత్రోర్మృతాబ్దేగర్భాబ్దే వాపయే త్తుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇత్యేవం వ్యాసశ్రీధరీయ ఆత్రేయాదివచనేషుజ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వం నప్రతీయతే । అతః కేశధారణాదివ్రతే పితృమృతిమాత్రమేవనిమిత్తమ్, తచ్చసర్వపుత్రసాధారణమ్ । అతస్సర్వేషాంపుత్రాణాంసంవత్సరం కేశధారణాది నియమోభవత్యేవేతిసర్వమనవద్యమ్.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — పత్న్యాఃప్రసవేవపనంకృత్వావత్సరశేషం కేశాన్ధారయేత్.

వ్యా — విధానగ్రన్థే ॥ శ్లో ॥ మృతౌపిత్రోర్ద్విజఃకుర్యాద్గర్భవాన పివాపనమ్ । పశ్చాత్ప్రసూతౌపత్న్యాశ్చ తచ్ఛేషంకేశధారణమ్ ॥ * ॥

మూ — పిత్రోర్మృతాబ్దే పిత్రాదిమరణే పుత్రోపినవపేత్క్రియాః కుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ మాతుర్దీక్షాన్తరేచైవ పితామరణమాప్నుయాత్ । దహనాదిక్రియాఃకుర్యాద్వపనం నైవకారయేత్ ॥ పితుర్దీక్షాన్తరేసూనోర్మాతాయదివిపద్యతే । వపనంనైవకుర్వీతమాతుఃకుర్యాత్క్రియాదికమ్ ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేతు యద్యన్యోహివిపద్యతే । వపనంనైవకుర్వీతతస్యదాహాదికంచరేత్ ॥ * ॥ " అనుభావినాంచపరివాపనమ్ " ఇతిసపిణ్డానాం వపనవిధానాదపి నిషేధవిధిర్బలీయాన్ " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనంనైవకారయేత్ " " పిత్రన్తాబ్దేక్షురంత్యజేత్ " " మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్ " ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః.

భార్యాదిసంస్కర్తుర్వపననిషేధమాహ —

మూ — భార్యాపుత్రయోఃకనిష్ఠానాంచసంస్కర్తా వపనం నకుర్యాత్.

వ్యా — యదా భార్యాదీన్ భర్త్రాదిస్సంస్కరోతి తదావపనం నకుర్యాత్ । అత్రవృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ భార్యాపుత్రకనిష్ఠానాం శిష్యాణాంచయవీయసామ్ । సంస్కర్తుర్వపనంనైవ యదికుర్యాత్కులక్షయః ॥ * ॥

అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ మృతౌ వనుపనీతానాం వపనం నకదాచన, మృతావపి కనిష్ఠానాం వపనం నవిధీయతే ॥ * ॥.

అత్రప్రతిప్రసవమాహ —

మూ — కనిష్ఠానామపివయోధిక పితృవ్యాదిపత్నీనాం మరణే "పతివయసః స్త్రియః" ఇతినమస్కారాదౌస్మరణాద్విహితత్వాదపిగీతశిష్టాచారాచ్చ వపనంకుర్యుర్జ్ఞాతయః.

వ్యా — "పతివయసః స్త్రియః" ఇత్యాపస్తమ్బవచనం । "ఏషాంపత్నీనాంచ పితృష్వసుః" ఇతివిధిః । అతఃపితృవ్యజ్యేష్ఠభ్రాతృమాతులశ్వశురాచార్యసపిణ్డానాం జ్యేష్ఠానాం పత్నీనాంమరణేవపనంకుర్యుస్సపిణ్డా ఇత్యర్థః.

మూ — అన్యత్రమృతాపేక్షయాఽల్పవయసస్సన్నిహితాః కేశశ్మశ్రుమాత్రంస్నానాన్తేవాపయేయుః.

వ్యా — అన్యత్ర-పురుషేషు, మాతృచాకణ్ఠాదధోవపననిషేధః । తథాశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మృతాహేకేశవపనం దశాహేఽశేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతాహేఽశేషవాపనమ్ ॥ * ॥ అశేషవాపనమితి పదచ్ఛేదః । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వోభూతేవపనంతత్ర కేశమాత్రేవిధీయతే ॥ * ॥ వపనవర్జితమితిపుత్రవ్యతిరిక్తవిషయమ్, "తనయఃకుర్యాత్" ఇతిస్మృతేః । వపనంచస్నానాత్పూర్వకర్తవ్యమ్, అన్యథాప్రాయశ్చిత్తం ప్రసజ్యేతేతి "ప్రాగేవానుభావినోవపన్తి" ఇతిసూత్రవ్యాఖ్యానే ప్రతిపాదితమ్.

మూ — అత్రవపనంకర్తుస్సంస్కారోపక్రమేవా.

వ్యా — ఆశ్వలాయనీయాస్తు స్వశాఖాభిరకావలమ్బనేన సంస్కారాత్ప్రాక్ వపనంకుర్వన్తి, అస్మాకంతుస్నానానన్తరమేవశిష్టాచారాత్.

మూ — మృతాహశ్శౌక్రియశ్చేన్నిశివాపుత్రపవపేద్భ్రాత్రాయామద్వయాదూర్ధ్వం పుత్రోఽపి నవపేత్తత్కాలే శౌక్రియేణి శాయాంచ.

వ్యా — ఏవకారేణాన్యస్యవపననిషేధః । నిశేత్యస్యాపవాదోయామద్వయాదితి । శుక్రవారేనిశివాప్రోషిత పితృమృతిశ్రవణేఅతిక్రాన్తకాలత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ ।" ఇతి

తత్కాలపవదోషానిరీక్షణస్మరణాచ్చ రాత్రౌ శుక్రవారే చ న వపేదిత్యర్థః ।
శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపి చ దాహాన్తం కృత్వా చైవోదకక్రియామ్ ।
శ్వోభూతే వపనం కార్యమేష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ శ్లో ॥ వపనం నేష్యతే
రాత్రౌ శ్వః కార్యా వపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి చ । ఏవం రాత్రౌ వపననిషేధ
వచనం పిత్రోః పరోక్షస్మృతివిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । తథా సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥
శుక్రేఽథవారే యది వా నిశాస్యాత్ క్షౌరం న కుర్యాత్తనయస్తు కుర్యాత్ । కు
ర్యుస్సపిణ్డాశ్చ తథాపరేద్యుర్యద్వా తృతీయే దివసేఽథ సప్తమే ॥ * ॥ శ్రీధ
రీయే చ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాక్కర్తుర్వపనమిష్యతే । అ
న్యేషాం తు సపిణ్డానాం శ్వోభూతే వపనక్రియా ॥ * ॥ పుత్రవ్యతిరిక్తస్యా
పి దాహకస్య వపనప్రాప్త్యర్థం కర్తృగ్రహణమ్, న పుత్రాన్తరవ్యావృత్త్యర్థమ్,
తస్య “ తనయస్తు కుర్యాత్ ” ఇతి వపనవిధేః । వృద్ధహారీతః ॥ శ్లో ॥ శుక్ర
వారే వ్యతిక్రాన్తే మాతాపిత్రోస్తథైవ చ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తదా క్షౌరం
ప్రేతకార్యం చ నాచరేత్ ॥ * ॥.

మూ — అసన్నిధానే సకృదేవ సర్వాఙ్గక్షౌరమయుగ్మేఽహ్ని దశాహే వా కృత్వోదకం దద్యుః “ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం క్షురకర్మ ప్రయత్నతః । తృతీయే పఞ్చమే వాపి సప్తమే వాప్రదానతః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ .

వ్యా — ఇదం విజ్ఞానేశ్వరేణోదాహృతవచనమ్ । ఆప్రదానతః - ఏకోద్దిష్టాత్ప్రాక్, ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అయుగ్మ ఇతి - “ ప్రథమతృతీయపఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రియా ” ఇతి గౌతమస్మరణాదితి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తాసు ప్రథమాదిష్వయుగ్మతిథిష్విత్యర్థః । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్కాలే అస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే యే సన్నిధానే భవన్తి వికల్ప ఇతరేషు వాపయేరన్నివర్తయేరన్వా శ్రుతవతా తు వప్తవ్యమేవాసన్నిధానేపి న బోధాయనస్య కల్పేన సమావృత్తా వపేరన్నన్యత్ర విహారాదిత్యేకే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వపనం స్యాద్గురోర్మృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్య గురావపి ॥ * ॥

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహే తు విషమాహః ప్రశస్యతే ।

శ్రాద్ధేదశావస్థారేచ శుభాఙ్గకాలా అశోభనాః ॥ ” ఇతిస్మరణా ద్విషమాహేఽపి శుభవారాదౌ నవపేయుః.

వ్యా — అతిక్రాన్త ఇతి శ్రాద్ధేచేతి వచనద్వయం జ్యోతిశ్శాస్త్రే.

మూ — నవపేద్గర్భవానన్యత్రాధానాదిభ్యః, “ ॥ శ్లో ॥ ఆధానే యజ్ఞదీక్షాయాం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । గర్భవాన్వపనంకుర్యాన్నాన్యత్రేతి వ్యవస్థితిః ॥ ” ఇతివచనాద్గంగాదిషు సప్తసుస్థానేషు మనుయమాభ్యాం వపననియమాచ్చాధానాదిషు కుర్యాత్.

వ్యా — ఆధాన ఇతి శ్రీధరీయే । అత్ర మనుయమౌ ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । అధానే సోమయాగే చ వపనం సప్తసుస్మృతమ్ ॥ * ॥.

మూ — ఏతేనాన్తర్వతాపీతి వచనం వ్యాఖ్యాతమ్.

వ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ అన్తర్వతాపి కర్తవ్యం పిత్రోర్మరణ ఏవతు । నాన్యేషాంవపనంకుర్యాద్బ్రహ్మహత్యాసమం భవేత్ ॥ ” ఇతివచనం గఙ్గాద్యుపలక్షణమితి మనుయమాభ్యాం వ్యాఖ్యాతమిత్యర్థః.

మూ — మాతామహాదిసంస్కారే గర్భవానపి వపనం కుర్యాత్, “ మాతామహపితృవ్యాణామ్ ” ఇతిస్మరణాత్.

వ్యా — అత్రాత్రేయే ॥ శ్లో ॥ మాతామహ పితృవ్యాణాం మాతులాగ్రజయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥ మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతీదంమాతామహాదిసంస్కర్తృ విషయమేవేతి సమర్థనీయం మన్వాది వచనావిరోధాయేత్యర్థః.

మూ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే సదాపర్వణిపర్వణి । ఆహితాగ్నిర్వపేత్కేశాన్న వపేదితరస్తయోః ॥ * ॥.

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ “ పర్వణి కేశశ్మశ్రూణి వాపయతేవ్యల్పశో లోమాని వాపయతే ” ఇతివాజసనేయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్ధారయేద్ద్విజః । యజ్వాతుపర్వణిక్షౌరం కారయేదాహితాద్భుతే ॥ * ॥ ఆహితాగ్నిఃపౌర్ణమాస్యాంవపేదాహితాగ్నివ్యతిరిక్తో గర్భవాన్పిత్రోర్మృతాబ్దగర్భాబ్దయోర్నవపేదిత్యర్థః ।

"పిత్రంతాబ్దత్రయం త్యజేత్" ఇతి నిషేధ ఆహితాగ్నివ్యతిరిక్తవిషయః.

మూ — తథామృతభర్తృకా తాంబూలం నిత్యం దూరతో వర్జయేత్,

"॥ శ్లో ॥ తాంబూలో ఽభర్తృకస్త్రీణాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । ఏకైకం మాంసతుల్యం స్యాత్సమ్భూయ తు సురాసమమ్ ॥"

ఇతిహి స్మర్తారః.

వ్యా — నిత్యమ్-ఆదేహపాతమిత్యర్థః । తాంబూలో ఽభర్తృకేతి వచనం వృద్ధవసిష్ఠాద్యుక్తమ్ । వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ తాంబూలాభ్యఞ్జనే చైవ కాంస్యపాత్రే తు భోజనమ్ । యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ విధవా చ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

తృతీయః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీమద్వేంకటనాథస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య
వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధ
ప్రశ్నవ్యాఖ్యానే ప్రథమః పటలః

ప్రథమే పటలే పితృమేధశ్చోక్తస్సపునరేకైకవిషయః, ద్వయోర్బహూనాం వా ఏకదినే సఙ్ఘాతమరణే కథం కర్తవ్యమిత్యపేక్షాయామాహ —

మూ — యద్యనేకేషామేకదినే మృతిస్స్యాత్.

వ్యా — ఇదం సంఘాతమృతిలక్షణమ్ । అతో దినాన్తరే మృతిస్సంఘాతమరణం న భవతి.

సంఘాతమృతౌ క్రియావ్యవస్థామాహ —

మూ — పత్నీ పుత్ర పౌత్ర భ్రాతృ తత్పుత్ర స్నుషా స్వస్రాణాం సఙ్ఖ్యాతక్రమాద్దాహాదిక్రియాః పృథక్పృథక్కుర్యాత్.

వ్యా — సఙ్ఖ్యాతక్రమః - పత్నీపుత్రపౌత్రాద్యుక్తక్రమః । అయమర్థః — పత్న్యాదీనాం సప్తానాం మృతిక్రమం విహాయ పరిగణితక్రమేణ క్రియాః కుర్యాత్, ప్రథమం పత్న్యాః కృత్వా ఽనన్తరం పుత్రస్యేతి క్రమేణ దాహాదికాః పృథక్ పృథక్కుర్యాదితి । అయం క్రమస్సంబన్ధాసత్తినిబన్ధనః । తథాహి — పత్నీ పతిలక్షణస్యాసన్నత్వాద్దాత్మార్ధత్వశ్రుతేః పత్న్యాః ప్రథమం కుర్యాత్ । అనన్తరముభయప్రతియోగికపుత్రత్వలక్షణభాజః పుత్రస్య । అనన్తరం పితృత్వవ్యవహితసమ్బన్ధభాజః పౌత్రస్య । తదనన్తరం పితృవ్య

వహితసమ్బన్ధభాజో భ్రాతుః। అత్ర పౌత్రభ్రాత్రోర్యద్యపి పితృవ్యవధానం సమానమ్, తథాపి పౌత్రస్య స్వశరీరావయవాన్వయలక్షణస్య విద్యమానత్వాద్భ్రాతృతోఽపి ప్రత్యాసత్తిః। తత ఉభయసమ్బన్ధవ్యవహితభాజో భ్రాతృపుత్రస్య। తతోఽనుభ్రాతృతత్పుత్రయోస్స్వపితృప్రత్యాసన్నత్వాత్స్నుషాయాస్తదభావాత్పితృద్వారేణ స్వసమ్బన్ధభాజస్తస్యాః। తదను గోత్రాన్తరప్రవేశేన వ్యవహితాయాస్స్వసుః కుర్యాత్। ఏవం ప్రత్యాసత్తిక్రమ ఉత్తరోత్తరోదాహరిష్యమాణవచనసిద్ధానామేవేతి నాతిప్రసఙ్గః। అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ మాతా భ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీ పుత్రస్స్నుషా స్వసా। ఏషాం మృతౌ చరేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేషు న పునః పితుః ॥*॥ శ్రాద్ధగ్రహణం దాహాద్యుపలక్షణమ్, తత్పూర్వకత్వాచ్ఛ్రాద్ధస్య। అత్ర మాతృగ్రహణం పితురప్యుపలక్షణమ్, తతశ్చ పితుః ప్రథమం తతో మాతురనన్తరం పత్న్యాదీనామ్, "పితృపూర్వం సుతః కుర్యాత్" ఇతి స్మృతేః। పితురన్యేషు - పిత్రాదివ్యతిరిక్తేషు, న పునరేవం క్రమః। ప్రత్యాసత్తిక్రమమాహ ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ భవేద్యది సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం తదా। సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥*॥ అత్ర సపిణ్డశబ్దేన భృగువచనోక్తాః పితృమాతృపత్న్యాదయ ఏవోచ్యన్తే, అన్యేషాం మృతిక్రమస్యోక్తత్వాత్। తదపి ఋష్యశృఙ్గ ఏవాహ ॥ శ్లో ॥ కృత్వా పూర్వం మృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతః పరమ్। తృతీయస్య తతః కుర్యాత్సన్నిపాతే త్వయం క్రమః ॥*॥ ప్రత్యాసత్తిమృతిక్రమపరయోః ఋష్యశృఙ్గవచనయోర్భిన్నవిషయత్వేన వ్యవస్థితత్వాన్న విరోధః.

మూ — అన్యేషాం మృతిక్రమాత్.

వ్యా — అన్యేషామ్ - పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామ్ "కృత్వా పూర్వం మృతస్యాదౌ" ఇతి వచనం పత్న్యాది వ్యతిరిక్తవిషయమిత్యర్థః। ఏవమేవ శాలాదర్శౌ ప్రతిపాదితమ్.

పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాం చ మృతౌ కథమిత్యపేక్షాయామాహ —

మూ — పత్న్యాదీనామన్యేషాం చ సంఘాతమరణే పత్న్యాదిపూర్వమన్యేషామ్.

వ్యా — ప్రత్యాసత్త్యతిశయాత్పత్న్యాదీనాముక్తక్రమేణ పూర్వం కృత్వా తద్వ్యతిరిక్తానాం పశ్చాన్మృతిక్రమేణ కుర్యాదిత్యర్థః । పూర్వోదాహృతవచనసిద్ధార్థ పరమిదంసూత్రమ్.

పిత్రోఃపత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాంచసంఘాతమరణేపితృపూర్వమేవపత్న్యాదీనాం కుర్యాదిత్యాహ —

మూ — ఉభయేషాంపితృపూర్వమ్.

వ్యా — అత్ర కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధసమంప్రాప్తేనవే పర్యుషితేపివా । పితృపూర్వంసుతఃకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ పశ్చాన్మృతయోరపి పిత్రోఃపత్న్యాదిభ్యః పూర్వమేవపిత్రోఃకుర్యాత్పత్న్యాదీనాం పూర్వోక్తప్రత్యాసత్తి వశాత్కుర్యాదన్యేషాం మరణాసత్తియోగతః.

మూ — తథాపితృపూర్వం సర్వంమాతుఃకుర్యాత్ .

వ్యా — ఏవంపితుఃపూర్వంకృత్వా తతోమాతుఃకుర్యాత్ । ఏవం సంఘాతమరణేపిద్రష్టవ్యమ్, “ నవేపర్యుషితేపివా ” ఇతిస్మరణాత్ । అయం క్రమఃపిత్రోఃపృథగ్దాహే । సహైవపితృమేధే సహైవశ్రాద్ధమితివక్ష్యతే.

సాపిండ్యేనియమమాహ —

మూ — అత్రపిత్రోర్ద్వాదశాహఏవ సాపిణ్డ్యంపత్న్యాది సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షఇతిలోకాక్షిః.

వ్యా — అత్ర - సంఘాతమరణే । లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ పత్నీపుత్రస్నుషాపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రకాఅపి । పితరౌచయద్యేకస్మిన్మ్రియేరన్వాసరే తదా ॥ ఆద్యమేకాదశేకుర్యాత్త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ, ॥ శ్లో ॥ సంఘాతమరణేపిత్రోర్ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్పుత్రస్తదన్యేషాంత్రిపక్షేకారయేద్బుధః ॥ * ॥ అన్యేషాం - పత్న్యాదీనామిత్యర్థః । తదేవం “ ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవంనాపిపిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ ” ఇతినిషేధఃపత్న్యాది వ్యతిరిక్తవిషయః.

మూ — “ పిత్రోర్మృతాబ్దేత్వన్యేషామేకోద్దిష్టాన్తంకృత్వాతత్తద్వత్సరాన్తేమాసికైస్సహసాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ” ఇతిభృగుః.

వ్యా — అన్యేషాం - పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామ్, తత్తద్వత్సరాన్త - తస్యతస్యమృతిసమ్బన్ధిని వత్సరాన్తిమదినే, పిత్రోర్మృతాబ్దే మృతానాంపితృభ్యాంసహైకదినే మృతానాంచ పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం దాహాదేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే మృతిక్రమాత్కృత్వా సంవత్సరాన్తిమదినే మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యంకుర్యాదిత్యర్థః । అత్రభృగుః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేశ్రాద్ధాన్తం కృత్వాఽన్యేషాంయథావిధి । మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యంవత్సరాన్తేసమాచరేత్ ॥ * ॥ వత్సరాన్తఇతినియమాత్తతోర్వాఙ్నమాసికానుష్ఠానమ్ । దేవలః ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతేతు ప్రేతకార్యంయథావిధి । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాఙ్నైకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ప్రేతకార్యమ్-పూర్వక్రియాః, నైకోద్దిష్టమితిమాసికానాంనిషేధః, నపార్వణమితిసాపిణ్డ్యస్య, ఏవంసంవత్సరాదర్వాగితినియమాత్ । పిత్రోర్మృతాబ్దేఽతీతే పితృమృతాబ్దమృతస్య నతత్సంవత్సరాన్త ప్రతీక్షణం కార్యమ్, సంఘాతమరణవిషయత్వాత్తస్య । లోకాక్షిరపి ॥ శ్లో ॥ అన్యేషాంప్రేతకార్యాణిమహాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాక్ఛ్రాద్ధమేకంతువర్జయేత్ ॥ * ॥ శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । ననుసాపిణ్డ్యస్యైకస్య నిషేధాత్కథంమాసికవర్జనమితిచేన్న, " ప్రేతకార్యాణి " ఇతిప్రాగభిహితపూర్వక్రియామాత్రాభ్యనుజ్ఞానాత్, " సహాఙ్గంప్రధానమ్ " ఇతిప్రధానానుష్ఠానే అఙ్గానుష్ఠానం తన్నిషేధేఽఙ్గనిషేధఇతిన్యాయేన మాసికనిషేధసిద్ధేః, " మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యమ్ " ఇతివచనాచ్చ । తర్హ్యేకశబ్దవైయర్థ్యమితిచేన్న, ఏకశబ్దస్యఏకోద్దిష్టనిషేధవ్యావృత్తిపరత్వాత్ । అతోమాసికైస్సహసాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తేకుర్యాదితిసిద్ధమ్ । నను " ॥ శ్లో ॥ పత్నీచైవసుతోభ్రాతా స్నుషాచైవపిపద్యతే । తత్ర శ్రాద్ధానికుర్వీత నపిత్రోర్మృతయోరపి ॥ " ఇతి జాబాలిస్మరణాత్పత్న్యాదీనామపిసాపిణ్డ్యనిషేధఇతిచేత్సత్యమ్, ద్వాదశాహేతన్నిషేధపరత్వాత్ । నహిసంవత్సరాదర్వాఙ్నిషేధపరమిదమితి వక్తుంశక్యతే, " త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్ " ఇతిలోకాక్షిస్మరణవిరోధాత్ । ఏవంపత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యనిషేధాద్వత్సరాన్తపవతద్విధానాత్పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షేసాపిణ్డ్యవిధానాచ్చపత్న్యాదీనాం ప్రత్యాసత్తిస్సుస్పష్టా । అతఃపత్న్యాదిషు ప్రత్యాసత్తిరన్యేషు మృతిక్రమః క్రియాప్రవృత్తౌప్రమాణమ్, ఏవంహివచనసిద్ధమ్.

మూ — సఙ్ఘాతానుమృత్యోరన్యత్ర నపిత్రోస్తన్త్రేణకుర్యాన్నా న్యైస్సహవా.

వ్యా — సఙ్ఘాతానుమృతివ్యతిరేకేణ సదాపిత్రోః పృథగేవక్రియాః కర్తవ్యాః । పితుః పూర్వమేకోద్దిష్టానికృత్వా పశ్చాన్మాతుః కుర్యాత్. ఏవమన్యైనసహ పిత్రోః క్రియాం నకుర్యాత్ । అత్రలోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరుపరమె పుత్రః క్రియాః కుర్యాత్పృథగ్యోగపి । అనువృత్తౌచ నాన్యేషాం సఙ్ఘాతమరణేపిచ ॥ * ॥ అనువృత్తిః - అనుమరణమ్.

ఏవం సఙ్ఘాతమరణే పత్న్యాదీనాం సఙ్ఘాతక్రమేణ తద్వ్యతిరిక్తానాం ప్రత్యాసత్తివశేన క్రియాః కుర్యాదిత్యుక్తమ్, పిత్రోర్మృతిభేదేతు తేషాముభయేషాం సాపిణ్డ్యకాలనియమశ్చోక్తః, సర్వత్రపితృపూర్వమేవక్రియాకరణమితిచోక్తమ్, పిత్రోర్మృతిక్రమమిత్యాకాఙ్క్షాయామాహ—

మూ — పితాశౌచే మాతా మాత్రాశౌచే పితా వా మ్రియేత యన్మృతిః పూర్వంస్యాత్తత్సాపిణ్డ్యంత్రిపక్షే ఏవకుర్యాదితి దేవలః.

వ్యా — యన్మృతిః - యస్యయస్యవామృతిః, తత్సాపిణ్డ్యమ్ - పూర్వమృతసాపిణ్డ్యమిత్యర్థః । అత్రదేవలః ॥ శ్లో ॥ ఏకాగ్రమరణే పిత్రోరన్యస్యాన్యదినే మృతౌ । సపిణ్డనం త్రిపక్షే స్యాదన్యయానమృతిం వినా ॥ * ॥ ఏకస్యైకస్యావా, అగ్రమరణే - పూర్వమరణే, అన్యస్య అన్యస్యావా, అన్యదినే - దశాహమధ్యే అన్యతరదినే మృతౌ, పూర్వమృతస్యపూర్వమృతాయావా సపిణ్డనంత్రిపక్షఏవభవతి, ఏకదినమరణేఅనుమరణేచ ద్వాదశాహేసహైవ సాపిణ్డ్యమిత్యర్థః । పూర్వమృతస్య ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యంనిషేధతి లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ పితర్యుపరతేపుత్రో మాతుశ్శ్రాద్ధంనివర్తయేత్ । మాతర్యపిచవృత్తాయాం పితుశ్శ్రాద్ధంనివర్తయేత్ ॥ * ॥ మాత్రాశౌచమధ్యేపితరిమృతేమాతుః, శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, నకుర్యాత్ । తథాపితృదశాహమధ్యేమాతృమృతౌ పితుస్సాపిణ్డ్యంనివర్తయేత్, ద్వాదశాహేనకుర్యాత్కింతు త్రిపక్షఏవేత్యర్థః.

మూ — యదిదమ్పత్యోస్సహ మృతిస్స్యాత్సహైవ దాహాదిక్రియాః కుర్యాత్.

వ్యా — సంఘాతమరణత్వేన ప్రత్యాసత్తివశాత్పితుర్దాహాదిక్రియాణాంపూర్వకర్తవ్యత్వేప్రాప్తేతదపవాదకమిదంసూత్రమ్ । అత్రసూత్రమ్

॥ హా ॥ సహ ప్రమీతయోస్సహైవ పితృమేధః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవకారాత్పృథక్కరణనిషేధః । అత్ర సహశబ్దః ప్రాగ్దహనాదన్యతరమృతిసాహిత్యపరః న త్వేకక్షణవియోగపరః । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలమృతౌ పిత్రోః పితృమేధక్రియా సహ । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం చైవ సహ వా పృథగేవ వా । ఏకతన్త్రేణ జలం దద్యాచ్ఛ్రాద్ధం చైకదినే తయోః ॥ సహచస్మానిరోహం చ శాన్తిహోమం సమాచరేత్ ॥ తన్త్రేణ శ్రపణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ । తత్ర ద్వయోర్నిమిత్తౌ ద్వౌ బ్రాహ్మణా పితరైస్సహ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ ॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహమృత్యౌ తు సహ స్యాద్దహనక్రియా । పృథక్పిణ్డోదకాదీని యథావిధి సమాచరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహమృత్యౌ తు పితృమేధక్రియా సహ । కుణ్డమేకం పృథక్పిణ్డజలాంజలిశిలాస్తథా ॥ * ॥.

మూ — ప్రాగ్దహనాదన్యతరాత్యయే చైవమ్.

వ్యా — ఇదం న వక్తవ్యమ్, పూర్వోదాహృత వచనైరేవ సహక్రియా సిద్ధేః । మైవమ్, “ సజ్ఞాతమరణేఽపి చ ” ఇతి దేవలవచనేన సహక్రియా ప్రాప్తేర్దహనానన్తరమన్యతరాత్యయే పృథక్క్రియావిధిపరత్వాత్ । అతో దాహాత్ప్రాక్పితుర్మాతుర్వా పశ్చాన్మృతౌ తయోస్సహైవ దాహాది క్రియాః కుర్యాత్తదూర్ధ్వం తు పృథగేవ క్రియా । తథా హారీతః ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహమృత్యౌ తు సహ దాహాదికాః క్రియాః । ప్రాగ్దాహాదన్యనాశే చ తదూర్ధ్వం తు పృథక్క్రియా ॥ * ॥.

అత్ర విశేషమాహ —

మూ — అత్ర విశేషో హిరణ్యశకలం నగ్నప్రచ్ఛాదనం వా సతిలోదకం పిణ్డమేకోత్తరం నవశ్రాద్ధం సోదకుమ్భవృషోత్సర్గషోడశశ్రాద్ధానీతి పృథక్పృథగ్భవన్తి, చరుకార్యం చితిః కుణ్డమస్థిసఞ్చయనం శాన్తిహోమశ్చ తన్త్రమ్.

వ్యా — అత్ర - సహమరణే, విశేషః - సామాన్యవిలక్షణో ధర్మః, తమేవాహ హిరణ్యశకలమిత్యాదినా । అత్ర స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిసపిణ్డ్యన్తం ప్రేతకార్యాణి యాన్యపి ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవ చ ॥ ప్ర

దక్షిణముపస్థానం చరుకార్యం చితిస్తథా ॥ సఞ్చయస్తర్పణం గర్తస్సపిణ్డీకరణం సహ ॥ * ॥ అత్ర సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణం తిథ్యైక్యే అన్యథా యథాతిథ్యేవ, “ ॥ శ్లో ॥ ఉత్పత్తౌ చ విపత్తౌ చ మైథునే దన్తధావనే । అభ్యఙ్గే వృద్ధిస్నానే తిథిస్తాత్కాలికీ స్మృతా ॥ పారణే మరణే చైవ తిథిస్తాత్కాలికీ మతా ॥ ” ఇత్యాదివచనైః కాలనిర్ణయాత్ । స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ పితుస్సహైవ మాత్రా చ సపిణ్డీచ సుతేన తు । జ్యేష్ఠేన సహ కర్తవ్యా నిమిత్తార్థం పృథగ్భవేత్ ॥ * ॥ నిమిత్తార్థమ్ - నిమిత్తోద్దేశేన క్రియమాణం ప్రేతైకప్రయోజనమ్, తచ్చ - క్షుత్తృష్ణాశామకం జలాఞ్జలిపిణ్డప్రదానసోదకుమ్భశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధప్రేతత్వవిమోచకషోడశశ్రాద్ధవృషోత్సర్గాదికమ్, ప్రేతతృప్తికరం ప్రేతహోమాగ్నౌ భోజనపిణ్డదానదక్షిణాదికం చ పృథక్కర్తవ్యమ్ । తన్త్రమ్ - ఉపకారకమ్, చితికుణ్డశాన్తిహోమపాకవైశ్వదేవవరణాదికం పృథఙ్నకర్తవ్యమిత్యర్థః.

పూర్వోదాహృతవచనసిద్ధమర్థమాహ —

మూ — సర్వత్రైకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాదిషు నిమిత్తవరణహోమాపృథగ్భవతః పాకహోమవైశ్వదేవాదితన్త్రమ్.

వ్యా — ఏకోద్దిష్టశబ్దేన మాసికానుచ్యన్తే, ఆదిశబ్దేన ప్రత్యాబ్దికమ్, వైశ్వదేవాదీత్యాదిశబ్దేన పితృవిష్ణువరణమ్.

ఉక్తం ధర్మమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — అనుమరణే చైవమ్.

వ్యా — యత్తన్త్రతః పార్థక్యేన చ సహమరణే కర్తవ్యముక్తం తదనుమరణేపి సమానమిత్యర్థః । ఏవమిత్యతిదేశాత్తయోర్న్యూనత్వశఙ్కాం నిరస్యతి.

మూ — అత్ర విశేషః, స్నాత్వా శక్తిశ్చేద్దత్వా బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతా ప్రీతా పకస్తుతీయమాసాద్య స్రగ్వస్త్రైరుపవీజ్య చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే యీత. తత్ర కర్తా పత్నీముపనిపాతయతి “ఇయం నారి” ఇతి సమానమత ఊర్ధ్వం సద్యః పాపాని నిర్ధూయ దమ్పతీ విమానవన్తౌ విహరతః.

వ్యా — అత్ర విశేష ఇతి సహమరణోక్తాదతిదిష్టాదపి ధర్మాదనుమరణే విలక్షణో ధర్మోఽస్తీత్యర్థః, తమేవాహ స్నాత్వేత్యాదినా । అత ఊర్ధ్వమ్-

పత్న్యుపనిపాతనాత్పరమ్, హిరణ్యశకలనిధానాదిస్నానాన్తంసర్వంకర్మ సాధారణమిత్యర్థః । అత్ర హేమాద్ర్యాదిగ్రన్థేషు ॥ శ్లో ॥ తథాఽనుమరణే పత్నీస్నాత్వాభర్త్రాసహైవతు । పథస్తురీయమాసాద్య సిగ్త్వాత్రైరుపవీజ్య చ ॥ నమస్కృత్యచితారూఢంభర్తారంచప్రసన్నధీః । ప్రదక్షిణంపరీత్యాథభర్తుర్దక్షిణమావిశేత్ ॥ ఇయంనారీతిమన్త్రేణ శాయయేన్మాతరంసుతః । ఊహేనవాకహేదూర్ధ్వమాస్నానాత్పతినాసమమ్ ॥ అథవాసకలాన్మన్త్రాన్జపతేదధ్వర్యుణాసహ । పావకంప్రవిశేత్తత్ర భర్తుశ్చోర్ధ్వంపృథగ్విధిః ॥ ఉభయోస్సహసఙ్కల్పః కుణ్డమేకంపృథక్శిలా । వాసస్తిలోదకంపిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనంనవమ్ ॥ షోడశంచ వృషోత్సర్గస్సోదకుమ్భం పృథక్పృథక్ । సహచర్మాధిరోహశ్చ సపిణ్డీకరణంసహ ॥ నిమిత్తహోమావరణే శ్రాద్ధమేకోత్తరంపృథక్ । వైశ్వదేవశ్చ పాకశ్చ హోమోఽన్నాద్యైస్సహేష్యతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ఆరుహ్యపత్నీనిధనం గతాచేదేకాంచితింనిర్మలధీస్స్వభర్త్రా । దశాహహోమశ్శ్రపణంచ తన్త్రాత్పిణ్డోదకాదీని పృథగేవకుర్యాత్ ॥ * ॥ ప్రసన్నధీర్నిర్మలధీరిత్యేతాభ్యాందేహవిస్మారకకళఙ్కలేశ రహితాయా ఏవానుమరణాధికార ఇతిద్యోత్యతే । పత్నీతి స్వైరిణ్యాదేరనధికార స్సూచ్యతే । పత్నీ - పతివ్రతా । తల్లక్షణముక్తంవిజ్ఞానేశ్వరేణ ॥ శ్లో ॥ ఆర్తార్తేముదితేహృష్టా ప్రోషితేమలినాకృశా । మృతేమ్రియేతయానారీ సాస్త్రీజ్ఞేయాపతివ్రతా ॥ * ॥ నను “ ॥ శ్లో ॥ యాస్త్రీబ్రాహ్మణజాతీయా మృతంపతిమనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానంనపతింనయేత్ ॥ ” ఇతినిషేధాత్కథమనుమరణవిధానమితిచేన్న, పరిహృతత్వాత్ । తథావిజ్ఞానేశ్వరః “ ॥ శ్లో ॥ మృతానుగమనంనాస్తి బ్రాహ్మణ్యా అనుశాసనాత్ ॥ ” ఇత్యాదీనిపృథక్చిత్యారోహణవిషయాణి, “ ॥ శ్లో ॥ పృథక్చితింసమారుహ్య నవిప్రాగన్తుమర్హతి । ” ఇతివిశేషస్మరణాత్ । అనేనతు క్షత్రియాదిస్త్రీణాం పృథక్చితిరనుజ్ఞాయతే ॥ * ॥ ఇతి । కించ “ భర్తరిప్రేతే బ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణంవా ” ఇతివిష్ణుస్మరణాదన్వారోహణేమహానభ్యుదయః । తథాశఙ్ఖాఙ్గిరసౌ ॥ శ్లో ॥ తిస్రఃకోట్యోఽర్ధకోటిశ్చ యానిరోమాణిమానుషే । తావత్కాలంవసేత్స్వర్గే భర్తారంయాఽనుగచ్ఛతి ॥ వ్యాళగ్రాహీ యథావ్యాళం బిలాదుద్ధరతే

బలాత్ । ఏవముద్ధృత్యభర్తారం తేనైవసహమోదతే ॥ తత్రసాభర్తృపరమా
స్తూయమానాప్సరోగణైః । క్రీడతేపతినాసార్ధం యావదిన్ద్రాశ్చతుర్దశ
॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మఘ్నోవాకృతఘ్నోవా మిత్ర
ఘ్నోవాభవేత్పతిః । పునాత్యవిధవానారీతమాదాయమృతాతుయా ॥ * ॥
హారీతోపి ॥ శ్లో ॥ మాతృకంపైతృకంవాపి యత్రసైషాప్రదీయతే । కు
లత్రయంపునాత్యేషా భర్తారంయానుగచ్ఛతి ॥ భర్త్రాసహానుమరణమా
చణ్డాలంవిధీయతే । పృథక్చితిర్వారాజ్ఞ్యాదేర్నవిప్రాయాఃపృథక్చితిః ॥ * ॥
ఔర్వః ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాశ్చగర్భిణ్యో హ్యదృష్టరజసస్తథా । రజస్వలా
రాజసుతేనారోహన్తి చితాంశుభే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ సార్తవా
సూతికావాపి భర్త్రానుమరణోత్సుకా । సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుఃపా
పాపహారిణీ ॥ బాలాపత్యాతుయానారీ భర్త్రాసహనసావ్రజేత్ । రజస్వ
లానగచ్ఛేత్తు గర్భంరక్షేత్తుగర్భిణీ ॥ * ॥ అత్రషోడశీగ్రహణాగ్రహణవ
ద్విధినిషేధదర్శనాద్యద్యపి తుల్యవికల్పఃప్రాప్నోతి, తథాపి, “ భర్త్రా
నుమరణోత్సుకా ” ఇతి పుత్రక్షేత్రధనధాన్యాది వనసారయాశ్చవా పా
తివ్రత్యధర్మహీనాయావా సంసారదుఃఖబన్ధువియోగాద్యుపాధితోవిపణ్ణా
యావా ప్రతిషేధోద్రష్టవ్యః । అత్ర దేశాన్తరే భర్తృమరణేప్యగ్నిప్రవే
శశ్శ్రూయతే ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్ ।
నిధాయోరసి సశ్రద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్ ॥ * ॥ అత్రసన్నిధౌ చితా
రోహణం పరోక్షేఽగ్నిప్రవేశ ఇతి వివేకః । అయంచాగ్నిప్రవేశః క్షత్రి
యాదివిషయః, విప్రాయాఃపృథక్చితినిషేధాత్ । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥
సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తివిజ్ఞేయోమృ
తేభర్తరికర్హిచిత్ ॥ బాలాపత్యాతుయానారీ సూతికావా రజస్వలా ।
సర్వాసామపిచస్త్రీణామేషసాధారణోవిధిః ॥ * ॥ బహ్వీనామేకభర్తృ
కాణామనుమరణం భర్తృభక్తానామేవేతిజ్ఞాపనాయ సాధ్వీనామేవేతివిశే
షణమ్ । ఇదంచముముక్షువిషయేత్యాజ్యమేవ । తథాచశ్రుతిః “ తస్మాదిహా
నపునరాయుషస్స్వః కామీప్రేయాత్ ” ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాప్యర్థస్సమ
ర్థితః ॥ వా ॥ స్వఃకామ్యాయుషః ప్రాఙ్నప్రేయాదితి స్వర్గఫలోద్దేశే
నాయుషఃప్రాగాయుర్వ్యయోనకర్తవ్యోమోక్షార్థినా, యస్మాదాయుష

శ్చైషపతిర్నిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానేనతత్పితాన్తఃకరణకలఙ్కస్యశ్రవణ
మననన నిదిధ్యాసనాది సమ్పత్త్యాసత్యాత్మజ్ఞానేన నిత్యనిరతిశయానన్ద
బ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణ మోక్ష సంభవస్తస్మాదనిత్యాల్పాస్థిర స్వర్గకామన
యాఽఽఽయుర్వ్యయో నకర్తవ్య ఇత్యర్థః । అతశ్చ మోక్షమనిచ్ఛన్త్యా అని
త్యాల్పసుఖరూప స్వర్గార్థిన్యా అనుగమనం యుక్తమ్., ఇతరకామ్యానుష్ఠా
నవదితిసర్వమనవద్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — యదిగర్భిణీమ్రియేత సఙ్కల్పాది సమానమత్రవిశేషోఽప
రేణ దహనదేశం నిహితాయాజఠరమ్ “ హిరణ్యగర్భస్సమవర్త
త ” ఇతిస్వధితినా సవ్యతఉల్లిఖ్య గర్భముద్ధృత్య యదిజీవతి శి
శుః “ జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే ” ఇత్యను
మన్త్య్ర హిరణ్యశకలమన్తర్ధాయ శిశుం సంస్నాప్య గ్రామ
మానీయ “ యస్తేస్తనశ్శశయః ” ఇతి స్తనంప్రదాపయేత్సయ
ది మృతస్స్యాత్తం సంస్నాప్య ఘృతేనాభ్యజ్యాలఙ్కృత్య నిఖ
నేత్తదిదం విధానంషణ్మాసాదూర్ధ్వం కుర్యాదథాస్యాఉదరే “ శ
తాయుధాయ ” ఇతిపఞ్చభిః, “ ప్రయాసాయస్వాహా - ప్రా
ణాయస్వాహా - పూష్ణేస్వాహా ” ఇతిత్రిభిరనువాకైశ్చ ప్రతి
స్వాహాకారం హుత్వా సూచ్యా జఠరం సూత్రేణ సన్ధాయ చి
త్యారోపణాది కర్మ ప్రతిపద్యతే.

వ్యా — సఙ్కల్పాది సమానమితి - సఙ్కల్పప్రభృతి దహనదేశ ప
శ్చాద్భాగే శవంనిధాయేత్యన్తం నిర్విశేషమిత్యర్థః । అన్తర్ధాయ - శిశౌ
హిరణ్యశకలం నిధాయ, షణ్మాసాదూర్ధ్వమితి కాలగ్రహణం దైవాత్ ష
ణ్మాసే సంస్కారాకరణాపేత్యతాప్రత్యర్థమ్, జఠరశబ్దేనోల్లిఖితోదర
సవ్యపార్శ్వముచ్యతే । అత్రస్మృతిసఙ్గ్రహః ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాదూర్ధ్వ
మాసూతే మ్రియేతయది గర్భిణీ । చితౌపశ్చాన్నిధాయైనాం సవ్యోదర
ముఖోల్లిఖేత్ ॥ హిరణ్యగర్భమన్త్రేణ సముల్లిఖ్య తముద్ధరేత్ । మృతశ్చే
దుద్ధృతోగర్భో ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి ॥ జీవేచ్చేజ్జీవతుమమ పుత్రఇత్య
నుమన్త్రయేత్ । అన్తర్ధాయ హిరణ్యంతమభిషిచ్య జలైశ్శిశుమ్ ॥ గ్రా
మం గత్వాశిశోర్దద్యాద్యస్తేస్తనఇతి స్తనమ్ । సురక్షితం కుమారం తంక్రి

త్వా గత్వా శ్వశవాన్తికమ్ ॥ శతాయుధాయేత్యాజ్యానీరుపరేజుహుయాత్త
తః । ప్రయాసాయేతి హుత్వా చ ప్రాణాయేత్యనువాకతః ॥ పూష్ణే
స్వాహేతి హుత్వా చ సర్వాయోదరమవ్రణమ్ । చితిమారోప్య తాం ప్రే
తాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఆజ్యానీః - శతాయుధాయేత్యా
ద్యాః పఞ్చర్చః, "శతాయుధాయ శతవీర్యాయ" ఇత్యుపక్రమ్య "శ
న్తోకాయ తనువేస్యోనః" ఇత్యన్తమ్, "పఞ్చర్చోఽధీత్యాజ్యానీరేతాః"
ఇతి శ్రుతేః । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అథ గర్భిణ్యన్తర్వత్నీ మ్రియేతా
త ఊర్ధ్వం క్రియతే శ్మశానం నీత్వా దహనదేశం జోషయేత్తస్యచితామ
పరేణ సవ్యేన ప్రేతస్యోదరం లిఖేత "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే"
ఇత్యనులేఖనదృష్టం కుమారమనుమన్త్రయతే "జీవతు మమ పుత్రో దీ
ర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే" ఇత్యథ బాలం సంస్నాపయేయుర్హిరణ్యమన్త
ర్ధాయ జీవన్తం గ్రామమానయన్తి "యస్తే స్తనశ్శశయః" ఇతి స్తనం
ప్రదాయ తస్మిన్నుదరే ఆజ్యానీర్జుహోతి "శతాయుధాయ శతవీర్యా
య" ఇతి పఞ్చ "ప్రయాసాయ స్వాహా - యాసాయ స్వాహా" ఇత్యను
వాకేన "ప్రాణాయ స్వాహా - వ్యానాయ స్వాహా" ఇత్యనువాకేన "పూ
ష్ణే స్వాహా - పూష్ణే శిరసే స్వాహా" ఇత్యనువాకేన చ సూచ్యాజఠరమవ్ర
ణం కుర్యాత్ప్రేతం చితిమారోప్య విధినా దాహయేదష్టకా ధేనుం నీలధేనుం
భూమిధేనుమితి చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ధేనుప్రదానమత్రాధికమ్.

పత్నీనాం సంఘాతమరణే సంసృష్టాగ్నివిభాగక్రమమాహ —

మూ — పత్నీనాం బహుత్వే యద్యేకాసంస్థితా యద్యగ్నిస్సంసృష్టస్స్యా
త్తాం సంసృష్టాగ్నినా దహేద్యద్యనేకాః "సప్త తే అగ్నే" ఇ
తి పూర్ణాహుతిం హుత్వా "అచ్ఛాగిరః" ఇతి సంసృష్టాగ్నిం
విభజ్య తత్తద్భాగం నిర్దిశ్యాస్యా అయమస్యా అయమితి, "అ
గ్నయే వివిచయే స్వాహా" అనాజ్ఞాతత్రయం వ్యాహృతీశ్చ ప్ర
తిభాగం హుత్వా దక్షిణాంశేన జ్యేష్ఠామన్యాం శేషైరన్యాః క్రమా
ద్దహేదత్ర చితిశ్చ క్రియా చ పృథక్స్యాత్.

వ్యా — తత్తద్భాగమితి - ఇదం బ్రహ్మణ ఇదం హోతురిదమధ్వ
ర్యోరిత్యాదిషు స్వస్వభాగపృథక్కరణార్థతయా, ఏవం నిర్దేశదర్శనాదితి

భావః । దక్షిణాంశేనేతి - జ్యేష్ఠాయా దక్షిణో భాగ ఇతి విభాగదర్శనాదితి భావః । న్యాయస్తూభయత్ర తుల్యః । చితిశ్చేతి స్పష్టార్థమ్ । దమ్పత్యోరేవ చిత్యాదేరైక్యవిధానాత్కర్తృభేదే తాసాం పృథక్ పృథక్క్రియాప్రవృత్తేరవివాదః । కర్త్రైక్యే త్వభ్యర్హితత్వాత్స్వమాతుః పూర్వం కృత్వా మృతిక్రమాజ్జ్యేష్ఠక్రమాద్వా క్రియాః కుర్యాత్ , యది పుత్రవ్యతిరిక్తః కర్తా తదా మృతిక్రమాదేవేత్యలమ్ । అత్ర స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌ సంసృష్టే సమిధౌ ద్వే ప్రతాపయేత్ । అయన్తే యోనిరృత్వియ ఇత్యేవం యుగపత్తయోః ॥ సప్త తే అగ్న ఇతి చ హుత్వా పూర్ణాహుతిం తతః । అచ్ఛా గిరో మతయ ఇతి విభజ్యాగ్నిం తతః పునః ॥ న ప్రతిష్ఠాసమిత్తస్మిన్ప్రహరేదేకమేవ హి । ఆజుహ్వానేతి మన్త్రేణ ప్రాయశ్చిత్తం తతో హునేత్ ॥ అయాశ్చ వ్యాహృతీశ్చైవ ఘృతం హుత్వా తతః పునః । ఏవం విభజ్య చైకేన స్మార్తం కర్మ సమాచరేత్ ॥ సంసృష్టాగ్నౌ గృహస్థస్య విధిరుక్తో మనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతిశ్చేదగ్నిం సమారోపణతో విభజ్య । పూర్వస్య హోతుర్వివిచం చ హుత్వా పశ్చాచ్చ హోతుః పథికృచ్చ సోఽపి ॥ * ॥ ఇతి । సోఽపి - వివిచిరపి .

మూ — యది సూతికోదక్యా వా ప్రమేష్ట కథం సంస్కుర్యాచ్ఛుద్ధాద్భిరభిషిచ్య పఞ్చగవ్యైః కుశవారిభిశ్చ తతో యదన్తి యచ్చేతి సప్తభిః పావమానీభిః కయానశ్చిత్ర ఆపో అస్మానితి ద్వాభ్యాం యజుస్సామ పవిత్రాభ్యాం హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతసృభిః పవమానస్సువర్చన ఇత్యనువాకేన చాభిషిచ్య ధౌతం పరిధాయ కృచ్ఛ్రప్రతినిధిం ద్రవ్యం దత్వా సఙ్కల్పాది కర్మ ప్రతిపద్యతే.

వ్యా — ప్రమేష్ట - మృతా " యదన్తి యచ్చ దూరకే " ఇతి సప్తర్చః । పావమాన్యః ఋగ్వేదే పఠ్యన్తే । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సూతికాం స్నాపయిత్వా తు గవ్యైః ప్రేతాం రజస్వలామ్ । వస్త్రాన్తరావృతాం కృత్వా దాహయేద్విధిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యామరణే ప్రాప్తే సూతికామరణే తథా । అస్పృశ్యవచనాత్పూర్వం లౌకికైరభిషేచయేత్ ॥ ఉద్ధృతైరమ్బుభిః శుద్ధైః స్నాపయిత్వా తతః పునః । సప్తభిః పావమానీభిర్యదన్తి యచ్చ దూరకైః ॥ యజుస్సామ పవిత్రాభ్యాం

గోమూత్రేణోదకేనవా । స్నాప్యపవిత్రై ర్బల్లిజ్ఞైర్హిరణ్యవర్ణాదిమన్త్రైః ॥ స్నాపయిత్వాఽథగవ్యైశ్చ శవధర్మేణ దాహయేత్ ॥ * ॥ పవిత్రైః. "పవమానస్సువర్చనః" ఇత్యేతేనానువాకేన, "హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయఃపావకాః" ఇత్యాద్యయశ్చతస్రఋుచో హిరణ్యవర్ణాది మన్త్రైః । స్మృతిరత్నావళ్యాంచ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాంవా ప్రసూతాంవా యద్యాశౌచేమృతాం దహేత్ । కృచ్ఛ్రమేకం ప్రకుర్వీత తతశ్శుద్ధిర్విధీయతే ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ మృతాయాసూతికానారీయామృతాచరజస్వలా । పఞ్చగవ్యైఃపావమానైర్యశ్శవశుద్ధిఃపృథగ్విధైః ॥ ప్రాయశ్చిత్తం తతఃకృత్వా శవధర్మేణ దాహయేత్ ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తమ్ - ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రమ్ । తదా తదనుష్ఠానాసమ్భవా త్తత్ప్రతినిధిరేకాగాః షష్టిబ్రాహ్మణ భోజనానివా శక్త్యపేక్షయా నిష్కంతదర్ధం పాదంవా ద్రవ్యందేయమ్ .

మూ — అథాస్థిసఞ్చయనం చతుర్థేఽహ్ని విప్రాణాం విహితం పఞ్చమ సప్తమ నవమాహేష్వన్యేషాం క్రమాత్కుర్యాత్ .

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవ సప్తమేనవమేతథా అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాద్వర్ణానామనుపూర్వశః ॥ * ॥ పారస్కరః ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనివిప్రస్య షష్ఠేవైతుక్షత్రియస్యతు । అష్టమేదశమే చైవ విధిస్స్యాద్వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవ సప్తమేనవమేతథా । అస్థిసఞ్చయనంకార్య మితివిష్ణుస్మృతౌస్మృతమ్ ॥ * ॥ స్మృతినక్షత్రేహేచ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేసఞ్చయఃకార్యో బ్రాహ్మణస్యాథపఞ్చమే । రాజ్ఞోవైశ్యస్య సప్తాహేశూద్రస్యనవమేదినే ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బశ్చ। ॥ వా ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యాం పఞ్చమ్యాంసప్తమ్యాంవాఽస్థీని సంచిన్వన్తి ॥ * ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యామ్ - చతుర్థ్యామిత్యర్థః, బహుస్మృత్యానుగుణ్యాత్ । పరాశరశ్చ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనికర్తవ్య మస్థిసఞ్చయనం నృప ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంబహుస్మృతివిహితత్వాద్విప్రస్య చతుర్థేఽహన్యేవాస్థిసఞ్చయః కార్యః । తత్రకథంచిదసమ్భవే కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ అపరేద్యుస్తృతీయేవా చతుర్థేపఞ్చమేషివా । సప్తమేనవమేవాపి హ్యస్థిసఞ్చయనంభవేత్ ॥ * ॥ అపరేద్యురితి చతుర్థాహే దర్శసమ్భవవిషయమ్,

“ అస్థిసఞ్చయనంచైవ దర్శాత్పూర్వంసమాచరేత్ ” ఇతిస్మరణాత్ । సం
వర్తశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయే వా పఞ్చమేసప్తమేపివా। అస్థిసఞ్చ
యనంకుర్యాద్దినేతద్గోత్రజైస్సహ ॥ * ॥ సమ్భవేతుచతుర్థాహఏవ, బ
హుస్మృతిసిద్ధేః । తథా ఽఽశ్వలాయనః ॥ వా ॥ చతుర్థేపఞ్చమేవాఽస్థిస
ఞ్చయస్సప్తమేనవమేవా ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ వా ॥ చతుర్థదివసేఽస్థిసఞ్చ
యనంకుర్యాత్తేషాంచగఙ్గాంభసిప్రక్షేపః అన్యేషాంతుత్రయాదీనాంపఞ్చ
మాహాదిషుకార్యమ్ ॥ * ॥ బోధాయనీయే ॥ వా ॥ ఏకస్యాం వ్యుష్టా
యాం త్రిషు పఞ్చసు వా సప్తసు వా నవస్వేకాదశసు వా అర్ధమాసే
మాసే ఋతౌ సంవత్సరంవా సమ్పాద్యాస్థి సఞ్చినుయుః ॥ * ॥ ఏ
కాదశాహాది విధానం ద్వాదశాహవ్యతిరిక్త కాల సపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్,
అన్యథా పితృత్వం ప్రాప్తస్య “ ఉత్తిష్ఠప్రేహి ” ఇతిమన్త్రార్థవిరోధా
త్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ । ” ఇ
త్యాదిస్మృతివిరోధాచ్చ.

మూ — అత్ర దాహాదిదినసఙ్ఖ్యానం స్మృతాహాదివాఽనాహితాగ్నేః.

వ్యా — అస్థిసఞ్చయనే సర్వేషాం దహనాద్యేవచతుర్థాదిదినగణనం
కార్యమనాహితాగ్నేర్మరణాదివేతి వికల్పః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥
అనగ్నిమతఉత్క్రాన్తే స్సాగ్నేస్సంస్కార కర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనం
దాహాన్మృతాహస్తు యథాతిథి ॥ * ॥ బ్రాహ్మేపురాణే ॥ శ్లో ॥ అనాహి
తాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తుదాహతః । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్స్వశా
ఖోక్తవిధానతః ॥ దాహాదివా చతుర్థేఽహన్యనగ్నేరస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥.

మూ — నాతిక్రమేద్దశమదినం ద్వాదశాహాదన్యత్ర సాపిణ్డ్యేతస్య
ప్రాగేవ తత్కుర్యాత్.

వ్యా — గృహ్యపరిశిష్టే ॥ వా ॥ అస్థిసఞ్చయనం సంవత్సరాన్తేచే
త్సాపిణ్డ్యమూర్ధ్వం దశమ్యా అయుగ్మాసు తిథిషు ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం
చేదన్తర్దశాహే షష్ఠాష్టమదశమాహ వర్జమేకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — సద్యస్సఞ్చయోఽస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహేచ.

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసఞ్చ
యనంభవేత్ । అస్థ్నాంప్రతికృతేర్దాహే సద్యస్సఞ్చయఇష్యతే ॥ యథా

పలాశ వల్కైర్ద్వైఃకృత్వా ప్రతికృతిం దహేత్ । భస్మాస్థివత్సఞ్చను యాత్సదోష్యమన్త్రం జపేత్తువా ॥ * ॥.

శ్వాదిభిశ్శవాదిదూషణే స్మృతివచనాన్యుదాహరతి —

మూ — అత్రస్మరన్తి ॥ శ్లో ॥ శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామ్యసూ కరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం స్పర్శనం చేత్ప్రమాద తః ॥ గవ్యైఃప్రక్షాల్య కృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచ సమాచరే త్ । శ్వభిర్గర్ధభచణ్డాలైశ్శవాస్థిస్స్పృశ్యతేయది ॥ పఞ్చపఞ్చచ తుఃపఞ్చ కృచ్ఛ్రాణాం త్రితయం చరేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — సృగాలః - శివా , గవ్యైః - పఞ్చగవ్యైః , కృచ్ఛ్రైః - ప్రాజాపత్యైః , ఆదిశబ్దాత్ఖగాదయఉచ్యన్తే, ఇదం కృచ్ఛ్రత్రయాచ రణం శ్వాదిభిశ్శవదేహస్పర్శే, అస్థిస్పర్శేతు పఞ్చవింశతిం వింశతిం త్రీన్ ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రాన్ శ్వగర్ధభ చణ్డాలస్పర్శే క్రమాదాచరేత్సూక రాది స్పర్శే కృచ్ఛ్రత్రయమితి వివేకః .

సఞ్చయనౌపయిక సమ్భారానాహ —

మూ — క్షీరముదకమాజ్యముదుమ్బరశాఖాం బృహతీఫలం నీలలోహి తసూత్రే శిలామయుగ్మముదకుమ్భంచాదాయ జ్యేష్ఠానుక్రమేణ శ్మశానంగత్వా సఙ్కల్ప్య క్షీరమిశ్రోదకేనోదుమ్బర శాఖయా తానుదహన్ “యన్తేఅగ్నిమమన్థామ” ఇతిపఞ్చభిః ప్రతిమన్త్ర మస్థీన్యవోక్ష్య దహనదేశాదఙ్గారాన్దక్షిణతోఽపనీయ పరిస్తీర్యా జ్యం దర్వీంచ సంస్కృత్య పరిషిచ్య వారణేనాన్యేనవా స్రువే ణ “అవసృజ పునరగ్నే” ఇతి తిసృభిః ప్రతిమన్త్రం హుత్వాప రిషిచ్యాస్థీన్యశేషాణ్యయుగ్మైరుదకుమ్భైరవోక్షేత్ .

వ్యా — అత్రసూత్రం ॥ వా ॥ క్షీరోత్సిక్తేనోదకేనోదుమ్బర శా ఖయాఽప్రక్వాథయంశ్శరీరాణ్యవోక్షతి “యన్తే అగ్నిమమన్థామ” ఇతిపఞ్చభిరథప వాఙ్గారాన్ దక్షిణాన్నిర్వర్త్య చతస్రస్స్రువాహుతీర్జు హోతి “అవసృజ” ఇతిప్రతిమన్త్రమయుగ్మైరుదకుమ్భైస్సవోక్షి తమవోక్షతి ॥ * ॥ ఇతి । క్షీరోత్సిక్తేన - క్షీరసంసృష్టేన, అప్రక్వాథయన్ అవోక్షణే శాఖామగ్నావదహన్ , అతఏవ - దహనదేశాదేవ , నిర్వర్త్య-

అపోహ్య, వారణేనాన్యేన వేతి భాష్యమ్ । అన్యేన - పాలాశేనాముష్క
కేణ వా । ప్రాస్తే ॥ శ్లో ॥ గచ్ఛేద్వృద్ధం పురస్కృత్య శ్మశానం దక్షి
ణాముఖః । క్షీరమిశ్రోదకైః ప్రోక్ష్య శమీసంయాత్యశాఖయా ॥ అఙ్గుష్ఠో
పనిష్ఠాభ్యాముపవిష్టశ్చ యథావిధి । అస్థీన్యాదాయ కుమ్భే వాన్యస్య గర్తే
వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ అత్ర స్వసూత్రానుక్తాపుక్తశాఖాలాభే వా శమీశా
ఖాగ్రాహ్యా । అత్ర సూత్రే అయుజ్మగ్రహణం యుగ్మవ్యావృత్త్యర్థమ్,
అత ఏకేనాప్యుదకుమ్భేనావోక్షణం భవతి । తథోక్తం బోధాయనీయే చ,
॥ వా ॥ ద్వ్యహే చతురహే సప్తాహే వోదకుమ్భమాదాయ శ్మశానం గ
త్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ద్వ్యహేఽస్థిసఞ్చయనోక్తిః పిత్రోరన్యేషాం త్ర్య
హే దర్శసమ్భవవిషయా .

అత్ర నియమమాహ—

మూ — అథాయుజః స్త్రియస్సఞ్చినుయురేకా వా యస్యాః పునః ప్ర
సూతిర్న స్యాత్తాస్సవ్యే హస్తే నీలలోహితసూత్రాభ్యాం బృ
హతీఫలమాబధ్య సవ్యేన పదాఽశ్మానమాస్థాయ నేత్రే నిమీల్య
సవ్యేన పాణినా "ఉత్తిష్ఠాతః" ఇతి మన్త్రేణ దన్తాస్థి శిరో
స్థి చాదాయ కుమ్భే వాససి వా నిధాయ "ఇతన్తపకమ్" ఇత్యం
సాస్థి బాహ్వస్థి చాదాయ నిధాయ "పరఊతపకమ్" ఇతి పా
ర్శ్వస్థిశ్రోణ్యస్థి చాదాయ నిధాయ "తృతీయేన జ్యోతిషా" ఇ
త్యూర్వస్థి జఙ్ఘాస్థి చాదాయ నిధాయ "సంవేశనః" ఇతి పాదా
స్థి సఙ్గృహ్య కుమ్భే నిదధ్యాత్ .

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అయుజః స్త్రియస్సఞ్చిన్వన్తి య
స్యాః పునర్విజననం న స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పునః ప్రసవయోగ్యతా విర
హస్మరణాత్కన్యకాక్షతయోన్యోర్వ్యావృత్తిః । విధవా వా వన్ధ్యా వా
వృద్ధా వాఽత్రాహేత్యర్థః । స్త్రీగ్రహణాత్పురుషనివృత్తిః । అత్ర య
ద్యపి బోధాయనే "యాస్య స్త్రీణాం ముఖ్యా సా సవ్యే హస్తే" ఇతి ప
ఠ్నాల్యైవ కర్తృత్వం ప్రతీయతే, తథాపి సూత్రకారమతేనాన్యస్యా
అపి కర్తృత్వమస్త్యేవ, "యస్యాః పునర్విజననం న స్యాత్" ఇతి లిఙ్గా
త్ । న హి మృతభర్తృకాయా అపి జననప్రసఙ్గః, అతో మృతస్య స్త్రీ

వాఽన్యా వా గ్రాహ్యా, అత్రాప్యయుజః స్త్రియ ఇతి స్త్రీయుగ్మనివృత్తిః, అత ఏకాపి భవతి, "యాస్యముఖ్యాస్త్రీణామ్" ఇతిస్మరణాచ్చ। అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ సవ్యే హస్తే నీలలోహితసూత్రాభ్యాం బృహతీఫలమాబధ్య సవ్యేనపదాఽశ్మానమాస్థాయ సవ్యేన పాణినా ప్రథమాఽనన్వీక్షమాణాఽస్థీన్యాదత్తే "ఉత్తిష్ఠాతః" ఇతి దద్భ్యశ్శిరసో వా తస్యాససి కుమ్భే వా నిదధాతి "ఇదన్తపకమ్" ఇతి ద్వితీయాఽంసాభ్యాం బాహుభ్యాం వా "పరఊతపకమ్" ఇతి తృతీయా పార్శ్వాభ్యాం శ్రోణిభ్యాం వా "తృతీయేన జ్యోతిషా" ఇతి చతుర్థ్యూరుభ్యాం జఙ్ఘాభ్యాం వా "సంవేశనః" ఇతి పఞ్చమీ పద్భ్య ఏవ వాఽయుజాకారం సుసఞ్చితం సఞ్చిన్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి। సర్వత్ర వా శబ్దశ్చ శబ్దార్థః। ప్రథమేత్యాదికథనం బహుస్త్రీసఞ్చయనవిషయమ్। అనన్వీక్షమాణేత్యస్యార్థో నేత్రే నిమీల్యేతి, నిధానే తు వికల్పః "నిఖననే కుమ్భ ఏవ సవ్యేన పాణినా" ఇత్యాపస్తమ్బః। "నవకుమ్భమాదాయ శ్మశానం గత్వా పలాశశఙ్ఖాన్వా నిహత్యాఙ్గుష్ఠోపమధ్యమయా చ సర్వాఙ్గులిభిర్వాఽస్థిసముచ్చిత్య" ఇతి బోధాయనః। "అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యామేకైకమస్థిసఙ్గృహయన్తో వదధ్యుః" ఇత్యాశ్వలాయనః.

తదాహ—

మూ — "అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యామస్థిసఞ్చినుయాత్" ఇత్యాశ్వలాయనః, "సర్వాఙ్గులీభిః" ఇతి బోధాయనః.

సఞ్చయే స్త్రీబహుత్వే నియమమాహ —

మూ — యద్యనేకాః స్త్రియః సఞ్చినుయుః ఫలబన్ధనాది ప్రత్యేకం సర్వాసాం సమానమేకైకేన మన్త్రేణైకైకాస్థిద్వయం సఞ్చినుయాదేవం పఞ్చ స్త్రియస్సమ్పద్యన్తే నిరవశేషం సర్వాణ్యస్థీని చాదాయ భస్మాభిసమూహ్య సంహత్య శరీరాకృతిం కృత్వా ప్రాచారాత్ప్రేతభక్ష్యాణి ప్రదాయ.

వ్యా — యదీత్యస్యార్థజాతం భాష్యోక్తమ్। నిరవశేషమితి దస్మాదస్థిభ్యోఽవశిష్టం శేషమస్థి చాదాయ కుమ్భే నిదధ్యాదిత్యర్థః। భస్మాభిసమూహ్యేత్యభిధానాద్భస్మాభిసమూహ్య సంహత్య శరీరాకృతిం కృ

త్వేన ప్రతిపత్తికర్మోక్తమ్ । సంహృత్య - హస్తాభ్యాం దృఢీకృత్య, భస్మ శరీరాకృతేః ప్రేతస్య క్షున్నివృత్త్యర్థమాచారాదపూపాది పఞ్చభక్ష్యాణిదద్యాత్, ప్రేతార్థత్వేన "అపూపవాంశ్చ ఘృతవాన్ క్షీరవాన్దధివాన్మధుమాంశ్చరురేహాసీదతు" ఇతి ప్రకరణోక్తస్యాపూపస్యాత్రాప్యవిరోధాత్, "పఞ్చాపూపానత్ర తేషాం ఘృతేనైకోఽభిఘారితః క్షీరేణైకోఽదధ్నైకో మధునైక ఉదకేనైకః" ఇతి బోధాయనదర్శనాచ్చ.

అనన్తరకృత్యమాహ —

మూ — అథసంస్కర్తా "ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి" ఇత్యస్థికుమ్భమాదాయోద్ధాయశమీమూలే పలాశమూలేదర్భాదిమూలే వాసురక్షణార్థంఖాత్వాతూష్ణీమస్థికుమ్భంతత్రగర్తే నిధాయ మృద్భిః ప్రచ్ఛాదయేత్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ శరీరాణ్యాదాయోత్తిష్ఠప్రేహీతి శమ్యాం పలాశమూలే వా కుమ్భం నిధాయ జఘనేన కుమ్భం కర్ష్వాదిసమానమాస్నానాదితి ॥ * ॥ శరీరాణి-అస్థీని । బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ పురుషసమ్మితం గజసమ్మితం వా గర్తం ఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భమవధాయ పునరభ్యర్చ్యైన్మృత్తికాభిః ప్రచ్ఛాదయేదేతద్యావద్వసతి తావత్స్వర్గే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యాస్థీని సఞ్చిత్య కుమ్భే తాని నిధాయ వై । ఘృతేన గన్ధతోయైశ్చ సిక్త్వా కుమ్భం నిధాపయేత్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మే చ ॥ శ్లో ॥ అస్థీన్యాదాయ కుమ్భే వా స్థాప్య గర్తే చ నిక్షిపేత్ । అపి కాజినవస్త్రైర్వా వేష్ట్యౌమకౌశేయ వర్ణకైః ॥ కుశరజ్వా దృఢం బధ్వా గఙ్గామ్భసి వినిక్షిపేత్ । అఘమర్షణసూక్తం తు యావన్మజ్జతి తజ్జపేత్ ॥ యావదస్థి మనుష్యాణాం గఙ్గాతోయేషు తిష్ఠతి । తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకే మహీయతే ॥ * ॥.

ఏతదాహ —

మూ — మహాతీర్థేవస్త్రాదినాబధ్వాఽస్థీని నిక్షిపేత్.

వ్యా — మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వాస్థీని గఙ్గాయాం నిక్షిపేత్స్వాపి వాక్షిపేత్ । తీర్థాన్తరే కురుక్షేత్రే దేశే వా సకుశే శుచౌ ॥ * ॥ నారదీయే చ ॥ శ్లో ॥ కేశో వాస్థి నఖో దన్తో భస్మ వాపి నరేశ్వర । గఙ్గాయాస్స్పర్శమాత్రేణ తం నయత్యచ్యుతం పదమ్ ॥ * ॥.

జఘనేనకర్షూః పలాశశాఖే శమీశాఖే వేత్యాద్యప్యవగాహస్త్రేధా తాపునాతీత్యత్రాపి సమానమిత్యాహ —

మూ — జఘనేనకుమ్భంకర్ష్వాది సమానమామ్నానాత్ .

వ్యా — సూత్రమప్యేవమేవ । కుమ్భమిత్యుపలక్షణమ్ । తీర్థైః క్షిప్రశ్చేపేచకర్షూదికార్యమ్, ఏవమ్ " ॥ శ్లో ॥ అస్థిదాహేతస్త్వేవాస్థ్నాం సద్యస్సఞ్చయనంభవేత్ । సద్యఃప్రతికృతేర్దాహే వస్త్రిజాపో విధీయతే ॥ " ఇత్యుక్తస్త్రిజాపోఽపి, " శివాన్వయమభివాజాసుత్తరేను, ప్రజయాస్మాన్రియావర్చసాసంసృజాథ " ఇత్యాదిలిఙ్గైః శ్రేయఃప్రాప్తిహేతుత్వావగమాత్సఞ్చయాఙ్గత్వాచ్చ .

దాహజనితతాపోపశాన్త్యై ప్రేతస్యశీతోపచారమాహ —

మూ — ఘృతేనాభ్యజ్యాస్థీని గన్ధవారిణాభిషిచ్యనిఖనేత్ .

వ్యా — అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ శమీపలాశశాఖాభ్యాముద్ధృత్యాస్థీనిభస్మతః । ఆజ్యేనాభ్యజ్యగవ్యేన సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ మృత్పాత్రసంపుటేకృత్వావస్త్రేణ పరివేష్ట్యవా । దేశేవాకుశదర్భాఢ్యే నిఖనేద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ .

క్రమమాహ —

మూ — పూర్వాహ్ణాపవాస్థిసఞ్చినుయాన్నాపరాహ్ణేనాశస్మరణాత్.

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనంకార్యం పూర్వాహ్ణేతుశుభావహమ్ । మధ్యాహ్నేమధ్యమంప్రోక్తమపరాహ్ణేవినాశనమ్ ॥ * ॥ .

మూ — యదిశ్మశానాగ్నిరనుగతస్స్యాత్తతస్సఙ్కల్ప్య, " అపహతా అసురాః " ఇతి తద్భస్మ ప్రోక్ష్య, " అయన్తేయోనిరృత్వియః " ఇతిసమిధ్యగ్నిం సమారోప్య లౌకికమగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య " ఆజుహోత నః - ఉద్బుధ్యస్వ " ఇతి ద్వాభ్యాం సమిధమాధాయ పరిస్తీర్యాజ్యందర్వీంచ సంస్కృత్య పరిషిచ్య " అయాశ్చ - అగ్నిర్హోతా " ఇతిద్వాభ్యాం " బ్రాహ్మణఏకహోతా " ఇత్యనువాకేన ప్రతివాక్యచతుష్టయమ్ " మనోజ్యోతిర్జుషతామ్ - యన్మ ఆత్మనః " ఇతిద్వాభ్యామ్ " భూరగ్నయే " ఇతి చతుర్భిర్వ్యాహృతీభిశ్చహుత్వాఽగ్నింపరిషిచ్యతతఃకర్మప్రతిపద్యతే .

వ్యా — సఙ్కల్ప్య - అముష్య ప్రేతస్య శ్మశానాగ్నిసన్ధానం కరిష్యే త్యాఘార్య। “అగ్నిర్జ్ఞాతా” ఇత్యాది వాక్యచతుష్టయమేకో మన్త్రః। “భూరగ్నయేచ - భువో వాయవేచ - సువరాదిత్యాయచ - భూర్భువస్సువ శ్చన్ద్రమసేచ” ఇతిచతుర్భిర్మన్త్రైః। అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అ థయద్యుపనయనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జ్ఞాతకాగ్నిశ్శ్మశానాగ్నిరాచతుర్థాదాద శాహాదాస్థిసఞ్చయనాద్వాఽనుగతస్స్యాత్ “అపహతా అసురాః” ఇతి ప్రోక్ష్య క్షిప్రం భస్మసమారోపణమ్, “అయన్తే యోనిర్ఋత్వియః” ఇతిసమిధసమారోప్య లౌకికాగ్నిమాహృత్య సమిధమాదధాతి, “ఆజుహ్వా నః - ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే” ఇత్యాద్యాభ్యాం సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి, అయాశ్చాగ్నే పఞ్చహోతా బ్రాహ్మణఏకహోతా మనస్వతీమిన్ద్రాహుతీర్మహావ్యాహృతీర్వ్యాహృతయశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర సంవాద్యసూత్రేణైవ సంవాదకసూత్రార్థో వివృతః। స్వసూత్రానుక్తస్యావిరుద్ధస్యాఽన్యతో గ్రాహ్యత్వ వచనాదవిరోధః.

యద్యస్థి ప్రవాహహృతం ప్రతికృతిదాహో వా తత్రాస్థ్యభావా త్కథం సఞ్చయ ఇత్యత్రాహ —

మూ — యద్యస్థిజలౌఘాదిహృతం స్యాత్తద్భస్మ వా తద్దేశమృల్లోష్టాని వాఽస్థివత్సఞ్చినుయాద్యది స దేశో నదీభూతో హ్రదో వా స్యాత్తత్రగత్వా మన్త్రమాత్రం వా జపేన్నలోపయేదన్యథా శ్మశానవాసినశ్శపన్తి.

వ్యా — అత్ర స్మృతిసఙ్గ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాత్పూర్వం ప్రమాదేన హృతం యది। అస్థిప్రతికృతిం కృత్వా తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థివత్సఞ్చయేద్విద్వాన్ లోష్టంవా భస్మ వా తతః। ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రంతు జపేద్బుధః ॥ దేశాన్తరమృతానాంచ రాజభిర్వా విషాదిభిః। తేషామఙ్గం పలాశాద్యైస్సకృత్వా దేహం దహేత్పునః ॥ శవవత్ప్రతిపత్తిశ్చ హ్యాజ్యాగ్నిస్పర్శనంవినా ॥ జలప్రవాహేకూలేవా తీరేవాఽథ సరిద్వృతే। జలౌఘేవాస్థినాశేతు తన్మన్త్రంతు జపేద్బుధః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనే యాగో దేవానాం

పరికీర్తితః । ప్రేతీభూతం తముద్దిశ్య యశ్చుచిర్నకరోతిచేత్ ॥ దేవతానాం తు యజనం తంశపన్త్యథదేవతాః ॥ వా ॥ దేవతాశ్చాత్ర శ్మశానవాసిన స్తత్రతత్ర పూర్వదర్శితాః “ ॥ శ్లో ॥ శ్మశానవాసినో దేవాశ్శవానాంపరికీర్తితాః । ” ఇత్యుక్తైరస్మృతేః । అతస్తాః దేవానచిరమృతం ప్రేతముద్దిశ్యాపూపాదిభిఃపిణ్డరూపేణాన్నేనచ తత్రపూజా కార్యేత్యుక్తంభవతి ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽస్థిసఞ్చయనం నలోపయేన్మన్త్రమాత్రంవా జపేదితిసిద్ధమ్ । అనేన “ యేదేవానాం శృతభాగాః ” ఇతిశ్రుతౌ దేవశబ్దో వ్యాఖ్యాతః । ప్రేతీభూతమిత్యుక్తైస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ కదాచిత్సఞ్చయనం కార్యఇతిసిద్ధమ్ । అతోద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే దశమదినం నాతిక్రమేత్ప్రాగేవ దశాహాన్తరే సఞ్చయనం కుర్యాత్ । “ అథాతస్సఞ్చయనమేకస్యాం వ్యుష్టాయాం తిసృషువా పఞ్చసు వా సప్తసు వా నవసు వైకాదశసు వా యుగ్మ రాత్రీరర్ధమాసాన్మా సానృతూన్సంవత్సరంవా సంపాద్య సఞ్చినుయుః ” ఇతిబోధాయ నేనైకాదశాహే సఞ్చయనముక్తమ్ .

మూ — పిత్రోఃప్రేతకృత్యే తతాఽ-లేవారాదినకిఞ్చిత్పశ్యేదదోషాదవగీత శిష్టాచారాచ్చ .

వ్యా — అత్రబృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌపుత్రైర్దాహాది కర్మచ । ప్రాప్తకాలేతు కర్తవ్యం తిథ్యాదిర్నతుదోషకృత్ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ శుక్రాది శుభవారాశ్చ నన్దాచైవ చతుర్దశీ । ఉత్తరాత్రయరోహిణ్యౌ పూర్ణచన్ద్రశ్చ జన్మచ ॥ ఏతేష్వపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ వైదికకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శేచ ॥ శ్లో ॥ నతిథిర్నచనక్షత్రం నగ్రహో నచచన్ద్రమాః । కుర్యాదేవ నవశ్రాద్ధం ప్రాప్తమేకాదశేఽహని ॥ ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం కుర్యాదేవ విచక్షణః । కృతమేవాత్రవారాది తిథిభాన్యనిరీక్ష్యవై ॥ * ॥ లోకాక్షిశ్చ ॥ వా ॥ ప్రత్యక్షేణ కిఞ్చిత్పూర్వోక్తపూర్వోక్తసూక్ష్మతమస్తు ప్రత్యక్షేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సూక్ష్మేత్ - పశ్యేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సఞ్చయనే శ్రాద్ధే చ దహనేనురోః । నైవదోషావహాంప్రోక్తమన్యేషామపిసర్వదా ॥ ప్రత్యేకమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్తసూక్ష్మతమ్ఃపశ్యేత్తస్యజన్మ

తిథివారభమ్ ॥ అన్యేషాం నాతిదోషం స్యాత్ప్రేత్యత్ర మరణే నృణామ్ ॥ * ॥

తదాహ —

మూ — అన్యేషామప్యేవమ్.

వ్యా — తత్కాలేనదోష ఇత్యర్థః.

స్మృతిషూక్తా వారాదినిషేధః కాలాతిక్రమవిషయ ఇత్యాహ —

మూ — యది కాలాతిక్రమే ప్రేతకృత్యం చికీర్షేత్తత్ర సూక్ష్మతః పశ్యేత్.

వ్యా — చికీర్షేత్ - కర్తుమిచ్ఛేత్, తత్ర సూక్ష్మత స్తిథివారాదికం సర్వం పశ్యేత్ । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తకాలమతిక్రమ్య కుర్యాద్యది బలిక్రియామ్ । తదైవ వారనక్షత్రతిథిగాశ్యం శకాదయః ॥ * ॥ అవధారణాత్తత్కాలే తిథ్యాద్యదోషో న నిరీక్ష్య ఇతి సిద్ధమ్.

అత్ర వర్జ్యావర్జ్యే వివినక్తి —

మూ — చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్విస్వాతీశ్రవణ మైత్ర మఘాతిష్యవారుణాదితి సౌమ్యాని ప్రేతకార్యేషు ప్రశస్యన్తే, భరణీజ్యేష్ఠాచ సఙ్కటేషు, శేషాణివర్జయేత్, శుభగ్రహాధిష్ఠితాని శుభయోగం చ త్రిజన్మాని గురుశుక్రవారౌ నన్దాచతుర్దశ్యౌచ విశేషేణ సర్వత్రవర్జయేత్.

వ్యా — సర్వత్ర - సర్వప్రేతకార్యేషు, మైత్రమ్ - అనూరాధా, తిష్యః - పుష్యః, వారుణః - పూర్వాషాఢః, సౌమ్యమ్ - మృగశిరాః । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్చ స్వాతీశ్రవణమశ్వయుక్ । మఘా మైత్రంచ తిష్యంచ వారుణం సోమదైవతమ్ ॥ ఏకాదశైతే కథితాః ప్రశస్తాః ప్రేతకర్మణి । ప్రేతాధిపతిదేవత్వాద్భరణీక్షైశ్చిదిష్యతే । జ్యేష్ఠా చ మఙ్గళాభావాత్సఙ్కటేషు తయోః క్రియా ॥ * ॥ సఙ్కటః - విహితకాలాలాభః । వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమార్ద్రాసర్పాశ్చ త్రయః పూర్వాశ్చ నైఋతాః । జ్యేష్ఠా చ భరణీ చైవ నిన్దితాస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఏతత్సర్వమతిక్రాన్తే తత్కాలేన తు దోషకృత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ భరణీ యమదేవత్వాత్ప్రశస్తా ప్రేతకర్మణి । అమఙ్గళసమగ్రత్వాజ్జ్యేష్ఠా కృచ్ఛ్రే విధీయతే ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । సర్వతః ప్రేతకార్యాణి కులక్షయకరాణి తు ॥ * ॥ పద్ధతౌ ॥ శ్లో ॥ నన్దాం భద్రాం కలితి

థి మిళాపుత్రశుక్రార్యవారాన్నక్షత్రం చ త్రిపదన్యమరాచార్యశుక్రై స్తులగ్నమ్। త్యక్త్వా పాపగ్రహబలవశాత్ప్రేతకార్యాణి సర్వాణ్యాహుః ॥*॥ ఇతి । “నదోషం ప్రాహుః ప్రాప్తకాలే మృతస్య” ఇతి చ । కలిః—తిథిః - చతుర్దశీ, ఇళాపుత్రః - భౌమః, ఆర్యః - బృహస్పతిః । “ ॥ శ్లో ॥ వర్గోత్తమే స్థితే చన్ద్రే తిథావర్గోత్తమోదయే । ప్రేతకార్యాణి వర్జ్యాన్యుర్క్షణాన్యప్యచ్ఛతాం సుఖమ్ ॥ నక్షత్రాణ్యశుతానాన్యహుః రాశ్రితాని శుభైర్గ్రహైః । శుక్రవీక్షితరాశ్యాది కిఞ్చిత్సర్వం విగర్హితమ్ ॥ సర్వదా శుక్రవారశ్చ గురువారశ్చ గర్హితః । చన్ద్రచన్ద్రజవారౌ ద్వౌ వర్గౌ మధ్యమమీరితౌ ॥

ప్రాతిస్విక వర్జ్యమాహ —

మూ — భౌమార్కార్కివారత్రిపదర్క్షభద్రాసు దాహాస్థిసఞ్చయా వర్జయేత్ .

వ్యా — యమః ॥ శ్లో ॥ మన్దార్కభౌమవారేషు తిథియుగ్మేషు సఞ్చయమ్ । వర్జయేదేకపాదర్క్షే ద్విపాదర్క్షే త్రిజన్మసు ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ భద్రే త్రిపాదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గార బృహస్పతౌ । దహనం స్మరణం చాస్థి సఞ్చయస్త్రిగుణమ్భవేత్ ॥ భృగ్వఙ్గారశనైశ్చరే ఇతి పాఠాన్తరమ్ ॥ గురుశుక్రారశన్యర్క నన్దాయాఞ్చ త్రిజన్మసు । ఉత్తరాచిత్రహస్తేషు పుష్యే నైవాస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ .

మూ — ఫల్గునీప్రోష్ఠపదాషాఢద్వయపుష్యహస్తచిత్రాసు నన్దాపూర్ణాసు చాస్థిసఞ్చయనం వర్జయేత్ .

వ్యా — అత్రాస్థిసఞ్చయే నక్షత్రవారతిథిషు పతావదేవ వర్జ్యం విశేషవిధానాత్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం జన్మత్రయవివర్జితమ్ । పూర్ణాయాం చ విశేషేణ నన్దాయాం చ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః, పఞ్చమీదశమీపూర్ణిమాః పూర్ణాః । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఫల్గునీద్వయమాషాఢద్వయం ప్రోష్ఠపదీద్వయమ్ । ఏష్వస్థిసఞ్చయం నైవ కుర్యాత్కులవినాశనమ్ ॥ * ॥ .

మూ — శుక్రేన్దుసూర్యజలగ్నేషు దాహోదకదానం వివర్జయేత్ .

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యజదైత్యానాముదయేషు విచక్షణాః । వర్జయన్తి చితారోహం ప్రేతాగ్న్యుదకతర్పణమ్ ॥ అఙ్గా

కీటస్థవారేషు మరణంశుభదమ్భవేత్ ॥ అపినన్దాజయాపూర్ణా రిక్తాసుమరణంయది । దహనంతుతథాచైవ తస్యవర్గస్యశోభనమ్ ॥ * ॥.

మూ — సోమజ్ఞశనివారేషు పాషాణస్థాపనం ప్రశస్తమన్యవారేషు వర్జ్యమ్.

వ్యా — గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ శ్రియంయశోవిపత్సౌఖ్యం రోగంనాశఞ్చ సమ్పదమ్ । అర్కవారాది వారాణాం పాషాణస్థాపనేఫలమ్ ॥ గురుశుక్రేన్దుసౌమ్యానాం వారవర్గోదయంవినా । మన్దార్కకుజవారాణాం వారవర్గోదయాశ్శుభాః ॥ పాషాణస్థాపనేశ్రేష్ఠా మన్దభౌమార్కవాసరాః । ఉత్థాపనేశౌక్రియాస్తేమాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభాః ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — మన్దేన్దుభౌమార్కవారేష్వశ్మోత్థాపనం శుభమన్యవారేషు వర్జ్యమ్.

వ్యా — కాలదీపవ్యాఖ్యానే ॥ శ్లో ॥ ఆరవారేచసౌరేచ గురువారే చభార్గవే । పాషాణస్థాపనోత్థానం సఞ్చయశ్చ కులక్షయః ॥ * ॥.

ప్రసఙ్గాచ్ఛ్రాద్ధవర్జ్యమాహ —

మూ — శ్రాద్ధేషుపౌష్ణమాదిత్యమైన్ద్రాగ్నం రోహిణీముత్తరాత్రయం చతుర్వింశం సప్తవింశమృక్షంస్వస్య స్త్రీపుత్రయోశ్చ త్రిజన్మానిచ వర్జయేత్.

వ్యా — బహువచనేనశ్రాద్ధైకోద్దిష్ట సపిణ్డీకరణాన్యుచ్యన్తే । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధం కులక్షయకరంభవేత్ ॥ మన్దభౌమార్కవారేషు వర్గేషు శుభదం భవేత్ ॥ * ॥ కాలదీపవ్యాఖ్యానే ॥ శ్లో ॥ వర్గాశ్చవారోభృగుజశ్చ విష్టిర్వర్జ్యంచ లగ్నం త్విహవృద్ధికామైః । శ్రాద్ధేషుమస్తోదయమప్రశస్తం సూర్యారవారౌచ వదన్తికేచిత్ ॥ * ॥ సుబోధే ॥ శ్లో ॥ స్వత్రిజన్మసు నన్దాయాం చతుర్దశ్యాం భృగోర్దినే । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధం కర్తా యమపురం వ్రజేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ శుక్రేచ బుధవారేచ గురోస్సోమస్యవారయోః । ఏతేషు కుర్వతశ్శ్రాద్ధం కర్తుర్మరణమాదిశేత్ ॥ తేషాం వర్గేక్షణాంశౌచ శ్రాద్ధంవంశవినాశకృత్ ॥ * ॥ విధిరత్నేచ ॥ శ్లో ॥ స

ప్తవింశతీభంచైవ చతుర్వింశతిభం తథా । కర్తుస్తుపుత్రదారాణాం త్రిజ న్మర్క్షాదివర్జయేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ సప్తవింశం చతుర్వింశమృతం దారవినాశనమ్। పౌష్ణమాదిత్యమైన్ద్రాగ్నం రోహిణీతిస్రఉత్తరాః ॥ అవ హాయురమారేణ కర్తుర్మరణమేవవై ॥ జన్మర్క్షత్రిపదర్క్షేషు నన్దాయాంభృ గువాసరే । ధాతృపౌష్ణభయోశ్శ్రాద్ధం నకర్తవ్యం కులక్షయాత్ ॥ * ॥ అత్ర భృగువాసరఇతి గురువారస్యాప్యుపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సర్వేషాంశు క్రవారశ్చ గురువారశ్చ గర్హితః । ” ఇత్యుక్తేః, అన్యేత్రాహ్యాః.

ఇదమాహ —

మూ — చన్ద్రచన్ద్రజవారౌవా మన్దభౌమార్కవారాదయఃప్రశ స్తా అన్యేవర్జ్యాః.

వ్యా — అత్ర “ శుక్రేచ బుధవారేచ ” ఇతిమృతిప్రదత్వేనోక్త యోస్సౌమ్యజ్ఞవారయోః, “ ॥ శ్లో ॥ మన్దభౌమార్కవారేషు శ్రాద్ధంతు శుభదం భవేత్ । చన్ద్రచన్ద్రజవారౌచ శ్రాద్ధే మధ్యమమీరితౌ ॥ ” ఇతి మధ్యమత్వస్మరణాత్తౌసఙ్కటే సఙ్గ్రాహ్యావితి సూచయితుం సూత్రే వాశబ్దః । విధిరత్నే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాద్దినేకర్తురనుకూలే ఽపరాహ్ణ కే। ప్రత్యరం వధనక్షత్రం కర్తుస్తు విపదం తథా ॥ చన్ద్రాష్టమంచ శంస న్తి శ్రాద్ధే పఞ్చదశీం బుధాః । సమ్పదిత్యేమభేచైవ సాధకేచ తథైవచ ॥ మైత్రేపరమమైత్రేచ శ్రాద్ధం వర్జ్యం విశేషతః ॥ * ॥ ఏతత్సర్వంప్రత్య క్షే సర్వేషాం నదోషావహం శౌక్ర్యన్తు వర్జ్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ శౌక్ర్యం పిత్రోర్నదోషాయ మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభమ్ । ” ఇతి పాషాణస్థాపనో త్థాపనయోః, “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహనిసంప్రాప్తే యదిభార్గవవాసరః। మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాం నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ ” ఇతి సాపిణ్డ్యే, “శుక్రాదిశుభవారాశ్చ ” ఇతిపిణ్డోదకశ్రాద్ధాదిసర్వవిషయే, తస్మాన్మా తాపిత్రోశ్శుక్రవారసమ్భవేఽపి దశాహాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకసమాపనం ప్రభూతబలిప్రదానంచ । “ ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణాకరణంచ ” ఇత్యే తదాదికంమహాదోషాయ, విధ్యతిక్రమాత్, పితృ విషయే నిషేధవచనా భావాచ్చ । అతస్సర్వేషామతిక్రాన్తౌర్ధ్వదైహికవిషయఏవ తిథివారాది కం సూక్ష్మేక్షికయా వీక్షణీయమ్.

అత్రవర్జ్యేష్వారమ్భోపాయమాహ —

మూ — అతీవసఙ్కటేషు భద్రాసుభూమిం త్రిపాదర్క్షేషు హిరణ్యం శుక్రే రజతం గురౌ వాసోఽఙ్గారకేఽనడ్వాహమేవం వారేషు వారాధిదైవత్యాని ద్రవ్యాణిదత్వాక్రియాఃకుర్యాత్.

వ్యా — సఙ్కటేషు - విహితతిథ్యాద్యలాభే । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్రదానం స్యాత్త్రిపాదేషు హిరణ్యకమ్ । అఙ్గారకేత్వనడ్వాహం గురౌవస్త్రంతుదక్షిణా ॥ శుక్రేరజత దానంస్యాత్తత్తద్ద్రవ్యప్రదస్సుఖీ । వారేవారాధిదైవత్య ద్రవ్యందత్వానదోషభాక్ ॥ * ॥.

తత్రహేతుమాహ —

మూ — నిర్దోషస్యకాలో దేవానామపిదుర్లభః.

వ్యా — అత్రశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ దివసాగుణదోషాభ్యాం రచితాహి పరస్పరమ్ । కేవలంగుణయోగోపి దైవతైరపి దుర్లభః ॥ * ॥ అతఏవాత్రేయేదోషరహితస్యకాలోదుర్లభ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ కాలేల్పదోషేపి కార్యం స్యాత్త్యక్తదోషాధికేశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

నిగమయతితస్మాదితి, యస్మాద్విచార్యమాణే శాస్త్రే నిర్దోషస్యకాలోనఘటతే తస్మాదిత్యర్థః, అతఃకింకార్యం తత్రాహ —

మూ — తస్మాత్సర్వత్ర మహతామనుగ్రహ ఏవప్రధానమ్.

వ్యా — సర్వత్ర - శుభాశుభేషుకృత్యేషు, నిర్దోషకాలస్య దుర్లభత్వేపి మహతామనుగ్రహఏవ, ప్రధానమ్ - దోషనాశేహేతుః, సాధక ఇత్యర్థః । తథాహారీతః ॥ శ్లో ॥ కుర్వీతసర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషోనశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ యాంయాంవేదవిదోబ్రూయుస్త్రయోవైనస్సునిష్కృతిమ్। సాతేషాంపావనాయస్యాత్పవిత్రం విదుషాంహివాక్ ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ ॥ శ్లో ॥ జపచ్ఛిద్రం తపశ్ఛిద్రం యచ్ఛిద్రంయజ్ఞకర్మణి । వచనాద్భూమిదేవానాం సర్వంసంపూర్ణముచ్యతే ॥ * ॥ రుక్మాఙ్గదః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం వినావాక్యైఃక్రియాస్స్యుర్నిష్ఫలాస్తతః । కర్తవ్యాబ్రాహ్మణాజ్ఞా కర్మణాంపరిపూర్తయే ॥ * ॥.

ఏవం మహదనుగ్రహశ్చ తత్ప్రీతికరత్వాద్ద్రవ్యదానేనైవ కార
యితవ్య ఇత్యాహ —

మూ — శక్తివిషయే ద్రవ్యత్యాగః .

వ్యా — అత్ర శ్రుతిః "దానేనారాతీరపానుదన్త దానేనద్విషన్తో
మిత్రాభవన్తి దానే సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతి । "దానేననిర్దోషోభవతి"
ఇత్యాపస్తమ్బః । "దానమేవకలౌ యుగే" ఇతిపరాశరః "॥ శ్లో ॥ బ్రా
హ్మణాన్సమ్యగభ్యర్చ్య పృచ్ఛేత్కనకభూషణైః । వస్త్రగోభూధనైర్హృ
ద్యైర్యథాశక్తి నవఞ్చయేత్ ॥" ఇతిభరద్వాజః "॥ శ్లో ॥ జపైర్హోమై
స్తథాదానైర్దైవతానాంచ పూజనైః । నశ్యన్తి సకలాదోషాః కర్మ
చాస్య సమృధ్యతే ॥" ఇతిజ్యోతిషారిష్టమాలా । తస్మాద్ద్రవ్యత్యాగ
స్యైవ కలౌ కార్యకరత్వాత్తేనప్రీతానాం మహాత్మనామనుగ్రహఏవసర్వా
ర్థసాధక ఇత్యర్థః .

అత్ర ప్రసిద్ధం పురాణవచనముదాహరతి —

మూ — "॥ శ్లో ॥ కదాచిత్కవచం భేద్యం తోమరేణ శరేణవా । అ
పివజ్రశతాఘాతైరభేద్యా బ్రాహ్మణాశిషః ॥" ఇతిపారాశర్యః.

ఇతిచతుర్థఖణ్డః

సంస్కారప్రకరణే గర్భిణ్యాదిసంస్కారస్యాప్యవశ్యకర్తవ్యత్వా
త్తన్నిబన్ధనాఽస్థిసఞ్చయనప్రసక్తేస్తత్ర వర్జ్యావర్జ్య వివేకాపేక్షణాచ్చ
తాన్యభిధాయ సంస్కారానన్తర కృత్యమాహ —

మూ — అథజ్ఞాతయో యథాకనిష్ఠం సోదకవాససో గ్రామం ప్రవి
శ్య గృహద్వారే సఙ్కల్ప్య సహిరణ్యం సకాంస్యపాత్రం స
తణ్డులం సదీపపాత్రముదకుమ్భయుక్తం యథాసమ్భవంవా సద
క్షిణం నవవస్త్రం నగ్నప్రచ్ఛాదనం దత్వా .

వ్యా — అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రుబాన్ధవైర్ముక్తం ప్రే
తోభుఙ్క్తే యతోఽవశః । అతోనరోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాస్స్వశక్తి
తః ॥ ఇతిసంశ్రుత్య గచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురస్సరాః ॥ * ॥ స్మృత్యన్త
రే ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభిశ్చార్ద్రవాసోభిస్సహబాలపురస్సరైః । నగ్నప్రచ్ఛా

సనం దత్వా సప్రదీపం విశేద్గృహమ్ ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనం కర్మ కృత్వైవ మథవేశ్మనః । ప్రవేశనాదికం కుర్యాత్తతోఽగర్తం గృహాద్బహిః ॥ * ॥ అశక్తాదర్శేవ ॥ వా ॥ సోదకవాససో గ్రామం ప్రవిశ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనార్థం కాంస్యపాత్రం వస్త్రం ఘృతం తణ్డులపూర్ణపాత్రం బ్రాహ్మణాయ దేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్భోజనేన సహ ద్విజః । ససువర్ణం సోదకుమ్భం సవస్త్రం వేదపారగే ॥ తద్దైవదేయం తద్విప్రే నద్వితీయేఽహ్ని దాపయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే చ ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులసంపాత్రం కాంస్యముద్దీపనం ఘృతమ్ । దహనానన్తరం దద్యాత్సతు నగ్నపరిచ్ఛదః ॥ * ॥ ఉద్దీపనమ్ - దీపపాత్రమ్ । ఇదమయుక్తమ్, సూత్రే స్మృతిషు చ సంస్కారానన్తరమేవ ప్రేతతర్పణముక్త్వా గ్రామప్రవేశవిధానాత్ । నైవమ్, దహనానన్తరమేవ నగ్నప్రచ్ఛాదనవిధానాన్నగ్నం ప్రతి తర్పణాయోగాన్నగ్నప్రచ్ఛాదనస్య గృహద్వారపవకర్మవ్యత్వవిధానాన్నవవస్త్రకుమ్భాది సమ్భారసమ్భరణస్య గ్రామగామిభిరేవ కర్తుం శక్యత్వాదాచారాచ్చ .

గృహద్వారకృత్యమాహ —

మూ — నిమ్బపత్రాణి విదశ్యాచమ్య .

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ విదశ్య నిమ్బపత్రాణి నియతా ద్వారి వేశ్మనః । ఆచమ్యాగ్న్యాదిసలిలం గోమయం గౌరసర్షపాన్ ॥ ప్రవిశేయుస్సమాలభ్య కృత్వాఽశ్మని పదం శనైః ॥ * ॥ విదశ్య - దన్తైః ఖణ్డయిత్వా, నతు భక్షయిత్వా । ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ అశ్మానమగ్నిం గోమయమక్షతం తైలమాలభ్య ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమగ్నిం వృషం చ స్పృష్ట్వా ॥*॥ ఇతి । ప్రవాళః - విద్రుమః, వృషః - వృషభః .

ఇదమాహ —

మూ — దూర్వా గౌరసర్షప గోమయాగ్న్యాది స్పృష్ట్వాఽశ్మని పదం కృత్వా గోమయోపలిప్తం సుసంమృష్టం సప్రదీపం గృహం ప్రవిశ్య.

వ్యా — ఆదిశబ్దాత్ప్రవాళాక్షతాది .

ప్రవిష్టస్య కర్తవ్యమాహ —

మూ — మృతదేశే స్వస్తివోఽస్తు గృహాణాం శేషే శివం చాస్త్వితి

దూర్వాతణ్డులానుదకమిశ్రానవకీర్య ఫలం సహ భిన్నపృశ్య బహిః గృహద్వారపార్శ్వే కుణ్డంఖాత్వా గోమయేనోపలిప్య ప్రావృత్య మాలాద్యైరలఙ్కృత్య .

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ వామపార్శ్వే గృహద్వారే శిలాస్తిస్రో నిధాయచ । తాసువస్త్రాణి సమ్పీడ్య సాయంప్రాతర్బలింహరేత్ ॥ ＊॥ ఇదం బోధాయనవిషయమ్ । వస్త్రాణీతి నిష్పీడన బహుత్వాభిప్రాయమ్ ॥ శ్లో ॥ ద్వారస్య దక్షిణేపార్శ్వే బహిఃకుర్యాద్యథావటమ్ । ఏకహస్తమానమాదధ్యాదిష్టకాం వాగ్రజన్మనామ్ ॥ ＊ ॥ ఇదం బోధాయనవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । “దక్షిణే వామపార్శ్వే చ” ఇత్యుక్తత్వాద్యథాసౌకర్యం కార్యమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ బహిఃపిణ్డప్రదానంస్యాత్ గర్తంఖాత్వావిధానతః । గన్ధమాల్యోదకేనార్చ్య దద్యాద్దర్భేషు వాఙ్ముఖః ॥ ＊ ॥ బహిః గృహద్వారాదితి శేషః । కర్తః - కుణ్డమ్ । ఏవం గృహద్వారపార్శ్వే వాసోదకపిణ్డప్రదానార్థంకుణ్డంఖాత్వా విదళాదిభిఃప్రావృత్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య మాలాద్యైరలఙ్కృత్య సమ్భారానాదాయ తీర్థంగచ్ఛేత్ .

సమ్భారానాహ —

మూ — నవం వాసస్తిలాన్దర్భాన్ కుమ్భమితి సమ్భృత్య తీర్థం గత్వా స్నాత్వా తీరకృతే కుణ్డే కర్తా సఙ్కల్ప్య శిలాం నిధాయాత్రాయాహి ప్రేతేతి ప్రేతమావాహయేత్ .

వ్యా — సఙ్కల్ప్య - వత్సగోత్రస్య విష్ణుశర్మణః ప్రేతస్యోదకదానార్థం శిలాస్థాపనం కరిష్య ఇత్యాద్యుచ్చార్య , వత్సగోత్ర విష్ణుశర్మన్ ప్రేతాత్రాయాహీతి దక్షిణాముఖః స్థిత్వా కుణ్డపాషాణే ప్రేతమావాహయేదిత్యర్థః .

మూ — అథజ్ఞాతయో దక్షిణాముఖాస్స్నాతో వ్యుక్తక్రమేణ సఙ్కల్ప్య సవ్యం జాన్వాచ్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతద్వాసోదకం దదామీతి త్రిగుణభుగ్నం సదశం నవం వాసస్సకృత్పీడయేయుః .

వ్యా — ఉక్తక్రమేణ - కనిష్ఠప్రథమమితరే యథావృద్ధం కర్తావశ్చాదిత్యుక్తక్రమేణ , సఙ్కల్ప్య - అముష్యాద్యప్రథమేఽహని తూష్ణీం

ష్ణాశాన్త్యర్థం వాసోదక తిలోదకదానం కరిష్య ఇత్యాధూర్య, త్రిగుణభగ్నమ్ - త్రివేష్టితమ్, దశా - వస్త్రాన్తః, "త్రిగుణీకృత సదశవస్త్రాన్తకం స్రావయేత్" ఇతివిధిః। అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ కేశాన్ప్రకీర్య పాంసూనోప్యైక వాససో దక్షిణాముఖాస్సకృశుపమజ్జ్యోత్తీర్య సవ్యజ్ఞాన్యాచమ్య వాసః పీడయిత్వోపవిశన్తి, ఏవంత్రిస్తత్ప్రత్యయం తిలమిశ్రం సగోత్రనామధేయముదకముత్సృజ్య ॥ * ॥ ఏక వాససో గ్రహణాముత్తరీయనిషేధః, దక్షిణాముఖస్మరణాద్దిగన్తరనిరాసః। సకృముపమజ్య, నద్యాస్తీర్త్వా, ఉపవిశన్తి - ఉపవిశ్యపీడయేయుః, నప్రహ్వీభూయస్థిత్వా వా। తత్ప్రత్యయమిత్యాద్యర్థోఽతస్సగోత్రేత్యాదినావివృతః। ఏవం కనిష్ఠః ప్రథమమిత్యాదిక్రమేణ జ్ఞాతీనామేవప్రథమం వాసః పీడనాదేస్సూత్రేస్పష్టత్వాత్కర్తుస్సర్వపాశ్చాత్యాచ్చ సపిణ్డానన్తర మేవ వాసోదకాది దద్యాత్। అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥శ్లో॥ నదీకూలంతతోగత్వా శౌచంకృత్వాయథార్థవత్। వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతస్స్నానం సమాచరేత్ ॥ సచేలస్తుతతస్స్నాత్వాశుచిః ప్రయతమానసః। పాషాణంగతఆధాయ విప్రేదద్యాద్దశాఞ్జలీన్ ॥ తతస్స్నానం పునఃకార్యం గృహశౌచఞ్చకారయేత్ ॥ * ॥ దశాఞ్జలీ నితిపక్షాన్తరమ్.

మూ — ఏవంస్నాత్వాస్నాత్వాత్రిఃపీడయేయురశక్తాత్రిర్నిమజ్య త్రిర్వాసోదకం దత్వాతిలదర్భైస్సార్థం త్రీంస్త్రీన్ జలాఞ్జలీం శ్చదద్యుః, "సకృన్నిమజ్య త్రిరుదకాఞ్జలిందద్యాత్" ఇత్యాశ్వలాయనః,

వ్యా — ఏవం - సకృముపమజ్యేత్యాదిక్రమేణ, పునశ్చైవం కర్తుమశక్తౌ త్రిర్నిమజ్య త్రిఃకృత్వోవాసః పీడయేయుః। సకృదేవనిమజ్జనమిత్యాశ్వలాయనమతమ్। తతస్త్రీంస్త్రీంస్తిలోదకాఞ్జలీనముష్మైప్రేతాయేతి దద్యుః। అత్రబహుధాఆహుః "త్రిఃప్రసేకంకుర్యుః ప్రేతస్తృప్యతు" ఇతిప్రచేతాః। "ప్రేతంవాసోదకంప్రాప్నోతు" ఇతివిధిః "అముష్మైప్రేతాయవాసోదకతిలోదకదానమ్" ఇతిభాష్యోక్తమ్। యుక్తంచైతత్, "కర్మణాయమభిప్రైతిససంప్రదానమ్, చతుర్థీసమ్ప్రదానే, తాదర్థ్యేచతుర్థీవక్తవ్యా" ఇత్యనుశాసనానుగుణ్యాత్। తదేవంసతి "సతిలదర్భైస్స

సావేతత్త్రఇతిజలాఞ్జలీన్ దద్యుర్బాలపురస్సరాస్సపిణ్డాః" ఇత్యఙ్గిరోముఖ
రితం ప్రకారాన్తరం స్వస్వగృహ్యానుక్తౌ గ్రాహ్యమ్ । ఏతచ్చ క్షౌరం
కృత్వైవోదకస్నైయమ్ "ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృత్వా తిలో-
దకమ్" ఇతిస్మృతేః, వపనంకృత్వా స్నాత్వాఽవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినస్స
వ్యానామికయా దక్షిణాముఖాఅవటే సదర్భజలాఞ్జలీన్ దద్యుః" ఇతిప్ర
చేతఃస్మరణాచ్చ ॥ తథాబోధాయనః ॥ శ్లో ॥ కేశానోప్యతతస్స్నాత్వా
ఽర్ద్రద్యురుదకాఞ్జలీన్ । దర్భేషుతిలసంమిశ్రైరేతత్త ఉదకంత్వితి ॥ * ॥
వసిష్ఠోవిశేషమాహ ॥ వా ॥ సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాముదకక్రియాం
కుర్వీరన్ ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ ॥ వా ॥ ప్రేతస్యబాన్ధవా యథావృద్ధముద
కమవతీర్య నోత్కర్షయేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయురపసవ్య యజ్ఞోపవీ
తవాససోదక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్యోదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చ రాజన్యవై
శ్యయోః ॥ * ॥ యథావృద్ధమ్ - కనిష్ఠకర్తృమధ్యేవృద్ధక్రమేణ దద్యురి
త్యర్థః । వాసోఽత్రనిష్పీడనవస్త్రమ్.

మూ — అథకర్తా త్రిర్నిమజ్య సఙ్కల్ప్య త్రిర్వాసోదకం తిలోదకా
ఞ్జలీంశ్చ దద్యాత్.

వ్యా — సఙ్కల్ప్య - కనిష్ఠప్రథమమిత్యాది క్రమేణ జ్ఞాతిభిః ప్రే
తతర్పణే కృతే అముష్య అద్యప్రథమేఽహని వాసోదక తిలోదక దానం
కరిష్యఇత్యాగూర్య, దద్యాత్.

మూ — ఏవమాదశాహాదన్వహం జలాఞ్జలీంచ్చాభివృద్ధ్యైకోత్తరవృ
ద్ధ్యా కర్తాదద్యాత్.

వ్యా — ఇదమాహ ప్రచేతాః ॥ వా ॥ దినేదినేఞ్జలీన్పూర్ణాన్ప్రద
ద్యాత్ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యాయావత్పిణ్డస్సమాప్య
తే ॥ * ॥ యావద్దశమపిణ్డస్సమాప్యతే తావత్ప్రథమాహాది ప్రత్యహ
ముదకదానస్య శ్రాద్ధస్యచైకోత్తరవృద్ధిః కర్తవ్యేత్యర్థః । శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధమేకోత్తరంవృద్ధ్యాకర్తవ్యంతుదినేదినే । ఆఽవసానాద్బలీనాంతుద్వి
గుణంప్రత్యహంపరే ॥ ఏకోత్తరంయథాశక్తిభుక్తిందద్యాద్దినేదినే । దశకం
వాశతంవాపిసహస్రంవాసహేమకమ్ ॥ దేయం విప్రస్యతత్తృప్త్యైర్యథా
లాభం యథావిధి ॥ * ॥ అత్రపక్షాన్తరం శక్త్యపేక్షయా ద్రష్టవ్యమ్.

అత్ర సర్వేషాం జ్ఞాతీనాం చైకోత్తరవృద్ధ్యా ఉదకదానం కార్య మిత్యాహ —

మూ — “ ఏవమహరహరఞ్జలీనేకోత్తరవృద్ధ్యా ” ఇత్యవిశేషేణస్మరణాద్బహుస్మృతి సిద్ధత్వాచ్చ తద్దివససఙ్ఖ్యయా ద్వయాధికయాఞ్జలాఞ్జలీన్ సర్వే జ్ఞాతయశ్చ ప్రత్యహమాదశాహాద్దద్యుః .

వ్యా — ఏవమ్ - కర్తృవజ్ఞాతీనామప్యేకోత్తరవృద్ధిర్భవతీత్యర్థః । “ ఏవమహరహరఞ్జలీనేకోత్తరవృద్ధ్యైకాదశాహాత్ ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్, “ తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా ” ఇతి ప్రచేతోవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శిశోస్త్రివత్సరాదూర్ధ్వముదకం పఞ్చసప్తతిః । త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం సర్వేషాం తర్పణం భవేత్ ॥ ” ఇత్యాద్యనేకస్మృతిసిద్ధత్వాచ్చ సర్వైర్జ్ఞాతిభిర్ద్వయాధికయా తత్తద్దివససఙ్ఖ్యయా తర్పణం కార్యమితి నిశ్చీయతే । ప్రథమదినసఙ్ఖ్యాపేక్షయైవ తతోఽధికం ప్రత్యహమఞ్జలిద్వయం కార్యమిత్యర్థః .

యత్తు ప్రథమతృతీయ పఞ్చమ సప్తమ నవమేషూదక క్రియేతి గౌతమస్మరణం తదాపద్విషయమిత్యాహ —

మూ — సఙ్కటేష్వయుగ్మాహేషు దశాహే వా .

వ్యా — దద్యురిత్యనుషఙ్గః, యస్మిన్నయుగ్మాహే కరోతి తత్పూర్వదిన కర్తవ్యోదకాఞ్జలీన్ దత్త్వాఽవశిష్టదినాఞ్జలీంస్తత్తద్దినే వా పునరయుగ్మాహే వా దద్యాత్ .

మూ — అత్ర వాసఃపీడనే తర్పణే చ నవేన ఘటేన జలం దేయమ్ .

వ్యా — అత్ర - ప్రేతతర్పణే, కుతోయమాచారాత్, ఘటాన్తరపరిగ్రహే పూర్వదత్తోదకం పునః కార్యమితి జ్ఞాపనాచ్చ । తచ్చ వచనమనన్తరమేవ వక్ష్యతే.

తర్పణప్రసఙ్గాదిదమాహ —

మూ — ద్వాదశాద్యదివసే ద్వితీయే త్రింశత్ తృతీయేఽహ్ని త్రయస్త్రింశదుదకాఞ్జలీన్ దద్యాదాద్యేఽహ్ని త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే చతురస్త్రీ తృతీయే త్రీన్ ద్వయోర్ద్వేద్వే త్రితీయేహ్న్యేకమేకోద్దిష్టాహే చైకం నవశ్రాద్ధం చ దద్యాత్ .

వ్యా — ఇత్యుక్తంత్ర్యహతర్పణమతిక్రాన్తే దశాహేజ్ఞాతివిషయమ్, సదాపుత్రేణ దశాహంక్రియాకార్యత్వస్మరణాత్, దశాహాన్తస్త్ర్యహతర్పణే విశేషస్యవక్ష్యమాణత్వాచ్చ । ద్వయోః - ప్రథమద్వితీయాహయోః, ద్వేద్వే - ప్రథమేఽహని ద్వేనవశ్రాద్ధే ద్వితీయేఽహనిచ ద్వేనవ శ్రాద్ధే.

ఏవం ప్రకారేణ త్ర్యహతర్పణక్రమ ఉక్తస్సచ కేషామిత్యాకాఙ్క్షాయాం తానాహ —

మూ — ఏవంత్ర్యహాశౌచినస్త్ర్యహమేవ తర్పణం కుర్యుః.

వ్యా — అత్ర త్ర్యహాశౌచినాం పారస్కరేణ విశేషఉక్తః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే దివసేదేయాస్త్రయఃపిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురోదద్యాద్దస్థిసఞ్చయనం తతః ॥ త్రీంస్తుదద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాళనం తతః । ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని శ్రాద్ధకర్మ తతఃపరమ్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శేచ ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని మరణాత్తువిధీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యత్తు ద్వాదశేఽహ్నివిధీయతే । తత్సఞ్చయాదినేకుర్యాద్దసపిణ్డఇతిస్థితిః ॥ * ॥ అసపిణ్డస్సమానోదకస్స్వస్త్రీయాదిశ్చ, తస్యాపిత్ర్యహాశౌచిత్వాత్ । అతఏవశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ ప్రథమేఽహ్న్యేవ ద్వితీయేత్రింశదుచ్యతే । త్రయస్త్రింశత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాళనంతథా ॥ * ॥ నిర్హారేతు విశేషఉక్తో భృగుణా ॥ శ్లో ॥ సమానోదకాఙ్కుర్వీరన్సంస్కారందశరాత్రతః । దశాహాన్తేన శుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ శావేచ సూతకేశుద్ధిస్త్ర్యహాత్తూదకదాయినామ్ । శవదాహం తుకుర్యాశ్చేద్దశాహాన్తాభవేత్క్రియా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ గురోః ప్రేతస్యశిష్యస్తుపితృమేధం సమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమంతత్ర దశరాత్రేణ శుద్ధ్యతి ॥*॥ అతస్త్రిరాత్రాశౌచినామపి ప్రేతగృహవాసప్రేతాన్నభోజనాదిసమ్పర్కే “ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్సదశాహేనశుద్ధ్యతి ” ఇతిమనుస్మరణాద్దశాహమేవాశౌచం దశాహమేవక్రియా, ప్రేతాన్నాశనాద్యభావే త్ర్యహమేవాశౌచం త్ర్యహమేవక్రియేతినవిరోధః, “ యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డఞ్చదద్యుః ” ఇతివిష్ణుస్మరణాత్ । “ పుత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషోనాస్తిధర్మతః ” ఇతిపుత్రతు

ల్యతత్వస్మరణాద్దౌహిత్రో మాతామహస్య దశాహమేవకుర్యాత్। ఏవమే వ మాతృష్వస్ర మాతులశ్వశురాదీనాం వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా.

మూ — దశాహాన్త త్ర్యహతర్పణే అష్టమె ద్విపఞ్చాశన్నవమేఽహేఽన్యేకాదశ దశమే ద్వాదశాఞ్జలీనష్టమెఽష్టౌపిణ్డాన్నవమ దశమయో రేకైకందద్యాత్.

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమిదం సూత్రమ్। ఇదం సపిణ్డవిషయమ్, తస్యైవ దశాహాశౌచిత్వాత్। త్రిరాత్రాశౌచినాంతు స్వాశౌచకాలాతిక్రమాత్ "॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా। కాలాతీతంతు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥" ఇత్యకృత త్వస్మరణాత్, తథాప్యష్టమాహాదిక్రియాకరణే "తస్మిన్నుదక దాత్వాణామాశౌచం మనురబ్రవీత్।" ఇతిన్యాయేన పునరప్యాశౌచం త్ర్యహమితిద్రష్టవ్యమ్.

ఉదకదానప్రకారమాహ —

మూ — అథోదకుమ్భమాహృత్య కర్తా గృహద్వారే కుణ్డేఽశ్మానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్య సఙ్కల్ప్య సవ్యంజానాన్వాచ్య దక్షిణాముఖస్త్రిర్వాసోదకం దత్వా దీపంప్రజ్వాల్య సఙ్కల్ప్య కుణ్డసన్నిధౌ మార్జయతాం మమప్రేతఇతి ప్రేతేతి వాసకృదపామార్జయిత్వా కుక్కుటాణ్డప్రమాణం ముష్టిప్రమాణం వా ఫలమూలశాకయుక్తం తిలమిశ్రం పిణ్డమముకగోత్రాముకశర్మన్ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతాయ పిణ్డంబలించదత్వా పూర్వవన్మార్జయిత్వా పాత్రసఙ్క్షాళనతోయేన పిణ్డం త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య తమప్సువిసర్జయేత్.

వ్యా — అథ - తీరకుణ్డతర్పణానన్తరమ్, పూర్వమేవకృతేద్వారపార్శ్వేకుణ్డే శిలానిధాన ప్రేతావాహనాదిచ కార్యం త్రిర్వాసోదకంచ, నతిలోదకమ్, విధ్యభావాదపిగీతశిష్టాచారాచ్చ। అముష్యప్రేతస్యాద్య పిణ్డబలిప్రదానంకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య పిణ్డమేకందత్వాఽవదానధర్మేణ బలిశ్చదేయః, "సంస్కృతైరేవ బలిర్దేయః" ఇతిస్మృతేః। ఉదకపిణ్డబలిప్రదానేచతుర్థీతతస్సమ్బుద్ధిరిత్యుపదేశః। మన్త్రికరణపేవశిష్యతే రాత్మనేపదవిధా

నాముపతిష్ఠేత్యేవప్రయోగస్సాధుః । అతఏవ హ్యభియుక్తైరుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ అముకాసావిమంపిణ్డముపతిష్ఠేతిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి ॥ అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ తతోగృహం సమాగమ్య చరుంకుర్యాత్స్వయంతతః । ద్విఃప్రక్షాళ్యతు తద్ద్రవ్యంకర్తవ్యంశ్రపణంతతః ॥ ఆదాయదక్షిణాగ్రాంస్తుదర్భాన్సంస్తీర్యవిన్యసేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణంతుపిణ్డమిత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రంస్యాదవదాన మితిస్థితిః ॥ * ॥ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ పిణ్డంప్రదీయతేసాగ్రదర్భేషుచగుడేనవా । పయసాఫలమూలైశ్చ మిశ్రితందక్షిణాముఖః ॥ ప్రేతాయగోత్రనామభ్యాం ప్రదద్యాన్ముష్టిసమ్మితమ్ । తూష్ణీంప్రసేకం పుష్పంచ ధూపందీపంతథైవచ ॥ * ॥ ప్రచేతాః ॥ వా ॥ అసంస్కృనాం భూమౌపిణ్డందద్యాత్సంస్కృతానాంకుశేషు ॥ * ॥ అసంస్కృతాః - అనుపనీతాః । అతః “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపిణ్డంబహిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ ” ఇతివచన మనుపనీత విషయమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేదశపిణ్డాస్స్యుః క్షత్రియేద్వాదశస్మృతాః । వైశ్యే పఞ్చదశప్రోక్తాశ్శూద్రేత్రింశత్ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ యత్తువిజ్ఞానేశ్వరోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాహితః । దశమంపిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి తచ్చోపలక్షణమ్ । అతస్త్రిరాత్రాశౌచిభిరపి పిణ్డదశకందేయమ్ । తథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ అశౌచకస్య ప్రహ్రాసేపిపిణ్డాన్దద్యాద్దశైవతు ॥ * ॥ తతశ్చాశౌచేయావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచదద్యురిత్యాదిక మప్యేవమేవ ద్రష్టవ్యమ్ । బోధాయనీయే ॥ వా ॥ ముష్టిప్రమాణం కుక్కుటాణ్డప్రమాణం వాతిలమిశ్రం పిణ్డం ప్రదాయ గన్ధపుష్పధూపదీపాన్ దత్వాప్రక్షాళనేనాపసవ్యంపరిషిచ్య ప్రేతపిణ్డమప్సువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్మిన్పాత్రేఽన్నముత్పాద్య పిణ్డఃక్రియతేతత్పాత్రక్షాళన తోయం ప్రక్షాళనమ్ । అప్సువిసర్జయేదితి నియమవిధానాన్నాన్యత్ర వినియోగస్తదర్థం తణ్డులానాందానమేవకర్తవ్యంకర్మకారేభ్యః .

పూర్వోక్తైకోత్తర వృద్ధిశ్రాద్ధస్య ప్రదానావసరమాహ —

మూ — అథసఙ్కల్ప్యైకోత్తర వృద్ధిశ్రాద్ధందద్యాత్ .

వ్యా — అథ - పిణ్డప్రదానానన్తరమ్, అముష్యాద్యైకోత్తర వృద్ధిశ్రా

ర్థం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఏకో త్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యమూని నానాగోత్రేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యస్సంప్రదదే నను మేతి సదక్షిణం దద్యాత్ । యస్మిన్దినే యావన్త్యఞ్జలిదానాని తావన్తి శ్రాద్ధాని ప్రత్యహం దేయాని .

పక్షాన్తరమాహ —

మూ — అపి వా సఙ్కల్పేషు తీరకుణ్డే తర్పణాన్తే పిణ్డం దద్యాత్ .

వ్యా — దేశాన్తరే ప్రేతకృత్యే తత్ర గృహేఽభావాత్తద్విషయమిదమ్. జలాఞ్జలివచ్ఛ్రాద్ధవస్యైకోత్తరవృద్ధిప్రసక్తిమస్యా నిరాకరోతి —

మూ — ఏవమన్వహం పిణ్డమేకం దద్యాదాశ్రాద్ధాత్ .

వ్యా — ఏవమాశ్రాద్ధాత్ - ఉక్తక్రమేణాదశాహమిత్యర్థః .

మూ — కుణ్డపాషాణే పిణ్డం దద్యాదితి కేచిత్ .

వ్యా — అత్ర శఙ్ఖః ॥ వా ॥ భూమావామాల్యం పిణ్డం పానీయముపలేదద్యుః ॥ * ॥ భూమౌ - కుణ్డే .

అత్ర బహువచనాదుదకదానవత్సర్వైరపి జ్ఞాతిభిః పిణ్డదానం కార్యమ్ ? నేత్యాహ —

మూ — అత్ర సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వాపరాహ్ణే వా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవ బలిర్దేయస్సహి ప్రేతస్య బాన్ధవః ॥ * ॥ ఇతి .

వ్యా — బలిరితి పిణ్డస్యాప్యుపలక్షణమ్ । అతస్సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తైరాశౌచిభిస్సపిణ్డైస్సోదకైశ్చ, తోయమ్- జలాఞ్జలిమాత్రమ్, దేయమిత్యర్థః.

" ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమైకాదశే చైవ షణ్ణవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ " ఇత్యుక్తరసోక్తమాహ —

మూ — అథ సఙ్కల్ప్యామరూపేణ సదక్షిణం నవశ్రాద్ధమేకం దద్యాత్ .

వ్యా — అముష్యాద్య నవశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ । అత్ర వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ సప్తమేఽహ్ని తృతీయే చ ప్రథమే నవమే తథా । ఏకాదశే పఞ్చమే చ నవశ్రాద్ధాని షడ్దిశేత్ ॥ * ॥

ఇదమాహ —

మూ — ఏవమైకాదశాహాద్విషమేషు దినేషు షణ్ణవశ్రాద్ధాని దద్యాత్ .

వ్యా — అత్రాఽభివిధౌ, విషమేషు - ప్రథమతృతీయపఞ్చమస

ప్తమ నవమైకాదశాహేషు, ఏవమేకైకం పిణ్డందద్యాత్ । యత్తుదేవలవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ తృతీయేపఞ్చమేవాపి సప్తమే నవమే తథా । అహన్యేకాదశేచైవ నవశ్రాద్ధానిపఞ్చవై ॥ * ॥ తదాశ్వలాయనవిషయమ్ । తథా శివస్వామీ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధానిపఞ్చస్యురాశ్వలాయనశాఖినామ్ । ఆపస్తమ్బషడిత్యాహుర్విభాషాచైతరేయిణామ్ ॥ * ॥ ఇతికణ్ఠోక్తత్వాదాపస్తమ్బినామేవ షణ్ణవశ్రాద్ధాని, ఐతరేయిణాం చశబ్దాదన్యేషాంచ విభాషా, షడ్వాపఞ్చవా యథాచారం కార్యమ్ । యచ్చశ్రీధరీయే ॥శ్లో॥ తృతీయేపఞ్చమేచైవ నవమైకాదశేతథా । యదత్రదీయతేజన్తోస్తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతితచ్చైతరేయివిషయమ్, తేషామేవ విభాషితత్వాత్ । భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ నవసప్తవిశాం రాజ్ఞాం నవశ్రాద్ధాన్యనుక్రమాత్ । ఆద్యన్తయోర్వర్ణయోస్తు షడిత్యాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బివిప్రాణాం షట్, అన్యేషాం చత్వారి పఞ్చషడ్వా, రాజ్ఞాంసప్త, విశాంనవ, శూద్రస్యషట్, ఆశ్వలాయనస్య పఞ్చేతివ్యవస్థా, తేపునరేకాదశాహే నవశ్రాద్ధం నానుతిష్ఠన్తి.

తదాహ —

మూ — ఆశ్వలాయనానాం నైకాదశాహే నవశ్రాద్ధం తేసాం పఞ్చ
హీనవశ్రాద్ధానిస్యుః.

వ్యా — యుక్తంచైతత్, ప్రథమాతిక్రమే కారణాభావాత్, " అన్త్యాల్లోపావృద్ధిర్వా " ఇతినియమాన్మరణాద్విషమేషు దినేషు ఏకైకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాత్, " ఆనవమాత్ " ఇతిబోధాయనవచనాచ్చ । అతః పారిశేష్యాదాశ్వలాయనైకవిషయం దేవలవచనమ్ । అత్రాయంవివేకః— దాహాన్తేస్నాత్వా కేశానుప్త్వాఽఽప్లుత్య నగ్నప్రచ్ఛాదనం దత్వా నిమజ్యోదకం ప్రదాయైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం కృత్వోదకుమ్భమాహృత్యగృహద్వారకుణ్డేవా సోదక పిణ్డబలీన్ ప్రదాయ నవశ్రాద్ధం దత్వా నిష్పవత్రం విదశ్య గృహప్రవేశాదికం కుర్యాదితి శాస్త్రీయఃపన్థాః । సంసృత్యస్నాత్వా గృహంసమేత్య నగ్నప్రచ్ఛాదనం కృత్వా నిష్పవత్రంవిదశ్యాస్మానమాస్థాయాగ్న్యాది స్పృష్ట్వా గృహంప్రవిశ్య సమ్భారాన్ సమ్భృత్య తీర్థం గత్వా స్నాత్వా తీరకుణ్డే సన్తరోప్యోదకుమ్భమాహృత్య

గృహద్వారసణ్డే వాసోదకపిణ్డబలీన్ ప్రదాయైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచ దద్యాదితి లోకాచారః । ఉభయోశ్శాస్త్రసిద్ధత్వాదవగీతశిష్టాచారాచ్చ నకశ్చిద్విరోధః .

మూ — అథ పృథక్పృథఙ్మృణ్మయే పాత్రే ప్రేతాత్రస్నాహీతి జలం పిబెదమితి క్షీరంకుణ్డోపరి శిక్యేస్థాపయేత్.

వ్యా — అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ జలమేకాహమాకాశేస్థాప్యం క్షీరంచమృణ్మయే ॥ * ॥ అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ జలం క్షీరంచ పాత్రద్వయే పృథక్పృథగాకాశే శిక్యాదావేకాహం స్థాపనీయం విశేషానుపాదానాత్ప్రథమేఽహని కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వయంతుబ్రూమః — విశేషానుపాదానాదేవ దశాహం స్థాపనీయమ్ । ప్రథమదినస్థాపితస్య జలాదేర్దశాహాన్తావస్థాపన నివృత్త్యర్థమేకాహగ్రహణమ్ । అతః ప్రథమదినమారభ్య క్షీరంజలంచైకైకాహమేవావస్థితం యథాభవతి తథా ప్రత్యహం నవంనవం జలంక్షీరంచ స్థాపనీయమితి । తథైవ శిష్టాఆచరన్తి । అత్ర పారస్కరః ॥ వా ॥ ప్రేతాత్రస్నాహీత్యుదకం పిబేదమితి క్షీరమ్ ॥*॥ ఇతి .

ద్రవ్యనియమమాహ —

మూ — ప్రథమేఽహనియద్ద్రవ్యం తేనైవదశాహపిణ్డంనిర్వర్తయేత్.

వ్యా — శునఃపుచ్ఛః ॥ శ్లో ॥ శాలినాసక్తుభిర్వాపి శాకేనాప్యథనిర్వపేత్ । ప్రథమేఽహనియద్ద్రవ్యం తదేవస్యాద్దశాహికమ్ ॥ * ॥

విపర్యయేకృత్యమాహ —

మూ — వాసోవిపర్యాసేవా సోదకం పాత్రవిపర్యయేజలాఞ్జలీన్ ద్రవ్యవ్యత్యయే పిణ్డాన్ దేశాశ్మవినిమయే పిణ్డోదకాఞ్జలీన్ పూర్వకృతాన్ పునర్దద్యాద్రాజకార్యనియుక్తో దశాహమధ్యే బలికర్మాసమాపయేత్.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్కుర్యాత్పునరిత్యాహగౌతమః ॥ ఆద్యదేశాదన్యదేశే ప్రేతపిణ్డం క్షిపేద్యది । పూర్వదత్తాన్పునఃపిణ్డాన్దద్యాదిత్యాహశాకలః ॥ ఆశౌచమధ్యేపాషాణం యదినశ్యేచ్ఛిలాన్తరే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్కుర్యాత్పునఃపూరయతేయది ॥ * ॥ దశాహాన్తమేకద్రవ్యేణ

పిణ్డనిర్వాపణనియమాద్ద్రవ్యవిపర్యయఇతి వచనాచ్చ ద్రవ్యవిపర్యయే
పునఃపిణ్డదానంసిద్ధమ్ । అత్రానుగ్రహమాహ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ రాజకా
ర్యనియుక్తానాం వైశ్యానాం చాతిపాతిషు । పాషాణముద్ధరేన్మధ్యే బలిక
ర్మసమాపయేత్ ॥ * ॥

మూ — శ్వశూద్రాదిమాషితే పిణ్డే కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా పు
నఃపిణ్డం దద్యాత్ .

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ వాయసైస్సేవితే పిణ్డే శునా శూద్రే
ణ మాషితే । పునఃకర్మప్రకుర్వీత హ్యావృత్తంచ విపర్యయే ॥*॥ శ్వాది
స్పర్శే విశేషమాహాఽఙ్గిరాః ॥శ్లో॥ పిణ్డం కాకాదిపక్షిభ్యోజన్తురన్యస్స్పృశే
ద్యది । కృచ్ఛ్రత్రయంచరిత్వాథ పునఃపిణ్డంచ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ యత్తు
శఙ్ఖలిఖితవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ బలింబలిభుజోయత్ర ప్రదత్తం నైవభుఞ్జతే । నై
వతృప్తాఃప్రయాస్యన్తి పితరస్తస్యసానుగాః ॥ * ॥ ఇతితద్గయాదౌదత్తపి
ణ్డవిషయమ్ .

మూ — శిలాదినాశేతుశిలామన్యామాదాయ “ ఆయాతుదేవస్సు
మనాభిః ” ఇతిస్థాపయిత్వా “ యమాయసోమమ్ ” ఇతి లౌకి
కేఽగ్నౌజుహుయాత్ .

వ్యా — “ ఆయాతుదేవః ” ఇతి వాక్యద్వయాత్మకో మన్త్రః ,
పరేయువాంసమిత్యాదౌతథాదర్శనాత్ । యథాఽఽహుః ॥ శ్లో ॥ శి
లావినాశే సతివాతతోన్యామాయాతుమన్త్రేణ నిధాయకుణ్డే। యమాయ
సోమంసునుతేతి మన్త్రాదాజ్యాహుతిర్లౌకికఏవవహ్నౌ ॥ * ॥.

మూ — యద్యన్యశిలాస్థాపనే పూర్వశిలానష్టాదృష్టాస్యాత్ “ య
మేఇవ ” ఇతిశిలాద్వయం కుణ్డే నిధాయ తర్పయేత్ .

వ్యా — సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ శిలాన్తరేస్థాపితేతు దృష్టానష్టశిలాయ
ది । యమేఇవేతి మన్త్రేణ తాంచన్యస్యాఖ్యతర్పయేత్ ॥ * ॥.

దశాహమధ్యే సఙ్క్రాన్తిదర్శయోస్సమ్భవే వ్యవస్థామాహ —

మూ — దశాహమధ్యే సఙ్క్రాన్తిర్దర్శో వా యదిస్యాత్పిత్రోర్దశా
హాన్తమేవ పుత్రఃకుర్యాన్నపిణ్డోదకాపకర్షః .

వ్యా — అత్రశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌదశాహ

ఽథ్యతోఽపి వా । వనస్పతిగతేసోమే శిష్టాహం పూర్వవత్క్షిపేత్ ॥ దశాహం పిణ్డమాచరేదితి పాఠాన్తరమ్ ॥ * ॥ బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేన్మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * ॥ షడ్ధర్మసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ దర్శే ప్రేతదినేష్వసత్యపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥.

కించ ॥ శ్లో ॥ అశౌచమన్తరా దర్శో యది స్యాత్సర్వవర్ణినః । సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కుర్యురిత్యాహ గౌతమః ॥ ప్రవృత్తాశౌచతన్త్రిస్తు యది దర్శం ప్రపద్యతే । సమాప్య చోదకం పిణ్డం స్నానమాత్రం సమాచరేత్ ॥ ఆద్యే స్నాత్వైవ కర్తవ్యాః ప్రేతపిణ్డోదకక్రియాః । ద్వితీయైన్దవే తు కుర్వాణః పునశ్శ్మవం సమశ్నుతే ॥ దశాహమధ్యే సఞ్జాతో నిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యైత తద్దినే నౌరసేతరః ॥ త్యజేత్సఙ్క్రమణే భానోర్మధ్యే ప్రేతకార్యకః । నో చేత్తత్కర్తృనాశస్స్యాద్దర్శశ్చేత్తత్కులక్షయః ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ ఇతిఋశ్యశృఙ్గాదివచనం సర్వవిషయం మన్యమానానన్యయవిధిం ప్రత్యాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రోర్న విద్యతే ।
మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్.

వ్యా — వచనమిదం శ్రీధరీయమ్.

కించ, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ॥ ” ఇతి గాలవవచనార్థానభిజ్ఞాః కేచిత్త్రిరాత్రాదుత్తరం దర్శశ్చేత్పిత్రోరపి క్రియాం సమాపయేదితి వదన్తి తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — ద్విరాత్రాహేషు దర్శసమ్భవే “ ॥ శ్లో ॥ తోయం పిణ్డం సమాప్యైత తద్దినే నౌరసేతరః । ” “ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ” ఇత్యాదిభిరనౌరసపుత్రైః పిణ్డోదకసమాపనే ప్రసక్తేఽనౌరసపుత్రకర్తృకోదకపిణ్డసమాప్తివ్యవస్థాపరమ్ “ పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ” ఇతి వచనమ్ । అతో దర్శమనాదృత్య దశాహమేవ కుర్యాదౌరసో దత్తః పుత్రికాపుత్రశ్చ ఔరసః పుత్రోఽన్యశ్చ సమాపయేత్.

వ్యా — నన్విదం గాలవీయమౌరస విషయం కిన్న స్యాదితి చేన్న, తద్విషయతాఽప్రతీతేః। పితృశబ్ద ప్రతియోగిత్వాత్తత్ప్రతీయత ఇతి చేన్న, ద్వాదశవిధ పుత్రప్రతియోగిత్వాత్పితృశబ్దస్య। ఔరస ఏవ పుత్రశబ్దప్రసిద్ధిరితి చేన్న, "పుత్రాభావే యః ప్రత్యాసన్నః" "పుత్రాభావే సపిణ్డః" "పుత్రాభావే తు పత్నీ స్యాత్" "స్వర్యాతస్య హ్యపుత్రస్య" ఇత్యాదిభిర్ద్వాదశవిధ పుత్రేష్వేవ శాస్త్రే పుత్రశబ్దప్రసిద్ధేః శాస్త్రజ్ఞానాం పుత్రశబ్దే పుత్రత్వ సామాన్యప్రతీతేశ్చ, అన్యథౌరసదత్తకృత్రిమత్వాదివిశేషణ వైయర్థ్యాపత్తేః। అతః పితృశబ్దప్రతియోగి పుత్రశబ్దస్సాధారణః। నను "త్ర్యహాత్పరం దర్శే సత్యౌరసస్సగోత్రో దద్యాత్" ఇతి వచనమస్తీతి తద్వచనమౌరసపుత్రవిషయం భవేదితి చేన్న, "త్ర్యహాత్ప్రాగ్దర్శసమ్భవే హ్యనౌరసస్సమాపయేత్" ఇతి వచనమస్తీతి న గాలవీయమౌరసవిషయం స్యాదితి చ ప్రసక్తేః। న హీదమేవ జ్ఞాపకమ్, పితృశబ్దప్రతియోగిత్వేన పుత్రమాత్రప్రతీతేః। అతః "॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే సజాతిర్నిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది। తోయం పిణ్డం సమాప్యైత తద్దినే నౌరసేతరః" ॥ శ్లో ॥ అశౌచమధ్యే విధుసఙ్క్షయశ్చేద్దద్యుర్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్। పుత్రీసుతో దత్త్రిమఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః॥" "॥ శ్లో ॥ యదిసజాతిమణం దర్శో దశాహాన్తస్సమాపతేత్। వినా పితృభ్యామన్యేషాం సమాప్యే పిణ్డవారిణీ॥" ఇతి శ్రీధరీయవర్ధమానరహస్యాది వచనైర్దశాహే క్వచిద్దినే దర్శసమ్భవే పుత్రీసుత దత్తౌరసవ్యతిరిక్తపుత్రైర్దర్శే పిణ్డోదకసమాప్తౌ ప్రసక్తాయాం వ్యవస్థాపరమిదమ్ "పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్" ఇతి వచనమితి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమ్, అలం త్రగ్రహాత్। నను పర్యవస్యేదితి పర్యవసానాత్పర్యవస్యేదితి చేన్నను భోః ఖలు పర్యవస్యేత్, పితృప్రతియోగీ పుత్ర ఇతి చేద్బాఢమ్, అయమౌరసోఽనౌరసో వా, నాద్యః, అప్రతీతేః। న హ్యప్రతీతవిషయకల్పనం యుక్తమ్, అతిప్రసఙ్గాత్ "ఔరసస్సమాపయేత్" ఇతి క్వచిదపి వచనాభావాన్న తద్విషయమేవ వ్యవస్థాపకమిదమ్, తద్విషయే దశాహోదకదాన విధిపరపరశ్శతవచనవిరోధాత్। ద్వితీయస్తు పరిశిష్యతే, "తోయం పిణ్డం సమాప్యైత తద్దినే నౌరసేతరః" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః, ద్వివిధపుత్రవిషయత్వేనోక్తదో

షానివృత్తేర్వచనాన్తరాభావాచ్చ । అతోఽప్రతీతత్వవచనాన్తరాభావా
భ్యామేవత్ర్యహాత్పూర్వాపరీభావేన దశాహవిధి సమాపనయోరౌరసపు
త్రవిషయత్వమస్య నోపపద్యతే, వచనాన్తరబలాత్పర్యవసానస్యౌరస
పుత్రవిషయత్వసిద్ధేః । ఇతఃపరం వక్తవ్యం నావశిష్యతే, తథాపి కిఞ్చిచ్చి
న్త్యతే “॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుయావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డజలాఞ్జలీన్ ।” ఇతి
స్మరణాద్దర్శేపి నపర్యవసానమ్, ప్రత్యవాయస్మృతేః । త్ర్యహాదర్వా
గ్దర్శవిషయం తదితిచేన్న, త్ర్యహాదర్వాగ్దర్శే నపర్యవస్యేదితివచనా
న్తరాభావాత్ । నను త్ర్యహాత్పరం దర్శే పర్యవస్యేదిత్యుక్త్యైవ త్ర్యహా
దర్వాగ్దర్శే న పర్యవస్యేది త్యర్థసిద్ధేరిదమేవావలమ్బనమితి చేద హో
కాశకుశావలమ్బన న్యాయజ్ఞో భవాన్, కిం తే శవముష్టిన్యాయేన గృహీ
తగ్రహేణ । స్యాదేవమ్, అస్యౌరసవిషయత్వే సిద్ధే నహి తదస్తి తజ్జ్ఞాప
కం వచనాన్తరమ్ । నహీదమేవవచనం తద్విషయమితియుక్తమ్, పివేశాప్ర
తీతేః । కిమౌరసవిషయతా సమ్భవముక్తం నస్మరసి, మాస్మవిస్మార్షీః,
దర్శే పర్యవసితృ విషయే ఽనౌరసః పర్యవస్యేదితి వచనమేవపర్యవస్యేత్ ।
స్యాదేవమ్, యది త్ర్యహాత్పరం దర్శే స్యౌరసః కుర్యాదితి వచనమస్తి,
మైవమ్, త్ర్యహాత్పరదినానామేవ మధ్యశబ్దవాచ్యత్వేన “ దశాహేమ
ధ్యతోపివా ” ఇత్యాదివచనైస్త్ర్యహాత్పరం దర్శే ప్యౌరసోదశాహం కుర్యా
దితిసిద్ధేః, “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యేపిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీభవేత్ ” ఇతి
సమాపనే ప్రత్యవాయ స్మరణాచ్చ । నహ్యేవమనౌరసస్య ప్రత్యవాయప్రస
క్తిః, “ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ” ఇతిసమాప్త్యనుజ్ఞానాత్ । “ ద్వి
రైవ్న వేతుకుర్వాణః పునశ్శ్రావం సమశ్నుతే ” ఇత్యసమాపనేపి ప్రత్యవాయ
స్సమానఇతి చేత్కులమధఃపతనేపి కేశగ్రహణేన, మైవమ్, త్ర్యహాదర్వా
గ్దర్శేపి సమాప్తిప్రసక్తేః । అగ్నీషోమీయ విధినా నహింస్యాదిత్యస్యేవపు
నశ్శ్రావమిత్యస్య సామాన్యస్య “ ద్విచన్ద్రాదర్శనేదోషా మాతాపిత్రో
ర్నవిద్యతే ” ఇతివిశేషవచనేన బాధాన్నతత్ప్రసఙ్గఇతి చేత్తదత్రాపి తు
ల్యమ్, “ దద్యుర్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్ ” ఇతివిశేషవచనేన ప్రత్యవా
యస్మృత్యాచ సమాప్తివచనస్యబాధాత్ । కథమిదం సామాన్యం పిత్రోరి
తివిశేషస్మరణాదితి చేన్న, పర్యవసితృపి శేషానుక్తేః । తవాపికథమత్రవిశే

వసిద్ధిః, ఔరసేతరఇతి వచనాన్తరేఽనౌరసేనైవ సమాపనీయత్వస్మరణా త్। కాలవిశేషోనోక్తఇతిచేన్న, "దశాహేమధ్యతోపివా" ఇతిమధ్యశ బ్దైనైవోక్తత్వాత్। కించదశాహమధ్యేకదా దర్శసద్భావేసమాపనీయమి తితద్వచనం సమాప్తికాల విశేషముపేక్షతే, పర్యవస్యేదతివచనం పునరౌ రసానౌరసకర్తృ వివేకముపేక్షతే, తతశ్చనష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయేనాన్యో న్యముపస్థాయ వ్యవస్థాపనాత్తమభయవిశేషసిద్ధిః। యద్వాసమాప్తికాలే కర్తృవిశేషేవాసన్నిగ్ధే "సన్దిగ్ధేతువాక్యశేషాత్" ఇతిన్యాయేన సాపేక్ష త్వేన వచనాన్తరేణవా సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన వాఽర్థనిర్ణయసి ద్ధిః, నిర్గుణవాక్యస్యాపహతపాప్మవాక్యేనేవ పర్యవసానవచనస్యౌర సేతర ఇత్యాదినా వ్యవస్థాసిద్ధేర్నచోద్యావకాశలేశః। తస్మాదిదమేవ సాధీయః, నపర్యవసానస్యౌరసవిషయత్వవ్యవస్థాపనమ్, దుస్థత్వాత్। "దశాహంపిణ్డమాచరేత్" "పిత్రోస్తుయావదాశౌచందద్యాత్" "ద ద్యాద్దశాహమ్" "అన్తర్దశాహే" "చన్ద్రిద్వయేపి కర్తవ్యామాతాపి త్రోర్బలిక్రియా" ఇత్యాదివచనైరౌరసకర్తృకేపితృప్రేతకృత్యేద శానాదరేణ దశాహం పిణ్డోదకదాన విధానాత్, సమాపనేప్రత్యవా యస్మరణాచ్చ, "అన్తర్దశాహే" "దశాహమధ్యేదర్శః" ఇత్యాదివ న్తర్మధ్యశబ్దార్థశ్చతుర్థాది దినమేవేతి త్ర్యహాత్పరందర్శేస్యాసోదశా హమేవకుర్యాన్నసపర్యవస్యేదితి సుధీశ్చయోఽపిపశ్చాత్తామిత్యలమల మతిప్రపఞ్చేన। ఏవంచ "॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్రసర్వం సమాపయేత్। పిత్రోస్తుయావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్॥" "॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్। సపిణ్డో వివర్జయేత్పుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్॥" "॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశా హేదర్శశ్చేచ్ఛిష్టపిణ్డోదకాదికమ్। మాతాపిత్రోర్వినాన్యేషాం దర్శపూ వసమాపయేత్॥" "॥ శ్లో ॥ చన్ద్రిద్వయేపి కర్తవ్యామాతాపిత్రోర్బ లిక్రియా।" ఇతిశ్లోకగౌతమవచనాదికం దశాహోదకపిణ్డదానపరమను గుణచితమేవ చిరంజీవేత్। అసతివిశేషోపస్థాపకే సామాన్యసఙ్కోచోన యుక్తఇతిన్యాయశ్చ గర్జంనిర్జయతి। తస్మాద్వచనైర్వ్యవస్థాపనాత్ప్ర త్యవాయస్మరణాచ్చ సత్యపిదర్శే త్ర్యహాత్పరమపి పిత్రోఃపిణ్డోదకదా

నాపకర్షేణాస్త్యేవేతి సిద్ధమిత్యలమ్। దర్శేసత్యప్యారస్నైవ దశాహం పిత్రోః పిణ్డోదక దానం కర్తవ్యమితి నిశ్చయాదన్యేషాం దర్శ ఏవ సమాపన మర్థసిద్ధమప్యన్వయ వ్యతిరేకాభ్యామేవార్థసిద్ధేర్వ్యతిరేకోఽపి వక్తవ్య ఇత్యాహానారస ఇతి। ఆర్థికాత్కణ్ఠోక్తం బలీయ ఇతి భావః। అతః పితృవ్యతిరిక్తానాం దర్శ ఏవ సమాపనమ్, " ॥ శ్లో ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రదృష్టశ్చేద్దినస్త్రిశవదాహకమ్। " " పునశ్శావం సముశ్నుతే " ఇతి దోషస్మృతేః। ఉశనాఽపి ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనం యావద్బలిపిణ్డక్రియా భవేత్। ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ అష్టమాంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రమాః। అమావాస్యాష్టమాంశే చ పునః క్షీణో భవేదణుః ॥ వా ॥ తేనామావాస్యాష్టమాంశాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకాపకర్షః కార్యః, అన్యథా ద్విచన్ద్రత్వప్రసఙ్గాత్, " సహ్యేతాం గాత్రిం సూర్యాచన్ద్రమసౌ సహావసతః " ఇతి శ్రుతేః ॥ * ॥ ఇతి। సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశీకలామాత్ర తిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్। నాతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ చతుర్దశీకలామాత్రతిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్। అతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ అతిక్రమ్య - విహాయ, దర్శాదూర్ధ్వం క్రియాం కుర్యాదిత్యర్థః। అనాథవిషయే విశేషః ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రక్షయే మృతోఽనాథో దగ్ధశ్చేన్మదకార్థినా। సఞ్చయోదకదానాది తస్మిన్నహ్ని సమాపయేత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే వా యదా దర్శో భవేత్తదా। అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాదితి విష్ణుస్మృతౌ స్మృతమ్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — దర్శాత్ప్రాగేవాస్థిసఞ్చినుయాత్.

వ్యా — అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సమ్ప్రాప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్। అస్థిసఞ్చయనం చైవ దర్శాత్పూర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥.

పక్షాన్తరమాహ —

మూ — అపి వా సఙ్క్రమప్రభృతి దర్శాదివారభ్య పిణ్డోదకదానం కుర్యాత్.

వ్యా — దర్శసఙ్క్రమయోరాచార్యేష్టత్వాత్ప్రభృతి గ్రహణాదా

ద్విశబ్దప్రయోగాచ్చ తదుత్తరదినాదారభ్యేత్యర్థః । అత్ర ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా తత్రోదకబలిం హరేత్ । అథవా తత్ప్రభృత్యేవజలపిణ్డాంస్తు వాపయేత్ ॥ * ॥ తుల్యయోగక్షేమత్వాత్సఞ్చయనేఽప్యేవమేవ గ్రాహ్యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ త్యజేత్సఞ్చయనం భానోర్మధ్యతః ప్రేతకార్యతః । ” “ దశాహమధ్యే సఞ్చయన్తిః ” ఇత్యాదిభిస్తస్యాపి త్యాజ్యత్వస్మరణాత్ .

మూ — దశాహమధ్యే సఞ్చయనాదూర్ధ్వం పిత్రోర్మృతిశ్రవణే “ ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దశం పుత్రః పిత్రోస్తు మరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకృత్యం స్యాత్తస్య శుద్ధిర్దశాహతః ॥” ఇతి స్మరణాచ్ఛ్రుతదినాదిదశాహాశౌచసద్భావేఽపి మృతాహాద్యతీతదినప్రేతకృత్యం కృత్వాఽవశిష్టదినకృత్యమన్వహం తత్తత్కాలే కుర్యాదేకోద్దిష్టాన్తమ్, సాపిణ్డ్యన్తు త్రిపక్షాదౌ కుర్యాత్ .

వ్యా — శృణోత్యనిర్దశమితి వచనార్థశ్శ్రుతదినాదిత్యాది సూత్రేణ వివృతః । సఞ్చయనాత్ప్రాగ్దశాహమధ్యే మృతిశ్రవణే “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ చేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపత్య విపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ ” ఇతి వచనాచ్ఛ్రుతదినాది దశాహముదకం కుర్యాత్, దశాహాతిక్రమ ఏవ దశాహోదకదానవిధానాత్ “ ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । ” ఇతి దశాహే పిణ్డసమాపనే “ ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాహితః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥ ” ఇతి వచనేన నవభిర్దివసైర్నవ పిణ్డానేకదైవ దత్త్వా ప్రభూతబలిం ప్రదాయ దశమం పిణ్డం దత్త్వా సమాపయేదిత్యాహ —

మూ — ఏవం దశమేఽహని మృతిశ్రవణే నవాహకృత్యం కృత్వా ప్రభూతబలిం దత్త్వోదకపిణ్డం సమాపయేత్ .

వ్యా — నన్వేకాదశాహే పితృమృతిశ్రవణే తత్ర దశాహకృత్యం కర్తవ్యం న వా, ఏకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టస్యావశ్య కర్తవ్యత్వవిధానాత్పూర్వక్రియాయా అకరణే తదయోగాత్తత్ర తత్కర్తవ్యమితి చేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ । ” ఇతి దశాహాశౌచవిధానాద్యావదాశౌచం పిణ్డోదకవిధానాచ్చ తదాది దశాహాన్తస్య కర్త

వృతత్వాత్ । తథాహ " ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ చేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వా పిత్రృ విపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ " ఇతి సఞ్చయాత్ప్రాగం పితృమృతిశ్రవణే దశాహోదకదాన ప్రసక్త ఇతి చేన్న, తథా ప్రాగపి శృణోత్య నిర్దశమితివచనేన మృతాహాద్దశాహే తత్సమాప్తిసిద్ధేః । నను గలనూసేపుంసవనాది శుభకార్యేఽవశ్యకార్యే "సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః" ఇతి సపిణ్డీకరణాకరణే శుభాసమ్భవాత్తేన పూర్వక్రియాయథాఽఽకృష్యతే తథైవైకాదశాహే ఏకోద్దిష్టేన పూర్వక్రియాఽఽకృష్యత ఇతి చేత్సత్యం న్యాయతః, తథాపి " ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రే వ్యతీతే తు పిత్రోశ్చేదౌర్ధ్వదైహికమ్ । పుత్రః కుర్యాత్తదాశౌచం దశరాత్రమితి స్మృతమ్ ॥ " ఇతి పైఠీనసినా దశాహాత్పరం పితృమృతిశ్రవణే దశాహాశౌచౌర్ధ్వదైహికయోర్విధానాన్నగదోషఇత్యలమ్ । కృతే దశాహకృత్యే శ్రుత్వైకాదశాహే త్వాగతః పుత్ర ఉప్తకేశ ఏకోద్దిష్టం కృత్వా దశాహం తిలోదకం దత్వా శ్రాద్ధాదికుర్యాత్, " జ్యాయానేవ తదూర్ధ్వమాచరతి తచ్ఛ్రాద్ధాదిమిశ్రాన్తకమ్ " ఇతి షట్ధర్మీయవచనాత్.

అకృతే దశాహకృత్యే కర్తవ్యమాహ —

మూ — నిర్దశాహే తు పిత్రోశ్శ్రుత్వాహాది దశాహాన్తముదకాది సత్త్వైకాదశాహద్వాదశాహయోరేవైకోద్దిష్ట సాపిణ్డ్యే కుర్యాత్ .

వ్యా — నిర్దశాహే - నిర్గతే దశాహే । ఇదం జ్యేష్ఠపుత్ర విషయమ్ । సపిణ్డీకరణాన్తకృత్యే కనిష్ఠేనకృతే తు మాధవీయే విశేషః ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరగతః పుత్రశ్శ్రుత్వా పితృ విపర్యయమ్ । కృత్వా తు వపనం దత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి దశాహాన్తం తిలోదకవిధానాదారసేన దర్శే సత్యపి నపిణ్డోదకాపకర్షః కార్యాః .

అత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — దశాంహాన్తరనేకేషాం దాహే పూర్వేణైవ ద్వితీయాదితోయం పిణ్డం సమాపయేత్ .

వ్యా — అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం స్యాచ్చేత్తత్కర్తురైక్యే విశేషతః । పూర్వేణైవ సమాప్యేత తోయం పిణ్డం ద్వితీయకమ్ ॥ * ॥

దశాహమధ్యే పునరప్యన్యస్య దాహశ్చేత్తస్య పిణ్డోదకాదికం పూర్వప్రవృత్తపిణ్డోదకసమాపనేన సమాపయేదిత్యర్థః । ఏవం పూర్వాశౌచేనైవోత్తరమపి సమాపనీయమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ దాహకస్త్వ దశాహే తు శవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవ తు శుద్ధిస్స్యాత్పితోః స్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ యథోదితమితి, ఏవం పూర్వేణైవాశౌచతోయపిణ్డసమాపనేపి "చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్" "ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని" ఇతి త్ర్యహాశౌచినామాద్యైకోద్దిష్టం చతుర్థాహ్నోక్తం తదతిక్రమ్యైకాదశాహే న కుర్యాత్, "ఆద్యమేకాదశేఽహని" ఇతి దశాహాశౌచినామేకాదశాహ్నోక్తం తదతిక్రమ్య దినాన్తరే న కుర్యాత్, తత్తదుక్తదిన ఏవ కుర్యాదిత్యర్థః । అన్తర్దశాహే "దాహకస్త్వ దశాహే" ఇతి దశాహగ్రహణాత్త్ర్యహాశౌచే దశాహాశౌచాహర్దాహే పూర్వేణ న సమాపనమితి ద్రష్టవ్యమ్, "అసగోత్రస్సగోత్రో వా" ఇత్యాది వచనం తు ప్రేతాన్నభోజనాది కర్తృసంస్కర్తృవిషయం ద్రష్టవ్యమ్, అసపిణ్డస్య పునః "అసపిణ్డం ద్విజం ప్రేతం విప్రో నిర్హృత్య" ఇత్యాదినా మనునా విశేషో విహితః.

అత్ర విశేషమాహ —

మూ — పిత్రోస్తద్దివసాద్దశాహాన్తమేవ కుర్యాత్ .

వ్యా — తదుక్తమ్ "పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్" ఇతి । సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ పూర్వకర్తా దశాహే తు పితరౌ చేన్మహేత్పునః । పూర్వేణ శుద్ధిర్నైవ స్యాత్పిత్రోస్తద్దినసాద్భవేత్ ॥ * ॥ తద్దివసాత్ - పిత్రోర్మృతదివసమారభ్య దశాహాచ్ఛుద్ధిరిత్యర్థః । అతః పిణ్డోదకదానం చ దశాహం కుర్యాత్, "యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డం చ దద్యుః" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్.

మూ — ఏవం మిథః పిత్రోః పితుః కుర్యాన్మాతుస్సమాపయేత్ .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రియతే పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుః కుర్యాత్తు పక్షిణీమ్ ॥ * ॥ అస్యార్థః — అశుద్ధౌ - మాతృదశాహమధ్యే, పితృమృతౌ తన్మృతిదినాది దశాహరూపాయశ్శేషస్తేన శుద్ధిర్భవతి, తతశ్చ పితుర్దశాహం పిణ్డోదకదా

నంకర్తవ్యమ్, పితుర్దశాహమధ్యే మాతృమృతావపి త్రాశౌచతోయపిణ్డదానాదికం సమాప్య దశాహాత్పరం మాతుః పక్షిణీమాశౌచం కుర్యాదితి । ఏవంపక్షిణ్యాశౌచానుష్ఠానేపి పితురేకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టం కుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ ఆద్యం శ్రాద్ధమశుద్ధోపి కుర్యాదేకాదశేహని । కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిరశుద్ధః పునరేవసః ॥" ఇతిశఙ్ఖస్మరణాత్.

మూ — బాలమరణే దాహాదిపితుః పిణ్డోదకదానం విధీయతే.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా । జాతదన్తస్య వాకుర్యాన్నామ్నివాపి కృతేసతి ॥" ఇతిమనూక్తవికల్పాశ్రయణేన, బాలస్య "శిశురాదన్తజననాదాచూడాద్బాలకః స్మృతః" ఇత్యుక్తస్య, దాహేకృతే "అగ్నినాసంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా" ఇతివచనాద్దాహాది పిత్రోరుదకదానం కార్యమ్.

జ్ఞాతీనాంతుకృతచౌళే త్రివర్షేవామృతే తోయదానంభవతితదాహ —

మూ — జ్ఞాతీనాంతుచౌళాదిత్రివర్షాదివా పఞ్చసప్తతితర్పణంస్మర్యతే.

వ్యా — అత్రగౌతమః ॥ వా ॥ ఉదకదానం సపిణ్డైః కృతచూడస్య ॥ * ॥ కృతచూడస్య-కృతచౌలస్య । వృద్ధకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ మృతందద్యాత్త్రిరాత్రేణత్రివర్షాదుదకంబలిమ్ । పఞ్చమాద్యస్థిచయనం శ్రాద్ధంకుర్యాచ్ఛుద్ధిదినే ॥ * ॥ చతుర్థదినఇత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ అబ్దాదేవాష్టమాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టానిషోడశ ॥ * ॥ బోధాయనీయేచ ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదుదకంపిణ్డం శ్రాద్ధాన్తం పఞ్చమాత్పరమ్ । అష్టమాత్సకలం గ్రాహ్యం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాద్వత్సరాదర్వాక్పౌగణ్డమరణేసతి । సపిణ్డీకరణం నస్యాదేకోద్దిష్టాదికారయేత్ ॥ ద్వాదశాద్వత్సరాదూర్ధ్వం సపిణ్డీకరణంభవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహంపిణ్డోదకక్రియా ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ శిశోస్త్రివత్సరాదూర్ధ్వముదకంపఞ్చసప్తతిః । త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం సర్వేషాంతర్పణంభవేత్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — పఞ్చమాబ్దాది సఞ్చయనముపదిశ్యతేఽనుపనీతస్యతూష్ణీం తత్కుర్యాదేవం షష్ఠాబ్దాది నవశ్రాద్ధాన్యేకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యేకోద్దిష్టంచ తన్త్రితః కుర్యాదుపనీతస్య విధివన్నవమాబ్దా

దిపూర్వోక్తాని షోడశశ్రాద్ధానిచశిష్యన్తే త్రయోదశాబ్దాదిపూర్వోక్తాని సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని సపిణ్డీకరణంచ.

వ్యా — స్పష్టార్థాన్యేతాని సూత్రాణి సాక్షివచనాని ప్రాగేవ ప్రదర్శితాని.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — సతివివాహేఽష్టమాబ్దాది సపిణ్డీకరణాన్తంసర్వం మన్త్రవత్కుర్యాత్.

అత్రస్మృత్యన్తరవచనముదాహరతి —

మూ — "॥ శ్లో ॥ సప్తమాద్వత్సరాదూర్ధ్వం గృహస్థానాంద్విజన్మనామ్। సపిణ్డీకరణంకార్యం నప్రాగితియమోదితమ్ ॥" ఇతివచనాత్.

వ్యా — యుక్తంచైతత్, వివాహేసతి "పాణిగ్రహణాదధిగృహ్యమేధనోర్వ్రతమ్" "పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వం కర్మసు" "కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ" ఇత్యాదిశాస్త్రైశ్శ్రౌతస్మార్త గార్హ్యకర్మస్వధికారవిధానాత్.

స్త్రియాశ్చైవమితి ప్రాగేవప్రదర్శితార్థమాహ —

మూ — సర్వంచైవంస్త్రీణామ్.

వ్యా — స్త్రీణామూఢానాం దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకృత్యం సర్వమేవమన్త్రవత్కార్యమిత్యర్థః। అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఏతత్సపిణ్డీకరణమేకోద్దిష్టం స్త్రియాఅపి ॥ * ॥ ఇతి। ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ అత్రహ్యధికారశ్శాస్త్రైర్భవతి, సానిష్ఠాస్మృతిశ్చ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మాతుర్యదగ్రేజాయన్తే ద్వితీయంమౌఞ్జిబన్ధనాత్। బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశస్తస్మాదేతేద్విజాఃస్మృతాః ॥ నిషేకాదిశ్మశానాన్తాస్తేషాం వైమన్త్రతఃక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి। "॥ శ్లో ॥ వైవాహికోవిధిఃస్త్రీణామౌపనాయనికఃస్మృతః ॥" ఇతిమనుః। తస్మాదుపనీతానామూఢానాంచ విధివదౌర్ధ్వదైహికం కార్యమిత్యర్థః.

"యన్నామ్నాతంస్వశాఖాయామ్" ఇతి స్వగృహ్యోనుక్తావిరుద్ధాంశానుష్ఠానస్య ప్రాగేవ ప్రతిపాదనాత్ స్మార్తకర్మసు సర్వశాఖాప్రత్యయ

న్యాయేన సర్వస్మృత్యుపసంహారః కర్తవ్య ఇత్యత్ర కాత్యాయనవచనముదాహరతి —

మూ — "॥ శ్లో ॥ సర్వశ్రుత్యుపసంహారాచ్ఛ్రౌతేషూక్తో యథావిధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తేషూక్తస్తథావిధిః ॥" ఇతి కాత్యాయనః.

వ్యా — స్మార్తపదం గార్హ్యోపలక్షణమ్ । అతస్సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్యాన్యతః కర్తవ్యత్వాదనుక్తమప్యపేక్షితశాస్త్రాన్తరోక్తమనుష్ఠేయమేవ, నహి క్వచిదపి నిరపేక్షం కరణమస్తి, యథాహుః ॥ శ్లో ॥ నహి నిష్కారణం లోకే వేదే వా కించిదీదృశమ్ । ఇతికర్తవ్యతాసాధ్యయస్య నానుగ్రహాకాఙ్క్షితా ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి పఞ్చమఃఖణ్డః.

ప్రేతశరీరోత్పత్తిప్రకారమాహ —

మూ — ఏవమన్వహం దత్తైః పిణ్డైః ప్రేతాకృతిః స్మర్యతే.

వ్యా — అత్ర ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాభిజాయతే । చక్షుశ్శ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ వక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే । నాభిస్థానం గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతే ॥ ఊరూ చ పఞ్చమే జ్ఞేయౌ షష్ఠే మధ్యం ప్రజాయతే సప్తమే తు సిరాస్సర్వా జాయన్తే నాత్ర సంశయః ॥ అష్టమే తు కృతే పిణ్డే సర్వరోమాణ్యనన్తరమ్ । నవమే వీర్యసమ్పత్తిర్దశమే క్షుత్పరిక్షయః । దశమేన తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే । ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే ॥ తత్ర శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః । ఏకోద్దిష్టాత్పిశాచత్వం పితృత్వం పిణ్డయోగతః ॥ * ॥

ఉదకదానానన్తరం ప్రభూతబలిం కేచిత్కుర్వన్తి తదయుక్తమిత్యాహ —

మూ — దశమేఽహ్ని మహతీ క్షుద్భవతి తన్నివృత్తిః ప్రభూతేన బలినా, దశమే పిణ్డే దత్తేఽనన్తరం ప్రేతోత్థాపనస్మరణాత్ తత స్తత్ప్రదానాత్ప్రాగేవ కుణ్డసన్నిధౌ ప్రభూతబలిం దద్యాన్నాత్ర వా

రాదిదోషచిన్తా, బలేఃక్రతున్నివృత్త్యర్థతా వ్యర్థశౌహ ఏవ తత్సన్ధ్య వా త్తత్పూర్వం బలిప్రదానస్య నిరర్థకత్వాత్ పిణ్డోదకదానవదదోషాత్ స్మృతిష్వనిషేధాచ్చ దశాహ ఏవ ప్రభూతబలిర్దేయః, ప్రేతస్య తృప్తిన్నివృత్త్యాకులస్యాభివర్ధతే.

వ్యా — ఉక్తైర్హేతుభిర్దశాహోదకదానాత్ప్రాగేవ ప్రభూతబలిర్దేయః "దశమేఽహ్ని పరిత్యజ్య" ఇతి దశాహ ఏవ తత్సంస్థాభావస్మరణాత్। తతస్తత్పూర్వం తదభావేన బలిప్రదానం నిరర్థకమేవ। తతోఽత్ర దశాహే ప్రభూతబలిప్రదానే వారాదిదోషానచిన్త్యైవ, "వైధేకర్మణి సంప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్" ఇతి స్మృతేః। యథా శుక్రవారాదౌ పిణ్డోదకదానం క్రియతే తథా ప్రభూతబలిప్రదానే న దోషః, అతశ్శుక్రవారవర్జ్యత్వస్మరణం ప్రారమ్భ సఞ్చయ శ్రాద్ధ విషయమ్, న హి స్మృతిషు క్వచిదప్యుదకపిణ్డదాన ప్రభూతబలినిషేధోఽస్తి, అతః ప్రత్యక్షే శుక్రవారే సర్వేషాం దశాహే బలిర్దేయ ఏవ। అత్ర వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ తిలోదకే చ పిణ్డే చ దత్తే చ దశమేఽహని। అశ్మనోత్థాపనం కృత్వా తతః ప్రేతం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ అతః పిణ్డదానాత్ప్రాగేవ ప్రభూతబలిర్దేయః। యుక్తం చైతత్ "॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే।" ఇతి వచనాద్భుక్తభోజన వత్తృప్తస్య ప్రేతస్య బలిప్రదానాయోగాత్। సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ దశాహేఽశ్మానముత్థాప్య శాన్తిహోమం సమాచరేత్। సర్వాఙ్గక్షౌరకం స్నాత్వా స్నానాన్తే వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఏవం పిణ్డదానానన్తరం ప్రేతాశ్మోత్థాపనశాన్తిహోమస్మరణేన మధ్యేఽనవకాశాత్ప్రాగేవ బలిదానమితి నిశ్చయః। అఖణ్డాదర్శే ॥ వా ॥ అత్రోదకపిణ్డబలిప్రదానాత్ప్రేతతృప్తిః ప్రేతతృప్త్యా సన్తతివృద్ధిర్భవతి ॥ * ॥ ఇతి। ప్రత్యహం యత్పిణ్డోదకదానం దశాహే యచ్చ ప్రభూతబలిప్రదానం తాభ్యాం ప్రేతస్య తృప్తిర్భవతీత్యర్థః.

ప్రయోగమాహ —

మూ — అథ మధ్యాహ్నే స్నాత్వాఽర్ద్రవాసాస్సజలైర్దర్భైః పరిస్తీర్య పరిషిచ్య సవ్యఞ్జనాన్యాచ్య మార్జయతాం మమ ప్రేత ఇత్యపో మార్జయిత్వాఽముష్మై ప్రేతాయైతం బలిమేతం పిణ్డమేతాని నానావ్యఞ్జనాన్యేతాని పృథుకాపూపఫలాని చ దదామీతి దత్వాఽము

కప్రైతైతమే తాన్యుపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ పూర్వవ దపోమార్జయిత్వాఽఽతుఃవ్యఞ్జనం కృత్వాస్నాత్వోదక పిణ్డదానం సమాప్య శిలాముత్థాప్యయవానోప్య మృద్భిరవటమాపూర్యాన్యచ్చైవం కృత్వాఽశ్మద్వయమప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వాసర్వాఙ్గవపనం జ్ఞాతిభిస్సహ కర్తా కుర్యాత్తతశ్శాన్తికర్మ.

వ్యా — ఏతంపిణ్డబలిమేతాని నానావ్యఞ్జనాన్యేతాని పృథుకాపూపఫలాన్యుపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ స్థిత్వేతి శేషః. “ ॥ శ్లో ॥ లాజహోమేచసీమన్తే దేవతావాహనేవరే। అస్థ్యైఃస్థత్యుపస్థానేవజే తేభృగుచోదితాః ॥ ” ఇతిస్మృతేః, పిణ్డోపస్థానేతథాశిష్టాచారదర్శనాచ్చ। అన్యత్ - తీరకుణ్డడమ్। బోధాయనీయవృత్తౌ ॥ వా ॥ దశమ్యాంవికృతబలిం దత్త్వాపిణ్డాన్తేశిలాఙ్గకాంస్యేనిధాయాప్సు విసర్జయేదతస్సంస్కర్తుర్వపనవిధిరతఊర్ధ్వం శాన్తిహోమకర్మప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి। దేవలః ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహనిసమ్ప్రాప్తే స్నానంగ్రామాద్బహిర్భవేత్। తత్రత్యాజ్యానివాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖానిచ ॥ * ॥ ఏవంపిణ్డోదకదానానన్తరం స్నానాన్తఏవ సర్వాఙ్గవపనవిధానాత్ “ స్నానాన్తేవపనంభవేత్ ” “ఏషప్రథమోఽలఙ్కారః” ఇతినియమాచ్చశాన్తిహోమాత్ప్రాగేవ వపనంకార్యమ్.

“ నవమ్యాంవ్యుష్టాయామ్ ” ఇత్యాదినా శాన్తిహోమముక్త్వా “ నాపితకర్మాణిచ కారయన్త ఏషప్రథమోఽలఙ్కారః ” ఇతి సూత్రకారః ప్రాహ, తత్క్రమేణ కేచిన్మన్దధియశ్శాన్తిహోమానన్తరం వపన్తితన్నయుక్తమిత్యాహ —

మూ — వపనస్య శుద్ధ్యర్థత్వా చ్ఛుద్ధస్యైవ శాన్తికర్మణ్యధికారశ్శాన్తికర్మానన్తరం భోజనఖట్వాశయనోపదేశాద్భుక్తస్య వపననిషేధాచ్చశాన్తికర్మణః ప్రాగేవ వపనంకార్యమ్.

వ్యా — “ మృతావాఏషాత్వగమేధ్యాయత్కేశశ్మశ్రు మృతామేవత్వచమమేధ్యామపహత్య యజ్ఞియోభూత్వామేధముపైతి ” “ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధింకుర్యాత్తథావిద్వాన్మలానాందేహజన్మనామ్। కృత్తకేశనఖశ్మశ్రుస్త్రిపక్షేషుగృహీభవేత్ ॥ ” ఇతిశ్రుతిస్మృతిభ్యాం వపనస్య శుద్ధ్యర్థత్వావగమాత్, “ శుచినాకర్మకర్తవ్యమ్ ” ఇతిశుద్ధస్యకర్మాఙ్గత్వవిధానాచ్చానుప్త

కేశస్య శాన్తికర్మానధికార ఇత్యర్థః । "అత్రోభయం ప్రహరతి యేనజుహ్వా త్యజమేతదహఃపచన్తి యవౌదనంచాజోఽసీత్యజస్య ప్రాశ్నన్తి యవోఽసీతి యవౌదనస్య చాత్రాసందీస్తల్పానధిరోహన్తి" ఇతి హోమానన్తరం భోజనఘటాశయనోపదేశాత్, "నస్నాతభుక్తోత్కటభూషితానామ్" ఇతి భుక్తస్య వపననిషేధాత్, "స్నానాన్తైవపనంభవేత్" ఇతి తర్పణానన్తరం స్నానాన్తైవపనవిధానాచ్చ వపనం కృత్వైవ శాన్తికర్మ కర్తవ్యమిత్యర్థః । స్వసూత్రకారస్యాప్యేవమేవ భావః, అన్యథా హోమానన్తరమఞ్జనస్య ద్వితీయాలఙ్కారస్య పశ్చాద్భావిత్వమ్, "ఏవప్రథమోఽలఙ్కారః" ఇతి వపనస్య ప్రథమభావిత్వం చ న ఘటతే.

నను "నవమ్యాం వ్యుష్టాయామ్" ఇతి సూత్రమ్, "నవమ్యాం ప్రభాతాయామ్" ఇతి భాష్యమ్, అతః ప్రాతరేవ శాన్తికర్మ కార్యమిత్యత్రాహ —

మూ — న ప్రాతశ్శాన్తికర్మ వ్యుష్టిశబ్దస్య దివసపరత్వాత్, "అహర్వ్యుష్టిః" ఇతి శ్రుతేరనశ్రుత్వాదిశ్రుతేరఞ్జనాద్యలఙ్కారస్మృతేశ్చ తత్పరమాతురవ్యఞ్జనాద్యోగాత్కర్మమధ్యే కర్మాన్తరానుష్ఠానాసమ్భవాచ్చ బోధాయనాశ్వలాయనాదిషు తథాదర్శనాచ్చ.

వ్యా — ఏతైష్షడ్భిర్హేతుభిః ప్రాతశ్శాన్తికర్మ న కార్యమిత్యర్థః । ఏకైకో హేతుర్న ప్రాతశ్శాన్తికర్మేత్యస్య సాధక ఇత్యభిప్రాయేణ హేతూనాం పృథఙ్నిర్దేశః । ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ । "రాత్రిర్వ్యుషాః, అహర్వ్యుష్టిః" ఇతి హి శ్రూయతే । అతో దశమదివస ఏవ తస్య కార్యత్వం ప్రతీయతే న ప్రాతః । వ్యుష్టిశబ్దం ప్రయుఞ్జానస్యాప్యయమేవాభిసన్ధిరనుసన్ధేయః । అన్యథా, "అనశ్రవోఽనమీవాః" ఇత్యనశ్రుత్వశ్రుతివిరోధస్స్యాత్ "ఆతురవ్యఞ్జనాని కుర్వీరన్" ఇతి ప్రభూతబల్యనన్తరం క్రియమాణాతురవ్యఞ్జనవిధివైయర్థ్యం స్యాత్ । క్రియతే హి తదాతురవ్యఞ్జనం సర్వైః । కించ "త్రైకకుదేనాఞ్జనేనాఞ్జతే వేణసమాలినః" ఇతి నేత్రాఞ్జనాద్యలఙ్కారః స్మర్యతే, తచ్చాతురవ్యఞ్జనే విరుధ్యతే । కించ "అసమాప్తే వ్రతే తస్మిన్నైవ కుర్యాద్వ్రతాన్తరమ్" ఇతి వచనాత్ప్రారబ్ధకర్మమధ్యే శాన్తికర్మకరణం చాత్యన్తవిరుద్ధమ్ । కించ గృహ్యాన్తరే పిణ్డోదకదానసమాప్త్యనన్తరమేవ శాన్తికర్మవిధిర్దృశ్యతే "దశమేఽహని కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాప

యిత్వా గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే మహాపథే వృక్షమూలేవా " ఇతిత్రా రానన్తరమేవశాస్త్రి హోమోవిధావుక్తః । తథేతి బోధాయనాశ్వలాయనయోశ్చ ఉదాహృత విధిగ్రన్థప్రకారఏవ దృశ్యతఇత్యర్థః । అతః ప్రాతస్తద్విధానం శాస్త్రవిప్రతిషిద్ధమితి సిద్ధమ్ .

అత్ర కేచిన్మన్దాః జ్ఞాతీనాం నిషిద్ధమాసాదౌ మృతిజన్మనోర్వపనం న కార్యమిత్యాహుస్తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — మృతిజన్మనోర్దశాహే జ్ఞాతీనాం పితుశ్చవపనే తత్కాలేమాసర్క్ష తిథివారాది నకిఞ్చిచ్చిన్త్యం బహుస్మృతి విహితత్వాదవిగీతశిష్టాచారాదకరణే పిత్రాణాం స్వస్యచ దోషస్మరణాచ్చ .

వ్యా — అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రు నఖానిచ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి చ కారయన్త ఏవప్రథమోలకాలః ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ జననే మరణేచైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్మాన్నాధికారీస్యాదాశౌచం సర్వదాభవేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ వివాహే పఞ్చమాహేచ దశాహే మృతసూతకే । సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత తనురం గోపజీవినామ్ ॥ * ॥ పజ్ఞ్రిహేచ ॥ శ్లో ॥ దశాహే వపనం కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం మృతసూతకే । మాసర్క్ష తిథివారాణాం దోషోనాస్తీతి శాకలః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మృతాహే కేశవపనం దశాహే శేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతాహేఽశేషవాపనమ్ ॥ * ॥ అశేషవాపనమితి పదచ్ఛేదః । " అనుభావినాంచ పరివాపనమ్ " ఇతివపనం మృతినిమిత్తమ్, జ్ఞాతీనామ్ - అవరవయసామ్, తేషామేవదశాహే వపనం శుద్ధ్యర్థమ్ । వైయాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ వపనంయో నకురుతే సూతకే దశమేఽహని । మృతౌవా పితరస్తస్య మజ్జన్తి నరకే శుచా ॥ శావేచ సూతకేచైవ దశాహే వపనం స్మృతమ్ । తిథివారర్క్ష దోషాణామనపేక్షేతి గౌతమః ॥ ఏతత్సర్వం తత్కాలవిషయం దశాహగ్రహణాత్ । దశాహాతిక్రామేతు " ఏతస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే యేసన్నిధానే భవన్తి వికల్పఇతరేషు వాపయేరన్నివర్తేరన్ వా శ్రుతవతాతు వప్తవ్యమేవ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వప

నంస్యాత్క్షురోర్మృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్యాగురోరపి ॥*॥ ఇతిబోధాయనాది వచనానుసారేణ మాసర్తు తిథివారాది దోషసమ్భవే నివర్తేరన్నిత్యుక్తం గ్రాహ్యమ్, మాసాది దోషాభావేతు వాపకోర్ణాత్రు త్రవతాతు వప్తవ్యమెవేత్యుక్తం కార్యమ్ । తదా “ ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేద శాహేతు విషమాహః ప్రశస్యతే । ” ఇత్యుక్త దినఇతివివేకః । అత్ర గురుశబ్దేనపితృవ్యాగ్రజ మాతులాదుచ్యన్తే । మహాగురుః - పితాఽఽచార్యశ్చ ॥ యత్తువిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్తవ్యం క్షురకర్మప్రయత్నతః । తృతీయేపఞ్చమేవాపి సప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ * ॥ ఆప్రదానతః - ఆశ్రాద్ధాత్, ఏకాదశాహాత్ప్రాగిత్యర్థః ॥ యచ్చాఖణ్డార్శే ॥ శ్లో ॥ అనుప్తకేశోయఃపూర్వం సద్వితీయతృతీయయోః । పఞ్చమేసప్తమేవాహ్నిదశాహేవాపివాపయేత్ ॥ * ॥ తద్ద్వయమీదృశమన్యద్వచనం చాసన్నిహితవిషయమ్, ప్రథమాహస్య శుక్రవారత్వే పుత్రవ్యతిరిక్తవిషయం వా । తదుక్తమ్ “ శౌక్రేథవారేయదివా ” ఇతి । ఇదఞ్చప్రాగేవోదాహృతమ్ । అత్రపక్షేసన్నిధానే దశాహేచ వపనం కార్యమ్ “ దశాహేవపనఙ్కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం మృతసూతకే ” “ వపనంయోనకురుతే ” ఇత్యాది స్మృతేః ॥ విధిరత్నే ॥ శ్లో ॥ దీక్షాకాలేభిషేకే వ్రతనియమవిధౌ సూతకే ప్రేతకార్యేదేవార్చారమ్భకాలే నరపతివచనాద్బ్రాహ్మణానుజ్ఞయాచ । బద్ధాన్ముక్తేవివాహే తనుసఖవపనేసర్వకాలం ప్రశస్తంశౌక్రేయత్వేత్రిత కృత్యంనవరమతిభయం కేశవత్ శ్మశ్రుకార్యమ్ ॥*॥ శ్రీపతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆజ్ఞయానరపతేర్ద్విజన్మనాం దారకర్మమృతసూతకేషుచ । బన్ధమోక్షముఖదీక్షణేష్వపి క్షౌరమిష్టమఖిలేషు చోడుషు ॥ * ॥ ॥ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ వైధేకర్మణిసమ్ప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయేత్ । సద్యఃక్షౌరంప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోర్మృతౌతథా ॥ జాతేసోమేతథాతీర్థే వ్రతచాన్ద్రాయణేషుచ । యస్యకేశాశ్శిరోజాతా దశమేహన్యవాపితాః । అశౌచంతస్యకేశేషు లీయతేనాత్రసంశయః ॥ * ॥ ఇత్యాదీనిపరశ్శతవచనాని సన్తితానివిస్తరభయాన్నలిఖ్యన్తే.

అత్రాతిప్రసఙ్గంనిరస్యతి —

మూ — ప్రథమేఽహనికర్తవ్యం వపనంమృతబన్ధుభిః । దశమేఽహని

కర్తవ్యం సూతకేచతథాపితుః ॥" ఇతిసూతకేపితృమాత్రస్యవపనవిధానాన్నాన్యేషాం వపనమ్.

వ్యా — అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ దమ్పతీశిశునాసార్ధం సూతకేదశమేఽహని। క్షౌరంకుర్యుస్తతఃపూతాస్స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ తత్ లోకే సమాచారాభావాదసమ్భవాచ్చ నమాతుర్వపనం నాపి శిశోః కింతు పితురేవవపనం కైముత్యనీత్యా ప్రతిపాదయతి.

అత్రనియమమాహ —

మూ — ఏవందశాహఏవవపనవిధానాత్ "ధారయేదా దశాహాన్తమతఊర్ధ్వం నధారయేత్" ఇతి నియమాచ్చ సూతకేదశాహాత్ప్రాక్నకార్యమత ఊర్ధ్వంచ నధార్యమ్.

వ్యా — "దశాహేవపనంకుర్యాత్" ఇతిదశమేఽహ్న్యేవవపనవిధానాత్తత్ప్రాకరణే కర్మాధికారీనభవతి, "ఆతస్మాన్నాధికారీస్యాత్" "ఆశౌచంతస్యకేశేషు" "మజ్జన్తినరకేఽశుచౌ" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః। సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కదాచన। దశమేఽహనివైక్షౌరం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఏవంమాసతిథివారాద్యవిచారేణ దశాహఏవవపనవిధానాజ్జ్ఞాతీనాం మరణే పితుశ్చప్రసవేదశాహఏవవపనం కార్యమితిసిద్ధమ్। తతశ్చ కేచిత్ స్మృత్యనభిజ్ఞాః స్త్రీప్రసవే మాసాదికంవిచారణీయమితి వదన్తి తదనాదరణీయం బహుస్మృతివిరుద్ధత్వాత్ స్మృతిషు తథాఽదర్శనాచ్చ। నహి క్వచిత్ స్మృతిషు స్త్రీజననే పుంజనన ఇతి విశేషోదృశ్యతే సామాన్యేన జననమాత్రావలమ్బనేన హి దశాహేవపనం విధీయతే, ఏవం శిష్టా ఆచరన్తి.

పత్నీబహుత్వే కస్యాశ్చిత్ప్రసవే కస్యాశ్చిద్గర్భేచ కిమర్ధశిరోవపనంకార్యమితికాతరిశావదన్తి తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — గర్భిణ్యోఽనేకతోఽన్యయా దేకాప్రాసవిష్ట భర్తాక్షౌరం న కుర్యాజ్జాతకాదికుర్యాత్.

వ్యా — ప్రాసవిష్ట - ప్రసూతా " ॥ శ్లో ॥ భార్యేయస్యతుగర్భిణ్యావేకభార్యాప్రసూతికా। వపనంనైవకుర్వీత జాతకర్మాదికారయేత్ ॥" ఇతివచనాన్నాత్రచోద్యావకాశః.

ప్రయోగమాహ —

మూ — అథ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే వృక్షమూలే వా యజ్ఞోపవీతీ సఙ్కల్ప్య లౌకికమగ్నిముపసమాధాయ ప్రాగుదగగ్రైర్దర్భైః పరిస్తీర్యాపరేణాగ్నిం లోహితంచర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రీవముత్తరలోమాస్తీర్య తస్మిన్వేతసమాలినోజ్ఞాతీనుక్తక్రమేణాధ్వర్యుః “ఆరోహతాయుః” ఇత్యారోప్య “యథాహాన్యనుపూర్వమ్” ఇతియథాజ్యేష్ఠం స్త్రీరగ్రే యథావృద్ధంజ్ఞాతీన్పరికల్ప్య ప్రతిలోమకృతౌ వారుణౌ స్రుక్ స్రువౌ ప్రతితప్య సంమృజ్య ప్రత్య నిధాయాగ్నిం తూష్ణీం సమన్తం ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య స్రువేణాజ్యం స్రుచి చతుర్గృహీత్వా “నహి తేఅగ్నే” ఇతి హుత్వా పూర్వవద్గృహీత్వా “అపనశ్శోశుచదఘమగ్నే శుశుధ్యారయిమ్। అపనశ్శోశుచదఘం మృత్యవేస్వాహా” ఇతి హుత్వా అథ సకృత్సకృద్గృహీత్వా “అపనశ్శోశుచదఘమ్” ఇత్యనువాకేన ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం వాక్యాభ్యాం దశాహుతీస్స్రువేణ జుహుయాత్ప్రితిహూయానం హుతశేషం కస్మింశ్చిత్పాత్రే నినయేత్స్రుక్స్రువౌ ప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్య ఉత్తరేణాగ్నిం ప్రాఙ్ముఖావస్థితం లోహితమనడ్వాహమ్ “అనడ్వాహమన్వారభామహే” ఇతికనిష్ఠప్రథమాజ్ఞాతయోఽన్వారభ్యానడుహాసహ “ఇమేజీవాః” ఇతి ప్రాచీం దిశం గచ్ఛేయుః పశ్చాద్గచ్ఛన్నధ్వర్యుర్వేతసశాఖామవకాశ్చ సహగృహీత్వాఽనడుత్పదాని “మృత్యోఃపదమ్” ఇతి విలోపయన్గత్వా జ్ఞాతీన్ప్రస్థాప్య జీవతాం మృతానామన్తరం భవేదితి మనసాధ్యాత్వా జ్ఞాతిభ్యో దక్షిణతః “ఇమంజీవేభ్యః” ఇత్యశ్మానం స్థాపయిత్వాఽధ్వర్యుః స్త్రీణామఞ్జలిషు హుతశేషంపాత్రక్షిప్తమాజ్యమ్ “ఇమానారీః” ఇతినినయేత్, అత్ర ప్రతిస్త్రీమన్త్రావృత్తిస్సంస్కారత్వాత్, సకృదేవేతి కేచిత్, బహువచనాన్తత్వాదితి భాష్యమ్, స్త్రియస్తైర్ముఖాన్యవమృజ్య “యదాఞ్జనమ్” ఇత్యఞ్జనేనాక్షిణ్యఞ్జీరన్, “అథాధ్వర్యుః

“యథాత్వమ్” ఇతిపృథివ్యామోషధిస్తమ్బం ప్రతిష్ఠాప్యాలఙ్కృత్య దీపహస్తాః స్త్రీరగ్రతః ప్రస్థాప్య గృహాన్ప్రత్యేత్యాగారస్యోత్తరపూర్వదేశే సఙ్కల్ప్యాగ్న్యుపసమాధానాది ప్రతిపద్య పరిస్తీర్యానులోమకృతౌ వారణౌ స్రుక్స్రువౌ ప్రతితప్య సంమృజ్య ప్రోక్ష్య నిధాయ పూర్వవత్పరిషిచ్య స్రువేణ చతుర్ధా ఆజ్యం స్రుచి గృహీత్వా “ఆనన్దాయ” ఇతి హుత్వా పునశ్చైవం గృహీత్వా “నవైతత్ర” ఇతిహుత్వా ప్రాయశ్చిత్తం చ స్రుక్స్రువౌ ప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్య పుణ్యాహం వాచయేదపి వా శాన్తికర్మణోఽన్తే తత్రైవైతే ఆహుతీ జుహుయాద్బోధాయనాహౌ తథాదర్శనాత్.

వ్యా — అథ - వపనానన్తరమేవ, శాన్తికర్మావసర ఇత్యర్థః । అనడుహాలాభే “పశ్వఙ్గాభావే సామాన్యప్రతినిధిస్తద్ధర్మా వా స్యాత్” ఇతివచనాత్తత్సాకారం మృగచర్మ గ్రాహ్యమ్ । సకృత్సకృత్ - నద్విస్త్రిర్వా । దశాహుతీనాం ప్రత్యేకం సకృదవదానమితి పిణ్డార్థః । ఇతి భాష్యనిర్దిష్టం వాక్యం పూర్వత్రోత్తరత్ర చ కాకాక్షివత్సమ్బధ్యతే । అథేత్యాది సూత్రోక్తం సర్వం భాష్యార్థనిబన్ధనమిత్యర్థః । ఉక్తక్రమేణ - కనిష్ఠప్రథమామితరే యథావృద్ధం కర్తా పశ్చాదిత్యుక్తప్రకారేణ, “యథాజ్యేష్ఠం స్త్రియః” ఇతిపురుషవత్ స్త్రీణామపి న్యాయతౌల్యాత్, “యథాహాన్యనుపూర్వమ్” ఇతిమన్త్రలిఙ్గాద్బోధాయనే తథాదర్శనాచ్చ యథాజ్యేష్ఠకల్పనేత్యర్థః । “ఇమా నారీరవిధవాస్సుపత్నీః” ఇతిబహువచనాన్తత్వేన మన్త్రాన్తే స్త్రీణామఞ్జలిష్వాజ్యం వినయేదితి కేషాం చిత్పక్షః, భాష్యకారమతం తు సంస్కారార్థతయా హుతశేషాజ్యావనయనే ప్రత్యేకం మన్త్రావృత్తిః కర్తవ్యేతి । తదా “వాయవస్థ - అదితిరుపాశ్చాః - బ్రాహ్మణానాంత్వా” ఇత్యాదిష్వివ బహువచనం ద్రష్టవ్యమ్ । బోధాయన ఇతి, “నహి తే అగ్నే” ఇత్యారభ్య “ఆనన్దాయ ప్రమోదాయ” “నవైతత్ర ప్రణీయతే” ఇతిమన్త్రద్వయహోమాన్తమేకం కర్మాచరన్తి, తదవలమ్బనేనాపస్తమ్బినోపి శాన్తికర్మాన్తే తత్రైవానన్దాదిహోమం జుహ్వతి నగృహే పృథక్కర్మత్వదోషేతనాయానన్దాదిహోమం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య చరన్తి, అతశ్శా

న్తికర్మసమాప్య సఙ్కల్ప్య తాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం హోమఃకర్తవ్యః। అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ నవమ్యాంవ్యుష్టాయాం యజ్ఞోపవీత్యన్తరాగ్రామంశ్మశానంచాగ్నిముపసమాధాయ సమ్పరిస్తీర్యాపరేణాగ్నిం లోహితం చర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రీవముత్తరలోమాస్తీర్య తద్వేతసనాలిస్సోజ్ఞాతీనారోపయతి "ఆరోహతాయుః" ఇతి, అథైనాననుపూర్వాన్ కల్పయతి "యథాహాని" ఇతి, ప్రతిలోమకృతయా వారణ్యా స్రుచా ద్వే చతుర్గృహీతే జుహోతి "నహి తే అగ్నే తనువై" ఇతి, దశస్రుచాహుతీః "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతి హుత్వా పాత్ర్యాం సమ్పాతమవనయత్యత్రోభయం ప్రహరతి యేనజుహోత్యుత్తరేణాగ్నిం లోహితోఽనడ్వాన్ ప్రాఙ్ముఖోఽవస్థితో భవతి తం జ్ఞాతయోఽన్వారభన్తే "అనడ్వాహమన్వారభామహే" ఇతి, ప్రాఞ్చో గచ్ఛన్తి "ఇమే జీవాః" ఇతి, జఘన్యో వేతసశాఖయాఽవకాభిశ్చ పదానిసంలోపయన్నేతి "మృత్యోః పదమ్" ఇతి, అథైభ్యోఽధ్వర్యుర్దక్షిణతోఽశ్మానం పరిధిం దధాతి "ఇమంజీవేభ్యః పరిధిం దధామి" ఇతి, స్త్రీణామఞ్జలిషు సమ్పాతానవనయతి "ఇమా నారీః" ఇతి, తైస్ముఖాని విమృజన్తే, "యదాఞ్జనం త్రైకకుదమ్" ఇతి త్రైకకుదేనాఞ్జనేనాఞ్జతే యది త్రైకకుదం నాధిగచ్ఛేయుర్యేనకేనచాఞ్జనేనాఞ్జీరన్, పృథివ్యామోషధిస్తమ్బం ప్రతిష్ఠాపయతి "యథాత్వముద్భినత్స్యోషధే" ఇతి, ప్రత్యేత్య గృహానుత్తరపూర్వదేశేఽగారస్యాగ్నిముపసమాధాయ సమ్పరిస్తీర్యానులోమకృతయా వారణ్యా స్రుచా ద్వే చతుర్గృహీతే జుహోతి "ఆనందాయ - నవైతత్ర" ఇతి ద్వాభ్యామత్రోభయం ప్రహరతి యేనజుహోతి ॥ * ॥ ఇతి । నవమ్యాం వ్యుష్టాయామ్ - దశమేఽహనీత్యర్థః, "అహవ్యుష్టిః" ఇతి శ్రుతేః । ఉత్తరలోమ - ఊర్ధ్వలోమకమ్, వేతసః - (నీర్వంజి) పాత్ర్యమ్ - పాత్రే, సమ్పాతః - హుతశేషాజ్యస్రావః, జఘన్యః - పశ్చాత్తనః కర్తా, అవకా - శైవాలవిశేషః, అఞ్జనమ్- కజ్జలమ్, వారణీ - వారణవృక్షమయీ, వాశబ్దాత్పలాశపత్రం తదభావే.

"॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ సప్తమే నవమే తథా । జ్ఞాతిభిస్సహభోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషు దుర్లభమ్ ॥" ఇతి మరీచిస్మరణాత్ప్రథమాహాదిష్వివ దశాహే చ జ్ఞాతిభిస్సహ భోక్తవ్యమితి సూత్రకారో నియమమాహ తమాహ —

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మూ — ఏతస్మిన్నహని యవోఽసీతి యవోదనం సర్వే జ్ఞాతయస్సహ భుఞ్జీరన్ .

వ్యా — యవసాదృశ్యాత్తత్స్థానే వ్రీహిర్గ్రాహ్యః , సోమాభావే పూతికవత్ । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ అజమెతదహఃపచన్తి యవోదనం చాజోఽసీత్యజస్య ప్రాశ్నన్తి యవోఽసీతి యవోదనస్య ॥ * ॥ ఇతి । అజభక్షణం యుగాన్తరవిషయమ్ “ ॥శ్లో॥ వరాతిథి పితృభ్యశ్చ పశూపకరణక్రియా । ” ఇతికలౌ నిషేధాత్ । అతఏవ శిష్టావర్జయన్తి, హింసామన్తరేణ మాంసానుపలబ్ధేః । “ అగ్నీషోమీయం పశుమాలభేత ” ఇతివిశేషవిధానాన్నతత్రచోద్యావకాశః .

మూ — అథఖట్వాశయనాన్యధిరోహేయుః .

వ్యా — ఇతఃప్రాక్ “ స్వపేయుస్తేపృథక్క్షితౌ ” ఇత్యధశ్శయనవిధానాత్తన్నివర్త్యతే । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ అత్రాసన్దీస్తల్పానధిరోహన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర - యవోదనప్రాశనేకృతేసతి, ఆసన్దీ - కశిపుః .

“ యత్స్త్రియఆహుస్తత్కుర్వన్తి ” ఇతిసూత్రార్థమాహ —

మూ — అత్రప్రథమాహాది ష్విహేదానీమిదం కార్యం గృహశౌచం బన్ధుజ్ఞాపనంపుత్రాద్యానయనం జ్ఞాతిభిస్తణ్డులాన్నాది ప్రదానం ప్రేతపత్న్యైస్తద్బన్ధుభిర్వస్త్రాది ప్రదానమిత్యాదియచ్చ కిఞ్చిత్స్త్రియఆహుస్తచ్చ సర్వంకుర్యుః .

వ్యా — “ యచ్చాత్రస్త్రియఆహుస్తత్సర్వంకుర్వన్తి ” ఇతిబోధాయనేనబహుధోక్తమ్, తథాఽత్రతత్తత్కర్తవ్య భేదనిబన్ధనావసరభేదపరతయాపునరిహేదానీముక్తేరపౌనరుక్త్యమ్ । తద్యథా — మృతదినేపుత్రప్రేషణముఖేనబన్ధుజ్ఞాపనమ్, సఞ్చయే పఞ్చభక్ష్యదానమ్, దశాహేప్రభూతబల్యపూపాదిప్రదానమ్, రాత్రౌధానాపూపాదిప్రదానమ్, అపరరాత్రేమృతభర్తృకాయైవస్త్రదానమ్, ఏకోద్దిష్టభోక్త్రేమృతవస్త్రాఙ్గులీయకజలపాత్రభుక్తిపాత్రాది దానమిత్యాది.

ఏవం స్త్రీభిరుక్తమపి కర్తవ్యమిత్యత్రప్రమాణమాహ —

మూ — “ ॥శ్లో॥ యద్యపిస్యాత్త్రిలోకజ్ఞస్త్రైలోక్యాకర్షణక్షమః ।

తథాపిలౌకికాచారం మనసాపినలఙ్ఘయేత్ ॥ " ఇతికాత్యాయనః.

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః.

షష్ఠఃఖణ్డః

ఇతిశ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య
వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధ
ప్రశ్నవ్యాఖ్యానే ద్వితీయఃపటలః

మాసికకాలనైయత్యమాహ —

మూ — మాసాదౌ మాసికం కార్యమ్.

వ్యా — శ్రాద్ధాన్తరవన్మాసాదౌ మాసమధ్యే మాసాన్తేవా నకార్యం కింతు మాసాదావేవ.

అత్రాతిప్రసఙ్గం పరిహరతి —

మూ — అత్రమృతాహో మాసాదిః.

వ్యా — అత్ర - మాసికే, మృతదినమేవ మాసాదిర్న సఙ్క్రాన్తిర్నాపిశుక్లప్రతిపత్.

ఫలితమాహ —

మూ — మృతాహోన్మృతాహాన్తోమాసః.

వ్యా — యథాసఙ్క్రాన్తిదినమారభ్య రవేరాశ్యన్తరగమనాన్తఃసౌరో మాసః, యథావాశుక్లపక్షప్రతిపదాది దర్శాన్తోమాసస్తథామృతాహమారభ్యాగామి మృతాహాన్తోమాసఇత్యర్థః । అతోద్వితీయాబ్దికాన్మృతాహాత్పూర్వాహ్ణ ఏవావత్సరాన్తః । తతశ్చమేషేమృతస్య పరమేషమృతాహోద్వాదశమాసఇతి« ప్రత్యబ్దంద్వాదశేమాసి" ఇతివచనమవిరుద్ధమ్.

మూ — మాసిమాసిమృతాహే మాసికాని వత్సరాన్తంకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంచవత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేచ షణ్మాసేమాసికాబ్దికే । శ్రాద్ధానిషోడశైతాని సంస్మృతానిమనీషిభిః ॥ * ॥ ద్వాదశాహఇత్యూనమాసికముచ్యతే, తస్యతత్రవిహితత్వాత్ । షాణ్మాసికాబ్దికశబ్దావూనషాణ్మాసికో

నాబ్దికపరౌ, మాసికమ్ - మృతాహవిహితం ద్వాదశమాసికశ్రాద్ధమ్। నన్వత్ర వ్యాసాదివచనే మాసమాత్రం ప్రతీయతే, కుతో మృతాహాదిర్మృతాహాన్తో మాస ఇతి చేన్నైవమ్, "॥ శ్లో ॥ మరణాద్ద్వాదశేఽహ్ని స్యాన్మాస్యూనేషూనమాసికమ్।" ఇతి గోభిలవచనాత్, అన్యథా "॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠే మాసార్ధే హ్యూనమాసికమ్। త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యామానాబ్దం ద్వాదశే తథా ॥" ఇత్యుక్తోనమాసికాదీనామపేక్షితత్వాత్సౌరచాన్ద్రమాసాదిదినస్యావధిత్వం ప్రసజ్యేత, తతశ్చ మాసాన్తమృతస్యాద్యైకోద్దిష్టోనమాసికావిలోపస్స్యాదేకాదశాహాదికాలస్యాతీతత్వాత్, అతో మృతాహాద్యపేక్షయైవాద్యైకోద్దిష్టశ్రాద్ధోనమాసికం కార్యమ్। తథా త్రైపక్షికద్వితీయమాసికతృతీయమాసికాదీనీతి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః.

అస్యాక్వచిదపవాదమాహ —

మూ — సాగ్నేస్సంస్కారాహే ద్వితీయమాసికం దశాన్యమాసికాని మృతాహే.

వ్యా — అత్ర జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహన్యేవ తద్భవేత్। అధస్తు కారయేద్దాహాదాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ త్రిపక్షాదర్వాగ్యచ్ఛ్రాద్ధం ద్వితీయమాసికం తద్దాహోపలక్షితే సంస్కారవాసరే కుర్యాదిత్యర్థః.

మూ — త్రైపక్షికం త్రిపక్షే విషమాహే.

వ్యా — గాలవః ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యాన్మృతాహేష్వితరాణి తు ॥ * ॥ కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యూనేషు మాసేషు విషమాహేషు తాని వా। త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యాద్విషమేషు దినేషు తత్ ॥ * ॥ అత్ర యద్యపి ద్వితీయమాసికాది పఞ్చదశాహాత్మకః కాల ఉక్తస్తథాపి తృతీయాహాద్యయుగ్మదినే ప్రవృత్తే త్రైపక్షికం కార్యమిత్యర్థః। భవిష్యత్పురాణే చ ॥ శ్లో ॥ షష్ఠే షాణ్మాసికం కుర్యాద్ద్వాదశే మాసి చాబ్దికమ్। త్రైపక్షికం భవేద్వృత్తే త్రిపక్షే విషమే దినే ॥ * ॥ వృత్తే - ప్రవృత్తే, ప్రథమపక్షద్వాదశమాసేషు ద్విత్రిదినైరూనేషూనమాసికాని కుర్యాత్, త్రిభాగశేషేష్విత్యేకే, ద్వాదశాహేఽర్ధమాసే వోనమాసికమిత్యపరే। కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యూనేషు మాసేషు ॥*॥

ఇతి । శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఏకద్విత్రిదినైరూనే త్రిభాగేనోనపవవా ।
శ్రాద్ధాన్యూనాబ్దికాదీని కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ గాలవః ॥ శ్లో ॥
త్రిభిర్వాదివసైరూనే హ్యేకేన ద్వితయేనవా । ఆద్యాదిషుచ మాసేషుకు
ర్యాదూనాని వైద్విజః ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షే
వా ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే ॥ శ్లో ॥ మాసేషూక్తం యదేకాదశసుమృ
తదినేష్వాద్యమెకాదశాహే హ్యూనార్థే యత్తదథం యదపి తదప
రం ద్వాదశాహే త్రిపక్షే ॥ * ॥ కాలాదర్శే మాసికనిర్ణయః ।
॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని మాస్యూనేహ్యాద్యేషష్ఠేతథాఽన్తిమే । ప్రతిమా
సంమృతేఽహ్న్యబ్దంస్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ * ॥ ఏకాదశేఽహ్ని - మ
రణాదేకాదశేఽహ్ని, అబ్దశబ్దసమభివ్యాహారాదన్తిమశబ్దేన సంవత్సరా
న్తిమోమాసఉచ్యతే, ఆద్యేమాస్యూనే షష్ఠేమాస్యూనేసంవత్సరాన్తిమె
మాసిద్వాదశేమాస్యూనే, అబ్దమితి కాలాధ్వనోరితిద్వితీయా, సంవత్సర
పూర్తిపర్యన్తమ్ । ప్రతిమాసమ్ - మాసేమాసే, మృతేఽహని - మరణదినే,
త్రిపక్షేచ - మరణాత్త్రిపక్షేచ, షోడశమాసికాఖ్యాని శ్రాద్ధానిస్యుః, ఏ
తేషుషోడశసుకాలేషు షోడశమాసికానికార్యాణీత్యర్థః । యదాహయాజ్ఞ
వల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతువత్సరమ్ । ప్ర
తిసంవత్సరంచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ గాలవశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఊనషా
ణ్మాసికంషష్ఠే మాసార్ధేహ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేస్యాదూ
నాబ్దంద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాన్యేవషోడశమాసికాని శ్రాద్ధాని,
తదాహజాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని హ్యాద్యషాణ్మాసికే
తథా । త్రైపక్షికాబ్దికేచేతి శ్రాద్ధాన్యేతాని షోడశ ॥ * ॥ ఇతి । ఆద్య
షాణ్మాసికాబ్దికశబ్దాదూనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికపరాః, ఏకాదశేఽ
హ్ని ఆద్యేనసహ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని । వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ ద్వాద
శాహే త్రిపక్షేచ ॥ * ॥ ఇతి । అతోమాసిక ఇత్యయంశబ్దస్సామాన్యత
ద్ధితాన్తః, తత్రభవఇత్యర్థే సామాన్యేనాణాదయఃప్రత్యయావిహితాః,
తేనఠక్ప్రత్యయస్యైకాదేశే మాసికశబ్దనిష్పత్తిః । ననుప్రథమెబ్దే ద్వితీ
యాబ్దేచ మృతాహే కథమాబ్దికానుష్ఠానమ్, ఉత్తరం తత్ర, నాద్యాబ్ది
కానుష్ఠానం ప్రథమేబ్దే ఆబ్దికవిధానాభావాత్, అతోద్వితీయాద్యబ్దేషుద్వి

తీయాద్యాబ్దికాన్యేవానుష్ఠీయన్తే, తేషాముత్తరోత్తరాబ్దికానాం ప్రథమద్వితీయాదిభావఇత్యలమతిప్రసక్తేన । నను “ ఆద్యమేకాదశేఽహని ” ఇతి వచనమయుక్తమ్, కింత్వాశౌచానన్తరదినఇతివక్తవ్యమ్, క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణామేకాదశేఽహన్యాద్యకరణాసమ్భవాదితిచేన్న, “ శుచినాకర్మకర్తవ్యమ్ ” ఇతిస్మృతేః.

అత్రవర్జ్యమాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేషునన్దాసు దర్శే భార్గవవాసరే । చతుర్దశ్యాంచనోనానికృత్తికాసుత్రిపుష్కరే ॥ ” ఇత్యాహత్యస్మరణాదూనేష్వేతావదేవవర్జ్యమ్.

వ్యా — భద్రతిథీనాం త్రిపాదర్క్షాణాం భానుభౌమశనైశ్చరవారాణాంచ త్రయాణాం సంయోగస్త్రిపుష్కరమ్, ద్వయోర్యోగోద్విపుష్కరమ్ । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాంభార్గవదినే చతుర్దశ్యాంత్రిపుష్కరే । ఊనశ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేచ నన్దాసుసినీవాల్యాం భృగోర్దినే ॥ చతుర్దశ్యాంచనోనానికృత్తికాసు త్రిపుష్కరే ॥ * ॥ ఏతావదేవేతి, స్త్రీసుతస్వజన్మనక్షత్రపౌష్ణాదికం బుధవారాదికంచ నవర్జ్యమిత్యర్థః । ఊనగ్రహణాత్త్రైపక్షికనివృత్తిః.

మూ — పార్వణవన్మాసికానికుర్యాత్ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్.

వ్యా — అత్రపైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని షోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్సర్వాణితానితు ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యదాకుర్యాత్తదాపునః । ప్రత్యబ్దం యోయథాకుర్యాత్తథాకుర్యాత్సతాన్యపి ॥ * ॥ బోధాయనానామేకోద్దిష్టం విహితంతైప్రత్యాబ్దికం తత్రైవకుర్యురన్యేతుపార్వణమ్ । శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంశ్ఛాగలేయోదితోవిధిః ॥ * ॥ పార్వణమ్ - త్రిపురుషోద్దేశ్యమ్ । విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ ఆపాద్యసహపిణ్డత్వమౌరసోవిధివత్సుతః । కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ తతశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంప్రతిసంవత్సరం ద్విజైః । మాతాపిత్రోఃపృథక్కార్యమేకోద్దిష్టంమృతేఽహ

న ॥ ” ఇత్యాదివచనం బోధాయనవిషయం మన్తవ్యమ్ । దర్శవత్ - పార్వణవత్ .

మాసికవైలక్షణ్యమాహ —

మూ — ఆశౌచాద్యన్తరితం మాసికముత్తరమాసికాహ ఏవ తన్త్రి తద్ద్వయోర్నాత్ .

వ్యా — తన్త్రితః - నపృథక్ పాకహోమాదిః , పిణ్డదానంతుపృథగేవ । ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే యదివిఘ్నః ప్రజాయతే । మాసేఽన్యస్మింస్తిథౌతస్యాం కుర్యాదన్తరితంచతత్ ॥ * ॥ ఏకోద్దిష్టమత్ర సాపిణ్డ్యాత్ప్రాక్క్రియమాణం మాసికమేవ । కణ్వః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం మాసికంచ యద్యదన్తరితం భవేత్ । తత్తదుత్తరసాతన్త్ర్యేణ నుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ అన్తరితమ్ - ద్రవ్యవిప్రాలాభేనవా దేశోపప్లవేనవా విఘ్నితమ్ .

ఆబ్దికవైలక్షణ్యమాహ —

మూ — ఆబ్దికంత్వశౌచానన్తరాహే.

వ్యా — ఆశౌచే నిర్గతేఽనన్తరదినే ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కుర్యాన్నోత్తరమృతాహ ఇత్యర్థః । ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తేత్వాశౌచం జాయతేయది । ఆశౌచేతువ్యతిక్రాన్తే తేభ్యశ్శ్రాద్ధం ప్రదీయతే ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ దేయేప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధేత్వన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కార్యం తన్మాసీన్దుక్షయేపివా ॥ * ॥ ఇన్దుక్షయః - దర్శః, కథంచిదాశౌచానన్తరదినే శ్రాద్ధాసమ్భవే దర్శే కార్యమిత్యర్థః । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేఽహనిసమ్ప్రాప్తే హ్యాశౌచంజాయతేయది । ఆశౌచాన్తదినే కార్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ * ॥.

మూ — దోషాభావవచనంతు ప్రారబ్ధవిషయమ్ .

వ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధావప్యౌరసస్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్త మితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ వర్ష శ్రాద్ధేతుసంప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్నస్యాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహని ॥ ” ఇతి శ్రీధరీయాద్యుదాహృతవచనముపక్రాన్తశ్రాద్ధవిషయమిత్యర్థః । తథావిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు

ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । నిమన్త్రితస్య విప్రస్య నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ ఏవమాశౌచోత్పత్తేః ప్రాగ్బ్రాహ్మణార్థం పృథక్కృతమన్నం భోక్తవ్యమేవ । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు త్వన్తరా మృతసూతకే । పూర్వసఙ్కల్పితార్థేషు న దోషః పరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇదం పిత్రర్థమిదం బ్రాహ్మణార్థమిదం దేవార్థమిత్యాశౌచావగమాత్ప్రాగేవ నిర్దిష్టార్థేషు పశ్చాదాగతమాశౌచం నాస్తీత్యర్థః । బ్రాహ్మే చ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ "నిమన్త్రితాన్ హి పితర ఉపతిష్ఠన్తి తాన్ ద్విజాన్" ఇతి మనుస్మరణాన్నిమన్త్రితవిప్రదేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నిమన్త్రితానాం నాశౌచమ్, కర్తుస్తు పాకే ప్రారబ్ధే నాశౌచమితి వివేకః । స్మృత్యర్థసారే సద్యశ్శౌచ ప్రకరణే ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా ॥ * ॥ అతః కర్తుర్భోక్తౄణాం చ పశ్చాదాగతమాశౌచం నాస్త్యేవ .

మూ — ప్రాక్ప్రస్తార్థే స్వసఙ్కల్పవిధినా ఽఽశౌచేఽన్యైశ్శ్రాద్ధం కారయేత్ .

వ్యా — అయమర్థః — అయంముహూర్తరియం ప్రసవోన్ముఖీ శ్రాద్ధం చాసన్నమితి విమృశ్య మదీయమిదం గృహం గృహాన్తర్గతం సర్వం వస్తు చ బ్రాహ్మణార్థం భవత్వితి నిర్దిశేత్ , పశ్చాదాగతేప్యాశౌచే ప్రాగేవ క్లృప్తైర్విప్రైస్స్వసఙ్కల్పవిధానేన, అన్యైః-ఆశౌచరహితైః, శ్రాద్ధం కారయేదితి । సఙ్కల్పగ్రహణాద్ధోమపిణ్డదాననిషేధః , అన్యగ్రహణాత్స్వన స్వస్త్రీపుత్రాదినా చ శ్రాద్ధద్రవ్యదాతృభోక్తృస్పర్శనిషేధః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ పూర్వసఙ్కల్పితస్య ద్రవ్యస్య నాశౌచమ్, " ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞే సమ్భృతసమ్భారే వివాహే శ్రాద్ధకర్మణి । పూర్వసఙ్కల్పితం ద్రవ్యం దీయమానం న దుష్యతి ॥ " ఇతి క్రతుస్మరణాత్ ॥ * ॥ తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరా మృతసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దేయం దాతౄన్భోక్తౄంశ్చ న స్పృశేత్ ॥ * ॥ శేషమ్ - బ్రాహ్మణసాత్కృతద్రవ్యమ్ । నను భుఞ్జానేభ్యో దత్తావశిష్టం దేయద్రవ్యం శేషశబ్దార్థః కిం న స్యాత్, న స్యాత్, సత్రివ్రతీత్యత్ర ప్రతిశబ్దేనత్రి

ష్మచర్యాది వ్రతయోగినశ్శ్రాద్ధకర్తృభోక్త్రోశ్చగ్రహణాత్, "॥ శ్లో॥ నిత్యమన్నప్రదస్యాపి కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిషు । ప్రవృత్తేకృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషు భోజనే ॥ గృహీతనియమస్యాపి నస్యాదన్యస్యకస్యచిత్ । నిమన్త్రితేషువిప్రేషు ప్రారబ్ధేశ్రాద్ధకర్మణి ॥ నిమన్త్రితస్య విప్రస్య స్వాధ్యాయ నిరతస్యచ । " ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ శ్రాద్ధకర్తుస్సద్యశ్శౌచవిధానేన తేనైవకర్తుం శక్యత్వాత్ । తస్యసద్యశ్శౌచే తత్స్త్రియాశ్చ సద్యశ్శౌచమేవేతి " శేషమన్నం పరైర్దేయమ్ " ఇతివచనం నాత్రప్రవర్తతే, అతఃప్రాక్ప్రస్తార్థఏవ శేషశబ్దార్థః, ఏతద్విషయంవాఽఽశౌచే శ్రాద్ధపరం శ్రీధరీయవచనద్వయమ్, అతఃకర్తృభోక్తృద్రవ్యాణామాశౌచం నాస్త్యేవేతి నిశ్చీయతే । ఏవముత్సవాదౌచ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ వివాహాదిషు సూతకోత్పత్తౌ ప్రాక్ బ్రాహ్మణార్థం పృథక్కృతమన్నం భోక్తవ్యమేవ " ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషుత్వన్తరామృతసూతకే । పూర్వసఙ్కల్పితార్థేషు నదోషః పరికీర్తితః ॥" ఇతి బృహస్పతివచనాత్ ॥ * ॥ తథాఽపరో విశేషష్షట్త్రింశన్మతే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరామృతసూతకే । పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యంచ ద్విజోత్తమైః ॥ భుఞ్జానేషుతువిప్రేషుత్వన్తరామృతసూతకే । అన్యగేహోదకాచాన్తాస్సర్వేతే శుచయస్స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । అతోభోజనే ప్రారబ్ధే ప్రాక్సఙ్కల్పితత్వాభావేప్యుత్సవాదౌ భోక్తౄణాం దోషాభావఏవేతి ద్రష్టవ్యమ్ । " అన్యగేహోదకాచాన్తాః" ఇతిస్మరణాద్భుక్త్యనన్తరమాశౌచసద్భావోఽవగమ్యతే । అతశ్శుద్ధాచమనంగృహాన్తరోదకేనైవ కర్తవ్యమ్ । అతిక్రాన్తాశౌచవిషయంవా శ్రీధరీయవచనద్వయమ్.

ఉక్తార్థమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — ఏవమతిక్రాన్తాశౌచే ద్రవ్యాణామదుష్టత్వాత్సమ్పర్కాశౌచేచ క్రియార్థద్రవ్యాణాం స్త్రీపుత్రాదీనాంచాశౌచాభావాత్పత్న్యాదిభిరేవకారయేత్.

వ్యా — శవసంసర్గనిమిత్తాశౌచేత్వఙ్గిరసావిశేషఉక్తః ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచంయస్యసంసర్గాదాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తస్యనలుప్యన్తే గృహ్యా

ణాంచ నతద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ - ఆశౌచమ్, కేవలం గృహమేధిన ఏవ, నపునస్తద్గృహే భవానాం భార్యాదీనాం తద్ద్రవ్యాణాంచ భవేదిత్యర్థః । అతిక్రాన్తాశౌచేప్యయమేవవిధిఃస్మృత్యన్తరే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతు పశ్చాజ్జానాతిచేద్గృహీ । త్రిరాత్రం సూతకం తస్య నతద్ద్రవ్యస్య కస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిక్రాన్తే స్త్రియాఆశౌచమస్త్యేవ సపిణ్డనిబన్ధనత్వాద్ద్రవ్యమాత్రగ్రహణాచ్చ । సమ్పరాఽశౌచేతు క్రియాలోపాభావస్మరణాద్ధోమాదికమన్యేన కారయితవ్యమ్, తదా కర్తృవ్యతిరిక్తస్యాన్యస్యోపవీతమేవ । తథాస్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఋత్విగాదిర్యదాకుర్యాద్ధోమం శ్రాద్ధక్రియాంక్వచిత్ । ఉపవీత్యేవకుర్వీతకర్తుస్స్యాదపసవ్యకమ్ । ఏతద్విషయంవా శ్రీధరీయం వచనద్వయమ్.

ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతమాహ —

మూ — దాహకస్తు స్వదేయం శ్రాద్ధమన్తరితం ద్వాదశాహ ఏవకుర్యాన్నైకాదశాహే, తత్రశుద్ధ్యభావాన్నిషేధాచ్చ.

వ్యా — అన్వయవ్యతిరేకాభ్యామర్థసిద్ధిరితి తముక్తిః "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవస్యాత్సంసర్గశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ ।" ఇత్యేకాదశాహేశుద్ధ్యభావేన తత్రకర్తుమశక్యత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్యదివసే సపిణ్డీకరణంవినా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నోతి సన్తతిః ॥" ఇతి సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధనిషేధాచ్చ, అగ్నిదోఽన్తరితం స్వదేయంశ్రాద్ధం ద్వాదశాహఏవకుర్యాత్సపిణ్డీకరణంతు సావకాశత్వాత్త్రయోదశాహేఽకుర్యాత్.

మూ — ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యే షోడశానాంద్విరావృత్తిం కుర్యాత్.

వ్యా — అత్రగాలవః ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । షోడశానాంద్విరావృత్తిం కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ గోభిలశ్చ ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాగ్విహితాతు సపిణ్డతా । విధివత్తానికుర్వీత పునశ్శ్రాద్ధానిషోడశ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయంతస్యాపి వత్సరమ్ ॥ * ॥.

నన్వేవంసతి త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యేఽపి షోడశానాంపునఃకరణంస్యాదిత్యత్రాహ —

మూ — అన్యత్రతు పూర్వకృతానాం నపునఃకరణమ్.

వ్యా — ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తె త్రిపక్షత్రిమాసాదౌ సాపిణ్డ్యేస్వస్వకాలేకృతాని పూర్వమాసికాని నపునఃకుర్యాత్ । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యాత్ప్రాఙ్మాసికాని స్వస్వకాలేకృతానితు । నపునస్తాని వైకుర్యాద కృతాని పునశ్చరేత్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — అకృతాన్యకృష్యోత్తర మాసికైస్సహానుతిష్ఠేత్.

వ్యా — “ తత్తదుత్తరసాతన్త్ర్యాత్ ” ఇతివచనాదుత్తర మాసికాహేవాసాపిణ్డ్యాహేవా ప్రాగకృతాని సంహత్యకుర్యాత్.

మూ — సాపిణ్డ్యోత్తర కాల భావీనిస్వస్వ కాలే పునశ్చకుర్యాత్.

వ్యా — నిషేధానుష్ఠానయోరన్యతరోక్త్యైవాన్యతరస్య సిద్ధావప్యార్థికాత్కణ్ఠోక్తస్య బలీయస్త్వాదత్రోభయోక్తిరితి నచోద్యావకాశః । అత్ర కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ అర్వాగబ్దాద్యత్రయత్ర సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । తదూర్ధ్వం మాసికానాంతుయథా కాలమనుష్ఠితిః ॥ * ॥ ఇతి.

ఏవంకృతాన్యపి మాసికాని శుభాగమేతత్పూర్వమేవతదుత్తరభావీనిపునరప్యపకృష్య కర్తవ్యానీత్యాహ —

మూ — వృద్ధౌతదుత్తరమాసికాని కృతానిపునరప్యపకృష్యకుర్యాత్.

వ్యా — శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥.

పూర్వవత్కృతానామపి మాసికానాం స్వస్వకాలే పునఃకరణే ప్రాప్తేతదపవాదమాహ —

మూ — నస్వకాలేపునఃకుర్యాన్నిషేధాత్.

వ్యా — ఉత్సవార్థమపకృష్య కృతాని మాసికాని స్వకాలేనపునఃకుర్యాన్నిషేధాత్ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ । తథాకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ నివర్త్యావృద్ధితన్త్రంతు మాసికానినతన్త్రయేత్ । అయాతయామమరణం భవేదితివినిశ్చితమ్ ॥ * ॥ తదేవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియానిశ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతుకార్యాణి నాన్యథాముచ్యతే తతః ॥ ” ఇతిహారీతాదివచనాని ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్యకృత

మాసికానాంస్వస్వకాలే పునఃకరణపరాణీతి మన్తవ్యమ్ । ఏవంమాసికాపకర్షవిధానాత్కేచిద్వచనాద్ధానభిజ్ఞాః పుత్రభార్యాత్రాద్యుత్సవాగమేఽపి మాసికాన్యపకృష్యకుర్వన్తి, తత్తథా న కార్యమ్, కుతః “ ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యాప్యేకుర్వీత కర్తానాన్దీముఖే ద్విజః । ” ఇతికర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్యవృద్ధితన్త్రంతుమాసికానినతన్త్రయేత్ । ” ఇతివృద్ధితన్త్రమాసికయోరేకకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ.

తతశ్చ యఏవమాసికకర్తాసఏవోత్సవకర్తాచేత్తదాస్వస్యైవపుంసవనాదిశుభాగమేమాసికాన్యపకృష్యకుర్యాన్నాన్యస్యేతివచన న్యాయసిద్ధార్థమాహ —

మూ — తద్ధ్యేతదేకేభార్యాద్యుత్సవేఽప్యపకృష్యకుర్వతే తన్నతథాకుర్యాన్మాసికకర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షవచనాత్సమానకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ కర్తురేవాభ్యుదయేమాసికాపకర్షః.

వ్యా — ఏవం మాసికోత్సవయోః కర్తుస్స్వస్యైవ శుభాగమమన్తరేణ మాసికాపకర్షే ప్రత్యవాయమాహ శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ అన్తరేణైవ యోవృద్ధిం మాసికాన్యపకర్షతి । స శ్రాద్ధీనరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ * ॥ తస్మాదన్యోత్సవే మాసికాపకర్షోనయుక్తఏవ । మోహాదపకృష్యకృతేఽపి “ ॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలంప్రాప్యపునఃక్రియా । కాలాతీతంతుయత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ ” ఇతికాత్యాయనస్మరణాత్స్వస్వకాలే పునఃకర్తవ్యమేవ । అతఏవ ద్వాదశాహాదౌ కృతమాసికానాం స్వస్వకాలే పునఃకరణం విధీయతే, వృద్ధౌతు వచనాన్న పునఃకరణమితి నకశ్చిద్విరోధః.

ప్రసఙ్గాదిదమాహ —

మూ — సఙ్ఘాతమరణే వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేతు ద్వాదశేమాసి మృతాహే మాసికానికుర్యాత్సాతన్త్ర్యేత్.

వ్యా — పిత్రోఃపత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాంచ సఙ్ఘాతమరణే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యవ్యతిరేకేణ మాసికసాపిణ్డ్యనిషేధాద్వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ “ తత్తముత్తరసాతన్త్ర్యాదనుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ” ఇత్యకృతమాసికానాముత్తరమాసికాహఏవ కర్తవ్యతోక్తేర్ద్వాదశమాసికాహఏవోనమాసికా

దీని పఞ్చదశ షోడశ శ్రాద్ధాని కుర్యాదిత్యర్థః । కథంచిదత్రాకరణే ఊ నాబ్దికాహేవా ప్రత్యాబ్దికాత్పూర్వదినే సపిణ్డీకరణాహేవాకుర్యాత్.

వత్సరాతిక్రమె నియమమాహ —

మూ — అత్యబ్దసాపిణ్డ్యే కృతాన్యకృతానిచ మాసికాని కృష్ణైకా దశ్యాం దర్శే మృతేఽహ్నివా సపిణ్డీకరణాహేవాకుర్యాత్.

వ్యా — "శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్యవిదధీతసపిణ్డతామ్" ఇతి లోకాక్షివచనాత్కృతానాం పునఃకరణం కథమితి శఙ్కా - నిరాకరణాయోక్తం కృతాన్యకృతానీతి । అత్రశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ కృతేషు మాసికేష్వేషు సపిణ్డీకరణంవినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునస్తాని సమాచరేత్ ॥ * ॥ మాసికానాంసపిణ్డీకరణాఙ్గత్వాద్విహితకాలేషు సపిణ్డీకరణాకరణే కాలాన్తరే తత్కరణే కృతైరప్యఙ్గభూతైర్మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాంతుసాఙ్గంతత్క్రియతేపునః । తదఙ్గస్యాక్రియాయాంతు నావృత్తిర్నైవతత్క్రియా ॥ * ॥ ననుతర్హి ప్రధానభూత సాపిణ్డ్యమాత్రానుష్ఠానేన మాసికానుష్ఠానమితిచేన్నైవమ్, " ॥ శ్లో ॥ యస్యైతానినదత్తాని ప్రేతశ్రాద్ధానిషోడశ । పిశాచత్వంస్థిరం తస్య దత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ " ఇతివచనాత్ । మరీచిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే నజ్ఞాతేవామృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యం కృష్ణపక్షేవిచక్షణైః ॥ * ॥ తిథ్యన్తరమాహగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతుపఞ్చమ్యామష్టమ్యాందర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యం స్వకాలాకరణేనతి ॥ * ॥ ఇదంచ సర్వశ్రాద్ధాతిక్రమవిషయమ్.

మూ — నాత్రతానిపునఃకుర్యాత్ప్రాగబ్దాదేవతత్స్మరణాత్.

వ్యా — అత్ర - అతీతేవత్సరే, కృతానిమాసికాని నపునఃకుర్యాత్, అత్రహేతుఃప్రాగితి । "అర్వాక్సపిణ్డీకరణాత్" "అర్వాగబ్దాద్యత్రయత్ర" "యస్యసంవత్సరాదర్వాక్" ఇత్యాదిభిర్వత్సరాత్ప్రాగేవ సపిణ్డీకరణే తదూర్ధ్వమాసికానాంపునఃకరణవిధానాదిత్యర్థః.

ద్వాదశాహాదౌసాపిణ్డ్యే మాసికానిస్వస్వకాలే కార్యాణ్యాహోస్విత్సాపిణ్డ్యాత్పూర్వమపకృష్యకృత్వా పశ్చాత్స్వస్వకాలేపికార్యాణీతిపరిచోద్య సిద్ధాన్తమాహ —

మూ — ప్రాగబ్దాత్సాపిణ్డ్యే మాసికాన్యపకృష్యకుర్యాన్నవాకుర్యా
దితి మీమాంసన్తే నకుర్యాదిత్యాహురప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధి
కారాత్కుర్యాదిత్యపరే వచనాద్ద్విరావృత్తివిధానాచ్చ.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ యదా ప్రాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకర
ణం తదా షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వా సపిణ్డీకరణం కార్యముత సపిణ్డీకరణంకృ
త్వా స్వకాలే తాని కర్తవ్యానీతి సంశయః, ఉభయథా వచనదర్శనాత్, త
త్ర సపిణ్డీకరణంకృత్వా స్వకాలే తాని కర్తవ్యానీతి ప్రథమఃకల్పః, అప్రా
ప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్, యదపి వచనం షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వై
వ సపిణ్డీకరణం వత్సరాత్ప్రాగితి సోఽయ మాపత్కల్పః ॥ * ॥ ఇతి । అ
ప్రాప్తకాలత్వేనేతి, కాలస్యానుపాదేయత్వేనాపకర్షాయోగాత్స్వకా
లాత్పూర్వం మాసికానుష్ఠానం నశక్యమితి భావః । కుర్యాదిత్యపర ఇతి,
తత్ర హేతుద్వయమ్, వచనాత్ - " శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత స
పిణ్డతామ్ " ఇతివచనాదిత్యర్థః। ద్విరావృత్తివిధానాచ్చ - " షోడశానాం
ద్విరావృత్తింకుర్యాదిత్యాహగౌతమః " ఇతిద్విరావృత్తివిధానాచ్చేత్యర్థః.

నహి వచనసిద్ధేఽర్థే చోద్యావకాశ ఇత్యాహ —

మూ — కింకింహి వచనం నకుర్యాన్నాస్తివచనస్యాతిభారః.

వ్యా — యథా సర్వస్వదాన ద్వాదశవార్షికవ్రత మాసోపవాస
భృగుపతనాదివిధిర్నహితత్ర శక్తిం ద్రవ్యంవాఽపేక్ష్య విధీయతే, య
థావా " ॥ శ్లో ॥ హీనకల్పంనకుర్వీత సతిద్రవ్యే । " " ॥ శ్లో ॥ ప్రభుఃప్రథ
మకల్పస్య యోఽనుకల్పేనవర్తతే । నసామ్పరాయికంతస్య దుర్మతేర్వి
ద్యతేఫలమ్ ॥ " ఇతి కామ్యేఽనుకల్పోనిషిద్ధః నహితత్ర యథాధికారంవి
ధిఃప్రవర్తతే, యథాచ " కామమేవైకాంగాందద్యాత్ - తదర్ధంపాదమే
వవా - అశ్తైతదపరమ్ " ఇత్యాదినిత్యేషుగౌణవిధిః, యథావావృద్ధౌమాసి
కాపకర్షవిధిస్తత్పునఃకరణనిషేధశ్చ, తథాఽత్రాపీతిద్రష్టవ్యమ్ । నహి
వాచనికేఽర్థేయుక్తయఃపక్షపాతోవాప్రభవన్తి, అతో వచనస్యావిధే
యాంశోనాస్తి, అతస్సర్వత్రశాస్త్రోక్తం నవిచికిత్సనీయమ్, తత్తథైవ క
ర్తవ్యమితి ప్రామాణికానాం మార్గః । తస్మాద్యుగపద్వర్షాన్తే మాసికా
చరణమ్, వర్షమధ్యే సాపిణ్డ్యే మాసికాపకర్షః, స్వకాలే పునరనుష్ఠా

నమ్, వృద్ధావపకృష్టానామప్యపకర్షః, తేషాం నపునఃకరణమ్, కృతా నామప్యత్యబ్దే పునఃకరణమ్, కృతానామప్యత్యబ్దకరణే ద్విరావృత్త్యభావః, కర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్ష ఇత్యాదికం శాస్త్రప్రసిద్ధమితి నాత్రవిచికిత్సా కార్యేత్యలమ్ । నన్వస్తు కర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షః, సపునఃకస్మిన్నితిచేత్ " కుర్యాదభ్యుదయం తతః - మఙ్గలంస్యాదుపస్థితమ్ - నాన్దీముఖే ద్విజః " ఇతి సామాన్యేనస్మరణాత్సర్వోత్సవ ఇతి చేన్న, " ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమితౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం నాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ స్నానంచైవమహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ " ఇతిదేవలేనప్రమీతపితృకస్య వత్సరం దేహాశుచిత్వేన స్నానాదినిషేధాత్ । అశుచిః - కర్మానర్హః, స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానం ప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపాకర్మ, అగ్నితర్పణమ్ - అగ్న్యాధానాది, ఏతాని పితృమృతాబ్దే న కార్యాణీత్యర్థః । తర్హ్యపకర్షవిధిర్వ్యర్థస్స్యాదితి చేన్న, స్వకాలమనతిక్రమ్యావశ్యకర్తవ్యతయోక్తపుంసవనాద్యన్నప్రాశనాన్తశుభవిషయత్వాత్తస్య । స్మర్యతేహి పుంసవనాదీనామవశ్యకర్తవ్యత్వమ్, ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వంజీవశుక్రయోః । అధిమాసాదదోషాశ్చ నస్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలంనలఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం ప్రేతకార్యాణి హ్యకుర్వన్నపి కారయేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ యస్యాఃక్రియాయాస్సంప్రోక్తఃకాలోమాసైర్దినైరపి । తస్యాంనైవచవక్రత్వం మూఢత్వం జీవశుక్రయోః ॥ * ॥ అతోమాసదోషాభావాదవశ్యకర్తవ్యపుంసవనాదివిషయ ఏవాయమపకర్ష విధిస్సార్థకః, అన్యథా " స్నానంచైవమహాదానమ్ " ఇతి దేవలవచనవిరోధఃప్రసజ్యేత । ఇదం ద్వాదశాహేఽపి సపిణ్డీకరణాకరణవిషయమితిచేన్న, వత్సరగ్రహణాత్ । తచ్చవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమితిచేన్న, అప్రతీతేః, తథావిశేషవచనాభావాత్, సాపిణ్డ్యాదర్వాక్స్నానమహాదానస్వాధ్యాయాగ్నితర్పణాద్యుత్సవాన్నకుర్యాదితి వచనవ్యక్త్యయప్రసఙ్గాచ్చ; కించ " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌసూనురర్వాక్సంవత్సరాద్యది । మైథునంతు సమాసాద్య ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ యదిశు

శ్లాన్తసంయోగఃకృచ్ఛ్రించాన్ద్రాయణంచరేత్ । ఆహితోయదిగర్భస్స్యాద్బ్రహ్మహత్యావ్రతంచరేత్ ॥ ” ఇతి సత్యవ్రతాది వచనవిరోధాచ్చ । “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః । ” ఇత్యాదివచనం పుంసవనాది విషయమితి నకశ్చిద్విరోధః । తర్హి గర్భాష్టమోపనయన శ్రుతివిరోధ ఇతిచేన్న, సపిణ్డీకరణంకృత్వాఽన్యేనాపి కారయితుం శక్యత్వాత్ । తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ తమసోవాయ ఏషతమఃప్రవిశతియ మవిద్వానుపనయతే యశ్చావిద్వానితిహి బ్రాహ్మణం తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతపితృకస్య శుద్ధాష్టమత్వే కథమితిచేన్న, “ అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత ” ఇతిశ్రుతిబలాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేతు శ్రుతిరేవ బలీయసీ । ” ఇతిస్మృతేః పుంసవనాదివత్కర్తుం శక్యత్వాత్ । వివాహాదేః కాలాన్తరేఽపి విధాతుం శక్యత్వాత్కాలాతిపత్తిదోషాభావాచ్చ న పితృమృతాబ్దే వివాహాదిః కార్యః । తదేవమ్ , యః కాలాన్తరేఽపి కర్తుం శక్య ఉత్సవో నతత్రమాసి కాపకర్ష ఇతిస్థితమ్ । ఏవం సంవత్సరాదర్థస్సాపిణ్డ్యేఽపి కేశధారాణాది వ్రతం సర్వేషామపి పుత్రాణాం భవతి, “ పిత్రన్త్యాబ్దేక్షురన్త్యజేత్ - మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్ - మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనంనైవకారయేత్ ” ఇత్యాత్రేయాదిభిరవిశేషేణ స్మరణాత్.

“ ॥ శ్లో ॥ ఏకభాణ్డేనపచతాం పితృదేవార్చనాదికమ్ । ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదేవస్యాద్గృహేగృహే ॥ ” ఇతి పుత్రాణాం విభక్తానాం ప్రత్యేకం మాసికానుష్ఠానేప్రసక్తే తదపవాదమాహ.

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచ షోడశ ।
ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ ” ఇతివచనాత్సమానకర్తృకత్వస్మృతేశ్చసాపిణ్డ్యకర్త్రైవమాసికానికుర్యాన్నభ్రాత్రాదిః.

వ్యా — “ ఏతచ్చ ప్రేతశ్రాద్ధసహితం సపిణ్డీకరణం సంవిభక్తధనేష్వపిబహుషు భ్రాతృషు సత్స్వప్యేకేనైవకార్యం నసర్వైఃపుత్రైః ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః । అత్రఏకశబ్దో ముఖ్యకర్తృపరః । యఏవ సపిణ్డీకరణంకరోతి సఏవ మాసికానికుర్యాన్నాన్య ఇత్యర్థః । యథా సపిణ్డీకరణం జ్యేష్ఠ ఏవ కుర్యాన్నకనిష్ఠః “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రవ్యసద్భావే కనిష్ఠఃకురుతేక్రియామ్ ।

ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత పితృత్వం నాధిగచ్ఛతి ॥ ” ఇతివచనాత్, తథా నవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధ్యైకోద్దిష్ట సోదకుమ్భ మాసిక శ్రాద్ధాని జ్యేష్ఠఏవకుర్యాత్ । సమానేతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ।” ఇత్యాదివచనేషు మాసికానాం సాపిణ్డ్యస్య చైకకర్తృకత్వం శ్రూయతేహీత్యర్థః “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ ।” ఇత్యాదావేకవచనదర్శనాచ్చేతిచశబ్దార్థః .

అత్రవర్జ్యావర్జ్య వివేకౌపయికమధిమాసాదిలక్షణమాహ —

మూ — చాన్ద్రాత్సౌరాతిరేకేణసంవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమా
సస్స్యాత్సోఽధిమాసః .

వ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థేసవితరి యోయోదర్శః ప్రవర్తతే । చాన్ద్రమాసాస్తత్తదన్తాశ్చైత్రాద్యాద్వాదశస్మృతాః ॥ ” ఇతివచనాన్మేషాదిరాశిస్థే సూర్యే శుక్లపక్షాదిర్దర్శాన్తశ్చాన్ద్రోమాసః, యావత్కాలమేకస్మిన్రాశౌ రవిస్తిష్ఠతి సమాససౌరః । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రశ్శుక్లాది దర్శాన్తస్సావనస్త్రింశతాదినైః । ఏకరాశౌరవిర్యావత్కాలం మాసస్సభాస్వతః ॥ * ॥ తస్మాత్సూర్యమధ్యగతి వశేన మేషాదిషు ప్రతిమాసం సౌరే మాసే దినార్ధం దినద్వయమిత్యతిరిచ్యతే, తతశ్చ వత్సరాన్తే త్రయోదశ షోడశవా దినాన్యధికానిస్యుః, ఏవం సంవత్సరాన్తే పీతిచాన్ద్రోవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్ । కదాచిదితి, కించిదధికార్ధతృతీయేఽబ్దఇత్యర్థః । ఏవం రవిమధ్యగత్యాదర్శాన్తద్వయయుక్తః ప్రాకృతాదతిరిక్తో యోమాసస్సోఽధిమాసః । తథాశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ రవిమధ్యమసఙ్క్రాన్త్యోర్మధ్యేమధ్యార్క చన్ద్రయోగాచేత్ । అధిమాసస్సంసర్పస్స్ఫుటయోరంహస్పతిర్నోచేత్ ॥ * ॥ అస్యార్థః — యదా మధ్యమచారేణ రవావేకరాశిస్థే దర్శాన్తద్వయంభవతి సోఽధిమాసః, యదా స్ఫుటచారేణ తదాసంసర్పః, యదాఽస్ఫుటయోరేవ సూర్యేన్దుసఙ్గమయోర్మధ్యే ద్వావపి సఙ్క్రమౌ స్తస్తదాఽంహస్పతిరితి । హారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ త్రిరేకాదశమాసాన్తేత్రయోదశదినేగతే । మధ్యేమధ్యార్కసఙ్క్రాన్త్యోస్సాస్యద్ద్వివశైఽధిమాసకః ॥ * ॥ సూర్యసిద్ధాన్తేచ ॥ శ్లో ॥ సౌరసంవత్సరస్యాన్తే మానేనశశిజేనతు । ఏకాదశాతిరిచ్యన్తే దినానిభృగునన్దన ॥ అబ్దద్వయేసాష్టమా

సేమాసాన్మాసోఽతిరిచ్యతె।సచాధిమాసకఃప్రోక్తః కామ్యకర్మసుగర్హితః॥*॥ మాసాత్ - సౌరమాసాత్, మాసః - చాన్ద్రః, సౌరమాసదినాతిరేకేణ చాన్ద్రవత్సరో మాసాధికో భవతీత్యర్థః, “ అస్తి త్రయోదశో మాసః ” ఇతి శ్రుతేః । “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దినైష్షోడశభిస్తథా । ఘటికానాంచతుష్కేణ భవత్యధికమాసకః ॥ ” ఇతివసిష్ఠ సిద్ధాన్తోక్తమ్, ద్వాత్రింశద్భిరిత్యధిమాసవ్యతిరేకేణ, అతోనవిరోధః । త్రిచతురహాధిక్యంతు సిద్ధాన్తభేదాదితిద్రష్టవ్యమ్ । శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ దర్శద్వయమతిక్రమ్య యదాసఙ్క్రమతే రవిః । అధిమాసస్సవిజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నష్టేన్దుపర్వకాలేస్యాద్యస్యార్కస్సఙ్క్రమణంయది । తస్మిన్మాస్యుపరిపర్వసమాసోఽధికమాసకః ॥ * ॥ నష్టేన్దుపర్వకాలె - నష్టేన్దుకలాయుక్తదర్శకాలె, దర్శాన్తకాలఇత్యర్థః । దర్శాన్తయుక్తె తస్మిన్నేవమాసి పునరపి దర్శాన్తశ్చేత్సోఽధిమాసఇత్యర్థః । గణితభేదేనాయమధిమాసస్యకదాచిత్వంచమేవర్షేభవతి । తథాసిద్ధాన్తే ॥శ్లో॥ పఞ్చమేపఞ్చమేవర్షే ద్వౌమాసావధిమాసకౌ । ద్విరాషాఢస్తృతీయేఽబ్దేద్విః శ్రావణపఞ్చమేతథా ॥ * ॥ అయంచాధిమాసశ్చైత్రాదిష్వేవభవతి । తథా బ్రహ్మదత్తః ॥ శ్లో ॥ చైత్రాదర్వాఙ్నాధిమాసఃపరతస్త్వధికోభవేత్ ॥*॥ సిద్ధాన్తేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యాతులాగతేసూర్యే వృశ్చికేవాఽథధన్వని । మకరే వాఽథకుమ్భేవా నాధిమాసోవిధీయతే ॥ ప్రాయోనశోభనస్సౌమ్యో జ్యేష్ఠశ్చాషాఢపవచ । మధ్యమాశ్చైత్రవైశాఖావధికౌన్యస్సుభిక్షకృత్ ॥ * ॥ సౌమ్యః - మార్గశీర్షః, “ సోమోదేవతామృగశీర్షమ్ ” ఇతిశ్రుతేః .

అధిమాసస్వరూపమాహ —

మూ — తత్ర ద్వౌమాసావేకనామానౌ షష్టిదినాత్మకౌ, తత్రాద్యః కర్మసు నిన్దితఉత్తరశ్శుద్ధః .

వ్యా — రాశిద్వయనిబన్ధనత్వాద్ద్వావిత్యుక్తిః , చైత్రాద్యేకసంజ్ఞకత్వాదేకనామానావితి । శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరేయది । తత్రాద్యేదైవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభయోః ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః । పూర్వార్ధంతు పరిత్యాజ్యముత్తరార్ధం ప్రశస్యతే ॥*॥ గార్గ్యః ॥శ్లో॥

అమావాస్యాద్వయం యత్ర రవిసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । అధిమాసస్స విజ్ఞేయో మాసశ్శుద్ధాఖ్యఉత్తరః ॥ * ॥ మైత్రేయసూత్రే ॥ వా ॥ మాసద్వయే యద్యేకం రాశిం సఙ్క్రామేతాదిత్యస్తత్రాద్యో మలిమ్లుచశ్శుద్ధోఽన్యః .

స్ఫుటగతినిబన్ధనం సంజ్ఞాభేదమాహ —

మూ — చాన్ద్రే మాస్యేకస్మిన్ ద్వే సఙ్క్రాన్తీ చేదంహస్పతిరత్రోత్తరోదుష్టః, సౌరే చేద్వౌ దర్శాన్తౌ సంసర్పో మలిమ్లుచశ్చాత్రాద్యోదుష్టః .

వ్యా — పూర్వసూత్రేఽపరమాసస్య శుద్ధత్వోక్తిస్సంసర్పవిషయేతి వ్యవస్థాపరమిదం సూత్రమ్ । అత్ర యద్యప్యధికసంసర్పయోర్దర్శాన్తద్వయయోగస్సమానః , తథాపి రవేర్మధ్యమాధికారసిద్ధే దర్శద్వయే సత్యధికమాసో భవతి, స్ఫుటగతిసిద్ధే తస్మిన్సంసర్ప ఇతి వివేకః । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి నసఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । సంసర్పాంహస్పతీమాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ * ॥ నృసింహః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి నసఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమాసశ్చ నిన్దితః ॥ ప్రతిపద్దర్శయోస్సన్ధౌ యదా సఙ్క్రమతే రవిః । పూర్వం సంసర్పమిత్యాహుః పరమంహస్పతిం తథా ॥ * ॥ యస్మిన్నాసీత్యుక్తక్రమేణ పౌర్వాపర్యం ద్రష్టవ్యమ్ । సన్ధిః - దర్శప్రతిపదోరన్తరమ్ । ఇదం ద్వితీయదర్శవిషయమ్, ప్రథమదర్శస్యాదౌ మధ్యే వా సఙ్క్రమేపి దర్శాన్తస్య మాసాన్తఃపాతిత్వాద్దర్శాన్తద్వయయుక్తోహి సంసర్పః, సంసర్పతి - వర్ధతే, ఇతి సంసర్పః । పూర్వమాసస్యైవ వృద్ధత్వాత్స ఏవ సంసర్పస్త్యాజ్యో నోత్తరః । ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తోంహస్పతిః క్షయాఖ్యశ్చ , అయం కార్తికాదిషు కదాచిద్భవతి । క్షయః - లోపః । ద్వితీయసఙ్క్రాన్త్యుత్తరదర్శాన్తమాసస్యాంహస్పతావేవాన్తర్భావః క్షీణత్వాదిత్యర్థః । “ తథా వర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయం చ ” ఇత్యుక్తమాసద్వయం న దుష్టమ్ । మాసద్వయే యస్మిన్మాసి నసఙ్క్రాన్తిర్దర్శద్వయయుక్తస్స పూర్వో మాసః కర్మార్హః, ఉత్తరోఽధిమాసో దుష్టః । తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యే తు సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ప్రాకృతః - మాసదోషవికారరహిత ఇత్యర్థః । నన్వబ్దమధ్యే సఙ్క్రాన్తి

రహిత మాసద్వయే పూర్వో మాసః ప్రాకృత ఇత్యర్థః కిన్న స్యాత్, న స్యాత్, అసమ్భవాత్, న హ్యేకస్మిన్ వర్షే దర్శాన్తద్వయయుక్తమాసద్వయం సమ్భవతి, కార్తికాదిషు క్షయమాసస్యైవ సమ్భవాత్ । తస్య తు ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తత్వాత్, " ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్ " ఇతి స్మృతేః । అతో యథోక్త ఏవార్థః సాధీయాన్ । అగస్త్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ నష్టేన్దౌ వా యదా మధ్యే ద్వే సఙ్క్రాన్తీ భవేద్యదా । అంహస్పతిరథాద్యస్యాత్సంసర్పః పరతస్తథా ॥ * ॥ న చాత్ర సంజ్ఞావైపరీత్యం శఙ్కనీయమ్, వచనాన్తరైకార్థ్యాత్ । అయమర్థః — భవేదితి ఛాన్దసః, భవేతామిత్యర్థః, మధ్యశబ్దస్య షష్ఠీద్వివచనాన్తపదప్రతిసమ్బన్ధిత్వాద్విభక్తివ్యత్యయః కార్యః, ఔచిత్యాత్, యద్వా పాఠే మధ్యే షష్ఠ్యా వేతి షష్ఠ్యర్థే ద్వితీయా, తయోశ్చ నష్టేన్ద్వోర్దర్శయోర్మధ్యే యది ద్వే సఙ్క్రాన్తీ భవేతామయమంహస్పతిః, తయోస్సఙ్క్రాన్త్యోర్మధ్యే నష్టేన్దుదర్శాన్తౌ భవేతామయం సంసర్ప ఇతి । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసే న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ మాసౌ కామ్యకర్మసు గర్హితౌ ॥ * ॥ కాలదీపవ్యాఖ్యానే ॥ శ్లో ॥ పర్వద్వయం సఙ్క్రమణయోర్యది స్యాత్పర్వాన్తరే సఙ్క్రమణద్వయం వా । సంసర్పకాంహస్పతిమాససంజ్ఞౌ సూర్యేన్దుగత్యా త్వధిమాససంజ్ఞౌ ॥ * ॥ పర్వద్వయమ్ - దర్శద్వయమ్, దర్శాన్తద్వయమిత్యర్థః । తత్రైవ సూర్యాచన్ద్రమసోర్యోగాత్, తేన ద్వితీయదర్శమధ్యే ఉత్తరసఙ్క్రమేఽపి న సంసర్పః, దర్శాన్తయోర్ద్వయోస్తత్రాభావాత్ । ఏవం పూర్వదర్శే దర్శప్రతిపత్సమ్బన్ధయోః ప్రాగేవ సూర్యసఙ్క్రమే ఉత్తరసఙ్క్రమాత్తు పూర్వమేవామావాస్యాసమాప్తౌ చ సంసర్ప ఏవ, దర్శాన్తద్వయయుక్తస్సంసర్ప ఇత్యర్థః, " అర్కచన్ద్రయోగా చేత్ " ఇతి స్మృతేః । నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో యో వా సఙ్క్రాన్తియుక్షకృత్ । పూర్వస్సంసర్పమాసస్స్యాదంహస్పతిరథాపరః ॥ మలిమ్లుచైస్సమాక్రాన్తం సూర్యసఙ్క్రమవర్జితమ్ । మలిమ్లుచం విజానీయాత్సర్వకర్మసు గర్హితమ్ ॥ నైఋతైర్యాతుధానాద్యైస్సమాక్రాన్తో మలిమ్లుచః ॥ * ॥ ఇతి.

ఏవం విశేషసంజ్ఞాముక్త్వా అధిమాసాంహస్పతిసంసర్పమాసానాం సామాన్యసంజ్ఞామాహ —

మూ — తాన్ మలమాసానాచక్షతే.

వ్యా — గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్వయం యత్ర ॥ * ॥ ఇతి। శాతకగృహ్యేచ ॥ వా ॥ యస్మిన్మాసి ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — వర్షేప్యేకస్మిన్యది ద్వౌ మలమాసౌ పూర్వోఽసఙ్క్రాన్తోఽపి కర్మణ్యః పరో మలమాసః.

వ్యా — జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తిమాసోఽధిమాసస్స్ఫుటస్స్యాద్ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్ । క్షయః కార్తికాదిత్రయే నాన్యదా స్యాత్తథా వర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయం చ ॥ ఏకత్ర మాసద్వితయం యది స్యాద్వర్షేఽధికస్తత్ర పరోఽధిమాసః। త్రయోదశం తు శ్రుతిగాహమాసం చతుర్దశస్యాపి న చాస్తి దృష్టః ॥ * ॥ "అస్తి త్రయోదశో మాసః" ఇతి వచ్చతుర్దశమాసస్యాపి శ్రుతౌ స్మృతౌ చ న దృష్టః। అతోఽబ్దమధ్యే మలమాసద్వయసమ్భవేఽపి న పూర్వోఽధిమాస ఇత్యర్థః। మాధవీయే ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యే తు సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్। ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ప్రాకృతః - ప్రకృతిః - స్వభావః, తద్యుక్తస్స్వాభావికః, మాసదోషరహితో మాసో యథాకర్మార్హస్తత్స్వభావయుక్తస్తథైవాయమిత్యర్థః। జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపి వర్షే చేద్ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ। ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదుత్తరస్తు మలిమ్లుచః ॥ * ॥ ప్రాకృతః - న వికృతః, మలమాసాధిమాసత్వాదివ్యపదేశోఽస్య న భవతీత్యర్థః। సత్యవ్రతః ॥ శ్లో ॥ రాశిద్వయం యత్ర మాసే సఙ్క్రామేత దివాకరః। నాధిమాసో భవేదేష మలమాసస్తు కేవలమ్ ॥ * ॥ అయం సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తో మాసో నాధికః, కిన్తు మలమాస ఏవేత్యర్థః। నను, శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అమా చ పౌర్ణమాసీ చ యన్మాసి యుగలం భవేత్। యస్మిన్నదృశ్యతే వాపి చాలకర్మాది వర్జయేత్ ॥ ద్వితీయపూర్ణిమాయుక్తం విషమాసం వదన్తి హి। పూర్ణిమా చ న దృశ్యేత మలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ ఏకమాసే ద్వయే పూర్ణే దర్శస్యైకస్య సమ్భవే। అగ్నిజ్వాలేతి విఖ్యాతా శుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ పూర్ణిమాద్వయయోగే తదయోగే చ మలమాసత్వముక్తం తత్కథమితి త్వయానోక్తమ్, నైవమ్, శుభకర్మనిషేధపరత్వాత్తేషాం వచనానామ్। అత్ర శ్రాద్ధోపయుక్త మలమాసత్వోక్తేర్న చో

ద్వ్యవకాశః । పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్త్రయోదశేమాసి కర్మకుర్యాన్న కిఞ్చన । కుర్వన్ననర్థమేవాశు కుర్యాదాత్మవినాశనమ్ ॥ శౌ ॥ తస్మాత్తత్క్రియాస్సర్వా ద్వాదశేమాసికీర్తితాః । త్రయోదశేతు తాస్సర్వా రాత్రుస్యాఃపరికీర్తితాః ॥ * ॥ కించ, “ అధిమాసస్తు పాఞ్చాలే ” ఇత్యాదివచనంతు “ తస్మాదాహితాగ్నిర్నానృతంవదేత్ ” ఇతివన్దోషాధిక్యప్రదర్శనపరమ్ । అతస్తుణ్డీరమణ్డలే మాసదోషఃపరిహర్తవ్యఏవ .

అత్రవివేకమాహ —

మూ — తదేవం సంవత్సరవృద్ధౌ ప్రతిమాసం మాసికస్మరణాత్త్రయోదశమాసికానిస్యురతోమాసద్వయేమాసికానికుర్యాత్.

వ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ అబ్దమమ్బుఘటందద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరేప్రవృద్ధేపి ప్రతిమాసంచ మాసికమ్ ॥ ” ఇతి సత్యవ్రతస్మరణాత్త్రయోదశ మాసికాని కార్యాణిభవన్తి, నతుద్వాదశమాసికాని, “ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని ” ఇతిజాతుకర్ణిస్మరణాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తుకర్తవ్యంప్రతిమాసంచమాసికమ్ । ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాన్మృతాహస్యోభయత్ర విద్యమానత్వాత్తన్నిబన్ధనం మాసికం దుష్టేశుద్ధేచకార్యమిత్యర్థః । జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ నిత్యం నైమిత్తికం చైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే । తిథినక్షత్ర వారోక్తం కామ్యం నైవకదాచన ॥ * ॥ “ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకామ్ - కృత్తికాదిభరణ్యన్తమ్ ” ఇతియాజ్ఞవల్క్యేనతిథినక్షత్రోక్తమ్, “ సూర్యాదివాసరేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ ” ఇతబృహస్పతినా వారోక్తంచ కామ్యశ్రాద్ధంమలేనకుర్యాత్ । “ మృతాహేఽహరహః ” ఇతికార్ష్ణాజనినోక్తం నిత్యంనైమిత్తికంచ శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । మాసికంనైమిత్తికమితివక్ష్యతే । గభస్తిః ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాన్మలమాసేతు కర్మికర్మ కథంచన । ముక్త్వానైమిత్తికంశ్రాద్ధం తద్ధితత్రైవకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నైమిత్తికమ్ - ప్రేతశ్రాద్ధాది । యమః ॥ శ్లో ॥ గర్భేవార్ధుషికే భృత్యేశ్రాద్ధకర్మణిమాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ “ త్రిపక్షేవాత్రిమాసేవా ” ఇత్యుక్తత్రిపక్షతృతీయాదిమాసో ఽధికశ్చేత్తాన్సపిణ్డ్యై తమధికమాసం నవర్జయేత్ , ఉత్తరమాసస్య చతుర్థాదిమాసత్వాత్ । ఇదంచ పుంసవనాద్యుత్సవాగమవిషయమ్, అన్యథాసావకాశత్వా

త్సాపిణ్డ్యం శుద్ధమాసపవకార్యమ్ । నను జాబాల్యాది వచనం మలె శ్రా ద్ధకర్తవ్యతా మాత్రపరం నోభయత్ర శ్రాద్ధవిధిపరమ్, అతః కిమేషాము త్రోదాహరణమితి, నైవమ్, మలమాసశఙ్కా నిరాకరణద్వారా మాస ద్వయశ్రాద్ధవచనోపోద్బలత్వాత్, నైవమ్, తైరేవ శఙ్కానుభవాత్, మలమాసశ్రాద్ధపరవచనానాం మలమాసవిషయత్వోపపత్తేః । తర్హి మా సద్వయశ్రాద్ధపరత్వేన శ్రాద్ధాన్తరే తదుదాహరణం కథమితి చేత్తపవప్ర ష్టవ్యాః । శ్రూయతామత్ర తత్పరో వచననిచయః । అత్ర మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసంమృతాహేయచ్ఛ్రాద్ధంచప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగా దౌచ తన్మాసఉభయత్రచ ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసం ప్రాప్తే హ్యధిమాసోభవేద్యది । మాసద్వయేపి కుర్వీత శ్రాద్ధమేవం వదు న్త్యతి ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః । ఉత్తరేదేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభయోః ॥*॥ శ్లోక గౌతమశ్చ ॥శ్లో॥ ద్వౌమాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరేయది । ఉత్తరేదేవకార్యాణి పితృ కార్యాణిచోభయోః ॥ * ॥ ఏతేషు శ్రాద్ధపితృకార్యశబ్దౌమన్వాదిశ్రా ద్ధపరః, తస్యైవమాసద్వయకార్యత్వ నిశ్చయాత్.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — ఆద్యమాస వృద్ధావాద్యైకోద్దిష్టమాద్యమాసఏవ కుర్యాద్వ చనాత్ .

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ ఏకరాశౌస్థితేసూర్యే యదిమాసోద్వయంభవేత్ । ఏకోద్దిష్టంతు పూర్వత్ర నపరత్రకదాచన ॥" ఇతిజాబాలివచనాదిత్యర్థః । పూర్వమాసస్థనిమిత్తాధీన మేకోద్దిష్ట ముత్తరత్ర మాసే నకుర్యాదిత్యర్థః, "॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహనిశ్రాద్ధం మరణాత్తువిధీయతే । " "ఆద్యమేకా దశేఽహని" ఇతిమృతాహాదేకాదశాహఏవాద్యైకోద్దిష్టవిధానాత్ । మా సవృద్ధావుత్తరమాసికైకాదశాహస్య మృతాహాదేకాదశాహత్వాభావా న్నపరత్రకుర్యాదితిసిద్ధమ్ .

ఉక్తాపవాదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — ఏవం తత్తన్మాసవృద్ధౌ త్రైపక్షికమూనానిచ పూర్వత్రైవ పరత్రనకుర్యాత్ .

వ్యా — ద్వితీయమాసవృద్ధౌ త్రైపక్షికం మృతాహాత్త్రిపక్ష ఏవ కుర్యాన్న చ పరత్ర మాసే, అత్రిపక్షత్వాత్ । ఏవం షష్ఠమాసవృద్ధావూనషాణ్మాసికం షష్ఠమాస ఏవ కుర్యాన్న చ పరమాసే, తస్య సప్తమమాసత్వాత్ । ఏవం ద్వాదశమాసవృద్ధావూనాబ్దికం ద్వాదశమాస ఏవ కుర్యాన్న త్రయోదశమాసే । నన్విదమనుపపన్నమ్, మాసే భవో మాసిక ఇతి సామాన్యతద్ధితాన్తత్వేనోనాదేరపి మాసికశబ్దవాచ్యత్వాత్, "యాగాదికం మాసికం చ" ఇతి మాసికానాం మాసద్వయకర్తవ్యత్వవిధానాచ్చోనాని మాసద్వయేఽపి కార్యాణీతి చేన్నైవమ్, "మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం తు మాసికమ్" ఇతి మృతాహవిహితమాసికస్యైవ ప్రతిమాసకర్తవ్యత్వవిధానాత్, మృతాహస్య మాసద్వయేఽసమ్భవాత్ । న హి త్రైపక్షికమూనం వా మృతాహే విహితమ్, ద్విత్రిదినేష్వాద్యషష్ఠద్వాదశమాసేషూనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికవిధానాత్తత్రైవ తాని కర్తవ్యాని నాన్యత్ర, పరమాసస్యాద్యషష్ఠద్వాదశమాసత్వాభావాత్ । నను "షష్టిభిర్దివసైః" ఇతి షష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణాదాద్యాదిమాసత్వమేవేతి చేన్న, ఊనానాం పూర్వకార్యత్వప్రసక్తేర్ద్విత్రిదినోనత్వాభావాత్పూర్వమాసస్య । షష్టిదినానామేకమాసత్వకథనం చాతుర్మాస్యానతిరేకార్థమేవ । తర్హి ప్రతిమాసం ద్విత్రిదినోనత్వసమ్భవాదూనాన్యుభయత్ర కార్యాణీతి చేన్న, పరమాసానామాద్యాదిమాసత్వాభావాత్, "॥ శ్లో ॥ ఆద్యాదిషు చ మాసేషు కుర్యాదూనాని వై ద్విజః ।" ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్చ । న విరోధ అనధికమాసవిషయత్వాత్తస్య, మైవమ్, ఊనానాం పునఃకరణనిషేధాత్ । తథా సాయణీయే, సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే హ్యూనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవ కాలే తు న పునఃకరణం భవేత్ ॥ ఆద్యం త్రైపక్షికం చైవ హ్యూనషాణ్మాసికం వినా । మాసికాని పునః కుర్యాత్స్వస్వకాలే యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । త్రైపక్షికోనాని విహాయ మాసికాని మాసద్వయే కుర్యాదిత్యర్థః । సాపిణ్డ్యేఽపకృష్ట త్రైపక్షికోనశ్రాద్ధపునఃకరణనిషేధపరమాద్యమితి వచనమితి చేన్న, అనపకర్షాదేవాద్యస్య పునఃకరణప్రసక్త్యభావేన తన్నిషేధానుపపత్తేః, అకాలకృతాపకృష్టమాసికానామకృతత్వబుద్ధ్యా పునఃకరణవైయర్థ్యాపత్తేశ్చ । తస్మాదాద్యశ్రాద్ధసహపఠితానాం

స్వకాలకృతానామ-ద్యవమూనాదీనాం మాసాన్తరే పునఃకరణ నిషేధపర
మేవతత్। త్రైపక్షికోనేతివచనం త్రైపక్షికోనాపకర్షనిషేధపరమితిచే
న్న, “॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాదిషు కాలేషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । అర్వా
వశిష్టమాసానామపకర్షో భవేత్తదా ॥” ఇతిమాధవీయవచనేన సాపిణ్డ్యో
త్తర కాలభావి సర్వమాసికాపకర్షవిధానాత్, షోడశానాం ద్విరావృత్తి
విధానాచ్చ । నను గోబలీవర్దన్యాయేనోనాది వ్యతిరిక్త మాసికాపకర్ష
పరం తదితిచేన్న, “ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య ” ఇతినియమేన షోడశసు
కస్యచిదపి శ్రాద్ధస్యాకరణే సాపిణ్డ్యాసమ్భవాత్, అన్యూనాతిరేకార్థ
త్వాత్సఙ్ఖ్యాని యమస్య । సప్తర్షివత్ షోడశశ్రాద్ధశబ్దస్సంజ్ఞాపరఇతి చే
న్న, ఆద్యాదిమాసిక వ్యవహారవదాద్యాది షోడశశ్రాద్ధమితివ్యవహారా
భావాత్, “॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని హ్యాద్యషాణ్మాసికేతథా।
త్రైపక్షికాబ్దికేచేతి శ్రాద్ధాన్యేతాని షోడశ ॥” ఇతిక్రమాత్ శ్రాద్ధాని
పరిగణయ్య షోడశేతి నిగమనేన సఙ్ఖ్యాపరత్వావగతేః, అన్యథాశ్రాద్ధాని
షోడశేతి ప్రయోగానుపపత్తేః, నవశ్రాద్ధవదేకైకస్మిన్నపి షోడశశ్రాద్ధ
త్వ వ్యవహారప్రసఙ్గాచ్చ । నహ్యేవం శిష్టాఆచరన్తి వ్యవహరన్తివా । త
స్మాదాద్యశ్రాద్ధవన్మాసద్వయే త్రైపక్షికో నానుష్ఠాసం నాస్త్యేవ, తన్ని
షేధస్య వాచనికత్వాత్, ఇతఃపరం నశఙ్కానచోత్తరమ్ “ యథాకాల
కృతానాంతు నాపకర్షో విధీయతే ” ఇతిమాధవీయవచనాచ్చ । తద్వచన
ద్వయ మధిమాసే త్రైపక్షికో నశ్రాద్ధ పునఃకరణ నిషేధపరమేవేతినిశ్చీ
యతే। సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ స్వకాలకృత పునరనుష్ఠాన నిబన్ధనోఽపకర్షో
నాస్తీత్యర్థః। యద్వా, అపకృష్యతేఽస్మాదన్యత్రేత్యపకర్షః, స్వకాల
కృతానామూనాదీనామపకర్ష ఉత్తరత్ర నాస్తీత్యర్థః। మాసవృద్ధౌ మా
సికవన్మాసద్వయే కర్తవ్యత్వప్రసక్తావేకద్విత్రిదినైరూనఇతి విహితస్వస్వ
కాలకృతోనాదిశ్రాద్ధస్యోత్తర మాసే పునఃకరణనిషేధపరమేవ తద్వచన
మితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః। ఏవం గ్రన్థాన్తరే వ్యవస్థానాస్థావిస్మృత్యా
వా వచనాదర్శనాద్వాఽనాదరాద్వేత్యలమ్.

నిష్కృష్టార్థమాహ —

మూ — “॥ శ్లో ॥ యాగాదికంమాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్।

మన్వాదికం తైర్థికంచ కుర్యాన్మాసద్వయేఽపిచ ॥ " ఇత్యేతావ దేవమాసద్వయకర్తవ్యం శ్రాద్ధమ్.

వ్యా — యాగాదికశ్రాద్ధపఞ్చకమేవ మాసద్వయేకార్యమితిస్మృతిషు నిర్ణీతమ్, అతోమాసద్వయకార్యంశ్రాద్ధాన్తరంకించిదపినాస్తీత్యర్థః.

పూర్వమాసే శ్రాద్ధపరాణాం పరమాసే శ్రాద్ధపరాణాంచ వచనానాంవ్యవస్థామాహ —

మూ — అతోమలమాసమృతానాం మలమాస ఏవాబ్దికం కుర్యాదన్యేషాముత్తరత్రోభయేషాముభయత్రనకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రభృగుః ॥ శ్లో ॥ మలమాసమృతానాంతు యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసేతుతత్కార్యం నాన్యేషాంతుకథంచన ॥ * ॥ అన్యేషామ్ - శుద్ధమాసమృతానామ్, మలమాసే నకార్యం కింతు శుద్ధమాస ఏవ కార్యమిత్యర్థః । సత్యతపాశ్చ ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మృతాహేతన్మలిమ్లుచే । కుర్యాదత్ర ప్రమీతానామన్యేషాముత్తరత్రతు ॥ * ॥ అత్ర ప్రమీతానామిత్యుక్త్యామలమాసే శుద్ధమాసమృతశ్రాద్ధనిషేధః, మలమాసమృతస్య శుద్ధమాసేశ్రాద్ధనివర్తకస్తుశబ్దః .

ఇదమాహ —

మూ — ఏవం వ్యవస్థాసిద్ధిః .

వ్యా — మలమాసమృతానాం మలమాసఏవాబ్దికం కార్యం శుద్ధమాసమృతానాం శుద్ధఏవ, యాగాదికం శ్రాద్ధపఞ్చకం మాసద్వయే కార్యమితి వ్యవస్థాసిద్ధిః , శుద్ధమాస మృతానాం కథంచన కేనాపి ప్రకారేణ మలమాసే నకార్యమితి స్వరసతశ్శబ్దార్థప్రతీతేః, విశేషపర శబ్దార్థగ్రహణాయోగాత్ , " అన్యేషాముత్తరత్రతు " ఇతి శుద్ధమాసఏవశ్రాద్ధవిధానాచ్చ । ప్రాప్తార్థానువాదత్వాదస్యవిధిత్వం నసమ్భవతీతి చేన్న, శుద్ధమాసమృతస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యమిత్యర్థస్య వచనాన్తరాత్ప్రాప్తత్వాద్భిన్నవిషయత్వాచ్చ నానువాదసమ్భవః । " పితృకార్యాణిచోభయోః " ఇతిప్రాప్తస్య ప్రతిషేధఇతి సన్తోష్టవ్యమ్ । నను " ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మాసద్వయేఽపి కర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్య వచనం యథా ॥ " ఇతివచనమస్తీతిచేన్నైవమాగ్రహః , " మల

మాసేనకర్తవ్యమ్ " ఇతిపాఠస్య నిర్ణయే నిర్ణీతత్వాత్ । " మాసద్వయేపి కర్తవ్యమ్ " ఇతి కాలాదర్శోదాహృతత్వాత్తథా పాఠఇతి చేన్న, ప్రతిషిద్ధత్వేన పాఠనిర్ణయాయోగాత్, సత్ప్రతిపక్షత్వేనసిషాధయిషితార్థాసిద్ధేశ్చ । వచనాన్తరసంవాదేన పాఠనిశ్చయాత్తత్సిద్ధిరితిచేదాయుష్మన్నిత ఏహిబ్రూహికిం తద్వచనమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసం మృతాహేయ చ్ఛ్రాద్ధంచ ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగాదౌచ తన్మాసఉభయత్ర చ ॥ " ఇతి మరీచివచనమితిచేన్న, శుద్ధమాసమృతాబ్దిక విషయత్వాత్ప్రతీతేః, ప్రతిసంవత్సరం మన్వాదౌచేత్యన్వయాచ్చ । యద్వా, భృగుసత్యతపో వచనాభ్యాముక్తవ్యవస్థాయాం మాసద్వయే ప్రత్యాబ్దిక పరమిదమితినత్వదిష్టసిద్ధిః, తస్మాన్మాసద్వయేపి కర్తవ్యమితి వ్యత్యస్తం పాఠాన్తరముక్తార్థ నిర్వహణాయాగ్రహకృతమేవ, నాత్రవైపరీత్యప్రసఙ్గః, మలమాసే శుద్ధమాస మృతాబ్దిక నిషేధాత్ । తదుక్తం భృగుసత్యతపోభ్యామ్ । కౌథుమిశ్చ ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేనకర్తవ్యే శ్రాద్ధే సంవత్సరాబ్దికే । వర్షవృద్ధ్యభిషేకాది కర్తవ్యమధికేనతు ॥ * ॥ ఏతేన " శ్రాద్ధంచ ప్రతివత్సరమ్ ". ఇతి మరీచివచనం ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధమాబ్దిక వ్యతిరిక్తమేవేతిచ సువచనమ్। నను, " ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికేభృత్యే ప్రేతే నిత్యేఽనుమాసికే । అబ్దికేచతథాశ్రాద్ధే నాధిమాసంవివర్జయేత్ ॥ " ఇతివచనాదధిమాసేపి కార్యమితిచేన్న, ప్రౌఢవాదేనహతాత్వాతాన్తర పఠనేపిప్రతిపిపాదయిషితార్థాసిద్ధేః, " ॥ శ్లో ॥ గర్భేవార్ధుషికేభృత్యేశ్రాద్ధకర్మణిమాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధేనాధిమాసంవివర్జయేత్ ॥ " ఇతిహిపాఠగ కాలనిర్ణయేపఠితః, తస్యవచనస్యమలమాసమృతవిషయత్వాచ్చ। హన్తనిరావహ్యమనుక్త్వాకిమర్థమనేక వచనవ్యత్యాసాయాసం కరోషి, భృగుసత్యతపోవచనాభ్యామేవ నియమావగతౌ " యాగాదికం మాసికంచ " ఇతివచనమధికమ్ । తస్మాత్ " ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధంనవశ్రాద్ధంతథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంశ్రాద్ధం మలమాసేపితత్స్మృతమ్ ॥ ఏకసఙ్జ్ఞౌయదామాసౌ స్యాతాం సంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రాద్యేపితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ " ఇతి సత్యవ్రతశాతాతపాది వచనంమలమాసమృతవిషయమేవ । తథా " ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేనకర్తవ్యే శ్రాద్ధేసాం

వత్సరాబ్దికే । మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ ॥ తత్రోత్తరా తిథిర్గ్రాహ్యా నపూర్వా తు మలిమ్లుచా ॥ " ఇతికాఠుమిగార్గ్యాదివచనం శుద్ధమాసమృతవిషయమ్ । " పితృకార్యాణిచోభయోః " " మాసద్వయేపికుర్వీత " " కుర్యాన్మాసద్వయేపిచ " ఇతివ్యాసాదివచనం యాగాదికశ్రాద్ధపఞ్చకవిషయమ్ । " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తు యోమాసస్సమాసః పాపసంజ్ఞితః ।" " ॥ శ్లో ॥ వర్జితః పితృదేవాభ్యాం సమాసః పాపసంజ్ఞితః ।" " ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరాతిరేకేణ మాసోయస్తు మలిమ్లుచః । తస్మింస్త్రయోదశే శ్రాద్ధం నకుర్యాదిన్దుసంక్షయే ॥ " " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్కిఞ్చిచ్ఛ్రాద్ధకం భవేత్ । ఇష్టం వాప్యథపూర్తం వా న తత్కుర్యాన్మలిమ్లుచే ॥ " ఇతి కాత్యాయనాదివచనం కామ్యశ్రాద్ధవిషయమ్ " ॥ శ్లో ॥ దర్శద్వయసమాక్రాన్తం రవిసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । మలిమ్లుచం విజానీయాద్గర్హితం సర్వకర్మసు ॥ " " ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీమతిక్రమ్య యదాసఙ్క్రమతే రవిః । మలిమ్లుచస్స విజ్ఞేయో గర్హితస్సర్వకర్మసు ॥ " ఇతి నారదాదిస్మృత్యన్తరవచనం దేవకార్యవిషయం శుభవిషయం చేతివ్యవస్థా .

" శ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ " ఇత్యత్ర ఆపరపక్షికశబ్దస్య మహాలయపరత్వబుద్ధ్యా మాసద్వయే మహాలయముక్తం కైశ్చిద్దురుక్తమిత్యాహ —

మూ — అత్రాపరపక్షికం మఖాత్రయోదశీశ్రాద్ధమితి వ్యాఖ్యాతమ్.

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ మఖాత్రయోదశీ శ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచ షోడశ । కార్యాణి మలమాసేపి నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ " ఇతి కాత్యాయనవచనే నాపరపక్షిక శ్రాద్ధం మఖాత్రయోదశీ శ్రాద్ధమితి వివృతమిత్యర్థః .

అతో మహాలయం మాసద్వయేన కార్యం నిషేధాదిత్యాహ —

మూ — అతో మహాలయం చ నిషేధాన్న మలమాసే కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాసోమమగ్న్యాధేయం మహాలయమ్ । రాజాభిషేకం కామ్యం చ నకుర్యాద్భానులఙ్ఘితే ॥ నభో వాథ నభస్యో వా మలమాసో యదా భవేత్ । సప్తమః పితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవ తు పఞ్చమః ॥ * ॥ అన్యత్ర - మలమాసదోషాభావే, " ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యస్స్యాత్పక్షస్తు పఞ్చమః । " ఇత్యుక్తః పఞ్చమః పక్ష ఏవ మహాలయే గ్రాహ్య ఇత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే ॥ శ్లో ॥ సోమ

యాగాదికర్మాణి షష్ఠీస్త్వాగ్రయణం తథా । మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధమలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ పితామహః ॥ శ్లో ॥ మాసః కన్యాగతే భానావసఙ్క్రాన్తో భవేద్యది । దైవం పిత్ర్యం తదా కర్మ తులార్కే కర్తురక్షయమ్ ॥ * ॥ నకన్యాపరపక్షే మలే మహాలయ ఇత్యర్థః । అతో మాసద్వయే మహాలయానుష్ఠానకథనం మహాసాహసమేవ .

శుద్ధమాస మృతస్యాబ్దికం శుద్ధమాస ఏవ కార్యమిత్యుక్తం తత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — త్రయోదశమాసస్య దుష్టత్వేపి ప్రథమాబ్దికంతు మలమాస ఏవ కుర్యాత్ " ఆబ్దికం ప్రథమం యత్స్యాత్తత్కుర్వీత మలిమ్లుచే " ఇతిస్మరణాత్ .

వ్యా — చైత్రవైశాఖ జ్యేష్ఠాషాఢ శ్రావణభాద్రపదాశ్వయుజ కార్తికమార్గశీర్షపుష్యమాఘ ఫాల్గునాశ్చాన్ద్రమాసాః, తేషు దర్శద్వయాన్తరాభావే మృతాహమారభ్య ద్వాదశదర్శానన్తరం యో మృతతిథిస్స సంవత్సరాదిః, తదాదేస్త్రయోదశ మాసస్య, దుష్టత్వే - అధికసంసర్పాంహస్పతిదూషితత్వేపి, శుద్ధమాసమృతస్యాప్యాబ్దికం ప్రథమం మలమాస ఏవ కుర్యాత్, ప్రథమాబ్దికగ్రహణాద్ద్వితీయాద్యాబ్దికం శుద్ధమాస ఏవ కుర్యాన్న మలమాస ఇత్యర్థః । ఇమమర్థం సమర్థయతి తుశబ్దః, శుద్ధమాసం వ్యవచ్ఛినత్త్యవధారణమ్ । అబ్దస్యాద్యస్యాతీతత్వేపి వర్షాన్తమృతాహస్య ద్వితీయ వత్సరాదితయా యద్యపి ప్రథమాబ్దికత్వం న సమ్భవతి తథాపి భావిప్రత్యాబ్దికాపేక్షయా ప్రథమాబ్దికమిత్యుక్తిః । ఉక్తార్థసాక్షిత్వేన వృద్ధహారీతవచనముదాహరత్యాబ్దికమితి । లఘుహారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేపి స్యాదాద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ త్రయోదశే శుద్ధమాసే ఆద్యాబ్దికం న కుర్యాత్ కిం తు ద్వాదశే మలమాస ఏవ కుర్యాదిత్యర్థః । మృతాహాన్తో మాస ఇతి పక్షే త్రయోదశే మృతాహస్య ద్వాదశమాసాన్తత్వాత్ " ద్వాదశే మాసి " ఇత్యుక్తమిత్యవిరోధః । వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేపి కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికం తథా ॥ * ॥ మాధవీయే ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తే న కర్తవ్యం శ్రాద్ధమభ్యుదయం తథా । తత్రైవ కామ్యం యత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాదృతే ॥ * ॥

ప్రథమసాంవత్సరికం మలమాస ఏవ కర్తవ్యమిత్యర్థః । ఏవమ్ “ ఏష్వాద్యం ప్రథమమ్ ” ఇతి విశేషణాదేతైరేవ వచనైర్ద్వితీయాబ్దికం శుద్ధమాస ఏవ కార్యమితి వ్యవస్థా న్యాయవిదాం సుస్థా । దుష్టంమాసద్వయే ప్రత్యాబ్దికం కార్యమితి వ్యవస్థాపనమాస్థాకృతమిత్యలమ్ । సౌరమాసపక్షే నైవంవ్యసనగన్ధః, మలమాసదోషాభావాత్ । సంసర్పత్వాద్యవలమ్బనేన విధినిషేధపరవచననిచయస్య చాన్ద్రమాసవిషయత్వావగమాత్సఙ్క్రాన్తివిరహసఙ్క్రాన్తిద్వయయోగాసమ్భవాచ్చ సౌరే సౌరావలమ్బినామపి శుభకర్మణాం మహాలయాదిశ్రాద్ధానాంచ వచనాన్నిషేధః, ప్రత్యాబ్దికస్య నిత్యత్వేన కాలమాత్రే కర్తవ్యత్వవిధానాత్ । తథా మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ రాజ్ఞోభిషేకః ప్రథమశ్శ్రాద్ధకాలమపేక్షతే । ప్రత్యాబ్దికంతు నిత్యత్వాత్కాలమాత్రే సదాభవేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అధిమాసే చ శుక్రస్య గురోరస్తమయేపి చ । నిత్యం నైమిత్తికం శ్రాద్ధం కుర్యాత్కామ్యంతు వర్జయేత్ ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షతిథిస్పృష్టే యోయస్మిన్మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దంతు తథాభూతం క్షయాహం తస్యతద్విదుః ॥ * ॥ అతో దుష్టమాసేన సౌరనిబన్ధనః ప్రత్యాబ్దికనిషేధః । నన్వేషు విషయభేదాప్రతీతేర్మహాభారతాదివచనం చాన్ద్రమాసాబ్దికవిషయంచ కింన స్యాత్, న స్యాత్, శుద్ధమాస ఏవ తస్య కర్తవ్యత్వవిధానాత్ “ అన్యేషాముత్తరత్ర తు ” ఇతిసత్యతపస్స్మృతేః । సౌరే ఏకమాససంజ్ఞకమాసద్వయాభావేన తద్వచనం చాన్ద్రాబ్దికవిషయమితి సుస్పష్టమ్ । తత్పరత్వే ప్రథమాబ్దికవిషయం ద్రష్టవ్యమ్, “ క్వచిత్త్రయోదశేపి స్యాదాద్యం ముక్త్వాతు వత్సరమ్ ” ఇతిహారీతవచనాత్ । తథా వృద్ధవసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాసే సంవత్సరే చైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ । తత్రోత్తరోత్తమా జ్ఞేయా పూర్వస్యాత్తు మలిమ్లుచా ॥ * ॥ భృగుశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాన్యేషాంతు కథంచన ॥ * ॥ “ అన్యేషాముత్తరత్ర తు ” ఇత్యాదివచనైశ్చాన్ద్రాబ్దికస్యాపి నిత్యత్వేన మలమాసకర్తవ్యత్వశఙ్కా నిరస్తా.

మూ — దుష్టమాసే మృతస్య మాసదోషేపి క్రియాః కుర్యాత్ .

వ్యా — మాసదోషః - మాధ్యాధిక సంసర్పాంహస్పత్యాదిః । తత్ర మృతస్య దాహాదిక్రియాః కుర్యాదేవ । తథా సత్యతపాః ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లు

చాహన్యేమాసేవిపద్యేతయదిద్విజః । తస్మిన్నపిచకర్తవ్యాఃపిణ్డదానో దకక్రియాః ॥ * ॥ మాత్స్యేచ ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేచైవ మరణే పుత్రజన్మని । మలమాసేపిదేయంస్యాన్నిమిత్తంయదిజాయతే ॥ * ॥ హా రీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేపికర్తవ్యమాబ్దికం మాసికంతథా । ఏవంస పిణ్డనాన్తంచ వత్సరోదకుటాదికమ్ ॥ * ॥ ఆబ్దికమత్రప్రథమాబ్దికమ్ “ఆ బ్దికంప్రథమంయత్స్యాత్తత్కుర్వీతమలిమ్లుచే” ఇతిస్మృతేః । సపిణ్డనాన్త మితిపూర్వమధ్యక్రియాద్వయమేవోచ్యతే । మాసదోషేపిసపిణ్డనస్య క ర్తవ్యత్వస్మరణం వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమ్, తస్యైవ ముఖ్యత్వా త్ । “ముఖ్యేహిసంప్రత్యయః, సంవత్సరాదర్వాక్ సాపిణ్డ్యమనాపత్క ల్పః” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః । యతస్సంవత్సరేసపిణ్డీకరణమితి స్మృతిఘోషః । అతోవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమేవ మాసదోషేపికార్యమ్, నిరవకాశత్వాత్, తత్రతదకరణే “ ॥ శ్లో ॥ కృతేపిషోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణంవినా । వత్స రాతిక్రమేకుర్యాత్పునశ్శ్రాద్ధానిషోడశ ॥ ” ఇతిపునఃకరణప్రసక్తేః, కా లేప్రథమాబ్దికవిధానానుపపత్తేః, తత్పరవచనవైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ । న ను “ ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మాన్త్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధానిషోడశ । కార్యాణిమల మాసేపి నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ” ఇతివచనాత్సాపిణ్డ్యమపి ద్వాదశాహా దౌకార్యమితిచేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతుయత్కామ్యంనకుర్యాన్మాసి దూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశన్తు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ” ఇతి శఙ్ఖేన ని త్యాదేరపి నిరవకాశస్యైవ కార్యత్వనిశ్చయాత్ । “ సావకాశంహితత్త స్మాత్ ” “ ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధం మలమాసేనవర్జయేత్ ” “ నిత్యానిచా నికర్మాణి నిమిత్తోత్థానియానిచ ” “ నిత్యంనైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధంకుర్యా న్మలిమ్లుచే । తిథినక్షత్రవారోక్తం కామ్యంనైవకదాచన ” “ నకుర్యాన్మల మాసేతుకర్మీకర్మకథంచన । ముక్త్వానైమిత్తికంశ్రాద్ధంతత్తుతత్రైవకీర్తి తమ్ ॥ ” “ గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవావార్ధకేపివా । మలమాసే పికర్తవ్యాఃక్రియాఃపూర్వాశ్చమధ్యమాః ॥ ” ఇతిప్రచేతోజాబాలిగభస్తి హారీతాదివచనం తత్కాలమృతవిషయం వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యవిషయంచేతి ద్రష్టవ్యమ్ । కించ, యస్యదశాహానన్తరం దర్శేపిణ్డపితృయజ్ఞప్రాప్తిస్త స్యద్వాదశాహేకార్యమ్, యస్యవామాసిమృతేపుంసవనాది ప్రాప్తంత

దర్శం మాసదోషేఽపి సాపిణ్డ్యం కార్యమ్, తదకరణే పితృత్వస్య ప్రాప్తస్యాభ్యుదయశ్రాద్ధోద్దేశ్యత్వానుపపత్తేః । అతః పుంసవనాద్యన్నప్రాశనాన్తమేవ కార్యః, మాసప్రోక్తత్వేన తస్యైవ దోషాభావాత్ । తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ భార్గవః ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మ చ పుంసూతిం సీమన్తోన్నయనం తథా । మలిమ్లుచేఽపి కుర్వీత నిమిత్తం యది జాయతే ॥ * ॥ తదేవమ్ " సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః " ఇత్యభ్యుదయశబ్దః పుంసవనాదిపరమేవేతి సువ్యక్తమ్ । ఏతేన " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధజాతకనామాని యే చ సంస్కారసంజ్ఞితాః । మాసదోషేఽపి కర్తవ్యాన్యకామ్యం కర్మ వివర్జయేత్ ॥ " ఇత్యత్ర సంస్కారశబ్దార్థో వ్యాఖ్యాతః । ఏవం చ యద్యన్మలమాసేఽపి ప్రేతకార్యవిధిపరం వచనం తత్సర్వం తత్కాలమృతవిషయమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్.

మూ — తథా ప్రారబ్ధావశిష్టసోదకుమ్భషోడశశ్రాద్ధవర్షాన్తసాపిణ్డ్యేషు న మాసదోషః.

వ్యా — యథా తత్కాలమృతస్య దాహాదౌ న మాసదోషస్తథా మాసమృతస్యాపి సోదకుమ్భాదౌ తత్రైవేత్యర్థః । అయమర్థః — దాహాదివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యకృత్యం ప్రేతసంస్కారః, ప్రేతత్వవిమోచనార్థత్వాత్క్షుత్తృష్ణాశాన్తిరూపప్రేతాతిశయజనకత్వాచ్చ । తతశ్చ, ఏకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా తత్తత్కాలే మాసికసోదకుమ్భశ్రాద్ధానుష్ఠానపూర్వకం వర్షాన్తే సపిణ్డీకరణం ముఖ్యం తదర్వాగాపత్కల్పః । తదర్థం మాసికాపకర్షణశ్చ గౌణః । అతో ముఖ్యకల్పం చికీర్షుః " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యాని శ్రాద్ధాని షోడశ । యథాకాలే తు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతే తతః ॥ " ఇతి హారీతవచనాత్ప్రేతసంస్కారషోడశశ్రాద్ధాని వత్సరాదర్వాగ్యదా యథాకాలం కర్తుమిచ్ఛతి తదా మౌఢ్యాది మాసదోషసద్భావేఽపి న దోష ఇతి; యద్వా, ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యే కృతేఽతీతమాసికసోదకుమ్భశ్రాద్ధాని వత్సరాదర్వాగ్యదా కర్తుమిచ్ఛతి తదా, న కాలనియమః - అతీతత్వనిబన్ధనకన్యాదిమాసనియమో నాస్తి । తథా దాహాదివత్సరాన్తప్రేతకృత్యస్య సంస్కారత్వాత్తదేకదేశస్య శ్రాద్ధాన్తస్యాకృతత్వేన ప్రార

ద్ధత్వాత్ప్రారబ్ధశేషస్య నమాసదోషఇతి । తథాదోషాపవాదస్సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ప్రారబ్ధం మలమాసాత్ప్రాగ్యత్కార్యమనుష్ఠాపితమ్ । ఆగతే మలమాసేపి తత్కర్తవ్యమసంశయమ్ ॥ * ॥ తత్ప్రేతసంస్కారమాసికాదివిషయమేవ * ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదాసంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమోజ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ " ఇతివచనాత్ప్రేతిమాసం ప్రత్యహం మాసికసోదకుమ్భయోః కర్తవ్యత్వవిధానాద్బహుస్మృతిసిద్ధత్వాద్వత్సరాన్తే యదా సాపిణ్డ్యం కర్తుమిచ్ఛతి తదా ప్రథమాబ్దికవన్నమాసదోషః । తథాహారీతః ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేపి కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికం తథా । ఏవం సపిణ్డనం చైవ వత్సరోదఘటాదికమ్ ॥ * ॥ అత్ర మలమాసోక్తవర్జ్యావర్జ్యవిధేర్మౌఢ్యేపి తుల్యత్వాన్నచోద్యావకాశః, అన్యథా వత్సరాదర్వాక్పునస్సంస్కారాదౌ నమౌఢ్యాది దోషఇతివచనాద్గతిసతి " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వయేమాసే విపద్యేత యదిద్విజః । తస్మిన్నపిచకర్తవ్యాః పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ " " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచేపి కుర్వీత నిమిత్తం యదిజాయతే । కుర్యాత్తత్ర ప్రమీతానాం నాన్యేషాంతు కథంచన ॥ " " ॥ శ్లో ॥ ప్రారబ్ధం మలమాసాత్ప్రాక్తత్కాలేనతుదోషకృత్ । " " నాతీత పిత్రమేధస్స్యాత్ " ఇతివచనజాతం సముద్రేవిప్రుతమేవస్యాత్ । అతోవచనాన్తరావిరోధేనైవార్థసమర్థనం న్యాయ్యమ్ । సపిణ్డీకరణస్య వర్షాన్తఇతి విశేషణం నిరర్థకమితిచేన్నైవమ్ , మాసదోషే ద్వాదశాహత్రిపక్షాదౌ తత్కరణవచనాభావాత్ । " ప్రారబ్ధం మలమాసాత్ప్రాక్ " ఇతివచనం త్వయైవోదాహృతమితిచేన్న, నిరవకాశవిషయత్వాత్తస్య, " కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా " ఇతిశఙ్ఖస్మరణాత్, కాలాన్తరవిధానాచ్చ । శక్యంహిసాపిణ్డ్యం మాసప్రోక్తశుభసమ్భవేపి మాసదోషాత్ప్రాగేవ శుద్ధకాలేకర్తుమ్, నహ్యేవం వర్షాన్తేనిరవకాశత్వాత్ । " నిత్యంనైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే " ఇత్యాదివచనం చానేనదత్తోత్తరమ్, " విపద్యేతయది " " నిమిత్తంయది " ఇత్యాదిభిస్తత్కాలమృతస్యైవతత్కరణస్మరణాత్, " నకుర్యాన్మాసిమాషితే " ఇతినిషేధాచ్చ । అతోవర్షాన్తవిశేషణంసాధీయః.

మూ — నాత్రాతీత ప్రేతకార్యమారభేత.

వ్యా — అత్ర - మాసదోషే, “ ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తథోమాసస్సమానఃపాపసంజ్ఞితః । వర్జితఃపితృదేవాభ్యాం గర్హితస్సర్వకర్మసు ॥ బాలేవాయదివావృద్ధే శుక్రేచాస్తంగతేగురౌ । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవదర్శనమ్ ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నానగ్రామమహోత్సవాః ॥” ఇత్యాదివచనైర్మలమాసస్యేవ మాఢ్యస్యచగర్హితత్వేనమాసదోషాత్ప్రాగేవమృతస్యదుష్టమాసే ప్రేతకార్యం నకార్యమిత్యర్థః । తథాస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేహరేస్సుప్తౌ మౌఢ్యేచగురుశుక్రయోః । నాతీతపితృమేధస్స్యాదృతేగఙ్గాంగోదావరీంవినా ॥ సురాసురగురోర్మౌఢ్యే కృష్ణస్వాపే మలిమ్లుచే । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్తత్కాలేనతు దోషకృత్ ॥ * ॥ కృష్ణస్వాపఇతి కన్యామాసవ్యతిరిక్తవిషయమ్, “కన్యాకుమ్భగతేభానౌ” ఇతిశృఙ్గగ్రాహికయాతత్రాతీతప్రేతకార్యవిధానాద్విహిత వ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చ సర్వత్రప్రతిషేధస్య, తతశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పుత్రైశ్శ్రాద్ధాదికర్మచ । ప్రాప్తకాలేతుకర్తవ్యం తిథ్యాదిర్నతుదోషకృత్ ॥” ఇతిప్రాప్తకాలే మాసదోషాభావవచనాచ్చ నాతీతప్రేతకార్యమితి నిరవద్యమ్.

మూ — ప్రారభేతాత్రమాసదోషేమృతస్యార్వాక్త్రిపక్షాత్ .

వ్యా — అత్ర - అతీతే, త్రిపక్షాదర్వాక్ప్రేతకార్యారమ్భేనదోషఇత్యర్థః । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్త్రిపక్షాత్ప్రేతస్య పునర్దహనకర్మణి । నకాలనియమోజ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ త్రిపక్షాదర్వాగితినియమాత్తదూర్ధ్వం నాతీతప్రేతకృత్యారమ్భఇతిసుస్పష్టమ్ । దశాహాతిక్రమేణాతీతప్రేతకార్యనిషేధేప్రాప్తేతదపవాదోయమర్వాక్త్రిపక్షాదితి । ఇదంచదుష్టమాసమృతస్యైవ, “విపద్యేతయది” “నిమిత్తంయది” ఇత్యాదిస్మృతేః । అతశ్శుద్ధమాసమృతస్య నత్రిపక్షాదర్వాగ్దుష్టమాసేప్రసక్తిః । కించ, జాతకాదేర్నిత్యత్వేపి మాసప్రోక్తత్వేన మాసదోషాభావస్మరణేవ్యతీతస్య నిషేధస్స్మర్యతే ఋశ్యశృఙ్గేణ ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చజాతేష్టిం యథాకాలంసమాచరేత్ । అతిపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తే మాసిపుణ్యభే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంహికాలనిర్ణయేచ । “యేచసంస్కారసంజ్ఞితాః” “జాతనామాన్నకర్మాణి” ఇత్యాదికంమాసదోషేపి దాహాదిస

పిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యకర్తవ్యతాపరం వచనందుష్టమాసమృతవిషయమే
వసమర్థితమిత్యలమ్.

మూ — నైకోద్దిష్టస్యదివసే మాసికానికుర్యాన్నిషేధాత్ప్రత్యవా
యస్మృతేశ్చ.

వ్యా — అత్రజాబాలిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాతుతత్రైవ పునశ్శ్రా
ద్ధంనతద్దినే ॥ * ॥ దక్షశ్చ ॥ శ్లో ॥ నైక శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానే
హనికస్యచిత్ ॥ * ॥ స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్యదివసే సపిణ్డీ
కరణంవినా । శ్రాద్ధంకుర్యాత్పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నోతిసన్తతిః ॥ * ॥
సాగ్నేరేకాదశాహేసాపిణ్డ్యవిధానాత్తత్ర తత్కరణేనదోషః । తస్యాన్య
స్యవాసాపిణ్డ్యంవినాతత్రషోడశ శ్రాద్ధకరణేదురత్యయఃప్రత్యవాయః ।
ఏవంచ "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంనవశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకస్మిన్
దివసేకుర్యాదేకోద్దిష్టంతునిష్ఫలమ్ ॥" ఇతివచనమనాహితాగ్నివిషయమ్।
అన్యస్యచ "॥ శ్లో ॥ నవమైకాదశేచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ।" ఇత్యు
భయోస్తత్రవిధానాదుద్దేశ్యైక్యేపి నదోషః.

నహితథైకాదశాహే షోడశశ్రాద్ధవిధిరస్తి ప్రత్యుతనిషిధ్యతే, స్మ
ర్యతేచప్రత్యవాయః కథంతర్హి ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యేషోడశశ్రాద్ధక
రణంతత్రాహ —

మూ — తాని ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యే వచనబలాత్క్రియన్తే.

వ్యా — అత్రపైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ షాణ్మాసికాబ్దికశ్రాద్ధే స్యాతాంపూ
ర్వేద్యురేవతే । మాసికానిమృతాహేస్యుర్దివసే ద్వాదశేపివా ॥ * ॥ అ
త్రద్వాదశాహస్య మాసికకాలత్వస్మరణాత్తత్ర తానికుర్యాత్ । త్రిపక్షా
దౌసాపిణ్డ్యే మాసికానిమృతాహ ఇతి నియమాత్సాపిణ్డ్యాత్ప్రాగేవమాసి
కానికృత్వా తత్రసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్। ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేతుతత్పూర్వం
మృతాహాభావాదేకాదశాహేనిషేధాత్, "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశా
పాద్య విదధీతసపిణ్డతామ్ ।" "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశాదత్వానైవకు
ర్యాత్సపిణ్డతామ్ ।" ఇతి మాసికానుష్ఠానపూర్వకమేవ సాపిణ్డ్యవిధానా
చ్చ ద్వాదశాహేతదనుష్ఠానమిత్యపర్యనుయోజ్యోఽయమర్థః.

కేచిద్ద్వాదశాహేసోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యపకృష్యకుర్వన్తి తాన్ప్రత్యాహ—

మూ — నద్వాదశాహేకా సాపిణ్డ్యే సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహత్యదద్యాద్విధ్యభావాత్ప్రత్యహమాబ్దం తద్విధివైయర్థ్యాపత్తేర్మాసికవద్ద్విరనుష్ఠానే ప్రమాణాభావాచ్చ.

వ్యా — ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే “॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ।” ఇతివత్సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని ద్వాదశాహఽపకృష్య కుర్యాదితి వచనం నాస్తీత్యర్థః। వైయర్థ్యమితి, అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్య సంవత్సరాద్భవేత్ । తస్యాప్యన్నం సోదకుమ్భం దద్యాత్సంవత్సరం ద్విజః ॥ * ॥ ఏవంసంవత్సరంప్రత్యహం తద్విధానాన్నాహత్య తత్ర దద్యాత్, అన్యథాసంవత్సరమిత్యత్యన్తసంయోగే విహితద్వితీయావైయర్థ్యం విధివైయర్థ్యంచస్యాత్। “షోడశానాం ద్విరావృత్తిం కుర్యాదిత్యాహగౌతమః।” ఇతివత్సోదకుమ్భశ్రాద్ధానాం ద్విరనుష్ఠానే వచనాభావాచ్చ ప్రత్యహమేవ కార్యమ్। సోదకుమ్భశ్రాద్ధస్య ప్రేతలోకవాసజనిత క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థత్వాత్, “॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతు వసతిర్నృణాం వర్షం ప్రకీర్తితా। క్షుత్తృష్ణేప్రత్యహం తస్య భవేతాం భృగునన్దన ॥” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరే వత్సరం తస్యప్రేతలోకవాస ప్రతిపాదనాచ్చ నాపకర్షః। నను కథం ప్రేతలోకవాసః? “॥శ్లో॥ చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వం తేషు సమాపయేత్ । తతఃప్రభృతివైప్రేతఃపితృసామాన్యమశ్నుతే ॥” ఇతి సాపిణ్డ్యేన పితృత్వప్రాప్తేః। మైవమ్, మార్కణ్డేయేన సంవత్సరం ప్రేతలోక వాసస్మరణాత్। “ ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్। మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥” ఇతివత్సరం ప్రేతశ్రాద్ధవిధానాత్, ప్రేతలోక వాసః క్షుత్తృష్ణేచ తచ్ఛాన్త్యర్థ్యం సోదకుమ్భం మాసికంచేత్యేవగమాత్, “॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిక్రమశో లబ్ధ్వా సపిణ్డీకరణేకృతే। ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభాగ్భవేత్ ॥” ఇతి తత్తకాలకృత షోడశాది శ్రాద్ధలాభానన్తరమేవ ప్రేతత్వవిమోచనావధృతేః, “॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తే తతఃప్రేతఃపితృత్వముపపద్యతే।” ఇతిబోధాయనేన వత్సరాన్తఏవ పితృత్వప్రాప్తి ప్రతిపాదనాచ్చ కృతేఽపి సాపిణ్డ్యే వత్సరాన్తఏవ ప్రేతత్వ విమోచనమితి ధర్మశాస్త్రతత్త్వమ్। సాపిణ్డ్యేన పితృత్వప్రా

ప్త్రివచనం వత్సరాన్త సాపిణ్డ్యవిషయంచేతి నిర్వివాదః । ద్వాదశాహాది సాపిణ్డ్యవిషయంచేద్వృద్ధిసంజ్ఞావదోదన పాకవద్భావ్యర్థాభిప్రాయమ్ । అతోయథా యాగాదికం కృతం కాలాన్తరభావి ఫలసాధనం తథాఽత్రాపి ద్వాదశాహాదౌ కృతంసాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తప్రేతత్వవిమోచనసాధనం భవతీతితత్వస్థితిః। “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియాని శ్రాద్ధానిషోడశ, యథాకాలంతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ ” ఇతి హారీతవచనమాలోచ్య త్యజ్యతాం భ్రమఇత్యలమ్ । అతస్సర్వస్మృతీనామవిరోధః। లోకే ద్వాదశాహే సముచ్చిత్య సోదకుమ్భశ్రాద్ధకరణే కింమూలమ్? భ్రాన్తిః। సాతువత్సరాన్త సాపిణ్డ్యే తతః ప్రాగేవ సోదకుమ్భశ్రాద్ధకరణమేవ। క్షుత్తృష్ణా ప్రేతలోకవాసిన ఏవేత్యభిప్రాయేణ యస్యేత స్యైత్యేకవచనప్రయోగస్సాధుః । పిత్రాదిసహితస్యైవోద్దేశ్యత్వాన్నపార్వణత్వభఙ్గః। ఏవం ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యేపి వత్సరాన్తాశుచిత్వస్మరణాత్పిత్రోర్మృతాబ్దే పుత్రః కర్మానర్హ ఏవ । తథా దేవలః ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమితౌయస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవంనాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ * ॥ ఇదం వచనం పిత్రోర్మృతాబ్దేమృతానామన్యేషాం.వత్సరాన్త సపిణ్డీకరణపరమ్ । అతోఽన్యేషాం నద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యమ్ । తద్వత్పిత్రోర్మృతాబ్దే నాగ్న్యాధానాదికమనుష్ఠేయమ్ , తదప్యాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ స్నానంచైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానం ప్రసిద్ధమ్ । స్వాధ్యాయః - ఉపనయనముపాకర్మ వా , అగ్నితర్పణమ్-అగ్న్యాధానమ్, ఇదం సంవత్సరాన్త సపిణ్డీకరణ విషయమితిచేత్తథాఽత్ర విశేషాప్రతీతేః , అప్రతీతార్థకల్పనేఽతిప్రసఙ్గాద్వచనాన్తరాభావాచ్చ। “ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ” ఇతివచనాత్కృతే తస్మిన్పుత్రః కర్మణ్యర్హ ఇతిచేన్న , వత్సరాన్తమశుచిత్వస్మరణాద్వత్సరగ్రహణ వైయర్థ్యాచ్చ। సపిణ్డీకరణాకరణయోరేవ విధినిషేధ ప్రయోజకత్వాన్నిషేధస్య కణ్ఠోక్తత్వేనాగ్న్యాధానాది వ్యతిరిక్తమాసప్రాప్త నిరవకాశావశ్యకార్య పుంసవనాది విషయమేవ శుభకార్యపరం వచనజాతమ్। తథాస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం నల

ష్టయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋశ్యశృఙ్గశ్చ ॥ శ్లో ॥ నామకర్మచ జాతేష్టింయథా కాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆత్రేయేచ ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వంజీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ ॥ శ్లో ॥ సావకాశేతు యత్కామ్యం నకుర్యాన్మాసిమాషికే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ అతః పుంసువనాదీనామేవ మాసప్రోక్తత్వాన్నిరవకాశత్వాదేవ మాసదోషేపి విధానాచ్చ తదర్థమేవ సపిణ్డీకరణం మాసికాపకర్షణశ్చ । తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాపికుర్వీత కర్తుంనాన్దీముఖీద్విజః ॥ * ॥ ఇత్యగ్న్యాధానాదీనాం మాసదోషనిషేధాన్సావకాశత్వాచ్చ "ప్రథమేబ్దేనకర్తవ్యమ్" ఇతినిషిద్ధమగ్న్యాధానాదికంపిత్రోర్మృతాబ్దేనకర్తవ్యమితిశాస్త్రీయః పన్థాః.

మూ — శక్తివిషయేద్వాదశాహప్రభృత్యా సంవత్సరాత్ప్రత్యహమేకంత్రిపురుషోద్దేశేనాన్నైవ మధర్మకంసదక్షిణం సఙ్కల్పవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధందద్యాత్ప్రతిమాసంవా దర్శాదౌవామాసికాహాన్యదినే అతీతసోదకుమ్భ శ్రాద్ధాన్యాహృత్యదద్యాత్ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్ .

వ్యా — అత్రశ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ అదైవం పార్వణంశ్రాద్ధంసోదకుమ్భమధర్మకమ్ । కుర్యాత్ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధాత్సఙ్కల్పవిధినాన్వహమ్ ॥ * ॥ సఙ్కల్పేతి, " ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణం స్వధా నినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానంచ సఙ్కల్పే పఞ్చవర్జయేత్ ॥" ఇత్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః । అధర్మకమితి, " ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం తామ్బూలం దన్తధావనమ్ ॥" ఇత్యుక్తనియమరహితమిత్యర్థః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహప్రభృత్యస్య తృప్తయేచాన్నసంయుతమ్ । దద్యాదహరహః కుమ్భం జలపూర్ణంతు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ప్రతిమాసం వేతి, "తత్తదుత్తరసాతన్త్ర్యదనుష్ఠేయం ప్రచక్షతే" ఇత్యుక్తన్యాయతౌల్యాదిత్యర్థః । మాసికాహాన్యదినఇతి, " ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ।" ఇతినిషేధాదిత్యర్థః । దర్శాదౌ వేతి, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ ।" ఇతి సామాన్యేన శ్రా

ద్ధకాలవిధానాదిత్యర్థః । ప్రాగితి, మాసికవత్స పిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టత్వమర్థసిద్ధమిత్యర్థః “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టం విధీయతే । కృతే సపిణ్డీకరణే పార్వణంతు విధీయతే ॥ ” ఇతిసామాన్యేనస్మృతేః । కిఞ్చ, “ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్య ” ఇతివచనాత్తదూర్ధ్వమేవ సోదకుమ్భశ్రాద్ధమితి నభ్రమితవ్యమ్, అసాపిణ్డ్యేన క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యభావేన తచ్ఛాన్త్యర్థసోదకుమ్భశ్రాద్ధకరణ భ్రమనిరాసాత్ । ద్వాదశాహ ప్రభృతి విధానాద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యమస్తీతిచేత్తతఃకిమ్? “ యస్య సంవత్సరాత్ ” ఇతివచనాత్తత్పరమేవ తత్కరణం ప్రతీయతఇతిచేన్న, షష్ఠమాసే సాపిణ్డ్యే సోదకుమ్భశ్రాద్ధానామర్ధవైశసప్రసక్తేః, వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే స్వరూపేణ లోపప్రసఙ్గాచ్చ । అతోద్వాదశాహాదౌ కృతేఽప్యకృతేపివా సాపిణ్డ్యే క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం వత్సరం ప్రత్యహం సోదకుమ్భశ్రాద్ధం కర్తవ్యమేవేతిసిద్ధమ్.

వర్షాన్తే ప్రేతలోకవాసం క్షుత్తృష్ణేచ విహాయ స్వకర్మఫలంప్రాప్తస్య సాంవత్సరికాహే సోదకుమ్భశ్రాద్ధదానం నిరర్థకం క్షుత్తృష్ణాపర హాద్వత్సరాతీతత్వాచ్చేత్యాహ —

మూ — నసాంవత్సరికాహే తానిదద్యాత్కాలాతీతత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥
అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలంప్రాప్య పునఃక్రియా । కాలాతీతం
తు యత్కార్యదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనః.

వ్యా — సంవత్సరమేవ సోదకుమ్భ శ్రాద్ధవిధానాద్వత్సరస్యాతీతత్వాత్సాంవత్సరికాహస్య ద్వితీయవత్సరాదిత్వాత్తత్ర సోదకుమ్భశ్రాద్ధదానం నిష్ప్రయోజనమిత్యర్థః.

ఇతి సప్తమఃఖణ్డః

ఏకోద్దిష్టవ్యవస్థామాహ —

మూ — సర్వవర్ణానాంమృతాహాదేకాదశేఽహ్ని మధ్యాహ్నఏకోద్దిష్టం కుర్యాత్సాగ్నేస్సంస్కారాహాదేకాదశాహే త్ర్యహాతర్పణే చతుర్థేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం పఞ్చమే సాపిణ్డ్యమేకాహాతర్పణేద్వితీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టంతృతీయే సాపిణ్డ్యం దశాహాన్తరనేకేషా

మరణే తత్తన్మృతాహాదేకాదశాహే తిథిభేదేపి సఙ్ఘాతానువృత్త్యోర్ఘపత్న్యైభర్త్రైకాదశాహ ద్వాదశాహయోరేవ సహశ్రాద్ధం కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ । చతుర్ణామపివర్ణానాం సూతకంతు పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధం దేవహీనంవిధీయతే । ఏకోద్దిష్టంతుతత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నేతత్ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నకర్తవ్యమేకోద్దిష్టంతథాద్విజైః ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తే శ్రాద్ధం దద్యాద్యథావిధి । కృతమేవాత్రవారాది తిథిభానినిరీక్ష్యవై ॥ ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ అత్రాహితాగ్నేర్విశేషోజాతుకర్ణినోక్తః ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేహన్యేవకీర్తితమ్ । అధస్తుకారయేద్దాహా దాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ త్రిపక్షాదర్వాగ్యత్ప్రేతకర్మ తద్దాహదివసమారభ్యాహితాగ్నేఃకార్యమ్, త్రిపక్షాదూర్ధ్వం యచ్ఛ్రాద్ధం తన్మరణదివసఏవ కుర్యాదిత్యర్థః । అతోదశాహకృత్యమేకోద్దిష్టమూనమాసికం ద్వితీయమాసికంచ దాహదినఏవకుర్యాత్ । త్ర్యహాశౌచినాం త్ర్యహతర్పణం పూర్వమేవోక్తమ్, తత్ర శ్రాద్ధకాలనియమమాహ త్ర్యహేతి । విజ్ఞానేశ్వరే త్ర్యహాశౌచినాం పారస్కరేణ విశేష ఉక్తః ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయేతూదకం దత్వా చతుర్థేశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేదివసేదేయాస్త్రయఃపిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురోదద్యాదస్థిసఞ్చయనం తతః ॥ త్రీంస్తుదద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాలనం తతః । ఏకోద్దిష్టంచకర్తవ్యంశ్రాద్ధకర్మ తతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్నిసపిణ్డీంపఞ్చమేదినే । ” ఇతిపాఠాన్తరమ్ । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే ॥ * ॥ అత్ర విశేషమాహ ఏకాహేతి । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతే పునర్దాహే త్వేకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసే తృతీయేఽహ్న్యసపి

ణ్డనమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకో యదిచ దాహకః । ఏకస్మిన్దివసే కుర్యాదేకతన్త్రేణ కారయేత్ ॥ అతీతేఽబ్దేతు సంస్కారపక్షాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । ఏకోద్దిష్టం ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే వ్యతీతేపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ “ ఆద్యమేకాదశేఽహని ” ఇత్యుక్తమిత్యర్థః । సజ్ఞాతమరణేఽనుమరణే చ భర్త్రా సహైవైకోద్దిష్టం సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్స్మృత తిథిభేదేపి । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానే తు మరణాహః క్రమేణ తు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం సహ కుర్యాద్యథావిధి ॥ పూర్వేద్యుర్వా పరేద్యుర్వా భర్తారం యానుగచ్ఛతి । తస్యాః స తిథినే శ్రాద్ధం మృతాహస్తు యథాతిథి ॥ * ॥ కాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరుపరమే పుత్రః క్రియాం కుర్యాత్స్వయోరపి । అనువృత్తౌ చ నాన్యేషాం సజ్ఞాతమరణేపి చ ॥ * ॥ అనువృత్తిః - అనుమరణమ్ । తత్ర సజ్ఞాతమృతౌ దాహాది సపిణ్డీకరణాన్తం పిత్రోః పుత్రస్సహైవ కుర్యాన్నాన్యత్ర నాన్యైస్సహ వేత్యర్థః .

మూ — అత్రానేకాశౌచయోగపద్యేపి తత్తత్కర్మణి శుద్ధిస్మరణాదేకోద్దిష్టాన్తం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ ఆద్యం శ్రాద్ధమశుద్ధోపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధమశుద్ధోపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తమితి స్మరణాన్న సాపిణ్డ్యమాశౌచే కుర్యాత్కాలాన్తరసద్భావేన సావకాశత్వాచ్చ, ఆద్యశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధమితి హి స్మర్యతే, నహి సాపిణ్డ్యమశుద్ధోపి కుర్యాదితి వచనమస్తి.

మూ — కథంచిదేకాదశేఽహ్ని విప్రాభావే ప్రేతాయ పిణ్డమేకం దత్త్వా శ్వశ్శ్రాద్ధం కుర్యాదామశ్రాద్ధం హోమం వా, హోమమాత్రేణ శ్రాద్ధసిద్ధిర్న స్యాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేపి వా । పునశ్చ భోజయేద్విప్రం ద్వి

రావృత్తిర్భవేదితి ॥ " ఏవమకరణేపి పునశ్శ్రాద్ధకరణస్మరణాత్, " మాససంవత్సరాదృతే " ఇతిమాసికాబ్దికయోరామశ్రాద్ధనిషేధాచ్చావశ్యమేకంభోజయేత్ .

వ్యా — కథంచిత్ - పాత్రాలాభేదేశభ్రంశాదివిఘ్నేపి । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసమ్ప్రాప్తే విప్రాభావాద్గతేసతి । పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచంచాప్రదానతః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేద్విజాతీనామామశ్రాద్ధంప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతంమాససంవత్సరాదృతే ॥ " ఇతి హారీతః " బ్రాహ్మణంభోజయేత్ " ఇతిగాలవవచనమ్.

తదకరణేపునఃకరణమాహ —

మూ — ఏవముపేక్ష్యైకోద్దిష్టాకరణే పునఃపిణ్డోదకశ్రాద్ధానికుర్యాదస్థిసఞ్చయే పునర్దాహంచకుర్యాత్ .

వ్యా — ఇదంసూత్రం ప్రాగేవవ్యాకృతమ్ .

వృషోత్సర్గమాహ —

మూ — అత్రైకాదశాహే ప్రాక్సపిణ్డీకరణాద్వా వృషోత్సర్గంకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేషాణ్మాసే త్రిపక్షేఽబ్దేతథైవచ । వృషోత్సర్గంతుకుర్వీత పరస్తాదుక్తకాలకే ॥ " .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సమ్ప్రాప్తేయస్య నోత్సృజ్యతేవృషః । పిశాచత్వంస్థిరంతస్య దత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ కథంచిత్తత్రాసమ్భవేసపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ త్రిపక్షాదౌవాకుర్యాత్ .

అత్రనమాసదోష ఇత్యాహ —

మూ — నాత్రమౌఢ్యాదిమాసదోషః .

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహాదన్యత్రప్రోక్తకాలేషు యత్నతః । వృషోత్సర్గేతదాశుక్ర బాల్యమౌఢ్యంనదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృషోత్సర్జనస్య ప్రేతసంస్కారత్వాన్మౌఢ్యాదిదోషస్మరణాభావాచ్చైతత్సమానార్థకం ప్రేతస్యవత్సరాదర్వాగితి వచనంద్రష్టవ్యమ్ .

మూ — పతిపుత్రవత్యావృషోత్సర్గనిషేధః కేవల వృషోత్సర్గే గోసాహిత్యేనదోషోఽన్యశ్చేచ్ఛ్రాద్ధకర్తాసవృషమాత్రముత్సృజేత్ .

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీ నారీ మ్రియతేభర్తురగ్రతః । వృ

షంనైవోత్సృజేత్తుపుత్రో యావత్స్వపితృజీవనమ్ ॥ " ఇత్యయంనిషేధో గోసాహితేనాస్త్రీత్యర్థః । తథా జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాసుశీలాచపుత్రిణీసుభగామృతా । నోత్సృజేద్వృషమేకంతు సహగాముత్సృజేద్వృషమ్ ॥ పుత్రాదన్యోయదాతస్యా శ్శ్రాద్ధకర్తాభవేద్యది । సచవైవృషముత్సృజ్యపశ్చాచ్ఛ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ కించ ॥ అపుత్రాతుయదానారీ మ్రియతేభర్తురగ్రతః । వృషోత్సర్గోనకర్తవ్య ఏకాగార్ద్ధియతేతదా ॥ పితురూర్ధ్వవిధింసమ్యక్కృత్వా మాతుశ్చ పుత్రకః । వృషముత్సృజ్యపశ్చాద్ధిపిత్రాసహ సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్.

ప్రయోగమాహ —

మూ — అముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రేతస్యాద్యవృషోత్సర్జనంకరిష్యామీతిసఙ్కల్ప్య వృషంస్నాప్యాలఙ్కృత్య " యస్యదేవస్యయోభక్తస్తస్యచిహ్నంసమాలిఖేత్ " ఇతిహేమాద్రౌనియమాత్స్వేష్టదేవతాచిహ్నం పశ్చిమేదక్షిణపాదమూలేఽగ్నితప్తేనాయసేన విలిఖ్య " పిశఙ్గరూపః " " తన్నస్తురీపమ్ " ఇతిద్వాభ్యాంమన్త్రాభ్యాందక్షిణేకర్ణేజపిత్వా " ఏతంయువానమ్ " ఇతి గోషువిసృజేత్, ఏతావదేవాపస్తంబినాముక్తం బొధాయనే విస్తరః.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ వృషభగోషుజీర్ణేయానస్యకర్ణమాజపేత్ " పిశఙ్గరూపః - తన్నస్తురీపమ్ " ఇత్యేతాభ్యామథైనంగోషువిసృజేత్ " ఏతంయువానమ్ " ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్యయావత్స్వసూత్రోక్తంస్వల్పం వాయదివాబహు । తస్యతావతిశాస్త్రార్థేకృతే సర్వంకృతంభవేత్ ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ అథ వృషోత్సర్జనం తచ్చద్వివిధం కామ్యంనైమిత్తికంచేతి నైమిత్తికమేకాదశేఽహ్నికృతంకామ్యం కార్తిక్యాంవైశాఖ్యాం గ్రహణేసఙ్క్రమేచ ॥ * ॥ ఇత్యారభ్యబొధాయనే విస్తరేణోక్తఇత్యర్థః.

మూ — అత్రప్రేతవృషోత్సర్గే నవృద్ధిశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టవిధినా సదక్షిణంయథాశక్తివిప్రాన్భోజయేత్.

వ్యా — అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నప్రేతార్థవృషోత్సర్గే వృద్ధిశ్రాద్ధం విధీయతే, ఏకోద్దిష్టవిధానేన స్వశక్త్యాభోజయేద్ద్విజాన్ ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ

॥ శ్లో ॥ స్వగార్థేతువృషోత్సర్గే నాన్దీముఖవిధానతః । ప్రేతార్థేతువృషోత్సర్గఏకోద్దిష్టవిధానతః ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాతు శక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ ॥ * ॥.

మూ — అత్రనీలవృషోత్సర్గోవిశిష్యతే " ॥ శ్లో ॥ లోహితోయస్తువర్ణేనముఖేపృష్ఠేచపాణ్డరః । శ్వేతఃఖురవిషాణాభ్యాం సనృషానీలఉచ్యతే ".

వ్యా — ఇదంహేమాద్రివచనమ్.

ఏకోద్దిష్టప్రయోగమాహ —

మూ — ప్రాతఃకృతవృషోత్సర్గో మధ్యాహ్నే ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యముష్యైకాదశేహన్యాద్యైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దర్భంప్రదాయ దక్షిణహస్తమాదాయ ప్రత్యఙ్ముఖంవి ప్రమముష్య ప్రేతస్యాద్యైకోద్దిష్టశ్రాద్ధే ప్రేతార్థే భవతా క్షణఃకర్తవ్యఇతి నిమన్త్ర్య ఓంతథేత్యుక్తే ప్రాప్నోతుభవానిత్యామన్త్ర్య ప్రాప్నువానీతి ప్రతిశ్రుతే సదర్భేసతిలేవృత్తేకుణ్డే విప్రపాదయోరముకగోత్రాముకశర్మన్ప్రేత ఇదం తేపాద్యమితిపాద్యందత్త్వాఽముకగోత్రేఽముకనామ్నిప్రేతే, ఇతిస్త్రియా ఆదిత్యాభిముఖఃకర్త్రాఞ్జలింప్రక్షాల్యాజానోర్వరాచమ్యాచమయ్య కృసరతామ్బూలానిదత్త్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నాతోర్ధ్వపుణ్డ్రంధారయిత్వాస్వయంధృత్వా " యత్రక్వచ " ఇతివిధినా లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ దక్షిణాగ్రైర్దర్భైరగ్నిం పరిస్తీర్యాగ్నేర్దక్షిణతోదక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేష్వేకైకశఔదుమ్బరంమేక్షణమౌదుమ్బరీందర్వీమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రం పునర్దర్వీంసపవిత్రమర్ఘ్యపాత్రం హవిరుద్ధరణీం తిలాన్సికతాన్ మధుగన్ధపుష్పాణిచ ప్రయుజ్యైకేన పవిత్రేణ ప్రోక్షణీంసంస్కృత్యోత్తానానిపాత్రాణిప్రోక్ష్యహవిరానీయనిధాయ దక్షిణతోఽఙ్గారాన్నిరూహ్య యథాపూర్వమాజ్యసంస్కారే హవిషాసహాపర్యగ్నికృత్వాఽఽజ్యందర్వీంచ సంస్కృత్యపవిత్రాన్తర్హితేపాత్రే " అనుఆగచ్ఛతుప్రేతోదేవయానాన్ సముద్రాన్సలిలాన్

సవర్ణానస్మిన్ యజ్ఞేసర్వాన్ కామాన్ లభతే క్షీయమాణ ముపచుహ్వా తామిమాంప్రేతాయతేగృహ్ణామి " ఇత్యృక్షుల్యంగృహీత్వా " ప్రేతాదేవయానాన్ " " ప్రేతాయైతేగృహ్ణామి " ఇతిస్త్రియాః, పవిత్రముద్ధృత్య " తిలోఽసిసోమదేవత్యోగోసవోదేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తపహి ప్రేతమిమాంల్లోకాన్ ప్రీణయాహినః " ఇతి తిలాన్ క్షిప్త్వా ప్రేతామిమామితి స్త్రియాః, నాత్రస్వధాన మశ్శబ్దాబ్రూయాత్, పవిత్రంనిధాయ " మధువాతాః " ఇతిప్రతిమన్త్రంమధుగుడంవాప్రక్షిప్య " సోమస్యత్విషిరసి " ఇతిసర్వాఙ్గులీభిరభిమృశ్య " అవేష్టాదందశూకాః " ఇతితత్రయతిలాఞ్చాదాయ " నిరస్తంనముచేశ్శిరః " ఇతి నైఋత్యాందిశి నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య " శన్నోదేవీః " ఇత్యృక్షుల్యమభిమన్త్ర్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్యవిదల్భైర్గస్త్రాద్యైశ్చప్రచ్ఛాదయేత్, నాత్ర " అపేతవీత " ఇతిభుక్తిదేశసంమార్జనం శ్మశానేఽపిచుక్తేః, " అపహతాః " ఇత్యనేనైవప్రేతపిశాచాద్యుత్సారణసిద్ధేః, " అపహతాఅసురారక్షాంసిపిశాచాయేక్షియన్తిపృథివీమను, అన్యత్రేతోగచ్ఛన్తు యత్రాస్యగతంమనః " ఇతితిలాన్ సికతాశ్చప్రకీర్య, " యత్రాస్యాగతంమనః " ఇతి స్త్రియాః, " ఉదీతాన్ మవరఉత్పరఉన్మధ్యమాః ప్రేతసోమ్యాఅసుంయ ఇయాయావృకబుతజ్ఞాస్సనోఽవతు ప్రేతోహవేషు " ఇత్యద్భిరవోక్ష్య, ఉదీర్తామవరోత్పరోమ్మధ్యమాప్రేతాసోమ్యా అసుంయేయాయావృకఋతజ్ఞా సానోఽవతుప్రేతాహవేషు " ఇతి స్త్రియాః, " ఆయాహిప్రేతసోమ్యగంభీరైః పథిభిఃపూర్వ్యైః ప్రజామస్మభ్యందదద్రయించదీర్ఘాయుత్వంచశతశారదంచ " అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమావాహయామీతిదక్షిణాముఖస్తిష్ఠన్ ప్రేతమావాహ్య, " ఆయాహిప్రేతేసోమ్యేదదతీ " ఇతి స్త్రియాః, ఆసనందత్వా తిలోదకముత్సిచ్యావటేపునః పాదౌప్రక్షాల్యాచాన్తం దర్భాసనేప్రత్యఙ్ముఖంనివేశ్యపూర్వవన్మన్త్రైః హస్తేశుద్ధోదకంపవిత్రంచ దత్వాఽముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత " ఇయంతేతృప్తిః " ఇత్యృక్షుల్యం ద

త్వాఽముకగోత్రే అముకనామ్ని ప్రేతే ఇతి స్త్రియాః, అస్తు
తృప్తిరిత్యుక్తే పునశ్శుద్ధోదకం ప్రదాయ పవిత్రమాదాయార్ఘ్యపా
పాత్రే నిధాయ గన్ధాదిభిర్విప్రమభ్యర్చ్య పిత్ర్యాణి వస్త్రశ
య్యాసనోదకుమ్భకాంస్యపాత్రాణి గోభూదాసీహిరణ్యాలఙ్కా
రాదీని శక్తితో దత్వా పూర్వవత్పునస్తిలోదకం దత్వా దక్షిణతః
ప్రతిష్ఠితం హవిరభిఘార్యాగ్నిం ప్రసవ్యం సమన్తం తూష్ణీం పరిషి
చ్యానుజ్ఞాతో దర్వ్యాసకృదుపస్తీర్య మేక్షణేన సహ చరుముద్ధృత్యస
కృదవదాయాభిఘార్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ
యమాయ చ స్వాహేతి కృష్ణాయాం హుత్వాఽముకగోత్రాయై
శ్రీనామ్న్యై ప్రేతాయై యమాయ చ స్వాహేతి స్త్రియాః, ఉత్తరభ
స్మని హవిష్యం చ స్వాహేతి హుత్వా మేక్షణమగ్నౌ ప్రహృత్య పూ
ర్వవత్పరిషిచ్య భుక్తిపాత్ర ఉపస్తీర్య హుతశేషమన్నం కించిద్ద
త్వా వివిధవ్యఞ్జనమన్నం చాభిఘార్య సవ్యం జాన్వాచ్య "పృథి
వీ తే పాత్రమ్" ఇతి పాత్రాన్నమభిమృశ్య "ఇదం విష్ణుః" ఇత్య
న్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య "అమృతోపస్తరణమసి" ఇతి తీర్థం ప్రాశ
యిత్వా "ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి శివో మావిశ" ఇతి ప
ఞ్చభిర్భుఞ్జానం ద్విజం ప్రసమీక్ష్య యథాసుఖం జుషస్వేతి వదే
త్, భుక్తే విప్రేఽపేక్షితం పృష్ట్వా సమ్పన్నమిత్యుక్తే "అమృతా
పిధానమసి" ఇత్యాచమయ్యాచాన్తే శుద్ధే "స్వదితమ్" ఇత్యు
క్త్వా "అస్తు స్వదితమ్" ఇత్యుక్తే పూర్వవత్తిలోదకం దత్వా "అ
స్తు తృప్తిః" ఇత్యుక్తే తామ్బూలం భుక్తిదక్షిణాం చ దత్వా దక్షిణేనా
గ్నిముచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జ
యతాం మమ పితరః ప్రేతేతి వాఽపో మార్జయిత్వా అముకగోత్రా
ముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతి పిణ్డమేకం దత్వా అముక
గోత్రే అముకనామ్ని ప్రేతే పిణ్డమేతముపతిష్ఠేతి స్త్రియాః, పూ
ర్వవదపో మార్జయిత్వా పాత్రసక్షాళనతోయేన త్రిః ప్రసవ్యం పి
ణ్డం పరిషిచ్యాన్యుబ్జ్య పాత్రాణి తృప్యత తృప్యత తృప్యతేతి త్రిరుక్త్వా
పాత్రాణి ప్రోక్ష్య ఉత్తానాన్యుదాహృత్య అక్షయ్యమిత్యుక్త్వా

అస్త్వక్షయ్యమిత్యుక్తే యజ్ఞోపవీతీప్రణమ్యప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్యోపచారానుక్త్వా తం విసృజేన్నాత్రాభిశ్రవణం న చాన్నశేషాభ్యనుజ్ఞానం నిషేధాత్, భుక్తశిష్టమన్నం పిణ్డం సర్వాణి దర్భాహోమపాత్రాణి చాప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం సమేత్య పుణ్యాహం వాచయేత్తతస్సంస్కర్తా శుద్ధో భవతి " ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవ స్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతా తత్వఘాత్ । పిణ్డోదకప్రదానైశ్చ పుణ్యాహోక్త్యా విశుద్ధ్యతి ॥ " ఇతిబోధాయనః.

వ్యా — ప్రాతరితి, విధానగ్రన్థే ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాగేఽథవాఽహ్నో దినస్య వృషముత్సృజేత్ । కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వా వైశాఖ్యామపి వా వృషమ్ ॥ ఉత్సృజేల్లక్షణైర్యుక్తం దేవర్షిపితృతృప్తయే । ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం పౌర్ణమాస్యాం సవత్సరమ్ । కార్తిక్యామాశ్వయుజ్యాం వా వైశాఖ్యాం ప్రాతరేవహి ॥ * ॥ ఇతి । కార్తిక్యాది వికల్పస్తు కామ్యవిషయః । ప్రేతార్థవృషోత్సర్గస్య నైమిత్తికత్వాదేకాదశాహ ఏవ కర్తవ్యః । దక్షిణతః ప్రతిష్ఠితమితి, నాత్ర హవిరధిశ్రయణమనుక్తేః । " యత్ర హి పత్న్యవహన్తి శ్రపయిత్వా " " ఈశానాయ స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా " " శాలాగ్నౌ తు పచేదన్నం " ఇత్యాదిభిరౌపాసనాగ్నౌ పాకవిధిస్తత్ర పచనాగ్నౌ హవిషః పాకే సతి " పరోక్షమన్నం సాన్నాయ్య సంస్కృతమగ్నావధిశ్రితం వ్యఞ్జనం పాత్రే తత్ దేవ పవిత్రమాచక్షతే " ఇతి స్మరణాల్లౌకికేఽగ్నౌ పక్వస్య హవిషోఽధిశ్రపణం కర్తవ్యం నాన్యత్ర, పిత్ర్యేష్వన్నస్యోత్తరాభిఘారేత్యేవోక్తేః । అత్ర వైఖానసః ॥ వా ॥ సూతకప్రేతకయోరాన్తే పయిత్వా మృణ్మయాని పురాణాని భాణ్డానిత్యక్త్వా నవాని పరిగృహ్యాన్య పరిచ్ఛదాన్యథోక్తం శోధయిత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సరణౌ ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణరజతాం భోజనపాత్రం చ తామ్రకమ్ । అర్ఘ్యార్థం పరిగృహ్ణీయాచ్ఛిద్రపత్రపుటాని వా ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం పితృకర్మాఖిలం స్మృతమ్ । అన్నదానాదృతే సర్వం తథా మాతామహాదిషు ॥ * ॥ కథం ప్రేతార్థస్య ప్రత్యఙ్ముఖత్వమితి చేన్నైవమ్, " పితృస్థానాత్ప్రాఙ్ముఖతస్తస్య స్థానమ్ " ఇతి సపిణ్డీకరణఖణ్డే వైఖానసే ప్రేతార్థస్య పిత్రాద్యాభిముఖ్యవిధానాత్ । పితౄణాం ప్రత్యఙ్ముఖత్వే భవత్యేవ ముదఙ్ముఖత్వే

తస్యదక్షిణాభిముఖత్వం భవేదితిచేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ యద్వేష్టితశిరాభుఙ్క్తే యద్భుఙ్క్తే దక్షిణాముఖః । సోపానత్కశ్చయద్భుఙ్క్తే తద్వైరక్షాంసి గచ్ఛతి ॥ ” ఇతిమనునా శ్రాద్ధప్రకరణే దక్షిణాముఖత్వనిషేధాచ్చన్ద్రికాకారేణ తథావ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ నదక్షిణాముఖత్వప్రసక్తిః, ప్రత్యఙ్ముఖత్వస్య బహుప్రమాణసిద్ధత్వాత్ । తథాసరణ్యాసు ॥ వా ॥ ప్రత్యఙ్ముఖం నిమిత్తం నివేశ్య ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమీయేపిఙ్గాచ ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషుదర్భేషు ప్రేతార్థాయైకం విప్రం ప్రత్యఙ్ముఖం నిధాయ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే సున్దరరాజీయేచ ॥ వా ॥ తిలదర్భాస్తృతే విష్టరే ప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యేకోద్దిష్టే । “ ప్రాఙ్ముఖా విశ్వేదేవాఉదఙ్ముఖాస్త్రిగపనగ్నాన్పిత్ర్యార్థే ప్రేతం ప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ” ఇతిసాపిణ్డ్యే । కిఞ్చాస్యప్రత్యఙ్ముఖత్వం దక్షిణాముఖత్వం వా దుర్లభమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్యే ఉదగేకైకమేవవా । ” ఇతిపిత్ర్యాణామేవోదఙ్ముఖత్వవిధానాత్ । నహ్యయంపితృశబ్దవాచ్యః, ప్రేతత్వాత్ । నాపి ప్రాఙ్ముఖత్వం దేవయోరేవైతద్విధానాత్ । నహ్యయం దేవః, కిన్తుప్రేతః । అతః ప్రత్యఙ్ముఖమేవ తస్యేతి నిరవద్యోఽయంనిర్ణయః । ఖణ్డాన్తే బోధాయనగ్రహణం తేనైవోక్తైకోద్దిష్టప్రకారోఽయమితి జ్ఞాపనార్థమ్ । ఆపస్తమ్బేనైకోద్దిష్టానుక్తేస్సఏవగ్రాహ్యః । యుక్తఞ్చైతత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణవర్తతే । బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ ” ఇతినియమాత్ । అవిద్యమాన ఇతి పదచ్ఛేదః । అయమత్ర బోధాయనోక్తఃఖణ్డః ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేపూర్వేద్యురేవ ప్రాచీనావీతంకృత్వా దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణం స్థణ్డిలంకృత్వాద్భిరవోక్ష్య అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తృణాతి పురస్తాద్దక్షిణాగ్రాన్ దక్షిణతః ప్రాగగ్రాన్ పశ్చాద్దక్షిణాగ్రాన్ ఉత్తరతః ప్రాగగ్రానుత్తరానుత్తరాన్దక్షిణానధరాన్, దక్షిణేనాగ్నిం దక్షిణాగ్రాన్దర్భానాస్తీర్య తేష్వేకైకశోన్యఞ్చిపాత్రాణి సాదయత్యాజ్యస్థాలీం స్రువమాదమ్భరీం దర్వీం తిలోదకపాత్రం ప్రోక్షణీపాత్రముద్ధరణీయం పాత్రమితి తూష్ణీం సంస్కృతాభిరద్భిరుత్తానానిపాత్రాణికృత్వా ప్రోక్ష్య సిద్ధమోదనం విశేషమానీయ నాత్రాపూపమాజ్యంనిర్వపతి దక్షిణతోభస్మసంమిశ్రానఙ్గా

రాన్నిరూహ్య తేష్వధిశ్రిత్యాభిద్యోతనేనాభిద్యోత్య సిద్ధమోదనేనసహో పసవ్యైః పర్యగ్నికృత్వా స్రువంచ దర్వీంచ సంమృజ్య సవిశేష మోదనం ప్రతిష్ఠితమభిఘారయతి పవిత్రంకృత్వా తిలోదకపాత్రే నిధాయాప ఆనయన్నాహ " అమ ఆచ్ఛతుప్రేతో దేవయానాః సముద్రాః సలిలాః సవర్ణానస్మిన్యజ్ఞే సర్వకామాన్లభతే క్షీయమాణముపముహ్యామిమాంప్రేతాయవో గృహ్ణామి " ఇతి పుంసామ్ " ప్రేతా దేవయానాః ప్రేతాయైవో గృహ్ణామి " ఇతి స్త్రీణామ్, అథోద్ధృత్యపవిత్రం తిలానావపతి " తిలోఽసి సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః పహి ప్రేతమిమాన్లోకాన్ ప్రీణయాహినః " ఇతి, తరఃపవిత్రగుర్ఘ్యంనయతి " మధు వాతా ఋతాయతే " ఇతి తిసృభిరనుచ్ఛన్దసమ్, అథైనం సర్వాభిరఙ్గులీభిస్సముదాయ ప్యాభిమృశతి " సోమస్యత్విషిరసి తవేవ మేత్విషిర్భూయాదమృతమసిమృత్యోర్మా పాహి దిద్యోన్మా పాహి " ఇతి, తస్మింశ్చితిఛిద్రాదాపతితం స్యాత్తదఙ్గుష్ఠేనచానామ్యాచోపసఙ్గృహ్యామాం దిశం నిరస్యతి " అవేష్టాదన్దశూకా నిరస్తం నముచేశ్శిరః " ఇతి, పునరప ఉపస్పృశ్య పునరభిమృశతి " శన్నో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తుపీతయే, శంయోరభిస్రవన్తునః " ఇతి, అథైనం గన్ధపుష్పధూపదీపైరభ్యర్చ్య దక్షిణాగ్రైర్దర్భైః ప్రచ్ఛాద్యస్య భోజనస్థానేష్వాసనేషుచ తిలాః సికతాశ్చ సంప్రకిరతి " అపహతా అసురా రక్షాంసిపిశాచా యేక్షియన్తిపృథివీమను, అన్యత్రేతో గచ్ఛన్తు యత్రాస్య గతంమనః " ఇతి పుంసామ్ " యత్రాస్యా గతంమనః " ఇతి స్త్రీణామ్, అథైనదద్భిరవోక్షతి " ఉదీర్తామవర ఉత్పర ఉన్మధ్యమాః ప్రేతస్సోమ్యాః అసుంయఇయాయావృకఋతజ్ఞస్సనోవతు ప్రేతోహవేషు " ఇతి పుంసామ్, " ఉదీర్తామవరోత్పరోన్మధ్యమా ప్రేతా సౌమ్యా అసుంయేయాయావృకర్తజ్ఞా సానోవతు ప్రేతా హవేషు " ఇతి స్త్రీణామ్, ప్రేతమావాహయతి " ఆయాహి ప్రేతసౌమ్యగమ్భీరైః పథిభిః పూర్వ్యైః - ప్రజామస్మభ్యం దదద్రయించ దీర్ఘాయుత్వంచ శతశారదంచ " ఇతి పుంసామ్, " ఆయాహి ప్రేతే సౌమ్యే గమ్భీరైః పథిభిః పూర్వ్యైః - ప్రజామస్మభ్యం దదతీరయించ దీర్ఘాయుత్వంచ శతశారదంచ " ఇతి స్త్రీణామ్, అథ బ్రాహ్మణానాహూయ సదర్భేషు పక్లృప్తేష్వాసనేషూపవేశ్య తేషాం సపవిత్రేషు పాణిషు తిలోదకం ద

ద్యాత్ “ అముష్మై తృప్తిరస్తు ” ఇతి “ అస్తు తృప్తిః ” ఇతీతరేషాం ప్రతివచనమాత్రైనాన్వస్త్రగన్ధమాల్యైర్యథోపపత్తి సంపూజ్య శుద్ధోదకం దత్త్వా పూర్వవత్తిలోదకమాత్రైనాన్నం పృచ్ఛతి కరిష్యామీతి కురుష్వేతీతరైః ప్రత్యాహోఽథాభ్యనుజ్ఞాతో దర్వ్యాముపస్తీర్య సర్వస్మాత్సకృత్సకృత్సమవదాయాభిఘార్య దక్షిణతో భస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూహ్య తేషు జుహుయాత్ “ ప్రేతాయాముష్మై యమాయ చ స్వాహా ” ఇతి తద్ధుతమహుతం చ భవత్యథైతాని బ్రాహ్మణేభ్య ఉపనిక్షిప్య దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సాదయిత్వా దర్భైః ప్రచ్ఛాద్యాభిమృశతి “ పృథివీ తే పాత్రం ద్యౌరపిధానం బ్రాహ్మణస్య త్వా ముఖే జుహోమి బ్రాహ్మణస్య త్వా విద్యావతః ప్రాణాపానయోర్జుహోమ్యక్షితమసి మా ప్రేతస్య క్షేష్ఠా అముత్రాముష్మిఁల్లోకే ” ఇత్యథైతాని బ్రాహ్మణేభ్య ఉపనిక్షిప్య బ్రాహ్మణస్యాఙ్గుష్ఠేనాన్నఖేనానుదిశతి “ అముష్మా ఉపతిష్ఠత ” ఇతి భుఞ్జానాన్సమీక్షతే “ ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి ” ఇతి పఞ్చభిః “ బ్రహ్మణి మ ఆత్మామృతత్వాయ ” ఇత్యాత్మానం చాత ఊర్ధ్వం నిరీక్షతే తృప్తానప్యాచమయ్య “ స్వదితమ్ ” ఇత్యుచ్యతామిత్యుక్తే “ అస్తు స్వదితమ్ ” ఇతీతరేషాం ప్రతివచనం పూర్వవత్తిలోదకం దత్త్వా అన్నశేషైః పిణ్డం దదాతి “ అముష్మా ఉపతిష్ఠతు ” ఇతి సఙ్క్షాళనేనాపసవ్యం పరిషిఞ్చతి తృప్యేతి ప్రార్థ్య దక్షిణాం దత్త్వా అక్షయ్యం వాచయిత్వా యజ్ఞోపవీత్యభివాదనం కృత్వా ఉత్థాప్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమనుజ్ఞాప్య తేనైవ యథామిత్యన్నశేషం నివేదయతే యథా బ్రూయుస్తథా కుర్యాత్తృతీయే పక్షే ద్వితీయే సన్తతమేకేనైకాదశ మాసాన్నయన్తి న ద్వాదశమాసమారభ్యాహో హన్త్యకసంవత్సరే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరే చ స ఏవ విశేషమాహ ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేషు నాగ్నౌకరణం నాభిశ్రవణం న పూర్వం న దైవం న ధూపం న దీపం న స్వధా న నమస్కారో నాత్ర పూపమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను బోధాయనసూత్రనిబన్ధో హ్యయం ఖణ్డస్తత్రాన్నశేషాభ్యనుజ్ఞోక్తా నాత్రేతి చేన్న, బోధాయనీయానాం ప్రత్యాబ్దికాదేరప్యేకోద్దిష్టత్వేన తద్విషయత్వాత్తదనుజ్ఞాయాః, తచ్చ సూచ్యతే ఏకోద్దిష్టేష్వితి బహువచనేన “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు యద్భోక్తుర్భోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ శిష్టమన్నం చ వర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాద్యేకోద్దిష్టశిష్టాన్ననిషేధానాం తత్రాన్నశే

షాభ్యనుజ్ఞోక్తా । అత్ర స్మృత్యర్థసారే విశేషః ॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియం వేదవిద్విప్రం తదహరేవ నియోజయేత్ । తస్య చర్మశ్మశ్రుకర్మాణి స్నానమభ్యఞ్జ్య కారయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టే భవేదేక ఉద్దేశ్యో బ్రాహ్మణస్తథా । అర్ఘ్యపాత్రం భవేదేకం పాణావేకాహుతిర్భవేత్ ॥ ఏకః పిణ్డో భవేత్తస్మిం స్తదహరేవః సత్రిణమ్ । దైవం ధూపం తథా దీపం స్వధాశబ్దం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేకో బ్రాహ్మణ ఇత్యేతదనుపపన్నమ్, “ఏకాదశాహే ప్రాతరుత్థాయ ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణానేకాదశాన్ త్రీన్వా మధ్యాహ్నే తాన్స్నానాభ్యక్తాన్నరసవిన్యాసైరాశయిత్వా విధివత్పిణ్డదానం వాసోహిరణ్యదాస్యపానచ్ఛత్రోదకుమ్భదక్షిణా గుణవతి విప్రే దద్యాచ్ఛయ్యాం చ తతస్స్వస్త్యయనాదిధర్మాః ప్రవర్తన్తే” ఇతి సత్యవ్రతస్మరణాదితి చేన్న, ఏకోద్దిష్టబ్రాహ్మణవ్యతిరేకేణ ప్రేతతృప్తయే దశబ్రాహ్మణభోజనవిధ్యుపపత్తేః । సఙ్ఖ్యానియమస్త్వయోగవ్యవచ్ఛేదార్థః । అత ఏవ హ్యేకాదశాహే లోకే బహూన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయన్తి । యథాఽఽహాత్రిః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతార్థం సూతకాన్తే తు బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్బహూన్ । ఆద్యశ్రాద్ధనిమిత్తే తు హ్యేకమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ అత్రాప్యుక్తం గుణవతి విప్ర ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరే చ । ॥ శ్లో ॥ వస్త్రాలఙ్కారశయ్యాది పితుర్యద్వాహనాదికమ్ । గన్ధమాల్యైరథాభ్యర్చ్య శ్రాద్ధభోక్త్రే ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే కృతస్నానస్స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ । బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తత్ర భుక్తయే విష్ణుతుష్టయే ॥ * ॥.

ఇత్యష్టమఃఖణ్డః.

మూ — ద్వాదశేఽహని విప్రస్య సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్సప్తదశాహే రాజ్ఞోఽభిషిక్తస్య త్రయోదశాహే వైకవింశాహే వా వైశ్యస్య గోరక్షాసక్తస్య షోడశాహే ద్వాదశాహే వా శూద్రస్యామన్త్రకం సర్వేషాం ద్వాదశాహాదిష్వా సప్తదశాహాద్దోషవర్జితేఽన్యతమాహే త్రిపక్షే వా త్రిమాసే వా చతుర్థే షష్ఠే వైకాదశే వా మాసి పూర్ణే వాఽబ్దే యదా కదాచిచ్ఛుభాగమే వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాదిత్యనాహితాగ్నేరష్టౌ కాలా వికల్ప్యన్తే.

వ్యా — వ్యాఘ్రః ॥ శ్లో ॥ ఆనన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ శాట్యాయనః ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణం భవేత్ । ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా యదర్వాగ్వృద్ధిరాపతేత్ ॥ * ॥ విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవర్జం హి శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే చ । ॥ వా ॥ శూద్రాణామప్యేతత్కర్మ కర్తవ్యం ద్వాదశేఽహ్న్యేవం సపిణ్డీకరణం మన్త్రవర్జితమ్ "శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనః ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానామాశౌచాన్తే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచనిర్ణయే క్షత్రియవైశ్యయోరభిషిక్తగోరక్షణాసక్తత్వభేదేనాశౌచవైషమ్యముక్తమ్, తదవలమ్బనేనాత్ర సాపిణ్డ్యకాలభేద ఉక్తః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహమారభ్య యావదాషోడశాద్దినాత్ । సపిణ్డీకరణం కార్యం తతస్సప్తదశేఽహని ॥ * ॥ అత్ర యథా ఏకాదశాహావధిర్ముఖ్యాహస్తథా షోడశాహావధిర్ముఖ్యాహ ఏవేతి నార్థాన్తరభ్రమశ్చ కార్యః । బోధాయనః ॥ వా ॥ సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణం త్రిపక్షే వా మాసి తృతీయే వా షష్ఠే వైకాదశే వా ద్వాదశాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరే చ స ఏవాహ ॥ వా ॥ సంవత్సరే సపిణ్డీకరణమేకాదశే మాసి షష్ఠే వా చతుర్థే ద్వాదశాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । ఏఘౌచ । ॥ వా ॥ అథ ద్వాదశాహే తృతీయే చతుర్థే షష్ఠే వైకాదశే వా మాసి సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే చ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ ద్వాదశేఽహని షష్ఠే వా త్రిపక్షే వా త్రిమాసి వా । ఏకాదశేపి వా మాసి మఙ్గలం స్యాదుపస్థితమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వాఽభ్యుదయకర్మప్రాప్తౌ సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాభ్యుదయ వృద్ధిశుభాదిశబ్దాః పుంసవనాద్యవశ్యకార్యోత్సవపరాః సావకాశానాం తు కాలాన్తరేపి కర్తుం శక్యత్వాదతో నిరవకాశోత్సవసమ్భవ ఏవ మాసికాపకర్షస్సపిణ్డీకరణఞ్చ, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ॥ " ఇతి స్మృతేః । అతస్సావకాశనియతోత్సవే న తదపకర్షః " ॥ శ్లో ॥ యావ

క్రియాసమాప్తిస్స్యాత్తావచ్ఛ్రాద్ధాది నేష్యతే । " ఇత్యాది వచనం న పుంసవనాది విషయమ్ । పిత్రోర్మృతాబ్దే స్నానాగ్ని తర్పణాది నిషేధ వచనం సంవత్సరాన్త సపిణ్డీకరణాభిప్రాయమితి కేచిద్వదన్తి తన్న , త్రిపక్షాకౌ సాపిణ్డ్య స్నానయాగాది ప్రసక్తేః । అస్తీతిచేన్నైవమ్, " ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతేతు ప్రేతకార్యం యథావిధి । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాఙ్నైకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ " ఇతిపిత్రోర్మృతాబ్దేఽన్యేషాం సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణపర దేవలాది వచనానామపి పిత్రోర్వత్సరాన్త సపిణ్డీకరణాభిప్రాయత్వప్రసక్తేః, ద్వాదశాహాద్వా సాపిణ్డ్యేకృతే పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామపివత్సరాదర్వాగపిసాపిణ్డ్యప్రసక్తేశ్చ । బాధమితిచేన్న, " ॥ శ్లో ॥ అన్యేషాం ప్రేతకార్యాణి మహాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాక్ఛ్రాద్ధమేకంతు వర్జయేత్ ॥ పితరౌ ప్రమితౌయస్య " ఇతిపితృమృతాబ్దేఽన్యేషాం సంవత్సరాన్త సపిణ్డీకరణ పరలౌగాక్ష్యాది వచనవైయర్థ్యాపత్తేః , అసతివచనాన్తరే నిషేధస్య సంవత్సరాన్త సాపిణ్డ్యాభిప్రాయత్వకల్పనానుపపత్తేశ్చ .

మూ — తద్యది సంవత్సరాన్తే కుర్యాద్ద్విత్రిచతుర్దైర్వాదివసైరూనేపూర్ణత్వాభావాదవిహితకాలదోషప్రసఙ్గాచ్చాబ్దికాహాత్పూర్వాహ్ణఏవసాపిణ్డ్యంకుర్యాద్వత్సరస్య పూర్ణత్వాన్నాత్ర వారాదిదోషోవచనాద్విహితత్వాదనవకాశత్వాచ్చ .

వ్యా — " సంవత్సరేపూర్ణే సంవత్సరేపూర్ణే " ఇతిస్మృతిషు ఘోషితత్వాద్ద్విత్రిచతుర్దినైరూనేవత్సరస్యాపూర్ణత్వాన్నతత్కర్తవ్యమిత్యర్థః । అవిహితేతి, అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలం ప్రాప్యపునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అకాలేకృతస్యాకృతత్వాత్తత్కాలే ప్రాప్తే పునఃకర్తవ్యమిత్యర్థః । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్వత్సరాన్తే యదాపునః । ఊనాబ్దికాత్పరంకుర్యాదాబ్దికాత్పూర్వ వాసరే ॥ వత్సరాన్తేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణంసుతః । తదాతు తిథివారాది కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ వైధేకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషంనచిన్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయేచ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనంకుర్యాత్తిథివారంనచిన్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహేవాసపిణ్డీకరణంయది ॥ * ॥

అనవకాశత్వాదిత్యత్రశఙ్కః ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కర్మ నకుర్యాత్తా సిమాషితే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ వత్సరాతిక్రమె సపిణ్డీకరణాకరణె పునష్షోడశకరణప్రసక్తేరిత్యర్థః .

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — సాగ్నిఃపుత్రోద్వాదశాహఏవపితుస్సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్తద్వినా పిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేఃపుత్రోఽనగ్నిస్సాగ్నిఃపితాచేత్త్రిపక్షఏవ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తు యదాకర్తా ప్రేతోవాప్యగ్నిమాన్భవేత్ । ద్వాదశాహే తదా కార్యం సపిణ్డీకరణం పితుః ॥ * ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ యజమానోఽగ్నిమాన్రాజన్ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్యది । ద్వాదశాహే భవేత్కార్యం సపిణ్డీకరణంసుతైః ॥ * ॥ అత్రహేతుస్తద్వినేతి, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకంపదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞఃప్రవర్తతే ॥ ” ఇతి సపిణ్డీకరణోత్తరకాలమేవ పిణ్డపితృయజ్ఞప్రవృత్తేః । సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్చేదాహితాగ్నిస్స్యాత్కర్తానగ్నిర్యదాభవేత్ । సపిణ్డీకరణంతస్య కార్యంపక్షేతృతీయకే ॥ * ॥ .

మూ — తయోర్ద్వాదశాహాదౌ ప్రమాదాదకృతం కాలేషూత్తరభావిషు సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ .

వ్యా — తయోః - ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః । అత్రగోభిలః । ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాదికాలేషు ప్రమాదాదకృతంయది । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కాలేషూత్తరభావిషు ॥ * ॥ .

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు నసాపిణ్డ్యమన్యతమాత్యయే పుత్రఃపత్నీపతిశ్చ కుర్యాన్నాన్యఇతిస్థితిః .

వ్యా — సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయతత్పిత్రే తత్పితామహాయ తత్ప్రపితామహాయచ బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ “ ॥ శ్లో ॥ త్రయాణాముదకం కుర్యాత్త్రిషుపిణ్డఃప్రవర్తతే ।” ఇతిపిత్రాదీనాం త్రయాణాం పిణ్డోదకశ్రాద్ధస్మరణాత్తేషుజీవత్సు తదయోగాన్నిషేధాచ్చనసాపిణ్డ్యమిత్యర్థః ।

పితామహేః ప్రపితామహేవా ప్రమీతే పుత్రః పత్నీం పతిశ్చ కుర్యాదితి నియ
మ్యతే । తథా సాఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణ మృతానాంన సపిణ్డీకృతిరి
ష్యతే । యది మాతా యది పితా భర్తా నైవ విధిః స్మృతః ॥ * ॥ అతో మాతా
పిత్రోః పుత్రః పత్యుః పత్నీ పశ్చాన్యః పతిశ్చ వ్యుత్క్రమమరణేఽపి సాపిణ్డ్యం
కుర్యాదేవేతి సిద్ధమ్ । తథా బ్రాహ్మే ॥ శ్లో ॥ మృతే పితరి యస్యాథ విద్యేతే
చ పితామహః । తేన దేయాస్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకమ్ ॥ తే
భ్యశ్చ పైతృకః పిణ్డో నియోక్తవ్యశ్చ పూర్వవత్ ॥ * ॥ సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥
త్రయాణామపి పిణ్డానామేకేనాపి సపిణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతే ప్రేత ఇతి ధ
ర్మో వ్యవస్థితః ॥ * ॥ వ్యవస్థితః - నిశ్చిత ఇత్యర్థః । విష్ణుశ్చ ॥ వా ॥ య
స్య పితా ప్రేతస్స్యాత్పితామహే జీవతి స పితృపిణ్డం నిధాయ పితామహాత్ప
రాభ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూ
ర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । పితా యస్య తు వృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥
పితుస్స నామ సఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాద
ర్శే చ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । శ్వ
శ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేన శ్వశ్రూస
ద్భావే తస్యాశ్శ్వశురాదిభిరేవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి .

మాతరి మృతాయాం పితామహ్యాదిష్వన్యతమాత్యయే మాతుస్సా
పిణ్డ్యమతిదిశతి —

మూ — ఏవం మాతుః .

వ్యా — అత్ర బ్రాహ్మే ॥ శ్లో ॥ మాతర్యపి చ వృత్తాయాం విద్యేతే చ
పితామహీ । ప్రపితామహీపూర్వం తు కార్యస్తత్రాప్యయం విధిః ॥ * ॥
విధిః - సపిణ్డీకరణమ్ । నను " ధ్రియమాణే తు " ఇతి మన్వాదివచనం శబ్ద
ప్రయోగ నియమపరమితి చేత్, కుత్ర భోః ? జీవపితృకశ్రాద్ధ ఇతి చేన్న,
" వృత్తే పితరి " " పితా యస్య తు వృత్తస్స్యాత్ " ఇతి మృతపితృవిషయ
త్వావగతేః । మాతృశ్రాద్ధ ఇతి చేన్న, " ధ్రియమాణే తు పితరి " ఇతి పితృ
శ్రాద్ధవిషయత్వావగమాన్మాతృశ్రాద్ధే పితృవరణాభావాచ్చ । తథా స్ప
ష్టమేవ ఉపరిష్టాత్ప్రతిపాదయిష్యతే । మాతృశ్రాద్ధే చోహామే పిణ్డప్ర
దానే చ శబ్దప్రయోగ నియమపరం తదితి చేన్న, సర్వసాధారణమన్వాది

వచనజాతస్యాపస్తమ్బమాత్రవిషయత్వేన తస్యసఙ్కోచానుపపత్తేః । వి
శేషసన్నిధౌహి సామాన్యసఙ్కోచశ్శాస్త్రేషుదృష్టః । నహ్యేవమత్ర,
“ పితాయస్యతువృత్తః ” ఇత్యాదివచనేషు వచనాన్తరేవా శబ్దప్రయో
గ నియమస్యాపస్తమ్బవిషయత్వాప్రతీతేః । నను “ ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డాని
హతే తాతే పతితే సఙ్గవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతౌ దేయం యేభ్యఏవ
దదాత్యసౌ ॥ ” ఇతివచనాద్వ్యుత్క్రమమృతస్య సాపిణ్డ్యసతి తముల్లఙ్ఘ్య
పితామహాదిభ్యః పార్వణ విధానమనుపపన్నమితి సపిణ్డీకరణాభావోఽవగ
మ్యతఇతిచేన్న, వ్యుత్క్రమమృతస్యాపి సాపిణ్డ్యాభావేన పార్వణాసమ్భ
వాత్తత్రశబ్దప్రయోగనియమస్య పునర్వచనత్వాత్ “ ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీ
కృతేప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే । ” ఇతిస్మృతేః, “ ॥ శ్లో ॥ అసుక్త
కాలేష్వపితుర్వ్యుత్క్రమేణమృతావపి । ” ఇతిగోభిలవచనేన సత్ప్రతి
పక్షత్వాచ్చ నసాపిణ్డ్యనిషేధశ్శక్యః । అతోఽస్యాయమర్థః — అసౌవ్యు
త్క్రమమృతౌ జీవద్దశాయాం యేభ్యోదదాతి తేభ్యఏవ తత్సపిణ్డీకరణే
వ్యుత్క్రమమృత పితృకోదదాతీతి । “ ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చ ప్రమీ
తానాం నైవ కార్యాసపిణ్డతా । ” ఇతినిషేధాన్నసాపిణ్డ్యమితిచేన్న, మా
తాపితృభర్తృపత్నీవ్యతిరిక్త విషయత్వాత్తస్య, యదిమాతేత్యనూద్యమా
త్రాదేస్సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ । యదివ్యుత్క్రమమృతా మాతాపితావాత
థా యదివా పత్నీభర్తావా వ్యుత్క్రమమృతస్తదానైషనిషేధః కిన్తు విధిః
స్మృతః సపిణ్డీకరణవిధిరేవ మన్వాదిభిస్స్మృతఇతి । తథామనుః ॥ శ్లో ॥ పితా
యస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపి పిణ్డానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । శా
తాతపోఽపి ॥ వా ॥ యస్యపితా ప్రేతస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాది । అతోఽత్రశ
బ్దప్రయోగనియమః “ ధ్రియమాణేతుపితరి ” “ పితాయస్యతువృత్తస్స్యాత్ ”
ఇత్యుభావప్యనేకకృతోక్తే జీవపితృకశ్రాద్ధే మృతపితృకశ్రాద్ధేచసమా
నః । తథా — పితామహాదిషు ప్రమీతేషుపితుఃపితృపితామహప్రపితామ
హేభ్యఇతి పితుస్సాపిణ్డ్యేజీవపితృక కర్తృకవృద్ధ్యాదిశ్రాద్ధేషుచ, తథా
పితామహేచధ్రియమాణే పితామహస్యపిత్రాదిభ్యఇతి, తథా పితరిమృ
తే పితామహేధ్రియమాణే పితురేకం పిణ్డందత్వా పితుఃపితామహాదిభ్యో
దద్యాత్, ప్రపితామహే ధ్రియమాణే పితుఃపితామహాయేత్యాదిక్ । తదే

వంవ్యుత్క్రమమృతస్యాపి సాపిణ్డ్యశబ్దప్రయోగః కేన వార్యతే।
నను “ ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారో న విద్యతే। న జీవన్తమ
తిక్రమ్య కిఞ్చిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ ” ఇతి నిషేధః కింవిషయ ఇతి చేదుచ్యతే,
“ ఏడే తే జీవతః పితుః ” ఇతి జీవపితృకస్య శ్రాద్ధషట్కవిధానాద్వ్యుత్క్ర
మమృతౌ పితుస్సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ తదుభయవ్యతిరిక్తవిషయః, స చ దర్శా
దిః। తథా లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ అనుశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపర
పక్షికమ్। న జీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది।
అతః, “ త్రయాణామపి పిణ్డానామ్ ” “ యది మాతా ” ఇత్యాదివచనై
ర్వ్యుత్క్రమమృతస్య సాపిణ్డ్యం నిర్వ్యాకులమ్। అతో వ్యుత్క్రమమృ
తౌ సాపిణ్డ్యనిషేధః పాక్షికః। సపిణ్డీకరణం నాస్తీతి చ వాదశ్చిన్త్య ఏవ।
యత్తు “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పరేతస్య నైవ కుర్యాత్సపిణ్డనమ్। ఆశౌచ
ముదకం పిణ్డమేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ ” ఇతి, తత్తు అధికారే సత్యకృ
తవివాహాపుత్రాశ్రమివిషయమ్, “ పాషణ్డానాశ్రమిస్తేనాః ” ఇత్య
త్ర విజ్ఞానేశ్వరేణ తథా వ్యాఖ్యాతత్వాత్। యదపీదం వచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥
అపుత్రా యే మృతాః కేచిత్పురుషా వా స్త్రియోఽపి వా। తేషాం సపిణ్డనా
భావాదేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ ” ఇతి, తదపి న, “ అనన్తాః పుత్రిణో
లోకాః ” “ నాపుత్రస్య హి లోకోఽస్తి ” ఇతివన్నిన్దాపరమ్। అతోఽపు
త్రస్యాపి భర్తుః పత్నీ కుర్యాదేవ। తథా వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా శయ
నం భర్తుః పాలయన్తీ వ్రతే స్థితా। పత్న్యేవ దద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం
లభేత సా ॥ * ॥ సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రే ప్రస్థితే కర్తా న భవేచ్ఛ్రాద్ధ
కర్మణి। తత్ర పత్న్యేవ కుర్వీత సాపిణ్డ్యం పార్వణం తథా ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ।
॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రాయా న తు క్వచిత్। భార్యాపి
ణ్డం పతిర్దద్యాద్భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। నన్వస్తు వ్యుత్క్రమ
మరణే సాపిణ్డ్యమ్, పిణ్డసంయోగః కథమితి చేత్? మృతస్య పితృజీవనే త
తః పరేభ్యః త్రిభ్య ఇతి చేన్న, ప్రపితామహాత్పరేషాం లేపభాక్త్వేన తే
భ్యః పిణ్డదానాయోగాత్, నైవమ్, పిత్రాదిజీవనే తేషాం పిణ్డభాక్త్వా
త్, పూర్వపూర్వాత్యయే హి క్రమేణోత్తరోత్తరస్య లేపభాక్త్వమ్। నను
“ ॥ శ్లో ॥ జీవమానేఽపి పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్। విప్రవద్వాపి తం

శ్రాద్ధే స్వకంపితరమాశయేత్ ॥ ఉభౌయస్యవ్యతీతౌతు జీవేచ్చప్రపితామహః । ద్వౌపిణ్డౌనిర్వపేత్తత్ర భోజయేత్ప్రపితామహమ్॥ " ఇతిప్రపితామహజీవనేపిణ్డద్వయదానవిధానాత్తేనైవ న్యాయేనమృతపితృజీవనే తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యామేవ పిణ్డదానమితిచేద్ధంతర్హి " ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపిపిణ్డానామేకేనాపిసపిణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతేప్రేత ఇతిధర్మోవ్యవస్థితః ॥ " ఇతిసుమన్తువచనేనైవ జీవపితృపితామహస్య మృతస్యసాపిణ్డ్యే ప్రపితామహైకపిణ్డదానతత్సంసర్గ ప్రసక్తౌపార్వణత్వ భఙ్గప్రసఙ్గాత్, " ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరి పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥ పితుస్సనామసఙ్కీర్త్యకీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ " ఇతిమనుస్మృతివిరోధాచ్చ । విజ్ఞానేశ్వరేణాప్యర్థస్సమర్థితః — ధ్రియమాణేపితరి పితుః పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యోదద్యాత్, పితామహేచధ్రియమాణే పితామహస్య పిత్రాదిభ్యః, ప్రపితామహేధ్రియమాణే ప్రపితామహస్య పిత్రాదిభ్యఇతి । తతస్త్రయాణామపిపిణ్డదానమవర్జనీయమ్ । గాథాత్రైవ ॥ శ్లో ॥ చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వం తేషుసమాపయేత్ । తతః ప్రభృతివైప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే ॥ * ॥ బ్రాహ్మేచ ॥ శ్లో ॥ మృతేపితరియస్యాథవిద్యతేచపితామహః ॥ తేనదేయాస్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకాః । తేభ్యశ్చనిర్వపేత్పిణ్డం నియోక్తవ్యశ్చపూర్వవత్ ॥ * ॥ అతః పిత్రాదిష్వేకాత్యయేపి సాపిణ్డ్యవిధిపరమేకేనాపీతివచనమ్ । అతోవ్యుత్క్రమమృతౌ సాపిణ్డ్యనిషేధః పాక్షికః । నను " ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరి పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పూర్వేషుత్రిషుదాతవ్యం జీవేచ్చత్రితయంయది ॥ " ఇతిపిత్రాదిత్రయజీవనేపి ప్రపితామహపిత్రాదిభ్యః కార్యమితి ప్రతీయతే, అతః కథం త్రిషుజీవత్సునసాపిణ్డ్యమితిచేన్నైవమ్, జీవపితృకశ్రాద్ధవిషయత్వాజ్జీవేచ్చ త్రితయమితి వచనస్య, ద్వౌపిణ్డావితి వచనంతు ప్రపితామహార్థే జీవత్ప్రపితామహ వరణవిషయమ్, తచ్చాచారవిరుద్ధమ్, " పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ " " చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాం స్త్రిభిః పిణ్డైర్నియోజయేత్ " ఇతిమన్వాదివచన నిచయవిరోధాచ్చ । మృతస్యపిత్రేపిణ్డమేకం దత్వా జీవతః పితామహాత్పరాభ్యాందద్యాదితి, యస్యపితా ప్రమీతస్స్యాత్పి

తామహేజీవతి తతఃపరాభ్యాం దద్యాదితిచ వచనార్థో విజ్ఞానేశ్వరేణ స
మర్థితః । అతస్త్రిభ్యఏవ పిణ్డదానమ్ । అతఃపిత్రాదిషుత్రిషు శ్వశ్వాది
షువా అన్యతరావస్థానె ప్రస్థానెచ పుత్రఃపత్నీపతిశ్చ సాపిణ్డ్యం కుర్యాది
తి సుష్ఠూక్తమ్ .

మూ — వత్సరాతిక్రమె కన్యాయాం కుమ్భేమాస్యపరపక్షే అనూ
రాధార్ద్రాహస్తరోహిణీనామన్యతమ నక్షత్రె మాసిక్రైస్సహసా
పిణ్డ్యం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రబృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రాప్తకాలేతు శ్రాద్ధ
కాలోఽత్రవక్ష్యతే । కన్యాకుమ్భగతే భానౌ కృష్ణపక్షే విధీయతే ॥ * ॥
జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సహస్రకిరణే ॥ * ॥ ఇత్యా
ది । శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే పితరఃప్రీతిసంయుతాః
పితృలోకాత్సమాయాన్తి వంశజానాం గృహంప్రతి ॥ * ॥ అతస్తత్రై
వ కుర్యాదితి శేషః । గాలవః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధముక్తకాలేనచేత్కృ
తమ్ । రౌద్రేహస్తేచరోహిణ్యాం మిత్రభేవాసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఋశ్య
శృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యేన ప్రమాదాదకృతంభవేత్ । అనూరా
ధాఽఽర్ద్రహస్తేషు రోహిణ్యాంవా సమాచరేత్ ॥ * ॥ అకృతమ్, ద్వా
దశాహాదిష్వితి శేషః । అత్రవిధిబలాన్మాసమాన్యరోహిణీనిషేధోనచిన్త్యః ।
మాసికైస్సహేతి, అత్రశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ కృతేపి షోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకర
ణంవినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునష్షోడశమర్హతి ॥ * ॥ అతఃకృతేష్వపి
షోడశశ్రాద్ధేషు వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభావే తాని పునరనుష్ఠేయానీత్యర్థః.

మూ — అనుక్తకాలేవ్యుత్క్రమమరణేచ దేశవిస్ఫోటనాద్యత్యన్తా
పది మాతాపితృవ్యతిరిక్తస్య సపిణ్డీకరణాన్తమార్ధ్వదైహికమామె
న హేమ్నావాకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రగోభిలః ॥ శ్లో ॥ అనుక్తకాలేప్యపితుర్వ్యుత్క్రమేణ
మృతావపి । ఆమేనవాపి సాపిణ్డ్యం హేమ్నావాపిప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥
అత్రసపిణ్డీకరణమాత్రస్యామవిధానేపి తన్నాన్తరీయకతయా శ్రాద్ధా
న్తం సిద్ధమ్, ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యాకరణె సపిణ్డీకరణాసమ్భవాత్ । కిఞ్చ
ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యేచమాసికాన్యపకృష్య తద్విధానమామెనైవ కా

ర్యమితి యుక్తమనుక్తకాలత్వాత్। ప్రతిమాసం మృతాహే హ్యుక్తకాలో మాసికస్య। "మాససంవత్సరాదృతే" ఇత్యాద్యస్తు శ్రాద్ధనిషేధో యథా కాలానుష్ఠానాభిప్రాయః। అత ఏవ హ్యన్యైర్నైవ తత్తన్మృతాహే మాసికాని పునః క్రియన్తే। అతో నవశ్రాద్ధైకోత్తర వృద్ధ్యైకోద్దిష్ట సోదకుమ్భమాసిక సపిణ్డీకరణాన్తమామేన కుర్యాత్। పిత్రోరవశ్యం యథావిధికర్తవ్యత్వవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తస్యాశక్త్యాపద్విషయమిదమ్। అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే। న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ హీనకల్పం న కుర్వీత సతి ద్రవ్యే ఫలప్రదమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అతీతప్రేతకృత్యే కాలమాహ —

మూ — కన్యాకుమ్భయోః కృష్ణపక్షే శుక్లపక్షే వాఽఽపఞ్చమ్యాస్సర్వదాఽతీతప్రేతకృత్యం కుర్యాదత్రాపి చిత్రాశ్రవిష్ఠేత్యుక్తం సమానమ్.

వ్యా — అత్ర నారదః ॥ శ్లో ॥ మృత్యనన్తరతోఽన్యాణాం బలిదాతుం న శక్యతే। ప్రోష్ఠపద్యాసితే మాఘే వా బలిం దద్యాద్యథోదితమ్ ॥ * ॥ నృసింహః ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః। పఞ్చమ్యాః పరతశ్శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపి చ ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షశ్శుభః ప్రోక్తః పఞ్చమ్యాః పరతస్తథా। అన్యస్త్రిభాగశస్తస్యాద్విశేషాత్ప్రేతకర్మణి ॥ ఆద్యభాగే చ కర్తవ్యం సితే పక్షే చ సర్వదా ॥*॥ చిత్రేతి, "చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్వి" ఇతి సఞ్చయప్రకరణోక్త తిథివార నక్షత్రాదికముక్తమత్రాపి ద్రష్టవ్యమిత్యర్థః। తత్తు వత్సరాన్తరాతీతప్రేతకృత్యవిషయమ్, ఇదం వత్సరాతిక్రమే ప్రేతకృత్య విషయమిత్యపౌనరుక్త్యమ్.

మూ — సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం కర్త్రైకేన తన్త్రేణ కుర్యాత్.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ హవిరగ్నిం చ దైవం చ నిర్వాపం చోదపాత్రకమ్। యద్యేక ఏకః కుర్వీత తన్త్రేణేత్యాహ కుణ్డినః ॥ బహూనామేకవంశ్యానామేకో యది చ దాహకః। ఏకస్మిన్ దివసే కుర్యాదేకతన్త్రేణ కారయేత్ ॥ మృతానామేకవంశ్యానాం కాలే బహుతిథే గతే। కాఽస

శ్వాన్ సహసంకుర్యా దేకాహేన పునస్సుధీః ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకర్తృకం శ్రాద్ధమనేకం చైకవాసరే । దైవంపిత్ర్యంచ తన్త్రియంస్యాత్పృథక్త్వే కోనవిద్యతే ॥ * ॥ నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమితిపాఠాన్తరమ్ । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతేపునర్గాహే ప్రథమేపిణ్డసన్తతిః । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసే సపిణ్డీతుతృతీయకే ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । దైవం పిత్ర్యంచ తన్త్రియం స్యాన్నిమిత్తంప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥ .

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — అన్యత్రపిత్రోః .

వ్యా — వత్సరాతిక్రమేపి దశాహమేవపిత్రోఃప్రేతకృత్యవిధానాత్, "అనువృత్తౌచనాన్యేషామ్" ఇతి సజ్ఞాతమరణవ్యతిరేకేణ పిత్రోరపి సహకరణనిషేధాచ్చ తయోఃపృథగేవ కుర్యాదిత్యర్థః " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యం కాలేనాపిభవేద్యది । పితుశ్శ్రాద్ధంపురాకృత్వా కుర్యాన్మాతురనన్తరమ్॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధసమం ప్రాప్తేనవేపర్యుషితేపివా । పితృపూర్వంసుతఃకుర్యాదన్యత్రాసక్తియోగతః ॥ " ఇత్యాదివచనైఃపృథగ్విధానాత్పిత్రోస్సర్వం పృథగేవ కార్యమ్ .

మూ — పుంసః స్త్రియావా సాపిణ్డ్యేపిత్రాదీనేవ వృణుయాత్ .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం దైవపూర్వంనియోజయేత్ । పితౄనేవాశయేత్తత్ర పునఃప్రేతంచనిర్దిశేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుర్వాసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవభోజయేత్ । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుఃకుర్యాత్స్మృతేఽహని ॥ * ॥ .

మూ — పుంసఃపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ స్త్రియాఃపిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైరేవాసురాదివివాహేపి పితామహ్యాదిభిరేవ వచనాదాచారాద్వికల్పస్మరణాచ్చ.

వ్యా — అత్రశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం కథంకార్యం భవేత్సుతైః । పితామహ్యాదిభిస్సార్థం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ పైఠీనసిః । ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాంతు పతిఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణంభవేత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥

పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంసుతః । మాతుఃకుర్వీతపిత్రాద్యైస్సపితుఃకుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ మాతుర్మాతామహాది సాపిణ్డ్యపరవచనానాం వ్యవస్థామాహ ఆసురాదీతి । వచనాత్ - పూర్వోదాహృతశఙ్ఖాదివచనాత్ । నను “ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మ్యాదిషువివాహేషు యాతూఢాకన్యకాభవేత్ । భర్తృగోత్రేణ కర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డదానోదక క్రియాః ॥ ఆసురాదివివాహేషు పితృగోత్రేణధర్మవిత్ । ” ఇతిస్మరణాత్తస్యాఃపితృ గోత్రత్వాదాసురాది వివాహేషు పిత్రాపిణ్డసంయోగోయుక్తఇతిచేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్రాతణిపితామహ్యేతచ్ఛ్వశ్వ్రైవాసపిణ్డనమ్ । ఆసురాదివివాహేషు పిన్నానాం యోషితాంస్మృతమ్ ॥ ” ఇతిశాతాతపేనాసురాదివివాహేపిశ్వశ్వ్రాదిపిణ్డసంసర్గస్మరణాత్ । తర్హి-వికల్పప్రసఙ్గఇతిచేన్న, ఆచారాత్, వైకల్పికేషుధర్మేషు ఆచారస్యైవవ్యవస్థాపకత్వాత్ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ యేనాస్య పితరోయాతా యేనయాతాఃపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ యత్రశాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసుభారత । ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభేదో యథాభవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాతమాచారంత్వాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ * ॥ ఇతి । ఆచారోప్యనియతశ్చేత్ “ ఆచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచ ” ఇతిమనుస్మృతేరాత్మనస్తుష్టిరేవనియామికా । పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డం శిష్టాస్సంయోజయన్తి । కించ, “ వివాహేచుహితృమతేరథశతం దేయమ్ ” ఇతికన్యాధిగమాపయికార్థదానవిధానాద్వివాహస్య ధర్మసమ్బన్ధసిద్ధిరితిశౌతస్మార్తధర్మానుష్ఠానార్థత్వావగమాన్నాసురత్వప్రసఙ్గగన్ధః । “ ఆసురోద్రవిణాదానాత్ ” “ క్రయక్రీతాతుయాకన్యా ” ఇత్యాదివచనం రత్యేకఫలవివాహవిషయమ్, గృహాకర్మార్థైకకన్యాహరణవిషయంవా । అతఏవగౌతమేన “ షడిత్యేకే ” ఇతిపఞ్చమవివాహస్య ధర్మ్యత్వం స్మర్యతే । “ అతో భిక్షణే నిమిత్తమాచార్యోవివాహః ” ఇత్యాపస్తమ్బేన ద్రవ్యార్జన నిమిత్తేషు వివాహ పరిగణనాచ్చావిరుద్ధం ధర్మార్థత్వాత్తస్య.

మూ — పుత్రికాకరణే మాతామహాదిభిః .

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః । యత్తుసుమన్తూక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పితుఃపితామహే

యద్వత్పూర్ణే సంవత్సరేసుతైః । మాతుర్మాతామహేతద్వదేషాకార్యా సపిణ్డతా ॥ * ॥ తత్తు “ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి ” ఇత్యభిసన్ధివశేన పుత్రికాకరణవిషయమేవ । “ ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితా పితామహ్యా మాతుః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । ప్రమీతపితృకః పిత్రా పితామహ్యాపివాసుతః ॥ ” ఇత్యాది వచనస్య వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః । సామృతాపిహి తేనైక్యం గతా మన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ ” ఇతివచనమనుమరణవిషయమ్, “ సామృతాపిహి తేనైక్యం గతా ” ఇతి హేతూక్తేః .

తదాహ —

మూ — అనుమృతౌపత్యా .

వ్యా — అత్ర శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ మృతాయానుగతానాథం సా తేనసహవాసతామ్ । అర్హతిస్వర్గవాసేపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఏతేన “ మృతప్రియా చేత్ ” ఇతిచానుమృతివిషయమ్, ప్రియమనుమృతా మృతప్రియా । ఏవమేవోచ్చావచ వచనానాం వ్యవస్థా స్థాపితా విజ్ఞానేశ్వరేణేత్యలమ్ .

ఏవంవ్యవస్థయా సపిణ్డీకరణేపి మృతాహే పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుశ్శ్రాద్ధం కార్యమిత్యాహ —

మూ — యేనకేనాపి సాపిణ్డ్యే మాసికాబ్దికాదిషు పితామహ్యాదిభిరేవసహ మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదష్టకాసు చేతి నియమాత్ .

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ అత్ర యేనకేనాపి సాపిణ్డ్యేప్యష్టకాదిషు మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథగ్విహితమ్ “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చ గయాయాంచ మృతేఽహని । మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినాసహ ॥ ” ఇతి పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పార్వణశ్రాద్ధమితి వదతా పితృవరణం న కర్తవ్యమితి దర్శితం తద్వరణే అయుగ్మత్వవిరోధాత్ । త్రిపురుషోద్దేశ్యం హి పార్వణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రీనుద్దిశ్య తు యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదుః । ” ఇతి కాష్ణాజినిస్మృతేః । అతః పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుశ్శ్రాద్ధం కర్తవ్యం న పిత్రాదిభిః, “ ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । యది కుర్యాత్సపత్నీకం త

చ్ఛాద్ధమసురాలయమ్ ॥" ఇతిస్మృతేః । "॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేపి తాద్దీనపూజయేద్యదినాశయేత్ । తథాపితుర్మృతాహేతు నపూజ్యాఇతరాఃస్మృతాః ॥" ఇతి పితృవరణే శ్రాద్ధనాశస్మరణాత్పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుఃపార్వణం నపితృవరణమితిసిద్ధమ్ । తథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకా శ్రాద్ధే గయాయాంచ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ జాతుకర్ణిశ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం తథావృద్ధిం మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని । ఏకోద్దిష్టం తథాముక్త్వా స్త్రీణాం నాస్తిపృథక్క్రియా ॥ * ॥ అష్టకాదిష్వత్రిషు వచనాత్పితృవరణమిత్యవిరోధః । కేచిన్మాతుర్మృతాహేపి పిత్రా నేవభోజయన్తి తన్నసాధీయస్తన్నృహ్యాశౌ తథాఽనుక్తేః, "అష్టకాసుచ" ఇతి మనువచన విరోధాత్ । అత్రయేనకేనాపి సాపిణ్డ్యేపితామహ్యాదిభిరేవ మాతుఃపార్వణం కుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ । అతః "నాన్దీముఖేఽష్టకా శ్రాద్ధే" ఇతినియమాత్పిత్రాది వరణమజ్ఞానకృతమేవేత్యలమ్ .

నను విజ్ఞానేశ్వరే "అన్యత్రపతినాసహ" ఇతి పతిసాపిణ్డ్యేతదంశభాగిత్వోక్తైనైవసహ, యథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతిసపిణ్డీకరణేకృతే । పత్నీపతిపితౄణాంతు తస్మాదంశేషుభాగినీ ॥ * ॥ ఇతిపతిసాపిణ్డ్యేవాష్టకాది వ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేషు తదంశభాగిత్వముక్తమ్, అతఃకథం తదభావేతత్సాహిత్యమితిచేత్తత్రాహ —

మూ — అన్యత్రదర్శమాసశ్రాద్ధాదౌ పిత్రాదిభిరేవ సహమాత్రాదయోభుఞ్జతే అర్ఘ్యసంసర్గేణ భర్తృసాహిత్యాత్తేష్వహోచ్చ తదర్థంహి పిత్రర్ఘ్యేమాత్రర్ఘ్యసంసర్గంకుర్వన్తి .

వ్యా — శ్వశ్వాదిసాపిణ్డ్యేపి దర్శమాసశ్రాద్ధాదౌ పృథక్త్వాభావాత్తమేవభర్త్రర్ఘ్యసంసర్గం కుర్వన్తిశిష్టాః । అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ స్వేనభర్త్రాసమం శ్రాద్ధం మాతాభుఙ్క్తేస్వధాశనమ్ । పితామహీస్వధాం స్వేనతత్రైవ ప్రపితామహీ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి ॥ * ॥ ఇతి .

తదాహ —

మూ — తస్మాద్దర్శాదౌమాతుఃపృథక్ శ్రాద్ధాభావః .

వ్యా — ఏవంమన్వాదిభిరష్టకాదిష్వేవ పృథగ్విధానబలాత్తద్వ్యతిరిక్తేషు మహాలయయుగాది మన్వాదిదర్శమాసశ్రాద్ధాదిషు మాతుఃపృథక్త్వాభావఇత్యర్థః “ ॥ శ్లో ॥ యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతంపృథక్పిణ్డే నియోజయేత్ । విధిఘ్నస్తేనభవతి పితృహాచోపజాయతే ॥ ” ఇతిపృథక్త్వేప్రత్యవాయస్మృతేః.

తదాహ —

మూ — యస్సపిణ్డీకృతమితి నిషేధాత్.

తర్హిమాతామహేష్వేవమితిచేత్తత్రాహ —

మూ — వచనాదన్యథా.

వ్యా — యేనప్రకారేణ పిత్రాదిసాపిణ్ట్యంకృతం తస్మాత్ప్రకారాన్తరేణపితామహ్యాదిభిస్సహ శ్రాద్ధవిధానమ్ “ అష్టకాసుచ ” ఇతిమన్వాదివచనాదిత్యర్థః, సర్వత్రవిహితవ్యతిరిక్త విషయత్వాత్ప్రతిషేధస్య.

మూ — మాతామహేన మాతుస్సాపిణ్ట్యేధనహారిత్వేచమాతామహశ్రాద్ధంనిత్యంనాన్యథా కృతేఽభ్యుదయోఽకృతేనప్రత్యవాయః.

వ్యా — అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ మాతామహేనమాతుస్సాపిణ్ట్యే మాతామహశ్రాద్ధంపితుశ్శ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ, పితామహ్యోపత్యావామాతుస్సాపిణ్డ్యేమాతామహశ్రాద్ధమనియతమేవ, కృతేఽభ్యుదయః అకరణేన ప్రత్యవాయఇతినిర్ణయః ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంమాతామహానాంచహ్యావశ్యంధనహారిణా । దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన కర్తవ్యంవిధివత్సదా ॥ ” ఇతిచ ॥*॥ తస్మాత్ “ ॥ శ్లో ॥ పితరోయత్రపూజ్యాంతే తత్రమాతామహాఅపి । అవిశేషేణకర్తవ్యం విశేషాన్నరకంవ్రజేత్ ॥ ” ఇత్యాది మాతామహశ్రాద్ధపరంవచనం తద్విషయమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ దౌహిత్రోహ్యఖిలంరిక్థమపుత్రస్యపితుర్హరేత్ । సఏవదద్యాద్ద్వౌపిణ్డౌపిత్రేమాతామహాయచ ॥ ” ఇతి వచనముభయసమ్బన్ధివిషయమ్.

ఇదమాహ —

మూ — తత్రపుత్రికా పుత్రో మాతృమాతామహ మాతృ పితామహాన్భోజయేదయంచోభయసమ్బన్ధో మాతామహస్య దర్శాదౌ పితుశ్చశ్రాద్ధంకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రమాతృశ్రాద్ధేఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ మాతుఃప్రథమతః పిణ్డం ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః । ద్వితీయంతు పితుస్తస్యాస్తృతీయంతుపితుఃపితుః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽహంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యాం భవానపి । పుత్రార్థీచేదిమాంతస్మిన్సనాపుత్రోభవేదితి ॥ " ఇత్యుక్తోభయసమ్బన్ధఃపితృమాతామహయో రపికుర్యాత్ । కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధే కుర్యాత్సఉభయోరపి ॥ * ॥ సాఽన్ద్వైచ ॥ శ్లో ॥ పార్వణంకురుతేయస్తు కేవలంపితృహేతుతః । మాతామహేనకురుతే పితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ యః - పుత్రికాపుత్రఇత్యర్థః । అతోమహాలయ దర్శమాసశ్రాద్ధాదౌ మాతామహశ్రాద్ధం చోభయసమ్బన్ధేనైవ కార్యమితిసిద్ధమ్ । ఏతదభావేధన గ్రహణపుత్రికాకరణ విరహేచమాతామహశ్రాద్ధాకరణే దౌహిత్రస్య నదోషగన్ధః .

అత్రనియమమాహ —

మూ — పూర్వం మాతామహస్య పశ్చాత్పితుశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్ .

వ్యా — ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ యస్స్యాదుభయసమ్బన్ధఃపుత్రికాయాస్సుతోహ్యసౌ । పూర్వం మాతామహశ్రాద్ధంపశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ .

అత్రసాపిణ్డ్య నియమమాహ —

మూ — పుత్రికాపుత్రోమాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతుఃపిత్రాదీనేవ వృణుయాదన్యస్స్వపిత్రాదీన్ .

వ్యా — " పితౄనేవాశయేత్తత్ర " ఇత్యత్ర పితృశబ్దస్స్వమాతృపితృపరశ్చేతిభావః .

నను కిమర్థం మృతస్య పిణ్డోదకదానశ్రాద్ధాది కరణం మరణానన్తరమేవస్వకర్మార్జిత గతిప్రాప్తేరిత్యత్రాహ —

మూ — అత్రాయంవివేకః — ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోదకదానైర్దాహజనితక్షుత్తృష్ణానివృత్తిఃపిణ్డైరాకారావాప్తిరేకోద్దిష్టేన పిశాచత్వనివృత్తిస్సోదకుమ్భశ్రాద్ధైఃప్రేత లోకావాస జనితక్షుత్తృష్ణాశాన్తి ర్వృషోత్సర్గనవషోడశశ్రాద్ధైఃప్రేతత్వనివృత్తిస్సపిణ్డీ

కరణాత్పితృత్వప్రాప్తిః క్షుత్తృష్ణాజనితాత్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా ప్రేతత్వం వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః పితృత్వప్రాప్తిరతస్తన్నివృత్త్యై తత్ప్రాప్తయే చ యథాకాలమవిలమ్బేన ప్రేతకార్యం కార్యమన్యథా మహాన్దోషః.

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ నవత్రిపక్షషాణ్మాస సాంవత్సరికమాసికైః। శ్రాద్ధైష్షోడశభిః ప్రేతః పిశాచత్వం విముఞ్చతి ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేషు వసతి ర్నృణాం వర్షం ప్రకీర్తితమ్। క్షుత్తృష్ణే ప్రత్యహం తత్ర భవేతాం భృగునన్దన ॥ * ॥ ఇతి। అతః పిణ్డోదకదాన సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని కార్యాణీతి భావః, " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే " " యస్యైతాని న దత్తాని " " చతురోఽర్వపేత్పిణ్డాన్ " ఇత్యాది పూర్వోదాహృతాన్యత్రాప్యనుసన్ధేయాని। ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాఽభిజాయతే। చక్షుశ్శ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ వక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే। నాభిస్తనౌ గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతే ॥ ఊరూ తు పఞ్చమే జ్ఞేయా షష్ఠే చర్మ ప్రజాయతే । సప్తమే తు సిరామాంసం జాయన్తే నాత్ర సంశయః ॥ అష్టమేన తు పిణ్డేన సర్వరోమ్ణాం సముద్భవః। నవమే వీర్యసమ్పత్తిర్దశమే క్షుత్పరిక్షయః ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే। తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ * ॥ ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరశ్చ ॥ వా ॥ పిణ్డసంయోజనం ప్రేతత్వనివృత్త్యా పితృత్వప్రాప్త్యర్థం ప్రేతత్వం చ క్షుత్తృష్ణాజనితాత్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా పితృత్వప్రాప్తిశ్చ వస్వాది దేవతా శ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః ప్రాక్తనైకోద్దిష్టసహితేన సపిణ్డీకరణేన ప్రేతత్వనివృత్త్యా పితృత్వం ప్రాప్నోతి ॥ * ॥ ఏతేఽర్థా ఉదాహృత వచనసిద్ధా అతో నవిలమ్బః కార్య ఇత్యాహ అత ఇతి, అతః - క్షుత్తృష్ణానుభవ పిశాచత్వప్రాప్తేరిత్యర్థః, తన్నివృత్త్యై - ప్రేతత్వనివృత్త్యై, క్షుత్తృష్ణాపిశాచత్వాది నివృత్త్యర్థమిత్యర్థః, తత్ప్రాప్తయే - వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతా సమ్బన్ధాయ, యథాకాలం మాతాపిత్రోః ప్రేతకృత్యమవిలమ్బేన కార్యమ్.

కాలాతిక్రమే నిర్దోషకాల దౌర్లభ్యం తత్కాలే దోషాభావం చ విధి

న్త్యప్రాప్తకాలే క్రియాం కుర్యాత్తదకరణే యావత్సపిణ్డీకరణం తావత్క ర్మానర్హత్వాదిదోషస్స్యాత్తదాహ —

మూ — నాస్యకిఞ్చిత్కర్మణ్యధికారః " ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేత కార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావ త్ప్రేతస్యమోక్షణమ్ ॥ " ఇతిసఙ్గ్రహకారః.

వ్యా — ప్రేతమోక్షణమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, అన్యత్సుస్పష్టమ్.

నవమఃఖణ్డః

ఇతి శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్యసరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధసారప్రశ్న వ్యాఖ్యానే సుధీవిలోచనే తృతీయఃపటలః

ఇదానీమానీయాన్యతగపదార్థాన్ సపిణ్డీకరణేనియమమాహ —

మూ — అథాతస్సపిణ్డీకరణం పిత్రాదేర్మాతా మహాదేశ్చౌపాసనే కుర్యాత్.

వ్యా — ఇదమగ్నిమిన్ధేత్యితిసూత్రభాష్యవాక్యమ్। అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తంవివాహాగ్నౌకుర్వీత ప్రత్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి। శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవా షణ్మాసేమాసికాబ్దికే। సపిణ్డీ కరణం కుర్యాత్పిత్రా రౌపాసనేసుతః ॥ * ॥ మాసికాబ్దికశబ్దావేకాదశ మాససంవత్సరాన్తపరౌ। విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయా ద్దక్షిణాగ్నౌసమాహితః। అనాహితాగ్ని గృహ్యాగ్నావగ్న్యభావేద్విజో ఽప్సువా ॥ * ॥ దక్షిణాగ్నౌహోమ శేషాధానపక్షే " భ్రాతావాభ్రా తృపుత్రోవా " ఇతివచనేన యదాభ్రాతృపుత్రాదిఃకరోతి తదౌపాస నఇతి కేచిద్వదన్తి తచ్చిన్త్యమితివ్యాఖ్యాతం తాత్పర్యదర్శనే.

మూ — యద్యనగ్నిర్జ్యేష్ఠస్సాగ్నిఃకనిష్ఠఃకుర్యాద్యద్యేకఃపుత్రోఽన గ్నిర్బ్రహ్మచారీవాఽనుపనీతోవా శ్రోత్రియాగారాదాహృతేఽగ్నౌ కుర్యాత్తమౌపాసనమాచక్షతే.

వ్యా — అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠఃపుత్రోఽనగ్నిమాన్స్యాత్క నిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్యది। కనిష్ఠఏవకుర్వీత మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥

పైఠీనసిశ్చ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపుత్రఃపితుఃకుర్వీతయో౽గ్నిమాన్ । అనగ్నిస్తుక్రియాంనాన్యామేకోద్దిష్టాదృతేక్వచిత్ ॥ * ॥ అతో౽గ్నిమానేవపుత్రస్సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ । విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోఃకుర్యాదౌపాసనేసుతః । అలాభేలౌకికేహ్యగ్నౌ సర్వంసమ్పాదయేద్బుధః ॥*॥ బోధాయనీయంసూత్రం శ్రోత్రియాగారేతి.

యదిభార్యారజస్వలాతదాకథమిత్యాశఙ్క్యాహ —

మూ — ద్వాదశాహాదౌ యద్యనాలమ్భుకాపత్నీస్యాత్తదానాదృత్యకుర్యాత్.

వ్యా — అనాలమ్భుకా - రజస్వలా, "యస్యవ్రత్యే౽హన్పత్న్యనాలమ్భుకాభవతి" ఇతిశ్రుతేః "॥శ్లో॥ ఋతుమత్స్వపిదారేషు విదేశస్థో౽ప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికంకుర్యాద్ధేమ్నావా౽౽మేననక్వచిత్ ॥" ఇతివచనాత్ప్రత్యాబ్దికేపత్న్యైమధ్యమపిణ్డదానవిధానే౽పితామనాదృత్యశ్రాద్ధంకుర్యాత్కిల కిముత సాపిణ్డ్యంపత్న్యైపిణ్డప్రదానాభావాన్నిషేధాచ్చ । అగ్నివిచ్ఛేదేతు సన్ధానేపత్నీసాపేక్షత్వాత్కాలాన్తరే౽గ్నిం సన్ధాయౌపాసనాగ్నినా సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్న సాంవత్సరికవత్పత్నీప్రతినిధానేనాగ్నిసన్ధానంయుక్తం సావకాశత్వాత్సాపిణ్డ్యస్య । తథాశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతుయత్కామ్యం నకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతిన్యాయస్యతుల్యత్వాదిదముదాహృతమ్.

ఇదమాహ —

మూ — యద్యగ్నిర్విచ్ఛిన్నస్స్యాత్సావకాశత్వాత్కాలాన్తరే౽గ్నిం సన్ధాయసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్.

వ్యా — నను "॥ శ్లో ॥ పిత్రోఃక్షయదినేప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥" ఇతివదత్రాప్యగ్నిసన్ధానమస్త్వితిచేన్న, ప్రత్యాబ్దికస్యనిరవకాశత్వాత్, "॥శ్లో॥ మృతాహంసమతిక్రమ్య చణ్డాలఃకోటిజన్మసు ।" ఇతి మృతాహాతిక్రమేప్రత్యవాయభూయస్త్వస్మృతేశ్చ । నైవమత్రాస్తిప్రత్యుత "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోఃకుర్యాదేకో౽హియస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహఃప్రశస్యతే ॥" "॥ శ్లో ॥ ఏకపుత్రో౽గ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీతద్వా

దశేఽహని । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం తయోరేవ ఇతిస్థితిః ॥ ” “ అనగ్నికస్త్రిపక్షేవృద్ధిప్రాప్తౌసంవత్సరేవాకుర్యాత్ ” ఇతికాత్యాయనోశనోవిజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్ద్వాదశాహ సాపిణ్డ్యస్యైకపుత్రాగ్నిమత్పుత్రవిషయత్వ ప్రతిపాదనాదనగ్నిస్తు త్రిపక్షాదావేవ సాపిణ్డ్యంకుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్నిశ్చితత్వాద్ద్వాదశాహ సాపిణ్డ్యంపాక్షికమేవ । ఇదంచ సత్యగ్నావేకపుత్రస్య, పాగ్నేస్తుదర్శేసన్నిహితే, నాన్యథానచాన్యస్య, “ ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిరధ్వగశ్చైవ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత । ” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణరజస్యన్నశ్రాద్ధనిషేధాత్ । అతస్తమభయవిషయం ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యవిధానమ్, తదభిప్రాయేణోక్తం తామనాదృత్యేతి, అతఃకాలాన్తరేసాపిణ్డ్యం కుర్యాదితినానుపపన్నమ్.

కిఞ్చిదత్రవిశేషమాహ —

మూ — వత్సరాన్తే త్వేవంచేత్పత్న్యాఃప్రతినిధాయాగ్నింసన్ధాయ తత్తత్సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ .

వ్యా — సంవత్సరేసపిణ్డీకరణమితి విహితేవర్షాన్త సాపిణ్డ్యపత్న్యా రజస్వలాత్వే “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసమ్ప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ ” ఇతినారదస్మరణాన్నిరవకాశత్వాచ్చ నదోషగన్ధః.

మూ — ఏవందూరభార్యేచ పార్వణవన్నిరవకాశత్వాత్ .

వ్యా — వత్సరాన్తేసాపిణ్డ్యే యదిభార్యాదూరదేశే స్థితాతదాదూరభార్యేపికర్తరివిచ్ఛిన్నాగ్నౌ విధివదగ్నింసన్ధాయ సాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నిరవకాశత్వాత్తత్రాకరణేపునష్షోడశ కరణప్రసక్తేర్విధిబలాచ్చ । అత్రత్రికాణ్డీ ॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరస్థా పతితావ్యాధితాపివా । అనిచ్ఛఃప్రతికూలావా తస్యాఃప్రతినిధౌ క్రియా ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దూరభార్యశ్చేత్పార్వణే సముపస్థితే । సన్ధాయాగ్నించవిధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వావిసర్జయేత్ ॥ * ॥ .

ప్రయోగమాహ —

మూ — అథసాయంహోమంహుత్వాఽనశ్నన్నశితేభ్యోబ్రాహ్మణేభ్యశ్శ్వోఽముష్య సపిణ్డీకరణం భవితా తత్రభవద్భిః ప్రసాదఃకర

ణీయఇతివిజ్ఞాప్య శ్వోభూతేనిత్యకర్మాన్తే బ్రాహ్మణానాహూయ యథాశక్తిద్రవ్యంసభాయాంనిధాయ ప్రణమ్య మాసికానియథాకాలమనుష్ఠితాన్యనుగృహ్ణన్తు యథాశక్తికరణేన సోదకుమ్భశ్రాద్ధంసర్వంకృతం భవత్వితి ప్రార్థ్య .

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పూర్వేద్యుర్నివేదనమపరేద్యుర్ద్వితీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమస్యోజ్జ్వలార్థః — శ్రాద్ధదినాత్పూర్వేద్యురేవ బ్రాహ్మణేభ్యోనివేదితవ్యం శ్రాద్ధంభవితా తత్రఆహవనీయార్థే ప్రసాదఃకర్తవ్యఇతి, అపరేద్యుః - శ్రాద్ధదినే, ద్వితీయంనివేదనం కార్యమద్యశ్రాద్ధమితి, తృతీయమ్, ఆమన్త్రణమ్ - ఆహ్వానమ్, భోజనకాలే సిద్ధమాగమ్యతామితి । అత్రసర్వత్రాదశ్శబ్దేతత్తద్విభక్తికం శర్మనిర్దేష్టవ్యమ్, విష్ణుశర్మణోవిష్ణుశర్మణే విష్ణుశర్మన్నిత్యాది బ్రూయాత్ । అద్యేతిశబ్దేద్వాదశేఽహని త్రిపక్షఇత్యాదిబ్రూయాత్ । అత్ర సపిణ్డీకరణే ఇతిబ్రూయాత్ । అస్మిన్ఖణ్డేసూత్రార్థసంవాదవచనాని "అథ శ్రాద్ధే నైయ్యామికాన్ శ్లోకానుదాహరిష్యామః" ఇత్యుదాహృతాని ద్రష్టవ్యాని । ప్రాయేణ తత్రోక్తాన్యేవోదాహ్రియన్తే । మాసికానాం తత్తన్మాసిమృతాహేషు విహితత్వేపి వచనబలాదపకృష్యతత్కరణేప్యకాలేకృతస్యాకృతత్వప్రసక్తేస్తదర్థం బ్రాహ్మణానుగ్రహః కర్తవ్యఇత్యర్థః । ఏవం సోదకుమ్భానాం కార్త్స్న్యేనానుష్ఠానాశక్తౌ, "॥ శ్లో ॥ జపచ్ఛిద్రంతపశ్ఛిద్రం యచ్ఛిద్రంయజ్ఞకర్మణి । వచనాద్భూమిదేవానాం సర్వంపూర్ణత్వమశ్నుతే ॥" ఇతి సంవర్తస్మరణాదవశ్యం బ్రాహ్మణానుజ్ఞాకారయితవ్యేత్యర్థః.

మూ — బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతస్సప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యాముష్య సపిణ్డీకరణం కరిష్యన్నద్యద్వాదశేఽహని ఊనమాసికాదీన్యానాబ్దిక పర్యన్తాని పఞ్చదశప్రేతశ్రాద్ధాని తన్త్రేణకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య ఊనమాసికాద్యర్థే పఞ్చదశవిప్రాన్ వృత్వా పాదప్రక్షాలనాదికృత్వా .

వ్యా — ఊనమాసికార్థే ద్వితీయమాసికార్థే త్రైపక్షికశ్రాద్ధార్థఇతి క్రమేణ వృణుయాదిత్యాది శబ్దార్థః । ప్రక్షాలనాదీత్యాది శబ్దేన కృస

రాభ్యఞ్జ తామ్బూలదాన స్నానవాదిసఙ్గ్రహః.

మూ — ఏకోద్దిష్టవదగ్న్యుపసమాధానాది కృత్వా పత్తు హోమవత్పఞ్చదశధాఽవదాయాముష్మై యమాయచస్వాహేతి కృష్ణాయామేకదాహుత్వా.

వ్యా — ఆదిశబ్దేన అర్ఘ్యగ్రహణ ప్రేతావాహనార్ఘ్యదానాది సఙ్గ్రహః । పత్తేతి - యథాపత్తు హోమే చతుర్దశధోన్నీయ సకృదేవ హోమఃక్రియతే తథాపఞ్చదశధాఽవదానాన్యవదాయ సకృదేవజుహుయాదిత్యర్థః । కృష్ణా - దక్షిణాజిహ్వా । అత్ర స్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ మాసికానాంతు సాపిణ్డ్యాత్పూర్వంతు యుగపత్కృతౌ । ప్రత్యేకం పిణ్డదానంస్యాదగ్నౌప్రేతాహుతిస్సకృత్ ॥ * ॥.

మూ — ఆమేనాన్నేనవా మాసికానికృత్వా విప్రాన్విసృజ్య పిణ్డం దత్వాఽఽచమ్య.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ యద్యన్నదాతివిప్రేభ్యశ్శృతం వాయదివాఽశృతమ్। తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవనిర్వపేత్ ॥*॥ ఏవం హోమపిణ్డయోస్సన్నియోగశిష్టత్వాద్ధోమాభావే సఙ్కల్పశ్రాద్ధే పిణ్డదానం నాస్త్యేవ । తథాస్మృత్యర్థసారే॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణం స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానంచ సఙ్కల్పే పఞ్చవర్జయేత్ ॥*॥ అత్రామశ్రాద్ధే హోమాకరణే పిణ్డదానం చిన్త్యమేవ । ప్రాయేణాఽఽమేనైవ షోడశశ్రాద్ధముక్తమ్, “అనుక్తకాలేషు” ఇతిగోబిలస్మరణాత్ । నహిద్వాదశాహాదిరుక్తఃకాలః, “మృతేఽహనితుకర్తవ్యమ్” ఇతిస్మృతేః । తథాపి “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశాపాద్య విదధీతసపిణ్డతామ్” “షోడశానాంద్విరావృత్తింకుర్యాత్” ఇత్యాదివచనాత్తత్పూర్వం తత్కరణమ్ । ఏషామకాలేకృతత్వేనాకృతత్వబుద్ధ్యాహి స్వస్వకాలే పునఃకరణం స్మర్యతే । అతఏవ విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా స్వస్వకాలఏవ మాసికాని కర్తవ్యానీతిప్రథమఃకల్పః, అప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతోద్వాదశాహేదా సపిణ్డీకరణమాపత్కల్పః, “కుర్యాద్దేశోహియస్సుతః” “సాగ్నికస్తు యదాకర్తా” ఇత్యాదివచనైరేకపుత్రాగ్నిమద్భ్యామేవద్వాదశేహన్యవశ్యంకా

ర్యమ్ । యత్తుచతుర్విංశతిమతే ॥ శ్లో ॥ అనుశ్రాద్ధం యదాకుర్యాత్పిణ్డదానం కథంభవేత్ । గృహోదాహృత్యపక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్త్రిభ్యైస్సహ ॥ * ॥ ఇతితత్తు శూద్రవిషయమిత్యన్యే మన్యన్తే, తస్యైవామశ్రాద్ధస్యోత్పత్తిశిష్టత్వాత్ । "శూద్రస్సకుర్యాత్సదైవహి" ఇతి వికల్పఇత్యపరే । "యద్యత్సదాతిపిప్రేభ్యః" ఇతివచనాద్యదాఅనుశ్రాద్ధం ద్విజస్సకుర్యాత్తదా తేనైవామేన చామస్సపిణ్డదానం చేతి యుక్తతరమిత్యలమ్.

మూ — అనుజ్ఞాతఃపవిత్రపాణిరుపవీతీప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రేతస్యాద్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ పవిత్రపాణిరాచాన్తానాసనేషూపవేశయేత్" "అపవిత్రకృతంకర్మవిప్రస్యవిఫలంభవేత్" ఇతియాజ్ఞవల్క్యాదిస్మృతేరవశ్యంపవిత్రపాణిరేవస్యాదిత్యర్థః । ఉపవీత్యానేన "ప్రాణాయామేనమస్కారే" ఇతిపరిభాషోక్తంస్మర్యతే । స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగృజుదర్భైఃపితృక్రియా । పరతోద్విగుణైరేవ దైవంకర్మసదర్భాభిః ॥ * ॥ ఇతి । "శ్లో ॥ పిత్ర్యేహ్యకృసవిత్రాదౌ ద్వాదర్భౌ దేవకర్మణి । ".

ఇదమాహ —

మూ — ఉపవీతీవిప్రపాణావృజుదర్భౌ ప్రదాయాముష్యాద్యసపిణ్డీకరణాఖ్యశ్రాద్ధే విశ్వేదేవార్థేభవతాక్షణఃకర్తవ్య ఇతి ప్రాఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ ద్వౌవిప్రౌనిమన్త్ర్య ప్రాచీనావీతీ ద్విగుణభగ్నందర్భంప్రదాయాముష్యాద్యాత్ర పితుఃపిత్రర్థే పితుఃపితామహార్థేపితుఃప్రపితామహార్థ ఇతిక్రమేణోదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గాన్ ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గాన్వాత్రీన్ విప్రాన్నిమన్త్ర్య ప్రత్యఙ్ముఖమేకంవిప్రంప్రేతార్థేవృతోపవీతీవిష్ణ్వర్థమేకంనిమన్త్రయేత్.

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదేవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్యేహ్యుదగేకైకమేవవా ॥ * ॥ దేవే- విశ్వేదేవే, ద్వౌవిప్రౌ ప్రాఙ్ముఖావుపవేశ్యౌ, పిత్రర్థేత్రయఉదఙ్ముఖాఉపవేశ్యా ఇతివ్యాఖ్యాతమ్ । బోధాయనః ॥ వా ॥ ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖానాసయతి ప్రాఙ్ముఖో

దక్షిణాపవర్గః, అథయద్యుదఙ్ముఖః ప్రాగపవర్గః ప్రాఙ్ముఖోనతుభవేత్ప్రా
ప్యుదానీతీతరే ప్రత్యాహుః ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేవిశేషః ॥ శ్లో ॥
పూర్వం నిమన్త్ర్య దేవేద్వౌ త్రీన్విప్రాన్ పిత్రుకర్మణి । దైవేపిత్ర్యేఽ
థవైకైకం సపిణ్డీకరణంవినా ॥ * ॥ అతశ్చ “ ఏకైకముభయత్రవా ” ఇ
త్యాదివచనం సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్త పార్వణవిషయమత్యన్తాపద్విషయంవా ।
సాయణీయే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేఽవశ్యం విష్ణుమభ్యర్చయేద్ద్విజః । సప్తకం
తు తథాఖ్యాతం వినావిష్ణుం కథంతథా ॥ * ॥ విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్య
స్య సప్తకత్వఖ్యాతిర్భజ్యేతేత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ ఇతివైదేవలః ప్రాహ శాణ్డి
ల్యశ్చమహామునిః । యత్కిఞ్చిత్పార్వణశ్రాద్ధం తత్రసర్వత్రవైద్విజః ॥
పూజయేద్విష్ణుమిత్యేవం శ్రాద్ధంసిధ్యతినాన్యథా । ” ఇతిస్మృతేః । ఏవ
మితి, విష్ణువరణే శ్రాద్ధం సిధ్యతి విష్ణువరణాభావే నసిధ్యతి అతసాపి
ణ్డ్యే విష్ణువరణమవశ్యం కర్తవ్యమ్ .

తదకరణే దోషమాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యన్తం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రాద్యన్తం న
తద్భవేత్ । పిత్రాద్యన్తం తదీహానశ్రాద్ధమాప్నోతినిష్ఫలమ్ ॥ ”
ఇతిమనుః ప్రాహ .

వ్యా — విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్యాది శ్రాద్ధం నిష్ఫలమిత్యస్మిన్న
ర్థే “ యద్వైకిఞ్చమనురవదత్తద్భేషజమ్ ” ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధో మనురా
హేత్యనేన సాపిణ్డ్య సాఫల్యాయావశ్యం విష్ణుర్వరణీయ ఇత్యుక్తంభవతి.

పాత్రాలాభేద్రవ్యాలాభేవా కథమిత్యత్రాహ —

మూ — ఉభయత్రైకైకంవా విప్రం నిమన్త్ర్య .

వ్యా — స్పష్టార్థమిదమ్ । అనేన శాణ్డానుసమయఉక్తః । అతఏవ వై
శ్వదేవానుష్ఠాన కాణ్డముదఙ్ముఖఃకుర్యాత్పైతృకం కాణ్డం దక్షిణాముఖః
కుర్యాదతోవిష్ణుకాణ్డం దేవవత్కుర్యాదితి క్రమః । తథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖస్తుదేవానాం పితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేన
సర్వం దేవపూర్వం విధానతః ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనశ్చ ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్
శ్రుతశీలవృత్తసంపన్నానేకేనవా కాలేన జ్ఞాపితాన్ స్నాపితాన్కృతపాద
శౌచానాచాన్తానుదఙ్ముఖాన్ పూర్వంవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి .

మూ — అనాయసేనశఙ్కునాఖాతేషు గోమయేనోపలిప్తేష్వాయా-
మవిస్తారేషు తదర్ధఖాతేషు తిలైరర్చితేషు సదర్భేషు కుణ్డేష్వాపవీ-
తీచతురశ్రోదక్కుణ్డే సూర్యాభిముఖోఽముష్యేత్యత్ర విశ్వేదే-
వా ఇదం వః పాద్యమితి సాక్షతం దత్వాఽఽజానాఽఽజఙ్ఘఘుఙ్ఘ్రీః ప్ర-
క్షాల్యైవం ప్రాచీనావీతీ త్రికోణమధ్యమేకుణ్డే పితుః పితరిదం తే పా-
ద్యం పితుః పితామహేదం తే పాద్యం పితుః ప్రపితామహేదం తే పాద్యం
పితుః పితృపితామహప్రపితామహా ఇదం వః పాద్యమితి వా సతిలం ద-
త్వా పిత్రాదీంస్తథా ప్రక్షాల్య వృత్తాకారే దక్షిణేకుణ్డే అముకగో-
త్రాముకశర్మన్ ప్రేతేదం తే పాద్యమితి సతిలం పాద్యం దత్వా ప్ర-
క్షాల్య ఉపవీతీ దేవకుణ్డే విష్ణవే పాద్యం దత్వా కుణ్డోదగ్దేశే స్వయ-
మాచమ్యాచమయ్య.

వ్యా — అత్ర శఙ్ఖః ॥ వా ॥ ఔదుమ్బరేణ శఙ్కునా త్రీన్ వర్తాన్ ఖా-
త్వా గోమయేనోపలిప్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య తిలమిశ్రైరమ్బుభిః పచ్ఛౌచం
కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కుణ్డానిఖనేచ్ఛ్రాద్ధే
యేనకేనాపి శఙ్కునా । ఆయసేన ఖనేద్యస్తు నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥
విష్ణుయామలే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధస్యైకం కుణ్డం స్యాద్గజపాదేన లక్షణమ్ ।
సాపిణ్డ్యస్య త్రికుణ్డం స్యాద్వృత్తాకారం తు దక్షిణమ్ ॥ త్రికోణం మధ్యమం కు-
ణ్డముత్తరం చతురశ్రకమ్ ॥ ఆయామస్తస్య విస్తారస్తదర్ధం ఖననం భవేత్ ॥
న్యూనాతిరిక్తం యః కుర్యాత్స భవేత్పితృఘాతుకః । సదర్భే గోమయాలి-
ప్తే తిలాక్షతసమర్చితే । పాదావనేజనం కుర్యాద్బ్రాహ్మణానాం తు భక్తి-
తః ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ పాదావాజానువాఽఽజఙ్ఘమపివాచరణ-
ద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌ సమ్యక్క్షాలయేత్ప్రథమం బుధః ॥ * ॥ ఇ-
దమాచమనప్రకరణోక్తమత్రాపి సమానమ్.

మూ — వృతక్రమేణ కృసరాదీన్ దత్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నా-
త్వా ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రోత్తరీయో విష్ణుం పృథివదాతాఖ్య పిత్రర్థాదన్నా-
దన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్ కృత్వా ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రోత్తరీయాన్
వృతానాహూయ స్వాగతవచనైరభిష్టూయాసనేషూపవేశ్య.

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణే సమభ్యర్చ్య స్వాగతే-

నాగతాంస్తథా । పవిత్రపాణిరాచాన్తా నాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ తాంశ్ఛ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఞ్జనస్నానైరర్ఘ్యోపఘాతం సంపూజ్య స్వయమాప్లుత్యాయుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాళిత పాదపాణీనప ఆచమయ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయేదుదఙ్ముఖాన్వా ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ స్వాద్వైరప్యన్నపానాద్యైః పాదోదకవిమిశ్రితైః । భుక్తైర్భగవతా పూర్వం తోషయేత్పితృతృప్తయే ॥” “ ॥ శ్లో ॥ యశ్శ్రాద్ధకాలే హరిభుక్తశేషం దదాతి భక్త్యా పితృదేవతానామ్ । ” ఇతి శాణ్డిల్య నారదాదిభిః పితృభ్యో విష్ణునివేదిత దానస్మరణాత్పూర్వం తదపూజనే తద్దానాయోగాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నాప్యపచే ద్యాహ్ణే పూర్వం విష్ణునివేదనమ్ । వైశ్వదేవం తతశ్శిష్టాద్వ్యాసస్య వచనం యథా ॥ ” ఇతి వ్యాసేన విష్ణునివేదన శిష్టాన్నేన వైశ్వదేవాది విధానాచ్చ తదారాధనం ప్రథమం కర్తవ్యమిత్యర్థః । “ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా ” “ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రః పరమేశితారం నారాయణం పూజయతిస్మ భక్త్యా ” ఇత్యాదిశ్రుత్యైవోర్ధ్వపుణ్డ్రస్యైవ ధ్యానపూజాకర్మాఙ్గత్వవిధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్వోభూతే నిత్యకర్మాణి నద్యాదౌ విమలే జలే । కృత్వా శ్వేతమృదా శుభ్రాణ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రాణి ధారయేత్ ॥ ” ఇతి స్మృత్యర్థసారవచనేన విశేషేణ శ్రాద్ధకర్తురూర్ధ్వపుణ్డ్రవిధానాత్ , తద్వినాకృతస్య , “ ॥ శ్లో ॥ భస్మీభవతి తత్సర్వమూర్ధ్వపుణ్డ్రం వినాకృతమ్ । ” ఇతి చన్ద్రికావచనేన నైష్ఫల్యోక్తేః , “ వైశ్యస్య వర్తులాకారమ్ ” ఇతి వైశ్యస్యైవ తిలకాకార పుణ్డ్రవిధానేన తిలకనిషేధస్య వైశ్యవిషయత్వావగమాత్తత్పూర్వేణ సఙ్గ్రహవచనేన , “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ” ఇతి వైశ్యస్యాపి శ్రాద్ధే పుణ్డ్రాన్తరవిధానాచ్చ శ్రాద్ధేఽవశ్యమూర్ధ్వపుణ్డ్రం విప్రైర్ధార్యమితి సిద్ధమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఖణ్డవస్త్రావృతస్యైవ వస్త్రార్ధాలమ్బినస్తథా । ఉత్తరీయవ్యతీతస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః ॥ ” “ సోత్తరీయస్సదా భవేత్ ” “ నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ” “ ॥ శ్లో ॥ ఏకవస్త్రో న భుఞ్జీత న కుర్యాద్దేవతార్చనమ్ । న కుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమం జపం తథా ॥ ”

ఇతిపరాశరస్మృతిచన్ద్రికాది వచనమత్ర ద్రష్టవ్యమ్ ।

మూ — ద్విరాచమ్య దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణః ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతీ యత్ర క్వచేత విధినాఽగ్నిముపసమాధాయ సవ్యపాణేరఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం దక్షిణతో భువం స్పృష్ట్వా "యే పార్థివాసః పితరో యే అన్తరిక్షే యే దివి యే వామృతా బభూవుస్తేఽస్మిన్ యజ్ఞే సముపయంతామ్" ఇతి జపిత్వా.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ శుచౌ సమే దేశేఽగ్న్యాయతనదేశం శకలేన త్రిః ప్రాచీనముల్లిఖ్య త్రిరుదీచీనమథాద్భిరభ్యుక్ష్య శకలం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్యాగ్నిముపసమాధాయ సవ్యస్య పాణేరఙ్గుష్ఠేనోపకనిష్ఠికయా చాఙ్గుల్యా చాలభ్య పృథివీం జపేత్ "యే పార్థివాసః" ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । దక్షిణతో భువం స్పృష్ట్వేతి విజ్ఞానేశ్వరే.

మూ — దక్షిణాప్రాగగ్రైరుత్తరత ఉత్తరైర్దక్షిణతోఽధరైర్దర్భైః ప్రాగారభ్య ప్రసవ్యమగ్నిం పరిస్తీర్యోత్తరేణాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్ దక్షిణతస్తూపవీతీ పశ్చాదుదగగ్రాన్ ప్రాచీనావీతీ మధ్యే పురస్తాచ్చ దక్షిణాగ్రానేవం చతుర్ధా దర్భాన్ సంస్తీర్య ప్రాగగ్రేషు దర్భేషు దర్వ్యాదీన్యేకైకశః ప్రయుజ్యోపవీత్యుదగగ్రేషు దేవార్ఘ్యపాత్రం చ ప్రయుజ్య ప్రాచీనావీతీ మధ్యమేషు పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రాణి త్రీణ్యేకం వా పవిత్రాణి హవిః పాత్రద్వయం తిలాన్ సికతా మధు చైకైకశః ప్రయుజ్య పురస్తాదాస్తీర్ణేషు ప్రేతార్ఘ్యపాత్రముపవీత్యుదగగ్రేషు దర్భేషు విష్ణ్వర్ఘ్యపాత్రం చ ప్రయుజ్య ప్రాచీనావీత్యుదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం ప్రాగగ్రోత్తానపాణ్యంగుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాం ప్రోక్షణీరుత్పూయోత్తానాని పాత్రాణ్యుభయతః ప్రోక్ష్య ప్రణీతాః ప్రణీయ.

వ్యా — అత్ర దర్వ్యాదీనాం దేవతాపాత్రత్వేపి "ఏకైకశః పితృసంయుక్తాని" ఇతి సూత్రే పిత్ర్యైకకర్మార్థాని దర్వ్యాదీని స్వధాపాత్రాదీని చ ఏకమేవ ప్రయునక్తీతి చ వ్యాఖ్యానాన్న ద్వన్ద్వప్రయోగః । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ ఉత్తరేణాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేష్వేకైకశో న్యంచి పాత్రాణి సాదయతి దేవసంయుక్తాని దక్షిణేనాగ్నిం దర్భాన్ సం

స్తీర్యతేష్వేకైకశోన్యంచిపాత్రాణిసాదయతి ॥ * ॥ ఇతి । దైవాని - "దర్భాజ్యపాత్రేణ" ఇతికపర్దినోక్తాని "పురస్తాత్ప్రస్తీర్ణేషు దర్భేషు ప్రేతార్ఘ్యపాత్రం సాదయేత్" ఇతివిధిః । "కస్మింశ్చిత్పాత్రే హవిష్యఞ్చహవిష్యంచ సాదయేత్" ఇతిభాష్యమ్ । బోధాయనః ॥ వా ॥ చత్వారిపాత్రాణి తిలమిశ్ర గన్ధోదకేన పూరయిత్వైకం ప్రేతస్య త్రీణి పిత్రాణామేకంవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేవిశేషః ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే యద్యేకో బ్రాహ్మణో భవేత్ । పాత్రాణిసాదయేత్త్రీణిన తు బ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనీయే ॥ వా ॥ త్రీణిపిత్రాణామేకంవా ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమ్ । కాత్యాయనీయే ॥ వా ॥ విశ్వేషాం దేవానామేకమర్ఘ్యపాత్రం పిత్రాణాం త్రీణి ॥ * ॥ ఇతి । కిఞ్చవిజ్ఞానేశ్వరాదౌ " ॥ శ్లో ॥ ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాసఇత్యృచా । యవైరన్వవకీర్యాథ భాజనే సపవిత్రకే ॥ శన్నోదేవ్యా అపఃక్షిప్త్వా యవోసీతి యవాన్క్షిపేత్ । " ఇతివిశ్వేదేవావాహనాది విధానాదత్రోక్తమ్, తేషాం దేవత్వాదుత్తరాగ్రాదర్భాః .

మూ — బ్రాహ్మణాసనాది దర్వీసంస్కారాన్తంకృత్వా.

వ్యా — బోధాయనః ॥ వా ॥ దర్భేషు దక్షిణతో బ్రాహ్మణముపవేశయత్యుత్తరత ఉదపాత్రం తిరఃపవిత్రమాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరూప్యోదీచోఙ్గారాన్నిరూహ్య వ్యస్తాన్కృత్వా తేష్వధిశ్రిత్య ఖద్యోతనేనాభిద్యోత్య ద్వే దర్భాగ్రే ప్రచ్ఛిద్య ప్రక్షాల్య ప్రత్యస్య త్రిఃపర్యగ్నికృత్వా వస్మాత్కుర్వన్నుదగుద్వాస్య ప్రత్యూహ్యాఙ్గారానఙ్గైనముదీచీనాగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పునరాహారం త్రిరుత్పూయ విస్రస్య పవిత్రే అద్భిస్సంస్పృశ్యాగ్నావనుప్రహృత్య దర్వీం నిక్షిప్య సమ్మృజ్య పునర్నిష్టప్య నిదధాతి దర్భానద్భిస్సంస్పృశ్యాగ్నావనుప్రహరతి ॥ * ॥ ఇత్యేవమన్తం కృత్వేత్యర్థః .

మూ — తైజసేషు పాత్రేష్వేకద్రవ్యేషు పర్ణపుటేషు మృణ్మయేషువా పవిత్రాన్తర్హితేష్వపఃపిత్రే దేవార్ఘ్యపాత్రే "శన్నోదేవీః" ఇత్యర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృత్య "యవోసి ధాన్యరాజోసి వారుణో మధుసంయుతః, నిర్ణోదస్సర్వపాపానాం పవిత్రమృషి

ఖిస్మృతమ్" ఇతీయవానారోప్యాన్యత్సర్వమేకోద్దిష్టవత్కుర్యా త్ప్రాచీనావీతీ పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు "ఆమఃఆగచ్ఛన్తు' పితుః పితరో దేవయానాన్సముద్రాన్ సలిలాన్ సవర్ణానస్మిన్ యజ్ఞే సర్వా న్కామాన్లభన్తే క్షీయమాణముపమహ్యాశామినాం పితుఃపితృభ్యో వో గృహ్ణామి" ఇత్యర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృత్య "తిలో సిసోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తస్స్వధ ప హి పితుఃపితౄనిమాల్లోకాన్ప్రీణయాహినస్స్వధానమః" ఇతితి లాన్నిక్షిప్యాన్యత్సర్వం పూర్వవత్కుర్యాదేవం క్రమాత్పితామ హాద్యర్ఘ్యగ్రహణమన్త్రార్ఘ్యగ్రహణే తిలావాపే పితృశబ్దేఽర్ఘ్య మన్త్రవత్పితుఃపితామహ ప్రపితామహశబ్దంబ్రూయాత్.

వ్యా — అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ తైజసాశ్మమయేషు మృణ్మయే షు వా త్రిషుపాత్రేష్వేకద్రవ్యేషు దర్భాన్తర్హితేష్వాపః ప్రదాయ "శన్నోదేవీరభిష్టయే" ఇత్యనుమన్త్ర్య తాసు "తిలోఽసిసోమదేవత్యః" ఇతి తిలాన్ క్షిపతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకద్రవ్యేష్వితి భిన్నజాతీయద్రవ్యార్ఘ్య పాత్రనిషేధః । యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణం రాజతంచైవ కాం స్యంవా తామ్రమేవవా । పితౄణాం తర్పణేపాత్రం మృణ్మయంతు పరి త్యజేత్ ॥ * ॥ అతో మృణ్మయస్యవికల్పః, పాత్రాలాభవిషయో వా వి ధిః । బోధాయనః ॥ వా ॥ పవిత్రంకృత్వా తిలోదకపాత్రేనిధాయాప ఆనయన్నాహ "అమఆగచ్ఛంతు" ఇత్యాద్యేకోద్దిష్టవత్ ॥ * ॥ ఇతి । "మధువాతాఋతాయతే" ఇత్యాదిభిర్మధుప్రశ్నాది గన్ధాద్యర్చనా న్తం కార్యమిత్యర్థః । అర్ఘ్యమన్త్రవదితి, యథాఽర్ఘ్యగ్రహణే పితుఃపితా మహా దేవయానాన్ పితుఃప్రపితామహా దేవయానానితిబ్రూయాత్తథాతి లోఽసీతి తిలావాపేచ పితుఃపితామహాన్ పితుఃప్రపితామహానిమాన్లోకా నితిబ్రూయాదిత్యర్థః । ఏకార్ఘ్యపాత్రపక్షేతునైవమ్, పితృశబ్దస్యైవపితుః పితృపితామహ ప్రపితామహవాచిత్వాదేకశేషత్వాత్ । తథోత్తరత్రస్పష్ట త్వాచ్చ । అతో బ్రాహ్మణత్రయపక్షేప్యేకబ్రాహ్మణపక్షేప్యేకస్మిన్పా త్రేఅర్ఘ్యగ్రహణే "ఆముఆగచ్ఛన్తుపితుఃపితరః" ఇత్యేవంబ్రూయాత్ । తథాపితుఃపితృభ్యోవో గృహ్ణామీత్యేకదైవార్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్ । పితుఃపి తౄనిమాల్లోకానితి సకృదేవతిలాన్ ప్రక్షిపేత్.

మూ — ప్రేతార్ఘ్యగ్రహణమేకోద్దిష్టవన్నాత్ర స్వధానమశ్శబ్దౌ వర్జయేత్సాపిణ్డ్యే ప్రేతార్ఘ్యగ్రహణే బోధాయనాశ్వలాయనాభ్యాం తథామన్త్రామ్నానాత్ .

వ్యా — బోధాయనః ॥ వా ॥ తిలానావపతి "తిలోఽసి సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తస్స్వధయాహి ప్రేతమిమాల్లోకాన్ప్రీణయాహి నస్స్వధానమః" ఇతి స్వధాశబ్దో నమస్కారో నమస్కారాభిధేయ శ్చాస్య ధ్యానయనప్రభృతి సమానమా ప్రేతావాహనాత్ ॥*॥ ఇతి। యత్రైకోద్దిష్టే "మధువాతాః" ఇత్యనుధ్యానయనాదిదర్భాదిభిః ప్రచ్ఛాదనమ్ "యత్రాస్యగతం మనః, యత్రాస్యాగతం మనః, ఉదీరతామవర ఉత్పరః, ఉదీర్తాసువరోఽత్పరా, ఆయాహి ప్రేత సోమ్య, ఆయాహి ప్రేతే సోమ్యే" ఇతి మన్త్రోహః, తథా సపిణ్డీకరణే చ ప్రేతార్ఘ్యాదిషు మన్త్రోహస్సమాన ఇత్యర్థః.

మూ — ఏకపాత్రే తు పితుః పితృభ్యో వా గృహ్ణామీత్యేక దైవార్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్పితుః పితౄనిమానిత్యేవ బ్రూయాదుపవీతీ దేవవద్విష్ణ్వర్ఘ్యగ్రహణమ్.

వ్యా — వ్యాఖ్యాతమిదమ్। దేవవద్విష్ణ్వర్ఘ్యగ్రహణమ్ - విశ్వేదేవార్ఘ్యగ్రహణే యథా శన్నోదేవీరిత్యాదినా అర్ఘ్యగ్రహణం తద్వదిత్యర్థః। యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ యవైరన్వవకీర్య ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ యాదివ్యాఇతి మన్త్రేణ హస్తేష్వర్ఘ్యం వినిక్షిపేత్ ॥*॥ తతో విశ్వేదేవార్థబ్రాహ్మణసమీప భూమిం ప్రదక్షిణేన యవైరన్వవకీర్యానన్తరం తైజసాది భాజనే కుశయుక్తాన్తరితే "శన్నోదేవీరభిష్టయే" ఇత్యనయర్చాఽపః "యవోఽసి ధాన్యరాజోఽసి" ఇతి మన్త్రేణ యవాన్ తతో గన్ధపుష్పాదిచ క్షిపేదితి వ్యాఖ్యాతమ్ .

మూ — అర్ఘ్యపాత్రాణి వివృతాని నకుర్యాన్నపునఃపూరయేత్తత్రోత్సన్నసన్నే ప్రణీతావన్మన్త్రవత్పునరర్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్తతో నోద్ధరేద్దర్వ్యాఽఽదాయార్ఘ్యం దద్యాత్ .

వ్యా — ప్రయోగానుపయుక్తత్వేప్యవశ్యజ్ఞాతవ్యత్వాత్ప్రసఙ్గాదిదముక్తమ్। అత్ర శౌనకః ॥ శ్లో ॥ యదాతుహ్యర్ఘ్యధృతంపాత్రం వివృతంవా

యదాభవేత్ । అభాజ్యంతద్భవేచ్ఛాత్రిష్ఠం క్రుద్ధైఃపితృగణైర్గతైః । హోద్ధరేత్పాత్రిథసుంపాత్రం పితౄణామర్ఘ్యపాదితమ్ । అపవృత్తాస్తత్రతిష్ఠన్తి పితరశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ఆపోశనంకరేకృత్వా పాత్రేకృత్వా తిలోదకమ్ । పూరణంతుపునఃకృత్వా సురాపానసమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రణీతాఏవదిశి, యదిప్రణీతాస్సన్నేయురుదస్యేయుర్వా "ఆపోహిష్ఠామయోభువః" ఇతితిసృభిఃపునర్గృహీత్వా "తతంమఆపః" ఇత్యాజ్యాహుతింజుహుయాదితివత్తత్రైవ న్యాయేనాత్రాపి పునర్మన్త్రవదర్ఘ్యం గృహ్ణీయాన్నత్వేకదేశసన్నిధిరిత్యర్థః.

మూ — ప్రాచీనావీతీ తతోభుక్తిస్థానేషు "అపహతాఅసురారక్షాంసిపిశాచాయేక్షియన్తిపృథివీమను । అన్యత్రేతోగచ్ఛన్తు యత్రైషాంగతంమనః" ఇతితిలాన్ సికతాశ్చప్రకీర్య, ప్రేతస్థానే "యత్రాస్యగతంమనః" "యత్రాస్యగతంమనః" ఇతిస్త్రియాః, ఉదీరతామవరఉత్పరాసఉన్మధ్యమాః పితరస్సోమ్యాసః అసుంయఈయురవృకాఋతజ్ఞాస్తేనోఽవన్తుపితరోహవేషు" ఇత్యద్భిరవోక్ష్య ప్రేతస్థానమేకోద్దిష్టవదవోక్ష్య.

వ్యా — వ్యాఖ్యాతమిదమ్ । నను "అపేతవీత" ఇతిభుక్తిస్థానసమ్మార్జనం కిమితిత్వయానోక్తమ్, మైవమ్, బౌధాయనీయాదిషు క్వచిదపివా తదనుక్తేః । శ్మశానాయతనసమ్మార్జనపరోహి సమన్త్రోవినియుజ్యతే "శ్మశానాయతనం సమ్మార్ష్ట్యపేతవీత" ఇతి, అతస్తత్కథనం మాధ్యవిజృమ్భితమేవ, కించ, తస్యపిశాచాద్యుత్సారణార్థత్వాత్ "అపహతాఅసురాః" ఇత్యనేనైవ తదుత్సారణసిద్ధౌకిమనేనేత్యలమ్.

మూ — ఉపవీత్యనుజ్ఞాతః ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ "విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవంమె యేఅన్తరిక్షేయఉపద్యవిష్ఠ యేఅగ్నిజిహ్వా ఉతవాయజత్రాఆసద్యాస్మిన్ బర్హిషిమాదయధ్వమ్" "ఆగచ్ఛన్తు మహాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః, యేహ్యత్రవిహితాశ్శ్రాద్ధే సావధానాభవన్తుతే" క్రతుదక్షాఖ్యాన్ విశ్వాన్దేవానావాహయామీత్యావాహ్య యవోదకముత్సృజ్య ప్రాచీనావీత్యనుజ్ఞప్తో దక్షిణాముఖస్తిష్ఠన్ "ఆయాతపితరస్సోమ్యాగమ్భీరైఃపథిభిఃపూర్వ్యైః

ప్రజామస్మభ్యం దదతోరయించ దీర్ఘాయుత్వంచ శతశారదంచ"
పితౄఃపిత్రాన్నావాహయామీత్యావాహ్య తిలోదకముత్సృజ్యాను
జ్ఞాతః "ఆయాహిప్రేత" ఇత్యేకోద్దిష్టవత్ప్రేతమావాహ్యో
పవీతీ "సహస్రశీర్షా" ఇత్యృచావిష్ణుమావాహ్య.

వ్యా — అనుజ్ఞాతఇతి - విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ విశ్వాన్దేవానావా
హయిష్య ఇతి బ్రాహ్మణాన్ పృష్ట్వా ఆవాహయేతి తైరనుజ్ఞాతో "విశ్వేదే
వాసఆగత" ఇత్యనయర్చా "ఆగచ్ఛంతుమహాభాగా విశ్వేదేవామహా
బలాః" ఇతిస్మార్తేనమన్త్రేణ తానావాహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవా
సఇతియాజ్ఞవల్క్యాదిభిరావాహనోక్తావపిబోధాయనేన "విశ్వేదేవాశ్శృ
ణుత" "ఆగచ్ఛన్తు" ఇతిమన్త్రద్వయస్య విశ్వేదేవావాహనేవిహితత్వా
త్తదేవాత్రోక్తమ్ । క్రత్వితి - "॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యేతుక్రతుర్దక్షః కామ్యశ్రాద్ధే
ధురూరుదీ ।" ఇతిస్మృతేః । అనుజ్ఞప్తఇతి - "పితౄనావాహయిష్యఇతిబ్రా
హ్మణాన్పృష్ట్వా ఆవాహయేతితైరనుజ్ఞాతఃపితౄనావాహయేత్" ఇతివి
జ్ఞానేశ్వరః । ఏవంప్రేతావాహనేచ । ఏతద్విశ్వేదేవానుష్ఠానకాణ్డముదఙ్ము
ఖః ప్రాఙ్ముఖోవాకుర్యాత్పిత్ర్యంసర్వందక్షిణాముఖః । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥
దైవంకర్మాఖిలంకుర్యాత్ప్రాఙ్ముఖోవాప్యుదఙ్ముఖః । పిత్ర్యంకర్మాఖిలం
కుర్యాత్సతతం దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ ఉదఙ్ముఖస్తు దేవా
నాంపితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేసర్వమ్ ।" ఇతివిజ్ఞా
నేశ్వరః । ఏకోద్దిష్టవదితి - "దదద్రయిందదతీరయించ" ఇతి యథార్థమూ
హేదిత్యర్థః । సాపిణ్డ్యేఽవశ్యం విష్ణువరణవిధానాత్తదవరణే సప్తకత్వాభా
వాత్, విష్ణోకవ్యంరక్షస్వేతి ప్రార్థనాయాచర్వచత్వాచ్ఛార్థనిష్ఫల
త్వప్రసక్తాచ్చ విష్ణ్వావాహనంవరణంచకర్తవ్యమ్ "ఆద్యయావాహయే
ద్దేవమృచాతుపురుషోత్తమమ్" ఇతిశౌనకస్మరణాత్ । "సహస్రశీర్షా" ఇత్యృ
చావిష్ణుమావాహయేదిత్యర్థః.

మూ — పూర్వవత్త్రిమాద్యప్రపాదౌ ప్రక్షాల్యాచమ్యాచాన్తా
నాసనేషూదకదానపూర్వకం ద్విగుణభుగ్నాన్ దర్భాన్ వామ
తోవిష్టరార్థందత్వానివేశ్యాపఃప్రదాయ పూర్వవన్నిమన్త్ర్యోపవీతీ
హస్తేశుద్ధోదకం పవిత్రంచప్రదాయ "యాదివ్యాఆపఃపయసాసం

బభూవుర్యా అన్తరిక్ష ఉత పార్థివీర్యాః । హిరణ్యవర్ణా యజ్ఞియా
స్తాన ఆపశ్శంస్యోనా భవన్తు" విశ్వే దేవా ఇదం వో అర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం
దత్వాఽస్త్వర్ఘ్యమిత్యుక్తే పునశ్శుద్ధోదకం దత్వా పవిత్రమాదాయ
తేన దర్భాదిభిశ్చార్ఘ్యపాత్రం ప్రచ్ఛాద్య ప్రాచీనావీత్యేవం పి
తుః పిత్రాదిభ్యోఽర్ఘ్యం దద్యాత్పితుః పిత్రేఽముష్మై పితుః పితామ
హాయాముష్మై పితుః ప్రపితామహాయాముష్మై పితుః పితృపితామహ
ప్రపితామహేభ్య ఇతి వార్ఘ్యం దద్యాత్, "అముష్మై స్వధా నమస్స్వా
హేతి తిలోదకం దద్యాత్" ఇతి పైఠీనసిః, "అముష్మై స్వధా నమః"
ఇతి బోధాయనః, "యా దివ్యా ఇతి మన్త్రేణ హస్తేష్వర్ఘ్యం వినిక్షి
పేత్" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః "సంసృష్టాస్తా అపస్సకృత్సకృత్స్వధా
ర్ఘ్యా అభిమన్త్రయేత" ఇత్యాశ్వలాయనః, విప్రహస్తగళితాస్తా
అపః కస్మింశ్చిత్పాత్రే గృహీత్వా దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు "పితృ
భ్యః స్థానమసి" ఇతి తత్పాత్రమధోముఖం నిక్షిపేత్, "సంస్రవతా
భిరద్భిః పుత్రకామో ముఖం పరిమృజేత్" ఇత్యాశ్వలాయనః, అ
ముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతేదం తేఽర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దత్వోప
వీతీ శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణో ఇదం తేఽర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దద్యా
దన్యత్సర్వం సమానమ్.

వ్యా — పూర్వవదితి - ప్రథమం విశ్వే దేవా ఉపచరణీయా అనన్తరం
పితరస్తతః ప్రేతస్తతో విష్ణురితి క్రమేణేత్యర్థః । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా॥
కృతపచ్ఛౌచానాచాన్తాను దఙ్ముఖాన్ పూర్వం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః పూ
ర్వవదుపవేశ్యాపః ప్రదాయ ద్విగుణభుగ్నదర్భాసనం ప్రదాయాపః ప్రదా
య ॥ * ॥ ఇతి । విప్రహస్తేత్యాదివిజ్ఞానేశ్వరగ్రన్థః । అన్యదితి - హస్తేశు
ద్ధోదకదానాదీత్యర్థః । సర్వత్రాముష్మై పదే గోత్రశర్మనిర్దేశః కార్యః, వ
త్సగోత్రాయ విష్ణుశర్మణ ఇతి । పితుః పితృ పితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇ
త్యేకబ్రాహ్మణపక్షే అర్ఘ్యదానే మతభేదస్స్పష్టః । అముష్మై స్వధా నమ ఇ
త్యేవాస్మాకమర్ఘ్యదానం బోధాయనమతత్వాత్ । శేషం వ్యాఖ్యాతమ్.

మూ — అథ క్రమాద్బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషేణ ప్రేతాయ చ గన్ధపు

ష్వాణివస్త్రాభూషణగోహిరణ్యాది దక్షిణాందత్వా పూర్వవదము ష్మైస్వధానమఇతి తేభ్యఃక్రమాత్స్వధాందద్యాత్ । అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణానాహూయ సదర్భోపక్లప్తేష్వాసనేషూపవేశ్య తేషాం సపవిత్రేషు పాణిషు తిలోదకం దదాతి తథా అలఙ్కృత్య దదాతి తథాభుక్తవత్సు దదాతి ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాన్నపాత్రాభిమర్శనాన్తేఽర్ఘ్యదానం విధ్యభావాత్ప్రాచీనావీతీ పరిధ్యాధానాది కుర్యాదయంక్రమోబోధాయనీయః లోకే క్రమాన్తరంతు చిన్త్యం వచనాభావాత్ .

వ్యా — అత్ర దర్వీసంస్కారాన్తే అర్ఘ్యగ్రహణంభుక్తిదేశసంస్కారః ఆవాహనం పాదప్రక్షాలనం దర్భాసనోపవేశనం వరణం అర్ఘ్యదానంగన్ధాదిదక్షిణాదానం పునరర్ఘ్యదానం తతఃపరిధ్యాధానాదీతిక్రమోఽయమేవ బోధాయనోక్తః , అతోఽయమేవ క్రమశ్శాస్త్రప్రసిద్ధః । ఆపస్తంబానుక్తైరాపస్తమ్బిభిర్బోధాయనక్రమ ఏవానుష్ఠేయః , “ బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ । ” ఇతి కాత్యాయనస్మృతేః । అత్ర బోధాయనీయే సపిణ్డీకరణఖణ్డే ॥ వా ॥ అథదేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యాపరిధ్యాధానాత్కృత్వా పూర్వవత్తిలోదకం సంయుజ్య పితౄణామావాహనప్రభృతి తిలోదకదానాన్తం కృత్వాఽభ్యనుజ్ఞాతః పరిధానప్రభృత్యాన్నాభిమర్శనాత్కృత్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ప్రభృతి శబ్దేన పాదప్రక్షాలననిమన్త్రణార్ఘ్యదానగన్ధపుష్పదానదక్షిణాదానానిగృహ్యన్తే । ఏవం దర్వీసంస్కారానన్తరమేవార్ఘ్యగ్రహణాదిస్వధాదానాన్తముక్త్వాఽనన్తరమేవపరిధ్యాధానాదికముక్తమ్ । ఖణ్డాన్తరే చాయమేవక్రమస్స్పష్టముపదిష్టః ॥ వా ॥ అథాపర ఆపరిధానాత్కృత్వా సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం కాంస్యం మృణ్మయంవా పాత్రం దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సాదయిత్వా పవిత్రంకృత్వా తూష్ణీం సంస్కృతాభిరద్భిరుత్తానానిపాత్రాణికృత్వా ప్రోక్ష్య తస్మింస్తిలఞ్చపవిత్రమపఆనయన్నాహ “ ఆమఆగచ్ఛన్తుపితుఙ్పితరః” ఇతి ఉద్ధృత్య పవిత్రం తిలానావపతి “ తిలోసి ” ఇతి మధ్వానయతి “ మధువాతాఋతాయతే ” ఇతితిసృభిరనుచ్ఛన్దసం అథైనత్సరాఘ్వాభిరఙ్గులీభిస్సముద్రాయుత్యాఽభిమృశతి “ సోమస్యత్విషిరసి ” ఇతి తస్మింస్సంవిదాప

తితంస్యాత్తదఙ్గుష్ఠేనానామికయాచోపసఙ్గృహ్య ప్రాఙ్గదిశం నిరస్యతి "అవేష్టాదన్దశూకా నిరస్తం నముచేశ్శిరః" ఇతి అథాప ఉపస్పృశ్య పునరేనా భిమృశతి "శన్నోదేవీః" ఇతి అథైనం గన్ధపుష్పధూపదీపైరభ్యర్చ్య దక్షిణాగ్రైర్దర్భైః ప్రచ్ఛాద్య భోజనస్థానేష్వాసనేషు చ తిలాన్ సికతాశ్చ సంప్రకిరతి "అపహతా" ఇతి అథైనదద్భిరవోక్షతి "ఉదీరతామవరః" ఇతి అథపితౄనావాహయతి "ఆయాతపితరః" ఇతి అథ బ్రాహ్మణానాహూయ పాదౌ ప్రక్షాల్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూపవేశ్య నిమన్త్రియతే తేషాం సపవిత్రేషు పాణిషు తిలోదకం దదాతి తథాఽలఙ్కృత్య దదాతి తథా భుక్తవత్సు చ దదాతి నోచ్ఛిష్టం పరిసమూహత్యత్ర పిణ్డాన్ దదాతి ॥ * ॥ ఇతి । తథా మాసిశ్రాద్ధే ప్రకృతిభూతే అష్టకాశ్రాద్ధే చ ఖణ్డాన్తరే ప్యుక్తాన్యర్ఘ్యగ్రహణభుక్తిదేశసంస్కారావాహనాని సిద్ధవత్కృత్యోక్తమ్ ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాలితపాణిపాదానపఆచమ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయ త్యుదఙ్ముఖాన్వా యది ప్రాఙ్ముఖాన్ దక్షిణాపవర్గాఽథయద్యుదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గాః ప్రాప్నోతు భవాన్ ప్రాప్నువానీతీతరే ప్రత్యాహుగన్ధైర్వాన్ తిలమిశ్రాఅపః ప్రతిగ్రాహయత్యముష్మై స్వధా నమ ఇతి తిలోదకమేకే సమామనన్తి పురోన్నాద్విస్తిలోదకం దద్యాద్భుక్తవత్సు చ తృతీయమథాభ్యనుజ్ఞాతః పరిధ్యాధానప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమమర్ఘ్యం తతస్స్వధా భుక్త్యనన్తరం తృప్తిరితి వివేకః । అతో బహుషుస్థలేషు పరిష్వసంస్కారాన్తే అర్ఘ్యగ్రహణాదీనాం పరిధ్యాధానాన్తానాం దశార్థానాం బద్ధక్రమత్వేన మధ్యేఽన్యస్యానుప్రవేశానవకాశాత్ప్రణీతాసన్తరమర్ఘ్యగ్రహణం తతో భుక్తిదేశసంస్కారోఽథ బ్రాహ్మణాసనాదికమనన్తరం ముఖాహుతిస్తతః పితౄణామావాహనం చ కథమితి చిన్త్యతాం విద్వద్భిః । అస్మిన్ క్రమే న కించిదపి వచనమస్తి । ఆస్తాం ప్రయోగశతం కారికాసహస్రం వాగతానుగతికత్వాల్లోకస్య మానుషత్వాత్సంవాద వచనాభావాచ్చ । యద్యపి విజ్ఞానేశ్వరాదౌ క్రమాన్తరముక్తమ్, తథాప్యాపస్తమ్బినాం స్వగృహ్యానుక్తా " ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానే తు పరసూత్రేణ వర్తతే । బౌధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ " ఇతి బోధా

యనమతస్యైవ గ్రాహ్యత్వనిర్ధారితేరఽప్రకారాన్తరం వచనసిద్ధమపి గ్రాహ్యమిత్యలమ్ । ఏవం బోధాయనీయేచ తైజసాశ్మమయమృణ్మయపాత్రవిధానాత్ "మృణ్మయంతు పరిత్యజేత్" ఇతినిషేధాచ్చ మృణ్మయపాత్రస్యవికల్పఃపాత్రాన్తరాలాభవిషయోద్రష్టవ్యః । అతో యత్రకాణ్డానుసమయఃపదార్థానుసమయోవా తత్రతథైవకర్తవ్యంనవ్యత్యాసేన క్రమప్రమాణభఙ్గప్రసఙ్గాత్ .

మూ — రేఖోల్లేఖనాజ్యసంస్కారపరిధ్యాధానందైవవత్కుర్యాత్ .

వ్యా — తిసృణాం లేఖానాముల్లేఖనే దక్షిణాపవర్గత్వభ్రాన్తిర్నకార్యా, తథాఽఽజ్యసంస్కారేచ పర్యగ్నికరణోద్వాసనయోశ్చ ప్రదక్షిణ దక్షిణోద్వాసనత్వ భ్రమోనకార్యః, తథాపవిత్రయోఃపశ్చిమపరిధేశ్చదక్షిణాగ్రత్వమోహశ్చనకార్యః, ఏకైకశఃపితృసంయుక్తాని దక్షిణాగ్రాణిపిత్ర్యేషు పైతృకేషు సమన్తమేవేత్యాది పరిస్తరణపాత్రసాదనపరిషేచనాదావివ ఉల్లేఖనపరిధ్యాధానాదిషు విశేషానుక్తేస్తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ ఉదగగ్రం మధ్యం ప్రాగగ్రావితరావుదగగ్రాభ్యాంపవిత్రాభ్యామితిసర్వకర్మసాధారణ్యేనోక్తప్రకారఏవాత్రాపిదైవేపిత్ర్యేపిభవతీత్యర్థః.

మూ — అథోపవీత్యాఘారసమిధావాధాయ ప్రాచీనావీత్యగ్నింప్రసవ్యం తూష్ణీం పరిషిచ్యాజ్యాక్తం తూష్ణీమిధ్మమాధాయోపవీత్యాఘారహోమాజ్యభాగ ముఖాహుతీర్హుత్వా .

వ్యా — ప్రథమం మధ్యమం పరిధిముదగగ్రమగ్నేఃపశ్చాన్నిధాయాగ్నేర్దక్షిణతో ద్వితీయం ప్రాగగ్రం పరిధిం నిధాయ తథాతృతీయముత్తరతోనిధాయైవం పరిధీనన్యోన్య సంస్పృష్టాన్నిధాయ ఉపవీతీ మధ్యమం పరిధిముపస్పృశ్యాగ్నేఃపూర్వదక్షిణపూర్వోత్తర దిగ్భాగయోరాఘార సమిధావాదధ్యాత్ । హోమమేతి - ఉత్తరపరిధి సన్ధిమారభ్యాగ్నేయదిగతం దీర్ఘం ధారయాజుహుయాత్ , ఏవం దక్షిణపరిధి సన్ధిమారభ్యైశానాన్తమాఘారాయాగ్నయే స్వాహేత్యుత్తరార్ధ పూర్వార్ధే సోమాయస్వాహేతి దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే సమం పూర్వేణాతిక్రమేణ హుత్వేత్యర్థః .

మూ — ప్రాచీనావీతీ సాదితే పాత్రే హవిరానీయాధిశ్రిత్య నిధాయాన్యస్మిన్నహవిర్వ్యంచోత్తరేణాగ్నిం ప్రతిష్ఠితం హవిరభిఘా;

ర్యాదాయోద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామిత్యాపృచ్ఛ్య కామము ద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామితి వాగ్నౌ కరిష్యే కురుష్వేతి వాఽతిసృష్టో దర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్య ఆర్ద్రామలకమాత్రం హవిర్ద్విరవదాయ జమదగ్నివత్సయోస్త్రిరవదాయ సకృదభిఘార్య "యన్మే పితుర్మాతా" ఇత్యాదిభిః కృష్ణాయాం సప్తాన్నాహుతీర్హుత్వా "స్వాహా పితుః పిత్రే" ఇత్యాదిభిష్షడాజ్యాహుతీశ్చ హుత్వా దర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్య సకృదవదాయాభిఘార్య ఉపవీతీ హవిః ప్రత్యభిఘార్య ప్రాచీనావీతీ దక్షిణతో భస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూహ్య ఏకోద్దిష్టవత్ప్రేతాహుతిం హుత్వా ఉపవీతీ దర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్యాఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం కిఞ్చిదధికం హవిస్సకృదవదాయ తయోర్ద్విరవదాయ ద్విరభిఘార్య "అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా" ఇతి ప్రాగుదీచ్యాం హుత్వా ప్రాచీనావీత్యుత్తరభస్మన్యహవిష్యం చ స్వాహేతి హుత్వా పరిధ్యఞ్జనం లేపకార్యం పరిధిప్రహరణం సంస్రావహోమం చ కృత్వోపవీతీ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా ప్రాచీనావీతీ పూర్వవదగ్నిం పరిషిచ్య ప్రణీతా విమోచ్య బ్రాహ్మణం సమ్భోజ్యోత్థాయ "॥ శ్లో ॥ పితా పితామహాశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మామతృప్తిం ప్రయాన్త్వద్య హోమాప్యాయితమూర్తయః ॥" ఇత్యుచ్చరేత్,

వ్యా — అత్ర ప్రసైలీనసిః ॥ వా ॥ పిత్రానావాహ్యాసనం దత్త్వా తద్ధస్తే తూష్ణీం జలం దత్త్వా స్వధానమస్స్వాహేతి తిలోదకం చ దత్త్వా ప్రత్యేకం గన్ధకుసుమైరభ్యర్చ్య పునస్స్వధాం దత్త్వా తదనుజ్ఞాతోఽగ్నౌ హవిర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చ హోమాత్ప్రాగేవార్ఘ్యదానం స్వధాదానఞ్చోక్తమ్, అతః పాత్రాభిమర్శనాన్తే స్వధాదానం చిన్త్యమేవ। ఏవం చ "ఊష్మణో వ్యావృత ఉపాస్తే । ఊష్మభాగా హి పితరః" "యావదుష్ణం భవేత్యన్నమ్" ఇతి శ్రుతిస్మృతీ చిరంజీవిష్యతః। అత్ర బౌధాయనః ॥ వా ॥ అత్ర పృచ్ఛత్యుద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామితీతరే ప్రత్యాహురపి వా అగ్నౌ కరిష్యామీతి కురుష్వేతీతరే ॥ * ॥ అతోఽత్ర ప్రశ్నప్రతివచనయోర్ద్వికల్పః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రామలకమాత్రాస్తు గ్రా

సా ఇన్దువ్రతేస్మృతాః । తత్రైవాహుతయస్సర్వాశ్శౌమాగ్నేయాశ్చ మృత్తి
తాః ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పిణ్డ ఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం
స్యాదవదానమితి స్థితిః ॥ మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠైరవదానం విధీయతే ।
తత్రైవ హోమం కుర్వీత వర్జయేదితరాఙ్గులీ ॥ * ॥ దర్వీగ్రహణే కనిష్ఠికా
తర్జన్యౌ వర్జయేదిత్యర్థః । కృష్ణా - పితృకార్యేషు దక్షిణేత్యుక్తా । తయోః-
జమదగ్నివత్సయోః । పితా పితామహశ్చేతి విష్ణుపురాణవచనమ్ । అత్ర
పార్వణప్రకృతిభూతే మాసిశ్రాద్ధే యన్మే మాతేత్యాది మన్త్రామ్నా
నాదన్యస్యోత్తరాభిర్జుహోతీతి చోదితత్వాచ్చ బోధాయనోక్తా హోమ
మన్త్రా నాత్ర భవేయుః । ఏవం పిణ్డదానేచ ద్రష్టవ్యమ్ । సమన్త్రక
స్యైతస్యోక్తత్వాత్, అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమ్.

మూ — అథ హోమశిష్టాదన్యేనాజ్యేన దేవాదిపాత్రేషూపస్తీర్య
పిత్రాదిపాత్రేషు హుతశేషమన్నం దేవతీర్థేన కిఞ్చిత్ప్రదాయ
సర్వపాత్రేషు హవిష్యాన్నాని పాయసాపూప ఫలాని ప్రాజ్య
మాజ్యంచ ప్రదాయ భుక్తిభాజనస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్చ దర్భాన్ని
క్షిప్య ఉపవీతీ దక్షిణం జాన్వాచ్య దక్షిణహస్తం గృహీత్వా "పృ
థివీ తేపాత్రమ్" ఇతిపాత్రాన్నమభిమన్త్ర్యోపస్పర్శయిత్వా "ఇ
దంవిష్ణుః" ఇత్యన్నేఽనఖేనద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య "విష్ణోహవ్యం
రక్షస్వ" విశ్వేభ్యోదేవేభ్యఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమా
ణంచాతృప్తేరితి యవోదకేన నివేదయేత్, ఏవం ప్రాచీనావీతీ పి
త్రాదిపాత్రదత్తాన్న పదార్థాన్ "ఏష తేపితుస్తత" ఇత్యాదిభి
రభిమృశ్య సవ్యం జాన్వాచ్య "పృథివీ తేపాత్రమ్" ఇత్యభిమ
న్త్ర్యోపస్పర్శయిత్వా "ఇదంవిష్ణుః" ఇత్యన్నేఽనఖేన ద్విజా
ఙ్గుష్ఠం నివేశ్య "విష్ణో కవ్యం రక్షస్వ" ఇతి ప్రార్థ్య అముష్మై పి
తుఃపిత్రే ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణంచాతృప్తేరితి తి
లోదకేన నివేదయేత్, ఏవమ్ "ఏష తేపితుఃపితామహ" ఇత్యా
దినివేదనాన్తం పితామహాయకృత్వా "ఏష తేపితుఃపితామహ"
ఇత్యాదిభిరభిమన్త్రణోపస్పర్శన ప్రార్థన నివేదనాని పితుః ప్రపి
తామహాయ కుర్యాత్ । ఏకబ్రాహ్మణపక్షే "ఏష తేపితుస్తత"

ఇత్యాదిభిః పాత్రాన్నాన్యభిమృశ్య "పృథివీ తే పాత్రమ్" ఇత్యభిమన్త్రోపస్పర్శయిత్వా "విష్ణో కవ్యం రక్షస్వ" ఇత్యనఖేనాన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య పితుః పితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇదమిదమితి నివేద్య, ఏవం ప్రేతాయ, అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయేదమిదమితి పుంసః అముకగోత్రాయై అముకనామ్న్యై ప్రేతాయై ఇదమిదమితి స్త్రియాః దేవవద్విష్ణవే నివేద్య.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠం చ యద్దత్తం న తత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ * ॥ "పాత్రేషూద్ధృత్య విశేషానువక్షిప్య హుతశేషేణ సంసృజ్య దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సాదయిత్వా దర్భైః ప్రచ్ఛాద్యాభిమృశతి పృథివీ తే పాత్రమితి" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరే । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజనేషు సమాహితః । యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషు తు విశేషతః ॥ దత్త్వాన్నం పృథివీపాత్రమితి పాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం విష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥ * ॥ అత్ర హుతశేషప్రదానం న దేవపాత్రే కిన్తు పిత్రాదిపాత్రేష్వేవ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ హుతశేషం పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవభాజనేషు ॥ * ॥ "పిత్రాది పాత్రదత్తాని" ఇత్యయమేవ పక్షస్సాధుః । హుతశేషాన్నాభిమర్శనే పదార్థాభిమర్శనాభావస్స్యాత్, భాణ్డస్థపదార్థాభిమర్శనే "ఏష తే తత" ఇతి పిత్రర్థముద్దిష్టస్య పదార్థస్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ప్రదానం నోపపద్యతే । అత ఏవాహురాచార్యాః "క్లప్తాన్వా ప్రతిపూరుషమ్" ఇతి పక్షాన్తర పరిగ్రహః । తతశ్చ ఏకైకేన మన్త్రేణ యథాలిఙ్గం ప్రతిపూరుషం పాత్రదత్తాన్ పదార్థానభిమృశేత్, ఏకబ్రాహ్మణపక్షేపి త్రిభిర్మన్త్రైరభిమృశేత్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః । మధుప్రదానం శూద్రస్య సర్వేషామవిరోధి యత్ ॥ * ॥ శాకమూలఫలాని మున్యన్నాని, సర్వేషామ్ - బ్రాహ్మణాదీనామ్, యచ్ఛాస్త్రావిరుద్ధం కదలీపనసోర్వారుకముద్గాదిఫలం తచ్చ దేయమిత్యర్థః । ఏతత్ప్రపఞ్చితం నియమఖణ్డే । అత్ర కేచిద్రక్షస్వేతి వదన్తి తాన్నిరాకరోతి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ ఇత్యనయర్చాఽన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం

నివేశయేత్, తత్ర చ వైశ్వదేవికే యజ్ఞోపవీతీ విష్ణో హవ్యం రక్షేతి; పిత్ర్యే ప్రాచీనావీతీ విష్ణో కవ్యం రక్షేతి, విష్ణో హవ్యం కవ్యం చ బ్రూయాద్రక్షేతి. వైక్రవాదితిస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణో హవ్యం రక్షస్వేత్యనయా నిదధాతీత్యత్ర రక్షతేరాత్మనేపదం ఛాన్దసత్వాత్సోఢవ్యమ్ । అనన్తరం విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణం చాతృప్తేరితి యవోదకేన నివేద్య తథా పిత్రే అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణం చాతృప్తేరితి తిలోదకేన నివేద్య ఏవం పితామహాయ ప్రపితామహాయ నివేదయేదితి। ప్రపితామహేత్యాది - ఏష తే తత తేతి పాత్రాభిమర్శనానన్తరం పృథివీ తే పాత్రమిత్యభిమన్త్ర్య బ్రాహ్మణహస్తేన సపాత్రాన్నముపస్పర్శయిత్వాఽన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠమిదం విష్ణురితి నివేశ్య విష్ణో హవ్యం రక్షేతి ప్రార్థ్య వత్సగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే పితుః ప్రపితామహాయేదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణం చాతృప్తేరితి తిలోదకేన నివేదయేదిత్యర్థః । ఏతేన పూర్వసూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యేన పాత్రాభిమన్త్రణముక్తమ్, ఆపస్తమ్బేనోపస్పర్శనముక్తమ్, ఏతదుభయమవిరోధాదస్మాభిరుక్తమ్ । ఏవమితి - పృథివీ తే పాత్రమిత్యభిమన్త్ర్యోపస్పర్శయిత్వాఽన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య వత్సగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే ఇదమిదమన్నమిత్యాదినా నివేదయేదిత్యర్థః । దేవవదితి - " పృథివీ తే పాత్రమ్ " ఇతి పాత్రాభిమన్త్రణాది నివేదనాన్తం దేవేభ్యో దక్షిణం జాన్వాచ్యోపవీతీ యథా కుర్యాత్తథా విష్ణవే చేత్యర్థః.

మూ — " భూర్భువస్సువః " ఇతి " సత్యం త్వర్తేన " ఇతి చ విప్రైర్ద్విజైః పరిషేచనే కృతే విప్రహస్తేషు తీర్థం దత్వా పాత్రాన్నేషు చ సిక్త్వా " ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే ॥ " " ॥ శ్లో ॥ ఏకో విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీఀల్లోకాన్వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥ " శ్రీమహావిష్ణుః ప్రీయతామితి జలముత్సృజ్య ప్రణమ్య " అమృతోపస్తరణమసి " ఇత్యాపోశనం కారయిత్వా ప్రాణాహుతీః కుర్వాణాః " ప్రాణే నివిష్టః " ఇత్యాదిభిః పఞ్చభిః ప్రసమీక్ష్య

"బ్రహ్మణిమఆత్మాఽమృతత్వాయ" ఇత్యాత్మానంబ్రహ్మణినియోజ్యసవ్యాహృతికాం గాయత్రీంమధుత్రయంచ జపిత్వాయథాసుఖంజుషధ్వమిత్యభిధాయ ఉపచారానుక్త్వా భుఞ్జానాననవేక్ష మాణోఽన్యత్రోపవిశ్యోపవీతీపితృసూక్తవర్జం పురుషసూక్తాదీని పవిత్రాణిజపం శ్రావయేత్తైచ వాగ్యతా భుఞ్జీరన్నహవి ర్గుణాన్ బ్రూయుః.

వ్యా — అత్ర సంవాదవచనాన్యుదాహరిష్యామః । బౌధాయనః ॥ వా ॥ మహావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణమన్నముదకేనపరిషిచ్యసవ్యేనాముష్ఛన్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరశ్చ ॥ శ్లో ॥ తతోమహావ్యాహృతిభిః పాత్రం తత్పరిషిచ్యచ । సత్యంత్వర్తేనచాద్భిశ్చ హస్తంప్రక్షాలయేత్తతః ॥ * ॥ వామభాగేఽన్నోపరిచ ఆపోశనగ్రహణాది నిషేధోస్మదుక్తస్మృతిరత్నాకరేద్రష్టవ్యః । శాణ్డిల్యః ॥ శ్లో ॥ స్వపాత్రైర్వాపయ్యన్న పానాద్యైః పాదోదకైర్విమిశ్రితైః । భుక్తైర్భగవతాసన్నం తోషయేత్పితృతృప్తయే ॥ * ॥ "విశేషతః పాదజలేనసిక్తమ్" "॥శ్లో॥ యశ్శ్రాద్ధకాలే హరిభుక్తశేషం దదాతిభక్త్యాపితృదేవతానామ్ । తథైవపిణ్డాంస్తు తిలైర్విమిశ్రాన్ నాకల్పకోటీష్వపి తేరస్తుతృప్తాః ॥" "॥ శ్లో ॥ తులసీగన్ధమాత్రేణ పితరస్తుష్టిమాప్నుయుః । ప్రయాన్తి గరుడారూఢాస్తత్పదం చక్రపాణినః ॥" ఇతిస్మృత్యర్థసారాది వచనంచాత్రద్రష్టవ్యమ్ । అప్రణమన్నితి - "॥ శ్లో ॥ భోక్తుకామోయదావిప్ర ఆచాన్తోప్యాసనేస్థితః । అభివాదంకరోత్యస్య పునరాచమనంచరేత్ ॥ భుఞ్జానోఽభివదేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ భోజనేతిష్ఠమానాంస్తు స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । నతేషాంతృప్తిమాయాన్తి నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ జపహోమాదజలస్థేషువిణ్మూత్రాదివిసర్జనే । రాజ్ఞాంసమీపేదానేచ శ్రాద్ధకాలేవిశేషతః ॥ దేవార్చనేభోజనేచ నాభివాదేత్కథంచన ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ భుఞ్జానానాంసమీక్షతే ప్రాణేనివిష్టేతిపఞ్చభిః బ్రహ్మణిమఆత్మాఽమృతత్వాయేత్యాత్మానంచాత ఊర్ధ్వంనిరీక్షతే ॥ * ॥ అత్రబ్రహ్మణినియోగస్తు "యత్కరోషియదశ్నాసి" "బ్రహ్మార్పణంబ్రహ్మహవిః" ఇత్యుక్తప్రకారేణానుసన్ధానమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సవ్యాహృతికాం

గాయత్రీం మధువాతా ఇతిత్ర్యృచమ్ । జప్త్వాయథాసుఖంవాచ్యంభుఞ్జీరం స్తేపివాగ్యతాః ॥ * ॥ పారస్కరశ్చ ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం త్రిస్సకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । మధువాతా ఇతిత్ర్యృచం మధ్విత్యేతావ్రచంతథా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ వా ॥ మధుమధుమధ్వితి త్రివారం జపిత్వా యథాసుఖం జుషధ్వమితి బ్రూయాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావిత్రీమధుమజ్జపః । శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషిప్రైషోఽథ భోజనమ్ ॥ ఆతృప్తేస్తుపవిత్రాణి జప్త్వాపూర్వజపంతథా । ” పవిత్రాణి- పురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జపేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధేచమాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే నజపేత్పైతృసూక్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతఃప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధేష్వేవ పితృసూక్త జపః కార్యః । “ ॥ శ్లో ॥ యావదుష్ణం భవత్యన్నం తావద్భుఞ్జన్తి వాగ్యతాః । తావదశ్నన్తిపితరో యావన్నోక్తాహవిర్గుణాః ॥ ” అతః పదార్థగుణాన్నబ్రూయుః.

మూ — భుక్తేష్వపేక్షితం పృష్ట్వా ప్రాచీనావీతీ సంపన్నం సుసంపన్నం తృప్తాస్థ తృప్తాస్మ ఇతి ప్రశ్నప్రతివచనే భవతః.

వ్యా — ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ అపేక్షితంయాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయతృప్తాస్థ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ అనన్తరం సర్వమన్నమాదాయ తృప్తాస్థేతి తాన్పృష్ట్వా తృప్తాస్మ ఇతి తైః ప్రత్యుక్తస్తదన్నం దక్షిణాగ్రదర్భాన్తరితాయాం భూమౌ తిలోదకప్రక్షేపపూర్వకమ్ “ యేఽగ్నిదగ్ధాః ” ఇత్యృచాప్రక్షిప్య పునస్తిలోదకం ప్రక్షిపేత్ ॥ * ॥ “ సంపన్నం సుసంపన్నమ్ ” ఇతిబోధాయనోక్తమ్ । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ తృప్తాఞ్జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్శ్రావయేదక్షన్నమీమదన్తేతిచ ॥ * ॥.

మూ — అథగాయత్రీం మధుత్రయంచ పూర్వవజ్జప్త్వా “ అక్షన్నమీమదన్త ” ఇతిచ, పితృదేవతయోర్మధ్యే భువం ప్రోక్ష్యదర్భానాస్తీర్య తిలోదకం దత్వా “ యేఽగ్నిదగ్ధాయేఽనగ్నిదగ్ధాయేవా జాతాఃకులేమమ, భూమౌదత్తేన తృప్యన్తు తృప్తాయాన్తు పరాం గతిమ్ ” ఇతి వికిరం దత్వా పునస్తిలోదకం ప్రదాయాచమ్యాపోశనం కారయిత్వా.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భువఃప్రోక్ష్య తిలాంక్షిపేత్ । తతో దర్భాన్సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్త్వా తిలోదకమ్॥ యేఽగ్నిదగ్ధా యేనేతి దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । శ్రాద్ధేషు వికిరం దత్త్వా నాచామేన్మతివిభ్రమాత్ । పితరస్తస్య షణ్మాసం భవంత్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయ తృప్తాస్థ శేషంచైవానుమాన్య చ । తదన్నం వికిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ వా ॥ తృప్తాస్థేతి తాన్పృష్ట్వా తృప్తాస్మ ఇతి తైః ప్రత్యుక్తే తదన్నం పితృస్థానస్య పురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తర్హితాయాం భూమౌ తిలోదకప్రక్షేపపూర్వకమ్ "యేఽగ్నిదగ్ధాః" ఇతి నిక్షిప్య పునస్తిలోదకం ప్రక్షిపేదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తే గణ్డూషార్థం సకృత్సకృదపో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమత్ర విజ్ఞానేశ్వరే వికిరదానానన్తరముత్తరాపోశనముక్తమ్, తథాపరార్కేణాపి ॥ శ్లో ॥ తృప్తేషు తేషు వికిరేదన్నం విప్రేషు భూతలే । దద్యాదాచమనార్థాయ తేషాం వారి సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి వికిరదానానన్తరముత్తరాపోశనముక్తమ్, బౌధాయనేన తు ॥ వా ॥ తృప్తానప ఆచమయ్య అన్నశేషాన్ప్రకిరతి యేఽగ్నిదగ్ధాః ॥ * ॥ ఇతి తదనన్తరమేవ వికిరదానముక్తమ్, అతో యథారుచ్యనుష్ఠేయమ్ । ఏవం సర్వత్ర స్మృతిషు యేఽగ్నిదగ్ధా ఇతి మన్త్రేణైవ తద్విధానాత్, మన్త్రాన్తరానుక్తేస్తావన్మాత్రమేవ మయోక్తమితి న దేవవికిరానుక్తిచోద్యావకాశః.

మూ — ఆచాన్తేషు పూర్వవత్తిలోదకమియం తే తృప్తిరితి దత్త్వా రోచయతేతి దేవాన్స్వదితమితి పిత్ర్యాన్వాచయిత్వా "॥ శ్లో ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మమ తృప్తిం ప్రయాన్త్వద్య విప్రదేహేషు సంస్థితాః ॥" ఇత్యుచ్చార్య శ్రీవిష్ణుపాదపద్మార్పిత తులసీదళం సకర్పూరం తామ్బూలం భుక్తిదక్షిణాం చ దత్త్వా స్వస్తీతి వాచయిత్వా హస్తేషూదకం దత్త్వాఽక్షయ్యమిత్యుక్త్వాఽస్త్వక్షయ్యమిత్యుక్తే స్వధాం వాచయిష్యే ఇత్యాపృచ్ఛ్య వాచ్యతామిత్యుక్తే పితృభ్యస్స్వధాం బ్రూతేతి ప్రార్థ్య పిత్రాదిభ్యస్స్వధాస్త్వితి ప్రత్యుక్తే కమణ్డలూదకం భూమావాసిక్త్వా విశ్వేదేవాః ప్రీయన్తాం ప్రీయన్తాం విశ్వేదేవా ఇతి ప్రత్యుక్తే సర్వేభ్యోఽన్నశేషేభ్యః

పిణ్డార్థం ప్రాశనార్థంచాన్నం సముద్ధృత్యావశిష్టమన్న మన్న శేషైఃకింక్రియతామితి ప్రార్థయే ఇష్టైస్సహ భుజ్యతామితి ప్రత్యుక్తే యజ్ఞోపవీతీ “ ॥ శ్లో ॥ దాతారోనోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవ చ । శ్రద్ధాచనోమావ్యగమద్బహుదేయంచనో స్త్వితి ॥ ” “ అన్నఞ్చనోబహుభవేదతిథీంశ్చ లభేమహి । యాచితారశ్చనస్సన్తుమా చయాచిష్మకఞ్చన ॥ ” ఇతి ప్రార్థయేత్, తేచ నఃస్థానే వశ్శబ్దం లభధ్వం యాచిధ్వమితి పురుషవ్యత్యయంచకృత్వా తావేవశ్లోకౌ ప్రతిబ్రూయుః.

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ రోచయతేతివై దేవాన్వాచయిత్వాత తఃపితౄన్ । స్వదితంవాచయిత్వాతాన్స్వస్త్యక్షయ్యంచవాచయేత్ ॥*॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ స్వస్తివాచం తతఃకుర్యాదక్షయ్యోదకమేవచ । దత్వాతుదక్షిణాంశక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ ॥ ప్రబ్రూయుస్తుస్వధేత్యుక్తే భూమాసిఞ్చేత్తతోజలమ్ ॥ వా ॥ శుద్ధాచమనానన్తరం స్వస్తీతి బ్రూతేతి బ్రాహ్మణాన్స్వస్తివాచయేత్తైశ్చ స్వస్తీత్యుక్తేఅక్షయ్యమస్త్వితిబ్రూతేతి బ్రాహ్మణహస్తేతూదకందద్యాత్తైశ్చాస్త్వక్షయ్యమితి వక్తవ్యమనన్తరం యథాశక్తిరజతహిరణ్యాది దక్షిణాందత్వా స్వధాంవాచయిష్య ఇత్యుక్త్వాతైర్బ్రాహ్మణైర్వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతఃపిత్రాదిభ్యస్స్వధోచ్యతామితి స్వధాకారముదాహరేత్తైచ బ్రాహ్మణాః అస్తుస్వధేతి బ్రూయుస్తైరేవముక్తేఽనన్తరం కమణ్డలునోదకం భూమాసిఞ్చేద్విశ్వేదేవాఃప్రియన్తామితి బ్రూయాద్బ్రాహ్మణైశ్చ ప్రియన్తాంవిశ్వేదేవాఇత్యుక్తే ఇమంశ్లోకంజపేత్ “ దాతారోనోఽభివర్ధంతామ్ ” ఇత్యాది ॥ * ॥.

మూ — అథ ప్రాచీనావీత్యధోముఖన్యస్తంపాత్రముత్తానం కృత్వోపవీతీవిప్రాన్ ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్యోపచారానుక్త్వాపాదౌ నిపీడ్య ప్రాచీనావీతీ “ వాజేవాజే ” ఇతిజపిత్వా “ ఉత్తిష్ఠతపితరో విశ్వేదేవైస్సహ ” ఇతిదర్భానావ్రమ్భణేనోత్థాప్య విసృజ్యోపవీత్యాసీమాన్తమనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్యాగత్య.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఇత్యుక్త్వాచ ప్రియావాచః ప్రణిపత్యవిసర్జయేత్ । వాజేవాజఇతిప్రీతఃపితృపూర్వంవిసర్జయేత్ ॥ వా ॥ ప్రి

యాం వాచః - ధన్యావయం భవచ్చరణయుగళ రజఃపవిత్రీకృత మస్మన్మన్ది
రం శాకాద్యశన క్లేశ మవిగణయ్య భవద్భిరనుగృహీతావయమి త్యేవంరూ
పాః, ప్రణిపత్య - ప్రదక్షిణపూర్వకం నమస్కృత్య, “ వాజేవాజే ” ఇ
త్యనయర్చా, పితృపూర్వకమ్ - పితృపితామహప్రపితామహాది విశ్వేదే
వాన్తం దర్భాన్వారబ్ధేన “ ఉత్తిష్ఠతపితరః ” ఇతివిసర్జనం కుర్యాత్ ॥*॥
అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ ఆచమనేచాగ్నిముఖేచాభిశ్రవణేషు చోపసఙ్గ్ర
హేషు పశ్చాద్ధోమేషుచ యజ్ఞోపవీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కపర్దీ ॥ శ్లో ॥ ఆఘా
రదార్వగ్నిముఖాజ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు తద్వత్ । ఆఘారయోస్స్వి
ష్టకృతిప్రసిద్ధం యజ్ఞోపవీతంహికపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥.

మూ — ప్రాచీనావీతీ హుతశేషమిశ్రైః పూర్వోద్ధృతైరన్నైస్తిల
యుక్తైస్సవ్యఞ్జనైస్సప్తపిణ్డాననుస్మరణేఽష్టౌపిణ్డాననేకసాపిణ్డ్యతా
వతోనిమిత్తపిణ్డాన్కృత్వోచ్ఛిష్టసన్నిధావగ్నేర్దక్షిణతో దక్షిణా
గ్రాన్దర్భాంస్త్రిధా సంస్తీర్యదక్షిణాముఖస్సవ్యంజానావాచ్య తే
షుమధ్యమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుః పితర ఇత్యాదిభిః పశ్చి
మదర్భేషు మార్జయన్తాంమమపితుర్మాతర ఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం
మార్జయేయుః । అత్రమాతృమృతౌ మార్జయన్తాం మమమాతర ఇ
త్యేవం మార్జయిత్వా మార్జనక్రమేణ ఏతత్తేపితుస్తతేత్యాదిభిష్షట్పి
ణ్డాన్దత్వాయేచత్వామను యాంశ్చత్వమన్వితి ప్రతిపిణ్డం దర్భ
మూలేషు లేపంనిమృజ్య పూర్వదర్భేషు మార్జయతాం మమప్రే
తః ప్రేతేతివాఽపోదత్వాఽముకగోత్రాముక శర్మన్ప్రేతైతంపి
ణ్డముపతిష్ఠేతి పిణ్డం ప్రదాయాఽముకగోత్రేఽముకనామ్నిప్రేతే ఇ
తి స్త్రియాః .

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బేన “ భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య
ద్వైధందక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య ” ఇత్యాది పిణ్డదానప్రకారఉ
క్తః, తేనైవాత్రపిణ్డప్రదానంకర్తవ్యమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సర్వ
మన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌపిణ్డాన్ దద్యా
ద్వైపితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ భుక్తశేషేణచ పాయసా
పూపఫలాదికం సర్వమన్నముపాదాయాగ్నిసన్నిధౌ పిణ్డాన్దద్యాత్ । బో

ధాయనః ॥ వా ॥ దక్షిణాభిరారాధయతి స్వర్ణహిరణ్య ప్రాణివస్త్రలోహ భూమి భాణ్డైర్గో౽శ్వాజావికహస్తి దాసపురుష వ్రీహి యవ మాష తిల దణ్డోపాన చ్ఛత్ర కమణ్డలు యానాసన శయనోపధానైస్సర్వోపకరణైర్యథోపపాతం సమన్వాజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా స్వధాం వాచయిత్వోర్ధ్వపాత్ర్యోపసఙ్గృహ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్యానువ్రజ్య యథేతమేత్య దక్షిణేనాగ్నిం దర్భాన్సంస్తీర్య తేష్వన్నశేషైః పిణ్డాన్ దదాతి నోచ్ఛిష్టం పరిసమూహత్యత్ర పిణ్డందదాతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్శ్రావయేదక్షన్నమీమదన్తేతి చ సంపన్నం పృష్ట్వా యద్యదన్న ముపభుక్తం తత్తత్తతః స్థాలీపాకేనసహ పిణ్డార్థముద్ధృత్య శేషం నివేదయేదభిమతేఽనుమతేవా భుక్తవత్స్వనాచాన్తేషు పిణ్డంనిదధ్యాదాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణేచ ॥ శ్లో ॥ స్వపిత్రే ప్రథమంపిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । దర్భమూలే లేపభాజఃప్రీణయేల్లేపఘర్షణైః ॥ * ॥.

మూ — బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞాతః “ సమానోమన్త్రః, సమానీవః ” ఇతిద్వాభ్యాం ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు నినీయ తూష్ణీంప్రేతపిణ్డమాదాయ త్రేధావిభజ్య తత్తద్భాగత్రయం పిత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ స్త్రియాః పిణ్డంమాత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ వైతరణీగోదానంకృత్వాఽనుజ్ఞప్తో మధుమతీభిస్సంగచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్రస్సమానీవ ఇతి చతుర్భిస్తత్తత్పిణ్డైస్సహ భాగత్రయం హస్తాభ్యాం యుగపత్సంసృజేత్ , ఏవంప్రేతపిణ్డంపిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజ్య “ యేసమానాః ” “ యేసజాతాః ” ఇతిద్వాభ్యాం పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యోదకేన మన్త్రానూహేనపూర్వవన్మార్జయిత్వా యేచవోత్ర ఇత్యాది తాశ్చవహన్తామిత్యన్తమేకోమన్త్రః, తేనోభయపిణ్డానుపస్థాయ తృప్యన్తుభవన్త ఇతి పితృపిణ్డాన్ తృప్యన్తుభవత్య ఇతి మాతృపిణ్డాన్ తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యుభయ పిణ్డానుపస్థాయ “ ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహశ్చైవ తథైవప్రపితామహః । తృప్తింప్రయాన్తు పిణ్డేనమయాదత్తేనభూతలే ॥ ” ఇత్యుచ్చార్య పుత్రిన్యాత్రినిత్యుభయపిణ్డాన్స్యగపమదపాత్రేణావిచ్ఛిన్నం పితృతీర్థేన త్రిఃప్రసవ్యం పిణ్డంపరిషి

చ్యన్యుబ్జ్యపాత్రాణితృప్యతేతియజుర్యావచ్ఛక్తిత్ర్యవరార్ధ్యమావర్త్య ప్రోక్ష్యపాత్రాణిదద్వద్వమభ్యుదాహృత్య పిణ్డకరణావశిష్టమన్నం గ్రాసవరార్ధ్యమసత్యామపిభోజనేచ్ఛాయామ్ “ప్రాణేనివిష్టోఽమృతం జుహోమి బ్రహ్మణిమ ఆత్మాఽమృతత్వాయ” ఇతి ప్రాశ్యోపవీత్యాచమ్యాత్ర పిణ్డానప్స్వేవవిసృజేన్నపత్న్యైదద్యాద్దోషశ్రవణాత్.

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తంకుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థంపితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రంప్రసేచయేత్ ॥ యేసమానా ఇతిద్వాభ్యాం శేషంపూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ న్యుబ్జ్య - అధోముఖబిలానికృత్వా, తృప్యతేతి యజుః - తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యామ్నాత ఏవ, త్రిరభ్యస్తంత్ర్యవరార్ధ్యమ్, నవకృత్వోఽభ్యసితవ్యమిత్యర్థః । ఏవమనుచ్ఛ్వసన్యావచ్ఛక్త్యాఽవర్త్య న్యగ్భూతాని పాత్రాణిప్రోక్ష్య దద్వద్వమభ్యుదాహృత్య గ్రాసవరార్ధ్యమవశ్యం ప్రాశ్యం కర్మాఙ్గత్వాత్ । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేష్వేతాన్ పిణ్డానప్స్వేవ నిక్షిపేత్ । అన్యథాకరణే తేషాం పితృదేవారుదన్తిహి ॥ * ॥ పితరశ్చ దేవాశ్చ ఖిద్యన్తి అతోనపత్న్యై దద్యాదిత్యర్థః । అత్రజమదగ్నిః ॥ శ్లో ॥ నదీవైతరణీనామ దుర్గన్ధారుధిరావహా । కృష్ణతోయామహావేగిన్యస్థికేశతరఙ్గిణీ ॥ దత్తాగ్రాస్యేనసాపిణ్డ్యే సతాంతరతి నేతరః । అచీర్ణే తత్రపచ్యన్తే ప్రాయశ్చిత్తేతు పాపినః ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ నిదధ్యాత్పితృపిణ్డేషు ప్రేతపిణ్డం విభజ్యతు । త్ర్యృచేనమధు వాతేతి సఙ్గచ్ఛధ్వంత్ర్యృచేనచ ॥ * ॥ ప్రేతపిణ్డం త్రేధావిభజ్య మధువాతా ఇతి వాక్యషట్కాత్మకేత్ర్యృచేన “సఙ్గచ్ఛధ్వం సంవదధ్వమ్, సమానోమన్త్రః, సమానీవః” ఇతిమన్త్రత్రయేణచ పితృపిణ్డేషు ప్రేతపిణ్డం నిదధ్యాదిత్యర్థః । ఏవంచ యద్గురుక్తం మధుమతీభిః ప్రేతపిణ్డమాదాయేతి, యచ్చజల్పితం మధుమతీభిః ప్రేతపిణ్డం విభజ్యేతి తదుభయమనాదరణీయమ్, సంవాదవచనాభావాత్, పిణ్డసంసర్గఏవ మధుత్రయవినియోగస్మరణాచ్చ । అనూహేనేతి - మార్జయన్తాం మమపితర ఇత్యేవబ్రూయాన్నపూర్వవత్పితుఃపితర ఇతి, పిణ్డసంసర్గేణ పితృత్వప్రాప్తేః । తథాసాయణీయే ॥ శ్లో ॥ పిణ్డసంయోజనాదూ

దూర్ధ్వం ప్రేతత్వం వినివర్తితమ్ । మార్జనాదిషు సర్వేషు చతుర్థో వినివర్తతే ॥ * ॥.

మూ — అనుమరణే భర్త్రీ క్షయ్యేణ పత్న్యక్షయ్యం సంసృజ్య పిత్రాద్యక్షయ్యేషు వినయేత్, భర్తృపిణ్డాద్దక్షిణతః స్త్రీపిణ్డం దత్వా భర్తృపిణ్డేన సంసృజ్య తం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ .

వ్యా — అత్రస్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాదిసపిణ్డ్యన్తం సహకుర్యాద్యథావిధి ॥ పిణ్డం దత్వా స్వధాంతస్యా భర్తృపాత్రేనినీయతు । మన్త్రైస్తైవతు తత్పాత్రం పితృపాత్రేణ సేచయేత్ ॥ భర్తృపిణ్డేన సంసృజ్య పితృపిణ్డైస్తు సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవ మాతుస్సహ సపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ మృతాయానుగతానాథం సాతేనసహపిణ్డతామ్ । అర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । యమశ్చ ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైకేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్విదమయుక్తం పతిపదస్య భర్తృవర్గోపలక్షకత్వాత్; మైవమ్, గఙ్గయా తీరోపలక్షణే తత్ర ఘోషవాసానుపపత్తివద్భర్తృపిణ్డసంయోగేఽనుపపత్తిలేశాభావాత్, విశేషవచనాభావాచ్చ । సపిణ్డీకరణస్య త్రిపురుషాత్మకత్వాద్భర్తృపిణ్డసంసర్గే పార్వణత్వస్వభావ భఙ్గప్రసఙ్గోఽనుపపత్తిరితి చేన్న, అవఘాతప్రోక్షణాదేర్వ్రీహ్యాదిద్వారా పురోడాశాన్వయవద్భర్తృపిణ్డద్వారేణ పిత్రాదిపిణ్డాన్వయాన్నానుపపత్తిలేశః । అతోనతత్స్వభావభఙ్గప్రసఙ్గగన్ధః, అన్యథా ఏకపదవైయర్థ్యందుర్వారమ్ । నను " ॥ శ్లో ॥ తన్మాత్రాత్తత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్ర్వా వాసపిణ్డనమ్। ఆసురాదివివాహేషు విన్నానాం యోషితాంతథా ॥ " ఇతిస్మృతివికల్పనిరాసార్థ ఏకశబ్ద ఇతిచేన్న, వికల్పస్యాసురాదివివాహవిషయత్వేనాత్రాప్రసక్తేః । పత్యాచైకేనేత్యస్యతు వివాహభేదానాదరేణానుమరణైకవిషయత్వాత్సాపిణ్డ్యవిధేఃకుతోనాత్రవికల్పఃకల్ప్యతే, భర్తృవ్యతిరిక్తనిరాసార్థత్వాదేకపదం నపిత్రాద్యుపలక్షకమ్, అథాప్యుపలక్షకత్వాఙ్గీకారే శఙ్ఖశాతాతపయమాదివచనవిరోధో దుర్నిరోధో వేధోముఖైరపిస్యాత్, తతఃపతిపిణ్డేనైవ స్త్రీపిణ్డంసంసృజ్యపశ్చాత్పిత్రాదిపిణ్డైస్సహసంసృజేదితి నిరవద్యోఽయం

నిర్ణయః। ఏవంచసతి "అన్యత్రపతినాసహేతి పతిసాపిణ్డ్యేనదంశభాగిత్వాత్త్రైనైవసహ, యథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణేకృతే ।" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరప్రతిపాదనం శఙ్ఖాదివచనంచ నిర్వ్యాకులం చిరంజీవేత్ । తస్మాదేకపదం భర్తృవర్గోపలక్షకం నభవతి, న్యూనాతిరిక్తవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్సఙ్ఖ్యాయాః ఇత్యలమ్ । అత్ర షడ్ధర్మికాకారస్స్పష్టమేవాచష్ట "యాపత్న్యనుమమార్షతే పతిమ్" ఇత్యారభ్యక్రియాముక్త్వా "పశ్చాచ్చసహైవమేతయోఃపృథగమూఃకుర్యాత్క్రమేణక్రియాః। స్త్రీపిణ్డేపతిపిణ్డాగే తదనుతం పిత్రాదిభిర్మిశ్రయేత్" ఇతి.

మూ — ఏవమనేకసాపిణ్డ్యక్రమేణైకైకశోఽర్ఘ్యంసంసృజ్య ప్రత్యేకం వైతరణీగోదానం కృత్వా పిత్రాదిపిణ్డైఃక్రమేణ సంసృజేత్తతోమార్జనాదిసమానమ్.

వ్యా — ఏవమితి - సమానపిణ్డయోగానాంసహ సాపిణ్డ్యే అర్ఘ్యసంసర్గగోదానపిణ్డసంయోగేష్వయమేవక్రమఇత్యర్థః । అత్ర స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషుక్రియమాణేషు బహూనాం జుహుయాత్సకృత్ । నదేయాబహవఃపిణ్డాస్త్రీన్పిణ్డాన్నేవదాపయేత్ ॥ నిమిత్తపిణ్డమేకైకం పత్త్వాతైస్సంసృజేత్క్రమాత్ । సమానపిణ్డయోగానాంసపిణ్డీకరణంసహ॥ పిత్రోస్తుపృథగేవస్యాత్సఙ్ఖ్యాతానుమృతీవినా ॥ * ॥ సఙ్ఖ్యాతానుమరణయోరేవ పిత్రోస్సహక్రియాంకుర్యాదన్యత్రసదాపృథగేవకుర్యాదిత్యర్థః.

ఇదానీం మతభేదముదాహరత్యనుక్తావిరుద్ధార్థగ్రహణాయ —

మూ — "యేసమానా ఇతి ద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గః" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః। "మధుత్రయేణసఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్ర ఇతిద్వాభ్యాంచార్ఘ్యసంసర్గః, సమానోమన్త్రస్సమానీవ ఆకూతిరితిద్వాభ్యాంపిణ్డసంసర్గః" ఇతిబోధాయనః। "సమానోమన్త్రస్సమానీవఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గః, సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్ర ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః" ఇతి వైఖానసః। "యేసమానా ఇత్యర్ఘ్యసంసర్గః, యేసజాతా ఇతి పిణ్డసంసర్గః" ఇతిగౌతమవిధిః। సమానోమన్త్రస్సమానీవఇతి ద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గః, మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వంసమానోమన్త్రస్సమానీవఇతిత్రిభిఃపిణ్డసంసర్గః" ఇత్యాశ్వలాయనః.

వ్యా — అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్ । యేసమానా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనః ॥ వా ॥ ప్రేతపాత్రం పితృపాత్రేషు నినయేన్మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సంవదధ్వమితి ద్వాభ్యాం ప్రేతపిణ్డంపితృపిణ్డేషు నినయేత్సమానో మన్త్రస్సమానీవ ఆకూతిరితి ద్వాభ్యాం తైర్నాసుపతిష్ఠతే యేసమానా యేసజాతా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వైఖానససూత్రం గౌతమీయే పిధరితసూత్రంచ నవ్యతిరిక్తే । ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ఏకం పాత్రం త్రిషు పాత్రేషు నినయేత్సమానో మన్త్రస్సమానీవ ఆకూతిరితి, ఏకం పిణ్డం త్రిషుపిణ్డేషు నిర్వపేన్మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వమితిచ ద్వాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం పిణ్డార్ఘ్యసంసర్గే మధుమతీవినియోగస్మరణాన్మధుమతీభిః పిణ్డదానం త్రేధావిభాగకరణంచ దూరం నిరస్తమ్ । ఏవం మతభేదేపి పిణ్డసంసర్గే మధుత్రయం సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానో మన్త్ర ఇతి మన్త్రత్రయమాశ్వలాయనోక్తమ్, సమానీవ ఇతి బోధాయనసిద్ధమ్ । అతస్తన్మన్త్రచతుష్టయం శిష్టైః పిణ్డసంసర్గేఽఙ్గీకృతమ్, వైకల్పికేషు పదార్థేషు శిష్టాచారస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ । " ॥ శ్లో ॥ యేనాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేన యాయాత్సతాం మార్గం తేన గచ్ఛన్న రిష్యతి ॥ " ఇతి మనుః, అతస్సుష్ఠూక్తం చతుర్భిరితి.

ఇతి దశమఃఖణ్డః

అత్ర సహోదకపిణ్డదానయుక్తం శ్రాద్ధం పార్వణమితి పామరభ్రాన్తిం నిరస్య పార్వణైకోద్దిష్టయోరుద్దేశ్యభేదేన వ్యవస్థాం ప్రతిపిపాదయిషుస్తయోస్స్వరూపం తావదాహ —

మూ — పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశ్యమేకోద్దిష్టమేకోద్దేశ్యమ్.

వ్యా — త్రయః పురుషాః పితృపితామహప్రపితామహా ఉద్దేశ్యా యస్మింస్తత్త్రిపురుషోద్దేశ్యమ్, ఏక ఏవోద్దేశ్యో యస్మిన్నితి విగ్రహః । అత్ర కణ్వః ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యద్దత్తమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్య తు యద్దత్తం పార్వణం మునయో విదుః ॥ * ॥.

అత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పిత్రోస్సదా పార్వణం కుర్యాత్ .

వ్యా — ఏకోద్దిష్టం బోధాయనీయమ్ । విజ్ఞానేశ్వరాదౌ ॥ శ్లో ॥ ఆసాద్య సహపిణ్డత్వమౌరసో విధివత్సుతః । కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ * ॥ దర్శవత్ - పార్వణవిధిరితి వ్యాఖ్యాతమ్ । పరాశరః ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్య దేవత్వమౌరసేన త్రిపూరుషమ్ । సర్వత్రానేకగోత్రాణామేకస్యైవ మృతేఽహని ॥ * ॥ దేవత్వం గతస్య - సపిణ్డీకృతస్యేత్యర్థః । అనేకగోత్రాణాం మాతులాదీనామేకోద్దిష్టమేవ కుర్యాదిత్యర్థః । " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరం సుతః । మాతాపిత్రోః పృథక్కుర్యాదేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ " ఇతి యమాదివచనమేకోద్దిష్టపరం బోధాయనీయవిషయం మన్తవ్యమ్ । అత్ర బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే తు కర్తవ్యా మాతాపిత్రోస్తు సత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం చ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ అతోఽన్యేషాం పార్వణమేవేతి సిద్ధమ్ । తథా శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్ పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంశ్ఛాగలేయోదితో విధిః ॥ * ॥.

మాతామహాదీనాం పార్వణమేవ కర్తవ్యమిత్యత్ర వచనముదాహరతి —

మూ — " ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో మహితా స్నుషా । దమ్పతీ చక్రవాదే తే శ్రాద్ధం కుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్పౌత్రాదయః పార్వణం కుర్యుః .

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్ .

మూ — అపుత్రస్య పితృవ్యస్యాగ్రజస్య భ్రాతుః ప్రేతపక్షే దర్శే చ మృతస్య పార్వణం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య భ్రాతృణామగ్రజన్మనామ్ । మాతామహస్య భార్యాయాః శ్రాద్ధం పితృవదాచరేత్ ॥ * ॥ యథా పిత్రోః పార్వణశ్రాద్ధం కరోతి తథైవ చాపుత్రాణాం పితృవ్యాగ్రజాదీనాం పార్వణం కుర్యాదిత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అమాయాన్తు క్షయో యస్య ప్రేతపక్షేఽథవా పునః । పార్వణం తస్య కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన ॥ * ॥.

మూ — పుత్రమాతులకనిష్ఠభ్రాతృస్వసృగురూణామేకోద్దిష్టమే వకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రనసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్రయత్రప్రదీయతే । భ్రాత్రేభగిన్యైపుత్రాయ స్వామినేమాతులాయచ ॥ మిత్రాయగురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ యశ్చమన్త్రప్రదోఽర్థం వాయశ్చవిద్యాం ప్రయచ్ఛతి । గురూతావపిజానీయాత్తయోర్నైవతుపార్వణమ్ ॥ * ॥ అత్రప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంయతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణం తువిధీయతే ॥ * ॥ .

ఉద్దేశ్యనియమమాహ —

మూ — దర్శాదౌపార్వణశ్రాద్ధే పిత్రాదయఏవభోజ్యాః .

వ్యా — శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ దర్శేస్నాత్వా పితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచవిధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ॥ " ఇతియాజ్ఞవల్క్యః । వసురుద్రాదిత్యసంజ్ఞికాఃపితృపితామహప్రపితామహాశ్శ్రాద్ధోద్దేశ్యాఇత్యర్థః.

కేచిన్మాతృమృతాహే పిత్రాన్నపాశ్యేయన్తి తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — మాతృమృతాహేతు మాత్రాదయోభోజ్యానపిత్రాదయః నిషేధాదయుక్తత్వవిరోధాత్పార్వణత్వభఙ్గాదాచారాభావాచ్చ .

వ్యా — అత్రయమః ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవమాతుస్సహసపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాంచమృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ నన్వష్టకాసుపితృవరణదర్శనాత్తత్సహపాఠాచ్చ మాతృమృతాహే పితృవరణమితిచేన్న, తద్వదేవమాతామహవరణస్యాపిప్రసక్తేః । అష్టకాయామివ మాతృమృతాహేనతద్వరణ ప్రసఙ్గఇతిచేన్న, సాహచర్యనియమ భఙ్గాపత్తేః । పృథక్కుర్యాదితి విధానాత్తద్వరణమితిచేత్కోఽర్థః ? దర్శాదివత్సహనకుర్యాదపితుపితృవర్గాత్పృథక్కృత్యమాతృవరణం కుర్యాదిత్యర్థఇతిచేన్న, మాతామహ్యాపత్న్యాఽన్యేనవా సాపిణ్డ్యేపత్న్యాదిభిస్సహ నకుర్యాత్కింతుతతః

పృథక్కృత్యపితామహ్యాదిభిరేవ మాతుఃపార్వణం కుర్యాదితివిజ్ఞానేశ్వరాదాతస్యార్థస్యసమర్థనాత్, "యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతమ్" ఇతివచనాపవాదత్వేన "అష్టకాసుచవృద్ధౌ" ఇతివచనార్థ ప్రతిపాదనాచ్చ। అతః "పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్" ఇతినియమాత్పితృవరణే పార్వణత్వభఙ్గోదురావారః। "త్రీనుద్దిశ్యతుయచ్ఛ్రాద్ధంపార్వణమ్" ఇతిస్మృతేరన్వష్టక్యాదిష్వపి పితృవరణేనపార్వణత్వభఙ్గఇతిచేన్న, వృద్ధ్యాదేశ్శ్రాద్ధత్రయత్వేన వర్గత్రయోద్దేశ్యత్వవిధానాత్, వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం విహరితిహిస్మర్యతే తథాష్టకాకృత్యేష్వితిచ, నహ్యేవం మాతృమృతాహే శ్రాద్ధద్వయకరణే ప్రమాణం జ్ఞాపకంవాస్తి। "॥ శ్లో ॥ మాతుఃక్షయదినేప్రాప్తే పితరంతత్రపూజయేత్। అపూజితేతుపితరి మాత్రాపిణ్డోనగృహ్యతే ॥" ఇతిచేన్న, పితామహ్యాదిభిరేవేతి శాతాతపాదిస్మృతినియమ భఙ్గప్రసఙ్గాత్పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుఃపార్వణశ్రాద్ధం కుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వర విరోధాచ్చ। అతోమాతృమృతాహే నపితృవరణమయుగ్మత్వవిరోధాత్, "అయుగ్మాంస్త్రియావారాన్ పితృకార్యే" "స్త్రీణ పిత్ర్యేఽయుగ్మాన్" ఇతిహిమన్వాదిభిఃస్మర్యతే, తదేవమాచారాభావాన్నపితృవరణమ్, "॥ శ్లో ॥ పిత్రోరేవపితుఃకుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని। యదికుర్యాత్సపత్నీకం తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ మాతుర్మృతాహేపిత్రాదీన్ పూజయేద్యదినాశయేత్। తథాపితుర్మృతాహేతు నపూజ్యాఇతరాఃస్మృతాః ॥" ఇత్యాదివచనైఃపితృవరణేదోషప్రతిపాదనాచ్చ। తర్హిమాతుఃక్షయదిన ఇత్యస్యకోర్థః? శ్రూయతామితపహి, శ్రాద్ధేత్రీణిప్రధానాని హోమోభోజనం పిణ్డదానమితి, తత్రయది భోజనమాత్రం కుర్యాత్తదా హోమపిణ్డదానాభావేన పితరోనపూజితాస్స్యుః, అతస్తత్పూజనార్థం హోమంపిణ్డదానంచ కుర్యాన్నసఙ్కల్పశ్రాద్ధేన భోజనమాత్రమితి। తథాస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ పిణ్డహోమావపరిత్యజ్య సఙ్కల్పంకురుతేయది। సన్తతేశ్చవినాశాయ సమ్పద్దోహరణాయచ ॥ * ॥ అతఃపితృవరణాభావే నవచనాన్తర విరోధః, నచపార్వణత్వభఙ్గః, నాప్యయుగ్మత్వస్మరణవిరోధః, నాప్యసురాలయత్వమ్। "మాతుశ్శ్రాద్ధమ్" "పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమ్" ఇత్యాదివచనంచ దీర్ఘాయురిత్యాస్తాంతావత్.

మూ — వృద్ధిశ్రాద్ధేషు మాతృపితృమాతామహవర్గత్రయోద్దేశేన శ్రాద్ధం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రబహువచనేన పుంసవనాది సంస్కారవిహితశ్రాద్ధాన్యుచ్యన్తే। అత్రలౌకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌలగోదానసోమోపనయపుంసవే। స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశే నవవేశ్మనః। నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవ పుత్రాదిముఖదర్శనే। నాన్దీముఖాన్పితృగణాన్పూజయేత్ప్రయతో గృహీ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పుత్రోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు తన్మౌఞ్జీత్యాగబన్ధయోః। చూడాయాం చ వివాహేషు వృద్ధిశ్రాద్ధం విధీయతే ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తేష్టిక్రియాసు తౌ। వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత వహ్న్యాశ్రమపరిగ్రహణే తథా ॥ * ॥ కార్ష్ణాజనిశ్చ ॥ శ్లో ॥ సోమగర్భాభవే పుత్రపుత్ర్యోర్విగ్రహణే సూర్యచన్ద్రయోః। స్నాత్వాऽనన్తరమాత్మీయాన్పితౄన్ శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ జాతే పుత్రే పితుస్స్నానం సచేలం తు విధీయతే। జాతకర్మ తతః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ .

తత్క్రమమాహ —

మూ — తత్ర ప్రతివర్గం ద్వౌద్వౌ విశ్వేదేవా మాత్రాదీనాం నవానామేకైకస్య ద్వౌద్వౌ విప్రౌ నిమన్త్రయేదశక్తౌ విశ్వేదేవార్థం ద్వౌ విప్రౌ ప్రతివర్గం ద్వౌద్వౌ వా త్రాష్టౌ విప్రాన్సమ్పాదయన్తే పూర్వత్ర చతుర్వింశతిరత్రోపవీతీ ప్రాఙ్ముఖః ప్రదక్షిణం సర్వం కుర్యాత్తిలార్థే యవాః కార్యాః .

వ్యా — అత్ర శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ మాతుశ్శ్రాద్ధం తు పూర్వం స్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్। తతో మాతామహానాం చ వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ అత్రాభ్యుదయికే యుగ్మా బ్రాహ్మణా ఆమూలాదర్భాః ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ప్రదక్షిణముపచారో యవాస్తిలార్థా గన్ధాదిదానం చ ద్విరృజుదర్భాసనే దద్యాత్ “ యవోసి సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః। ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః § పునర్నాన్దీముఖాన్పితౄన్లోకాన్ప్రీణయాహి నస్స్వాహా ” ఇతి యవావాపనమ్ ॥ * ॥

---

§ పుష్ట్యై నాన్దీముఖాన్పితౄన్

ఇతి । ముద్గలః ॥ వా ॥ దేవేషుద్వావేకో వా పితృష్వేకో ద్వా వా బ్రాహ్మ
ణాన్ శ్రాద్ధే కల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరే చ ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాన్
దైవే యథాశక్తి పిత్ర్యే యుగ్మాంస్తథైవ చ ॥ వా ॥ దైవే - ఆభ్యుదయికే శ్రా
ద్ధే, యుగ్మాన్ - సమాన్ బ్రాహ్మణానుపవేశయేత్, వైశ్వదేవే ద్వౌ ద్వౌ
మాత్రాదీనాం తిసృణామేకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ తిసృణాం వా ద్వౌ ద్వౌ ఏవం
పిత్రాదీనాం త్రయాణామేకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ త్రయాణాం వా ద్వౌ ద్వౌ ఏ
వం మాతామహాదీనాం చ వర్గత్రయేపి వైశ్వదేవతన్త్రం వా ॥ * ॥ ఇతి ।
స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఏవం ప్రదక్షిణావృత్తో వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । యజే
త దధికర్కన్ధూమిశ్రాన్ పిణ్డాన్ యవైః క్రియాః ॥ వా ॥ తిలసాధ్యాస్స
ర్వాః క్రియా యవైః కర్తవ్యాః, మధు వాతా ఇతి ఋచః స్థానే ఉపాస్మై గా
యతేతి పఞ్చ మధుమతీః శ్రావయేత్, ఆచాన్తేషు భుక్తాశయాన్ గోమయే
నోపలిప్య తేషు ప్రాచీనాగ్రాన్ దర్భాన్ పూర్వం సంస్తీర్య తేషు పృషదా
జ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషేణైకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ పిణ్డౌ దద్యాత్ ॥ * ॥.

మ — అష్టకాస్వష్టౌ విప్రాన్ ద్వౌ విప్రౌ విశ్వేదేవా మాత్రాదయ
స్త్రిస్రః పిత్రాదయస్త్రయ ఇతి సిద్ధశ్చైష స్తశ్చ ష్టథా కృత్వా బ్రాహ్మ
ణేభ్య ఉపహరతీతి జ్ఞాపనాత్ .

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః .

శ్రాద్ధకాలనియమమాహ —

మూ — వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రాతరామశ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణ ఏకోద్దిష్టం మ
ధ్యాహ్నే పార్వణమపరాహ్ణే కుర్యాత్తథాఽగ్న్యాధానాది నిమి
త్తం వృద్ధిశ్రాద్ధమపరాహ్ణే .

వ్యా — అత్ర శ్రుతిః ॥ పూర్వాహ్ణో దేవానాం మధ్యన్దినో మనుష్యాణా
మపరాహ్ణః పితృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణ ఏవ నాన్దీస్యా
న్న మధ్యాహ్నే ప్రయత్నతః । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే హ్యపరాహ్ణే తు
పైతృకమ్ ॥ * ॥ దేవలః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కర్మ హ్యపరాహ్ణే తు పైతృ
కమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ గాలవః ॥ శ్లో ॥
ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే సిద్ధాన్నేన తు మధ్యతః । పార్వణం చాపరాహ్ణే
తు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాఽఽగ్నికమ్ ॥ * ॥ ఆగ్నికమ్ - అగ్న్యాధాననిమిత్తమ్.

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — అత్రనియతనిమిత్తమాదావిహితంప్రాతరన్తైవిహితంశ్వఃప్రాతరనియతనిమిత్తం జన్మగ్రహణాదిశ్రాద్ధంనిమిత్తానన్తరంకుర్యాత్.

వ్యా — “ బ్రాహ్మణానాంభోజనముపనయనవత్, బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా ” ఇత్యాదినా సీమన్తాన్నప్రాశనచౌలోపనయనాది దినేష్వాదౌ విహితం తస్మిన్నేవదినే ప్రాతరభ్యుదయశ్రాద్ధమనుష్ఠేయమ్ “ తదన్తతో భవతి వివాహాదిషు ” ఇతివివాహాదావన్తైవిహితం శ్రాద్ధం పరతశ్శ్వఃప్రాతరేవ కర్తవ్యమ్ । ఇదం నియతనిమిత్తం సీమన్తాదీనాం నియతకాలత్వాత్ , జన్మాదికమనియత నిమిత్తం తస్యానియత కాలత్వాత్ , తత్పునర్నిమిత్తానన్తరమేవ కర్తవ్యంనప్రాతః । అత్రలోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నియతేషునిమిత్తేషు ప్రాతర్వృద్ధిర్నిమిత్తకమ్ । పుత్రజన్మ నికుర్వీత శ్రాద్ధం తాత్కాలికం బుధః ॥ * ॥ తాత్కాలికమ్ - తత్కాలభవమ్ , నిమిత్తానన్తరంకార్యమిత్యర్థః । తథా కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ ప్రాచుర్భావేపుత్రపుత్ర్యోర్గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । స్నానానన్తరమాత్మీయాన్ పితౄంశ్శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ ॥ * ॥ .

మూ — నైకశ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యమేకవాసరేకుర్యాద్దైవత్రైక్యాత్.

వ్యా — దక్షః ॥ శ్లో ॥ నైకశ్శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ । నయజ్ఞం నబలిం నైవ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాతు తస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే । నైమిత్తికంతు కర్తవ్యం నిమిత్తానుక్రమోదయమ్ ॥ * ॥ క్రతుశ్చ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాపునశ్శ్రాద్ధం నకుర్యాదేకవాసరే । యదినైమిత్తికం నస్యాదేకోద్దేశ్యం భవేద్యది ॥ * ॥ .

నిషేధవిషయమాహ —

మూ — తద్యథా నిత్యేన దార్శికస్య సోదకుమ్భేన మాసికస్య దార్శికేన మన్వాది యుగాది గ్రహణ సఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే ప్రసఙ్గాత్పూర్వసిద్ధేరుత్తరం దార్శికాది శ్రాద్ధమేవ కుర్యాదనియతస్య బలీయస్త్వాత్ .

వ్యా — సన్నిపాతే - సమ్మేళనే । యత్రోత్తరశ్రాద్ధానుష్ఠానే నానియతేన నియతపూర్వశ్రాద్ధసిద్ధిస్సుప్రసక్తః, ప్రత్యహం కర్తవ్యశ్రాద్ధాపేక్షయా దర్శశ్రాద్ధమనియతమ్, ఏవం సోదకుమ్భాత్ప్రత్యహం విహితాన్మాసిమాసి మృతాహే విహితం మాసిక మనియతమ్, ఏవందర్శశ్రాద్ధం ప్రతిమాసం నియతం మన్వాదికం క్వచిత్క్వచిన్మాసే భవాదనియతమ్, ఏవంసర్వత్రోహానీయమ్ । అత్రానియతత్వమేవపూర్వానుష్ఠేయాననుష్ఠానే హేతుః.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — దేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్తద్యథా నిత్యదార్శికాభ్యాం సోదకుమ్భ మాసికాబ్దికానామాబ్దికేన సఙ్క్రాన్తి మాసిక సోదకుమ్భానాం సంయోగే సోదకుమ్భాది పూర్వమనుష్ఠేయమనియతత్వాత్తతోదర్శాది.

వ్యా — అత్ర దేవతాభేదఏవ శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానే హేతుః, అతోఽత్రనియతానియత నిమిత్తత్వసద్భావేపి దేవతాభేదాన్నప్రసక్తప్రసక్తః, తత్ర శ్రాద్ధద్వయమనుష్ఠేయం తముదాహరతి తద్యథేతి । " ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం పిత్రర్థం పాఞ్చయజ్ఞికే । " ఇత్యుక్తంనిత్యశ్రాద్ధమ్, తేన " ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతి యశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥ " ఇత్యుక్త దర్శశ్రాద్ధంసం యుక్తమ్, తేనచమాసిక సోదకుమ్భాది సంయుక్తమ్, తదా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్, ఏవం మాతుర్వాపితుర్వా క్షయాహేన సఙ్క్రాన్త్యాదినైమిత్తికశ్రాద్ధసన్నిపాతే శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్, తత్రానియతనిమిత్తం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికాది పూర్వం కృత్వా నిత్యదర్శశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ దర్శే క్షయాహఆపన్నే శ్రాద్ధంతత్రకథంభవేత్ । క్షయాహంతు వినిర్వర్త్య దర్శశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏవఃసఙ్క్రాన్తిమాసికసోదకుమ్భాని కృత్వాఽఽబ్దికం కుర్యాత్తేషామనియతత్వాత్ । అనియతత్వమేవపూర్వానుష్ఠానే హేతురిత్యభాణి.

మూ — తథాదైవతైక్యేపి నిమిత్తభేదేనైమిత్తికానికుర్యాత్.

వ్యా — యథాదేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయకరణం తథానిమిత్తభేదేచ

శ్రాద్ధద్వయవిధానం' నాత్రదైవతైక్యం ప్రయోజకమిత్యర్థః । అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ ద్వేబహూనినిమిత్తాని జాయేరన్నేకవాసరే । నైమిత్తికాని కార్యాణి నిమిత్తోత్పత్త్యనుక్రమాత్ ॥ * ॥ నిమిత్తానాంతుల్యత్వాదిత్యర్థః, యథాదర్శోపరాగసఙ్క్రాన్తిమేళనే.

మూ — పార్వణైకోద్దిష్టయోఃపార్వణం పూర్వంకుర్యాత్.

వ్యా — జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ యద్యేకత్రభవేతాంచేదేకోద్దిష్టంచపార్వణమ్ । పార్వణంతువినిర్వర్త్య హ్యేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥.

మూ — తథావచనాన్మాసికాన్యేకాహేకుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర దేవతానిమిత్తయోర్భేదాభావేపి "శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్యవిదధీతసపిణ్డతామ్" ఇతివచనబలాద్ద్వాదశాహేదామాసికానికుర్యాన్మాసికాకరణే సపిణ్డీకరణాయోగాత్ । "తానిద్వాదశాహే" ఇతిసూత్రం ద్వాదశాహేమాసికవిధిపరమ్, ఇదంత్వేకదినే శ్రాద్ధద్వయవిధానశఙ్కానిరాసపరమితి నపౌనరుక్త్యమ్.

మూ — పిత్రోఃక్షయాహైక్యేపితుఃపూర్వంకృత్వామాతుఃకుర్యాత్.

వ్యా — ఇదంస్పష్టమ్.

మూ — కామ్యాన్నిత్యసిద్ధిరితిజైమినిః నిత్యాత్కామ్యసిద్ధిరిత్యాపస్తమ్బః.

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ కామ్యతన్త్రేణనిత్యస్య తన్త్రం శ్రాద్ధస్యసిధ్యతి । స్యాదేకత్వంతుదర్శాదెర్దైవతైక్యంభవేద్యది ॥ " ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ నేమం లౌకికమర్థం పురస్కృత్య ధర్మాంశ్చరేన్నిష్ఫలాహ్యభ్యుదయే భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అభ్యుదయే - శ్రేయసివిషయే, నిష్ఫలాస్స్యుః, ఐహికం ఫలముద్దిశ్య ధర్మాచరణేపి కర్మకర్తృసాధనవైగుణ్యేన నిరర్థకాని కామ్యకర్మాణి భవన్తీత్యర్థః । యథాఽఽహమనుః ॥ శ్లో ॥ అకృత్స్నత్వాత్సాధనానాం మాన్ద్యాత్కర్మకృతస్తథా । ఫలస్యచాభిసన్ధానాదపవిత్రో విధిస్స్మృతః ॥ * ॥ అతోయథాశక్తినిత్యకర్మానుష్ఠానేనైవార్థాశ్చసిధ్యన్తి, తదసిద్ధావపి " నేహాభిక్రమనాశోస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే " ఇతిన్యాయేన కామ్యవత్కృతస్య నిత్యకర్మణోహానిర్నాస్తి, తదపి సదృష్టాన్తమాపస్తమ్బఏవాహ । తద్యథా — ఆమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఛాయాగన్ధావనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణమర్థాఅనూత్పద్యన్తే నోచేదనూత్ప

ద్యన్తై నధర్మహానిర్భవతీతి । అస్య వ్యాఖ్యానేచ " ॥ శ్లో ॥ యథేక్షు హేతోస్సలిలం నిషేచితం తృణానివల్లీరపి సంప్రసిఞ్చతి । ఏవం నరోధర్మ పథేనవర్తయన్ యశశ్చకామాంశ్చవసూనిసోఽశ్నుతే ॥ " యద్యపి మీ మాంసక మత్యా కామ్యానుష్ఠానాదేవ నిత్యసిద్ధిప్రసక్తాత్, తథాపి క ల్పసూత్రకారాణాం ప్రక్రియయా గుణఫలాధికారవిధానయా నిత్యాను ష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిప్రాసజ్గికీభవతి, స్వాధికారత్వేన ప్రయుక్తి శక్తి యోగ్యతయా అన్యతోప్రయుక్తా నిత్యాధికార విధిప్రయుక్తిరప్యుపప న్నా, యథావివరణమతే స్వవిధిప్రయుక్తమధ్యయనమితి.

మూ — త్రివిధంహి శ్రాద్ధం విజ్ఞాయతే.

వ్యా — త్రివిధం నిత్యాదిభేదేన విజ్ఞాయతే, తేషు నిత్యాదిష్వేకై కం త్రివిధం జ్ఞాయతఇత్యర్థః.

తత్స్వరూపంవచనైరుదాహరతి —

మూ — తథాకార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రా
ద్ధం యచ్చమహాలయే । తన్నిత్యముదితం సద్భిరి నత్యవత్తద్విధాన
తః ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సకారుణ్యగ్రహణేషుచ । సంవత్స
రోదకుమ్భంచ వృద్ధిశ్రాద్ధం నిమిత్తతః ॥ తిథ్యాదిషుచ యచ్ఛ్రా
ద్ధం మన్వాదిషు యుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగేషు తత్కామ్యం
సముదాహృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

వ్యా — ప్రేతశ్రాద్ధమ్ - నగ్నప్రచ్ఛాదనైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధా ది । వృద్ధిశ్రాద్ధమ్ - అత్ర కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ ప్రాదుర్భావేపుత్రపు త్ర్యోర్గ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః । స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ పితౄ న్పైతర్పయేద్ద్విజః ॥ * ॥ లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌల గోదానవ్ర తోపనయపుంసువే । స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధం విధీయతే ॥*॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ పుంసినామాన్నచౌలోపస్నానపాణిగ్రహేషుచ । అగ్న్యాధేయేతథాసోమే దశస్వభ్యుదయంస్మృతమ్ ॥ * ॥ పుంసి - పుంస వనం సీమన్తమ్, ఉప - ఉపనయనమ్ । కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్ర వివాహేషు ప్రవేశేనవవేశ్మనః । నామకర్మణిబాలానాం చూడాకర్మాది కర్మసు ॥ సీమన్తోన్నయనేయజ్ఞే పుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్ పితౄ

గణానాశయేత్ప్రియతోగృహీ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తేష్టిక్రియాసుతా । వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతహ్యాశ్రమగ్రహణేతథా ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ తత్పూర్వేద్యుర్యథాకృత్వా చేతరాద్యాశ్చాభ్యుదయంతతః । కుర్యాత్కర్మ తదాతత్ర ప్రసద్యఃకర్మేతికథ్యతే ॥ * ॥ తిథ్యాదీత్యాదిశబ్దేన ఉపరాగాదిగ్రహణమ్ । నను “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాత మన్వాదిష్వష్టకాసుచ । విద్వాంశ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతేనరః ॥ ” ఇతిశౌనకేననిత్యైస్సహమన్వాదిగ్రహణాత్తస్య కామ్యత్వం కథమితినభ్రమితవ్యమ్, అర్ధద్విపర్వరాత్రావితివత్సంకల్పప్రక్రాన్తో పరతవిషయత్వాత్ । గృహీతనియమత్యాగే ప్రాయశ్చిత్తస్య యుక్తత్వాన్నచోద్యావకాశః । “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాం కన్యావేదినశ్చపశూన్వైసత్సుతానపి । ద్యూతంకృషించ వాణిజ్యం ద్విశఫైకశఫాంస్తథా ॥ బ్రహ్మవర్చసినఃపుత్రాన్ స్వర్ణరూప్యే సకుప్యకే । జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం సర్వకామానాప్నోతి శ్రాద్ధదస్సదా ॥ స్వర్గంహ్యపత్యమోజశ్చ శౌర్యంక్షేత్రంబలంతథా । పుత్రంశ్రైష్ఠ్యంచసౌభాగ్యంసమృద్ధింముఖ్యతాంశుభమ్ ॥ ప్రవృత్తచక్రతాంచైవ వాణిజ్యప్రభృతీనపి । అరోగిత్వంయశోవీతశోకతాం పరమాంగతిమ్॥ ధనం వేదాన్భిషక్సిద్ధింకుప్యంగామప్యజావికమ్ । అశ్వానాయుశ్చవిధివద్యశ్శ్రాద్ధం సమ్ప్రయచ్ఛతి ॥ కృత్తికాదిభరణ్యన్తంసకామానాప్నుయాదిమాన్ । ” “ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదిషు ఋక్షేషు శ్రాద్ధయత్ఫలమీరితమ్ । విష్కమ్భాదిషుయోగేషు సకామానాప్నుయాదిమాన్ ॥ ఆరోగ్యంచైవసౌభాగ్యం శత్రూణాంచ పరాజయమ్ । సర్వాన్కామాన్శ్రియంవిద్యాం ధనమాయుర్యథాక్రమమ్। సూర్యాదివాసరేష్వేషు శ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ ॥ ” ఇతియాజ్ఞవల్క్యబృహస్పత్యాద్యుక్త తిథినక్షత్రవార యోగశ్రాద్ధాని కామ్యానీత్యర్థః । మన్వాది - మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్శుక్లనవమీ కార్తికద్వాదశీసితా । తృతీయాచైత్రమాసస్య తథాభాద్రపదస్యచ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పుష్యస్యైకాదశీసితా ॥ ఆషాఢస్యాపిదశమీ మాఘమాసస్యసప్తమీ ॥ శ్రావణస్యాష్టమీకృష్ణా ఆషాఢస్యాపిపూర్ణిమా । కార్తికాఫాల్గునీచైత్రీజ్యైష్ఠీపఞ్చదశీసితా । మన్వన్తరాదయశ్చైతాదత్తస్యాక్షయహేతవః ॥ * ॥ శ్రీవి

ష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్యచయాతృతీయానవమ్యసౌ కార్తికశుక్ల పక్షే । నభస్యమాసస్యచకృష్ణపక్షే త్రయోదశీపఞ్చదశీచమాఘే ॥ ఏతాశ్చతస్రస్తిథయోయుగాద్యాః ॥ * ॥ జ్యోతిషే ॥ శ్లో ॥ శుక్లాతృతీయా వైశాఖీనవమీకార్తికీసితా । మాఘీచామాతథాప్రోష్ఠపదీ కృష్ణాత్రయోదశీ । ఏతాశ్చతస్రస్తిథయోయుగాద్యాఃపరికీర్తితాః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ద్రవ్యం బ్రాహ్మణసమ్పత్తిర్విషువత్సూర్యసఙ్క్రమః ॥ వ్యతీపాతోగజచ్ఛాయా గ్రహణంచన్ద్రసూర్యయోః । శ్రాద్ధంప్రతిరుచిశ్చైవ శ్రాద్ధకాలాఃప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ అష్టకాః - "హేమన్తశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకాః" "యామాఘ్యాఃపౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టాదష్టకా తస్యామష్టమీ జ్యేష్ఠయాసమ్పద్యతే తామేవాష్టకేత్యాచక్షతే" ఇత్యుక్తాఽవగన్తవ్యాః । వ్యతీపాతఃప్రసిద్ధః । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ పఞ్చాననస్థౌ గురుభూమిపుత్రౌ మేషేరవిస్స్యాద్యదిశుక్లపక్షే । మాసాభిధానాకరభేణయుక్తామహావ్యతీపాతఇతీహయోగః ॥ * ॥ మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధనిష్ఠార్ద్రానాగదైవతమాపతేత్ । రవివారయుతామాయాం వ్యతీపాతస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగసహస్రాణి వ్యతీపాతశతానిచ । అమాలక్షంతు ద్వాదశ్యాఃకలాం నార్హన్తిషోడశీమ్ ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః । తయోరపిచకర్తవ్యం యదిస్యాద్రాహుదర్శనమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ రాహుదర్శనసఙ్క్రాన్తివిషువాత్యయవృద్ధిషు । స్నానదానాదికం కార్యం నిశి కామ్యవ్రతేషుచ ॥ * ॥ మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపికర్తవ్యం శ్రాద్ధంవై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తునాస్తిక్యాత్పఙ్కే గౌరివసీదతి ॥ * ॥ అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ సర్వేవర్ణాస్సూతకేచ మృతకే రాహుదర్శనే । స్నాత్వా శ్రాద్ధంప్రకుర్వీత విత్తశాఠ్యంవివర్జితః ॥ * ॥ అత్ర గ్రహణగ్రహణాత్సఙ్క్రాన్త్యాదిష్వాశౌచిభిర్న శ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్, "॥ శ్లో ॥ గ్రహణోద్వాహసఙ్క్రాన్తి యాత్రాసుప్రసవేషుచ । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం రాత్రావపినదుష్యతి ॥" ఇతివచనాన్నైమిత్తికత్వాచ్చ స్నానమాత్రం కార్యమ్ । ఇదం గ్రహణాదిశ్రాద్ధం నిత్యమామేనైవకార్యమ్ । తథాబోధా

యనః ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రమేఽన్నద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । ఆమ శ్రాద్ధం సఙ్కటే చద్విజశ్శూద్రస్సమాచరేత్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — శూద్రస్సర్వాణి శ్రాద్ధాన్యామేనైవకుర్యాన్నద్విజైః పాచయిత్వా " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాదికం శ్రాద్ధం యదాశూద్రస్సమాచరేత్ । కుర్యాదామేన హేమ్నా వా పాచయిత్వా తు నాన్యథా ॥"

వ్యా — అమావాస్యేతి బోధాయనవచనమ్ । వ్యాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభావే గ్రహణే దేశవిప్లవే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ * ॥ సదైవ - నకదాచిదప్యన్నేనేత్యర్థః, నిషేధాత్ .

భార్యాయాం రజసి సతి దర్శాది శ్రాద్ధమామేనైవ కార్యమిత్యాహ —

మూ — దర్శాదౌ రజసా్యామశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ సోమసూర్యగ్రహే తథా । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ ".

వ్యా — ఇదం వ్యాసవచనమ్ । ఆదిశబ్దాన్మన్వాదియుగాది వ్యతీపాతాష్టకాది శ్రాద్ధసఙ్గ్రహః, తత్సర్వం శ్రాద్ధం భార్యాయాం రజస్వలాయామామేనైవకుర్యాన్నాన్నేన । నను "ఆర్తవేఽన్నద్విజాభావే" ఇతి ద్విజాన్నాభావ ఏవామశ్రాద్ధవిధానాత్తత్సద్భావేఽన్నేనైవ తత్కార్యమితి చేత్ప్రాహినేత్యాహ; రజస్యప్యేవమితి చేన్న, ద్విజాన్నసద్భావేఽపి స్త్రీరజసస్సఙ్క్రమాదివదామశ్రాద్ధనిమిత్తత్వాత్సముదితస్య నిమిత్తత్వాభావాచ్చ; తథా చ ద్విజాన్నసద్భావే పుత్రజన్మన్యన్నశ్రాద్ధం ప్రసజ్యేత, తత్రాశౌచసద్భావాన్న తత్ప్రసక్తిరితి చేన్న, గ్రహణాదిష్వన్నశ్రాద్ధప్రసక్తేః, ఆమశ్రాద్ధనిమిత్తత్వేన గ్రహణాదిగ్రహణవైయర్థ్యాపత్తేః, ద్విజాన్నాభావస్యైవ ప్రయోజకత్వాత్ । అతో రజోద్విజాన్నాభావగ్రహణాదికం పృథక్పృథగేవామశ్రాద్ధనిమిత్తమ్, నాప్యాశౌచమామశ్రాద్ధప్రయోజకమ్, మరణాశౌచేఽప్యామేన దర్శాదిశ్రాద్ధప్రసక్తేః । అతో రజస్సఙ్క్రాన్తిగ్రహణాదౌ దర్శాదిశ్రాద్ధమామేనైవ కార్యమితి సిద్ధమ్ । ననుగజసాఽ్యామశ్రాద్ధవిధానం రజస్వలాకర్తృకభర్తృశ్రాద్ధవిషయమితి చేన్న, త

స్యాస్త్రిరాత్రాశౌచసద్భావేన శ్రాద్ధాదికర్మానధికారాత్, పఞ్చమేఽహనితద్విధానాచ్చ, "శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తేయస్యభార్యారజస్వలా। శ్రాద్ధంతత్రనకర్తవ్యంకర్తవ్యంపఞ్చమేఽహని ॥ " ఇతిస్మరణాత్। ఏతేనదర్శాదిశ్రాద్ధమపి రజస్వలయా పఞ్చమేఽహన్యేవ కార్యమితిసిద్ధమ్। అతోరజస్వలా దర్శాది భర్తుశ్శ్రాద్ధమామేనైవ పఞ్చమేఽహనికుర్యాదితిశాస్త్రస్థితిః। తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచ ప్రవాసే పుత్రజన్మని। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్యభాగ్యారజస్వలా ॥ * ॥ అనగ్నిః - ఔపాసనరహితః మృతభార్యశ్చ। తథాభరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ యావత్సాన్యన్నాగ్నిసంయుక్తఉత్పన్నాగ్నిరథాపివా। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతహస్తేఽగ్నౌకరణంభవేత్ ॥ * ॥ శ్రౌతేనవా స్మార్తేనవా యావన్నాగ్నినాసంయుక్తస్సాన్యత్సచవిచ్ఛిన్నాగ్నిశ్చామేనదర్శాదిశ్రాద్ధంకుర్యాదిత్యర్థః। అఖణ్డాదర్శేచ ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవాసీచ యస్యభార్యారజస్వలా। ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవహి ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థేచప్రవాసేపుత్రజన్మని। ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత భార్యారజసిసఙ్క్రమే ॥ * ॥ భార్యారజసీతి విశేషణాద్భర్తైవామశ్రాద్ధం కుర్యాత్పుత్రాదిస్త్వన్నేనైవ, అతోరజస్సఙ్క్రమాదిషుద్విజాన్నసద్భావేపి సదాఽఽమశ్రాద్ధంకుర్యాత్। గాలవః ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ దేశభ్రంశేరజస్యపి। ఆమశ్రాద్ధంద్విజైః కార్యంశూద్రైః కార్యంసదైవహి ॥ * ॥.

ఏవంభార్యాయాం రజస్వలాయాం దర్శాదిశ్రాద్ధంద్విజైశ్చామేనైవకార్యమిత్యస్యాపవాదమాహ —

మూ — విదేశస్థోప్యనాలంభుకా భార్యోప్యన్నేనైవాబ్దికంకుర్యాత్
" ॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపిదారేషు విదేశస్థోప్యనగ్నికః। అన్నేనైవాబ్దికంకుర్యాన్మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ ".

వ్యా — ఇదంలోకాక్షివచనమ్। ఏవంచద్విజస్యామశ్రాద్ధపరంవచనంప్రత్యాబ్దికవ్యతిరిక్త విషయంమన్తవ్యమ్ । మరీచిః ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చ ప్రవాసీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోఃక్షయాదృతే ॥ * ॥ అతోరజసిదర్శాదికమేవామేనద్విజఃకుర్యాన్నపితృమృతాహశ్రాద్ధం, పితృగ్రహణాదన్యేషామాబ్దికమామేనకుర్యాత్ .

పితృవిషయేప్రతి ప్రసవమాహ —

మూ — దర్శేరవిగ్రహేపిత్రోరప్యాబ్దికమామేనైవకుర్యాత్సమ్భవేఽన్నేనైవకుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ దర్శేరవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దిక ఉపస్థితే । అన్నేనాసమ్భవే హేమ్నాకుర్యాదామేనవాపునః ॥ ”.

వ్యా — ఇదంగార్గ్యవచనమ్ । వచనేసూత్రేచ సమ్భవాసమ్భవశబ్దౌపూర్వాహ్ణోపరాహ్ణ గ్రహణసమ్భవాభిప్రాయౌ, తతశ్చ యదాగ్రహణానన్తరం దివైవాన్నేన శ్రాద్ధం సమ్భవతితదాఽఽమశ్రాద్ధంనైవకుర్యాత్ । ఏవంస్మృతాహేఽన్నేనైవ శ్రాద్ధవిధానాదాపత్సుకథం చిత్తదసమ్భవే కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఆపన్నోప్యాబ్దికం నైవకుర్యాదామేనకర్హిచిత్ । అన్నేనతదమాయాంవా కృష్ణేవాహరివాసరే ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । కుర్యాదన్నేనకృష్ణాయాం వైకాదశ్యాంవిధుక్షయే ॥ * ॥ “ ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలం సమాశ్రిత్యగౌణమప్యస్తుసాధనమ్ । నముఖ్యద్రవ్యలోభేనగౌణకాలప్రతీక్షణమ్ ॥ ”. ఇతినియమాదామేనైవ ప్రత్యాబ్దికంకార్యమ్, తత్రతదసమ్భవేదర్శాదావన్నేనకార్యమిత్యర్థః .

మూ — నోభాభ్యాంరజస్వలాభర్తురాబ్దికం కుర్యాత్పఞ్చమేహన్యన్నేనైవకుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాతుయదాభార్యాసమ్ప్రాప్తేభర్తురాబ్దికే । రజస్వలాభవేత్సాతుతత్కుర్యాత్పఞ్చమేఽహని ॥ ”

వ్యా — ఇదంశ్లోకగౌతమవచనమ్ । ఉభాభ్యామ్ - పక్వాన్నాభ్యామ్ । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । పఞ్చమేహనితచ్ఛ్రాద్ధం నతత్కుర్యాన్మృతేహని ॥ ” ఇత్యాదివచనమేతద్విషయంద్రష్టవ్యమ్ । మృతస్యభార్యాయదిస్వయమేవశ్రాద్ధకర్త్రీభర్తుర్మృతాహేరజస్వలా సాపఞ్చమేఽహ్ని కుర్యాన్నాన్యస్మిన్నిత్యర్థః .

ఆమశ్రాద్ధప్రసఙ్గాదిదముచ్యతే —

మూ — యద్యద్విప్రేభ్యోదద్యాత్తేనైవ హోమస్తేనవా గృహేదాహృతాన్నేనవా పిణ్డాన్దద్యాద్యదా హోమస్తదా పిణ్డదానం హోమాభావే పిణ్డదానాభావః , ఆమశ్రాద్ధేచరోరభావాత్తదఙ్గానామభావో భోజనాభావాత్తత్సమ్బన్ధివాంఛాభావః , న

జలోప్పవరణం పాదప్రక్షాళనం గన్ధపుష్పాదిదానం తణ్డులాదిప్రదానం దక్షిణేత్యామశ్రాద్ధం కార్యమ్.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ యద్యద్దదాతి విప్రేభ్యశ్శృతం వా యది వాఽశృతమ్ । తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాత్పిణ్డదానం కథం భవేత్ । గృహోదాహృత్య పక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్తిలైస్సహ ॥*॥ “ తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ ।” ఇతి హోమపిణ్డదానయోస్సన్నియోగశిష్టత్వాదవధారణాచ్చాగ్నౌ హోమాభావే పిణ్డదానం నాస్తీత్యర్థః । తద్ధర్మాణామ్ - అధిశ్రయణాభిఘారణోపస్తరణావదానానామ్, ఔపాసన హోమవద్ధస్తేన సకృత్సకృదుపహత్య జుహుయాదిత్యర్థః । తత్సమ్బన్ధినామ్ - పాత్రాభిమన్త్రణ ద్విజాఙ్గుష్ఠనివేశన ప్రాణేనివిష్టజపాదీనామ్ , ఇదం సవ్యఞ్జనమియత్తణ్డులపరిమితం పిత్రాదిభ్యస్సంప్రదదే నమమేతి దద్యాదిత్యర్థః .

అస్య కాలమాహ —

మూ — తదామశ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణ ఏవ శూద్రః కుర్యాద్ద్విజోఽపరాహ్ణే .

వ్యా — నను “ ఆమశ్రాద్ధంతు పూర్వాహ్ణే ” ఇతి పూర్వాహ్ణ ఏవామశ్రాద్ధవిధానాత్కథం ద్విజోఽపరాహ్ణ ఇతి చేన్న , “ శూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ” ఇతి నిత్యవద్విహితామశ్రాద్ధవిషయత్వాత్పూర్వాహ్ణస్య। ఆపదాద్యుపాధినా విహితానిత్యద్విజామశ్రాద్ధవిషయత్వమస్య నోపపద్యతే, నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధాత్ । అతశ్శ్రాద్ధద్వయోద్దేశేన వచనమిదం న పూర్వాహ్ణ కాలం విధాతుం క్షమతే , కిఞ్చాపరాహ్ణవిహితాన్నశ్రాద్ధప్రతినిధిత్వేన విహితద్విజామశ్రాద్ధం తద్ధర్మలాభాదపరాహ్ణ ఏవ కర్తవ్యం న పూర్వాహ్ణే । అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ శిష్టాభావే సామాన్యాత్ప్రతినిధిస్తద్ధర్మా చ స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽపరాహ్ణకాలీనాన్నశ్రాద్ధస్థానే విహితద్విజామశ్రాద్ధస్య తత్స్థానాపత్త్యాఽపరాహ్ణధర్మత్వసిద్ధేస్తద్వద్భావేనాపరాహ్ణ ఏవ కాల ఇతి సువ్యక్తమ్। కిఞ్చ “ దర్శే తిలోదకం పూర్వం తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్। ” “ తిలోదకం తు పూర్వం స్యాదామశ్రాద్ధం తతశ్చరేత్ ” ఇత్యాదిభిరామశ్రాద్ధస్య తిలోదకదానపూర్వకత్వస్య

రణాత్తస్యచాపరాహ్ణ ఏవ కర్తవ్యత్వాత్తత్పూర్వకం ద్విజామశ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యత్వం దుర్ఘటమ్। నను చ కథం నిత్యానిత్యామశ్రాద్ధద్వయోరుద్దేశేనాపరాహ్ణ కాలవిధానం తిథివైషమ్యాపత్తేః, మైవమ్, విధ్యనపేక్షత్వాద్ద్విజామశ్రాద్ధస్య ఉత్పత్తిశిష్టాపరాహ్ణ కాలీనాన్నశ్రాద్ధస్థానీయత్వేనాస్య తత్కాలలాభాత్, "ఏషామసమ్భవే కుర్యాదిష్టిం వైశ్వానరం ద్విజః" ఇతి పశుసోమాగ్రయణాది స్థానవిహిత వైశ్వానరేష్టివత్ "సఙ్క్రమేఽన్నద్విజాభావే" ఇత్యన్నశ్రాద్ధస్థానే విహితస్యాస్య తత్కాలకర్తవ్యత్వ సిద్ధిరిత్యలమ్.

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — యదిపఞ్చషణ్ముహూర్తాత్తిథిస్స్యాత్తదా తత్రైవామశ్రాద్ధం శూద్రః కుర్యాత్.

వ్యా — వ్యాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ కాలాత్ప్రాక్తస్తనాదూర్ధ్వం త్రిముహూర్తా భవేద్యది। ఆమశ్రాద్ధం తత్ర కుర్యాద్ద్విముహూర్తాపి వా భవేత్ ॥ * ॥.

సఙ్కల్పశ్రాద్ధవైజ్యమాహ —

మూ — సఙ్కల్పశ్రాద్ధేతు "॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణం స్వధానినయనం తథా। వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥" ఇతి నియమ్యతే, తచ్చాశక్తౌ "॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానిపితృయజ్ఞస్య యదా కర్తుం న శక్యతే। సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవాసౌ కుర్యాదర్ఘ్యాది వర్జితమ్ ॥" ఇతి శిష్యతే.

వ్యా — ఆవాహనేతి వచనం స్మృత్యర్థసారాదౌ, అజ్ఞానీతి స్మృతిచన్ద్రికాదౌ। నియమ్యతే - శ్రాద్ధత్వావిశేషాత్పక్షే ప్రాప్తం హోమాదివర్జనం విధీయత ఇత్యర్థః। శిష్యతే - అశక్తత్వేన సర్వవర్జనే ప్రసక్తే సఙ్కల్పరూపేణ శ్రాద్ధం విధీయతే అవశ్యకర్తవ్యత్వాత్.

మూ — జీవపితృకోదర్శాది శ్రాద్ధం తర్పణం చ న కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ అనుశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్। న జీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ * ॥

క్రతుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసు చ సఙ్క్రాన్తౌ మన్వాదిషు యుగాదిషు। చన్ద్రసూర్యగ్రహే పాతే స్వేచ్ఛయా పూజ్యయోగతః ॥ జీవత్పితా నైవ కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కామ్యం తథాఽఖిలమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — అన్యత్రవివాహాదిభ్యః “ ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పుత్రేష్ట్యాంసౌమికేమఖే। తీర్థేబ్రాహ్మణఆయాతేషడేతేజీవతఃపితుః॥”

వ్యా — జీవపితృకస్య షడేతే శ్రాద్ధకాలా ఇత్యర్థః.

మూ — పితుర్యాదేవతాస్తాఏవ జీవపితృకస్యచ శ్రాద్ధదేవతాః.

వ్యా — పితుర్విద్యమానత్వాత్తత్పిత్రాదయో జీవపితృకశ్రాద్ధోద్దేశ్యా ఇత్యర్థః। అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ అనగ్నికోపికుర్వీత జన్మాదౌ వృద్ధికర్మణి। యేభ్యఏవపితా దద్యాత్తానేవోద్దిశ్యపార్వణమ్ ॥ * ॥ సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకఃకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమగ్నిమృతేద్విజః। యేభ్యఏవపితా దద్యాత్తేభ్యఃకుర్వీతయోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥.

ఇదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — తథాసన్యస్తే పితరి పతితే చణ్డాలాదిహతే వా యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యఏవ తత్పుత్రోపిదద్యాత్.

వ్యా — పతితాదేరపి పిత్రాదయస్తేభ్యఏవజీవత్పితృకః కుర్యాదిత్యర్థః। పిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డాదిహతే తాతే పతితేసఙ్గవర్జితే। వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేయేభ్యస్తేభ్యఏవదదాత్యసౌ ॥ * ॥.

మూ — తథాజీవత్యపి పితరి మృతాహేమాతుశ్శ్రాద్ధంకుర్యాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆపాద్యసహపిణ్డత్వమౌరసోవిధివత్సుతః। కుర్వీతదర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ * ॥ హారీతః। ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితాపికుర్వీత మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని। పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం కుర్యాత్పార్వణవత్సుతః ॥*॥ అనేనదర్శవదితిపదంవ్యాఖ్యాతమ్.

మూ — వివాహాద్వర్షముపనయనాద్వర్షార్ధం సపిణ్డానాం సపిణ్డీకరణాదన్యత్ర పిణ్డదానంపినాశ్రాద్ధంకుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వివాహాచ్చవర్షం వర్షార్ధమేవవా। పిణ్డాన్సపిణ్డానోదద్యుస్సపిణ్డీకరణాదృతే ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ వివాహోపనయాదూర్ధ్వంవర్షంవర్షార్ధమేవవా। నకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపం నదద్యాత్కరకాణిచ ॥ మహాలయేగయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని। కృతోద్వాహోపికుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణంసుతః ॥*॥.

ఇమమర్థమాహ —

మూ — పిత్రోర్మృతాహే మహాలయే గయాయాంచ కృతోద్వాహోఽపి పిణ్డం దద్యాత్.

వ్యా — మహాలయాదిత్రయవ్యతిరేకేణదర్శాదౌ పిత్రోరపి పిణ్డంన దద్యాన్మృతాహగ్రహణాత్ .

మూ — ప్రమీతపితృకస్తు జీవన్త్యామపి మాతరిదర్శాపరపక్షాదిశ్రాద్ధం తర్పణంచ కుర్యాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయేమాసిమాసిప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ * ॥ స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యోభుఙ్క్తేఽతునరాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మాని నవపఞ్చచ ॥ ప్రమీతపితృకఃకుర్యాద్దర్శాష్టక మహాలయమ్ । జనన్యామపిజీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ “ ధ్రియమాణేతు పితరి ” “ వృత్తేపితరి ” ఇతి మనునా జీవత్పితృకమృతపితృకయోరపి పిణ్డనిర్వాపవిధానాచ్ఛ్రాద్ధవిధానాచ్చ హోమభోజనపిణ్డదానానితదఙ్గతర్పణంచకుర్యాత్ । కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ దర్శే స్నాత్వాపితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ * ॥.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — అకృతే సపిణ్డీకరణే దర్శాదిశ్రాద్ధం తర్పణం శుభంచ నకుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేప్రేతే పితృకార్యంప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం శుభానిచ ॥ సపిణ్డీకరణం యావత్తావద్వృద్ధ్యాదినేష్యతే । తతోఽన్యదరస్య పుత్రస్యనత్వన్యస్య సగోత్రిణః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ భ్రాతావా భ్రాతృపుత్రోవా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ కించ । “ ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రేతసంస్కారే నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చసన్నిధౌ ॥ వంశజానామసంస్కారే సూతకంతుకథంభవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాంచ విశేషతః ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువమాప్నోతి న

రకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమాత్ ॥ " ఇత్యాదికమత్ర భావ్యమ్ । సపిణ్డీకరణ శుభకర్మణో రేకకర్తృకత్వే అయం నిషేధ ఇతి ద్రష్టవ్యమ్ .

మహాలయమాహ —

మూ — సింహాన్తకృష్ణపక్షస్యాదౌ మధ్యేఽన్తే వా కన్యార్కసఙ్క్రమే కృత్స్నః పక్షో మహాలయే ప్రశస్తః .

వ్యా — కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఆదౌ మధ్యే తథాఽన్తే వా యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । సపక్షస్సకలః పూజ్యః శ్రాద్ధే షోడశకం ప్రతి ॥ * ॥ శుక్లప్రతిపదా సహ షోడశ దినానీతి నవిరోధః .

పక్షాన్తరమాహ —

మూ — పఞ్చమ్యాద్యష్టమ్యాది దశమ్యాది వా దర్శాన్తం క్వచిద్దినే యథాశక్తి మహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ అథాపరపక్షే శ్రాద్ధం పితృభ్యో దద్యాత్పఞ్చమ్యాది దర్శాన్తమష్టమ్యాది దశమ్యాది సర్వస్మిన్వా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డే ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షేతు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినేదినే । త్రిభాగహీనపక్షం వా త్రిభాగన్త్వర్ధమేవ వా ॥ * ॥ త్రిభాగహీనేతి పఞ్చమ్యాదీత్యర్థః , త్రిభాగమితి దశమ్యాదీత్యర్థః , అర్ధమిత్యష్టమ్యాదీత్యర్థః , ఏష్వన్యతమం పక్షం పరిగృహ్యేతి శేషః । క్వచిదితి - " ॥ శ్లో ॥ పుత్రానాయుస్తథారోగ్యమైశ్వర్యమతులం తథా । ప్రాప్నోతి పఞ్చమే దత్వా శ్రాద్ధం కామాంస్తథాపరాన్ ॥ " ఇతి జాబాలిస్మరణేన కామ్యత్వావగమాన్నిత్యస్య తు సకృత్కరణేనైవ చరితార్థత్వాత్తావతా ప్రత్యవాయనివృత్తేశ్చ కస్మింశ్చిద్దినే మహాలయం కార్యమిత్యర్థః । తథా కాత్యాయనః ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం కుర్వీతోర్ధ్వం చతుర్థ్యా యదహస్సమ్పద్యతే ఋతే చతుర్దశీమేకేనాప్యపరపక్షం నాతిక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకేన దినేనాపి శ్రాద్ధం నాతిక్రమేచ్చతుర్థ్యా ఊర్ధ్వమేకస్మిన్నపి దినే నిత్యమహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః , ఏకైకదినస్య క్రతుతుల్యత్వాత్ । అత్ర శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి యాన్యహానితు షోడశ । క్రతుభిస్తానితుల్యాని సమాప్తవరదక్షిణైః ॥ * ॥ దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ అహష్షోడశకం యత్తు శుక్లప్రతిపదా సహ । చన్ద్రక్షయావిశేషేణ సాపిదర్శాత్మికా స్మృతా ॥ * ॥ .

అత్రవర్జ్యమాహ—

మూ — చతుర్దశ్యాం నన్దాయాం భృగౌ పౌష్ణే పిత్ర్యే త్రిజన్మసు మహాలయం నకుర్యాత్.

వ్యా — గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । ఏషు శ్రాద్ధం నకుర్వీత పుత్రమిత్రధనక్షయాత్ ॥ మఘాయాంపిణ్డదానాచ్చ జ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇదం కామ్యాభిప్రాయమ్ । తథా కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఋతే నైమిత్తికం కామ్యం శ్రాద్ధం యత్తుమఘాదినే । కుర్యాత్తజ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య నాశస్స్యాదితినిశ్చయః ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేచ పౌష్ణేచ పిత్ర్యర్క్షే భార్గవే తథా । మహాలయంనకుర్వీత జ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ప్రాజాపత్యమ్ - రోహిణీ, పౌష్ణమ్ - రేవతీ, పిత్ర్యర్క్షమ్ - మఘా, భార్గవమ్ - శుక్రవారః.

అస్యాపవాదమాహ—

మూ — మహాలయే నైవ చతుర్దశ్యాదివర్జ్యమ్.

వ్యా — కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరేపక్షే శ్రాద్ధంకుర్యాద్దినేదినే । నైవనన్దాదివర్జ్యం స్యాన్నైవ వర్జ్యాచతుర్దశీ ॥ * ॥.

మూ — నైకస్యవర్గస్య త్రయోదశ్యాంకుర్యాత్.

వ్యా — కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంనైకస్యవర్గస్య త్రయోదశ్యాముపక్రమేత్ । అతృప్తాస్తస్యయేచాస్య ప్రజాంహింసన్తి తేఽగ్రజామ్ ॥ * ॥ అనేనపుత్రికాపుత్రధనహారిదౌహిత్రవ్యతిరిక్తేన మహాలయం పితృవర్గమాత్రస్య కార్యమితిసిద్ధమ్, విజ్ఞానేశ్వరాదౌ తథానిశ్చయాత్.

అస్యాపవాదమాహ—

మూ — మఘాయుక్తాత్రయోదశీ గజచ్ఛాయాచప్రశస్యతే.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ తథావర్షాత్రయోదశ్యాం మఘాసుచవిశేషతః ॥ వా ॥ వర్షాత్రయోదశ్యామ్ - భాద్రపదకృష్ణత్రయోదశ్యామ్, విశేషతోమఘాయుక్తాయాం యద్దీయతే తత్సర్వమానన్త్యమశ్నుతఇత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ నభస్యాపరపక్షేతుయత్రకన్యాంవ్రజేద్రవిః । సమహాలయసంజ్ఞస్స్యాద్గజచ్ఛాయా హ్వాయస్తథా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ యదేన్దుఃపితృదైవత్యే హంసశ్చైవకరే

స్థితః । యామ్యాతిథిర్భవేత్తాసహి గజచ్ఛాయా ప్రకీర్తితా ॥ * ॥ .

మూ — శస్త్రహతస్య పితురప్యేకోద్దిష్టం సదైవం చతుర్దశ్యామేవ మహాలయం కుర్యాత్ .

వ్యా — మరీచిః ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహతస్య తు । ఏకోద్దిష్టం సుతఃకుర్యాచ్చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ మహాలయగ్రహణాచ్ఛస్త్రహతస్య మృతాహే పార్వణమేవ కార్యమ్ । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం సదైవతమ్ । తచ్ఛ్రాద్ధం దేవహీనం చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఇదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — తథామృతానామ్ .

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ శస్త్రేణనిధనం యాతా యేచవిద్యుజ్జలాదిభిః । తేషామపిచతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం మహాలయే ॥ * ॥ .

యతేరత్రతిథినియమమాహ —

మూ — యతేర్ద్వాదశ్యాం పార్వణం కుర్యాత్ .

వ్యా — శ్రీవారాహే ॥ శ్లో ॥ సన్యాసినోప్యాబ్దికాదిపుత్రఃకుర్యాద్యథాతిథి । మహాలయేతుతచ్ఛ్రాద్ధం ద్వాదశ్యాంపార్వణేనతు ॥ * ॥ యథాతిథి - మృతాహఇత్యర్థః , " ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాంపార్వణేనైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మహాలయే । సుతస్సన్యాసినోఽన్యత్రమృతాహేపార్వణంచరేత్ .

అత్ర గౌణకాలమాహ —

మూ — కన్యాపరపక్షేమహాలయేకథంచిచ్ఛ్రాద్ధాకరణేతులాయాం వాఽపరపక్షేమహాలయం కుర్యాదకరణేమహాన్దోషః .

వ్యా — సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ యేయందీపావలీరాజన్ఖ్యాతాపఞ్చదశీభువి । తస్యాందద్యాన్నచేద్దత్తం పితౄణాంవైమహాలయే ॥ * ॥ మహాలయే నదత్తంచేత్తస్యాందద్యాదిత్యర్థః । కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికేసమనుప్రాప్తే పితరోదైవతైస్సహ । నిశ్వస్యప్రతిగచ్ఛన్తి శాపందత్వాసుదారుణమ్ ॥ తావత్ప్రేతపురీశూన్యా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ । వృశ్చికే సమనుప్రాప్తే నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ సూర్యేకన్యాగతే శ్రాద్ధం యోనకుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనంపుత్రాఃకుతస్తస్యపితృ

నిశ్వాసపీడయా ॥ * ॥ ఏవం ప్రత్యవాయస్మరణాత్ “ ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధం యచ్చమహాలయే । తన్నిత్యముదితమ్ ॥ ” ఇతి నిత్యేషుపరిగణనాచ్చ నిత్యంచమహాలయమ్ । కన్యాగతేత్వేవ లక్షణం పఞ్చమపక్షస్య శ్రాద్ధకాలత్వాత్ । తథామనుః ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యఃపక్షఃపఞ్చమోభవేత్ । తత్రశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతకన్యాస్థారో-భవేన్నవా ॥ * ॥ సింహమాసాన్తే భాద్రపదాపరపక్షస్య కతిచిద్దినానికదాచిత్సంభవన్తి, తదాసవితుఃకన్యాగతత్వాభావేపి తేషుమహాలయంకార్యమిత్యర్థః । పఞ్చమపక్షస్యాధిక మాసత్వేన సప్తమఃపక్షఏవశ్రాద్ధకాలః । తథాభృగుః ॥ శ్లో ॥ నభో వాఽథనభస్యో వా యదామాసోద్విధాభవేత్ । సప్తమఃపితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవతుపఞ్చమః ॥ * ॥ చాన్ద్రమాసిదర్శాత్పరం నభఏవనభస్యోభవతీతి నభో వాథనభస్యోవేత్యుక్తిః, అతోమలమాసేమహాలయంనకార్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ మాసఃకన్యాగతేభానావసఞ్క్రాన్తోభవేద్యది । దైవంపిత్ర్యం తదాజ్ఞేయం తులాస్థేకర్తురక్షయమ్ ॥ ” ఇతివచనాత్ .

పార్వణకాలనియమమాహ —

మూ — పార్వణశ్రాద్ధేష్వపరాహ్ణవ్యాపినీతిథిర్గ్రాహ్యా, యద్యపరాహ్ణద్వయే సాస్యాత్తత్రాధికా గ్రాహ్యా, యదిసమా తదాపూర్వాద్వయోస్సాయంవ్యాప్తత్వే పరైవగ్రాహ్యా, యదివద్వయోరపరాహ్ణయోర్నస్యాత్సాయంకాలే త్రిముహూర్తగా గ్రాహ్యా, యది న్యూనా కుతపకాలవ్యాపినీప్రశస్యతే!.

వ్యా — సా - మృతతిథిః, తత్ర - అపరాహ్ణద్వయే, ద్వయోః - దినయోః, త్రిముహూర్తగా - షణ్ణాడీవ్యాప్తా, న్యూనాచేచ్ఛ్వఃకుతపకాలవ్యాపినీగ్రాహ్యేత్యర్థః । అత్రహారీతః ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణఃపితౄణాంతు యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ । సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేషు నపూర్వాహ్ణానుయాయినీ ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్య యదాతిథిః । మహతీయత్రతస్మింస్తాం ప్రశంసన్తిమహర్షయః ॥*॥ మహతీ - స్పర్శాధిక్యయుక్తా । గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఖర్వాదర్పా తథాహింస్రాస్త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వాదర్పాపరేగ్రాహ్యే హింస్రాస్యాత్పూర్వ

ర్వకాలికీ ॥ * ॥ ఖర్వా - వృద్ధిక్షయరహితా అపరాహ్ణద్వయేసమా , ద
ర్పా - వృద్ధిపక్షే అపరాహ్ణద్వయేసమా, హింస్రా - క్షయపక్షే అపరాహ్ణ
ద్వయేసమా । ఇదమేకం దర్శవిషయమ్ , తథావక్ష్యతే । అత్ర షడ్దర్శ్యే
॥ శ్లో ॥ సాయంతన్యపరత్ర చేన్మృతతిథిస్స్యాద్వార్ధికేమాసికే గ్రాహ్యాసా
ద్వ్యపరాహ్ణయోర్యదితదా యత్రాధికాసామతా । తుల్యాచేదుభయోఽ
పరాహ్ణసమయే పూర్వానచేత్సాన్యద్వయోఃపూర్వైవత్రిముహూర్తగాస్త
సమయే నోచేత్పరైవోచితా ॥ * ॥ దినద్వయే అపరాహ్ణవ్యాప్త్యా పరది
నే సాయంకాలవ్యాపిత్వే పరదినమేవగ్రాహ్యమ్ । నోచేదితి , సాయం
కాలేత్రిముహూర్తవ్యాపిత్వాభావే పరైవతిథిర్గ్రాహ్యా । స్మృతిసరణౌ
॥ శ్లో ॥ సాయంతన్యుత్తరాస్యాచ్చేత్పూర్వవిద్ధాపరాహ్ణికీ । సాయంతనీ
వా పక్షేస్యాత్పరవిద్ధాప్రశస్యతే ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యహవ్యా
పినీనచేత్స్యాన్మృతాహస్యయదాతిథిః । పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యా త్రిముహూ
ర్తాభవేద్యది ॥ * ॥ అపరాహ్ణతిథివ్యాప్త్యభావే పూర్వేద్యుస్సాయం
త్రిముహూర్తాచేత్సైవగ్రాహ్యేత్యర్థః । బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉదితేదై
వతం భానౌ పిత్ర్యంచాస్తమితేరవౌ । ద్విముహూర్తస్త్రిరహ్నస్స్య
త్సాతిథిర్హవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ యథాక్రమం ఉదితే ద్విముహూర్తాదై
వేగ్రాహ్యాఅస్తమితే సాయంత్రిముహూర్తాకవ్యేగ్రాహ్యేత్యర్థః । త
దేవమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అహ్న్యస్తమనవేళాయాం కలామాత్రాపి యాతి
థిః । సైవప్రత్యాబ్దికేజ్ఞేయా నాపరాపుత్రహానిదా ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ దర్శం
చపూర్ణమాసంచ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । పూర్వవిద్ధమకుర్వాణో న
రకం ప్రతిపద్యతే ॥ ” ఇతి నారదాది వచనమపరాహ్ణద్వయ వ్యాపిత్వా
భావే సాయం త్రిముహూర్తవ్యాపి తిథిగ్రహణపరం ద్రష్టవ్యమ్ । యత్తు
యమవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేప్రహరేప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతేన
రః । ఆసురంతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతాచ నరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త
దాలస్యాదినాఽపరాహ్ణాతిక్రమపరమ్ , కథంచిత్తత్రాసమ్భవే సాయా
హ్నేఽప్యనుజ్ఞానాత్ । తథావ్యాసః ॥ శ్లో ॥ స్వకాలాతిక్రమేకుర్యా
ద్రాత్రేఃపూర్వం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యో
ర్నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః ॥ * ॥ ఇతి । సన్ధ్యాయాం నిషేధాత్సా

యం కాలాభ్యనుజ్ఞాసిద్ధా । తథా వ్యాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ విధిజ్ఞశ్శ్రాద్ధమాపేతస్సన్ముఖ్యకాలే త్రై నియోజకః । రాత్రేరన్యత్ర కుర్వాణస్ప్రాప్నుయాచ్ఛ్రాద్ధజంఫలమ్ ॥ * ॥ నను సాయంవ్యాపితిథిగ్రహణేఽపరాహ్ణే తదభావేన తత్ర శ్రాద్ధం కథమితి చేన్నైవమ్, " ॥ శ్లో ॥ సా తిథిస్తదహోరాత్రం యస్యామస్తమియాద్రవిః ।" ఇతి సాయంకాలతిథేరహోరాత్రవ్యాపిత్వసిద్ధేః । తథా చ నారదః ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యమూలం తిథిస్ప్రోక్తం శాస్త్రజ్ఞైః కాలకోవిదైః । తథైవ దైవకార్యేషు తిథిరన్త్యం ప్రశస్యతే ॥ * ॥ స్మృతిసరణౌ చ ॥ శ్లో ॥ పారణే మరణే చైవ తిథిస్తాత్కాలికీ స్మృతా । పిత్ర్యేఽస్తమనవేళాయాం స్పృష్టా పూర్ణా నిగద్యతే ॥ * ॥ అత్ర సాయంకాలేఽపి కథంచిచ్ఛ్రాద్ధాకరణే " న నక్తం శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే చాసమాపనమ్ ।" ఇత్యాపస్తమ్బవచనాత్, " మృతాహం సమతిక్రమ్య " ఇతి మృతాహాతిక్రమే చణ్డాలత్వాపత్తేశ్చ రాత్రౌ ప్రథమయామేఽపి ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యమితి గ్రన్థాన్తరేషు సమర్థితమ్। త్రిముహూర్తన్యూనత్వే గోభిలః ॥ శ్లో ॥ త్రిముహూర్తా న చేద్గ్రాహ్యా పరైవ కుతపేఽపి సా । కుర్వీత కుతపే శ్రాద్ధం సాయాహ్నవ్యాపినీ న చేత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నః ఖడ్గపాత్రం చ తథా నేపాళకమ్బళః । రూప్యం గావస్తిలా దర్భా దౌహిత్రశ్చాష్టమః స్మృతః ॥ పాపం కుత్సితమిత్యాహుస్తస్య సన్తాపకారిణః । అష్టావేతే యతస్తస్మాత్కుతపా ఇతి విశ్రుతాః ॥ దివసస్యాష్టమే భాగే యదా మన్దాయతే రవిః । స కాలః కుతపో నామ పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్। ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥.

ఇదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — మాసికైకోద్దిష్టేష్వప్యేవం మధ్యాహ్నవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యా

వ్యా — ఏవమితి - ప్రథమం మధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యా, మధ్యాహ్నద్వయవ్యాపిత్వే యత్రాధికా సా గ్రాహ్యా, ఉభయత్రాభావే పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యేత్యర్థః । గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఖర్వాదర్పా తథాహింస్రా త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వాదర్పా పరే గ్రాహ్యే హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికీ ॥ * ॥ అస్యార్థః ప్రాగేవ సమర్థితః, ఇదం వచనం సర్వశ్రాద్ధవిష

యమితి సమర్థితం గ్రన్థేషు । దేవలః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కర్మ అపరాహ్ణేతు పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్॥*॥ గాలవః ॥శ్లో॥ పూర్వాహ్ణే చైవ మధ్యాహ్నే చాపరాహ్ణే చ దైవికమ్ । ఏకోద్దిష్టం పార్వణంచ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాగ్నికమ్ ॥*॥ ఆగ్నికమ్ - అగ్న్యాధాన వృద్ధిశ్రాద్ధమ్, చాపరాహ్ణే కార్యమిత్యర్థః । శ్లోక గౌతమః ॥ శ్లో ॥ ప్రారభ్య కుతపే శ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞో విధిమాస్థాయ రౌహిణంతు న లఙ్ఘయేత్ ॥*॥ కుతపవిరిఞ్చ రౌహిణాఖ్యముహూర్తత్రయమ్- మధ్యాహ్నః; తత్ర ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధేషు రౌహిణం నలఙ్ఘయేత్ । కుతపం ప్రారభ్య రౌహిణాన్తస్సమాపయేదిత్యర్థః । నన్వేకోద్దిష్టశబ్దేన " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టం యత్ర యత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । దైవయుక్తం తు తత్కార్యం దైవహీనం న తద్భవేత్ ॥ " ఇతి గార్గ్యవచనోక్తయోర్దైవహీనం తద్యుక్తం వా ద్వయోశ్చ్యత ఇతి శఙ్కానిరాసాయోక్తమ్ । మాసికైకోద్దిష్టేష్వితి । అతస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనమాసిక విషయం మధ్యాహ్నవిధానమ్ । నను " పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ గ్రాహ్యా హ్యేకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ " " అపరాహ్ణవ్యాపినీ గ్రాహ్యా పార్వణే వా తిథిర్భవేత్ " " మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాదేకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ " " అపరాహ్ణవ్యాపినీ యా పార్వణే సా తిథిర్భవేత్ " ఇత్యాదివచనైస్సమాన్యేనైకోద్దిష్టస్య మధ్యాహ్నవిధానాత్సర్వస్యాప్యేకోద్దిష్టస్య మధ్యాహ్నః కాల ఇతి చేన్న, సపిణ్డీకరణాత్పితృత్వం ప్రాప్తస్య " పూర్వాహ్ణే దేవానాం మధ్యన్దినే మనుష్యాణామపరాహ్ణే పితృణామ్ " " పితౄణామపరాహ్ణే స్యాత్ " ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామపరాహ్ణ ఏవ శ్రాద్ధకర్తవ్యతా విధానాత్ । " ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధం దేవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టం తు తత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నే తత్ప్రకీర్తితమ్ ॥ " ఇతి వ్యాసేన దేవహీనైకోద్దిష్టస్యైవ మధ్యాహ్నవిధానాచ్చ న కథన్తావకాశః । అత్ర సఙ్గ్రహశ్లోకః ॥ శ్లో ॥ గ్రాహ్యా వర్తనకాలికీ ద్వ్యదివసే యద్యేవ మత్రాధికాశస్తా తత్ర సమా త్షమే యది తదా పూర్వా తు వృద్ధౌ పరా । వృద్ధిహ్రాసవియుక్సమాపి చ పరా మధ్యాహ్నయోస్సా న చేత్పూర్వైవేతి తిథిస్సపిణ్డనకృతేః ప్రాఙ్మాసికేష్వాదితా ॥*॥.

ఏవం మన్వాదిశ్రాద్ధేషుచ తిథిగ్రహణమిత్యాహ —

మూ — శ్రాద్ధాన్తరేష్వప్యేవమ్.

వ్యా — ఏవమ్ - పార్వణవత్తిథిగ్రహణమ్ "పార్వణేసాతిథిర్భవేత్" "పిత్ర్యాణామపరాహ్ణేస్యాత్" "అపరాహ్ణవ్యాపినీగ్రాహ్యా" ఇత్యాదిభిరపరాహ్ణ ఏవ పార్వణవిధానాత్షరాద్వాదివచనాచ్చ । "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంయతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణంతస్యసర్వదా ॥" "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంయతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । అతస్సుతేన కర్తవ్యంపార్వణంతుమృతేఽహని ॥" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరాచం మృతాహే పార్వణవిధానాత్సన్న్యాసినఃప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమపరాహ్ణవ్యాపిన్యామేవతిథౌ కార్యమ్.

ఏవందర్శేఽపీత్యాహ —

మూ — దర్శేఽప్యేవమ్.

వ్యా — పార్వణవత్తిథిగ్రహణమిత్యర్థః.

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — అత్రవిశేషోఽపరాహ్ణద్వయేతుయే యదాతుల్యా తదాసర్వేషాం పూర్వాయదావృద్ధౌవృద్ధిహ్రాసవియోగేవా సమా తదాఽఽహితాగ్నేఃపూర్వా అన్యేషాం స్త్రీశూద్రానాహితాగ్నీనాముత్తరేతినిర్ణయః, బోధాయనకాణ్వవాజసనేయ్యాదిభిస్సాయంద్విత్రినాడీయుక్తోదర్శోగ్రాహ్యః, స్పర్శతారతమ్యానాదరేణ "వృద్ధావపరైవసర్వేషామ్" ఇత్యుక్తం దురుక్తమ్ "॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదాభవేత్ । తత్రాల్పత్వమహత్వాభ్యాం నిర్ణయఃపితృకర్మణి ॥" ఇతివచనవిరోధాత్ :

వ్యా — ఏవమ్ - ప్రథమమపరాహ్ణవ్యాపినీగ్రాహ్యా అమావాస్యా సాఽపరాహ్ణద్వయే యదిస్యాద్యామహతీసైవగ్రాహ్యేతి । అపరాహ్ణద్వయవ్యాపినీతి వచనం కాలనిర్ణయోదాహృతమ్ । జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపీయదిదర్శస్తిథిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదేఃకుహూర్మతా ॥ సామ్యేపిచకుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ కాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ ద్విజైర్గ్రాహ్యా సాగ్నికైఃపితృకర్మణి ।

స్త్రీభిశ్శూద్రైః కుహూర్గ్రాహ్యా తథాచానగ్నికైర్ద్విజైః ॥ దృష్టచన్ద్రా సినీవాలీ నష్టచన్ద్రా కుహూర్మతా । సినీవాలీకుహూశ్చైవ శ్రుత్యుక్తే పితృకర్మణి ॥ * ॥ యజ్వభిస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదిభిః కుహూర్గ్రాహ్యేతి శ్రుత్యుక్తే ఇత్యర్థః । తతశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతో యత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీతి సా జ్ఞేయా పితృకార్యేషు నిష్ఫలా ॥ ” ఇతి వచనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధామమావాస్యాం మోహాదజ్ఞానతోపి వా । శ్రాద్ధకర్మాణి యే కుర్యుస్తేషామాయుః ప్రహీయతే ॥ ” ఇతి ప్రచేతోవచనం చ నిరగ్న్యాదివిషయం కాణ్వ వాజసనేయ్యాదివ్యక్తవిషయం వా ద్రష్టవ్యమ్ । అత్ర షడ్ధర్మీయే ॥ శ్లో ॥ దర్శో యత్రాపరాహ్ణం స్పృశతి స దివసశ్శ్రాద్ధకాలో ద్వయోశ్చేద్యత్రానల్పస్స తు స్యాద్యది భవతి సమః క్షీయమాణే తు పూర్వః । వృద్ధౌ సామ్యేప్యనగ్నేర్యువతి వృషలయోశ్చ శ్వపవాహితాగ్నేః పూర్వో నత్వపరాహ్ణం స్పృశతి స కుతపశ్శ్రాద్ధకాలః ప్రశస్తః ॥ * ॥ పూర్వదినే పరదినే వా యత్రాపరాహ్ణే దర్శస్పర్శోఽధికోనల్పస్స ఏవ గ్రాహ్యః, క్షయపక్షే ద్వయోరపరాహ్ణయోస్స్పర్శసామ్యే సర్వైః పూర్వదినం గ్రాహ్యమ్, “ దర్శం చ పూర్ణమాసం చ ” ఇతి స్మృతేః । వృద్ధిపక్షే వృద్ధిక్షయరహితే చాపరాహ్ణద్వయే స్పర్శసామ్యే సాగ్నేః పూర్వః నిరగ్న్యాదేః పర ఏవ దివసో గ్రాహ్య ఇత్యర్థః । తథా శ్లో కాపస్తమ్బః ॥ శ్లో ॥ కుతపాద్యాఽముహూర్తాం స్త్రీన్యదా చరతి భాస్కరః । స కాలః కుతపస్తత్ర పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ శ్లో కగౌతమశ్చ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేత్ప్రతిపదో భూతే సాయనుమాయది । ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితా చ యా । తయోశ్చ పితృకార్యేషు గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఏవం కుతపకాలవ్యాప్తదర్శగ్రహణస్మరణాన్న సాయన్తనగ్రహణమ్ । ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ స్యాతాం తే యది మధ్యాహ్నే చాఛ్రాద్ధం తత్ర కథం భవేత్ । తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌ కుహూస్స్మృతా ॥ సామ్యేపి చ కుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతః కుహూస్సినీవాలీ చ తే స్యాతాం చేదపరాహ్ణే తిథిక్షయే సమే భవేతాం యది తదా సినీవాలీ గ్రాహ్యేత్యర్థః । కాష్ణాఽజన్యాదివచనానుసారాదేవమేవార్థస్సమర్థనీయః, స్పర్శతారతమ్యే పునరధికస్యైవ గ్రా

హ్యత్వనిర్ణయాత్ । తదుక్తమ్ “ తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి । ” ఇతి “ యత్రానల్పస్తు స్యాత్ ” ఇతిచ, అతఃకృత్స్నాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తదేకదేశవ్యాపిత్వే వ్యయమేవ నిర్ణయ ఇతి । కాలాదర్శే స్వర్గాధిక్యమనాదృత్య క్షయే పూర్వదినగ్రహణం కైశ్చిదుక్తం దురుక్తమేవ । ఉభయాపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావే కుతపకాలవ్యాపినీ గ్రాహ్యేత్యుక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితాపివా । పిత్ర్యే కర్మణి విద్వద్భిర్గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ ” ఇతిహారీతాద్యైః । ఏవమప్యపరాహ్ణః పితౄణామిత్యుత్పత్తిశిష్టాపరాహ్ణ ఏవ శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । తథా జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా నాపరాహ్ణే భవేద్యది । ప్రతిపద్యపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభావే పూర్వదినం గ్రాహ్యమితి స ఏవాహ ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా నాపరాహ్ణగతా యది । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా పితృకర్మణి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి, తత్కాత్యాయన బోధాయనాది విషయమ్ । తథా చ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యా నాపరాహ్ణగతా యది । భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ కాత్యాయనోఽపి ॥ శ్లో ॥ సినీవాల్యపరాహ్ణే చేద్భృగ్వాపస్తమ్బసామినామ్ । సాయాహ్నే ద్విత్రినాడీ చేత్సా బోధాయనకాణ్వయోః ॥ * ॥ తథా త్రైరేవోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీదినాన్తే తు చతుస్త్రిఘటికా యది । అమాభూతేపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వాజసనేయిభిః ॥ * ॥ అత్ర శ్రీధరః ॥ శ్లో ॥ సా తిథిస్త్రిముహూర్తా స్యాత్పూర్వాస్తమయాద్రవేః । వృద్ధౌ వణ్ణాడికా త్రక్షయేతిప్రస్సమేచతుః ॥ * ॥.

మూ — యోయస్యాం మ్రియేత తస్య తస్యాం తిథావేవ మాసికాబ్దికే కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ మాసిపక్షే తిథిస్పృష్టే యోయస్మిన్ మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దం తు తథాభూతం క్షయాహం తస్య తద్విదుః ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పక్షే యస్యయస్యాం తిథౌ భవేత్ । తస్యామేవ తిథౌ కుర్యాదాబ్దికం మాసికం తథా ॥ * ॥ తతశ్చ మాసపక్షతిథిష్వన్యతరానన్వయే న తత్ర శ్రాద్ధం కార్యం మాసాదియుక్తస్యైవ శ్రాద్ధకాలత్వాత్ .

మూ — సఙ్ఘాతానుమృతోఽస్తిథిభేదే యథాతిథి కుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మృతాహస్తు యథాతిథి । యస్యాంతిథౌ మృతాభార్యా తస్యామేవాబ్దికంచరేత్ ॥ పూర్వేద్యుర్వాపరేద్యుర్వా భర్తారం యానుగచ్ఛతి । తస్యాఃపతిదినేశ్రాద్ధం మృతాహస్తుయథాతిథి ॥ * ॥ తిథిమనతిక్రమ్య మృతాహఏవాబ్దికం కుర్యాదిత్యర్థః .

మూ — సౌరేమాస్యేకస్మిఀతిథిద్వయసమ్భవే పరస్యామేవశ్రాద్ధం కుర్యాత్తత్రసఙ్గా(౽)న్త్యపరాగదోషే పూర్వస్యాం తత్రైవంచేత్పరస్యాముభయత్రాప్యేవంచేత్పరస్యామ్ .

వ్యా — అత్రస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ జన్మర్క్షఀతీర్థర్క్షఀగణాసుభాని యద్యేకమాసేతు పునర్భవాని । పునర్భవేష్వేవహిముఖ్యకంస్యాత్త్రాపిసఙ్గా(౽)న్త్యపరాగవర్జమ్॥ తథా ॥ ఏకేమాసిద్వేతిథీచేత్పరస్యాస్తుపూర్వాస్తస్మిన్నాసర్యసఙ్గా(౽)న్తిచుష్టే । ద్వావప్యేవం సంయుతౌచేత్పరస్యాత్సర్వంచైవం చన్ద్రసూర్యోపరాగే ॥ * ॥ నను యద్యేకస్మిన్మాసేకైవ తిథిరత్రనసన్దేహః , తిథిద్వయసమ్భవే పునర్నిరణాయి , క్వచిత్సౌరమాసే మృతతిథ్యభావే కథమితిచేత్ ? ఇత్థమ్ , తత్ర గతమృతతిథేరాబ్దికత్వాత్తదాది పరిగణయ్య ద్వాదశమృతతిథిషు గతేషు ద్వాదశ మాసాన్తేయాతిథిస్సైవగ్రాహ్యా “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశేమాసి కార్యాపిణ్డక్రియాసుతైః । ” ఇతిలఘుహారీతస్మృతేః , “ ॥ శ్లో ॥ సౌరేమాసితిథిర్నోచేచ్చాన్ద్రమాసస్తుగృహ్యతే । ” ఇతివచనాచ్చ .

ఇదమాహ —

మూ — క్వచిత్సౌరేమాసి తిథ్యభావే చాన్ద్రతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్పూర్వతిథిగ్రహణ వచనంచాన్ద్రవిషయమ్ .

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిద్వినక్షత్రం తిథిర్వాసమ్భవేద్యది । పిత్ర్యంపూర్వేతుకర్తవ్యంజన్మర్క్షమపరంతథా ॥ * ॥ శ్లో ॥ తిథిర్నక్షత్రమేకస్మిన్మాసిద్విదినభాగ్యది । తిథిఃపూర్వాతుకర్తవ్యాజన్మనక్షత్రమున్తతః ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఏకమాసేద్వితీర్థర్క్షేహ్యన్త్యర్క్షేతీర్థమాచరేత్ । తథాజన్మర్క్షమధ్వరం తిథిఃపూర్వాతు శోభనా ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఏకసంజ్ఞాయదామాసౌస్యాతాం సంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రా

ద్యైపిత్ర్యకార్యాణిదేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ " " మలమాసేతుతత్స్మృతమ్ " " మలమాసేతు తత్కార్యం నాన్యేషాంతుకథంచన " ఇత్యాదిశాతాతపవచనై కాగ్ధ్యాన్మలమాసమృతప్రత్యాబ్దికవిషయమితి మలమాసప్రకరణేఽస్మాభిస్సమర్థితమ్ । యద్వా అధికమాసేతిథిద్వయసమ్భవేపిసౌరపక్షేమాసప్రోక్తత్వేనదోషాభావాత్పూర్వతిథిగ్రహణపరం తద్వచనజాతమిత్యవిరోధః.

మూ — తదేవం సౌరచాన్ద్రమాసౌ శాస్త్రవిహితౌ యథాచారం గ్రాహ్యౌ.

వ్యా — జ్యోతిర్గణేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సౌరోమాసోవివాహాదౌ యజ్ఞాదౌ సావనఃస్మృతః । ఆబ్దికేమాసికేచైవ చాన్ద్రోమాసఃప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ అభిషేకేతునక్షత్రం సావనంవేతనాదిషు । పిత్ర్యేచాన్ద్రమసంశస్తం సౌరంస్మార్తేఽత్వనిన్దితమ్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం చపూర్వేద్యురష్టకామాయుగాదయః । మన్వాదయోక్షయాఽపఞ్చద్యాదాశ్చాన్ద్రప్రకీర్తితాః ॥ మాసికేచాబ్దికేవస్త్రధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు । భృత్యోపకల్పనాయాంచ మాసాబ్దౌసౌరసావనౌ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ చాతుర్మాస్యాదిమన్వాదిశ్రీభీమేచయుగాదయః । చాన్ద్రమాసేషుసఙ్గ్రాహ్యాఃప్రత్యాబ్దికశుభంవినా ॥ * ॥ ఏవంతయోర్విహితత్వేపి " ॥ శ్లో ॥ యేనాస్యపితరోయాతా యేనయాతాఃపితామహాః । తేనయాయాత్సతాంమార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ యత్రశాస్త్రగతిర్భిన్నాసర్వకర్మసు భారత । తస్మాత్కులక్రమాయాత మాచారం త్వాచరేద్బుధః ॥ శిష్టాచారఃస్మృతిర్వేదస్త్రివిధం ధర్మలక్షణమ్ ।" ఇతి మనుసుమన్త్వాది వచనైరపి ప్రాది నియతాచారోగ్రాహ్యః, తదభావే " ॥ శ్లో ॥ ఆచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచ ।" ఇతి మనుస్మృతేరాత్మనస్తుష్ట్యావాఽన్యతరమాసోగ్రాహ్యః । ద్రమిడేషుప్రాయశః " ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం సౌరమాసేస్యాత్సఙ్క్రాన్తిరహితేతిథౌ । సౌరేమాసితిథిర్నస్యాచ్చాన్ద్రమాసేపితత్స్మృతమ్ ॥ భృగోః " ఇతి వసిష్ఠాది వచననిచయైస్సౌరమాసఏవాచారో దృశ్యతే.

మూ — తిథిజ్ఞానే మాసాజ్ఞానే మాఘాషాఢయోఃక్వచిన్మాసె మాసికాబ్దికేకుర్యాన్మాసజ్ఞానే తిథ్యజ్ఞానే తస్యామావాస్యాయాం కృష్ణైకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాంశ్రవణేవా కుర్యాద్దైవాదన్తరితం చైవం

ఉభయాజ్ఞానె ప్రస్థానమాసజ్ఞానే తిథ్యజ్ఞానే పూర్వోక్తతిథ్య
న్యతరస్యాం ప్రస్థాన తిథిజ్ఞానే మాసాజ్ఞానే పూర్వోక్తాన్యతర
మాసె పక్షాజ్ఞానే కృష్ణపక్షే సర్వాజ్ఞానే మృతిశ్రవణాహే తస్మా
సదర్శేఽసంస్కారాహే వాకుర్యాత్ .

వ్యా — సర్వథాతిథివిచ్ఛేదో నకర్తవ్య ఇత్యర్థః । తథామరీచిః ॥శ్లో॥ తిథిచ్ఛేదోనకర్తవ్యో వినాశౌచం యదృచ్ఛయా । పిణ్డం శ్రాద్ధంచ దాతవ్యం విచ్ఛిత్తిం నైవ కారయేత్ ॥ జ్ఞానినోఽజ్ఞానినో వాపి మూర్ఖస్య పణ్డితస్య వా । మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలశ్శతకోటిజన్మసు ॥ * ॥ అత్ర బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ యదా మాసో నవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతం దినమేవతు । తదా హ్యాషాఢకేమాసే మాఘేవాతద్దినం భవేత్ ॥ నజ్ఞాయేతమృతాహశ్చేత్ప్రోషితేసంస్థితేసతి । మాసశ్చేత్ప్రవిజ్ఞాతస్తస్యార్మ్యే స్యాత్తదాబ్దికమ్ ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నేహ్యవిజ్ఞాతేమృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యం కృష్ణపక్షేవిచక్షణైః ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ దినమాసౌనవిజ్ఞాతౌ మరణస్యయదాతిథిః । ప్రస్థానమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ పూర్వోక్తయాదిశా ॥ * ॥ పూర్వోక్తయా - ప్రస్థానమాసజ్ఞానే తిథ్యజ్ఞానే తత్కృష్ణాష్టమీ కృష్ణద్వాదశీవాగ్రాహ్యా, మాసాజ్ఞానే ప్రస్థానతిథిజ్ఞానే మాఘాషాఢయోరన్యతరస్మిన్మాస ఇత్యుక్తరీత్యేత్యర్థః । యదా మృతమాసో మృతతిథిః ప్రస్థానమాసో ప్రస్థానదినంచ నజ్ఞాయతేతదా, ప్రచేతాః ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతేఽమావాస్యాయాం శ్రవణదినే సంస్కారాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాం శ్రవణేదర్శే దేశాన్తరమృతిశ్రుతౌ । శ్రాద్ధం దద్యాన్నభస్యస్య చతుర్దశ్యాం క్షతస్యచ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ మాసస్తిథిర్వా ప్రస్థానదినంవా శ్రవణంనచేత్ । యస్మిన్దినేతుసంస్కారః క్షయాహస్తద్దినంభవేత్ ॥ * ॥ శ్రవణమ్ - మృతిశ్రవణమ్ .

మూ — దర్శోపరాగాదౌ స్నాత్వా శుక్లవాసాః ప్రాణానాయమ్య
ప్రాచీనావీతీ సఙ్కల్ప్య “ ఆయాతపితరః ” ఇతి పితౄనావా
హ్య “ సకృదాచ్ఛిన్నమ్ ” ఇతిదర్భానాసనార్థానాస్తీర్య సవ్యం
జాన్వాచ్య దక్షిణాముఖః పాణిభ్యాం పితృతీర్థేనవామాఙ్గుష్ఠమూ

లనిహితైస్తిలైః పిత్రాదీం స్తర్పయేత్తతోఽవసానాఞ్జలిముత్సృజ్య
" ఊర్జంవహన్తీః " ఇత్యుదకం త్రిః ప్రదక్షిణీకృత్య తృప్యత తృప్యత తృప్య
త తృప్యతేతి త్రిరుదకాఞ్జలిముత్సృజ్యోత్థాయ తృప్యధ్వమితి త్రిరు
క్త్వా " నమో వః పితరో రసాయ " ఇత్యపి న్యాసానుపతిష్ఠతే, తతస్స్నా
నవస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య యేకేచేతి మన్త్రేణ సదశం తీరే నిపీతీ
నిష్పీడయేత్ , " పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యేచాన్యే మత్త ఉ
దకమర్హన్తి తాన్ స్వధా నమస్తర్పయామీత్యవసానాఞ్జలిః "
ఇత్యుక్తమ్, నస్థలే విబర్హిషి నోదకే నపాత్రే నైకపాణినా నా
ర్ద్రవాససా నాన్యహస్తదత్తైస్తిలైర్నాన్యత్ర నిక్షిప్తైర్నాక్షత
యుక్తైస్తర్పయేత్ ,యద్యశక్తో గృహే తర్పయేత్పాత్రాద్వా జల
మాదాయ శుభే పాత్రాన్తరే తర్పయేత్తదా పాత్రజలేషు తిలాన్
ప్రక్షిప్య వ్యామిశ్రైస్తిలైస్తర్పయేదత్ర మృణ్మయం పాత్రం వర్జ
యేత్తైజసం ప్రశస్యతే తదభావే జలపూర్ణే గర్తే వా తర్పయేత్ ,
కాత్యాయనస్తు " సవ్యాన్వారబ్ధేన పాణినా తర్పయేత్తిలాభావే
సువర్ణేన దర్భైర్వా యత్రాశుచిస్థలం దర్భహీనం వా కామమప్సు
తర్పయేత్తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగం వర్జయేత్సరాక్షసీ ము
ద్రా దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాఞ్జలౌ తిలాన్ క్షిపేత్ ".

నావ్య — అత్ర క్రమాత్సంవాదవచనాన్యుచ్యన్తే, యోగయాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఆవాహ్య పూర్వవన్మన్త్రైరాస్తీర్య చ కుశాం శ్శుభాన్ ।
గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ " ఆయాత పితరః "
ఇతి పిత౯్యా నావాహ్య " సకృదాచ్ఛిన్నమ్ " ఇతి దర్భాసనాన్దత్త్వా స్తీ
ర్య తేషు వత్సగోత్రాన్ విష్ణుశర్మణః పితౄన్ స్వధా నమస్తర్పయామీతి త
ర్పయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ సవ్యం జానుతతో న్యాచ్య పా
ణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లిఙ్గైస్తర్పయేన్మన్త్రైస్సర్వాన్ పితృగణాం స్త
థా ॥ * ॥ మన్త్రానాహ ॥ శ్లో ॥ ఉదీరతామఙ్గిరస ఆయాన్తు వ ఊ
ర్జ మిత్యపి । పితృభ్య ఇతి యే చేహ మధువాతా ఇతి త్ర్యృచమ్॥ పిత౯న్ ధ్యా
యన్ ప్రసిఞ్చేద్వై జపేన్మన్త్రాన్ యథాక్రమమ్ । తృప్యధ్వమితి చ త్రి
స్త్రేవ తతః ప్రాఞ్జలిరానతః ॥ నమో వ ఇతి జప్త్వా వై తతో మాతామహానపి ।

తర్పయేదానృశంస్యార్థం పరమంధర్మమాస్థితః ॥ గోత్ర నామస్వధాకా
రైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి "ఉదీరతామవరఉత్పరాసః - అఙ్గి
రసోనఃపితరః - ఆయన్తునఃపితరః" ఇతిత్రిభిస్త్రీనుదకాఞ్జలీఁపితృభ్యో
దత్వా "ఊర్జంవహన్తీః - పితృభ్యస్స్వధావిభ్యః - యేచేహపితరః" ఇ
తిత్రిభిస్త్రీనుదకాఞ్జలీఁ పితామహేభ్యోదత్వా "మధువాతా" ఇతి
తృచేన ఏకైకంమన్త్రైస్త్రీనుదకాఞ్జలీఁప్రపితామహేభ్యోదత్వా త
తో మాతృపితామహీప్రపితామహీభ్యస్స్వధానమస్తర్పయామీతి ప్రత్యే
కం త్రీనుదకాఞ్జలీనుత్సృజ్య మాతామహాదీన్ పిత్రాదివత్తైర్మన్త్రైస్సక్ర
మాత్తర్పయేత్తతోమాతామహ్యాదీన్మాతృవత్తర్పయిత్వోత్థాయ తృప్యధ్వ
మితి త్రిరుచ్చార్య ప్రాఞ్జలిరానతస్సన్ "నమోవఃపితరోరసాయ" ఇ
తిమన్త్రమ్ "వసిష్ఠోభూయాసమ్" ఇత్యన్తం జప్త్వా యథాసుఖం గ
చ్ఛతేత్యుచ్చార్యోద్వాసయేత్ । హారీతః ॥ శ్లో ॥ వసిత్వా వసనం
శుష్కం స్థలఆస్తీర్ణబర్హిషి । విధిజ్ఞస్తర్పణం కుర్యాత్సర్వాన్ పితృగ
ణాంస్తథా ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ నోదకేషు నపాత్రేషు నకుర్యాన్నైక
పాణినా । నోపతిష్ఠతితత్తోయం యన్నభూమౌప్రదీయతే ॥ పాత్రాద్వా
జలమాదాయ శుభేపాత్రాన్తరేక్షిపేత్ । జలపూర్ణేఽథవాగర్తే నస్థలేతు
పిబర్హిషి ॥ * ॥ తిలదర్భాభావే మరీచిః ॥ శ్లో ॥ తిలానామప్యభావేతుసు
వర్ణరజతాన్వితమ్ । తదభావేనిషించేత్తు దర్భమాత్రేణవాపునః ॥ య
త్రాశుచిస్థలంవాస్యాదుదకేదేవతాః పితౄన్ । తర్పయేత్తు యథాకామమ
ప్సుసర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ * ॥ దర్శాదౌ నిషిద్ధవారాది సమ్భవేపి తిలైరే
వ తర్పయేదిత్యాహ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగేపితుశ్శ్రాద్ధే పాతేఽమా
యాంచ సఙ్క్రమే । నిషిద్ధేపిహిసర్వత్ర తిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ తిథివా
రసమాయోగ నిషిద్ధోయఉదాహృతః । ఋషిభిస్తర్పణేనిత్యే నైమిత్తేనతు
బాధ్యతే ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పాక్షతతిలైస్సార్ధం తర్పణ
ముత్తమమ్ । దేవాన్ బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః ॥ పితౄన్
సాక్షాత్తిలైరేవ తర్పయేద్ద్విజసత్తమః ॥ * ॥ అవధారణేనాక్షతాదినిషే
ధః । మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ముక్తహస్తేన దాతవ్యం నముద్రాం తత్రదర్శయే
త్ । వామహస్తేతిలాన్గ్రాహ్య ముక్తహస్తస్తుదక్షిణః ॥ తర్జన్యఙ్గుష్ఠ సం

మోగో రాతుసీముద్రికామతా । రాతుస్యాముద్రయాయుక్తం తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ * ॥ అత స్తిలగ్రహణె తర్జన్యఙ్గుష్ఠమోగం వర్జయేత్ । అత్రవిష్ణుపురాణె పితృతర్పణాన్తె కామతర్పణం సఙ్క్షెపతర్పణంచోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ యేబాన్ధవాఽబాన్ధవాశ్చ యేఽన్యజన్మనిబాన్ధవాః । తేతృప్తిమఖిలాయాన్తు యశ్చాస్మత్తోఽభివాఞ్ఛతి ॥ యత్రక్వచనసంస్థానాం క్షుత్తృష్ణోపహతాత్మనామ్ । తేషాంహి దత్తమక్షయ్యమిదమస్తు తిలోదకమ్ ॥ యేమత్కులే లుప్తపిణ్డాఃపుత్రదారవివర్జితాః । తేషాంహిదత్తమక్షయ్యమిదమస్తుతిలోదకమ్ ॥ ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తంజగత్తృప్యత్వితిబ్రువన్ । క్షిపేత్పయోఞ్జలీంస్త్రీంస్తు కుర్వన్సఙ్క్షెపతర్పణమ్ ॥ * ॥ అవసానాఞ్జలిమాహ కాత్యాయనః ॥ వా ॥ పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యేచాన్యే మత్త ఉదకమర్హన్తి తాన్స్వధానమస్తర్పయామీత్యవసానాఞ్జలిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పక్షే పితృతర్పణాన్తె కామోదకమవసానాఞ్జలించదత్వా “ నమో వఃపితరః ” ఇతిపిత్రానుపతిష్ఠతే । ఉద్ధృత జలతర్పణెమరీచిః ॥ శ్లో ॥ యద్యుద్ధృతం నిషిఞ్చేత్తు తిలాన్సమ్మిశ్రయేజ్జలైః । అతోఽన్యథాతుసవ్యేన తిలాగ్రాహ్యావిచక్షణైః ॥ * ॥ అతోఽన్యథా - స్థావరోదకే అనుద్ధృతేఇత్యర్థః । “ ॥ శ్లో ॥ తిలైరఙ్గుష్ఠమూలస్థైర్నాన్యదత్తైఃక్వచిత్స్థితైః । పితృతీర్థేన పిత్రాదీం స్తర్పయేత్పితృదిఙ్ముఖః ॥ ” క్వచిత్ స్థితైః - వామాఙ్గుష్ఠమూలవ్యతిరిక్తె పాత్రశిలాదౌ నిక్షిప్తైః, “ వామహస్తెతిలాగ్రాహ్యాః ” ఇతినియమాత్ । శ్రీవిష్ణుపురాణె ॥ శ్లో ॥ తిలైస్సప్తాష్టభిర్వాపిసమవేతాన్ జలాఞ్జలీన్ । భక్తినమ్రస్సముద్దిశ్య భువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి ॥ * ॥ .

తర్పణకాలవ్యవస్థామాహ —

మూ — దర్శేతర్పణం పూర్వం తతశ్శ్రాద్ధం ప్రత్యాబ్దికేతు పరేద్యుః ప్రాతఃసమాచరేత్తస్మిన్నేవాహ్నిశ్రాద్ధాత్పరంతర్పణంతీర్థోపరాగాదౌ సువర్ణశ్రాద్ధే శ్రాద్ధానన్తరం తర్పణం సపిణ్డీకరణషోడశశ్రాద్ధేషుద్రవ్యబ్రాహ్మణసమ్పత్తిప్రీతిశ్రాద్ధేషుచ నతర్పణంభవతి.

వ్యా — కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ దర్శేస్నాత్వాపితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయేమా

సిమాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః ॥ పరేద్యుశ్శ్రాద్ధకృన్మర్త్యో యోనతర్పయతేపితౄన్ । ప్రాతస్స్నాత్వాతిలైర్యుక్తం శాపందత్వావ్రజన్తి తే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారాదౌ ॥ శ్లో ॥ తిలోదకంతు పూర్వంస్యాద్దాను శ్రాద్ధం తతశ్చరేత్ । ప్రత్యాబ్దికేమాసికేచ పరేహనితిలోదకమ్ ॥ * ॥ మాసికమ్ - మాసికార్యమితివిహితమ్ ॥ శ్లో ॥ మహాలయే స్వర్న శ్రాద్ధే శ్రాద్ధంకృత్వాతిలోదకమ్ । కుర్యాత్తీర్థోపరాగాదౌ శ్రాద్ధంకృత్వాతిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దాద్దేశవిప్లవాదిపిహితాసుశ్రాద్ధసజ్గ్రహః ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యబ్రాహ్మణసమ్పత్తౌ ప్రీతిశ్రాద్ధానుమాసికే । సంవత్సరవిమోకేచ నకుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ * ॥ సంవత్సరవిమోకః - సపిణ్డీకరణమ్, తత్సహచర్యాదత్రానుమాసికం షోడశశ్రాద్ధాని.

ఉక్తార్థసజ్గ్రహమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ స్వధానమస్తర్పయామీ త్యేకైకం త్రిస్తిలోదకైః । పితౄన్ మాతామహాన్ స్నాత్వాసస్త్రీకాం స్తర్పయేత్క్రమాత్ ॥" ఇతి విష్ణుః.

ఏకాదశఃఖణ్డః.

అత్ర నారాయణబలిమనేకప్రకారమాహు స్తత్రముఖ్యం ప్రామాణికవిజ్ఞానేశ్వరోక్తం తత్ప్రకారంతావదాహ —

మూ — అథాతో నారాయణబలిర్మృతౌ, కృచ్ఛ్రాచరణపూర్వకం నారాయణబలింకృత్వా తతఔర్ధ్వదైహికంకుర్యాత్ । అత్ర శుక్లైకాదశ్యాం సాయంవిష్ణుం విధివదభ్యర్చ్య ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యముష్య ప్రేతస్య నారాయణబలింకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య విష్ణుసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేషు మార్జయతాం మమప్రేత ఇత్యపోమార్జయిత్వా మధుఘృతాప్లుతాన్ తిలమిశ్రాన్ దశపిణ్డాన్ సవ్యంజానావాచ్య దక్షిణాముఖోఽముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ తంపిణ్డం దదామీత్యముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతివా పితృతీర్థేన దక్షిణాపవర్గాన్ క్రమాద్దత్వా గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య భక్ష్యభోజ్యఫలానిచ దత్వా

పూర్వవన్మార్జయిత్వా నద్యమ్భసి పిణ్డాన్ ప్రక్షిపేదత్ర యతేః క్రి
యమాణం విష్ణుంబుద్ధ్వా సమాధాయ నమోవిష్ణవఇత్యేవసర్వం
కుర్యాదథరాత్రౌ చతురష్షడష్టౌ వా విప్రానముష్య ప్రేతస్య నా
రాయణబల్యర్థే భవతా క్షణః కర్తవ్యఇతి ప్రత్యేకం నిమన్త్ర్యైతే
ష్వేకం గుణవన్తం ప్రేతార్థే వృత్వా తద్దినే తైస్సహోపవసేద
థశ్వోభూతే నిత్యకర్మాన్తే ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రోత్తరీయాన్ బ్రాహ్మ
ణాన్ పూర్వవన్నిమన్త్ర్యోదిశ్యాభిముఖోఽవటే పాదావవనిజ్య
కృసరతామ్బూలాది దత్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నాత్వా మ
ధ్యాహ్నే విప్రానాహూయోదఙ్ముఖాన్యథాజ్యేష్ఠమాసనేషూ
పవేశ్య నివసద్భిస్స్వవర్తినం సర్వనియన్తారం విష్ణుం విధివదారా
ధ్య సర్వత్ర తిలాన్ ప్రకీర్య భుక్తిదేశాద్దక్షిణదేశే దక్షిణాప్రాగ
గ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య తత్రదర్వీమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణ్యర్ఘ్యహవి
రుద్ధరణ పాత్రాణి పవిత్రం దర్భాన్మేక్షణముదపాత్రంచైకైకశః
ప్రయుజ్య ప్రోక్షణీస్సంస్కృత్యోత్తానానిపాత్రాణిప్రోక్ష్యార్ఘ్యం
గృహీత్వా తూష్ణీం తిలాన్ప్రక్షిప్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దర్భైః
ప్రచ్ఛాద్యాజ్యమాజ్యస్థాల్యాం నిరూప్య పూర్వవద్విప్రా
న్ప్రక్షాళ్యాచమ్యాచమయ్య పూర్వవదాసనేషూపవేశ్య
పూర్వవన్నిమన్త్ర్యోపవీతీ ప్రత్యేకం హస్తేశుద్ధోదకమ్ “ పవి
త్రమసావిదన్తేఅర్ఘ్యమ్ ” ఇత్యర్ఘ్యం పునశ్శుద్ధోదకం దత్వా పవి
త్రం నిధాయ దర్భైరర్ఘ్యపాత్రమపిధాయ ప్రాచీనావీతీ గన్ధమా
ల్య వస్త్రాదీని దక్షిణాంచ విప్రేభ్యో విశేషేణప్రేతార్థేవృతాయ
గోభూహిరణ్యానిచ శక్తితోదత్వా భోజనీయాదన్నాత్పాత్రేకించి
దుద్ధృత్య గృహీతాజ్యేన సిక్త్వా మేక్షణేనసహోపదాయ ప్రత్యేక
మన్నంవిప్రపాణౌ ద్విస్తూష్ణీం హుత్వా భుక్తిపాత్రేషూపస్తీర్యా
న్నాదీనిదత్వాఽభిమృశ్య “ పృథివీతేపాత్రమ్ ” ఇతి పాత్రా
భిమర్శనాదికృత్వా భోజయేన్మాత్రాభిశ్రవణం వైష్ణవీః స్తుతీర్వా
యాత్సహస్రనామస్తవంవా నమోవిష్ణవే నమోవిష్ణవఇతివా తేపిహ
స్తహుతమన్నంపాత్రస్థాన్నేనమిశ్రీకృత్యభుఞ్జీరన్నథభుక్తేషు తేషు

తృప్తిప్రశ్నంకృత్వా దక్షిణతోదక్షిణాప్రాచీంరేఖాంస్ఫ్యేనోల్లిఖ్యో దపాత్రస్థైర్జలైరవోక్ష్య దర్భానాస్తీర్య ప్రాచీనావీతీ సవ్యంజా న్వాచ్య దక్షిణాముఖో రేఖాయామాస్తీర్ణేషు దర్భేషుపఞ్చస్థానే షు తూష్ణీమపోదత్వైతత్తే విష్ణోఏతత్తే బ్రహ్మన్నేతత్తే శివైతత్తేసప రివార యమైతవిష్ణవే బ్రహ్మణే శివాయ సపరివారాయ యమాయ చచతురఃపిణ్డాన్ క్రమాద్దత్వాఽముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రే తాయనమోవిష్ణవఇతిపఞ్చమంపిణ్డం దత్వాపూర్వవదపో మార్జ యేదథామృతాపిధానమసీతి విప్రానాచమయ్య శుద్ధానాచాన్తాన్ విప్రాన్భుక్తిదక్షిణాభిస్సన్తోష్యోపచారానుక్త్వా విప్రహస్తేషు క్రమాత్తిలోదకందద్యాత్తేతుతత్తిలోదకమముష్మై ప్రేతాయై తత్తి లోదకమస్త్వితి భూమావాదద్యురథైతాన్ ప్రేతస్య సుగతింప్రార్థ్య విసృజ్యాసీమాన్తమనువ్రజ్య ప్రదక్షిణమావృత్యాగత్య పుణ్యా హంవాచయిత్వేష్టైస్సహభుఞ్జీత, అయంప్రకారోవిష్ణూక్తోవిజ్ఞానే శ్వరేణాదృత్యలిఖితః, బోధాయనేవిస్తరః, శౌనకీయేవిశేషః, అత్ర శ్లోకాభవతః " ॥ శ్లో ॥ నారాయణ బలిఃకార్యో లోకగర్హాభ యాన్నరైః । తథా తేషాం భవేచ్ఛౌచం నాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ తముద్దిశ్య బలిఃకార్యోగత్తోహి చరితాపహః । మన్త్రసంస్కార హీనంతు సుగతింప్రాపయిష్యతి ॥ " ఇతి నారదః .

వ్యా — ప్రయోగస్సుస్పష్టః । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ నారాయ ణబలిశ్చేత్థంకర్తవ్యఃకస్యాంచిచ్ఛుక్లైకాదశ్యాం విష్ణుంవైవస్వతం యమం యథావదభ్యర్చ్య తత్సమీపేమధుఘృతాప్లుతాం స్తిలమిశ్రాన్దశపిణ్డాన్ విష్ణురూపేణ ప్రేతమనుస్మరన్ ప్రేతనామగోత్రే ఉచ్చార్య దక్షిణాగ్రే షు దర్భేషు దక్షిణాముఖోదత్వా గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య పిణ్డప్రవాహణాన్తం కృత్వా నద్యాం ప్రక్షిపేన్నపత్న్యాదిభ్యోదద్యాత్తత స్తస్యామేవ రా త్ర్యాముపయుగ్మాన్ బ్రాహ్మణానామన్త్ర్య ఉపోషిత శ్శ్వోభూతే మధ్యా హ్నే విష్ణోరారాధనం కృత్వైకోద్దిష్టవిధినా బ్రాహ్మణ పాదప్రక్షాళనాది తృప్తిప్రశ్నాన్తం కృత్వా పిణ్డపితృయజ్ఞావృతోల్లేఖనాద్యవనేజనాన్తం తూష్ణీం కృత్వా విష్ణవేబ్రహ్మణేశివాయ పరివారసహితాయ యమాయ చ

చతురఃపిణ్డాన్దత్వా నామగోత్రసహితం ప్రేతం సంస్మృత్య విష్ణోర్నామానుసంకీర్త్య పఞ్చమంపిణ్డందద్యాత్తతోవిప్రాన్వాచాన్తాన్దక్షిణాభిస్తోషయిత్వా తేష్వేకం గుణవత్తమం ప్రేతబుద్ధ్యా సంస్మరన్ గోభూహిరణ్యాదిభిరతిశయేనసన్తోష్య తతః పవిత్రపాణిభిర్విప్రైః ప్రేతాయ తిలాదిసహితముదకం దాపయిత్వా స్వజనైస్సార్ధం భుఞ్జీత తతస్సర్వమౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ । నారాయణబలిస్వరూపంచ వైష్ణవేప్యుక్తమ్, యథా — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీం సమాసాద్య శుక్లపక్షస్య వైతిథిమ్ । విష్ణుం సమర్చయేద్దేవం యమం వైవస్వతం తథా ॥ దశపిణ్డాన్ ఘృతాభ్యక్తాన్ దర్భేషు మధుసంయుతాన్ । తిలమిశ్రాన్ ప్రదద్యాద్వై సంయతోదక్షిణాముఖః ॥ విష్ణుంబుద్ధౌ సమాసాద్య నద్యమ్భసి తతఃక్షిపేత్ । నామగోత్రగ్రహంతత్ర పుష్పైరభ్యర్చనంతథా ॥ ధూపదీపప్రదానంచ భక్ష్యం భోజ్యం తథాపరమ్ । నిమన్త్రయేతవిప్రాన్వై పఞ్చసప్తనవాపివా ॥ విద్యాతపస్సమృద్ధాన్వై కులోత్పన్నాన్సమాహితాన్ । చతురోవాఽథవావిప్రాన్ షడష్టౌవా నిమన్త్రయేత్ ॥ అపరేఽహని సంప్రాప్తే మధ్యాహ్నే సముపోషితః । విష్ణోరభ్యర్చనం కృత్వా విప్రాంస్తానుపవేశయేత్ ॥ ఉదఙ్ముఖాన్యథాజ్యేష్ఠం ప్రేతరూపమనుస్మరన్ । మనోనివేశ్యవిష్ణౌవై సర్వంకుర్యాదతన్ద్రితః ॥ ఆవాహనాదియత్ప్రోక్తం దైవపూర్వం తదాచరేత్ । తృప్తాన్జ్ఞాత్వా తతోవిప్రాన్ తృప్తింపృష్ట్వాయథావిధి ॥ హవిష్యవ్యఞ్జనేనైవ తిలేన సహితేనచ । పఞ్చపిణ్డాన్ ప్రదద్యాచ్చ దేవరూపమనుస్మరన్ ॥ ప్రథమం విష్ణవేదద్యాద్బ్రహ్మణేచ శివాయచ । యమాయసానుచారాయచతుర్థం పిణ్డముత్సృజేత్ ॥ మృతంసఙ్కీర్త్యమనసా గోత్రపూర్వం తతఃపరమ్। విష్ణోర్నామానుగృహీత్వైవ పఞ్చమం పిణ్డముత్సృజేత్ ॥ విప్రానాచమ్యవిధివద్దక్షిణాభిస్సమర్చయేత్ । ఏకం వృద్ధతమం విప్రం హిరణ్యేన సమర్చయేత్ ॥ గవావస్త్రేణభూమ్యాచ ప్రేతంతంమనసాస్మరన్। తత స్తిలామ్భోవిప్రాస్తు హస్తైర్దర్భసమన్వితైః ॥ క్షిపేయుర్గోత్రపూర్వంతు నామబుద్ధౌనివేశ్యచ । హవిర్గన్ధతిలామ్భస్తు తస్మైదద్యుస్సమాహితాః ॥ మిత్రభృత్యజనైస్సార్ధం పశ్చాద్భుఞ్జీత వాగ్యతః ॥ ఏవం విష్ణుమతేస్థిత్వా యోదద్యాదాత్మఘాతినే । సముద్ధరతి తంక్షిప్రం నాత్రకార్యావిచారణా ॥ * ॥ ఇతి ।

బోధాయనీయే ॥ వా ॥ అథాతో నారాయణబలిం వ్యాఖ్యాస్యామో దక్షిణోత్తరాయణయోరపరపక్షస్య ద్వాదశ్యాం క్రియేత పూర్వేద్యుస్తద్వదశ షడ్వా బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయతే యోనిగోత్రశ్రుతవృత్తసమ్పన్నానథాపరేద్యుర్దేవగృహే నదీతీరే వాగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య ప్రణీతాభ్యః కృత్వోపోత్థాయాగ్రేణాగ్నిం దైవతమావాహయతి పురుషసూక్తైద్వ్యేఋచా జపిత్వా వ్యాహృతిభిర్దేవతామావాహయత్యథైనం స్నాపయతి పురుషసూక్తేనాథైనం గన్ధపుష్పధూపదీపైరష్టాక్షరేణార్చయిత్వాఽద్భిస్తర్పయతి కేశవం తర్పయామీతి ద్వాదశనామభిః పరిధానప్రభృత్యాగ్నిముఖం కృత్వా పక్వాజ్జుహోతి "విష్ణోర్నుకమ్" ఇతి పురోఽనువాక్యామనూచ్య "పరో మాత్రయా" ఇతి యాజ్యయా జుహోతీత్యాజ్యాహుతీరుపజుహోతి కేశవాయ స్వాహేత్యేతైరేవ గుడ పాయస ఘృతమిశ్రమన్నం నివేదయతి "దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం విష్ణవే మహాపురుషాయ హవిర్నివేదయామి" ఇతి సప్తవ్యాహృతిభిస్స్వాహాకారేణ జపతి వ్యాహృతిభిరేవాచమనీయమథ బ్రాహ్మణానాహూయ సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూపవేశ్యాథైనాన్వస్త్రగన్ధధూపదీపమాల్యైరభ్యర్చ్యైతాభ్యనుజ్ఞాతస్తిలమిశ్రం హవిస్సముదాయుత్యహస్తేన జుహోతి "పితృభ్యస్స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా" ఇత్యాది చతుర్వింశతి మన్త్రైర్నూహ్య "అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్విష్టకృతే స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా" ఇత్యథ బ్రాహ్మణానన్నేన పరివేష్య తేషాం యథాశక్తి దక్షిణాం దద్యాత్ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమనుజ్ఞాప్య దక్షిణేనాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు బలిం దదాతి విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో నమః సాధ్యేభ్యో దేవేభ్యో నమః సర్వాభ్యో దేవతాభ్యో నమః విష్ణవే నమః నారాయణాయ నమః సహస్రశీర్ష్ణాయ నమః యజ్ఞాత్మనే నమః యజ్ఞపురుషాయ నమః జ్ఞానాయ నమః సర్వేశ్వరాయ నమ ఇతి స్విష్టకృత్ప్రభృతి సిద్ధమాధేనువరప్రదానాత్సర్వాన్ పితౄన్ సమధిగచ్ఛతి బ్రహ్మలోకే మహీయత ఇత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః ॥ * ॥ అస్మిన్ ఖణ్డే పాఠవ్యత్ప్రముదర్శనాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాద్వ్యాఖ్యానానుసారేణానేకగ్రన్థపర్యాలోచనయానుక్రమోఽస్మాభిరుక్తః । అథ దేవగృహే

నదీతీరే వా విప్రాన్నాహూయ నారాయణబలిం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య కే
శవాద్యర్థే క్రమాద్ద్వాదశ షడ్వా విప్రాన్ వృత్వా సాయం తద్దినం త్రై
స్సంహూయోప్య శ్వోభూతే పూర్వవద్విప్రాన్నిమన్త్ర్య కుణ్డేషు విప్రా
ఙ్ఘ్రీన్ ప్రక్షాల్య కృసరతామ్బూలాదీని దత్త్వాఽభ్యఞ్జ్య స్నాపయిత్వాఽగ్ర
తేషు లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య పాత్రసంసాదనాదికృత్వా
ప్రణీతాః ప్రణీయోత్తరేణాగ్నిమగ్రే వా దేవం నారాయణం నిధాయార్
ఘ్యాది పరికల్ప్య సహస్రశీర్షేత్యృచా జపిత్వా ఓంభూః పురుషమా
వాహయామీతి సప్తవ్యాహృతిభిః ప్రత్యేకం పురుషమావాహ్యార్ఘ్యాది ద
త్త్వా పురుషసూక్తేన దేవమభిషిచ్య వస్త్రోపవీతాచమన గన్ధపుష్పధూపదీ
పోపహారాన్ కృత్వాఽగ్నేర్దక్షిణతో బ్రాహ్మణనిధానాది ప్రణవాద్యాగ్ని
ముఖాన్తే "విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాం
సి యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణస్త్రేధోరుగాయః" ఇతి
పురోనువాక్యామనూద్య "పరో మాత్రయా తనువా వృధాన న తే మహి
త్వమన్వశ్నువన్తి ఉభే తే విద్మ రజసీ పృథివ్యా విష్ణో దేవత్వం పరమస్య విత్సే స్వా
హా" ఇత్యన్నేన హుత్వా కేశవాయ స్వాహేత్యాదిభిర్ద్వాదశాజ్యా
హుతీర్హుత్వా కేశవాదీనుదకాఞ్జలిభిస్తర్పయిత్వా త్రైరేవాష్టోత్తరేణార్చ
యిత్వా దేవం వివిధవ్యఞ్జనఘృతగుడసహితం సశర్కరం సఫలం పాయసా
న్నం నివేద్యాచమన తామ్బూలాది దత్త్వా ఓంభూస్తర్పయామీతి సప్తవ్యా
హృతిభిస్తర్పయిత్వా స్తుత్వా కేశవాదీన్ పూర్వవద్వృత్వా గోమయేనో
పలిప్తేష్వర్చితేషు కుణ్డేషు తేషాం పాదౌ పూర్వవత్ప్రక్షాల్యాచమ్యాచ
మయ్య ఉదఙ్ముఖానాసనేషూపవేశ్య గన్ధపుష్పవాసోఽఙ్గులీయకకుణ్డలాద్యై
రలఙ్కృత్యానుజ్ఞాప్యాజ్యతిలమిశ్రం హవిరిడాపాత్రే నిధాయ పితృభ్యః
పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యో మాతృభ్యః పితామహీభ్యః ప్రపితా
మహీభ్యో మాతామహేభ్యో మాతుః పితామహేభ్యో మాతుః ప్రపితామ
హేభ్యో మాతామహీభ్యో మాతుః పితామహీభ్యో మాతుః ప్రపితామహీ
భ్య ఆచార్యేభ్య ఆచార్యపత్నీభ్యో గురుభ్యో గురుపత్నీభ్యః సఖిభ్యః సఖి
పత్నీభ్యః రాజభ్యో రాజపత్నీభ్యోఽమాత్యేభ్యోఽమాత్యపత్నీభ్యః సర్వేభ్యః
సర్వాభ్య ఇతి ప్రతిమన్త్రం స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహేత్యను

షజ్య చతుర్వింశత్యాహుతీర్హస్తేనాదాయహుత్వా అగ్నయేకవ్యవాహనా యస్విష్టకృతేస్వధానమోనారాయణాయస్వాహేతిస్విష్టకృతంచహుత్వా హుతశేషం పాత్రేషు ప్రదాయ కేశవాదీన్ పృథివీ తేపాత్రమితి దేవతీర్థ నోపస్పర్శయిత్వా “ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతమ్” ఇతిజపిత్వా భుఞ్జానాన్ ప్రాఙ్ముఖేనివిష్టఇత్యాదిభిఃప్రసమీక్ష్య యథాసుఖం జుషధ్వమిత్యుపచారా నుక్త్వాఽఽచాన్తేషు విశ్వేభ్యోదేవేభ్యోనమః సాధ్యేభ్యోదేవేభ్యోనమః సర్వేభ్యోదేవేభ్యోనమః సర్వాభ్యోదేవతాభ్యోనమః విష్ణవేనమః నారాయణాయనమః సహస్రశీర్ష్ణాయనమః బ్రహ్మణ్యాయనమః యజ్ఞాత్మనేనమః యజ్ఞపురుషాయనమః జ్ఞానాయనమః సర్వాత్మనేనమఇతి కేశవాదిభ్యఃక్రమేణ భుక్తిదక్షిణాందత్వా ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య తాన్విసృజ్య దేవసన్నిధౌ దక్షిణేనాగ్నిందర్భాన్ చతుర్ధాసంస్తీర్య తేషుదర్భేషు సకృత్సకృత్తూష్ణీమపోదత్వా పితృభ్యస్స్వధానమోనారాయణాయేత్యాదిభిశ్చతుర్వింశతిభిరేకైకస్యాం దర్భపఙ్క్తౌ షట్ షట్ ఏవంక్రమేణ చతుర్వింశతిబలీన్దత్వా పూర్వవదపోనినీయ జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషేచనాన్తంకృత్వా వస్త్రభూషణాదిభిరాచార్యంపూజయేదితి। శౌనకీయప్రకారస్తుసన్యాసివిషయేపృథగేవవక్ష్యతే। అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ దేవదేవస్యభవనేవిష్ణోర్నద్యామథాపివా। తీర్థేవా పావనేవిద్వాన్ శుచిర్భూత్వా సమాహితః ॥ ద్వాదశబ్రాహ్మణాన్ షడ్వాప్యశక్తౌతు నిమన్త్రయేత్ ॥*॥ శ్రీధరీయేచ ॥శ్లో॥ ద్వాదశ్యాం శ్రవణేవాపి పఞ్చమ్యాం పర్వణోరపి। పఞ్చమీం సర్పదష్టస్య నారాయణబలౌవిదుః ॥*॥ ఏవం తిథివిధానం యతివ్యతిరిక్తవిషయమ్। తస్యతు సపిణ్డీకరణస్థానీయత్వాద్యతేర్నారాయణబలిర్ద్వాదశాహ ఏవకార్యః। అత్ర శౌనకః ॥శ్లో॥ యతీనాం యోగినాంచైవ అన్యేషాంమోక్షకాఙ్క్షిణామ్। పుణ్యపాపక్షయార్థాయ ద్వాదశేఽహనికారయేత్ ॥*॥.

ద్వాదశఃఖణ్డః.

ఇతి శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధసారప్రశ్న వ్యాఖ్యానే సుధీవిలోచనేచతుర్థఃపటలః.

నను ప్రాకస్వీక శుభాశుభ కర్మ వశేన స్వర్గ నరక గతానాం మనుష్యాణాం పుత్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్సమ్భవేపి స్వయమాత్మనామప్యనీశానాః కథంస్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి పితరఇతిచేన్మైవమ్ , విజ్ఞానేశ్వరేణైవమేవాశఙ్క్యపరిహృతత్వాత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితి సుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । ప్రీణయన్తి మనుష్యాణాం పితౄంశ్శ్రాద్ధేనతర్పితాః ॥ ఆయుః ప్రజాం ధనంవిద్యాం స్వర్గంమోక్షం సుఖానిచ । ప్రయచ్ఛన్తి తథారాజ్యం ప్రీతానౄణాం పితామహాః ॥ * ॥ నహ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణి సంప్రదాన భూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే కింత్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితాఏవ , యథాదేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కింతుశరీరవిశిష్టా ఆత్మానఉచ్యన్తే, ఏవమధిష్ఠాతృదేవతా సహితాఏవ దేవదత్తాదయఃపిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే , తతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతావస్వాదయః పుత్రాదిదత్తాన్నపానాదిభిస్తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ఫలేన యోజయన్తి, యథామాతాగర్భపోషణాయాన్యదత్తేన దౌహృదాన్నపానాదినా స్వయముపభుక్తేన తృప్తాసతీ జఠరగతమపత్యం తర్పయతి , దౌహృదాన్నాది ప్రదాయినశ్చ ప్రత్యుపకారఫలేన యోజయన్తి తద్వద్వసవోరుద్రా అదితిసుతా ఏ తేపితరఃపితృపితామహప్రపితామహశబ్దవాచ్యాః నకేవలం దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధదేవతాః ప్రకృతశ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః, కింతు మనుష్యాణాం పితౄన్ దేవదత్తాదీన్ స్వయంశ్రాద్ధేన తర్పితాస్తర్పయన్తి జ్ఞానశక్త్యతిశయయోగేన, కించ నకేవలం పితౄన్ తర్పయన్తి, అపితు శ్రాద్ధకారిభ్యః ఆయురాదిఫలం శాస్త్రోక్తమన్యదపిఫలంస్వయంప్రీతాః, పితామహాః - వస్వాదయః, ప్రయచ్ఛన్తీతి .

ఇదమాహ —

మూ — పితృపితామహ ప్రపితామహానామ వసురుద్రాదిత్యాః

“ ॥ శ్లో ॥ వసవఃపితరోజ్ఞేయా రుద్రాశ్చైవపితామహాః । ప్రపితామహాస్తథాదిత్యాశ్శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ” తఏవ వస్వాదయశ్శ్రాద్ధేషు పిత్రాదిశర్మాణోభవన్తి, తఏవశ్రాద్ధదేవతాస్తత్ప

తోఽన్యమాత్రాదయో భవన్తి, తే శ్రాద్ధేన తృప్తా దేవభూతాః పితృత్వం ప్రాప్తాన్నరకస్థాన్ స్వపితౄన్ ప్రీణయన్త్యకరణే శపన్తి, తస్మాత్తేభ్య ఏవ హోమభోజనపిణ్డదానాదికుర్యుః.

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః.

హోమాద్యుద్దేశ్యభేదం తస్య హోమాదేరవశ్యకర్తవ్యత్వే హేతుం చోపన్యస్యతి —

మూ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌహుతేన దేవస్థాన్ పితృస్థాన్ భోజితైర్ద్విజైః । ప్రీణయేన్నరకస్థాన్ హి భూమౌ పిణ్డనిపాతనాత్ ॥ * ॥ హోమాదీనామేకోద్దేశ్యత్వాభావాద్గతిసన్దేహాచ్చ త్రీణి శ్రాద్ధే ప్రధానాని హోమభోజన పిణ్డదానాని కార్యాణి, భోజనమేవ ప్రధానం హోమపిణ్డావఙ్గమిత్యేకే, అనర్థాపేక్షో భోజయేదితి భోజనస్యైవ ప్రధానత్వోపదేశాత్ " అఙ్గాని పితృయజ్ఞస్య " " ఆవాహనాగ్నౌకరణమ్ " " ఆ హోమాత్కృత్వా విరమేత్ " ఇత్యాదిజ్ఞాపనాచ్చ.

వ్యా — అగ్నౌహుతేనేతి వచనం స్మృత్యర్థసారే । ఇదమత్ర ప్రాచీనం వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ దేవస్థాః పితరః కేచిత్ప్రేతస్థాశ్చాపరే పునః । తిర్యక్స్థాః పితరః కేచిత్తేషాం తృప్తిర్నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తిర్యక్స్థాః - నరకస్థాః । సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ సదాచారేణ దేవత్వం ఋషిత్వంచ తథైవచ । ప్రాప్నువన్తి కుయోనిత్వం మనుష్యాస్తద్విపర్యయే ॥ * ॥ అతస్తత్తత్తృప్త్యర్థం త్రయం కార్యమేవ, అగ్న్యాధేయే ధూర్తస్వామినా త్రయాణాం ప్రాధాన్యోక్తైర్వైశ్వదేవే విశ్వేదేవా ఇతి కపర్దిస్వామినోక్తత్వాచ్చ । నను " ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారో న విద్యతే । " ఇతి వచనాజ్జీవపితృకస్య కథం తత్క్రియమితిచేన్న, దర్శాది శ్రాద్ధవిషయత్వాదస్య, శ్రాద్ధషట్కవిధానాచ్చ । తథా శాతాతప కార్ష్ణాజని ప్రముఖైః " గయాయాంచ మృతేఽహని " " మాతుః శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాత్ " ఇతి మాతృస్మృతాహే శ్రాద్ధం విహితమ్, " యద్యద్దదాతి విప్రేభ్యః " ఇతి మనుః । నను " ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం జీవపితుర్నస్యాదగ్నౌ హోమోఽపి పాక్షికః । యేభ్యో వాపి పితా తేభ్యో దద్యాద్వైతానకర్మణి ॥ దద్యాత్తేభ్యః పరేభ్యస్తజ్జీవేచ్చ

తృతీయం యది।" ఇతి యమస్మరణం కథమితి చేన్న, "॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞం తు నిర్వర్త్య విప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్। పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం కుర్యాన్మాసానుమాసికమ్॥" ఇతి మనూక్తపిణ్డపితృయజ్ఞపిణ్డదానవిషయత్వాన్నిషేధస్య। తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ యది జీవపితా దద్యాద్ధోమాన్తం కృత్వా విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రాపి ఏభ్య ఇతి పక్షాన్తరోక్త్యా తత్క్రియం సిద్ధమ్। "॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధే నయుక్తం మనురబ్రవీత్। పిణ్డనిర్వపణం చైవ మహాపాతకసమ్మితమ్॥" ఇతి భవిష్యపురాణవచనాన్న తత్కార్యమితి చేన్న, "జీవన్తం పితరం పితామహం వా తత్స్థానేఽర్చయేత్" ఇతి పక్షాన్తరనిషేధపరత్వాత్తస్య। కించ "॥ శ్లో॥ మహాలయే గయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని। కృతోద్వాహోఽపి కుర్వీత పిణ్డనిర్వపణం సుతః॥" ఇతి మృతాహవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధే "॥ శ్లో॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్ద్వితయే తథా। సఙ్క్రాన్త్యాదిషు కుర్వీత పిణ్డనిర్వపణాదృతే॥" ఇతి పిణ్డదాననిషేధవదత్ర తదభావాత్, "యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్" ఇతి హారీతవచనాచ్చ జీవపితృకేణ తత్క్రియం కర్తవ్యమితి నిశ్చీయతే.

నను ప్రధానమేవాఙ్గాకర్షకమతో మాసిశ్రాద్ధాదౌ భోజనాభావాన్మాతుః పిణ్డదానం కథమిత్యత్రాహ —

మూ — మాసిశ్రాద్ధాదౌ మాతుర్భోజనాభావేఽపి "ద్వైధం దక్షిణాగ్రాః" ఇతి వర్గద్వయస్య పిణ్డదానవిధానమన్త్రామ్నానాచ్చ పిత్రాదేర్మాత్రాదేశ్చ సర్వత్ర పిణ్డదానమవర్జనీయమ్.

వ్యా — సర్వత్ర - సర్వశ్రాద్ధేషు, మన్త్రామ్నానాత్ - మార్జయన్తాం మమ పితరః మార్జయన్తాం మమ మాతర ఇత్యాదిభిర్వర్గద్వయపిణ్డదానమన్త్రాణామధీతత్వాత్।.

కిమేవం మాతుస్సర్వత్ర భోజనాభావో నేత్యాహ —

మూ — "అష్టకాసు" ఇతి వచనాన్మాతుర్మృతాహే పృథక్ఛ్రాద్ధం చ కర్తవ్యం న కర్తవ్యో మాత్రాదేర్హోమః వచనాభావాత్క్వచిదపి సమాచారాభావాచ్చ, ప్రతియోగిభేదేఽపి పిత్రాదేరేవ హోమ ఇతి వ్యాఖ్యానాచ్చ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదేరేవ హోమో మాత్రాదేరేవ వరణమ్.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వ్యా — అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చేతి శాఙ్ఖాయనవచనమప్యర్థః ప్రాగేవస
మర్థితః । " ॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః ।
మన్త్రోహేన యథాన్యాయం శేషాణాం మన్త్రవర్జితమ్ ॥ " ఇతి విష్ణువచ
నాన్మాతుశ్శ్రాద్ధే మన్త్రోహేన హోమం కుర్యాదితి వచనాభావాదా
పస్తమ్బబోధాయనాశ్వలాయనచ్ఛన్దోగకాత్యాయనాదిషు మాతృభ్యో
హోమాదర్శనాచ్చ సూత్రేష్వనుక్తైరముష్మైపదం నోహనీయమిత్యర్థః ।
అత్ర తాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ వా ॥ అత్ర యద్యపి మాత్రాదిభ్యః పృథగేవ
పిణ్డప్రదానదర్శనం తథాపి తాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం నభవతి
హోమాభిమర్శనయోః పృథక్త్వాదర్శనాత్, అతః ప్రతియోగిభేదేఽపి పి
త్రాదేరేవ హోమః ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — ఏవం జీవపితృకస్య మాతుశ్శ్రాద్ధే పితుః పిత్రాదిభ్యో
హోమో వర్గద్వయస్య పిణ్డదానం కార్యమ్.

వ్యా — గతార్థమ్.

మూ — అత్రార్ఘ్యగ్రహణే తిలావాపేఽన్నాభిమర్శనే చ పిత్రాదిశ
బ్దేషు మాత్రాదిశబ్దః ప్రయోక్తవ్యోఽసాధారణత్వాత్.

వ్యా — అత్ర - మాతృమృతాహే, దర్శాదిశ్రాద్ధం మాతృపితృసాధా
రణమ్, అతస్తత్ర మన్త్రానూహః, మృతాహే తు మాత్రాదేరుద్దేశ్యత్వే
నాసాధారణత్వాత్పిత్రాదిశబ్దే మాత్రాదిశబ్దః ప్రయోక్తవ్య ఇత్యర్థః ।
అత్రైవం ప్రయోగః — మాతృభ్యో గృహ్ణామి మాతరి మార్జలోకా ఏ
వ తే మాతరిత్యాది.

మూ — ఆయాన్తపితర ఇత్యాదిషు కృతైకశేషత్వేన బహువచనాన్త
పితృశబ్దస్య పిత్రాదిమాత్రాదిరూపార్థప్రకాశనాఖ్యకార్యలోపో
పపత్తేర్మాతృశ్రాద్ధేష్వనూహః, " పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః " " పి
తరశ్చ త్రయః ప్రోక్తాః " " యదేవతర్పయత్యద్భిః పితౄన్ స్నా
త్వా సమాహితః " ఇతి మన్వాదిభిః పితృశబ్దేన పిత్రాది మాత్రాది
నిర్దేశాత్పిత్రాదీనాం మాత్రాదీనాం చ బహువచనాన్తపితృశబ్దవా
చ్యత్వం వచనసిద్ధమతోఽప్యనూహః.

వ్యా — పితా మాత్రేత్యాదినా కృతైకశేషః పితృశబ్దః బహువచనా
న్తో వర్గద్వయవాచీత్యత్ర మన్వాదివచనముదాహృతమ్ । పిత్రాది మా

ణ్త్రాదిరూపేణ, అర్థవా కార్యత్వాదితిసూత్రార్థఉక్తః । అయంభావః — అనుష్ఠేయార్థప్రకాశకోమన్త్రః, అతోయథాఽగ్న్యాదిశబ్దస్థానే ఏకృతా సూర్యాదిశబ్దనివేశార్థ ప్రకాశకత్వంవాత్ర తథా, పితృశబ్దస్యైవ వర్గద్వయరూపార్థప్రకాశవాదిని । అత్రసాయణీయే ॥ శ్లో ॥ కేవలః పితృశబ్దస్తు పితృసామాన్యవాచకః । మాతామహాది సమ్బన్ధం మన్త్రం మాత్రాదిమూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కేవలేతి, పితృపితామహ ప్రపితామహా ఇత్యయం శబ్దఃపిత్రాదివాచీ తథాపితామహశబ్దః ప్రపితామహశబ్దశ్చ తన్మాత్రవాచీ పితరఇతి శబ్దస్తు పితృత్వసామాన్య మభిధత్తే మాతృశబ్దస్తు నపితృవాదీ । అతోఽత్ర మన్త్రోహానకార్యఇత్యర్థః.

ఊహేఽనిష్టమాహ —

మూ — యద్యాయాతమాతరఇత్యావాహయేదనావాహితత్వాద నాగతాస్యుఃపితరస్తతో హోమపిణ్డభాగినస్తే స్వస్వభాగాలాభాత్ " తంచయన్తే యోవై భాగినం స్వమ్భాగం నుదతేచ యన్తేవైనం సంయది వైనం నచయతేఽథ పుత్రమథపౌత్రం చయతే " ఇతిశ్రూయతే, అనూహేపునస్స్వస్వభాగాన్ లభన్తే.

వ్యా — యఃపునరాయాతపితరఇతినావాహయేత్, తంచయన్తే - అవాహితాఃపితరోనాశయన్తి, తత్రశ్రుతిముదాహరతి " యోవై భాగినమ్ " ఇతి, నుదతే - నావాహయామీత్యర్థః । ఆయాతపితరఇత్యావాహనే ఆహూతాః పితరో హోమపిణ్డాన్ స్వస్వభాగాన్ లభన్తే మాతరశ్చస్వభాగాన్ భోజనపిణ్డాన్ లభన్తే తతఃపితరస్తన్నచయన్తే.

మూ — మాతామహయోశ్శ్రాద్ధేష్వావాహనార్ఘ్యగ్రహణతిలావాపహోమాభిమర్శన పిణ్డదానాదిమన్త్రేషు పష్ఠ్యన్తం మాతృశబ్దముక్త్వా పిత్రాదిశబ్దం బ్రూయాత్.

వ్యా — షష్ఠ్యన్తమితి - మాతుఃపిత్రేస్వాహా, ఏష తేమాతుస్తత ఏతత్తేమాతుస్తత, మార్జయన్తాంమమమాతుఃపితరః, ఏష తేమాతుస్తాతః, యస్మైమాతుర్స్తాతేత్యాద్యూహనీయమిత్యర్థః.

మూ — ఏకబ్రాహ్మణపక్షేప్యేకోద్దిష్టేచ " పృథివీతేపాత్రమ్ " ఇత్యనూహః " యద్యేకస్మిన్నవశ్యేవాయవస్థోపాయవస్థిత్యేవం పితృషు బహువచనం ప్రయోగసాధుత్వార్థమ్ " ఇతిభాష్యమ్.

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః । అత్ర తాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ వా ॥ తతాదిశబ్దానాం సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్పిత్రాదినామాని సమ్బన్ధాద్యగ్నీన్నీయాదేవమన్యత్రాపి తత్తద్విభక్తికమూహ్యమ్, పితావృజ్ఞానమిత్యాద్యేకవచనం పిత్రాదిత్వసామాన్యపరమ్, అతఏవ ప్రకృతౌ దర్శపూర్ణమాసయోరనేకపత్నీకస్యాపి పత్నీంసన్నహ్యేత్యేకవచనేనైవసంప్రైషః, ఊహ ఇత్యుపదేశః; ప్రకృతావేవద్వాదశాహేఽద్యసుత్యామితి దర్శనాదేవ తేతతిమధుమానిత్యాదిష్వప్యయమేవన్యాయః, వాయవస్థేతివద్బ్రహ్మణానాం త్వేతి బహువచం ప్రయోగసాధుత్వార్థమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — పుత్రికాపుత్రదత్తక్షేత్రజాద్వ్యాముష్యాయణాః, తత్ర గత్రో ద్వైమాతురశ్చ మృతాహే యస్మైఽసౌ మాతా యస్మై సపత్నీమాతా సాపి తేత్యేవ బ్రూయాత్.

వ్యా — ద్వైమాతురః - సపత్నీసుతః, ససపత్నీమాతృమృతాహే యస్మై సపత్నీమాతేతి బ్రూయాత్, దత్తస్తు యస్మై శ్రీనామ్నీమాతేతి, తథా యజ్ఞశర్మాపి తేతి చ బ్రూయాత్, అత్ర పైఠీనసిః ॥ వా ॥ అథ దత్తక్రీతకృత్రిమపుత్రికాపుత్రక్షేత్రజాః పరిగ్రహేణార్షేణ జాతా ద్వ్యాముష్యాయణకా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — దర్శాదిశ్రాద్ధేషు ద్వివచనాన్తం పితృశబ్దం బ్రూయాత్, “ యదిద్విపితా స్యాద్దేకైకస్మిన్పిణ్డే ద్వౌద్వావుపలక్షయేత్ ” ఇతి పిణ్డపితృయజ్ఞేదర్శనాత్.

వ్యా — నను “ పూయతి హ వా ఏతదృచోఽక్షరం యదేనమూహతి తస్మాదృచం నోహన్న మాతా వర్ధతే న పితా ” ఇతి శ్రుతేః కథం మాతృపితృశబ్దోహ ఇతి చేన్న, “ న ప్రకృతావూహో విద్యతే ” ఇతి శ్రుతేః ప్రకృతివిషయత్వాన్నిషేధస్య, తత్రాపి నిషేధః పాక్షికః “ ఊహ ఇత్యుపదేశః ” ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ । అతో దర్శాదౌ ద్వ్యాముష్యాయణో మాతృపితృతతాదిశబ్దేషు అముష్మై పదేద ద్వివచనాన్తం పిత్రాదిశబ్దం బ్రూయాత్, అత్ర దేవలః ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకా దద్యుర్ద్వాభ్యాం పిణ్డోదకక్రియాః । ద్వాభ్యాం దేయాస్తు షట్పిణ్డా ఏవం కుర్వన్న ముహ్యతి ॥ * ॥ క్షేత్ర బీజపిత్రోః పుత్రాభావే ద్వయోః క్షేత్రజః క్రియాః కుర్యాత్ క్షేత్రదత్తశ్చ

పిత్రోర్నకుర్యాత్, తత్తస్మాత్తాభ్యాం స్త్రీపిణ్డాన్ దద్యాద్ద్వాభ్యాం పితృభ్యామ
న్యషట్పిణ్డాస్స్యుః, ద్వయోరపి పిత్రోశ్శ్రాద్ధకర్తృత్వాభిప్రాయేణ షట్పి
ణ్డా ఇత్యుక్తం నతుసంహత్య, ఇదంవచనం పుత్రికాపుత్రవిషయం చేత్తర్హి
దా మాతామహోద్దేశపితామహోద్దేశ్చ వర్గద్వయోద్దేశేన షట్పిణ్డాదేయాః
తత్ర స్త్రీభ్యో నైవదద్యాత్ । బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ద్విపితుఃపిణ్డదానంస్యాదే
కైకస్య ద్విదేవతా । ద్వాభ్యాం దేయాస్త్రయఃపిణ్డా ఏవం కుర్వన్నముహ్య
తి ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ద్విపితుఃపిణ్డదానంస్యాత్ప్రతిపిణ్డం ద్వి
నామకైః ॥ * ॥ ద్వాభ్యాందేయా ఇతి వచనమ్ " యస్యాస్యాదుభయసం
బన్ధః పుత్రికాయాస్సుతో హ్యసౌ । పూర్వం మాతామహశ్రాద్ధం పశ్చాత్పై
తృకమాచరేత్ ॥ " తన్త్రీకరణే యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మాతామహా
నాముపేత్యేవం తన్త్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ క
ర్షూసమన్వితంముక్త్వా తథాశ్రాద్ధాని షోడశ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషు పి
ణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥ * ॥ సపిణ్డీకరణషోడశప్రత్యాబ్దికేషు త్రీనేవ పిణ్డాన్
దద్యాత్తద్వ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేషు షట్పిణ్డాన్ పుత్రికాపుత్రో దద్యాదిత్యర్థః.

యస్యాః కస్యాశ్చిత్ స్త్రియాః శ్రాద్ధక్రమమాహ —

మూ — " ॥ శ్లో ॥ పత్న్యన్తం భర్తృశర్మోక్త్వా బ్రూయాత్పితృతతాది
కమ్ । స్త్రీశ్రాద్ధేభర్తృపత్నీశ్చ నోహేన్మన్త్రానితిస్థితిః ॥ * ॥.

వ్యా — శ్రాద్ధే - సాపిణ్డ్యే, శ్రీనామ్న్యైభర్తృకృష్ణశర్మణఃపిత్రాదిశ
బ్దంబ్రూయాత్, యదాజ్యేష్ఠభ్రాతుఃపత్న్యైవా సాపిణ్డ్యం పార్వణం
వాకరోతి తదాయస్మైమాతేత్యాదిమన్త్రానోహేత్ప్రకృతవద్బ్రూ
యాత్, కర్తుస్స్వస్యచ భ్రాతుశ్చ పితృత్వావిశేషాత్ స్త్రీవర్గస్య
హెబూనాభావాచ్చ.

మూ — ॥ శ్లో ॥ యల్లిఙ్గం యద్విభక్త్యన్తం తల్లిఙ్గం తద్విభక్తికమ్ ।
ఊహేత్పదంత్వదశ్శబ్దేశర్మోద్దేశ్యస్య నిర్దిశేత్ ॥ లిఙ్గంవా వచనం
యత్రవ్యత్యయేన ప్రయుజ్యతే । శబ్దాన్తరనివేశో వా స ఊహ ఇతి
గీయతే ॥ * ॥

వ్యా — మన్త్రస్థం పదం యల్లిఙ్గం యద్విభక్తికం త్రిషులిఙ్గేషు ప్రథమా
న్తం సమ్బుద్ధ్యన్తం ద్వితీయాద్యన్తం వావర్తతే ఊహార్హం పదం చ తల్లిఙ్గం తద్వి
భక్తికమేవబ్రూయాత్, అదశ్శబ్దేతుశ్రాద్ధోద్దేశ్యశర్మపదేస్తద్విభక్తికమేవ.

వరణప్రకారమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భ్రాతృపత్నీ మాతృపితామహీః । పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్రస్వతృపితామహౌ ॥ * ॥.

వ్యా — ప్రథమం పత్న్యర్థే వృత్వా మాతృపితామహ్యౌ వృణుయాత్, పితృవ్యశ్రాద్ధే తం అగ్రజశ్రాద్ధే తమగ్రజం వృత్వా తతోఽస్య పితృపితామహౌ వృణుయాత్, ఏవం వరణ ప్రకారేణావాహనార్ఘ్యదాన పిణ్డప్రదానాదికం కర్తవ్యమ్.

మూ — ॥ శ్లో ॥ యేభ్యో దదాతి పిత్రాదిస్తేభ్యః పిత్రాదిజీవనే । దద్యాత్తథాయతౌ తాతే పతితే వ్యుత్క్రమాన్మృతే ॥ స్త్రీమృతాహే ప్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ చాబా- మసాస్స్యాత్పిణ్డదానంతువర్గయోః ॥ * ॥.

వ్యా — పూర్వమేవాస్యార్థశ్చర్చితో శిష్టైశ్చ సౌకర్యార్థమిదానీమిదం పద్యద్వయముక్తమితి నచోద్యావకాశః.

ఛన్దోగాదీనాం పిణ్డత్రయముక్తం తత్కథం మాతృవర్గస్యాపి పిణ్డదానమిత్యత్రాహ —

మూ — ఇత్యాపస్తమ్బినామ్.

వ్యా — ద్వైధం దక్షిణాగ్రానిత్యాదినాఽఽపస్తంబేన పితృమాతృవర్గయోరుభయోరపి పిణ్డదానవిధానాదిదమాపస్తమ్బివిషయమిత్యవిరోధః.

మూ — అన్యేషాం యథాసూత్రమ్.

వ్యా — స్వసూత్రోక్తప్రకారేణైవాన్యే సర్వం కుర్యురిత్యర్థః.

మూ — అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చేతి నియమాదిదం సర్వేషాం సమానమ్.

వ్యా — అత్ర శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాం చ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ క్షయాహం వర్జయిత్వైకం స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే శ్రాద్ధే మాతుః కుర్యాత్పృథగ్విధిమ్ ॥ * ॥ ఏవం పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణవిధానాత్పృథగ్వరణే అష్టకాసు చేతి మనుశాస్త్రాజనిశాతాతప జాతుకర్ణ్యాది వచనవిరోధాద్వర్గద్వయవరణే పార్వణత్వభఙ్గాపయు

స్మృత్యవిరోధాచ్చ పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యం న పితృవరణమ్। స్వసూత్రే విశేషవిధిరస్తి చేత్స ఏవ కర్తవ్య ఇతి నిశ్చయః.

అత్రవిభక్తినియమమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పాసనయోష్షష్ఠీ ద్వితీయాఽఽవాహనే మతా। అన్నదానే చతుర్థీ స్యాచ్ఛేషాస్సమ్బుద్ధయః స్మృతాః ॥" ఇతి నారదః.

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్.

త్రయోదశఖణ్డః.

అథ ప్రత్యాబ్దికాదౌ శ్రాద్ధం విహితమ్, తత్రావశ్యకర్తవ్యార్థపరాణి వచనాన్యుదాహరతి —

మూ — అత్ర శ్రాద్ధే నైయమికాన్ శ్లోకానుదాహరిష్యామః.

శ్రాద్ధశబ్దనిర్వచనమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతం పితౄన్సముద్దిశ్య భోజ్యం యత్ప్రియమాత్మనః। శ్రద్ధయా దీయతే యత్తు తచ్ఛ్రాద్ధం పరికీర్తితమ్ ॥ * ॥.

వ్యా — యత్ప్రియం పితౄణాం స్వస్య వా.

శాస్త్రవిశుద్ధమేతముదాహరతి —

మూ — కదలీజాతిభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారుక నిష్పావ పటోల ముద్గామ్రక నాళికేర ఫలాని శిగ్రు కాళశాక మహాశాక క్షుద్రకన్ద మహాకన్దాని వన్యాని చ శంసన్తి.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉర్వారుః కారవల్లీ చ పటోలీ కాళపత్రికా। కదలీ కన్దలీ చైవ శ్రాద్ధే హ్యత్యన్తశోభనాః ॥ * ॥ నిగమే ॥ శ్లో ॥ గవాం క్షీరం ఘృతం శాకం క్షౌద్రమిక్షురసో గుడమ్। కదలీ కంటకిఫలం ధాత్రీ పించాల చూతికా ॥ నారఙ్గద్రోణపుష్పీ చ తణ్డులీ చక్రవర్తికా। వాలుకా చర్మవలయం కోశాతకిఫలం శిశుః ॥ శ్రాద్ధే హ్యేతాని దేయాని తథా పితృరుచీని చ। నాగరఙ్గం వైసదాదేయం దీర్ఘమూలకమేవ చ ॥ ఘృతేన భోజయేద్విప్రాన్ ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్। శర్కరాః క్షీరసంయుక్తాః పృథుకా నిత్యశస్తయాః ॥ సర్పిస్స్నాతాని సర్వాణి పాకే సంస్కృత్య భోజయేత్।

మున్యన్నానిచ సర్వాణి వన్యమూలఫలానిచ ॥ శ్రాద్ధేహ్యేతాని మోదద్యాత్పితరఃప్రీణయన్తితమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టంహవిష్యంచ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః ॥ వా ॥ అన్నమ్ - భక్ష్య భోజ్య లేహ్య చోష్య పేయాత్మకం పఞ్చవిధమ్ , ఇష్టమ్ - యత్ బ్రాహ్మణాయ ప్రేతాయకర్త్రే రోచతే, హవిష్యమ్ - శ్రాద్ధయోగ్యం వ్రీహి శాలి యవగోధూమ ముద్గ మాష మున్యన్న కాళశాక మహాశాక శుణ్ఠీ మరీచి హిఙ్గుకర్పూరగుళ సైన్ధవ సాగర పనస నాళికేర బదర గవ్యపయోదధి ఘృతపాయస మధుప్రభృతి స్మృత్యన్తరసిద్ధం వేదితవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ ప్రశాన్తికాస్సనీవారాశ్శ్యామాకా వివిధాస్స్మృతాః । వన్యౌషధిప్రధానాశ్చ శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియఙ్గవో ముద్గా గోధూమా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ * ॥ ఉశనా ॥ శ్లో ॥ ప్రియఙ్గవః కోవిదారా నిష్పావాశ్శ్రాద్ధసమ్మతాః । సకంటకంచ వార్తాకం పితృభ్యోదత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ వాయుః ॥ శ్లో ॥ జీరకం మరిచం శ్రాద్ధే పటోలం బృహతీశిశుమ్ । కశేరుం కోవిదారంచ పనసోర్వారుదాడిమమ్ ॥ కూశ్మాణ్డం రక్తనాళంచ ప్రదేయం శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥,

వర్జ్యమాహ —

మూ — తక్రం మథితం కూశ్మాణ్డమాఢకీ బృహతీద్వయముపోతకీ రాజమాష శ్చణకం కులుస్థం సూరణం తత్కన్దమిత్యాదీని శ్రాద్ధఘ్నాని విశేషేణవర్జయేత్.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉదశ్విదపికూశ్మాణ్డమాఢక్యో రాజసర్షపాః । చణకారాజమాషాశ్చ ఘ్నన్తి శ్రాద్ధం నసంశయః ॥ * ॥ విష్ణుః ॥ వా ॥ భూతృణాని శిగ్రు గౌరసర్షప రక్తశాక కూశ్మాణ్డాలాబు వార్తాక బృహతీఫల వాలుకా తణ్డులీయక కుసుమ్భ మాహిష క్షీరాదీని శ్రాద్ధే వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః ॥ శ్లో ॥ కుమ్భీతకంచ పిణ్యాకం శ్వేతవృన్తాకమాలకే । కోశాతకీబిమ్బఫలం మద్యమాంసమయానితు ॥ వంశాఙ్కురమలాబుంచ తాలహిన్తాలకేఫలే । ఔషరం లవణం శ్రాద్ధే కూశ్మాణ్డం బృహతీఫలమ్ ॥ శ్లేష్మాతకంచ శిగ్రుంచ ప్రత్యక్షలవణం త్యజేత్ । తామ్రపాత్రస్థితం గవ్యం క్షీరంచ లవణాన్వితమ్ ॥ ఘృతం లవణసంయుక్తం సర్వదా

పరివర్జయేత్ ॥ పాయసేలవణైర్యోగే నదోషస్తమ్మృతం పచేత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ హవిష్యమిత్యనేనైవాయోగ్యాంస్స్మృత్యన్తరప్రతిషిద్ధాంకోద్రవమసూరచణకకుళుత్థపులాకనిష్పావరాజమాషశ్వేతకూష్మాణ్డవార్తాకబృహతీద్వయోపోతకీవంశాఙ్కురపిప్పలీత్వచాశణకపుష్పోషరలవణమాహిషాజావికక్షీరదధిఘృతపాయసాదీనాం నివృత్తిః ॥ * ॥ ఉశనా ॥ శ్లో ॥ వర్జయేద్గృంజనం శ్రాద్ధే కంజికాం పిణ్డమూలకమ్ ॥ కరఞ్జం యేపిచాన్యేవైరసగన్ధోత్కటాస్తథా । సమూహభాణ్డమాదాయహస్తైనైకనదీయతే । తద్ద్రవ్యం పితృపాత్రేషు తులితం క్రిమిరాశిభిః ॥ * ॥ అత్ర విధిప్రతిషేధాభ్యాం పికలోహవాకృష్ణరక్తనిష్పావకోవిదారఘృతకోశాతకీషు ద్రాక్ష బృహతీఫలాది విషయాని షెధణితవాద్రష్టవ్యమ్ । క్షీరంచ లవణాన్వితమితి కేవలక్షీరవిషయం పాయసేతునదోషః, “ ॥ శ్లో ॥ పాయసం పాచయేదన్నం లవణంతత్రయోజయేత్ ” ఇతిపాద్మవచనాత్ .

మూ — అగోధూమమమాషమముద్గమతైలపక్వమతిలమమధ్వగవ్యమశ్రద్ధం శ్రాద్ధం నకుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ తైలపక్వే నరహితం ముద్గమాషమధూజ్ఝితమ్ । అగోధూమంచయచ్ఛ్రాద్ధమాయుఃక్షయకరంభవేత్ ॥ .

మూ — వార్తాకం శిగ్రుమాలాబుం కోవిదారం శ్వేతవృన్తాకం రక్తశాకం శ్లేష్మాతకిముల్పలత్రయం బిసకం మధూకం శాల్మలిమిత్యేతాన్నివర్జయేత్ , మాహిషమజావికం పయస్తద్వికారాంశ్చ శూద్రద్రవ్యాణి ప్రతిలోమానీతానిచ కోద్రవోద్దాలకాది కుధాన్యాని చవర్జయేత్ .

వ్యా — ॥ శ్లో ॥ అఙ్కురాణ్యపవిత్రాణి వస్తూని కమలాసన । శృఙ్గాటం లశునంశిగ్రుం నాళికాసు నిషణ్ణకమ్ ॥ శోభాఞ్జనం రక్తపుష్పం మధూకం బిసకం త్యజేత్ । నీచైర్దత్తాం స్తథాస్పృష్టాన్పతితైశ్చప్రతిలోమజైః ॥ ఆశౌచవద్భిరపరైశ్శూద్రాన్నంచైవవర్జయేత్ । శూద్రైస్స్పృష్టంచ దృష్టంచ తత్పక్వంతన్నిమన్త్రితమ్ ॥ తద్దత్తంచ తదుద్దిష్టం శూద్రాన్నం షడ్విధం స్మృతమ్ ॥ ఆమంశూద్రస్యశూద్రాన్నం పక్వముచ్ఛిష్టభోజనమ్ । తస్మాదామంచపక్వంచ దూరతఃపరివర్జయేత్ ॥ * ॥ అన్యేషాంసంవాదవచనానిప్రాగేవదర్శితాని .

మూ — విశేషేణాత్రానర్హదృష్టిం పరిహరేత్ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచిమృతాహారైశ్చవీక్షితే । శ్రాద్ధేసురానపితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ ఆదౌమాహిషికందృష్ట్వా మధ్యేతువృషలీపతిమ్। అన్తేవార్ధుషికందృష్ట్వానిరాశాఃపితరోగతాః॥ * ॥.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చికిత్సకాదేవలకామాంసవిక్రయిణస్తథా । విపణేనచజీవన్తోవర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ .

ఇతఃపరం యద్యత్సూత్రమస్తి తత్సర్వం సంవాదవచనైరేవ స్పష్టీకృతమ్, సూత్రార్థస్తు సమాహృతసాక్షివచనైరేవ సుస్పష్టః, అతో నాత్ర వ్యాఖ్యాపేక్షా —

మూ — "శ్రాద్ధసమ్పదశ్శిష్టాస్తదభావేవరంక్రియాలోపస్సముదేతస్సోదరోఽపి భోజయితవ్యః" ఇత్యాపస్తమ్బః । "వేదవిదస్సుశీలాన్ భోజయేత్" ఇతిశఙ్ఖః । "యోనిగోత్రమన్త్రసమ్బద్ధానపి మన్త్రశ్రుతవృత్తసంపన్నాన్ భోజయేదితి శ్రుతవృత్తయోర్హి స్వధానిధీయతే" ఇతిబోధాయనోఽపి । "॥ శ్లో ॥ పావనంభోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బ్రాహ్మణంవేదపారగమ్ । శ్రుతశీలోపసంపన్నంసర్వలక్షణవర్జితమ్ ॥" ఇతివసిష్ఠః । "॥ శ్లో ॥ నబ్రాహ్మణంపరీక్షేత దైవేకర్మణిధర్మవిత్ । పిత్ర్యేకర్మణితుప్రాప్తేపరీక్షేతప్రయత్నతః ॥" ఇతిసంవర్తోఽపి । "॥ శ్లో ॥ అశ్రోత్రియఃపితాయస్యపుత్రస్స్యాద్వేదపారగః । అశ్రోత్రియోవాపుత్రస్స్యాత్పితాస్యాద్వేదపారగః ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్ధియస్యస్యాచ్ఛ్రోత్రియఃపితా ॥" ఇతిమనుః । "॥ శ్లో ॥ ఆత్మానంవానియుఞ్జీతపుత్రంవాపిగుణాన్వితమ్ । సోదర్యమపివాశ్రాద్ధే భోజయీతద్విజోత్తమః ॥" ఇతి పరాశరః । తస్మాచ్ఛ్రోత్రియాన్ సాధువృత్తానేవానర్హాపేక్షో భోజయేత్ । బ్రహ్మచారీయతిశ్చశ్రాద్ధేప్రశస్తౌ.

వ్యా — అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ యతీన్ గృహస్థాన్ సాధూన్ పరిణతవయసోఽన్తేవాసినః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ సోమాధారఃపితృగణో యోగాధారస్తుచన్ద్రమాః । తస్మాద్యోగినియోగస్తు శ్రాద్ధే భూపాలశస్యతే ॥ సహస్రాదపివిప్రాణాం యోగీచేత్పురతఃస్థితః । సర్వాన్

భోక్తౄంస్తారయతి యోగీచేత్పురతస్స్థితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా
మ్ ॥ శ్లో ॥ యోవాయతీననాదృత్య భోజయేదితరాంశ్ఛ్రద్ధీ । విజనేతు
వసేచ్ఛ్రాద్ధే హవ్యంకవ్యంచ రాక్షసమ్ ॥ * ॥ యతయః - త్రిదణ్డినః,
" ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతురక్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యో ప్రపాదయేత్ । తాన
నాదృత్యయద్దత్తం కవ్యమన్యేభ్య ఆసురమ్ ॥ అలాభే ధ్యానిభిక్షూణాం
భోజయేద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదలాభేతు సద్వృత్తాన్గృహస్థానపి భోజ
యేత్ ॥ ఋత్విక్పుత్రాదయోహ్యేతే సంస్కృతా బ్రాహ్మణాస్తథా ।
వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యా యద్యేతేగుణవత్తరాః ॥ "ఇత్యాది నారదబ్రహ్మ
ణ్డపురాణాదివచనముదాహృతమ్ । హరివంశే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేశస్తోబ్ర
హ్మచారీ త్రిదణ్డీయతిరేవచ ॥ * ॥ ఇతి । అతోనిర్విశజ్కం పిత్రాదిస్థా
నేషు యతిప్రతీనౌనియోక్తవ్యౌ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కర్మనిష్ఠాస్తపో
నిష్ఠాఃపఞ్చాగ్నిబ్రహ్మచారిణః । పితృమాతృపరాశ్చైవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రా
ద్ధసమ్పదే ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే ॥ * ॥ ఉగ్రేణతపసాయుక్తశ్చిత్రవాదీబ
హుశ్రుతః । అనాశ్రమీతపస్తేపే తత్సర్వం స్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ దానేచశ్రా
ద్ధకాలేచ వివర్జ్యశ్శీలవానపి । అనాశ్రమీద్విజోయస్స్యా దాశ్రమీవా నిర
ర్థకః । అత్యాశ్రమీచయోవిప్రస్త్రయస్తే పఙ్క్తిదూషకాః ॥ * ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ రోగీహీనాతిరిక్తాఙ్గఃకాణఃపౌనర్భవస్తథా । అవకీర్ణీకు
ణ్డగోళౌ కునఖీశ్యావదన్తకః ॥ భృతకాధ్యాపకఃక్లీబఃకన్యాదూష్యభిశస్త
కః । మిత్రధ్రుక్పిశునస్సోమవిక్రయీ వేదనిన్దకః ॥ మాతాపితృగురుత్యాగీ
కుణ్డాశీవృషళాత్మజః । పరపూర్వాపతిస్తేనఃకర్మదుష్టాశ్చనిన్దితాః ॥ * ॥
ఇతి । ఏతేషాంపరిగణనం శ్రోత్రియాద్యభావేరోగిప్రభృతిభ్యోఽన్యేషాం
గ్రహణార్థమితివ్యాఖ్యాతమ్.

మూ — నవిస్తరంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేపితృకార్యే త్రీనేకైక
ముభయత్రవా । భోజయేత్సుసమృద్ధోపి నప్రసజ్జేతవిస్తరే ॥ * ॥
విస్తరేదోషఃస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సత్క్రియాం దేశకాలౌచ ద్రవ్యం
బ్రాహ్మణసమ్పదమ్ । పఞ్చైతాన్విస్తరోహన్తి తస్మాన్నేహేతవి
స్తరే ॥ * ॥ నదైవహీనంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ పిశాచారాక్షసాయ
క్షా భూతానానావిధాస్తథా । విప్రలుమ్పన్తిసహసా శ్రాద్ధమార

త్రువర్జితమ్ ॥ తత్పాలనాయవిహితావిశ్వేదేవాస్స్వయమ్భువా ॥ * ॥ .

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంయత్రయత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । దేవయుక్తంతు తత్కార్యం దేవహీనం నతద్భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం దేవహీనంకరోతియః । మాతాపితృగురుఘ్నస్స్యాద్ద్రాత్మఘాతీచ జాయతే ॥ * ॥ .

మూ — పాత్రాలాభేదేవార్థం విష్ణవేనివేదయేత్ ॥ శ్లో ॥ యద్యేకంభోజయేచ్ఛ్రాద్ధేదైవంతత్రకథంభవేత్ । అన్నంపాత్రేసముద్ధృత్య సర్వస్యప్రకృతస్యచ ॥ దేవతాయతనేకృత్వా తతశ్శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రాస్యేదగ్నౌతదన్నంతు దద్యాద్వాబ్రహ్మచారిణే ॥ * ॥ తమేకమద్ధిష్ఠాయ పిత్రాదయోభుఞ్జతే ॥ శ్లో ॥ ఏకశ్చేద్బ్రాహ్మణోలబ్ధశ్శ్రాద్ధంచ ప్రకృతంభవేత్ । పితరశ్చత్రయః పోక్తాఃకథంతృప్యన్తి తేత్రయః ॥ ఉరస్యశ్నన్తిపితరో వామభాగేపితామహాః । ప్రపితామహాదక్షిణతఃపృష్ఠతస్త్వనుయాయినః ॥ * ॥ శ్రాద్ధాహేవావిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుర్వాపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయీత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ * ॥ శ్వఃపూర్వేద్యుశ్చ రాత్రౌనాశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥ నిరామిషం సకృద్భుక్త్వా భుక్తసర్వజనే గృహే । శ్వఃకర్తాస్మీతి నిశ్చిత్యసదావిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ తథానస్త్రియముపేయాత్ ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చాపరేద్యుశ్చ వర్జయేత్ స్త్రీనిషేవణమ్ । వ్యవాయీరేతసోగర్తేమజ్జయత్యాత్మనఃపితౄన్ ॥ * ॥ నపురాణభాణ్డేషుపచేత్ ॥ శ్లో ॥ పురాణభాణ్డపక్వం యద్యవిస్తు శ్రాద్ధకర్మణి । భుఞ్జతే నైవపితరో నదేవాశ్చాసురంభవేత్ ॥ * ॥ నానుత్తరీయోర్ధ్వపుణ్డ్రస్స్యాత్ ॥ శ్లో ॥ కర్తాభోక్తాచసర్వత్ర నైకవస్త్రోభవేద్ద్విజః । తస్మాద్వస్త్రాదివాశ్రాద్ధే సోత్తరీయస్సదాభవేత్ ॥ శ్లో ॥ భూతేనిత్యకర్మాణినద్యాదావిమలేజలే । కృత్వాశ్రాద్ధే మృదాశుభ్రాణ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రాణిధారయేత్ ॥ యాగోదానం జపోహోమో స్వాధ్యాయఃపితృతర్పణమ్ । భస్మీభవతితత్సర్వమూర్ధ్వపుణ్డ్రం వినాకృతమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మృత్యర్థసారస్మృతిచన్ద్రికయోః.

వ్యా — అత్ర శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ జపహోమార్చనాద్యాసు క్రియాస్వాచమనే తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజో వాచనికే జపే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ ఖణ్డవస్త్రావృతస్యైవ వస్త్రార్ధాలమ్బినస్తథా । ఉత్తరీయవ్యతీతస్య సమస్తానిష్ఫలాఃక్రియాః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వా హ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రమకుర్వతః । జాయన్తే విఫలా భ్రష్టా బాధితాశ్చ భవన్తి తాః ॥ సన్ధ్యాకాలే జపే హోమే స్వాధ్యాయే పితృతర్పణే । శ్రాద్ధకాలే విశేషేణ కర్తా భోక్తా చ న త్యజేత్ ॥ ".

నను " ॥ శ్లో ॥ కాంస్యపాత్రే హవిర్దృష్ట్వా కన్యాందృష్ట్వా చ మాలికామ్ । లలాటే తిలకం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ " ఇతి సఙ్గ్రహవచనస్య కా గతిరిత్యత్రాహ —

మూ — లలాటే తిలకం దృష్ట్వేతి వచనం వైశ్యవిషయమ్ " వైశ్యస్య వర్తులాకారమ్ " ఇతి తస్యైవ తిలకవిధానాత్.

వ్యా — ఆగ్నేయపురాణాదౌ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుణ్డ్రం స్యాత్ క్షత్రియస్యార్ధచన్ద్రకమ్ । వైశ్యస్య వర్తులాకారం శూద్రస్యైవ త్రిపుణ్డ్రకమ్ ॥ బాలేన్దువత్ క్షత్రియాణాం వైశ్యానాం వర్తులాకృతి । త్రిపుణ్డ్రం శూద్రజాతీనాం విధిరేష సనాతనః ॥ ఊర్ధ్వం నయతి యత్పుణ్డ్రం ప్రాణినః పాపకారిణః । తస్యాఖ్యా హ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రేతి తస్మాత్తం ధారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ " త్రిపుణ్డ్రం శూద్రకల్పానాం శూద్రాణాం చ విధీయతే । " ఇతి బ్రహ్మాణ్డాదివచనం చేహ భావ్యమ్ । పుణ్డ్రగతౌ, ఊర్ధ్వం నయతీత్యర్థః । అతో వైశ్యోఽపి తిలకం విహాయ తిర్యక్పుణ్డ్రమూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేత్, లలాటే తిలకం దృష్ట్వేతి వచనాత్ .

ప్రాచీనసఙ్గ్రహవచనముదాహరతి —

మూ — సోఽపి శ్రాద్ధే తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేత్ " ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ " ఇతి సఙ్గ్రహే.

వ్యా — వైశ్య ఇతి లభ్యతే, " వర్జయేత్తిలకమ్ " ఇతి ప్రకృతత్వాత్ । ఏవం శ్రాద్ధే ఊర్ధ్వపుణ్డ్రవిధానాత్తిలకశబ్దస్యోర్ధ్వపుణ్డ్రత్వాలాపోఽపి ప్రలాప ఇత్యలమ్ .

మూ — నాన్యదిఙ్ముఖఃగపాదౌ ప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ అప్రవాహోదకస్నానం విప్రసాదావనేజనమ్ । గాయత్రీజపమర్ఘ్యంచ ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ ॥ నగృహాన్తఃగపాదౌ ప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ నాన్తః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । నోత్తరేదక్షిణేనైవ పశ్చిమేనగృహాన్తరే ॥ * ॥ సాపిణ్డ్యాదూర్ధ్వం కుణ్డేషునాఙ్ఘ్రిప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డేప్రక్షాళనంయది । కులక్షయకరంచైవ నరకేపాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥.

వ్యా — ఇదంవిష్ణుయాజ్ఞవల్క్యవచనమ్ । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుణ్డమేవవిధీయతే । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మణ్డలంతువిధీయతే ॥ ఏకోద్దిష్టసపిణ్డాభ్యామన్యశ్రాద్ధేషు మోహితః । పాదప్రక్షాళనంకుణ్డేకులక్షయకరంభవేత్ .

మూ — మణ్డలేష్వేవపాదౌ ప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్ముఖేమణ్డలంకుర్యాద్దైవానాం చతురశ్రకమ్ । విత్తస్తిమాత్రం పిత్రర్థం దక్షిణేవర్తులంభవేత్ ॥ ఘృతయుక్తం గోమయేన పాదశౌచంవిశిష్యతే । ఆజ్యం గోమయసంయుక్తం పాదయోర్లేపయేద్యది । పితరస్తస్యకల్పాన్తమమృతేనాభిషేచితాః ॥ * ॥ నపవిత్రపాణిఃప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ సర్వదాదర్భపాణిస్స్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । పాదశౌచంగన్ధలేపం నకుర్యాద్దర్భపాణినా ॥ సపవిత్రేణహస్తేన విప్రపాదావనేజనాత్ । యథావజ్రహతోవృత్రస్తథైవ పితృదేవతాః ॥ * ॥ కర్తాపూర్వమాచామేత్ ॥ శ్లో ॥ కర్తురాచమనాత్పూర్వం భోక్తురాచమనంయది । శునోమూత్రసమంతోయమిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ మణ్డలాదగ్నిదేశేఽచామేత్ ॥ శ్లో ॥ మణ్డలస్యోత్తరేభాగే విప్రస్యాచమనం భవేత్ । అమృతంస్యాద్ధితత్తోయమన్యత్ర రుధిరంభవేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — అన్యత్ర - మణ్డలాత్ప్రాగ్దక్షిణాప్రత్యగ్దేశేష్విత్యర్థః.

మూ — నత్వరేత్ ॥ శ్లో ॥ త్రీణిశ్రాద్ధే ప్రధానానిదౌహిత్రఃకుతపస్తిలాః । త్రీణిచాత్ర ప్రశంసన్తిశౌచమక్రోధమత్వరామ్॥ * ॥

నను “॥ శ్లో ॥ నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సమ్ప్రాప్తేహరివాసరే । భుక్త్వాభుక్త్వాతియోబ్రూయాత్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతుకమ్ ॥ ” “ నాశ్నీ

యాత్తత్రయత్నతః ” ఇత్యేకాదశ్యామన్నంనిషిద్ధమ్, ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధంచవిహితమ్, కథంతత్రకర్తవ్యమిత్యత్రాహ —

మూ — నైకాదశీంత్యజేత్ ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్రాద్ధంచ ప్రకృతంభవేత్ । ఉపవాసంతదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్ .

వ్యా — ఇదంవచనం విజ్ఞానేశ్వరేలిఖితమ్ । క్వచిత్పురాణేషు ద్వాదశ్యామేవ కార్యం నైకాదశ్యామిత్యుక్తం తదనాదరణీయమ్, పురాణాత్ స్మృతేర్బలీయస్త్వాత్ । యద్వా, ప్రమాదాచ్ఛ్రాద్ధవిఘ్నే యదేకాదశ్యాంవిహితం తత్ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధం ద్వాదశ్యామేవకార్యమిత్యర్థపరమ్, అన్యథాదోషాపత్తేః .

మూ — ఋతుకాలేపి శ్రాద్ధంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీవ్రతంచైవ పితుస్సాంవత్సరందినమ్ । ఋతుకాలశ్చతత్రాపి శ్రాద్ధకర్మవిధీయతే ॥ * ॥ నమృతాహమతిక్రమేత్ ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానినోఽజ్ఞానినోవాపి మూర్ఖఃపణ్డితఏవవా । మృతాహంసమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ * ॥ బుద్ధిపూర్వాతిక్రమేమహాన్దోషః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతతిథింజ్ఞాత్వా యోనకుర్వీతపైతృకమ్ । పాపమక్షయమాప్నోతి పితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ .

వ్యా — ఏవంచద్వయోరతిక్రమేప్రత్యవాయ సామ్యస్మరణేపి విధిబలాదేకాదశ్యాం శ్రాద్ధమవశ్యం కర్తవ్యమేవేతిసిద్ధమ్ । కించ “ ॥ శ్లో ॥ ఏకభుక్తేననక్తేన క్షీణవృద్ధాతురః క్షిపేత్ । ” ఇతిఏకభుక్త్యభ్యనుజ్ఞాతవృద్ధవరణేన కశ్చిద్దోషః .

మూ — ప్రారబ్ధపాకాదౌనిమన్త్రితానాంకర్తుశ్చనాశౌచమ్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహేపితృషు తిష్ఠత్సునాశౌచంమృతసూతకే ॥ పరైరన్నంప్రదాతవ్యం దాతౄన్ భోక్తౄంశ్చనస్పృశేత్ ॥ * ॥ .

వ్యా — మృతసూతకఇత్యేకవద్భావః, మరణజననాశౌచయోరిత్యర్థః । పరైః - ఆశౌచరహితైః, నస్పృశేదాశౌచినఇతి శేషః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భోవరణంయజ్ఞే సఙ్కల్పోవ్రతసత్త్రయోః । నాన్దీముఖంవివాహాదౌ శ్రాద్ధేపాకపరిక్రియా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ వి

వాచాబ్దాత్సవయజ్ఞాది ష్వన్తరామృతసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దే-
యం దాతౄన్భోక్తౄంశ్చ నస్పృశేత్ ॥ * ॥ యత్తుశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥
మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధోప్యాగతస్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్తమి
తిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ వర్షశ్రాద్ధేతు సమ్ప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసమ్భ
వే । తదానీమశుచిర్నస్యాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం విచక్షణః ॥ * ॥ ఇత్యాది
కంతత్ ప్రారబ్ధశ్రాద్ధవిషయం మన్తవ్యమ్, అతిక్రాన్తాశౌచవిషయం వా,
“ ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతు పశ్చాజ్జానాతిచేద్గృహీ । త్రిరాత్రం
సూతకంతస్య నతద్ద్రవ్యస్య కర్హిచిత్ ॥” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరే, అతోద్రవ్య
స్యాతిక్రాన్తాశౌచాభావాచ్ఛ్రాద్ధం కార్యమ్, యద్వాసమ్పర్కాశౌచ
విషయంవాతత్ । తథావిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం యస్యసమ్పర్కా
దాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తస్య నలుప్యన్తే గృహ్యాణాంచ నతద్భ
వేత్ ॥ * ॥ గృహ్యాః - స్త్రీపుత్రాదయః, తేషాం§తద్ద్రవ్యాణాం తత్సా
ధ్యక్రియాణాంచాశౌచాభావాచ్ఛ్రాద్ధం కార్యమిత్యర్థః.

మూ — స్వయమకృత్వాశ్రాద్ధం పరమహాలయేనాశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥
అకృత్వాఽన్యత్రనాశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । పశ్చాత్కృ
తేపిశ్రాద్ధేఽస్మింస్తచ్ఛ్రాద్ధంనిష్ఫలంభవేత్ ॥ * ॥ పిత్రోఃప్ర
త్యాబ్దికమవిభక్తధనోపిభిన్న దేశస్థః పుత్రఃకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ భి
న్నస్థానగతైఃపుత్రైరవిభక్తధనైరపి । ప్రత్యాబ్దికంపృథక్కుర్యా
దన్యశ్రాద్ధాని సమ్భవే ॥ * ॥ .

వ్యా — అన్యశ్రాద్ధాని - షోడశవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధానీత్యర్థః, సాపిణ్డ్యా
దూర్ధ్వమపి మాసికానాం సాపిణ్డ్యకర్త్రైవ కర్తవ్యత్వనియమాత్ । తథా
విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంసపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏ
కేనైవతుకార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అతోనసర్వైఃపుత్రై
స్సోదకుమ్భశ్రాద్ధవత్ షోడశశ్రాద్ధాని కార్యాణి.

ప్రత్యాబ్దికదర్శాదితు విభక్తైస్సర్వైఃపుత్రైః కార్యమిదమాహ —

మూ — విభక్తస్సర్వంపృథక్కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకభాణ్డేనపచనాంపితృ
దేవార్చనాదికమ్ । ఏకంభవేద్విభక్తానాంతదేవస్యాద్గృహేగృహే ॥.

---

§ తద్ద్రవ్యాణామ్ - గృహమేధిద్రవ్యాణామ్.

వ్యా — దేవలః ॥ శ్లో ॥ విభక్తాభ్రాతరస్సర్వే స్వస్వార్జితధనాశ్రైః । దర్శాబ్దికాదికంపిత్రోశ్శ్రాద్ధం కుర్యుఃపృథక్ పృథక్ ॥ * ॥.

మూ — సర్వం దేవపూర్వంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఉదఙ్ముఖస్తు దేవానాం పితౄణాందక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేసర్వం దేవపూర్వంవిధానతః ॥ * ॥.

వ్యా — ఉదఙ్ముఖో దేవయోఃపూర్వం దత్వా పశ్చాద్దక్షిణాముఖః పితౄణాం సవ్యఞ్జనాన్నాదికం దద్యాదిత్యర్థః । ఏవం కాణ్డానుసమయనియమాద్వ్యత్యయేన నదద్యాత్ .

మూ — శ్రాద్ధద్రవ్యం భూమావేవనిక్షిపేత్ ॥ శ్లో ॥ వ్యఞ్జనాపూపశాకాన్నం సూపంమధుఘృతంపయః । విన్యసేత్ప్రయతస్సర్వం భూమావేవసమాహితః ॥ * ॥ నిమన్త్రితోన హోమంవర్జయేత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితోజపేద్దోగ్ధ్రీం నియుక్తస్తు నిషఙ్గిణే । విసృష్టో వామదేవాయ శ్రాద్ధభుగ్గోపవర్జితః ॥ దశకృత్వః పిబేదాపస్సావిత్ర్యాశ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీత హోమంచాపియథావిధి ॥ * ॥ .

వ్యా — దోగ్ధ్రీ - "ఆబ్రహ్మన్బ్రాహ్మణః" ఇత్యనువాకః, నిషఙ్గిణే - "నమోమన్తుభ్యాయచ" ఇత్యనువాకః, "॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవ హ్యశక్తౌశ్రాద్ధభోజనే । ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్నతు హావయేత్ ॥" ఇతివచనంతుదోగ్ధ్ర్యాది జపగాయత్ర్యభిమన్త్రిత జలప్రాశనాభావ విషయంమన్తవ్యమ్ .

మూ — నిమన్త్రితోనాన్యత్రాపక్రమేత్ ॥ శ్లో ॥ కేతితస్తు యథాన్యాయం హవ్యకవ్యేద్విజోత్తమః । కథంచిదప్యపక్రామన్ పాపీ సూకరతాంవ్రజేత్ ॥ * ॥ నిమన్త్రితోనమన్త్రముచ్చారయేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రితోవిప్రో మన్త్రముచ్చరతేయది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతాభోక్తాతథాపితా ॥ * ॥ నిమన్త్రితోనాధీయీత ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితోభవేద్విప్రోనియతాత్మాభవేత్తదా । నచఛన్దాంస్యధీయీతయస్య శ్రాద్ధంచతద్భవేత్ ॥ * ॥ నిమన్త్రితో నకిఞ్చిద్భక్షయేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రితోయస్తుప్రతిగృహ్యాప్ర

తిగ్రహమ్ । భక్షయేత్కించిదప్యన్యత్సుకృతం తస్యనశ్యతి ॥ * ॥.

వ్యా — ప్రతిగ్రహమితి సామాన్యేనోక్తేః కించిదపిద్రవ్యం నిమన్త్రి తేన నప్రతిగ్రాహ్యమ్, తథానకిఞ్చిదపిభక్షణీయమ్, సుకృతనాశస్మృతేః। తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ ఇక్షూనపః ఫలం మూలంతామ్బూలం పయఔషధమ్। భక్షయిత్వాపికర్తవ్యాస్స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ " ఇతివచనం శ్రాద్ధ వ్యతిరిక్తవిషయమ్.

మూ — నిమన్త్రితోఽన్యత్ర నాశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తు యోవిప్రోభోక్తుమన్యత్రగచ్ఛతి । నరకాణాం శతంగత్వా చణ్డాలె ష్వభిజాయతే ॥ * ॥ .

వ్యా — అవఘ్రాణోఽశనసిద్ధిర్నాస్తీతిభావః । తతశ్చ " యన్నప్రా శ్నీయాదహవిస్స్యాత్పితృభ్యఆవృశ్చేత " ఇతిశ్రుతేఃప్రత్యవాయోఽను రత్యయస్స్యాత్ .

మూ — నిమన్త్రితం నత్యజేత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రణంకారయిత్వా నివారయతిదుర్మతిః । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి శూద్రయోనౌచ జాయతే ॥ * ॥ విశిష్టం విప్రమాగతం వృతాభ్యనుజ్ఞయా భోజ యేత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోత్త మః । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతఃకామంతమపిభోజయేత్ ॥ * ॥ శ్రా ద్ధీయంప్రతిగృహ్యాన్యశ్రాద్ధేనాద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంగృ హీత్వాతు యోఽన్యశ్రాద్ధేఽత్తిమోహతః । పతన్తిపితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ .

వ్యా — ఆమశ్రాద్ధమితి " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతంపితౄంశ్చ సముద్దిశ్యభోజ్యం యత్ప్రియమాత్మనః ॥ " ఇత్యుక్తశాకమూలఫలాదేరుపలక్షణమ్ । అతః పిత్రుద్దేశేనదత్తంయత్కిఞ్చిద్ద్రవ్యంనగ్రాహ్యంవృతేనమహాదోషస్మృతేః.

మూ — రమ్భాపత్రదణ్డంనకృన్తయేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽహనితు స మాప్తే రమ్భాపృష్ఠం నకృన్తయేత్ । కృన్తయేద్యదిమూఢాత్మా నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ .

వ్యా — నికృన్తపృష్ఠదణ్డం రమ్భాపత్రంశ్రాద్ధేవర్జ్యమ్, నాన్యత్, అతోరమ్భాపత్రనిషేధస్తద్విషయఇతిమన్తవ్యమ్ । యత్తుస్మృతిచన్ద్రికా

యామ్ ॥ శ్లో ॥ నమృణ్మయాని పాత్రాణి భోజనే దేవపిత్ర్యయోః । పలాశేభ్యో వినా నస్యుర్గపర్ణపాత్రాణి భోజనే ॥*॥ ఇతి తత్పలాశపత్రప్రాశస్త్యపరమ్ । అత్ర విశేషస్స్మరణే ॥ శ్లో ॥ పలాశపత్రకదలీపత్రాణి వృశ్చికామాత్త్యజేత్ । గర్భచఛత్రలతాఖ్యాని శ్రాద్ధేసర్వత్ర యత్నతః ॥ శిష్టాని శాకసర్వత్ర శ్రాద్ధయోగ్యాని దాపయేత్ । యథాసువర్ణపాత్రాణి తథైవేశాకనిర్ణయః ॥ * ॥.

మూ — శ్రాద్ధీ నపరశ్రాద్ధేఽశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాపరశ్రాద్ధేయస్తు భుఞ్జీత లోలుపః । పతన్తిపితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥.

వ్యా — నిమన్త్రితోఽన్యత్ర నాశ్నీయాదిత్యనేనైవ గతార్థత్వేఽపి తస్యసర్వప్రత్యవాయపరత్వాదస్యతు పితౄణామపి దోషప్రదర్శనార్థత్వాచ్చ నవిరోధః.

మూ — దర్వ్యైవాన్నందద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ దర్వ్యాదేయం కృతాన్నంచ సమస్తవ్యఞ్జనానిచ । తైలపక్వమపక్వంచ నతుదర్వ్యాకదాచన ॥ * ॥ హస్తదత్తంనాద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఘాణితంమాక్షికంశాకం గోరసంలవణంఘృతమ్ । ఏతానిహస్తదత్తానిభుక్త్వా నాద్యాదహర్నిశమ్ ॥ * ॥.

వ్యా — హస్తేనహస్తేదత్తంనాద్యమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ హస్తేదదాతియస్స్నేహంలవణవ్యఞ్జనాదికమ్ । సదాతానరకంయాతిభోక్తా భుఞ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ * ॥ స్నేహమ్ - ఘృతతైలాది.

మూ — నాయసేనదద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆయసేనతుపాత్రేణ యదన్నముపనీయతే । శునోమూత్రమసౌ భుఙ్క్తే దాతాచ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ నైకపాణినాదద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ముక్తంహ్యుభయపాణిభ్యాం యదన్నముపనీయతే । తద్విప్రలుమ్పత్యసురాస్సహసావిష్టచేతసః ॥ * ॥ నాపసవ్యేనాన్నందద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేనయస్త్వన్నం బ్రాహ్మణేభ్యఃప్రయచ్ఛతి । విష్ఠామశ్నన్తి పితరో దాతాచ నరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ శ్రాద్ధేఽవశ్యమభ్యఞ్జనమాచరేత్ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాయామథాష్టమ్యామమాయాం శ్రాద్ధకర్మణి । పిత్ర్యేషుచవిశా

రేషు తైలాభ్యఙ్గో విధీయతే ॥ * ॥ భుక్తిదేశావస్థితేషు విప్రేషు న పాత్రముద్ధరేత్ ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాంస్తు గోఽజవిప్రేభ్యో దద్యాదగ్నౌ జలేఽపి వా । ప్రక్షిపేత్సత్సు విప్రేషు ద్విజోచ్ఛిష్టం న మార్జయేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — ఉత్థితేష్వపి ద్విజేషు నోచ్ఛిష్టమార్జనం కుర్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డదానవిధానాత్, భుక్తిదేశావస్థితేష్వితి కథమ్ ? నైవమ్, తదానీమేవోచ్ఛిష్ట సన్నిధౌ పిణ్డదానం కైశ్చిత్క్రియతే తదభిప్రాయత్వాదస్య, ఆపస్తమ్బినాం తు “ భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ” ఇతి విసర్జనానన్తరమేః పిణ్డదానవిధానాత్తావన్న మార్జయేత్ .

మూ — న దాస్యాదిభిః పాత్రముద్ధారయేత్ ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణి చాలయేచ్ఛ్రాద్ధే స్వయం శిష్యోఽథవా సుతః । న స్త్రీభిర్నచ బాలాశ్చ నచ దాస్యాదిభిః క్వాచన ॥ * ॥ పాత్రాణి గోపయేత్ ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రం సముద్ధృత్య నిఖనేత్తు ప్రయత్నతః ॥ అలబ్ధప్రేతకార్యైస్తు తస్య త్యాగో విధీయతే ॥ * ॥ న శూద్రాయ శ్రాద్ధశిష్టం దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దత్త్వా య ఉచ్ఛిష్టం వృషలాయ ప్రయచ్ఛతి । పితరస్తస్య షణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజినః ॥ * ॥.

వ్యా — ఉచ్ఛిష్టమత్ర పితృభుక్తశిష్టం భాణ్డస్థమేవ, అన్యేషాం తద్భోజనమవిరుద్ధమ్, ఇష్టైస్సహోపభుజ్యతామిత్యభ్యనుజ్ఞానాత్ । క్వచిన్నిషేధోఽస్తీతి చేద్మృతప్రేతాదిశ్రాద్ధశిష్టవిషయో ద్రష్టవ్యః, అన్యథా “ శేషంచైవానుమాన్యచ ” “ ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమనుజ్ఞాప్య ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యబోధాయనాదిభిశ్శేషాభ్యనుజ్ఞా విధివైయర్థ్యాపత్తేః । అత ఏవ నవశ్రాద్ధశేషస్య వర్జ్యత్వస్మరణాన్నాభ్యనుజ్ఞా క్రియతే । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ “ భుఞ్జీత పత్న్యా సేవితమ్ ” ఇత్యస్య ఏకోద్దిష్టవిశేషే నిషేధో దృశ్యతే, “ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధే తు యదుచ్ఛిష్టం గృహే పర్యుషితం చ యత్ । దమ్పత్యోర్భుక్తశిష్టం చ న భుఞ్జీత కదాచన ॥ ” ఇత్యాదిభిః ॥*॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు యద్భోక్తుర్భోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ శిష్టమన్నం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ అత ఏవ ప్రత్యాబ్దికాదావిష్టైస్సహ శిష్టాభుఞ్జతే । యత్త్విదం వచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశూద్రానుపనీతానాం శ్రాద్ధోచ్ఛిష్టం న దాపయేత్ । యో దద్యాద్రాగసంమోహాన్న తద్గచ్ఛతి

వైపిత్ర్యాణ ॥" ఇతీతత్ భుక్తపాత్రస్థోచ్ఛిష్టవిషయమ్। అతో " భార్యాభృత్యదాసేభ్య ఉచ్ఛిష్టం శేషయేద్బుధః" ఇతినియమః శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయ ఇత్యర్థః.

మూ — గృహస్వామ్యనుజ్ఞయా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ పరస్య హి ప్రదేశేషు శ్రాద్ధం కుర్యాద్యది ద్విజః। తద్గృహస్వామిపితృభిర్హన్యతేఽనుజ్ఞయా వినా ॥ * ॥ హోమాజ్యశేషేణ సోపస్తరేత్ ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్। నిరఙ్గుష్ఠం చ యద్దత్తం న తత్ప్రీణాతి వైపిత్ర్యాణ ॥ * ॥ హుతశేషమన్నం పిత్రాదిపాత్రేషు దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజనేషు సమాహితః। యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషు తు విశేషతః ॥ * ॥.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ హుతశేషం పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవ భాజనేషు ॥ * ॥ ఇతి। సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ న వైశ్వదేవపాత్రేషు హుతశేషం ప్రదాపయేత్। అజ్ఞానాద్యది వై దద్యాన్నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥.

మూ — పాత్రోపస్పర్శనాదౌ సవ్యం జానుభూమౌ న్యసేత్ ॥ శ్లో ॥ పాతయేద్దక్షిణం జాను దేవానాం పరిచర్యసదా। పాతయేదితరం జాను పిత్ర్యాణాం పరిచర్యన్ద్విజః ॥ * ॥ పురుషసూక్తాదీన్ శ్రావయేత్ ॥ శ్లో ॥ స్వాధ్యాయం శ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధే ధర్మశాస్త్రాణి చైవ హి। ఆఖ్యానానీతిహాసాంశ్చ పురాణాన్యఖిలాని చ ॥ * ॥.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టం హవిష్యం చ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః ॥ వా ॥ అన్నమిష్టమాతృప్తేర్దద్యాదితి సమ్బన్ధః, తుశష్టాద్యథా కథంచిదుచ్ఛిష్యతే తథా దద్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతమజిహ్మస్యాశఠస్య చ। దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయం ప్రచక్షతే ॥" ఆతృప్తేః, పవిత్రాణి - పురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జప్త్వా తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా, పూర్వజపమ్ - సవ్యాహృతికామిత్యుక్తమ్, జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — నియుక్తో న కిఞ్చిత్పృచ్ఛేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నియుక్తో భుఞ్జానో న పృచ్ఛేల్లవణాదికమ్। ఉచ్ఛిష్టాః పితరో యాన్తి పృచ్ఛతో నాత్ర సంశయః ॥ * ॥ పృష్ఠేఽపేక్షితమవశ్యం యాచయేత్ ॥ శ్లో ॥

అవశ్యం యాచయేచ్ఛ్రాద్ధేపిత్రర్థముపకల్పితమ్ । అయాచితోద్విజోమూఢస్సభవేద్బ్రహ్మఘాతుకః ॥ * ॥ భుఞ్జానానాంమిథస్స్పర్శే పాత్రస్థమన్నంనత్యజేత్ ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధేపఙ్క్తిషుభుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణంస్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్ భుక్త్వాగాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ నరాణాంభోజనేకాలే యదిదీపోవినశ్యతి । పునరన్నం నభోక్తవ్యం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ నరాణాంభోజనేకాలేయదిదీపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయ భాస్కరం మనసాస్మరన్ । పునర్దీపం సమారోప్య తచ్ఛేషంభోజయేన్నరః ॥ * ॥ దీయమానం ననిరున్ధ్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నాఘ్రిజానుర్బహిర్జానుర్న్మజాగరేచ బలిప్రదః । దీయమాననివారీచ శ్రాద్ధంకృత్వాపతత్యధః ॥ * ॥ పాత్రేఽన్యోచ్ఛిష్టపతనేనియమ్యతే ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనం జ్ఞాత్వా తత్పాత్రంపరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వైవపాణినాపాత్రంభూమింసమనులిప్యచ ॥ అన్యపాత్రంనిధాయైవసర్వమన్నంప్రవేశయేత్ ।పరిషిచ్యతతఃపశ్చాద్భోజయేచ్చనదోషకృత్.

వ్యా — అత్రోచ్ఛిష్టస్పర్శనమితి సామాన్యోక్తే శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తకాలేపిసమానమ్, ఏవంశ్రాద్ధేపఙ్క్తిష్వితి వచనంచద్రష్టవ్యమ్, ఏకపఙ్క్తిష్వితిస్మృత్యర్థసారేదర్శనాత్ .

మూ — భుక్తిమధ్యేవృతేఛర్దితే ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాం తత్రపూర్వేషాంపితుశ్చవమనంయది । తద్దినంచోపవాసశ్చపితుశ్శ్రాద్ధంపరేఽహని ॥ ఏకఏవయదావిప్రోభోజనేఛర్దితోభవేత్ । తదైవాగ్నిం సమాధాయహోమంకుర్యాద్యథావిధి ॥ తత్స్థాననామగోత్రేణ హ్యాసనాదిభిరర్చయేత్ । అన్నత్యాగం ప్రకుర్వీత తతోఽగ్నౌజుహుయాచ్చరుమ్ ॥ ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైఃకుర్యాద్ద్వాత్రింశదాహుతీః । హోమశేషం సమాప్యాథశ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శ్వోఽవశ్యం తర్పయేత్ ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః । పరేద్యుశ్శ్రాద్ధకృన్మర్త్యోయేనతర్పయతేపితౄన్ ॥ ప్రాతస్స్నాత్వాతిలైర్యుక్తం శాపం దత్త్వాప్రజన్తితే ॥ * ॥.

వ్యా — పిత్రాదీనాం త్రయాణామ్, భర్తరి - పత్యౌ సతి, పరేభ్యశ్శ్రాద్ధం కార్యమ్, తత్రాసమ్భవే తస్య స్త్రీకాల శ్యం కార్యమ్, ప్రత్యేకస్య భర్తనే పుత్రాయ సా ఽ హితాద్యదిభిఃపశ్చాభిరగ్నౌ తత్ స్థాన నామ్నా మాతామహాః కర్తవ్యాః । యాను క్షైశ్యేత - మాతృష్వృతా హి పత్నీనాం భోజనాభావేపి మాతా సపిణ్డానాం ద్దేశ్యతా ఽ న్యాతుశ్చ పితుష్కృతా హి పిణ్డోద్దేశ్యత్వాచ్చ పరేష్వశి ప్రాప్తఃపితౄణాం మాతౄణాంచ తర్పణంకుర్యాదిత్యర్థః । దర్శాకానా మాతామహాదీనాముద్దేశ్యత్వాభావేపి న చనా త్తర్పణమితినవిరోధః । పుత్రికాపుత్రత్వ ధనహారిత్వ సమ్భవే మాతామహ శ్రాద్ధం తర్పణంచ నిత్యాఫలమ్.

మూ — సతికర్తరి అంతరేనచశ్రాద్ధం దదాత్ ॥ శ్లో ॥ యోదద్యాచ్ఛ్రాద్ధమన్యస్మై సత్స్వనన్తర కర్తృషు । వ్యర్థంభవతితచ్ఛ్రాద్ధం భవేచ్చ పితృఘాతుకః.

వ్యా — నను " ॥ శ్లో ॥ పుత్రైశ్చ భ్రాతృభిస్తత్పుత్రైస్సపత్న్యాశిష్యేణ వాఖిలాః । క్రియాఃకార్యాః" ఇతిపరాశరవచనవిరోధఇతిచేన్న, పూర్వపూర్వాభావే ఉత్తరోత్తరస్య క్రియాకర్తృత్వ ప్రతిపాదన పరత్వాత్ । తదుక్తమ్ "పూర్వాభావే పరఃపరః" ఇతి, "అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాఃస్మృతాః" ఇతిచ । నన్వస్తుపూర్వక్రియాయామ్, ఉత్తరక్రియాయాంతుపుత్రాదయస్సర్వేఽధికారిణ ఇతి చేన్న, వచనాభావాత్, నహిపిత్రవ్యాదిమృతాహేపుత్రాదిసద్భావేప్యన్యైశ్శ్రాద్ధంక్రియతే । శిష్యైఃక్రియతఇతిచేత్తత్తుసాధీయః, "తచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మ"ఇతి పితృవదాచార్యతోజన్మస్మరణాత్పుత్రాణాంపృథక్పృథక్పితృశ్రాద్ధకరణాచ్చ.

కర్తృభోక్తృనియమమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం భారాధ్యయనమైథునమ్ । దానంప్రతిగ్రహం హోమం శ్రాద్ధభోక్తాఽష్టవర్జయేత్ ॥ తామ్బూలం దన్తధావంచ తైలాభ్యఙ్గంక్షురక్రియామ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకృత్సప్తవర్జయేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — ఇదంచోపలక్షణమ్, పునర్భోజనాధ్యయన మైథునాదేఃకర్తురపి వర్జ్యత్వస్మరణాత్ .

“ విశ్వేదేవాదశాముఠాః ” ఇతిస్మృతమ్, తత్ర వ్యవస్థాపరం వచ సముదాహరతి —

మూ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధైనైమిత్తికేరాజన్ క్రతుదక్షౌనియోజయేత్ । అష్టకాయాం కాలకామౌ శ్రాద్ధేనాన్దీముఖేపునః ॥ వసుసత్యౌతు కామ్యేతు సముద్దిష్టౌధురూరుచీ । పురూరవార్ద్రవశ్చైతౌ పార్వణేతు నియోజితౌ ॥ * ॥ .

వ్యా — నిత్యాది శ్రాద్ధభేదః ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతః । అతో౽నుజనూతులాది మృతాహస్య నిత్యత్వాద్వచనాచ్చ దేవయుక్తమేవ తత్తదేకోద్దిష్టంకర్తవ్యమ్,

అత్ర ఖఞ్జాదావనర్హత్వప్రాప్తిం పరిహరేదిత్యుక్తంతావాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ స్తేనాభిశస్తనగ్నాఖుషణ్డమార్జారికుక్కుటాః । షణ్డదేవలకావిద్యాగ్నికాణాన్ధాశ్శిష్టగర్హితాః ॥ నవార్యాపిప్రయచ్ఛేత్తుబైడాలవ్రతికేద్విజే । నబకవృత్తికేచైవ నావేదవిదిధర్మవిత్ ॥ నభార్తరో నియుఞ్జీత శ్రాద్ధపితృసుతావపి । పిధురం గర్భవన్తం చవిశిష్టమపి వర్జయేత్ .

వ్యా — ఏతేశ్రాద్ధానర్హాః । స్తైనఃప్రసిద్ధః, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రాచోరోగురుద్రోహీ వా నాస్తికో వేదనిన్దకః । ఏతే బ్రాహ్మణచణ్డాలా జాతచణ్డాలపఞ్చమాః ॥ సఞ్చయంకురుతేయస్తు ప్రతిగృహ్యసమన్తతః । ధర్మార్థం నోపయుఞ్జీత తస్కరం తంచ వర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాద్యుక్తోవా । అభిశస్తః - “ యాంమలవద్వాససం సమ్భవన్తి యస్తతో జాయతేసో౽భిశస్తః ” ఇతిశ్రుతేఃపాతకాభియుక్తో౽భియుక్తోవా । నగ్నః - “ ॥ శ్లో ॥ యస్తుసన్త్యజ్యగార్హస్థ్యం వానప్రస్థోనజాయతే । పరివ్రాడ్వాపిమైత్రేయ సనగ్నఃపరికీర్తితః ॥ ” ఇత్యాదిభిరుక్తః । నగ్నోబహువిధః, తథాఅస్మదుక్తైస్మృతిరత్నాకరే సంజ్ఞాప్రకరణేద్రష్టవ్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ విభవేసతినైవార్థం దదాతినజుహోతిచ । తమాహురాఖుంతస్యాన్నం భుక్త్వాకృచ్ఛ్రేణశుద్ధ్యతి ॥ నజుహోత్యుదితేకాలే నస్నాతి నదదాతిచ । పితృదేవార్చనాద్ధీనస్సషణ్డఃపరికీర్తితః ॥ డమ్భార్థంజపతేయస్తుతప్యతేచతపస్తథా । నపరత్రార్థఇత్యుక్తస్స మార్జారఃప్రకీర్తితః ॥ సభాగతానాం యస్సభ్యఃపక్షపాతంసమాశ్రయేత్ ।

తమాహుః కుక్కుటం దేవాస్తస్మాత్పక్వాన్నం వివర్జయేత్ ॥ అభోజ్యాన్నాఇ సేషణ్డ మార్జారౌ హ్యాఖుకుక్కుటౌ । ” ఇత్యాద్యుక్తా వేదితవ్యాః । “ పరదారేషు జాయతే ” ఇతి కుణ్డగోళకౌ ప్రసిద్ధౌ । దేవలకః - దేవకోశోపజీవీ, వృత్త్యర్థయాజీ, అదీక్షితశ్చ । దేవలః ॥ శ్లో ॥ దేవకోశోపజీవీ యస్స దేవలక ఉచ్యతే ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః ॥ శ్లో ॥ వృత్త్యర్థం యాజినస్సర్వే దీక్షాహీనాశ్చ కేవలమ్ । కర్మ దేవలకా యే తే స్మృతా హ్యత్ర పురా మునే ॥ యే కల్పోక్తం ప్రకుర్వన్తి దీక్షాహీనా ద్విజాతయః । వృత్త్యర్థం వా యశోర్థం వా కల్పదేవలకాస్తు తే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । స వై దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । అపిద్యః ప్రసిద్ధః । కాణాన్ధౌ - శ్రుతిస్మృత్యోరన్యతరహీనః కాణః, ద్వాభ్యాం హీనోఽన్ధః, ఏకచక్షుర్జాత్యన్ధౌ చ । “ రోగీ హీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణః పౌనర్భవస్తథా ” ఇతి కర్మముప్తత్వస్మృతేః । “ ॥ శ్లో ॥ ధర్మధ్వజీ సదా లుబ్ధశ్ఛాద్మికో లోకడామ్భికః । బైడాలవృత్తికో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాభిసన్ధకః ॥ అధోదృష్టిర్నైష్కృతికస్స్వార్థసాధనతత్పరః । శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృతః ॥ ” ఇత్యుక్తౌ బైడాలవృత్తిబకవృత్తీ । “ ॥ శ్లో ॥ న భ్రాతరౌ నయుఞ్జీత శ్రాద్ధే పితృసుతావపి । విధురం గర్భవన్తం చ విశిష్టమపి వర్జయేత్ ॥ ” అర్థాత్ప్రాప్తే తే వర్జ్యా ఇత్యర్థః.

పితాపుత్రయోర్భ్రాత్రోర్వాఽన్యతరనిమన్త్రణే విరుద్ధమ్, గ్రన్థవిస్తరభయాద్విశిష్టాత్ర సూత్రకృతమ్, అన్యదశేషపరిషత్సు ద్రష్టవ్యమిత్యాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ పాదుకోపానహచ్ఛత్రశస్త్రవస్త్రామ్బరాణి చ । రక్తపుష్పం చమాజ్ఞాకం శ్రాద్ధభూమౌ వివర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాదీని ద్రష్టవ్యాని, వయం తు విస్తరభీరవః,

వ్యా — ఆదిశబ్దేన “ ॥ శ్లో ॥ గోజాశ్వాదిషు పృష్ఠేషు కృత్రిమాయాం తథా భువి । న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు పారక్యాసు చ భూమిషు ॥ డమ్భహైతుకపాషణ్డబకవృత్తీంశ్చ వర్జయేత్ । అజ్ఞాతాయతయశ్చైవ విధురా బ్రహ్మచారిణః । న సోమయాగే శ్రాద్ధే చ వరణీయాః ప్రయత్నతః ॥ ” ఇత్యాదీనాం గ్రహణమ్ । నను తర్హి “ బ్రహ్మచారీ యతిశ్చ శ్రాద్ధే ప్రశస్తౌ ” ఇత్యుక్తిః కథమితి చేన్నైవమ్, త్రిదణ్డివిషయత్వాత్తదుక్తేః । చన్ద్రికా

యామ్ ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యోధాతురక్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యః ప్రదాపయేత్ । తాన
నాదృత్యయోదద్యాత్ అన్యేభ్యః ఆసురమ్ ॥ అలాభే ధ్యానిభిక్షూణాం
భోజయేద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదాలాభేతుసద్వృత్తాన్ గృహస్థానపి భోజ
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ యో వైయతీననాదృత్యభోజయేదిత
రాన్ ద్విజాన్ । విజనేనివసేస్థాత్రి మె హవ్యం కవ్యంచరాక్షసమ్ ॥*॥ శ్రా
ద్ధపాత్రప్రసఙ్గే శ్రీహరివంశే ॥ శ్లో ॥ త్రిదణ్డీయోగి రేవచ ॥ * ॥ ఇతి । త
స్మాత్ " ॥ శ్లో ॥ అవ్రతాహ్యనధీయానా యత్ర భైక్షచరాద్విజాః । తం
గ్రామం దణ్డయేద్రాజా చోరభక్తప్రదోహిసః ॥ " ఇత్యుక్తబ్రహ్మచారివి
షయోనిషేధః, అన్యథా మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరవచనవిరోధో దుర్ని
రోధో భవేత్ । డమ్భీ - కేవలం లోకరంజనార్థమనుష్ఠాయీ । హైతుకః -
వచనసిద్ధేప్యర్థే యుక్తిచ్ఛలేన సర్వత్రసంశయకారీ । పాషణ్డీ - నగ్నస్వ
రూపమిచ్ఛామీత్యారభ్య విస్తరేణ తమభిధాయ " ఏతే పాషణ్డినః పాపా
నహ్యేతానాలపేద్బుధః " ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణోక్తలక్షణః । గూఢవిప్రియ
కృచ్ఛఠః, " వచస్యన్యన్మనస్యన్యత్ " ఇతిప్రసిద్ధః.

ఏతైస్సమ్భాషణమపి నకర్తవ్యమ్, కుతశ్శ్రాద్ధనియోగ ఇతి భావః,
ఇదమాహ —

మూ — " ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినోవికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాంశ్శఠాన్ ।
హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ " ఇతిమనుః.

చతుర్దశఃఖణ్డః.

పార్వణంత్రిపురుషోద్దేశ్యమిత్యుక్తం తస్యప్రయోగమాహ —

మూ — అథాతః పార్వణశ్రాద్ధమ్.

వ్యా — అతశ్శబ్దశిరస్కాత్ స్వదత్రాయమథశబ్ద అనన్తర్యేవర్తతే ।
అతశ్శబ్దోవృత్తస్య హేతుభావే, వృత్తాత్ - సర్వసూత్ర సాధారణ ధర్మా
త్, అనన్తరమాపస్తమ్బినామ సాధారణ ధర్మోవక్ష్యత ఇత్యర్థః.

అత్రపరిభాషామాహ —

మూ — ఆసమాప్తేః ప్రాచీనావీతమ్.

వ్యా — " పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినా ప్రసవ్యందక్షిణతోపవర్గః " ఇ
తినియమాచ్ఛ్రాద్ధపరిసమాప్తిపర్యన్తం కర్తుః ప్రాచీనావీతమేవేత్యర్థః.

తస్యాపవాదమాహ —

మూ — అన్యత్ర ప్రాణాయామాఘారదార్వ్యాఘారహోమాజ్యభాగాగ్నిముఖ స్విష్టకృద్ధోమ ప్రాయశ్చిత్తాహుత్యభిశ్రవణాచమన ప్రదక్షిణ నమస్కారానువ్రజనేభ్యః.

వ్యా — ప్రాణాయామాచమనదర్వ్యాఘారహోమాదీనాం సర్వకర్మసాధారణత్వాదితేషూపవీతమేవేత్యర్థః। తథాబోధాయనః ॥ వా ॥ ఆచమనేచాగ్నిముఖే చాభిశ్రవణే చోపసఙ్గ్రహణేషుచ పశ్చాద్ధోమేషు యజ్ఞోపవీతమితరత్ర ప్రాచీనావీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రకపర్ది ॥ శ్లో ॥ ఆఘార దార్వ్యగ్నిముఖాజ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు తద్వత్। ఆఘారహోమస్విష్టకృతిప్రసిద్ధం యజ్ఞోపవీతంహి కపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇదంపశ్చాద్ధోమాదేరుపలక్షణమ్। పశ్చాద్ధోమః - ప్రాయశ్చిత్తాహుతిః.

అథకాణ్డానుసమయమాహ —

మూ — సర్వందేవార్థముపచారముపవీతీ ప్రాఙ్ముఖః ప్రదక్షిణం ప్రాగగ్రైర్దర్భైర్దైవతీర్థేనపూర్వం కృత్వాపిత్ర్యభ్యః ప్రసవ్యం సర్వం దక్షిణాముఖః కుర్యాత్ అత్రనన్తరం దేవవత్సర్వం విష్ణోః కుర్యాత్.

వ్యా — ॥ శ్లో ॥ ఉదఙ్ముఖస్తుదేవానాం పిత్ఱూణాం దక్షిణాముఖః। ప్రదద్యాత్పార్వణే సర్వం దేవపూర్వం విధానతః ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం కుర్యాత్సర్వం ప్రదక్షిణమ్। అపసవ్యంతతః కృత్వా పిత్ఱూణామప్రదక్షిణమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చదర్భాస్యుస్సచవైదక్షిణాముఖః.

మూ — శ్రాద్ధాగారస్యోత్తర పూర్వదేశే హోమస్థానమగ్నేర్దక్షిణతః పిణ్డదానదేశస్తస్మాద్దక్షిణతః పిత్రాది భుక్తిస్థానం పశ్చిమే దేవస్థానం ప్రకల్పయేత్.

వ్యా — తాత్పర్యదర్శనవాక్యమిదమ్। అత్రయాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పరిశ్రితేశుచౌదేశే దక్షిణాప్రవణేతథా ॥ * ॥ "శ్రాద్ధంచపరిశ్రితేసర్వతః ప్రచ్ఛాదితే శుచౌదేశే గోమయాదినోపలిప్తేదక్షిణాప్రవణే దక్షిణావనతేదేశే కార్యమ్" ఇతివ్యాఖ్యాతమ్। దేశగ్రహణాత్ప్రాసాదాదినిషేధః.

మూ — పిత్రోస్తాతామహయోశ్చౌపాసనేశ్రాద్ధంకుర్యాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌ

సమాహితః । అనాహితాగ్నిరౌపాసనేఽగ్న్యభావే ద్విజేఽప్సు వా ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కర్మ స్మార్తం వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ ॥ * ॥ కర్మ స్మార్తమ్ - స్మృత్యుక్తం కర్మ, వైశ్వదేవాదికం పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం చ వివాహాగ్నౌ కుర్యాత్, కుర్వీతేత్యాత్మనేపదగ్రహణాద్యత్ఫలం జాయాపతిగామ్యన్యతరగామి వా తత్కర్మ చౌపాసనే కుర్యాదిత్యర్థః । అగ్నిమిద్ధ్వే గృహస్త్ర మాతాపితాదెరపి పిత్రాదేశ్శ్రాద్ధమౌపాసనే కుర్యాద్భ్రాతృపుత్రాదిరనగ్నిర్బ్రహ్మచారీ చ లౌకికేఽగ్నౌ కుర్యాదితి స్పష్టమేవ వ్యాఖ్యానమ్.

అన్యేషాం కథమిత్యత్రాహ —

మూ — అన్యేషాం లౌకికేఽగ్నౌ యద్యనగ్నిర్బ్రహ్మచారీ వా శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య కుర్యాద్యది విచ్ఛిన్నాగ్నీ రజస్వలాకో దూరభార్యో వాఽగ్నిం విధివత్సన్ధాయ కుర్యాత్ .

వ్యా — ప్రకరణాచ్ఛ్రాద్ధమితి లభ్యతే । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదౌపాసనే శ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్యథావిధి । అన్యేషాం లౌకికే తద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ * ॥ నారదీయే ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దూరభార్యశ్చేత్ పర్వణే సముపస్థితే । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ । శ్రాద్ధేఽహని తు సమ్ప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్రత్రికాణ్డీ ॥ శ్లో ॥ యస్య భార్యా విదూరస్థా పతితా వ్యాధితాపి వా । అనిచ్ఛా ప్రతికూలా వా తస్యాః ప్రతినిధా క్రియా ॥ కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి విహితస్యాబ్దికస్య నిరవకాశత్వాద్రజస్వలాకో దూరభార్యో వా బోధాయనేనౌపాసనాగ్నిత్వేన సమ్భృతే శ్రోత్రియాగారాదాహృతేఽగ్నౌ కుర్యాత్, సాపిణ్డ్యే తు సావకాశత్వాత్కాలాన్తరేఽగ్నిం సన్ధాయ తత్కుర్యాదితి వివేకః । యథాగ్న్యనుగమే కాలవిప్రకర్షే లౌకికాగ్నావగ్నిహోత్రహోమః పునర్యథాన్యాయమనున్యత్వాదనం చ తథాఽత్రాపి లౌకికేఽగ్నౌ పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం పునరగ్నిసన్ధానం చేతి నిరవద్యమ్ .

మూ — పూర్వేద్యుస్సాయం హోమం కృత్వా సఙ్కల్ప్య స్వయమాసన్నన్తిథిభ్యశ్శ్రాద్ధవ్యాప్తసమ్పన్నేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో గ్న్యేఽనువ.

ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం భవితా తత్ర భవద్భిః ప్రసాదః కరణీయ ఇతి నివేద్య.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ నిరామిషం సకృద్భుక్త్వా భుక్తసర్వజనే గృహే । శ్వః కర్తాస్మీతి నిశ్చిత్య తదా విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయాం ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ కృతాపసవ్యః పూర్వేద్యుః పిత్ర్యాన్ పూర్వం నిమన్త్రయేత్ । భవద్భిః పితృకార్యం నః సమ్పాద్యం చ ప్రసీదత ॥ * ॥ పిత్ర్యాం శ్వః శ్రాద్ధం భవితా తద్భవద్భిః సమ్పాద్యమితి పూర్వం విప్రాన్నిమన్త్రయేదిత్యర్థః । ఇదం నివేదనం శ్రాద్ధదిన ఏవ కార్యమ్ " ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయేత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్ యథోదితాన్ ॥ " ఇతి మనుస్మరణాత్ । " పూర్వేద్యుర్నివేదనముపరేద్యుర్ద్వితీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ " ఇత్యాపస్తమ్బః । శ్రాద్ధదినాత్పూర్వేద్యురేవ బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదితవ్యం శ్వః శ్రాద్ధం భవితా తత్ర భవతా ప్రసాదః కరణీయ ఇతి; శ్రాద్ధదినే ద్వితీయం నివేదనం కర్తవ్యమద్య శ్రాద్ధమితి; తృతీయమామన్త్రణమాహ్వానం భోజనకాలే సిద్ధమాగమ్యతామితి వ్యాఖ్యాతమ్ । అతః పాత్రదృఢీకరణార్థం పూర్వేద్యుః శ్రాద్ధాహే వా నివేదనమ్, పిత్రర్థే భవతా క్షణః కర్తవ్య ఇతి నిమన్త్రణం శ్రాద్ధదినే సకృదేవ కార్యమ్, ఏవం హి శిష్టాచారః.

మూ — శ్వోభూతే నివేదితాన్ బ్రాహ్మణానాహూయాభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్వయం స్నాత్వా.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ శ్వః కరిష్యామీతి బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయతే తాంశ్శ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఞ్జన స్నానైర్యథోపపాదం సంపూజ్య స్వయమాప్లుత్య శుచౌ దేశే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్మశ్రుకర్మ ఏకోద్దిష్టవిషయమిత్యేకే । అష్టకాయామిత్యపరే । ఏతదపి శిష్టాచారాభావాన్న శ్రాద్ధేషు వపనమితి వృద్ధాః । అనేన నిమన్త్రితస్స్వయమేవ క్షౌరీ చేచ్ఛ్రాద్ధార్హ ఏవ, " యజ్ఞియో భూత్వా మేధముపైతి " ఇతి శ్రుతేః । త్రయోదశవారం తూష్ణీం నిమజ్య శుక్లవస్త్రం పరిధాయ పిన వత్స్వనస్నాత్వా శుద్ధో భవతి.

మూ — విష్ణుం విధివదారాధ్యౌపాసనహోమం హుత్వా పిత్రర్థాదన్నాదన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవాదికం కృత్వా.

వ్యా — సజ్జ్రిహే ॥ శ్లో ॥ యోవై శ్రాద్ధదినే పూర్వం కృత్వా విష్ణుపూజనమ్ । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ అన్యైనేత, " ॥ శ్లో ॥ గృహాగ్నిశిశుదేవానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । పిత్రోః పాకే న దాతవ్యం యావత్పిణ్డాన్న నిక్షిపేత్ ॥ పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతి ॥ " ఇతి పైఠీనస్యాది వచనేషు పితృపాకాదిభి విశేషితత్వాత్పిత్రర్థవ్యతిరిక్తభాణ్డపక్వాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్కుర్యాదిత్యర్థః.

మూ — అపరాహ్ణే నివేదితానాహూయ స్వాగతవచనైరభిపూజ్య కృతపాదశౌచానాచాన్తానాసనేషూపవేశ్యాగ్నేరుపసమాధానాదిముఖాన్తే హవిష్యం సహాపిష్యంచ పాత్రద్వయే సముద్ధృత్యాన్నీయ హవిష్యమన్నమగ్నావధిశ్రిత్యాభిఘార్య సౌకర్యాదపరేణాగ్నిముదగ్వా ప్రతిష్ఠితమభిఘార్యానుజ్ఞాప్య దర్వ్యాముపస్తీర్య ద్విరవదాయ జమదగ్నీనాం తస్య మో స్త్రిరవదాయ సకృదభిఘార్య యస్మై మాతేత్యాదిభిష్షడన్నాహుతీః కృష్ణాయాం హుత్వా సప్తమమవదాయాభిఘార్య నిధాయోపవీతీ స్విష్టకృదర్థం హవిః ప్రత్యభిఘార్య ప్రాచీనావీతీ సప్తమీం హుత్వా స్వాహా పిత్ర ఇత్యాదిభిష్షడ్భిరాజ్యాహుతీర్హుత్వోపవీతీ దర్వ్యాముపస్తీర్య సకృదవదాయ తయోర్ద్విరవదాయ ద్విరభిఘార్యోత్తరార్ధపూర్వార్ధే అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేతి హుత్వా ప్రాచీనావీత్యుదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్య తత్రాహపిష్యం స్వాహేతి హుత్వా పరిధ్యఞ్జనం లేపకార్యం పరిధిప్రహరణం సంస్రావహోమాంశ్చకృత్వోపవీత్యాజ్ఞాతత్రయం త్వన్నస్సత్వన్న ఇతి ద్వే వ్యాహృతీర్వ్యస్తాస్సమస్తాశ్చ హుత్వా ప్రాచీనావీతీ తూష్ణీం సమన్తం ప్రసవ్యం పరిషిచ్య ప్రణీతా విమోక్ష్య బ్రాహ్మణాన్సంపూజ్య " ఏష తే తత " ఇత్యాదిభిస్సర్వమన్నం ప్రత్యేకం మన్త్రమావర్త్యాసమ్భవతాం సకృన్మన్త్రముచ్చార్యాభిమృశేత్.

వ్యా — పార్వణస్య మాసిశ్రాద్ధవికారత్వేన తత్ర " శుచీన్మన్త్రవతో యోనిగోత్ర మన్త్రసమ్బద్ధానయుగ్మాంస్త్ర్యవరానన్నర్థాన్ పిత్ర్యే భోజయేదన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతీత్యాజ్యాహుతీరుత్తరయా ఏతదా

ఓపరీతం సర్వముక్తైరభిమృశేత్ " ఇతి సూత్రవ్యాఖ్యానోక్తప్రకార ఏవాత్రాస్మాభిస్సఙ్గృహీతః । తర్హి సూత్రే వైశ్వదేవానుక్తేస్తత్కథంత్వయోక్తమితి చేన్న, అన్యత్రపదార్థాన్ సమాహృత్య యథాప్రతిభాసం ప్రయోగవృత్యత ఇతి వదతా వ్యాఖ్యాత్రేత్యుక్తేః । తర్హి "॥ శ్లో ॥ వృద్ధావాం చౌ క్షయాహేఽన్వష్టక్యే మధ్యే మహాలయే । ఆచాన్తేష్విహ కర్తవ్యం వైశ్వదేవం చతుర్విధమ్ ॥ " ఇతి వచనాదన్తే తత్కార్యమితి చేన్న, క్షయాహేఽన్త్యకర్తవ్యత్వస్మరణస్య "॥ శ్లో ॥ యాజుషాస్సామగాః పూర్వం మధ్యే కుర్యుస్తు బహ్వృచాః । అథర్వణాస్తు శ్రాద్ధాన్తే వైశ్వదేవమితి స్థితిః ॥ " ఇతి వచనే నాథర్వణవిషయత్వావగతేః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణే సముభ్యర్చ్య స్వాగతే నాగతాంస్తు తాన్ । పవిత్రపాణిరాచాన్తానాసనేషూపవేశయేత్ ॥ వా ॥ అపరాహ్ణే ఉక్తలక్షణే తాన్ - నిమన్త్రితాన్ , ఆహూయ స్వాగతవచనేన పూజయిత్వా కృతపాదధావనానాచాంతాన్ కుశక్లృప్తేష్వాసనేషు పవిత్రపాణిరుపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఆసనేష్వాసనం దద్యాన్న తు హస్తే కదాచన । దీయతే యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ అత్ర కృతపాదశౌచానాచాన్తానితిరథోఽప్యపసర్పణనిమిత్తాచమనమేవోచ్యతే, శాస్త్రీయపాదశౌచాది పశ్చాద్వక్ష్యతే । అనుజ్ఞాత ఇతి - అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ కరిష్యన్నాదాయ పృచ్ఛేదన్నం ఘృతప్లుతమ్ । కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో హుత్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ అగ్నౌ కరిష్యన్ హవిరాదాయాగ్నౌ కరిష్య ఇతి బ్రాహ్మణానాపృచ్ఛ్య తైః కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో జుహుయాదిత్యర్థః । కృష్ణాయామితి - హిరణ్యాదిసప్తజిహ్వాసు కృష్ణా అగ్నేర్దక్షిణభాగే వర్తతే, " పితృకార్యే తు దక్షిణే " ఇతి స్మృతేస్తత్రైవ హోమ ఇత్యర్థః । మధ్యాత్పూర్వస్యావదానం మధ్యే హోమః ఇతి స్మృతేర్మధ్యే హోమ ఇత్యన్యే । సప్తమీ - " యే చేహ పితరః " ఇత్యాహుతిః । అత్ర- అన్యత్ర ప్రాణాయామేత్యత్రానుక్తేరుపవీతవిధానమ్, తదనుక్తిభయాత్తు నః ప్రాచీనావీతమిత్యవిరోధః । అభిమృశేదితి - ఏష తే తత మధుమానిత్రిభిర్మన్త్రైః పిత్రర్థం సర్వం భక్ష్యభోజ్యాదికమభిమృశేత్, అసమ్భవే తాం మన్త్రావృత్తిః, అయం ముఖ్యకల్పః । బ్రాహ్మణపాత్రేషు దత్తపదార్థా

భిమర్శనం గౌణమ్, కృత్స్నస్యాసత్త్వాత్ । మూలామావిశిష్ట బర్హిరభిమర్శనమేవ కేచిదాహుః, నేతి వయమనుక్తేః .

ఏవం మూలాగ్రం సమాప్యానన్తరకర్తవ్యమాహ —

మూ — శ్వో విప్రాన్ విశ్వేదేవార్థే భవద్భిః క్షణః కర్తవ్య ఇత్యుపవీతీ నిమన్త్ర్య ప్రాచీనావీతీ పిత్రర్థే పితామహార్థే ప్రపితామహార్థ ఇతి త్రీన్నిమన్త్ర్య యద్వోభయత్రైకైకం వా నిమన్త్ర్య గోమయేనోపలిప్తే ప్రాగ్దక్షిణే సాక్షతే సదర్భే చతురశ్రే మణ్డలే పూర్వాభిముఖో విశ్వేదేవా ఇదం వః పాద్యమితి సాక్షతం పాద్యం దత్త్వా విశ్వేదేవపాదౌ ప్రక్షాల్య ప్రాచీనావీతీ తిలార్చితే సదర్భే వృత్తాకారే దక్షిణే మణ్డలే పితరిదం తే పాద్యమిత్యాదిభిః పితృపితామహప్రపితామహా ఇదం వః పాద్యమితి వైకబ్రాహ్మణపక్షే సతిలం పాద్యం దత్త్వాపిత్రాది పాదావవనిజ్య దేవవద్విష్ణ్వర్థే ప్రక్షాళ్య మణ్డలాదుదగ్దేశే స్వయమాచమ్యాథ విప్రానాచమయ్య .

వ్యా — అత్ర కేచిన్మన్త్రా విశ్వేదేవార్థ ఇత్యత్ర విశ్వపదం ప్రథమాబహువచనాన్తం పఠన్తి, తత్కుల శబ్దశాస్త్రానభిజ్ఞానామజ్ఞానవిజృమ్భితమ్, అలుగధికారేఽననుశిష్టత్వాత్ “వైశ్వదేవం హవిః” “వైశ్వదేవేన చరుణా” “వైశ్వదేవీమామిక్షామ్” ఇత్యాదిష్వలుగదర్శనాచ్చ । తథాఽన్యేఽస్మార్తానభిజ్ఞా ఉదగారభ్య దక్షిణాపవర్గం రేఖా లిఖన్తి, తథా మధ్యమం పరిధిం దక్షిణాగ్రం నిక్షిపన్తి, తథా ప్రాణాయామేఽపి ప్రాచీనావీతం కుర్వన్తి, తదిదం సర్వమర్వాచీననిర్వాహః, విశేషానుక్తేః । వక్తి హి తత్ర తత్ర విశేషం సూత్రకారః “దక్షిణతోపవర్గః” “దక్షిణాగ్రైః పిత్ర్యేషు” “ఏకైకశః పితృసంయుక్తాన్” ఇత్యాది । న హ్యేవమత్రోక్తమ్, ప్రత్యుత భాష్యే నిరూఢాగ్న్యాసన పరిధ్యాధాన రేఖోల్లేఖనాదికం పిత్ర్యేపి సమానమిత్యేవాభాషి । ఏవమాచమనవత్ప్రాణాయామస్యాపి శుద్ధ్యర్థత్వాత్సర్వకర్మసాధారణ్యాత్పరిభాషావచనాచ్చ పిత్ర్యేప్యుపవీతీ ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతం కుర్యాత్ । కించ “అయుగ్మాంస్త్ర్యవగాన్” ఇత్యుక్తేస్తద్వికారే మాతృపార్వణేప్యయుగ్మత్వవిరోధాన్నపిత్ర్యవరణం కార్యమ్ । మూలాగ్రపిణ్డదానదర్శనాత్తత్ర తద్వరణమితి చేన్న ,

మాసిశ్రాద్ధే మాతృవరణప్రసక్తేః, తత్రపిణ్డప్రదానదర్శనాత్। ఇదముక్తం
తాత్పర్యదర్శనే ॥ వా ॥ అత్ర యద్యపి మాత్రాదిభ్యఃపృథగేవ పిణ్డప్ర
దాన దర్శనం తథాపి తాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం నభవతి, మా
తాభిఃదర్శనయోఃఅపృథక్త్వదర్శనాత్। మాతృపితృబ్రాహ్మణ సఙ్ఖ్యాసఙ్క
లనేసత్యయుగ్మత్వవిరోధాదాచారాభావాచ్చ। అపిచ " ॥శ్లో॥ అష్టకాసుచ
వృద్ధౌచ గయాయాంచ మృతేఽహని। మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యా
దన్యత్రపతినాసహ ॥ " ఇతిమనువచనాదష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రమాసశ్రాద్ధా
దావపృథక్త్వభావస్స్పష్టమేవావగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి। నను వృద్ధ్యాదివత్ప్ర
త్యక్పిత్రాదివరణమస్త్వితిచేన్న, తద్వదేవమాతామహాది వరణప్రసక్తేః।
అష్టకావన్మాతృమృతాహేనతత్ప్రసఙ్గ ఇతిచేన్నైవం బాలిశ బంభ్రమీః
" సిద్ధశ్శేష స్తస్మాత్తథాకృత్వా " ఇతివత్ " వృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయంవిదుః " ఇ
తివచ్చ పితృవరణే ప్రమాణాభావాత్। " పితరంతత్రపూజయేత్ " ఇతి
వచనమాస్థాంచేదపి " పితురేవపితుఃకుర్యాత్ " " మాతుర్మృతాహే పి
త్రర్థే " " నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే " ఇత్యాదివచనైస్తస్య సత్ప్రతిప
క్షత్వాత్, అనార్షత్వాదయుక్తత్వవిరోధాత్పార్వణత్వభఙ్గాచ్చ తద్వ
చనం దూరతోనిరస్యమిత్యలమ్। ప్రాఙ్ముఖేతి — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥
ప్రాదేశమాత్రం దేవానాం మణ్డలంచతురశ్రకమ్। వితస్తిమాత్రం పి
త్రర్థం మణ్డలం వర్తులంభవేత్ ॥ దేవానాముత్తరే కార్యం పిత్రర్థందక్షిణేత
థా। అన్తరాళంతుకర్తవ్యం తయోర్మధ్యేషడఙ్గులమ్ ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే
॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్ముఖేమణ్డలంకుర్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి। నోత్తరేదక్షిణే
నైవ పశ్చిమేన గృహాన్తరే ॥ సమ్మార్జనోపలిప్తేచ దేశేకుర్వీతమణ్డలమ్। ఉ
దక్ప్లవముదీచ్యంస్యాద్దక్షిణం దక్షిణాప్లవమ్ ॥ పరిస్తరేత్తిలాన్దర్భాన్
శుచౌదక్షిణతఃప్లవే। ఉత్తరేఽక్షతసంయుక్తాన్పూర్వాగ్రాన్విన్యసేత్కు
శాన్ ॥ దక్షిణేదక్షిణాగ్రాంశ్చ సతిలాన్విన్యసేత్కుశాన్। అద్భిస్సుగన్ధపు
ష్పాభిస్తదభ్యర్చ్యాపసవ్యవత్ ॥ విప్రాణాం క్షాలయేత్పాదావభినన్ద్య
పునఃపునః ॥ * ॥ అత్రిః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డేచ కుణ్డంకుర్యాద్యథా
విధి। అన్యశ్రాద్ధేషుసర్వత్ర మణ్డలంతువిధీయతే ॥ * ॥ దక్షః ॥శ్లో॥ యా
వత్కాలంప్రేతనామ తావత్కుణ్డంప్రకల్పయేత్। సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం

మణ్డలంతువిధీయతే ॥ * ॥ విష్ణుయామళే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డే ప్రక్షాలనం యది । కులత్రయకరం చైవ నరకే పాతయేత్పితౄన్ ॥ వైశ్వదేవేతు సంప్రాప్తే మణ్డలాత్పశ్చిమే తతః । ఆచామేదుత్తరే తస్మాత్పిత్ర్యాణాం మణ్డలాత్తతః ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ పాదావాజానువాఽఽజఙ్ఘమపి వా చరణద్వయమ్ । పూర్వాగ్రాన్తం కరౌ సమ్యక్క్షాలయేత్ప్రథమంబుధః ॥ * ॥ .

మూ — ప్రాఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ విశ్వేదేవావుదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గాన్ పితౄన్ ప్రాఙ్ముఖాన్ దక్షిణాపవర్గాన్వా సదర్భపక్లృప్తేష్వాసనేషూదకదానపూర్వకం ద్విగుణభుగ్నాన్ దర్భాన్ వామతో విష్టరార్థం దత్వా నివేశ్యాపః ప్రదాయ సర్వత్ర తిలాన్ ప్రకీర్య " ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాంశ్చ సర్వే ॥ " ఇతి .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ పిత్రాదీనాం త్రయాణామయుగ్మాన్కుశాన్ ద్విగుణభుగ్నాన్ ప్రదక్షిణం వామతో విష్టరార్థమాసనేషూదకపూర్వకం దత్వా పునరుదకం దద్యాత్ , " అపః ప్రదాయ " ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాదేతచ్చాద్యన్తయోరుదకదానం వైశ్వదేవే పిత్ర్యే చ ప్రతిపాదనార్థం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాలిత పాణిపాదానప ఆచమయ్య సదర్భపక్లృప్తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వా సయది ప్రాఙ్ముఖో దక్షిణాపవర్గాన్ యద్యుదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గోఽథైనాన్ వస్త్రగన్ధధూపదీపమాల్యైస్సంపూజ్య ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ ఉర్వ్యాంతు తిలవిక్షేపాద్యాతుధానాన్నివారయేత్ । యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్య ॥ * ॥ ఇతి .

మూ — అథ వృతేభ్యో గన్ధపుష్పవస్త్రాలఙ్కారాదీని దక్షిణాంచ దత్వా భాజనేషూపస్తీర్య పిత్రాదిభుక్తిపాత్రేషు హుతశేషమన్నం కిఞ్చిద్దైవతీర్థేన ప్రదాయ సర్వేషు పాత్రేషు హవిష్యాన్నాని దత్వాఽభిఘార్య పాత్రస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్చ దర్భాన్నిక్షిప్య దక్షిణం జాన్వాచ్య దేవహస్తం గృహీత్వా పృథివీ తే పాత్రమితి పాత్ర

దత్త్వాన్నవిశేషానుపస్పర్శయిత్వా "ఇదంవిష్ణుః" ఇత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి ప్రార్థ్య పిత్రాదీనామేవంకుర్యాత్ । సవ్యంజాన్వాచ్య విష్ణోకవ్యంరక్షస్వేతి భేదః । తతోవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యః పిత్రేపితామహప్రపితామహేభ్యఇతి వేదమిదం పరివిష్టంపరివేక్ష్యమాణమాతృప్తేరితి నివేద్య "॥ శ్లో ॥ ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీన్లోకాన్వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥" ఇత్యుచ్చార్య, శ్రీమహావిష్ణుః ప్రీయతామితి తిలోదకముత్సృజ్య పరిషేచనపూర్వకమాపోశనం కారయిత్వా ప్రాణాహుతీః కుర్వాణాన్ "ప్రాణేనివిష్టః" ఇతిపఞ్చభిః ప్రసమీక్ష్య "బ్రహ్మణిమఆత్మామృతత్వాయ" ఇతిజప్త్వా వ్యాహృతిభిస్సహితాం గాయత్రీం మధుత్రయంచ జప్త్వా యథాసుఖం జుషధ్వమిత్యుక్త్వా పురుషసూక్త పవమానప్రభృతీని పవిత్రాణ్యాతృప్తేర్భుఞ్జానాన్ శ్రావయన్నధీత్య భుక్తేష్వపేక్షితం పృష్ట్వా గాయత్రీం మధుత్రయంచ పూర్వవజ్జప్త్వా పితృదేవతయోర్మధ్యే భువంప్రోక్ష్య దర్భాన్సంస్తీర్య పితృతీర్థేన తేషు తూష్ణీం తిలోదకం దత్త్వా "యేఽగ్నిదగ్ధాయేఽనగ్నిదగ్ధాయేవాజాతాః కులేమమ భూమౌదత్తేన తృప్యన్తు తృప్తాయాన్తు పరాం గతిమ్" ఇతి వికిరందత్త్వా పూర్వవద్వికిరే తిలోదకందత్త్వా స్వయమాచమ్య విప్రానాపోశనం కారయిత్వా.

వ్యా — ప్రయోగస్సుస్పష్టః । అత్రవిష్ణావేశ్వరే గన్ధాదీనాం స్మృత్యన్తరోక్తోవిశేషః ॥ వా ॥ "చన్దనకుఙ్కుమకర్పూరాగురుపద్మకాన్యనులేపనార్థే" ఇతివిష్ణునోక్తమ్, పుష్పాణిచ "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేజాత్యః ప్రశస్తాస్స్యుర్మల్లికాశ్వేతయూథికాః । జలోద్భవాని సర్వాణి కుసుమానిచ చమ్పకమ్ ॥" ఇత్యాద్యుక్తాని, "॥ శ్లో ॥ ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని చైత్యవృక్షోద్భవాని చ । పుష్పాణివర్జనీయాని రక్తపుష్పాణియానిచ ॥" "శుభ్రం నవమహాతం సదశం వాసోదద్యాత్" ॥*॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ దత్త్వాన్నంపృథివీతేపాత్రమితి పాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం విష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥" సూపపాయసాదికమన్నం భాజనేషు దత్త్వా పృథివీతేపాత్రమితిమన్త్రే

ణ పాత్రాభిమన్త్రిణం కృత్వా ఇదం విష్ణురిత్యనయర్చా అన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ । తత్ర వైశ్వదేవే యజ్ఞోపవీతీ విష్ణో హవ్యం రక్షేతి పిత్ర్యే ప్రాచీనావీతీ విష్ణో కవ్యం రక్షేతి బ్రూయాత్, “ విష్ణో హవ్యం చ కవ్యం చ బ్రూయాద్రక్షేతి వైక్రమాత్ ” ఇతి స్మరణాత్ ।“ ॥ శ్లో ॥ సవ్యాహృతికాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతి తృచమ్ । జప్త్వా యథాసుఖం వాచ్యం భుఞ్జీరంస్తేపి వాగ్యతాః ॥ ” అనన్తరం విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణమాతృప్తేరితి యవోదకేన నివేద్య తథా పిత్రే అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణమాతృప్తేరితి తిలోదకేన నివేద్య ఏవం పితామహాయ ప్రపితామహాయ చ నివేద్యానన్తరమాపోశనం దత్వా వ్యాహృతిభిస్సహితాం గాయత్రీమ్ “ మధువాతా ఋతాయతే ” ఇతి తృచం మధ్వితి త్రివారం చ జపిత్వా యథాసుఖం జుషధ్వమితి బ్రూయాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావిత్రీం మధుమజ్జపః । శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషప్రైషోఽథ భోజనమ్ ॥ ” ఇతి పారస్కరవచనాత్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ నచ కణ్టకిజం దద్యాద్గన్ధాచ్ఛుభ్రం సుగన్ధితత్ । నరక్తం రక్తమప్యర్ఘ్యం సకుఙ్కుమజలం తథా ॥ మల్లికాం కుముదం చైవ కేతకీం కరవీరజమ్ । జాతీదర్శనమాత్రేణ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ చన్దనాగురుకర్పూరకుఙ్కుమాని చ చమ్పకమ్ । ప్రదద్యాదనులేపార్థం పితృదేవేభ్య ఉత్తమమ్ ॥ సరళాగురుమధ్వాజ్య దేవదారూణి గుగ్గుళమ్ । దేయాని సర్వం ధూపార్థే న ప్రాణ్యఙ్గం కదాచన ॥ అదత్తమన్నం విప్రస్తు పాణినా స్పృశతే యది । త్రయస్తే నరకం యాన్తి దాతా భోక్తా తథా పితా ॥ మృత్పాత్రగతమర్ఘ్యం చ మృత్తికాగన్ధలేపనమ్ । మార్జారోచ్ఛిష్టశేషం చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ ఆసీనే స్వాసనం దద్యాన్నతిష్ఠతస్సు కదాచన । యది దద్యాత్ప్రమాదేన నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతమజిహ్మస్యాశఠస్య చ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ అతో యథాకిఞ్చిదుచ్ఛిష్యతే తథా దద్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఘృతేన భోజయేద్విప్రం ఘృతం భూమావా వినిక్షిపేత్ । మధుమాంసం న దాతవ్యం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ ॥ తతః క్షిపేద్భుక్తవతామగ్రతో మణ్డలాద్బహిః । గన్ధం మాల్యం చ తామ్బూలమనుజ్ఞా

పాన్యతోదిశేత్ ॥ * ॥ యత్త్విదంవచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ మధ్వలాభేయదిఘృతం మోదద్యాచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । నష్టంభవతితచ్ఛ్రాద్ధమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ ” ఇతితదవశ్యం మధుదానపరమ్, యద్వాయస్యైవ మధుప్రధానం శ్రాద్ధముక్తం తద్విషయంవా । అతోబ్రాహ్మణస్యాత్ర నాతీవనిర్బన్ధః, “ విలయనం మథితం పిణ్యాకం మధుమాంసంచ వర్జయేత్కృష్ణధాన్యం శూద్రాన్నం యేచాన్యేనాస్యసమ్మతాః ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ । అన్యచ్చ జాత్యాశ్రయనిమిత్తమష్టం వస్తుజాతమస్మదుక్తే స్మృతిరత్నాకరేస్పష్టంద్రష్టవ్యమ్ । విలయనాదికం శ్రాద్ధవిషయం కథమితిచేన్నైవమ్, “ స్మృతింయశో మేధామిచ్ఛన్ ” ఇతిమధుమాంసాదివర్జనే హేతూక్తేః స్మృత్యాదిరూపఫలస్య సర్వేష్టత్వాచ్చ । “ నష్టంభవతి ” ఇతిశ్రాద్ధనాశస్మరణాన్నతద్వర్జనమితిచేన్న, యతఃబ్రహ్మచారిణాం శ్రాద్ధపాత్రత్వవిధానాత్ । తర్హిగృహస్థోఽస్తు తత్పాత్రమితిచేన్న, యతఃబ్రహ్మచార్యలాభఏవగృహస్థనిమన్త్రణస్మరణాత్, తత్రైవచన్ద్రికావచనమధస్తాదుదాహృతమ్। “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేన్మధుమాంసంచ గన్ధమాల్యరసాన్స్త్రియమ్ । ” ఇతిమనుస్మరణాద్బ్రహ్మచార్యాదిభిర్గన్ధమాల్యాదివన్మధుమాంసవర్జనే నశ్రాద్ధహానిః, అతస్సర్వదా యతిబ్రహ్మచారిణోర్మధుమాంసాదినిషేధః, గృహస్థానాంతు స్మృతియశో మేధాకామనాయామ్ “ ॥ శ్లో ॥ మద్భక్తస్యతు ... ॥ నాన్యదాచ్ఛాదయేద్వస్త్రం మద్భక్తోజలతారణే । స్వస్థస్తు నదివాసుప్యాన్మధుమాంసంచ వర్జయేత్ ॥ ” ఇతిభగవదుక్తేస్సర్వదాతన్నిషేధః । అతశ్శ్రాద్ధే మధుదానవచనం యత్యాది చతుష్టయవ్యతిరిక్తవిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । పరాశరః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధక్రియాఫలంహన్తినరేన్ద్రాపూజితోఽతిథిః । తస్మాదభ్యర్చయేచ్ఛ్రాద్ధే ప్రాప్తకాలేఽతిథింబుధః ॥ * ॥ విష్ణుబుధ్యావృతైస్సహ తూష్ణీం భోజయేదిత్యర్థః । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణామయుజోయుగ్మాన్ దేవానాం వృణుయాద్ద్విజాన్ । దేవానామేకమేవంవా పిత్ర్యాణాంచ నియోజయేత్ ॥ ప్రాఙ్ముఖాన్భోజయేద్విప్రాన్ దేవానాముభయాత్మకాన్ । పిత్ర్యాన్మాతామహాంశ్చైవ భోజయేద్వాప్యుదఙ్ముఖాన్ ॥ పృథక్తయోఃకేచిదాహుశ్శ్రాద్ధస్యకరణంనృప । ఏకత్రైకేనపాకేన వదన్త్యన్యే మహర్షయః ॥ హుతావశిష్టమల్పాన్నం విప్రపాత్రేషునిర్వపేత్ । అక్రుధ్యతా

చాత్వరతా దేయం తేనాపిభక్తితః ॥ రక్షోఘ్నానృత్రిపఠనం భూమెరా స్తరణంతిలైః । తృప్తేషు తేషువికిరే దన్నంవిప్రముఖాంతలే ॥ దద్యాదాచ మనార్థాయ తేభ్యోవారిసకృత్సకృత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్న మాదాయతృప్తాఃస్థ శేషంచైవానుమాన్యచ । తదన్నంప్రకిరేద్భూమా ప ద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ వా ॥ అనన్తరం సర్వమన్నమాదాయ తృప్తాః స్థేతి తాన్ పృష్ట్వా తృప్తాఃస్మఇతి తైః ప్రత్యుక్తశ్శేషమప్యస్తికింక్రియతామి తి పృష్ట్వా ఇష్టైస్సహోపభుజ్యతామిత్యభ్యుపగమ్య తదన్నం పితృస్థాన బ్రాహ్మణస్య పురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాస్తరితాయాం భూ మౌతిలోదకప్రక్షేపపూర్వకం యేఅగ్నిదగ్ధాఇత్యనయర్చా ప్రక్షిప్యపునస్తి లోదకంక్షిపేత్తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తేషు గణ్డూషార్థం సకృత్సకృదపోద ద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంవికిరదానం పార్ష్ణికమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శాస్త్రిద్ధారమ్భవిరామేచ పాదశౌచే తథాఽఽర్చనే । వికిరేపిణ్డదానేచ ష ట్సుస్వధాచమనంస్మృతమ్ ॥ శాస్త్రిద్ధేతు వికిరందత్వా నాచామేన్మతివిభ్రమా త్ । పితరస్తస్యమాసాంసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ సార్వ వర్ణికమన్నాద్యమాదాయాప్లావ్యవారిణా । సముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్ర తోవికిరంభువి ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భు వంప్రోక్ష్యతిలాన్ క్షిపేత్ । తతోదర్భాన్ సమాస్తీర్య తూష్ణీందత్వా తిలో దకమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టతిలమిశ్రేణ పిణ్డందద్యాత్సమాహితః । ఏఅగ్నిదగ్ధాపనేతి ద ద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతిమనుయాజ్ఞవల్క్యబోధాయనవిజ్ఞానేశ్వరా దిభిః "ఏఅగ్నిదగ్ధాపన" ఇత్యనేన వికిరదానవిధానాదన్యస్యానుక్తేస్తా వన్మాత్రమేవ వికిరదానం కార్యమ్ , ఏవం వికిరదానానన్తరమేవ విజ్ఞానేశ్వ రాదావాపోశనవిధానాదేవమేవాస్మాకం మతమ్ । బోధాయనస్తు వికిరదా నాత్పూర్వమేవ తదాహ ॥ వా ॥ భుఞ్జానాన్సమీక్షతే ప్రాణేనివిష్టోఽమృ తంజుహోమీతి పఞ్చభిః బ్రహ్మణి మఆత్మా మృతత్వాయేత్యాత్మానం చాతఊర్ధ్వం నిరీక్షతే § క్షీణాహిపితరఇతి విజ్ఞాయతే సర్వేగకామైస్తర్ప యన్ స్వధాయుక్తానిబ్రహ్మణ్యభిశ్రావయన్ రాక్షోఘ్నాని నైర్ఋతానిచ తృ ప్తానపఆచమయ్యాశేషేణాన్నశేషాన్ ప్రకిరతి "యేఽగ్నిదగ్ధాయేఽనగ్నిద

§ క్షీణాఇతి పాఠాన్తరమ్.

ద్గా ... పరాంగతిమ్" ఇత్యృక్త్రైతాః సంస్థాళనేనావకీర్య దక్షిణాభిరారా ధయతి ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆతృప్తేఽస్తుపవిత్రాణి జప్త్వాపూర్వజపంతతః ॥ వా ॥ ఆతృప్తేః, పవిత్రాణి - పురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జప్త్వా, తృప్తింజ్ఞాత్వా, పూర్వోక్తజపమ్ - సవ్యాహృతికామిత్యుక్తమ్, జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంస్మృతిషూక్తైరస్మాభిశ్రవణమస్మాభిరుక్తమ్ .

మూ — ఆచాన్తేషు తామ్బూలం భుక్తిదక్షిణాంచ దత్వాఽన్నశేష మనుజ్ఞాప్య ప్రణమ్యోపచారానుక్త్వా దర్భాన్వారబ్ధేన పిత్రా న్విసృజ్యాథవిశ్వేదేవాంశ్చ విసృజ్యాసీమాన్తమనువ్రజ్యాగత్య.

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఇత్యుక్త్వాచప్రియావాచఃప్రణిపత్యవిసర్జయేత్ । వాజేవాజఇతి ప్రీతఃపితృపూర్వం విసర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ధన్యావయం భవచ్చరణరజఃపవిత్రీకృతమస్మన్మన్దిరం శాకాద్యశనక్లేశమవిగణయ్య భవద్భిరనుగృహీతావయమిత్యేవంరూపాఃప్రియావాచఉక్త్వా, ప్రణిపత్య - ప్రదక్షిణపూర్వకం నమస్కృత్య, వాజేవాజఇత్యనయర్చా పితృపితామహప్రపితామహాది విశ్వేదేవాన్తం దర్భాన్వారబ్ధేన ఉత్తిష్ఠతపితరఇతి, ప్రీతః - సుప్రీతమనావిసర్జనంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ దత్వాతు దక్షిణాంశక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ । వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతఃప్రకృతేభ్యస్స్వధోచ్యతామ్ ॥ * ॥ శ్రీరామాయణే ॥ శ్లో ॥ పాదశౌచం వినాభక్ష్యం తిలహీనంతు తర్పణమ్ । సర్వంతుత్రిజటేతుభ్యం యచ్చశ్రాద్ధమదక్షిణమ్ ॥ * ॥.

మూ —అగ్నేర్దక్షిణతఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌవాద్రైథందక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య దక్షిణాముఖస్సవ్యంజానాచ్య పూర్వదర్భేషుమార్జయన్తాం మమపితరఇత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమ మాతరఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం సతిలముదకం దత్వా హుతశేషాద్భుక్తశేషాచ్చాన్నమాదాయ సవ్యఞ్జనం తిలమిశ్రం పిణ్డమష్టౌకృత్వా పూర్వదర్భేష్వేతత్తేతతాసావిత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేష్వేతత్తేమాతరసావిత్యాదిభిః (ప్రతిమన్త్రం క్రమాత్పిణ్డాన్ప్రదాయ) యేచత్వామను యాశ్చత్వామన్వితిచ ప్రతిపిణ్డం దర్భమూలే

లేపంనిమృజ్య పూర్వవత్పిణ్డేష్వపోదత్వా యేచవోత్రేత్యాదితా
శ్చవహన్తామిత్యన్తమేకోమన్త్రస్తేనోభయపిణ్డానుపస్థాయతృ
ప్యన్తుభవన్తఇతి పితృపిణ్డాంస్తృప్యన్తు భవత్యఇతి మాతృపిణ్డాం
తృప్యతతృప్యతృప్యతేత్యుభయపిణ్డానుపస్థాయ పుత్రాన్పౌత్రాని
త్యనూహేన ఉభయపిణ్డాన్యుగపదుదపాత్రేణావిచ్ఛిన్నం త్రిః ప్ర
సవ్యం పితృతీర్థతః పరిషిచ్య న్యుబ్జ్యపాత్రాణి తృప్యతతృప్యతతృప్య
తేతి యజుస్త్ర్యవరార్ధ్యం నవకృత్వ ఆవర్త్యపాత్రాణిప్రోక్ష్యదర్భా
న్వాభ్యుదాహృత్య పిణ్డకరణశిష్టమన్నం గ్రాసావరార్ధ్యమాసత్యా
మపిభోజనేచ్ఛాయాం ప్రాణేనివిష్టోఽమృతంజుహోమి బ్రహ్మ
ణిమఆత్మామృతత్వాయేతి ప్రాశ్యోపవీత్యాచామేత్ .

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ భుక్తవతోఽనువ్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్యద్వై
ధం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషూత్తరైరపోదత్వోత్తరైర్దక్షి
ణాపవర్గాన్ పిణ్డాన్దత్వా ॥ * ॥ ఇత్యాది । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ సుతృ
ప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేనభూతలే । సతిలేనతతఃపిణ్డాన్ సమ్యగ్దత్వా స
మాహితః ॥ దక్షిణాగ్రేషుదర్భేషు ధూపదీపాదిపూజనమ్ । స్వపిత్రేప్రథ
మంపిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ పితామహాయచైవాన్యం తత్పిత్రేచ త
థాపరమ్ । మాతామహేభ్యఃపిత్ర్యేణ పిణ్డాంస్తీర్థేననిర్వపేత్ । దర్భమూ
లే లేపభాజః ప్రీణయేల్లేపఘర్షణైః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సర్వమ
న్నముపాదాయ సతిలందక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌదద్యాత్పిణ్డాన్వైపి
తృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ సర్వమన్నమ్ - హోమశిష్టంభాణ్డస్థంచ । బోధాయ
నః ॥ వా ॥ సువర్ణహిరణ్యప్రాణివస్త్రలోహ భూమిభాణ్డైర్గోఽశ్వా
జావిహస్తిదాసపురుష వ్రీహి యవ మాష తిల దణ్డోపాన చ్ఛత్ర కమణ్డలు
యానాసన శయనోపధానైస్సర్వోపకరణైర్యథోపపాతం సంపూజ్యాక్ష
య్యంవాచయిత్వా స్వధాంవాచయిత్వోత్థాప్య సంగృహ్య ప్రసాద్య సం
సాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమన్నమనుజ్ఞాప్యైతేనైవయథేతమేత్యభ్య
నుజ్ఞాతోదక్షిణేవాగ్నిం దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేష్వన్నశేషైః
పిణ్డందదాతి ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ భుఞ్జీయాచ్చ సమంపశ్చాద్భృ
త్యబన్ధుభిరాత్మనః । ఏవంశ్రాద్ధం బుధఃకుర్యాత్పైత్రం మాతామహం త

థా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ శ్రాద్ధశిష్టమిష్టైస్సహభుఞ్జీత నియమప వాయం నపరిసఙ్ఖ్యా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమిష్టానాం బన్ధూనాంచశ్రాద్ధశిష్టాన్న భోజనస్యశాస్త్రీయత్వానుజ్ఞానాత్ జ్ఞాతీనామేవ పితృశేషభోజనమితి మన్ద వచనమ్.

చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్శ్రాద్ధంచ ప్రక్రతంభవేత్ । ఉపవాసం తదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమాహ —

మూ — ఏకాదశ్యామపవర్జితేఘ్రమపవాసస్యనిత్యత్వాత్ "ఆఘ్రాయపితృసేవితమ్" ఇత్యుక్తేః.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సమ్ప్రాప్తేహరివాసరే । " ఇతివీప్సయాచ, "॥ శ్లో ॥ వరంస్వమాతృగమనమేకాదశ్యన్న కామతః । " ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేశ్చైకాదశ్యుపవాసోఽవశ్యం కార్య ఇత్యర్థః । "ఏకభుక్తేననక్తేనక్షీణవృద్ధాతురఃక్షిపేత్ " ఇత్యుక్తక్షీణాది వరణే " భుఙ్క్ష్వభుఙ్క్ష్వేతి యోబ్రూయాత్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతుకమ్ " ఇత్యుక్తదోషోనాస్త్యేవ । ద్వాదశ్యాంశ్రాద్ధపరవచనం స్వాచార్యభూతసన్యాసిశ్రాద్ధవిషయమ్, పుత్రస్యతు "మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలఃకోటిజన్మసు " ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేః పుత్రేణ పిత్రోఃక్షయాహశ్రాద్ధమేకాదశ్యామేవ కార్యమ్, తిథ్యన్తరమృతౌ తత్రశ్రాద్ధవిఘ్నే ద్వాదశ్యాం వా కార్యమితివివేకః.

మూ — మధ్యమపిణ్డద్వయం పత్న్యైపత్నీభ్యామేకైకం పిణ్డంప్రయచ్ఛేత్, పత్నీభ్యస్తు పిణ్డద్వయం విభజ్యప్రత్యేకమ్ "అపాంత్వౌషధీనాం రసంప్రాశయామి భూతకృతం గర్భంధత్స్వ " ఇతిమన్త్రమావర్త్య దద్యాత్తంపత్నీప్రాశ్నీయాత్ "ఆధత్తపితరోగర్భంకుమారంపుష్కరస్రజమ్, యథేహపురుషోసత్ " ఇతి । నతం భ్రాతృపత్న్యాదిభ్యోదద్యాన్నిషేధాత్.

వ్యా — మధ్యమపిణ్డద్వయం పత్న్యైప్రయచ్ఛేదిత్యుక్తం సర్వశ్రాద్ధసమానమితిభావః । "॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యాన్మధ్యమం పిణ్డం పత్న్యైభర్తా విశేషతః । నదద్యాద్భ్రాతృపత్నీనామేషధర్మస్సనాతనః ॥ పుత్రేజాతే

తువణ్మాసే నారాయ్యంవాథబుతుత్రయే। నదేయంరజసగపూర్వంతద్దేయం రజసగపరమ్ ॥ అశుతాగర్భిణీవర్థా్య గతరక్తారజస్వలా। వాశ్నీయాన్మ ధ్యమంపిణ్డం స్వైరిణీచవిశేషతః ॥ * ॥ శతవ్రతః ॥ శ్లో ॥ పత్నీబహుత్వే సతిపిణ్డమేకంవిభజ్యదద్యాత్ప్రజనార్థమిష్టమ్। మన్త్రస్య చావృత్తిరిహ ప్రసిద్ధా తథైవమోక్త్రిం బహుపత్నికస్య ॥ * ॥ ఇతి। స్మృతిసారే ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయాం భార్యాయాం క్షయాహం యఃపరిత్యజేత్। సవైనరక మాప్నోతి హన్తిదేవాన్ పిత్రాంస్తథా ॥ * ॥ బోధాయినః ॥ వా ॥ నో చ్ఛిష్టం పరిసమూహన్యత్ర పిణ్డం దదాతి ॥ * ॥ ఇతి। సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ నోచ్ఛిష్టం మార్జయేత్తావద్యావత్పిణ్డం ననిక్షిపేత్। ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పి ణ్డాన్ప్రదద్యాద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ నను గ్రన్థలాఘవార్థం ప్రతీకోపాదానే నహివ్యాఖ్యాతారోవ్యాఖ్యాస్యన్తి, అతస్తద్విహాయ గ్రన్థగౌరవాపాద కం ప్రతిసూత్రం కృతోఽన్వపాదనంకిమర్థమితి చేదుచ్యతే, అత్రప్రశ్నే వ్యాఖ్యానకృతేఽపూర్వం పాఠభేదో న్యూనాతిరేకశ్చాప్యస్తి, అతశ్శుద్ధ పాఠజ్ఞాపనార్థమత్ర కృతోఽన్వపాదానమితి నిరవద్యమ్.

నను స్వధాగ్రహణాదికం బహుస్మృతిసిద్ధం తద్విదాపి త్వయా కిమ ర్థం తన్నోక్తమిత్యాశఙ్క్యాహ —

మూ — అత్రయేపార్థివాస ఆవాహనముద్ధ్రియతామర్ఘ్యంభుక్తిదే శసంస్కారోవిసర్జనమిత్యాదీనిపాక్షికాణి.

వ్యా — “ యేపార్థివాస ” ఇతిమన్త్రేణ పృథివ్యభిమర్శనమ్, “ ఉ ద్ధ్రియతామగ్నౌచక్రియతాం కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌచక్రియ తామ్ ” ఇత్యతిసర్జనమ్, “ అపహతాఅసురాః ” ఇత్యనేనభుక్తిస్థానసం మార్జనమ్, “ ఉదీరతామ్ ” ఇత్యద్భిరవోక్షణమ్, “ యేఽగ్నిదగ్ధాః ” ఇ తివికిరదానమ్, “ ఉత్తిష్ఠతపితరఃవిశ్వైర్దైవైస్సహ ” ఇతి విసర్జనమ్, “ వా జేవాజే ” ఇతిజపః, “ దాతారోనోఽభివర్ధన్తామ్ ” ఇతియాచనం చేత్యా దీని గౌణానీత్యర్థః.

అత్ర హేతూనుపన్యస్యతి —

మూ — సూత్రభాష్యకారాభ్యామనుక్తత్వాన్మన్త్రాణామామ్నా తత్వసూత్రోక్తమాత్రకరణేనచరితార్థత్వాచ్చ.

వ్యా — నహిమాసిశ్రాద్ధవ్యాఖ్యానేఽష్టాద్యదీన్యవశ్యకార్యాణీతి భాష్యకారేణోక్తమ్, తదనుక్తిశ్చ మాసిశ్రాద్ధస్యాపరపక్షే ఇత్యత్రసూత్రకారేణానుక్తేః, యస్మైమాతేత్యాదిషు మన్త్రేష్వర్ఘ్యగ్రహణావాహనాదిమన్త్రసధీతేః। అతఏవ తానిస్మృత్యన్తరోక్తానిపక్షే ప్రాప్తాని నావశ్యకార్యాణి। అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్య యావత్స్వగృహ్యోక్తం స్వల్పంవా యదివాబహు। తస్యతావతిశాస్త్రార్థే కృతేసర్వం కృతంభవేత్ ॥ * ॥ యద్యేతాన్యవశ్యకార్యాణి, అన్యదతఃపరిషత్స్వేవ బ్రూయాత్। నను ఉదీచ్యవృత్తిష్వష్టాద్యదీనాముక్తత్వాత్తాని సూత్రకారస్యాపీష్టానీతిచేన్నైవమ్, ఉదీచ్యవృత్తిరిత్యేవోక్తేః। స్వాభిమతత్వేఽపివా నవానామిత్యాదివద్బ్రూయాత్। "॥ శ్లో ॥ యన్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధిచ। విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమ్" ఇతివచనాత్తాని కార్యాణీతిచేన్నైవమ్, "యజేత" "ఉపాసీత" ఇతివన్మాసిశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యేతావదేవయదిబ్రూయాత్తదాఖల్వాకాఙ్క్షాత్రయపరిపూరణాయ సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయః ప్రవర్తతే, నహితథాత్రాస్తి, "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతి" ఇత్యాదిభిః కర్తవ్యాంశోపదేశాత్, అతోనసముచ్చయః, నాపివికల్పః, శాఖాన్తరీయత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ న జాతుపరశాఖోక్తం బుధః కర్మసమాచరేత్। ఆచరన్పరశాఖోక్తం కస్మారణ్డః ప్రకీర్తితః ॥" ఇతివచనాచ్చ.

ఉపసంహరతి —

మూ — సర్వేషాం స్వసూత్రోక్తమేవకార్యమ్.

వ్యా — యథా — అగ్నిసన్ధానే కేషాంచిచ్చతుష్షష్టిరాహుతయః, అస్మాకంతు సర్వప్రాయశ్చిత్తమనాజ్ఞాతత్రయమిత్యేతావదేవ, వృషోత్సర్గేచ ద్విత్రాఏవమన్త్రాః, బోధాయనేవిస్తరః, అతోగురువాలఘువాస్వగృహ్యోక్తమేవకార్యమ్,. తావతాతత్కర్మసిద్ధిరిత్యర్థః। తర్హి కిమర్థం బోధాయనోక్తముక్తం త్వయాసపిణ్డీకరణమితిచేన్నైవమ్, ఆపస్తమ్బేనసపిణ్డీకరణానుక్తేః, అనుక్తస్యావిరుద్ధస్యాన్యతోగ్రాహ్యత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణవర్తతే। బోధాయనమతం కృత్వాస్వ

సూత్రఫలభాక్భవేత్॥ " ఇతివచనాత్, కస్మింశ్చిత్కర్మణి స్వసూత్రస్యాభావేనాన్యసూత్రోక్తేకర్తవ్యే బోధాయనసూత్రోక్తేనైవ కర్తుస్స్వసూత్రోక్తఫలభాక్త్వావగమాచ్చ । తర్హి దేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యపరిధానాత్కృత్వేతిదర్వీసంస్కారాన్తం పూర్వముక్త్వా పూర్వవత్తిలోదకం సంయోజ్యేత్యాదినార్ఘ్యదానాన్తమభిధాయ తిలోదకాన్తం కృత్వాఽముష్మై స్వధానమ ఇతి తథాఽలఙ్కృత్యదదాతి మన్త్రేణాగ్నౌకరిష్యామీతి కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతఃపరిధానప్రభృత్యన్నాభిమర్శనాన్తం కృత్వేత్యుక్తమ్ , తథా మాసిశ్రాద్ధే భూతేష్టకాశ్రాద్ధే చ దేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యాప్రణీతాభ్యః కృత్వేత్యాదినా తిలోదకదానాన్తే వస్త్రగన్ధమాల్యైస్సంపూజ్య పృచ్ఛత్యుద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతాం కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామిత్యనుజ్ఞాతఃపరిధానప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వేత్యుక్తమ్, తథాదశమేఽహని శ్రాద్ధే చ, అథాపరఆపరిధానాత్కృత్వేత్యారభ్య అర్ఘ్యగ్రహణాదీన్యుక్త్వా హోమాదికముక్తమ్ , ఏవం సర్వత్ర ప్రణీతాప్రణయన భుక్తిదేశసంస్కారావాహన పాదప్రక్షాలనాసనోపవేశన వరణార్ఘ్యదానగన్ధాదిదక్షిణాదాన పునస్స్వధాదానాన్తఏవ పరిధానప్రభృతి కృత్యస్య బద్ధక్రమాత్క్రిణః ప్రమాణవిరోధాచ్చ భుక్తిదేశ సంస్కారాన్తే బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్భేషునిషాద్యేత్యాది కథనం ముఖాన్తే ఆవాహనకథనం చాయుక్తమితి చేత్ ! సత్యమయుక్తమేవబోధాయనమతే , కథమేవం శిష్టా ఆచరన్తీతి నవయం పర్యనుయోజ్యాః " నిమన్త్రయేతపూర్వేద్యుః " " అపరాహ్ణే సమభ్యర్చ్య " ఇత్యాదిభిర్యాజ్ఞవల్క్యేన నిమన్త్రణస్నానవామన్త్రణపాదప్రక్షాళనాసనోపవేశనావాహనార్ఘ్యదాన హోమభోజన పిణ్డదాన విప్రవిసర్జనాన్తస్య క్రమాన్తరస్య పార్వణధర్మస్య " శేషం పూర్వవదాచరేత్ " ఇతిసపిణ్డీకరణేఽతిదేశాత్ , విజ్ఞానేశ్వరేణ తథైవ ప్రతిపాదనాచ్చ । తర్హి తదేవ కార్యమితిచేన్నైవమ్ , బోధాయనమతానుష్ఠాతురేవ స్వసూత్రఫలభాక్త్వస్మృతేః । నిమన్త్రణాదిషు పౌర్వాపర్యవిపర్యాసస్సోఽఢవ్యః , ఆర్యసమయసిద్ధేరిత్యలమ్ .

మూ — ఏవంనైమిత్తికశ్రాద్ధమవశ్యంకార్యమ్ .

వ్యా — ఏవమితి - నిమన్త్రిణాభ్యఙ్గస్నాన విష్ణ్వారాధన వైశ్వదేవ బ్రాహ్మణామన్త్రిణ హోమపదార్థాభిమర్శన వరణ పాదప్రక్షాళన పాత్రాభిమర్శన భోజన దక్షిణాదానానువ్రజన పిణ్డదానాన్తైనాపస్తమ్బమతేన మాసిశ్రాద్ధక్రమేణ ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధం కార్యమిత్యర్థః । లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి మన్వాదిషుయుగాదిషు ॥ * ॥ శౌనకః ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యావ్యతీపాతమన్వాదిష్వష్టకాసుచ । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణఃప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ పణ్డితాజ్ఞానినోమూర్ఖాః స్త్రియోవాబ్రహ్మచారిణః । మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలేష్వభిజాయతే ॥ * ॥ కార్ష్ణే ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం గ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాంచమరణే నారకీస్యాదతోఽన్యథా ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యస్తుభుఙ్క్తే ద్విజాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మానినవపఞ్చచ ॥ నిత్యనైమిత్తికశ్రాద్ధ సమాసేఽహనికస్యచిత్ । నిత్యశ్రాద్ధంపురాకృత్వా నైమిత్తికమథాచరేత్ ॥ * ॥.

అతోఽవశ్యం నైమిత్తికశ్రాద్ధంకర్తవ్యమిత్యత్రవచనాన్యుదాహరతి—

మూ — "॥ శ్లో ॥ అపూపమూలాన్నపిణ్యాకదధ్యఃపాయసకర్దమాః । ఉపతిష్ఠేరన్" ఇతిగాథా । "క్షీరోదనేన సూపోదనేనవాయద్వా భవత్యన్యైర్వా మూలఫలైర్వా ప్రదానమాత్రం హిరణ్యేనవాప్రదానమాత్రమపివా గోగ్రాసమాహరేదపివాఽనూచానేభ్య ఉదకుమ్భమాహరేదపివా శ్రాద్ధమన్త్రానధీయీతాపివారణ్యేఽగ్నినాకక్షముపోషేత్" ఇతిబోధాయనః । "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽహనితుసంప్రాప్తే త్వభావేద్రవ్యవిప్రయోః । పిణ్డమాత్రప్రదానంవా భవేన్నిరశనోఽపివా ॥" ఇతిస్మృత్యర్థసారే । "అభావేతైలంశాకమ్" ఇత్యాపస్తమ్బః । "॥ శ్లో ॥ తోయప్రదాన పితృపిణ్డ బహిష్కృతానాం సమ్భాషణాదపినరా నరకంప్రయాన్తి ।" ఇతి పరాశ

రః । “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ ।
అమావాస్యాది నియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ ” ఇతి హారీత
ఇతిహారీతః .

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్, ద్విరుక్తిః ప్రశ్నసమాప్తిం ద్యోతయతి.

ఇతిపఞ్చదశఃఖణ్డః.

ఇతిహారీతకులతిలకస్య సరస్వతీవల్లభాచార్యపౌ
త్రస్య శ్రీరఙ్గనాథార్యపుత్రస్య యజుర్నిధేః
శ్రీవేఙ్కటనాథస్య వైదికసార్వభౌమస్య
కృతిషు పితృమేధసారప్రశ్నవ్యాఖ్యానం
సమాప్తమ్ .

సారోద్ధారమితస్తతస్స్మృతిశతం వీక్ష్యాసకృన్నిశ్చితైస్సా
రాంశైః పితృమేధసారమవదం వ్యాచక్షి చాభ్యర్థితః।
శఙ్కోన్మూలనసమర్థనిర్ణయకరం వేదాంశపూర్ణాంబు
ధా గృహ్ణీధ్వం పితృమేధసారవివృతిం గ్రన్థం సుధీలోచనమ్॥
వేదేఽద్వితీయః స్మృతిషు ప్రవీణో వేదాన్తవిశ్రా
న్తమనాశ్శ్రితేషు । సుధీస్సుశీలో హారితాన్వ
యార్కో జయత్యయం వైదికసార్వభౌమః ॥

శ్రీ

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్ధ్రౌవకాశ్యపకులకలశపయోరాశి
రాకానిశాకరాయమాణ
శ్రీవీరరాఘవసూరివిరచితః
ప్రయోగదర్పణః

కోంబూరు, వఙ్గిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్విజయతేతరామ్

౧౮౭౪ - ౧౧ - ౪.

ప్రకటనా

యదృభిలషితాని గృహ్యరత్నాది పుస్తకాని, మైసూరు హింద్యూ లైఫ్ ఇన్షూర్యరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యాజ్ఞాయర్ణాత్తో౽ధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణే చ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	೧-೧೨-೦	೦-೩-೦
స్మృతిరత్నాకరః	೩-೮-೦	೦-೫-೦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	೧-೩-೮	೦-೨-೮
దశనిర్ణయః	೧-೬-೦	೦-೨-೦
సుధీవిలోచనమ్	೩-೪-೦	೦-೫-೦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	೪-೦-೦	೦-೫-೦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	೧-೨-೦	೦-೨-೦
ప్రయోగచన్ద్రికా	೮-೭-೦	೦-೧-೦
ప్రయోగదర్పణః	೯-೭-೦	೦-೧-೦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	೦-೯-೦	೦-೧-೬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	೦-೨-೦	೦-೯-೬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	೦-೨-೦	೦-೯-೬
దివ్యసూరిచరితమ్	೦-೧೨-೦	೦-೨-೦
ఆర్తిప్రబన్ధః	೦-೭-೦	೦-೧-೯
ఉన్మత్తరాఘవమ్	೦-೨-೬	೦-೦-೬

గృహ్యరత్నాది పుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూర్లిరువ హిన్దూ లైఫ్ ఇన్షూర్యరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యజ్ఞార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువ కాగది కళుహిసువద కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదిందకళుహిసువవరు రూపాయి೧క్కే ೧ఆణేప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

విషయానుక్రమణికా.

విషయానుక్రమణికా.

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పు	ప	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్	పు	ప	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪	౧౬	లౌకోవా	లౌకికోవా	,,	౧౯	అముగో	అముకగో
,,	౨౩	బ్రహ్మత్యా	బ్రహ్మహత్యా	,,	౨౦	ప్రేతాయే	ప్రేతాయై
౫	౧౯	తాంకృత	తాంకృత	౪౦	౨౪	విశ్వేడేవా	విశ్వదేవా
౧౩	౬	గన్యప్రాశ్య	గవ్యంప్రాశ్య	,,	,,	విష్ణ్వేచ	విష్ణ్వర్థేచ
౧౭	౨౨	ప్రథమామది	ప్రథమాది	౪౧	౧౦	విశ్వేదేవవి	విశ్వదేవవి
౨౦	౪	కేశశధారణ	కేశధారణ	౪౪	౧౮	విశ్వేడేవా	విశ్వదేవా
౨౩	౨౪	ప్రకృతికృతా	ప్రతికృతా	,,	౨౬	మహాష్ణోః	మహావిష్ణోః
౨౪	౧౩	హోతానాం	హతానాం	౪౫	౧౪	విశ్వేదేవ	విశ్వదేవ
౨౮	౯	మాసనముప	మాసనఉప	,,	౨౪	విశ్వేదేవ	విశ్వదేవ
౩౧	౨౦	కృత్	కుర్యాత్	,,	౨౬	న్విశ్వేదేవ	న్విశ్వదేవ
౩౬	౧౪	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	౪౮	౨	యోహీనం	యాహీనం
,,	౧౮	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౨౨	పత్రైష	పత్రైషీ
౩౮	౧	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	౫౦	౯	ద్విశ్వేదె	ద్విశ్వదె
,,	౩	మాహవిః	మహవిః	,,	౧౨	ద్విశ్వేదె	ద్విశ్వదె
,,	౫	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౧౩	విశ్వేదెవా	విశ్వదెవా
,,	౮	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౧౪	విశ్వేదెవా	విశ్వదెవా
,,	౧౬	గఛస్తు	గచ్ఛన్తు	౫౧	౬	అకగో	అముకగో
,,	౨౨	విశ్వేదేవవ	విశ్వదెవవ	,,	౧౩	మహానా	మహాదీనా
,,	౨౬	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౨౨	హీమాతుః	హీమాఽతుః
,,	౨౮	విశ్వేదేవ	విశ్వదేవ	,,	౨౩	హీమాతుః	హీమాఽతుః
౩౯	౧౮	వర్దన్తామ్	వర్ధన్తామ్				

శ్రీః

ప్రయోగదర్పణప్రారమ్భః

ససీతం సానుజం రామం సంప్రణమ్య సహస్రశః ।
ప్రయోగదర్పణం సమ్యక్ సాంప్రతం క్రియతే మయా ॥
శ్రీధరాద్యస్మదాచార్యపర్యన్తాన్ ప్రణమన్ గురూన్ ।
ప్రయోగదర్పణం కుర్వే దృశ్యతే యేన సంస్ఫుటమ్ ॥

శ్రీవైకుణ్ఠం గమిష్యన్తం పిత్రాదిం పుత్రాదిః "శన్నో దేవీః - ఆపో వా ఇదం - ద్రుపదాదివ - ఆపో హి ష్ఠా మయోభువః - ఋతం చ సత్యం చ" ఇత్యేతైర్మన్త్రైస్సంస్నాప్య శుద్ధవస్త్రోర్ధ్వపుణ్డ్రపద్మాక్ష తులసీమాలా ధారయిత్వా మహదవలోకనం కారయిత్వా తత్పాపానుగుణం ద్వాదశాబ్దకృచ్ఛ్రం షడబ్దకృచ్ఛ్రం త్ర్యబ్దకృచ్ఛ్రమబ్దకృచ్ఛ్రమితి క్రమేణ షష్ట్యుత్తర శతత్రయమశీత్యధికశతం నవతిస్త్రింశదిత్యేతేషాం ప్రతినిధిం ప్రతికృచ్ఛ్రం గోదానం తన్మూల్యం వింశతిమాషపరిమాణ స్వర్ణదానం తదర్ధం తదర్ధం వా షష్టి బ్రాహ్మణభోజనం చతుర్వింశతిబ్రాహ్మణభోజనం వా తదర్ధం వా తావత్ప్రస్థధాన్యదానం తన్మూల్యదానం వా అయుతగాయత్రీజపం గాయత్ర్యా తిలహోమసహస్రం ప్రాణాయామశతద్వయమనశన వేదపారాయణమహోరాత్రముదకవాసం ద్వియోజన తీర్థయాత్రాం పుణ్యతీర్థే ద్వాదశ వారమార్ద్రవస్త్ర సశిరస్కస్నానం సముద్రగనదీస్నానం వా కాలశక్త్యోరనుగుణం యతిః ఇచ్ఛత్పరిషదనుజ్ఞాపూర్వకం కారయేత్ । అశక్తౌ పుత్రాదిస్స్వయం కుర్యాత్ । అత్యన్తాసన్నమరణసమయే తు భగవన్నామకీర్తనమేవ కారయేన్న ప్రాయశ్చిత్తముపదిశేత్, తదుపదేశే తు ముమూర్షుర్మనోవ్యాకులతయా హరిసఙ్కీర్తనం త్యజతి, తదుపదేష్టుశ్చ మహాన్దోషో భవతి, తస్మాద్భగవన్నామసంకీర్తనమేవ కారయేత్ । తతో గాస్సవత్సా స్సభోజనపర్యాప్తాం భూమిం ద్రోణద్వయపరిమాణాంస్తిలాన్ నిష్కత్రయపరిమాణం స్వర్ణం మాషకపరిమాణమాజ్యం సూక్ష్మవస్త్రద్వయం సార్ధభారిధాన్యం షష్టిపలం గుడం నిష్కచతుష్టయపరిమాణం రూప్యం సార్ధఖారిల

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వణమిత్యేతాని దశదానాని, అన్నపానాశ్వ సాలిగ్రామదానాని చ శక్త్యనుసారేణ కారయేత్కుర్యాద్వా। పుణ్యసూక్తపుణ్యమన్త్రాష్టాక్షరద్వాదశాక్షర శ్రీరామషడక్షరప్రణవోపనిషదః పఠేజ్జపేచ్చ.

అథసంస్కర్తృక్రమః

పుత్రస్సపత్నీపుత్రః పుత్రికాపుత్రః దత్తః పౌత్రః ప్రపౌత్రః ధనహారిదౌహిత్రః దౌహిత్రఃసపత్నీపతిః దుహితా భ్రాతా తత్పుత్రః అసోదరభ్రాతా తత్పుత్రః పితా మాతా స్నుషా ధాత్రీ దౌహిత్రీ పౌత్రస్య పత్నీ తత్పుత్రీ దత్తస్యపత్నీ భగినీ భాగినేయస్సపిణ్డః సోదకః మాతృసపిణ్డః సగోత్రః శిష్యః ఋత్విక్ భృత్యః గురుః ఆచార్యః సహాధ్యాయీ జామాతా సఖా తాజేతి పూర్వపూర్వాభావే పరఃపరః కర్తా.

దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తాః పూర్వాః క్రియాః, తదుత్తరాసాపిణ్డ్యాంతా మధ్యమాః, తదూర్ధ్వముత్తరాః। పుత్రాదిస్త్రివిధాః క్రియాః కుర్యాత్పుత్రాదిః పూర్వామధ్యమాశ్చ కుర్యాన్నోత్తరాః। ముఖ్యకర్తా అశక్తశ్చేత్త్రిధానమాత్రం స్వయమేవకుర్యాదన్యత్సర్వం దర్భప్రదానపూర్వకమన్యేన ప్రత్యాసన్నేన కారయేత్। పుత్రాణాం బహుత్వే శీలవృత్తాని గుణవాన్కుర్యాత్, సర్వేషాం గుణసామ్యేఽపి పితుఃప్రియఃకుర్యాత్, సర్వేషాంప్రియత్వే జ్యేష్ఠఃకుర్యాత్సర్వేషామప్రియత్వేఽన్యఃకుర్యాత్। దత్తౌరసయోర్మధ్యే కనిష్ఠోప్యౌరసఃకుర్యాత్। ప్రథమవర్షకృతచౌళస్త్రివర్షో వా పిత్రోర్మన్త్రవదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్తత్పూర్వమన్యేన కారయేత్। భర్తుఃపత్నీసర్వం సమన్త్రకం కుర్యాదధర్మవివాహోఢాచేదమన్త్రికమ్, తయోర్మన్త్రోచ్చారణాశక్తౌ ప్రధానవ్యతిరిక్తం సర్వం దర్భం గృహీత్వాఽన్యఃకుర్యాత్, ప్రధానం సమన్త్రకం తాభ్యామేవ కారయేత్। పత్న్యాంరజస్వలాయామమన్త్రకమన్యస్సంస్కుర్యాచ్చతుర్థపఞ్చమేవాదినే సాపునస్సంస్కుర్యాత్, అథవాతదానీమేవోద్ధృతజలేనస్నాత్వా ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రంతీర్థకృచ్ఛ్రంవారుణకృచ్ఛ్రం కృత్వాదర్భం ప్రదాయాన్యేన కారయేత్.

ఆత్మారూఢాగ్నిమరణే కర్తాప్రేతస్య దక్షిణహస్తం లౌకికాగ్నావభితప్య " ఉపావరోహజాతవేద ఇమంతంస్వర్గాయ లోకాయనయప్రజా

నన్నాయుః ప్రజాం రయిగ్ంసస్మాసు ధేహ్యజస్రోదీదిహినోదురోణే” ఇత్యుపావరోహమన్త్రం జపిత్వా ఉపఘాతప్రాయశ్చిత్తం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య పరిస్తీర్యాజ్యం దర్వీంచ సంస్కృత్య “పునస్త్వాదిత్యా” ఇత్యగ్నిం ప్రజ్వాల్య సర్వప్రాయశ్చిత్తమనాజ్ఞాతత్రయంచ జుహుయాత్.

సమిత్సమారోపణేతు “ఆజుహ్వాన - ఉద్బుధ్యస్వ” ఇతి ద్వాభ్యాం లౌకికాగ్నౌ తాం సమిధమాధాయ పూర్వవదుపఘాత ప్రాయశ్చిత్తం జుహుయాత్। ఏవం కాలద్వయ హోమానతిక్రమే తదూర్ధ్వం ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్.

విచ్ఛిన్నాగ్నేస్తత్పత్న్యా వా మరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య ద్వాదశగృహీతేనాజ్యేన సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా “అయాశ్చాగ్నేసి” ఇత్యేతయా అనాజ్ఞాతత్రయేణ చ హుత్వా అతీత కాలానుగుణం కృత్వా ప్రతినిధిద్రవ్యం హోమద్రవ్యంచ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా సాయమారభ్య హుత్వా సంస్కుర్యాత్। పతితాయాం రోగిణ్యామనిచ్ఛన్త్యాం ప్రతికూలాయాం వా భార్యాయాం దర్భైః ప్రతినిధిం కృత్వాఽగ్నిసన్ధానం కుర్యాత్.

ప్రోషితభార్యస్య ప్రోషితభర్తృకాయా వా మరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానం సఙ్కల్ప్య, అయాశ్చ హోమాన్తే “సప్త తే అగ్నే - సప్తవ్యాహృతయః - పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ చక్షుః - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధేథాం - అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా నివర్తస్వ - సహరయ్యా నివర్తస్వ” ఇత్యేతాభిశ్చతుర్గృహీతం హుత్వా అనాజ్ఞాతహోమాద్యుపాసనాన్తం కృత్వా సంస్కుర్యాత్.

రజస్వలా సూతికయోస్తద్భర్తుర్వా మరణే పూర్వవదయాశ్చ హోమాన్తం హుత్వా “జాతవేదసే సునవామ - మనోజ్యోతిర్జుషతామాజ్యమ్” ఇత్యేతాభ్యామ్, “భూరగ్నయే చ” ఇతి చతుర్భిః, “తన్తుం తన్వన్ - ఉద్బుధ్యస్వ - త్రయస్త్రింశత్తన్తవః” ఇత్యేతాభిర్వ్యస్తాభిస్సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిరనాజ్ఞాతత్రయేణ పునస్సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిః “అపపాప్మానం భరణీ - యస్మిన్నక్షత్రే యమ ఏతి” ఇత్యేతాభ్యాం చతు

గృహీతంహుత్వాఅనాజ్ఞాతమి త్యాదిపూర్వవత్కృత్వాసంస్కుర్యాత్ .

ఇతిప్రయోగదర్పణే ప్రథమఃఖణ్డః

అథయస్యద్వేభార్యేతస్యవా జ్యేష్ఠభార్యాయా అగ్నిసంసర్గా త్పూర్వంమరణే తేనసంసృష్టాగ్నినా దాహఃకార్యః, కనిష్ఠపత్నీమరణే చన్నిరుక్తవిభాగక్రమేణ అగ్నింద్వేధావిభజ్య దక్షిణ భాగస్థఃజ్యేష్ఠాయా ఉత్తరభాగస్థఃకనిష్ఠాయాఃఇతి వినిర్దిశ్యపృథక్పృథక్పూర్ణాహుతిం హుత్వా జ్యేష్ఠాయాఃఅగ్నిం శమయిత్వా కనిష్ఠాయాఃఅగ్నినా తాందహేత్ । తయోర్యుగపన్మరణేచైవంవిభజ్య తత్తదగ్నినా తాంతాందహేత్ । అగ్నిసంసర్గాత్పూర్వం తస్యమరణే భార్యాద్వయాగ్నిసంసర్గప్రకారేణ అగ్నిసంసర్గంకృత్వా తేనదాహఃకార్యః । జ్యేష్ఠాయాఃఅగ్నౌకనిష్ఠావివాహ హోమేకృతే త్రయాణామపి తేనైవదాహఃకార్యః । వివాహ శేషహోమయోర్మధ్యే దమ్పత్యోరన్యతరమరణే యుగపన్మరణేవా తదైవశేషహోమాన్తం కృత్వా తేనాగ్నినా దాహఃకార్యః । యతిభార్యావిధుర విధవా కన్యానుపనీతోపనీతానామకృత వివాహస్య స్నాతకస్య చోత్తపనాగ్నిః, యతేఃభార్యాయాఃప్రేతాగ్నిసన్ధానంవా, కన్యాబాలయోస్తుషాగ్నిర్వా, బ్రహ్మచారియతిభార్యేతరేషాం లౌకికోవా బ్రహ్మచారిణఃకపాలాగ్నిర్వా । దర్భముష్టిత్రయేణ క్రమాత్ప్రవర్తితోత్తపనాగ్నిః । తప్తకపాలనిక్షిప్త తుషాజ్జాతస్తుషాగ్నిః । కపాలదహనాజ్జాతఃకపాలాగ్నిః । ఏవమగ్నిముత్పాద్య ప్రేతస్యదక్షిణపార్శ్వేనిధాయ అయాశ్చ పురుషసూక్తవ్యాహృతిభిశ్చ ద్వాదశ గృహీతేనాజ్యేనహుత్వా తతస్సంస్కుర్యాత్ .

ప్రాణవాయౌకేనచిద్దోషేణ నాసాగ్రవర్తిని సతిమృతవద్భవతిత స్మాన్నశీఘ్రం ప్రేతకర్మోపక్రమేత్, యామద్వయం యామంవాఽవలోక్య తతఉపక్రమేదన్యథా బ్రహ్మహత్యాభవతి, తథానిశ్చితే నవిలమ్బేత శీఘ్రంనిర్హరేత్ । సనిర్హరణాత్ప్రాగ్యదిజీవతి తదాఅగ్నయ ఆయుష్మతేస్థాలీపాకంకుర్యాత్, ఆహితాగ్నిశ్చేదగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేత్, యదిమార్గేశ్మశానేవా జీవతి తదా తత్పిత్రాదిస్తంఘృతకుమ్భేనిమజ్య జాతకర్మాదికుర్యాత్ .

దివాపఞ్చవింశతిఘటికాసు మృతే అస్తమయాత్పరం ప్రేతేస్థితే బ్రాహ్మముహూర్తాత్పూర్వం మృతే ఉదయాత్పరంస్థితే కృచ్ఛ్రత్రయం కృత్వా పఞ్చగవ్యేనప్రక్షాళ్య పవమానేనాభిషిచ్య “ యమోదాధారపృథివీం యమోద్యాముతసూర్యః, యమస్సర్వస్మృత్యుస్తేన ప్రాణానాం వాయునాంస్వాహా। ఉశన్తస్త్వానిధీమహ్యుశన్తస్సమిధీమహి, ఉశన్నుశతఆవహపితౄన్హవిషేఅత్తవేస్వధానమస్స్వాహా । విశ్వేదేవస్య నేతుర్మర్తోవృణీతసఖ్యం, విశ్వేరాయఇషుధ్యసిద్యుమ్నంవృణీత పుష్యసే స్వాహా” ఇత్యేతాభిర్వ్యస్తాభిస్సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిశ్చతిస్రైర్జుహుయాత్.

మరణసమయే భయాదినాజలమలోత్సర్గేణార్ద్రీభూతేవా రోగాదినాపూతిగన్ధేవా గోమయవారిణాస్నాపయిత్వా శుద్ధజలేన ప్రక్షాళ్య గన్ధోదకేనసేచయిత్వా బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య కృచ్ఛ్రత్రయంకుర్యాత్। కృమ్యుత్పాతే మశకదూషితేవా మృధ్వాజ్యగోమయవారిభిస్స్నాపయిత్వా శుద్ధజలేన ప్రక్షాళ్య గన్ధోదకేన సేచయిత్వా బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య గోదానంకృచ్ఛ్రత్రయంచకుర్యాత్.

దక్షిణాయనే కృష్ణపక్షే రాత్రౌ వామరణే “ తాసూర్యాచన్ద్రమసా - ఉభావస్తా - పతీమ్యమద్విశ్వవిదా - విశ్వవపరి - అస్యశ్రవః - పూర్వాపరమ్ ” ఇత్యేతాభిష్షడ్భిశ్చతుర్గృహీతం ప్రతినిమిత్తంజుహుయాత్। సర్పహతే “ నమోఅస్తుసర్పేభ్యః - యేదోరోచనే - యాఇషవః ” ఇతితిసృభిశ్చతుర్గృహీతం హుత్వా స్వర్ణతాంకృత సర్పప్రతిమాం గాంచ శ్రోత్రియాయదద్యాత్ । అప్సుమృతే “ ఇమం మేవరుణ - తత్త్వాయామి ” ఇతిద్వాభ్యాం చతుర్గృహీతం జుహుయాత్ । అశనిహతే “ మూర్ధానం దివః ” ఇతిచతుర్గృహీతంజుహుయాత్। పశుభిర్హతే “ ఆగావోఅగ్మన్ - ఇన్ద్రోయజ్వనః ” ఇతిద్వాభ్యాం చతుర్గృహీతంజుహుయాత్ । దంష్ట్రిహతే “ దంష్ట్రాభ్యాంమలిమ్లూన్ - యేజనేషుమలిమ్లవః ” ఇతిద్వాభ్యాంచతుర్గృహీతంజుహుయాత్ । శ్వసూకరసృగాలకుక్కుటగర్దభచణ్డాలసూతికోదక్యాశౌచిజనాదిస్పృష్టస్యమరణేపఞ్చగవ్యైఃకుశోదకేనచస్నాపయిత్వా ప్రోక్షణమన్త్రైస్సంప్రోక్ష్య త్రీన్పఞ్చషడ్వాకృచ్ఛ్రాన్ స్వశక్త్యనుగుణంకుర్యాత్ । మణ్టపగోపురప్రాసాదహర్మ్యఖట్వాశయ్యాదిష్వ కామమరణే కృ

చ్ఛ్రద్వయం, బుద్ధిపూర్వకే కృచ్ఛ్రచతుష్టయం కుర్యాత్ । మార్గవనతటాకనదీతీరాఙ్గణనిష్కుటాద్యనావృతప్రదేశమరణే కృచ్ఛ్రదశకం నారాయణబలించ కుర్యాత్ । శృఙ్గిదంష్ట్రిచోరాన్త్య విద్యుదశని సర్పజలాగ్నికుడ్యక్రోధోద్బన్ధన జనసంమర్దాదిభిరబుద్ధిపూర్వమరణే కృచ్ఛ్రదశకం గోదానం బ్రాహ్మణభోజనం నారాయణబలించ కుర్యాత్, బుద్ధిపూర్వమరణేతు అశీతికృచ్ఛ్రం నారాయణబలించ కృత్వా త్ర్యహేణ ప్రేతక్రియాం కుర్యాత్ । ఏవముపనీతానామూఢానాంచ ప్రేతనిమిత్తం ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా తతస్సంస్కుర్యాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే ద్వితీయః ఖణ్డః

అథానుపనీతానామనూఢానాంచ సంస్కారః । జన్మమాసమారభ్య సౌరమానేన త్రయోవింశతిమాసేషు కన్యాబాలయోర్మరణే ప్రేతం సంస్నాప్య వస్త్రగన్ధాదిభిరలఙ్కృత్య గోఘృతేనాభ్యజ్య గ్రామాద్బహిః శ్మశానాదన్యత్ర అస్థిరహితాయాం భూమ్యామవటం ఖాత్వా తత్ర దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య, యమగాథామ్ "యోఽస్య కౌష్ఠ్యజగతః" ఇతి వాక్యచతుష్టయం, యమసూక్తమ్ "పరేయువాంసమ్" ఇత్యాది ద్వాత్రింశద్వాక్యం ద్వాదశవాక్యం వా జపద్భిర్జ్ఞాతిభిస్సహ స్వయం జపన్ తేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం ప్రణవేన శాయయిత్వా మృద్భిః ప్రచ్ఛాదయేత్ , మృతజాతే ప్రణవవర్జం నిఖనేత్ । తృతీయవర్షమారభ్య ఉపనయనాత్ ప్రాక్తయోర్మరణే శ్మశానదేశసమ్మార్జనం హిరణ్యశకలనిధానం చామన్త్రకం కృత్వా యమగాథా యమసూక్తజపసహితమ్ "అస్మాత్త్వమధిజాతోఽస్యయన్తు" ఇతి మన్త్రేణ సంస్కృత్య గ్రామాద్బహిర్దగ్ధ్వా మన్త్రవర్జం భూమావేవ ప్రథమదివసే ద్వాదశ జలాఞ్జలీన్ త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే త్రింశజ్జలాఞ్జలీన్ చతురః పిణ్డాన్ తృతీయే త్రయస్త్రింశజ్జలాఞ్జలీన్ త్రీన్ పిణ్డాంశ్చ దద్యాత్ । బాలానాం దాహోద్యుదకపిణ్డదానమ్ । పఞ్చమవర్షమారభ్యాస్థిసఞ్చయనం తృతీయేదివసే క్షీరేణాస్థిసేచనమస్థ్నామాదానమమన్త్రకం కృత్వాఽస్థికుమ్భం క్షీరేణ పూరయిత్వా "ఇదన్తపకమ్" ఇతి మన్త్రేణ నిఖనేత్ । షష్ఠవర్షమారభ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనైకోత్తరవృద్ధినవశ్రాద్ధైకోద్దిష్టాని చామన్త్ర

కంకుర్యాత్। నవమాబ్దాది పాషాణస్థాపనం షోడశశ్రాద్ధానిచ కుర్యాత్। త్రయోదశాబ్దాది సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని సపిణ్డీకరణంచ కుర్యాత్। గృహస్థస్యాష్టమాబ్దాది సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్। ఉపనీతస్య విధివత్పితృమేధాదిసపిణ్డీకరణాన్తం మన్త్రవత్కుర్యాత్। త్రయోవింశతిమాసేష్వపి కృతచూడస్య దాహఏవ సంస్కారః। తత్రైవోఢాయామరణే తాంఖనిత్వాయామాదూర్ధ్వముత్థాప్య విధివత్పితృమెధాది సపిణ్డీకరణాన్తం మన్త్రవత్కుర్యాత్। త్రివర్షాదూర్ధ్వమనుపనీతానూఢయోర్మరణే ద్వాదశాహే నారాయణబలిం కుర్యాదిత్యేకేతత్పూర్వమపీత్యన్యే.

గర్భిణ్యాష్షణ్మాసాదూర్ధ్వం మరణే తాం శ్మశానం నీత్వా హస్తసమ్మార్జనాన్తం కృత్వా తస్యాఉదరం వామతస్స్వధితినా “హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే” ఇత్యుల్లిఖ్య, గర్భముద్ధృత్య యదిజీవతిశిశుః “జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే” ఇతితమభిమన్త్ర్య, హిరణ్యశకలమన్తర్ధాయ జలేనాభిషిచ్య గ్రామంనీత్వా “యస్తేస్తనశ్శశయః” ఇతిమన్త్రేణ స్తనం ప్రదాప్య సురక్షితంకృత్వా శ్మశానంగత్వా తముదరే “శతాయుధాయ - యేచత్వారః - గ్రీష్మో హేమన్తః - ఇమవత్సరాయ - భద్రాన్నశ్శ్రేయః” ఇతిపఞ్చభిః, “ప్రయాసాయస్వాహా - ప్రాణాయస్వాహా - పూష్ణేస్వాహా” ఇత్యనువాకత్రయేణ ప్రతిస్వాహాకారం షడ్వింశతిభిశ్చహుత్వా, సూచ్యాసూత్రేణ జఠరంసన్ధాయ మృద్భస్మకుశగోమూత్రసహితైర్జలైస్సంస్నాప్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య చితిమారోప్య అష్టకాధేనుం నీలధేనుంభూమిధేనుంచ దత్వోత్తరం కర్మకుర్యాత్। యదిశిశుర్మృతస్స్యాద్ఘృతేనాభ్యజ్యాలజర్జృత్య తస్యాఃపాదప్రదేశే వ్యాహృత్యానిఖనేత్.

రజస్వలాసూతికయోర్మరణే బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య శుద్ధజలైఃపఞ్చగవ్యేన కుశోదకేనచ పృథక్పృథక్ స్నాపయిత్వా “యదంతియచ్చ” ఇత్యాదిభిస్సప్తభిః “కయానశ్చిత్ర - ఆపోఅస్మాన్” ఇతిద్వాభ్యాం, “ఆపోహిష్ఠా” ఇతితిసృభిః “హిరణ్యవర్ణాః” ఇతిచతసృభిః, “పవమానస్సువర్జనః” ఇత్యనువాకేన, “ఉదుత్తమమ్” ఇత్యాదివరుణసూక్తేన పురుషసూక్తాదిభిశ్చాభిమన్త్రితేన కుమ్భజలేనచ స్నాపయిత్వా పఞ్చగవ్యేన యోనింప్రక్షాళ్య వస్త్రాన్తరేణాచ్ఛాద్య ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రంవా

రుణకృచ్ఛ్రం తీర్థకృచ్ఛ్రంచకృత్వా "జాతవేదసేసునవామ - తామగ్నివ
ర్ణామ్ - అగ్నేత్వంపారయా - విశ్వానినః - పృతనాజితమ్" ఇతిపఞ్చభిః,
"మనోజ్యోతిః" ఇత్యేతయాగాయత్ర్యా "భూరగ్నయేచ" ఇతిచతుర్భిః,
"యోస్యకౌష్ఠ్య - యమంగాయ" ఇతిద్వాభ్యాంచహుత్వాసంస్కుర్యాత్.

ఇతిప్రయోగదర్పణే తృతీయఃఖణ్డః.

అథపరిభాషా

సర్వత్రప్రేతకర్మణిస్నాత్వా ఆర్ద్రైకవస్త్రోధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రో బద్ధశిఖః పాదౌప్రక్షాల్య ద్విరాచమ్య పవిత్రపాణిర్బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతో దర్భేషూపవిశ్య భగవన్తం ధ్యాత్వా త్రిః ప్రాణానాయమ్య హరిరోమిత్యుపక్రమ్య గోవిన్దం త్రిస్సఙ్కీర్త్య దక్షిణజానుస్థస్యోత్తానస్య సవ్యపాణేస్తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యే అవాచీనస్య దక్షిణస్యపాణేరఙ్గుష్ఠరహితాశ్చతస్రోఙ్గులీర్న్యస్య స్వశేషభూతేనేత్యనుసన్ధాయ దక్షిణాఙ్గుష్ఠేన సవ్యాఙ్గుష్ఠం పరివేష్ట్య ద్యేత్యాద్యద్యస్యాం తిథావిత్యన్తే భగవదాజ్ఞయాభగవత్ప్రీత్యర్థం భగవత్కైంకర్యరూప మేతత్కర్మ కరిష్య ఇతి కరిష్యమాణం కర్మసఙ్కల్ప్య తత్తత్కర్మకృత్వాఽన్తేచ పూర్వోక్తశ్లోకాననుసన్ధాయ తత్తత్కర్మ సమాప్య భగవదర్పణంకుర్యాత్ । ఆద్యన్తయోర్మహదనుగ్రహం కారయేత్ । ఉత్క్రమణాదిశ్రాద్ధాన్తం ప్రాచీనావీతమ్, ఆచమన ప్రాణాయామ ప్రదక్షిణానువ్రజన నమస్కారశాన్తిహోమేభ్యోఽన్యత్ర । దక్షిణాగ్రైరయుగ్మైర్దర్భైర్దక్షిణాముఖఃపితృతీర్థేనసర్వంకుర్యాత్ । సఙ్కల్పావాహనాదౌ తత్తల్లిఙ్గం తత్తద్విభక్తికం గోత్రంనామచకీర్తయేత్ । గోత్రాపరిజ్ఞానే కాశ్యపగోత్రమ్, నామాపరిజ్ఞానే "పృథివీషదన్తరిక్షసద్దివిషత్" ఇతిపితృపితామహప్రపితామహానాం నామానిబ్రూయాత్ .

దేవతాన్తరభజనరహితానాం భగవత్ప్రపన్నానాంబ్రహ్మవిదామేవబ్రహ్మమేధః, ఏతేషామన్యేషాంచ పితృమేధః । ఆరణ్యక తృతీయచతుర్థప్రశ్నే బ్రహ్మమేధ పితృమేధౌ । పితృమేధమన్త్రైర్బ్రహ్మమేధమన్త్రైశ్చ యఃక్రియతే సబ్రహ్మమేధః, పితృమేధమన్త్రైరేవ యఃక్రియతే సపితృమేధః । బ్రహ్మమేధేపి సంవేశనాది కేషుచిత్కర్మసు నబ్రహ్మమేధ మ

స్త్రైః, పితృమేధమన్త్రైరేవ తానికర్మాణిక్రియంతే । జ్ఞాతీనాం మధ్యే సర్వకనిష్ఠపూర్వం తతో జ్యేష్ఠానుక్రమమ్, జ్యేష్ఠో వా కనిష్ఠో వా కర్తా “సర్వేషాంపశ్చాత్” ఇతిసర్వత్రకనిష్ఠపూర్వక్రమః.

పిత్రాదేస్స్వసూత్రేణ ప్రేతక్రియాః కుర్యాత్, మాతామహాదేస్తుతత్తత్సూత్రేణ, తత్తత్సూత్రవిదభావే తత్తచ్ఛ్వశురసూత్రేణ, తదభావే బోధాయనసూత్రేణ, సర్వాభావే యేనకేనచిత్సూత్రేణకుర్యాత్। యేనసూత్రేణ వాహఃకృతస్తేనైవ శ్రాద్ధాన్తాఃక్రియాఃకుర్యాత్। స్వసూత్రవిదభావేప్యేవమేవ। సర్వేషాం స్వసూత్రేణైవ సపిణ్డీకరణం కార్యమ్.

అథబ్రహ్మమేధః.

ప్రాణసంశయే కర్తా గోమయేనోపలిప్తాయాం భూమ్యాందక్షిణాగ్రాన్దర్భానాస్తీర్య తేషుముమూర్షుం దక్షిణా శిరసం శాయయిత్వా “ఆయుషః ప్రాణంసన్తను” ఇత్యనువాకం తస్యదక్షిణేకర్ణేజపేత్। బ్రహ్మమేధేషు “బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం - భృగుర్వై వారుణిః” ఇత్యనువాకాచజపేత్। మృతేజ్ఞాతయః కేశాన్ ప్రకీర్యస్వమూర్ధస్వంసేషుచ పాంసూన్ ప్రక్షిప్య తర్జనీమధ్యమానామికాభిర్మూర్ధస్వపహత్య ప్రేతంఘృతేనాభ్యజ్య సంస్నాప్య భగవదుపయుక్తవస్త్రగన్ధపుష్పాద్యైరలఙ్కుర్యుః। అథకర్తాస్నాత్వా సంస్కారకరణే స్వస్యయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం సప్తపఞ్చత్రీణివాకృచ్ఛ్రాణికృత్వా మృతస్యపాపానుగుణం బ్రహ్మదణ్డద్రవ్యంసభాయాం నిధాయ ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య తైరనుజ్ఞాతః, అముకగోత్రమముకశర్మాణమముకం ప్రేతమముకాగ్నినాపైతృమేధికేన విధినాబ్రహ్మమేధవిధినా వా సంస్కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్య దక్షిణాపవర్గముల్లిఖ్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్యప్రజ్వాల్య పరిస్తీర్యాజ్యందర్వీంచ సంస్కృత్య ప్రదక్షిణం పరిషిచ్యాగ్నేఃపశ్చాద్దర్భేషు “సర్వస్యప్రతిశీవరి” ఇతి దక్షిణాశిరసం ప్రేతం శాయయిత్వా ప్రేతేనాన్వారబ్ధే “పరేయువాంసమ్” ఇతి, “చిత్తిస్స్రుక్” ఇత్యాదిభిష్షడ్భిరనువాకైశ్చ ప్రతిస్వాహాకారం హుత్వా హస్తాఙ్గుష్ఠౌ పాదాఙ్గుష్ఠౌచ పృథక్పృథక్ఛ్వేతసూత్రేణబద్ధ్వా శిరసినళదమాలామాబధ్య ఆసన్ద్యాముత్తానంనిపాత్య “ఇదంత్వావస్త్రమ్” ఇతిపత్తో దశేనాఖణ్డితేన నవవస్త్రేణాచ్ఛాద్య పూర్వధృతవస్త్రం “అపైతదూహ” ఇతి

ధృత్వాఽఽచామేత్తద్వస్త్రమాజరసమహశ్శేషం రాత్రిశేషం వా వస్తి । పూర్వం ప్రతిష్ఠితేఽగ్నౌ జీవతణ్డులం చరుం శ్రపయిత్వా "ఇమామాయునజ్మి" ఇతి వాహకాననుమన్త్ర్య త్రైరాదీయమానం ప్రేతం "పూషా త్వేతశ్చ్యావయతు" ఇతి, "భర్తాసత" ఇత్యనువాకేన చానుమన్త్రయేత । అగ్రేఽగ్నిం ప్రస్థాప్య తత్పశ్చాన్ముక్తశిఖః కర్తాఽఽగచ్ఛేత్తతశ్శిలాస్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాలోష్టాని హిరణ్యశకలాన్యాజ్యం పాత్రాణి దర్భాన్మేక్షణమస్మానస్సికతా ఉదకుమ్భం చ ప్రస్థాపయేత్ । తతో వాహకా నివీతినో మ్రూనినశ్చ గ్రామానభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః । జ్ఞాతినో జ్యేష్ఠక్రమేణ పశ్చాద్గచ్ఛేయుః । అన్యే యథేష్టం పశ్చాదేవ గచ్ఛేయుర్నాగ్నేః పార్శ్వయోశ్చ । ప్రేతాగ్నిసమ్భారతృణకాష్ఠాని బ్రాహ్మణైరేవ హారయేన్న శూద్రైః । గ్రామశ్మశానయోరన్తరం మార్గం చతుర్ధా కృత్వా తత్రాద్యం చతుర్థాంశం గత్వా దక్షిణాశిరసం ప్రేతం నిధాయ తస్య దక్షిణతో లోష్టేషు చరుం ప్రతిష్ఠాప్య జ్ఞాతయో ద్వేధా కేశాన్విభజ్య దక్షిణాన్కేశానాబధ్య సవ్యాన్విస్రస్య దక్షిణానూరూనాఘ్నానా అధోవస్త్రాణ్యవధూన్వన్తః కనిష్ఠపూర్వాః "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతి ప్రేతం త్రిః ప్రదక్షిణం పరీత్య సవ్యాన్కేశానాబధ్య దక్షిణాన్విస్రస్య సవ్యానూరూనాఘ్నానా అవధూన్వన్తః ప్రాచీనావీతిన ఏవ "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతి త్రిరప్రదక్షిణం కుర్యుః । తతో మేక్షణేన చరోస్తృతీయాంశం లోష్టేషు సకృదేవ ప్రక్షిప్య మేక్షణేన లోష్టాని చరుం చ త్రిర్మిశ్రయేత్ । తతో వాహకాః ప్రేతం నిర్హరేయుః । త్రైరాదీయమానం ప్రేతమ్ "పూషేమా ఆశాః" ఇతి, "భర్తాసత" ఇతి చానుమన్త్ర్య అవశిష్టాంశత్రయస్య మార్గస్య చతుర్థాంశం గత్వా ప్రేతనిధానాదిపూర్వవత్కృత్వా తత ఆదీయమానం ప్రేతమ్ "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి, "భర్తాసత" ఇతి చానుమన్త్ర్య పునరవశిష్టస్య మార్గస్య చతుర్థాంశం గత్వా ప్రేతనిధానాదిపూర్వవత్కృత్వా చరుస్థాలీం కపాలేషు యథోదకం న తిష్ఠేత్తథా భిత్త్వా తత ఆదీయమానం ప్రేతమ్ "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి, "భర్తాసత" ఇతి చానుమన్త్రయేత । తతో వాహకాః ప్రేతం శ్మశానం నీత్వా దహనదేశస్య పశ్చాద్భాగే నిధాయ కర్త్రా సహ ఉదీచీం దిశం గచ్ఛేయుః । గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే శవాగ్న్యోరన్యతరస్య వా పతనే ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రం కృ

త్వా "పరేయువాంసమ్" ఇతిప్రేతాహుతిమారభ్య పునఃకర్మ కుర్యాత్। ఏకదేశపతనేతు తమద్ధృత్యయోజయేత్.

ఇతిప్రయోగదర్పణే చతుర్థఃఖణ్డః

తతఃకర్తాప్రత్యేత్యోన్యనరామేధ్యాఽన్యదాహరహితశ్మశానదేశమార్ద్రయా పలాశశాఖయా శమీశాఖయా వారణశాఖయావా తాసామభావే బహుపర్ణయా యయాకయాచిచ్ఛాఖయా "అపేతవీత" ఇతి సంహితా పాఠతస్సంమృజ్య దక్షిణతశ్శాఖాం నిరస్యాపఉపస్పృశ్యోద్ధృత్యావోక్ష్య హిరణ్యశకలమువధాయ దర్భానాస్తీర్య దక్షిణాగ్రైర్యాజ్ఞియైః కాష్ఠైస్తులసీకాష్ఠయుక్తైశ్శకృదేధోభిశ్చ దక్షిణాప్రాచీం చితింకృత్వా తత్పురస్తాదగ్నిం నిధాయ అగ్నిం చితించసహవా పృథగ్వా పరిస్తీర్య అగ్నేర్దక్షిణతోదర్భానాస్తీర్య తేషుదర్వీమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రంచ దక్షిణాప్రాక్షైచ్చప్రైకైకశస్సాదయిత్వా రజ్జూశ్ఛిత్వా ఆసన్ద్యాప్రైకైకం వంశమపనీయ యథారజ్జూపు ప్రేతశ్శయీత తథాకృత్వా ఏకపవిత్రేణ ప్రోక్షణీరుత్పూయ అఙ్గుష్ఠబన్ధనసూత్రేచ్ఛిత్వా ప్రేతంపాత్రాణిచితించప్రత్యేకంప్రోక్ష్య ఆజ్యం దర్వీంచ సంస్పృశ్య "సువర్ణంహస్తాత్" ఇతి "దేవస్యత్వా" ఇత్యనువాకేనచ సప్తదశభిరనుషక్తైఃప్రత్యనుషఙ్గం సువర్ణేన ప్రేతస్యహస్తౌ సంమృజ్యాత్। తత్ప్రకారస్తు "దేవస్యత్వా" ఇత్యాది "దేవిదక్షిణే" ఇత్యన్తే "అగ్నయేహిరణ్యమ్" ఇత్యాది। ద్వితీయేతు "దేవిదక్షిణేసోమాయవాసః - ద్వానస్త్వాకృన్తనఘసస్త్వాతన్వతవరూత్రయస్త్వావయమ్ - తేనామృతత్వమశ్యామి" ఇత్యాది। అన్త్యేఅనుషక్తేతు "దేవిదక్షిణేవైశ్వానరాయ రథమ్ - వైశ్వానరఃప్రత్నథానాకమారుహత్" ఇతివాక్యచతుష్టయాన్తే "తేనామృతత్వమశ్యామ్" ఇత్యాది। తేనామృతత్వమశ్యామిత్యాది ప్రతిగృహ్ణాత్యన్తం సర్వత్రసమానమ్। తతఃప్రేతం దక్షిణాశిరసముత్తానం చిత్యామారోప్య సప్తవ్యాహృతీర్మనసాధ్యాయన్ సువర్ణశకలానాజ్యబిన్దూన్వా ఆస్యనేత్రశ్రోత్రఘ్రాణేషు దక్షిణసవ్యేషుక్రమాత్సువర్ణంఘర్మేత్యనువాకేన నిక్షిపేత్। సువర్ణంఘర్మమిత్యాస్యే, బ్రహ్మేన్ద్రమితి దక్షిణనేత్రే, శతం నియుతఇతి సవ్యే, సువర్ణం కోశమితి

దక్షిణేకర్ణే, ఇన్ద్రాగ్రీ రాజేత్యనువాకశేషేణ సవ్యే కర్ణే, పునశ్చేన్ద్రాగ్రీరాజేతి దక్షిణఘ్రాణే, తేనైవ సవ్యేఘ్రాణేచ వినిక్షిపేత్। అథవా సువర్ణం ఘర్మమిత్యనువాకాన్తముక్త్వా పూర్వోక్తస్థానేషు క్రమాన్నిక్షిపేత్। పితృమేధేషు సప్తవ్యాహృతీర్ధ్యాయన్ పూర్వోక్తస్థానేషు తూష్ణీంనిక్షిపేత్। అథాజ్యంముఖేనినీయ పాదప్రభృతి ముఖాన్తం సన్తతం శేషంనినీయ దక్షిణతఃపాత్రం నిరస్య దధి మధు తిలఘృత తణ్డులానాస్యేదత్వా ఆదిత్యాభిముఖంస్థిత్వా "మైనమగ్నేవిదహః - శృతంయదా" ఇతిద్వాభ్యామ్ "జ్యోతిష్మతీన్త్వాసాదయామి" ఇత్యనువాకేనచ జ్వలదుల్ముకేనోఽసిదహేత్। తతోనిరవశేషమగ్నిమప్రదక్షిణం ప్రాగాదిక్రమేణ నిక్షిప్య "సూర్యన్తే చక్షుః" ఇతి "సహస్రశీర్షా - అద్భ్యస్సమ్భృతః" ఇత్యనువాకాభ్యాంచ ప్రేతముపస్థాయ ఉరస్థమగ్నింయాజ్ఞీయైశ్చ కాష్ఠైస్తులసీ కాష్ఠైశ్చప్రజ్వాల్య చితేఃపశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖఃస్థిత్వా "యపతస్యపథోగోప్తారః" ఇతినవభిః "ప్రయాసాయస్వాహా" ఇతి ద్వాదశభిశ్చ ప్రతిస్వాహాకారం హుత్వా ఆజ్యస్థాలీం దర్వీంచాగ్నౌప్రహరేత్। ననగ్నం దహేత్। శ్మశానవాసిభ్యశ్చణ్డాలమ్లేచ్ఛాదిభ్యశ్శవవస్త్రైకదేశం పరిత్యజేత్। అథాగ్నేఃపశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖముపవిశ్య "ప్రకేతున" ఇతినవభిఃఋగ్భిః "హరింహరన్తమ్" ఇత్యనువాకేన షడ్భిఋగ్భిశ్చార్ధర్చేవసాయ ఋగన్తస్యచ స్తత్పరయోశ్చవ్యఞ్జన విసర్జనీయయోశ్చస్థానే త్రిమాత్రం ప్రణవముక్త్వా తేనోత్తరార్ధర్చం సన్ధాయైకస్వరేణ శంసేత్। తతశ్చితేఃపశ్చాద్దక్షిణోత్తరతోదీర్ఘాం స్త్రీన్ గర్తాన్ ఖాత్వా తేష్వశ్మనస్సికతాశ్చ ప్రకీర్య కుమ్భజలేన పూరయిత్వా తేషుజ్ఞాతయఃకనిష్ఠపూర్వామ్ "అశ్మన్వతీరేవతీః" ఇతి "ఆప్యాయస్వమదన్తిమ" ఇత్యనువాకేనచావగాహ్య గర్తానాం పశ్చాత్పలాశశాఖే శమీశాఖేవా దక్షిణోత్తరేప్రతిష్ఠాప్య తయోరగ్రేదర్భమయ్యాఽబలయా రజ్వా తోరణమవద్బధ్వా తయోర్మధ్యే "యద్వైదేవస్య" ఇతినిర్గచ్ఛేయుః। పశ్చాద్గచ్ఛన్ గర్తా "యద్వైదేవస్య" ఇతిమన్త్రం జపిత్వా "యారాష్ట్రాత్పన్నాత్" ఇతి మన్త్రేణ భూమౌప్రతిష్ఠితే శాఖే ఉత్క్షిప్య రజ్జుం ఛిత్వా దక్షిణస్యాంనైఋత్యాంచ దిశి పృథక్పృథక్పరిత్యజేత్। తతోజ్ఞాతయః "ఉద్వయంతమసస్పరి" ఇతి,

"తరణిః" ఇత్యనువాకేనచాదిత్యముపస్థాయ శ్మశానమనవేక్షమాణా ఉద
కాన్తం గత్వా కేశాన్ప్రకీర్య మూర్ధన్యం సేషుచ పాంసూనోప్య "ధా
తా పునాతు" ఇత్యేతయా "ఈయుష్టేయే" ఇత్యనువాకేనచ ప్రవాహాభా
దకేన స్నానం కుర్యుః । యద్యజ్ఞాతయః ప్రేతం వహేయుస్తే సభాం ప్రద
క్షిణీకృత్య ప్రణమ్యానుజ్ఞాప్య దివా చేదానక్షత్రోదయాత్ రాత్రౌ చేదాసూ
ర్యోదయాత్ గ్రామాద్బహిర్వసిత్వా పఞ్చగవ్యం ప్రాశ్య కృచ్ఛ్రపాదం చరే
యుః, జ్ఞాతయశ్చేద్బహిర్వాసమాత్రం కుర్యుః । శృఙ్గిదంష్ట్రిభిర్మారి
త శవస్పర్శే వహనదహనాదికర్తారో జ్ఞాతయః కృచ్ఛ్రమజ్ఞాతయః కృచ్ఛ్రత్ర
యం చ కుర్యుః । పర్యుషిత రజస్వలా సూతికా గర్భిణీ ప్రేతవహనే బ్రాహ్మ
ణాననుజ్ఞాప్య పఞ్చగవ్యం ప్రాశ్య గోగ్రాసం దత్వా యథాశక్తి సహస్రా
దన్యూనం గాయత్రీం జప్త్వా పుణ్యాహం వాచయిత్వా తేన జలేనాత్మానం
ప్రోక్ష్య నూతనముపవీతం ధృత్వా పురాతనం పరిత్యజేత్, బహిర్వాసశ్చ
భయోస్సమానః । యతీన్ద్రానాథప్రేతవహనే సద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలం చ । అ
నుగన్తారో వాహకాశ్చ త్రయోదశవారం నిమజ్యాగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం
ప్రాశ్య శుష్కవస్త్రం సప్తవాతాహతవస్త్రం వా పరిధాయ పునస్స్నాత్వా
ప్రాణాయామాన్ కుర్యుః । ఘృతాగ్న్యభావే అనాథానాథాఽనుప
నీతానాం వహనే అనుగమనే వా సవ్యాహృత్యా గాయత్ర్యా దశవారమ
భిమన్త్రితం జలం చుళకేన పిబేయుః । స్త్రీషు స్నాత్వా బాలైస్సహ గ్రా
మం ప్రవిష్టాసు దాహకేన వినాఽనుగన్తారో గ్రామం ప్రవిశేయుః । కపాలద
హనాత్పరం సపిణ్డానాం ధూమదర్శనాత్పరమనుగన్తౄణాం సమాప్తే క
ర్మణ్యనారబ్ధే వాఽన్యేషాం స్నానమ్ । శ్మశానం గతా అస్నాత్వా గ్రామం
న ప్రవిశేయుః । అలఙ్కృతస్యోహ్యమానస్య వా ద్విజప్రేతస్య దర్శనే సచేల
స్నానం శూద్రప్రేతస్య దర్శనే ఆచమనమ్ । శవస్పృష్టియుక్తో యది విణ్మూ
త్రే విసృజేత్తదా శ్రోత్రాచమనం కృత్వా స్నానానన్తరమాచామేత్ । మృత
స్య బన్ధుభిస్సహ పరిదేవనే అనుగమనే వా కృతే తదహోరాత్రం శ్రాద్ధ
భోజన జపహోమాదీన్న కుర్యాత్ । దివా చేత్సూర్యం రాత్రౌ చేచ్చ
న్ద్రం దృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా కర్మ కుర్యాదిత్యేకే, తథా
పి దేవతారాధనం శ్రాద్ధభోజనం చ వర్జయేత్ । సఞ్చయనాత్పూర్వం పరి

దేవనే స్నాయాత్తమూర్ధ్వమాదశాహాదాచామేత్ । అనుమరణేతు పత్నీ స్నాత్వా బ్రాహ్మణేభ్యో యథాశక్తిదక్షిణాందత్వా తైరనుజ్ఞాతా ప్రీతా సిగ్ధ్వా తైరుపవీజ్య శ్మశానం గత్వా చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయీత, తతగ్నికర్తా తామ్" ఇయంనారీపతిలోకమ్" ఇతిశాయయిత్వా హిరణ్యశకలనిధానాదిక్రియాః కుర్యాత్ । దమ్పత్యోరన్యతరదహనాత్పూర్వం శ్మశానాగ్నినా శాత్పూర్వంవా అన్యతరమరణే అనుమరణేచ చరు చితికుణ్డసఞ్చయన ప్రదక్షిణనమస్కారోపస్థాన శాన్తిహోమాను మాసికాబ్దికాని సహైవ, హస్తసమ్మార్జన హిరణ్యశకల నిధాన నగ్నప్రచ్ఛాదన పాషాణవాస ఉదక తిలోదకపిణ్డైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధవృషోత్సర్జన షోడశసోదకుమ్భశ్రాద్ధాని, తిథిభేదేమాసికాబ్దికానిచ పృథగేవ । ఏకోద్దిష్టే సపిణ్డీకరణేచ ప్రేతహోమార్ఘ్యనిమిత్తవరణ పిణ్డాఃపృథక్, ఏతయోర్మాసికాదిషుచ పాకహోమాను విశ్వేదేవవిష్ణువరణ పిణ్డప్రదానాది సహైవ । పితృమాతృపత్నీ పుత్ర పౌత్ర భ్రాతృతత్పుత్రస్నుషా స్వస్రాదీనాం మధ్యే ద్వయోర్బహూనాంవా ఏకస్మిన్ దినే మరణే పిత్రాద్యుక్తక్రమేణ సంస్కారాదిక్రియాఃకృత్వా పితుర్ద్వాదశ దినే మాతుస్త్రయోదశదినే పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షే సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్, ఏతేభ్యోఽన్యేషాం బహూనామేకదినమరణే మరణక్రమేణ క్రియాఃకుర్యాత్ । పిత్రాదీనామన్యేషాంచైకదినమరణే పిత్రాదీనాం పూర్వోక్తక్రమేణ సపిణ్డీకరణంకృత్వా తదన్యేషాం వత్సరాన్తే మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । పితురాశౌచమధ్యే మాతృమరణే త్రిపక్షే పృథగ్దినే పితుఃపూర్వంమాతుఃపశ్చాత్సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్, మాతురాశౌచమధ్యే పితుర్మరణేపితుర్ద్వాదశదినే మాతుస్త్రిపక్షే సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ । రాత్రౌ నవనాడికాసుబ్రాహ్మణేభ్యో యథాశక్తిదత్వా ప్రణమ్యచానుజ్ఞాప్య దాహోదక పిణ్డదానం వపనంచకుర్యాత్, పుత్రేతరేపరేద్యుర్వపనం కారయేయుః.

ఇతిప్రయోగదర్పణే పఞ్చమఃఖణ్డః.

అథకర్త్రా త్రయోదశ వారనిమజ్జనపునస్స్నానానన్తరంకణ్ఠాదుపరివాపయిత్వా పూర్వవత్స్నాత్వాఽర్ద్రవాసాఃకనిష్ఠపూర్వం గ్రామంప్ర

విశ్య గృహద్వారే అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దశదినపర్యాప్త తణ్డులపూర్ణం వస్త్రవేష్టితం కుమ్భం తదుపరి ఘృతపూర్ణం సహిరణ్యం కాంస్యపాత్రం నిధాయ జలపాత్రప్రదీప దక్షిణా తామ్బూలసహితమిదం నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం తుభ్యమహం సంప్రదదే ఇతి కులీనాయ శ్రోత్రియాయ దత్వా నిమ్బపత్రాణి విదశ్యాచమ్య అగ్నిముదకం గోమయం గౌరసర్షపం గాం దూర్వాం ప్రవాళముక్తాస్తైలమశ్మానమృషభంచ స్పృష్ట్వా గోమయోపలిప్తం సంమృష్టం సప్రదీపం గృహం ప్రవిశ్య యస్మిన్ దేశే ప్రాణా ఉత్క్రాన్తాస్తం దేశం గోమయేనోపలిప్య తత్ర దూర్వాక్షతతణ్డులానుదకమిశ్రాన్ ప్రకీర్య స్వస్త్యస్తు వో గృహాణాం శేషశివం వాస్త్వితి తం దేశమభిమృశ్య గృహద్వారస్య దక్షిణే వామే వా పార్శ్వే కుణ్డం ఖాత్వా ప్రత్యగ్ద్వారాం దక్షిణద్వారాం వా కుటీం కృత్వాఽలఙ్కృత్య నవం వాసస్తిలాన్ దర్భాన్ కుంభంచ సఙ్గృహ్య తీర్థం గత్వా హస్తౌ పాదౌ చ ప్రక్షాళ్య వస్త్రం సంశోధ్య స్నాత్వా తీర్థతీరే కుణ్డం ఖాత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య వాసఉదక తిలోదక ప్రదానార్థం పాషాణస్థాపనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దర్భవేష్టితం పాషాణం కుణ్డే నిధాయ అస్మిన్నముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతాత్రయాహీతి ప్రేతమావాహయేత్.

తతో జ్ఞాతయః కనిష్ఠప్రభృతి కణ్ఠాదుపరి వాపయిత్వా స్నాత్వాఽముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య వాసఉదక తిలోదక ప్రదానాని కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఏకవాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్యోత్తీర్య సవ్యం జాన్వాచ్య అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతద్వాసఉదకం దదామీతి త్రిగుణీకృతం సదర్భం నవం వాసస్సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాం కణ్ఠేపీడయిత్వా పునరేవం నిమజ్య వాసః పీడయిత్వా పునరప్యేవం నిమజ్య వాసః పీడయేయుః । అశక్తా యుగపదేవ త్రిర్నిమజ్య త్రిర్వాసః పీడయేయుః । అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతత్తిలోదకం దదామీతి త్రీంస్తిలోదకాఞ్జలీన్దద్యుః.

అథ కర్తా పూర్వోక్తప్రకారేణ సఙ్కల్ప్య వాసఉదకతిలోదకాని దద్యాత్ । ఏవమహరహరాదశాహాజ్జ్ఞాతయః కర్తా చ త్రిర్వాసఉదకం ద

త్వా పూర్వపూర్వదినాముత్తరోత్తరదినే ష్వేకైకాధికాంస్తిలోదకాఞ్జలీన్
దద్యుః । అథకర్తా స్నాత్వా జలపూర్ణకుమ్భమాదాయ గృహం గత్వా స్వ
యమేవ చరుంశ్రపయిత్వాఽభిఘార్యోద్వాస్య పునరభిఘార్య అముక గో
త్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య వాసఉదక పిణ్డబలిప్రదానార్థం పాషాణంస్థాప
నంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య పూర్వఖాతకుణ్డే దర్భైస్సంవేష్టితం పాషాణంస్థాప
యిత్వా తస్మిన్పూర్వవత్ప్రేతమావాహ్య దక్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వా
చ్య త్రిర్వాస ఉదకం దత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్యాస్య
ప్రథమేఽహని పిణ్డబలిప్రదానం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య కుణ్డస్య దక్షిణతః ప
శ్చాద్వా దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జయతాం మమపితా ప్రేతఇతితిలో
దకముత్సృజ్య ఫల మూల గుడ శాక దధిక్షీర ఘృతేషు యద్దశదినం లభ్యతే
తేనసహ తిలమిశ్రమశ్వఖురప్రమాణం పిణ్డమఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం బలించా
ముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ తం పిణ్డం దదామీతి దర్భేషు దత్వోత్థా
యాఞ్జలింబధ్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠ ఏతంబలి
ముపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ గన్ధపుష్పధూపదీపాన్ దత్వా చరుస్థాలీం ప్రక్షాళ్య
తిలమిశ్రేణ తేనోదకేన పిణ్డమప్రదక్షిణం పరిషిచ్య శేషంపిణ్డోపరిప్రార్వ
వముత్సృజ్య అన్యేనాన్నేన వాయసేభ్యో బలిందత్వా అప్సు దక్షిణాముఖ
ఆకాశే పిణ్డముత్క్షిపేత్ । అథాముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్యైకో
త్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యామరూపేణకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య అమాన్యన్నరూపా
ణి ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధానిశ్రోత్రియేభ్యోబ్రాహ్మణేభ్యస్సంప్రదదఇతి తిలో
దకముత్సృజ్య త్రీణిశ్రాద్ధానిసదక్షిణానిబ్రాహ్మణేభ్యోదద్యాత్ । ఏవమహ
రహరాదశాహాద్వాస ఉదక తిలోదక పిణ్డబలిప్రదానానికుర్యాత్ । యస్మిన్ది
నే యావన్తితిలోదకాని తస్మిన్దినే తావన్త్యేకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధానిదద్యాత్ .

అథాముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య నవశ్రాద్ధమామరూపే
ణ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య ఏతం నవశ్రాద్ధం యస్మైకస్మైచిచ్ఛ్రోత్రియా
య సంప్రదదే ఇతి తిలోదకముత్సృజ్య ప్రథమ దినాద్యేకాదశ దినాన్తేషు
షట్సు విషమదినేష్వేకైకం నవశ్రాద్ధం దద్యాత్ । కుణ్డోపరి శిక్యే మృ
ణ్మయే పాత్రద్వయే జలంక్షీరంచ నిధాయ అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత
అత్రస్నాహీదం పిబేతి బ్రూయాత్ । ఏవం ప్రతిదినం నవంజలం క్షీరంచ

స్థాపయేత్ । దశమదినపర్యన్తం యథాశిక్షతి తథాప్రథమదినేవా స్థాపయేత్ । కాకాది పక్షిస్పృష్టే విదీర్ణేవాపిణ్డే పునఃపిణ్డం దద్యాత్ । తదన్యైరనిక్తజన్తుభిశ్శ్వాశూద్రైణవా స్పృష్టే కృచ్ఛ్రత్రయం కృత్వా పునఃపిణ్డం దద్యాత్ । ఫలమూలాదికం ప్రథమదినే యద్ద్రవ్యం పిణ్డేనసహ దత్తం తద్ద్రవ్యం దశాహాన్తం దద్యాత్ । ద్రవ్యాలాభే చరుపాత్రవిపర్యాసే వా పూర్వదత్తపిణ్డబలీన్ పునర్దద్యాత్ । వాసోవిపర్యాసే పూర్వదత్త వాసఉదకాని, కుమ్భవిపర్యాసే పూర్వదత్తతిలోదకాని, గృహద్వారకుణ్డవిపర్యాసే పూర్వదత్త వాసఉదక పిణ్డబలిశ్రాద్ధాని, కర్తృవిపర్యాసే పూర్వదత్త వాసఉదకాది శ్రాద్ధాన్తాని, తీర్థతీరకుణ్డవిపర్యాసే పూర్వదత్త వాసఉదక తిలోదకాని, తీర్థతీరకుణ్డస్థాపితపాషాణనాశే అన్యంపాషాణం "ఆయాతు దేవస్సుమనాభిః" ఇతికుణ్డేస్థాపయిత్వా ప్రేతమావాహ్య "యమాయసోమమ్" ఇతిలౌకికాగ్నౌహుత్వా పూర్వదత్త వాసఉదక తిలోదకాని, గృహద్వారకుణ్డస్థాపిత పాషాణస్యనాశే పూర్వవత్పాషాణాన్తరస్థాపనం హోమంచకృత్వా పూర్వదత్తవాసఉదకాదినిశ్రాద్ధాన్తాని పునర్దద్యాత్ । పాషాణాన్తరే స్థాపితే నష్టపాషాణదర్శనే "యమేఇవయతమానే" ఇతితచ్ఛత్రైవస్థాపయేత్ .

దేశవిప్లవే స్థాపితపాషాణం గృహీత్వా దేశాన్తరంగత్వా తత్రతం స్థాపయిత్వా హోమంకృత్వా పూర్వదత్త వాసఉదకాదీని శ్రాద్ధాన్తాని పునర్దద్యాత్ । అథవాదశాహాన్తకృత్యమాకృత్యసమాప్య దేశాన్తరంగచ్ఛేత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే షష్ఠఃఖండః .

అథాఽస్థిసఞ్చయః

దహనదినాత్పరేద్యుర్మృతాహాద్దహనదినాద్వా చతుర్థదినేవా దశాహాత్సపిణ్డీకరణాద్వా పూర్వం విషమదినేవాఽస్థిసఞ్చయనంకుర్యాత్ । క్షీరముదుమ్బరశాఖామాజ్యం బృహతీఫలం నీలలోహితసూత్రే అశ్మనస్సికతాఃకుమ్భా పలాశశాఖేచ సంగృహ్య జ్యేష్ఠక్రమేణ శ్మశానం గత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రేతస్య అస్థిసఞ్చయనం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య క్షీరమిశ్రేణోదకేనోదుమ్బరశాఖయా "యాతేఅగ్నిమన్యా

మ" ఇతిపఞ్చభిః ప్రతిమన్త్రమస్థీన్యవోక్ష్య దహనదేశాద్దక్షిణతోఽఙ్గా రాన్నిరూహ్య ప్రజ్వాల్య పరిస్తీర్యాజ్యం దర్వ్యాంచ సంస్కృత్య పరిషిచ్య వారణేనాన్యేన వా పర్ణేన "అపస్యజపునరగ్నే" ఇతి తిసృభిః ప్రతిమన్త్రం హుత్వా అయుగ్మైరుదకుమ్భైరేకేన వా కుమ్భేనావశేషాణ్యస్థీన్యవోక్షేత్ । అథయస్యాః పునః ప్రసూతిర్న స్యాత్తతరక్తా వా సా విధవా వా ప్రేతస్య పత్నీ వా సవ్యహస్తే నీలలోహితసూత్రాభ్యాం బృహతీఫలం బధ్వా సవ్యేన పదాఽశ్మానమాస్థాయ నేత్రే నిమీల్య సవ్యాఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం దన్తాస్థిశిరోఽస్థిచ "ఉత్తిష్ఠాతస్తనువమ్" ఇత్యాదాయ నేత్రే ఉన్మీల్య కుమ్భే నిధాయ అంసాస్థిబాహ్వస్థిచ "ఇదస్తపః" ఇత్యాదాయనిధాయ పార్శ్వాస్థి శ్రోణ్యస్థిచ "పరఊతపఃమ్" ఇత్యాదాయ నిధాయచ ఊర్వస్థిజఙ్ఘాస్థిచ "తృతీయేనజ్యోతిషాసంవిశస్వ" ఇత్యాదాయనిధాయ పదద్వయాస్థి "సంవేశనః" ఇత్యాదాయనిదధ్యాత్ । సర్వత్ర నేత్రే నిమీల్యాస్థీన్యాదాయ ఉన్మీల్య కుమ్భే నిదధ్యాత్ । తతః కర్తా సర్వాణ్యస్థీన్యాదాయ కుమ్భే నిధాయ భస్మాభిసమూహ్య శరీరాకృతిం కృత్వా ప్రేతస్య క్షున్నివృత్త్యర్థం పఞ్చభక్ష్యాణి దత్వా "ఉత్తిష్ఠప్రేహి" ఇత్యస్థికుమ్భమాదాయ పలాశమూలే దర్భమూలే శమీమూలే వా గజప్రమాణం పురుషప్రమాణం వా గర్తం ఖాత్వా ఆజ్యేన గన్ధతోయేన చాస్థీని సేచయిత్వా గర్తే కుమ్భం నిధాయ మృద్భిర్గర్తం పూరయేత్ , అథవా వస్త్రేణ కుశరజ్వా చ కుమ్భం స్పృష్టం బధ్వా గఙ్గాకావేర్యాది మహానదీషు వా ప్రవాహాదిషు పుణ్యతీర్థేషు వా ప్రక్షిప్య కుమ్భం నిర్జలే అఘమర్షణసూక్తం జపేత్ । కుమ్భనిధానదేశాత్పశ్చాద్దక్షిణోత్తరతో దీర్ఘం త్రీన్ గర్తాన్ ఖాత్వా స్నానాన్తం ప్రథమదినవత్కుర్యాత్ । శ్వగర్దభవక్త్రాద్యైరస్థిస్పర్శే అస్థీని పఞ్చగవ్యైః ప్రక్షాళ్య పఞ్చవింశతికృచ్ఛ్రాణి వింశతికృచ్ఛ్రాణి త్రీణికృచ్ఛ్రాణి చక్రమేణకుర్యాత్ । సూకరసృగాల కుక్కుటసూతికా పక్షిభిశ్శవదేహభస్మాస్థిస్పర్శే మనుష్యదేహస్పర్శే చ పఞ్చగవ్యప్రక్షాళనం కృచ్ఛ్రత్రయం చ కుర్యాత్ । యద్యస్థి ప్రవాహాభిహతం స్యాత్తద్భస్మవాతద్దేశమృదం వాఽస్థిస్థానే కృత్వా సఞ్చయనం కుర్యాత్ । యది సదేశో నదీవా ప్రవాహో వా స్యాత్తదా తత్ప్రగత్వా సఞ్చయనమన్త్రాన్ జపేత్ .

యదిశ్మశానాగ్నిర్నష్టస్స్యాత్తదాఽముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్యశ్మశానాగ్నిసన్ధానం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య "అపహతాఅసురాః - శన్నోదేవీః" ఇతిద్వాభ్యాం తద్భస్మపోహ్య "అయంతేయోనిః" ఇతి సమిధి భస్మసమారోప్య "ఆజుహోత్వనః - ఉద్బుధ్యస్వ" ఇతిద్వాభ్యాం లౌకికాగ్నౌతాంసమిధమాధాయ ప్రజ్వాల్య పరిస్తీర్యఆజ్యందర్వీంచసంస్కృత్య సమన్తముప్రదక్షిణం పరిషిచ్య "అయాశ్చాగ్నేసి" ఇత్యేతయా "అగ్నిర్హోతా" ఇత్యనువాకేన ఏకామాహుతిం "బ్రాహ్మణఏకహోతా" ఇతిదశభిః "మనోజ్యోతిః - యన్మఆత్మనోమిందా - పునరగ్నిః" ఇతితిసృభిః "భూరగ్నయే - భూరన్నమగ్నయే - భూరగ్నయేచ" ఇతిద్వాదశభిర్వ్యస్తాభిస్సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిః "అనాజ్ఞాతమ్" ఇత్యాదిభిశ్చహుత్వా పూర్వవత్పరిషిచ్య తస్మిన్నగ్నౌసఞ్చయనహోమంకుర్యాత్ .

దశమేఽహని మహతీప్రేతస్య క్షుద్భవతి తన్నివృత్త్యర్థం నిత్యోదకపిణ్డదానాత్పూర్వం ప్రభూతబలిం పశ్చాద్వాకుర్యాత్ । అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య మహాక్షున్నివృత్త్యర్థం ప్రభూతబలిప్రదానం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య కుణ్డస్య పశ్చాద్దక్షిణతో వాదర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు పూర్వవత్తిలోదకముత్సృజ్య తేషుఅముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ ఏతంప్రభూతబలిందదామి ఏతాని నానావ్యఞ్జనాని పృథుకాపూప ఫలాన్యుపతిష్ఠేత్యుపస్థాప్య తదుపరిపూర్వవత్తిలోదకముత్సృజ్య తత్సర్వం పిణ్డవదప్సునిక్షిప్య స్నాత్వాఽముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతఅస్మాత్పాషాణాముత్తిష్ఠేతి పాషాణముత్థాప్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య కుణ్డేయవాన్ప్రకీర్య మృద్భిఃపూరయిత్వా తీరకుణ్డేప్యేవం కృత్వా పాషాణద్వయం పిణ్డవదప్సునిక్షిప్యస్నాయాత్ । తతోజ్ఞాతయఃకర్తాచ సర్వాఙ్గవపనం కుర్యుః । దశమేఽహని శుక్రవారశ్చేజ్జ్ఞాతయఃపూర్వేద్యుఃపుత్రాస్తు తస్మిన్నేవదినే వాపయేయుః । ప్రతిదినముదకదానం కర్తుమశక్తాజ్ఞాతయోదశమేహనికనిష్ఠపూర్వకం సర్వాఙ్గవపనంకృత్వా త్రింశద్వాసఉదకాని పఞ్చసప్తతి తిలోదకానిదద్యుః । మాతుర్దశాహమధ్యే తద్దీక్షాయాంవా పితృమరణే న వపనమ్ , పితుర్దశాహమధ్యే తద్దీక్షాయాంవా మాతృమరణే వపనంకార్యమ్ , మాతృదీక్షాన్తం కేశాన్ధారయేత్ । గర్భదీక్షామధ్యే మాతాపిత్రో

ర్మరణే మాతృపితృదీక్షామధ్యే పత్న్యాఃప్రసవేచ వాపయేత్తచ్చేచ్ఛేషం కే శాన్ధారయేచ్చ । సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం పత్నీప్రసవేన వాపయేదిత్యేకే । ప్రపత్త్యాదిషు సపిణ్డీకరణే గర్భదీక్షాభావే తత్పూర్వం శుభదినే వాపయేత్ । మాతాపిత్రోర్మరణాబ్దే పత్న్యాం గర్భిణ్యాంచ ఆహితాగ్నేర్న కేశధారణమిత్యేకే । వివాహదీక్షామధ్యే మాతాపిత్రోర్మరణే వాపయేన్నతదన్యమరణే । జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యమాతామహాదీనాం సంసర్గాత్ షణ్మాసాత్ క్షౌరాభ్యఙ్గతామ్బూలమైథునాది వర్జయేత్ । మాతాపిత్రాచార్యస్వపత్నీనాం యస్మిన్కాలే మరణం తదూర్ధ్వం పరేద్యుస్తత్కాలాత్పూర్వం భోజనం నకుర్యాత్ । మాతాపిత్రోర్మృతాహాదివత్సరాన్తం సపిణ్డీకరణాన్తంవా తైలాభ్యఙ్గక్షారలవణ తామ్బూల మధు కాంస్యభోజనపరాన్నాధ్వగమన దన్తధావన ద్విభుక్తిప్రతిగ్రహగన్ధపుష్పామితాశన ఖట్వాదిశయనాని వర్జయేత్ । అల్పం భుఞ్జీతాధశ్శయీత । మైథునంఋతుకాలేఽపి వర్జయేత్ । మైథునేకృతే పితరో రేతఃకర్దమాబ్ధౌ నిమజ్జన్తి రేతఃపిబన్తి చ । మైథునేకృతేకృచ్ఛ్రమ్, శుక్లోత్పత్తౌ కృచ్ఛ్రత్రయమ్, గర్భధారణే బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తం కార్యమిత్యేతైర్నియమైస్సహ పుత్రాణాం కేశధారణమ్ । జ్యేష్ఠస్యైవేత్యేకే । నియమైర్వినాపీత్యన్యే । ఆబ్దికాదూర్ధ్వం శుభేమాసే శుభేదినేవపనమ్ । జ్యేష్ఠపత్న్యాం గర్భిణ్యాం కనిష్ఠపత్న్యాః ప్రసవేనవపనమ్ । కనిష్ఠపత్న్యాం గర్భిణ్యాం జ్యేష్ఠపత్న్యాఃప్రసవేవాపయేత్ । జ్యేష్ఠానాం జ్ఞాతీనాం తత్పత్నీనాంచ మరణే కనిష్ఠైర్వపనం కార్యమ్ । అసన్నిధానేనేత్యేకే । దశాహాతిక్రమే పితృమాసచతుష్టయేన కార్యమిత్యన్యే । తత్రాపిశుభమాసేదినేచ కార్యమిత్యపరే । జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యమాతామహ మాతులశ్వశురాచార్య తత్తత్పత్నీమాతృష్వసృపితృష్వసృ జ్యేష్ఠస్వసృ సపత్నీమాతౄణాం మరణేనాన్తర్వత్నీ తత్ప్రతియోగీ వాపయేత్ । అన్తర్వత్న్యపి సంసర్గాచ్చేద్వాపయేత్ । పత్నీమరణాత్పరం తత్పిత్రోర్మరణేనవపనమ్ । తస్యాఃపుత్రఃపుత్రీవాఽస్తి చేద్వపనం కార్యమ్ । అశుభనక్షత్రే క్షౌరేకృతే పునశ్శుభనక్షత్రే క్షౌరంకారయేత్ । శిరసికృకలాసపతనే దగ్ధేషు వా కేశేషు పఞ్చగవ్యేన కేశాన్ ప్రక్షాళ్య వాపయేత్ । పితాపుత్రౌ భ్రాతరౌచ ఏకస్మిన్దినే క్షౌరం శ్రాద్ధభోజనంచ న

కుర్యాతామ్ । యస్మిన్మాసే పిత్రాదీనామాబ్దికం మాసికం వా కరోతి తన్మాసే తత్పక్షే వా క్షౌరం పరాన్నం చ వర్జయేత్ । గర్భిణ్యా మాసత్రయాదూర్ధ్వం క్షౌరం శవానుగమనం శవనిర్హరణం సముద్రస్నానం శ్రాద్ధభోజనం ప్రతిగ్రహం దూరయాత్రాం గృహారమ్భప్రవేశౌ దేవతాప్రతిష్ఠాం మైథునం చ వర్జయేత్ । క్షౌరే కృతే బ్రహ్మహత్యాసమో దోష ఇతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే సప్తమః ఖణ్డః

దశాహమధ్యే దర్శసఙ్క్రాన్త్యోరన్యతరసమ్భవే పుత్రేతరో దశాహాన్తం కర్తవ్యోదకపిణ్డైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యాకృష్య దర్శాన్త్యయామాత్పూర్వం సఙ్క్రాన్తిసమయాత్పూర్వం కుర్యాత్ । త్రయోదశీకలామాత్రయుక్తదినమరణేప్యేవమ్ । దినద్వయే దర్శసమ్భవే మధ్యాహ్నవ్యాప్తియుక్తదర్శదినే వా దర్శశ్రాద్ధదినే వా కుర్యాత్ । దర్శాత్పూర్వమేవ పుత్రాస్తదితరే చ సఞ్చయనం కుర్యుః । దర్శాత్సఙ్క్రాన్తేః పరమేవారభ్య కుర్యాత్ । దర్శాత్పూర్వం సమాపనేపి ప్రభూతబలి పాషాణోత్థాపనే దశమదిన ఏవ కుర్యాన్నవశ్రాద్ధాని తత్తద్దిన ఏవ కుర్యాత్ । పుత్రస్తు దశాహమేవ కుర్యాత్ । జ్ఞాతయస్తు దర్శసఙ్క్రాన్త్యోరేవోదకం దద్యుః । సర్వత్ర వపనపూర్వకమేవోదకం దద్యుః । విదేశస్థః పుత్రః మాతాపిత్రోర్మరణం శ్రుత్వా దశాహమధ్యే సఞ్చయనాత్పూర్వమాగతః సంస్కారాదావన్యేన కృతే అస్థిసంస్కారం తదభావే ప్రతికృతిసంస్కారం వా కృత్వా శిరోమాత్రవపనం కారయిత్వా నగ్నప్రచ్ఛాదన సఞ్చయనాతీతదిన వాసోదక తిలోదకపిణ్డైకోత్తర వృద్ధి నవశ్రాద్ధాని తదైవ కృత్వా తత్తద్దినేషు తత్తద్దినకృత్యం కుర్యాత్ । సఞ్చయనాత్పరమాగతశ్చేద్దాహ సఞ్చయనవర్జం పూర్వోక్తవత్సర్వం కుర్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రేణ సపత్నీపుత్రేణ వా దాహాదికే కృతే సఞ్చయనాత్పూర్వం పరం వాఽఽగతో జ్యేష్ఠపుత్రః అతీతదినవాస ఉదక తిలోదకాదీని కృత్వా తాత్కాలికాని తత్తత్కాలే కుర్యాన్న పునర్దాహః.

కనిష్ఠపుత్రేణ దశాహకృత్యే కృతే దశమదినరాత్రావేకాదశాహే అపరాహ్ణాత్పూర్వం వాఽఽగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా వృ

షోత్సర్గమేకోద్దిష్టంచ కృత్వా తద్దినప్రభృతి దశాహ ముదకమాత్రం ద
ద్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రేణాకృతే ప్రేతకృత్యే పూర్వోక్త కాల ఆగతో జ్యేష్ఠ
స్తద్దినమారభ్య దశమదినపర్యన్తం దశాహకృత్యం కృత్వా ఏకాదశాహ
ఏకోద్దిష్టంకుర్యాత్ । అన్యేనసపిణ్డాదినా దశాహాన్తకృత్యేకృతే పూర్వో
క్తకాలఆగతఃపుత్రఃపునర్దహనవపనాద్యేకోద్దిష్టాన్తా న్యేకాదశాహ ఏవకు
ర్యాత్ । అపుత్రస్య కృతసంస్కారస్య దశాహమధ్యే సఞ్చయనాత్పూ
ర్వం పరంవా ఆగతోముఖ్యకర్తా అతీతదినవాసఉదక తిలోదకాదీనిదత్వా
తాత్కాలికోదకాదీని తత్తత్కాలేకుర్యాత్ । అన్యేన దశాహకృత్యేకృతే
పూర్వోక్తకాల ఆగతో ముఖ్యకర్తా వృషోత్సర్గమేకోద్దిష్టంచ కృత్వా అ
త్యాశౌచవిధినా యావత్స్వాశౌచముదకందద్యాత్ । అకృతే దశాహకృ
త్యేదాహంవినా సర్వం తద్దైవకృత్వా వృషోత్సర్జనమేకోద్దిష్టంచ కృత్వా
యావత్స్వాశౌచముదకం దద్యాత్ । ఏకోద్దిష్టాన్తే పుత్రేణాన్యేనవాకృతే
విదేశస్థఃపుత్రఃపిత్రోర్మరణం శ్రుత్వా వపనం కారయిత్వా దశాహముదకం
దద్యాత్ । సర్వత్రమాతాపిత్రోర్భర్తుశ్చమరణశ్రవణం పుత్రాణాంపత్న్యా
శ్చ సఞ్చయనాత్పూర్వంచేన్మృతాహాది దశాహశేషమ్, సఞ్చయనా
త్పరంచేచ్ఛ్రవణాది దశాహమాశౌచమ్ । పుత్రాణామన్యేషాంచ యా
వత్స్వాశౌచముదకదానమ్, ఆశౌచేసత్యపి మృతాహాద్యేకాదశాహఏవై
కోద్దిష్టశ్రాద్ధమ్, దశాహాత్పరం శ్రవణే శ్రవణదినాద్యేకాదశాహఏవ । స
పిణ్డీకరణంతు సావకాశత్వాత్త్రిపక్షాదిషు కార్యమ్ । దశాహమధ్యఆగతేన
ముఖ్యకర్త్రా క్రియమాణేఽపి ప్రేతకృత్యే పూర్వమారబ్ధప్రేతకృత్యేనాన్యే
నాపి యావత్స్వాశౌచముదకమాత్రం దేయమ్, దౌహిత్రసమానోదకా
ఖ్యమాదశాహమ్, ఆశౌచాన్తేశుద్ధ్యర్థంబ్రాహ్మణానాం భోజనంచ కార్యమ్

అపుత్రస్య సపిణ్డస్యాకృతసంస్కారస్య దశాహాత్పరం మరణశ్ర
వణే పునర్దహనం కృత్వా యావదాశౌచముదకం పిణ్డంచదత్వా ఆశౌచాన్తే
ఏకోద్దిష్టం పరేద్యుస్సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । కృతప్రేతకృత్యస్యతు ఉదకమా
త్రం దత్వా ఆశౌచాన్తే ఏకోద్దిష్టం సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । కృతైకోద్దిష్టస్య
ఉదకదానం సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । వత్సరాత్పరంచేదేకస్మిన్దినే పునర్ద
హనోదకపిణ్డాన్ సమాప్యద్వితీయేఽహన్యేకోద్దిష్టం తృతీయేసాపిణ్డ్యంచకు

ర్యాత్ । దశాహాశౌచినో దాహితారశ్చ దశరాత్రం క్రియాః కుర్యుః । త్రిరాత్రాశౌచినః పక్షిణ్యాశౌచినశ్చ త్రిరాత్రేణ క్రియాః కుర్యుః । త్రిరాత్రప్రేతకృత్యే తు ప్రతిదినం దశ వాసఉదకాని క్రమేణ ద్వాదశ త్రింశత్త్రయస్త్రింశత్తిలోదకాని, త్రీన్ చతురస్త్రీన్ పిణ్డాన్, ద్వే ద్వే ఏకమేకం చ నవశ్రాద్ధాని, ద్వితీయేఽహ్ని సఞ్చయనమ్, చతుర్థేఽహన్యేకోద్దిష్టమ్, పఞ్చమేఽహని సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । దశాహాన్తస్త్ర్యహాత్కర్తవ్యే అష్టమేఽహని చతుర్వింశతి వాసఉదకాని ద్విపఞ్చాశత్తిలోదకాన్యష్టౌ పిణ్డాన్, నవమేఽహ్ని పఞ్చ నవశ్రాద్ధాన్యన్యత్సర్వం యథాకాలం పూర్వోక్తవత్కుర్యాత్ । అహరాశౌచినో బన్ధుజనాశ్చ ద్వితీయేఽహ్ని సఞ్చయనోదకాదీని సమాప్య తృతీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని సాపిణ్డ్యం చ కుర్యుః । అపుత్రస్య జ్యేష్ఠభ్రాతుః దేశాన్తరమరణశ్రవణే షణ్మాసాత్పూర్వం దశరాత్రేణ తదూర్ధ్వం త్రిరాత్రేణ క్రియాః కుర్యాత్, సర్వత్ర కాలాతిక్రమే ప్రతిమాసం కృచ్ఛ్రం కృత్వా తతః క్రియాః కుర్యాత్, మాతాపితృమాతామహేభ్యోఽన్యేషాం వత్సరాత్పరం సఞ్చయనం శాన్తిహోమం చ న కుర్యాత్ .

గృహ్యాగ్న్యవిద్యమానే అన్యాగ్నినా విధివద్దాహే గృహ్యాగ్నినాప్యమన్త్రవద్దాహే అఙ్గవైకల్యదాహే చణ్డాలాదిహతే సఞ్చయనమకృత్వా దశాహోదకపిణ్డాః సమాపనే ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టాకరణే చ అస్థిభిః పురుషాకృతిం కృత్వా గృహ్యాగ్నినా శ్మశానాగ్నినా వా పునస్సంస్కారం కుర్యాత్, ఉభయోరభావే అగ్నిముత్పాదయేత్ । అస్థ్యభావే పలాశవృన్తైర్వా దర్భైర్వా పురుషాకృతిం కుర్యాత్ - చత్వారింశతా శిరో దశభిర్గ్రీవాం వింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతా పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తేష్వేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీస్సప్తత్యా సప్తత్యైకైకం పాదం తేష్వేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీరష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణం చ కల్పయిత్వోర్ణాసూత్రేణ సన్ధిషు సంవేష్ట్య అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమస్యాం ప్రకృతికృతావావాహయామీత్యావాహ్య స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్యాగ్నిముత్పాద్య సఙ్కల్ప్య పితృమేధం సర్వం కృత్వా తద్భస్మ అస్థిస్థానే కృత్వా సద్యస్సఞ్చయనం కృత్వా తద్భస్మ జలే ప్రక్షిపేత్ .

కృత్తికారోహిణ్యార్ద్రాశ్లేషా పూర్వత్రయో త్తరత్రయ జ్యేష్ఠా మూలా రేవతీ త్రిపాదనక్షత్రాణి, శుభగ్రహాధిష్ఠితం జన్మత్రయం నన్దా భద్రాచతుర్దశీ, గురుశుక్రవాసరౌ, శుభయోగం దలతీత ప్రేతకార్యే వర్జయేత్ । సోమబుధవాసరౌమధ్యమౌ, సఙ్కటేభరణీజ్యేష్ఠాచ గ్రాహ్యే। భానుభౌమగురుశుక్రశనివాసరేషు నన్దాసుపూర్ణాసుపూర్వత్రయో త్తరత్రయపుష్యహస్త చిత్రాసుత్రిజన్మసుచ సఞ్చయనం వర్జయేత్ । తత్కాలేనాత్యన్తం శోధయేత్, కాలాతిక్రమేసమ్యగ్విశోధయేత్ । నిర్దోషదినాభావేభద్రభూమిమ్, త్రిపాదర్క్షే హిరణ్యమ్, అఙ్గారకేఽనడ్వాహమ్, గురావస్త్రమ్, శుక్రేరజతంచదత్వాఽల్పదోషగుణాధికేదినే బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య కర్మకుర్యాత్ । ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యోనన్దాః, ద్వితీయాసప్తమీద్వాదశ్యఃభద్రాః, పఞ్చమీదశమీపఞ్చదశ్యఃపూర్ణాః.

పాషణ్డ్యనాశ్రమిక్లీబకుణ్డగోళకవ్రాత్యవిధర్మగర్భహన్త్రాత్మఘాతినాం చణ్డాలాదిభిర్బుద్ధిపూర్వం హతానాంచోదకదానమపి నకుర్యాత్, తే చోదకమపినదద్యుః । మాతాపితృమాతామహ మాతామహీ జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యమాతులాచార్యోపాధ్యాయేభ్యోఽన్యేషాం దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తకృత్యకరణె బ్రహ్మచారిణఃపునరుపనయనమ్, ఏకదేశకరణెకృచ్ఛ్రమ్ । సపిణ్డమరణె బ్రహ్మచారీనోదకం దద్యాత్ । సమావర్తనేకృతే తస్మిన్వత్సరే మృతానాం సపిణ్డానాం త్రిరాత్రాద్యాశౌచమనుష్ఠాయఉదకం దత్వావివాహంకుర్యాత్ । వివాహమధ్యేయజ్ఞమధ్యేచ పిత్రోర్మరణే సంస్కారంకృత్వా స్నాత్వా వివాహయజ్ఞాన్తేసఞ్చయనాదిసర్వంకుర్యాత్.

ఇతిప్రయోగదర్పణే అష్టమఃఖణ్డః

దశమేహని వపనానన్తరం గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే తత్రాసమ్భవేయత్రకుత్రాపివృక్షమూలేవోపవీతీశాన్తిహోమంకరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రాగుదగగ్రైర్దర్భైపరిస్తీర్యాగ్నేఃపశ్చాల్లోహితమానడుహం చర్మతదభావే తదాకారం మృగచర్మ వాఽఽస్తీర్యతస్మిన్వేతసమాలినోజ్ఞాతీన్ “ ఆరోహతాయుర్జరసమ్ ” ఇతికనిష్ఠపూర్వమారోప్య “ యథాహాన్యనుపూర్వమ్ ” ఇత్యేతయాతాన్ జ్యేష్ఠక్రమాత్కల్పయిత్వా ఆజ్యంవారణదర్వ్యాచప్రతిలోమం సంస్కృత్య తూష్ణీం సము

న్తం ప్రదక్షిణమగ్నిం పరిషిచ్య "నహి తేఅగ్నే - అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతిద్వాభ్యాం చతుర్గృహీతం దర్వీమూలేన హుత్వా సకృద్గృహీత్వా "అపనశ్శోశుచదఘమ్ - సుక్షేత్రియా - ప్రయద్భన్దిష్ఠః - ప్రయదగ్నేః - ప్రయత్తేఅగ్నె - త్వంహి - ద్విషోనః - సనస్సిన్ధుమ్ - ఆపఃప్రవణాత్ - ఉద్వనాముదగాని" ఇతిదశభిశ్చహుత్వా అత్ర ప్రతిస్వాహాకారం కస్మింశ్చిత్పాత్రే దర్వీస్థం హుతశేషమాజ్యం నినీయదర్వీమప్రహృత్యపూర్వవదగ్నిం పరిషిచ్యాగ్నేరుత్తరతో లోహితమనడ్వాహం ప్రాఙ్ముఖమవస్థాపయేత్ । తతో జ్ఞాతయః "అనడ్వాహమన్వారభామహే" ఇతికనిష్ఠపూర్వమన్వారభ్య "ఇమేజీవాః" ఇత్యనడుహాసహ ప్రాచీందిశం గచ్ఛేయుః । పశ్చాద్గచ్ఛేత్ కర్తా వేతసశాఖామవకాంశ్చ సహగృహీత్వా తాభ్యామనడుత్పదాని "మృత్యోఃపదమ్" ఇతి మార్జయన్ గత్వా జ్ఞాతీన్ ప్రస్థాప్య "జీవతాంమృతానాముత్తరం భవేత్" ఇతిమనసాధ్యాత్వా జ్ఞాతిభ్యోదక్షిణతః "ఇమంజీవేభ్యః" ఇత్యశ్మానం స్థాపయిత్వా పాత్రస్థసమాప్తమాజ్యం జ్ఞాతిస్త్రీణామఞ్జలీషు "ఇమానారీః" ఇతినినయేత్ । తాస్తేనముఖం విమృజ్య "యదాఞ్జనమ్" ఇత్యక్షిణ్యఞ్జీరన్, అథకర్తా "యథాత్వముద్భినత్సి" ఇతిపృథివ్యామోషధీస్తమ్బం ప్రతిష్ఠాప్య దీపహస్తాః స్త్రీరగ్రతఃప్రస్థాప్య తత్రవాగృహోత్తర పూర్వదేశేవా ఆనన్దహోమం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య పూర్వవత్పరిషేచనాన్తంకృత్వా "ఆనన్దాయ - నవైతత్ర" ఇతిద్వాభ్యాం వారణదర్వ్యగ్రేణ చతుర్గృహీతం హుత్వా సర్వప్రాయశ్చిత్త మనాజ్ఞాతమిత్యాదిభిశ్చహుత్వా దర్వీమప్రహృత్యపూర్వవత్పరిషిచ్యాగ్నిముపస్థాయ గృహంగత్వా పుణ్యాహం వాచయిత్వా తేనజలేన గృహంప్రోక్ష్య యవోదనం వ్రీహ్యోదనంవా జ్ఞాతిభిస్సహ "యవోసి" ఇతిభుఞ్జీత.

ఆశౌచినోద్వివారభోజనం తల్పాదిశయనం మైథునంక్షారలవణతైలాభ్యఙ్గ తామ్బూలాని వర్జయేరన్ క్రీతమయాచితం వాఽన్నం భుఞ్జీరన్ । ఆశౌచినస్సూతకినశ్చ దానప్రతిగ్రహ దేవాలయప్రవేశ ప్రణామసమిత్పుష్పదర్భజలాహరణ దేవతారాధనాధ్యయనాని వర్జయేరన్ । పుత్రజననేఘు నాభికృన్తనాత్పూర్వం తస్మిన్దినే వామరణసమయేచ దానందద్యుః । ఉప

"సాగే చ యావన్మోచనం స్నానదానశ్రాద్ధజపహోమాదికం కుర్యుః । మా
నసికం సన్ధ్యాత్రయం వాచకమర్ఘ్యదానమమన్త్రకం ప్రాణాయామం దశ
వారం గాయత్రీజపముపస్థానం ప్రేతకర్మ చ స్నాత్వార్ద్రవాసస ఏవ కుర్యుః.

ఏకాదశేహని గృహం గోమయేనోపలిప్య పుణ్యాహం వాచయిత్వా
తేన జలేన గృహం ప్రోక్ష్య వస్త్రాణి శోధనార్థం రజకాయ దత్వా ప్రాతః
కాలే వృషోత్సర్జనం కుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే
పుచ్ఛే చ పాణ్డురః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స వృషో నీల ఉచ్యతే ॥" ఇ
త్యుక్తలక్షణం వా సర్వకృష్ణవర్ణం వా యథా సమ్భవవర్ణం వా ద్వివర్షాధికం
వర్షాధికం వా వృషభముత్సృజేత్ । ఏకాదశేహని వృషోత్సర్జనాకరణే య
దాకదాచిత్సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కుర్యాత్ । పతిపుత్రవత్యాః స్త్రియాస్స
గాం వృషభముత్సృజేత్ । పుత్రాసన్నిధానే భర్తా అన్యో వా కర్తా చే
ద్వృషభమేవోత్సృజేత్ । అపుత్రయా భర్తృమత్యా గోదానమాత్రం
కుర్యాత్ । అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య పాపక్షయార్థం ప్రే
తత్వవిమోచనార్థం వృషోత్సర్జనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వృషభం సంస్నా
ప్యాలఙ్కృత్య యో యద్దేవతాభక్తస్తస్య తచ్చిహ్నం పశ్చాద్దక్షిణపాదమూ
లే అగ్నితప్తేనాయసేన విలిఖ్య " పిశఙ్గరూపః - తన్నస్తురీపమ్ " ఇతి ద్వాభ్యా
న్త్రాక్రమేణ దక్షిణవామయోః కర్ణయోర్దక్షిణకర్ణే వా జపిత్వా " ఋచాం
ప్రాచీమ్ " ఇత్యనువాకేన తిలమిశ్రజలం పాయయిత్వా " ఏతం యువా
నమ్ " ఇత్యనువాకేనాభిమన్త్రితం గోషు విసృజ్య ఏకోద్దిష్టవిధానేన య
థాశక్తి బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ । వృషోత్సర్జనాశక్తౌ ఏకాదశ బ్రాహ్మ
ణాన్ భోజయేత్తదశక్తౌ తావన్మాత్రపర్యాప్తమామం వా హిరణ్యం వా
బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే నవమఖణ్డః .

ఏకోద్దిష్టస్య తస్మిన్నేవ దినే బ్రాహ్మణనిమన్త్రణమ్ , అన్యశ్రాద్ధ
స్య పూర్వేద్యుః । ఏకాదశాహే మధ్యాహ్నే అముకగోత్రస్యాముకశర్మ
ణః ప్రేతస్య అద్యైకాదశేఽహన్యేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ప్ర
త్యఙ్ముఖస్య విప్రస్య హస్తే జలం దత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః

దమాసనమిత్యాసనార్థం దర్భాన్ దత్వా పునర్జలం దత్వా ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే
ప్రేతార్థే భవతా క్షణః కర్తవ్య ఇతి హస్తే దర్భం దత్వా ఓం తథేతి ప్రత్యుక్తే
ప్రాప్నోతు భవానిత్యామన్త్ర్య ప్రాప్నవానీతి ప్రత్యుక్తే ఆయసవ్య
తిరిక్తేన శఙ్కునా గజపాదప్రమాణం వృత్తం కుణ్డం ఖాత్వా గోమయేనో
పలిప్య అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య పాద్యస్థానే ఇదమాసనమితి
కుణ్డే దర్భం నిధాయ ఇదమర్చనమితి తిలైరభ్యర్చ్య అముకగోత్రాయా
ముకశర్మణే ప్రేతాయేదం తే పాద్యమితి పాదయోః పాద్యం దత్వా జాను
పర్యన్తం జఙ్ఘాపర్యన్తం వా పాదద్వయం ప్రక్షాళ్య స్వస్య చ పాదౌ ప్రక్షా
ళ్యాచమ్య ఆచాన్తమాసనముపవేశ్య అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రే
తాయాన్తశ్శుధ్యర్థమయం తే కృసరః ఆస్యశుధ్యర్థమిదం తే తామ్బూలమితి తా
మ్బూలం చ దత్వా శరీశుధ్యర్థమిదం తే అభ్యఞ్జనమితి తైలేనాభ్యజ్య స్నాప
యిత్వా స్నాత్వా లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య దక్షిణాప్రాగగ్రైర్దర్భైః ప్రా
గాద్యప్రదక్షిణం పరిస్తీర్య ఉత్తరానుత్తరాన్ దక్షిణానధరాన్ కృత్వా అగ్నే
ర్దక్షిణతో దర్భాన్ సంస్తీర్య తేష్వౌదుమ్బరమేక్షణమౌదుమ్బరీం దర్వీమా
జ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రం పునర్దర్వీం సపవిత్రమర్ఘ్యపాత్రం హవిఃపాత్రం
తిలాన్ సికతాః మధు గన్ధపుష్పాణి చైకైకశస్సాదయిత్వా ఏకేన పవిత్రేణ ప్రో
క్షణీరుత్పూయోత్తానాని పాత్రాణి ప్రోక్ష్యాజ్యసంస్కారే హవిషా సహ
త్రిః పర్యగ్నికృత్వా దర్వ్యా సంసృజ్య పవిత్రాన్తర్హితే ఽర్ఘ్యపాత్రే “ ఆ
మఆగచ్ఛతు ప్రేతో దేవయానాన్ సముద్రాన్ సలిలాన్ సవర్ణానస్మిన్యజ్ఞే
సర్వకామాన్ లభతే క్షీయమాణముపముహ్యతామిమాం ప్రేతాయ తేఽర్ఘ్యం
గృహ్ణామి ” ఇత్యర్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్ । “ పితా దేవయానాన్ - ప్రేతా
యై తేఽర్ఘ్యం గృహ్ణామి ” ఇతి స్త్రియాః । అర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృ
త్య “ తిలోఽసి సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తపిహి ప్రే
తమిమాన్ లోకాన్ ప్రీణయాహినః ” ఇత్యర్ఘ్యే తిలాన్ ప్రక్షిపేత్ । ప్రే
తామిమాన్ లోకానితి స్త్రియాః । పవిత్రం నిధాయ “ మధు వాతా ఋ
తా ” ఇతి ప్రత్యృచం మధు గుడం వా ప్రక్షిప్య, “ సోమస్య త్విషిరసి ”
ఇతి సర్వాఙ్గులీభిరభిమృశ్య “ అవేష్టా దన్దశూకాః ” ఇతి తత్రయతిలాన్ క్షి
దాదాయ “ నిరస్తం నముచేశ్శిరః ” ఇతి నైఋత్యాం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య

“ శన్నో దేవీః ” ఇత్యర్ఘ్యమభిమృశ్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దర్భైర్ద
ర్వ్యా చ ప్రచ్ఛాద్య “ అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచా యేక్షియన్తి
పృథివీమను - అన్యత్రేతో గచ్ఛన్తు యత్రాస్య గతం మనః ” ఇతి తిలాన్ సిక
తాశ్చ భుక్తిస్థానే ప్రకిరేత్ “ యత్రాస్య గతం మనః ” ఇతి స్త్రియాః।
ఉదీర్తామవరఉత్పరాస ఉన్మధ్యమాఃప్రేతసౌమ్యాః - అసుంయయియా
వృకాఋతజ్ఞస్సనోవతు ప్రేతోహవేషు ” ఇతి అద్భిరవోక్షేత్ “ ఉదీర్తా
మవరోత్పరోన్మధ్యమా ప్రేతా సౌమ్యా అసుంయే యాయావృకర్తజ్ఞా పా
నోవతు ప్రేతాహవేషు ” ఇతి స్త్రియాః “ ఆయాహి ప్రేతసౌమ్యాగమ్భీ
రైః పథిభిః పూర్వ్యైః ప్రజామస్మభ్యం దదద్రయిం చ దీర్ఘాయుత్వం చ శత
శారదం చ ” అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమావాహయామీతి దక్షి
ణాముఖస్తిష్ఠన్నగ్నేర్దక్షిణతః ప్రేతమావాహయేత్ । “ ఆయాహి ప్రేతేసౌ
మ్యాగమ్భీరైః పథిభిః పూర్వ్యైః ప్రజామస్మభ్యం దదతీరయిం చ ” ఇతి స్త్రి
యాః । పూర్వవత్పాదౌ ప్రక్షాల్యాసనే నివేశ్య పూర్వవన్నిమన్త్ర్య
హస్తే శుద్ధోదకం ప్రదాయ పవిత్రం నిధాయ అముకగోత్రాయాముకశర్మ
ణే ప్రేతాయేదం తే అర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దత్వా పవిత్రమాదాయార్ఘ్యపాత్రే
నిధాయ దర్భైర్దర్వ్యా చ ప్రచ్ఛాదయేత్ । అర్ఘ్యపాత్రాణి వివృతాని న కు
ర్యాత్, నోద్ధరేత్, న పునః పూరయేత్, దర్వ్యాదాయార్ఘ్యం దద్యాత్ ।
కృతాన్యర్ఘ్యజలే సర్వాన్న శోషణే వా “ ఆపో హి ష్ఠా మయోభువః ” ఇతి తి
సృభిః “ అమ ఆగచ్ఛన్తు ” ఇతి మన్త్రేణ చ పునరర్ఘ్యం గృహీత్వా తిలప్ర
క్షేపాద్యాచ్ఛాదనాన్తం కృత్వా “ తతస్మ ఆపః ” ఇతి జుహుయాత్ । అ
థ బ్రాహ్మణాయ వస్త్రోత్తరీయ గన్ధ పుష్ప శయ్యాసనోదపాత్ర కాంస్య
పాత్ర దీపపాత్రాదీని గోభూతిలహిరణ్యాలఙ్కారాదీని చ యథాశక్తి ద
త్వా పూర్వవదర్ఘ్యం దత్వా గన్ధపుష్పాదిభిరగ్నిమభ్యర్చ్యాగ్నిసమీపే
దక్షిణత ఉదకుమ్భం చ నిధాయ దక్షిణతః ప్రతిష్ఠితం హవిరభిఘార్య ప్రదక్షి
ణం సమన్తమగ్నిం పరిషిచ్య అగ్నౌ కరిష్యామీతి పృష్ట్వా కురుష్వేతి ప్రత్యు
క్తే దర్వ్యాముపస్తీర్య మేక్షణేన హవిర్మధ్యాత్సకృదవదాయాభిఘార్య అ
ముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ యమాయ చ స్వాహేత్యగ్నౌ దక్షి
ణార్ధే హుత్వా అహావిష్యం స్వాహేత్యుత్తరభస్మని హుత్వా మేక్షణమగ్నౌ

ప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్య హుతశేషమన్నం సవ్యఞ్జనం భుక్తిపాత్రే దత్వా "పృథివీ తే పాత్రం ద్యౌరపిధానం బ్రహ్మణస్త్వా ముఖే జుహోమి బ్రాహ్మణస్య త్వా ప్రాణాపానయోర్జుహోమ్యక్షితమసి మాస్య క్షేష్ఠా అముత్రాముష్మిఁల్లోకే" ఇతి బ్రాహ్మణస్య దక్షిణహస్తేనాన్నవ్యఞ్జనాది స్పర్శయిత్వా తస్య దక్షిణాఙ్గుష్ఠమనఖప్రదేశమ్ "ఇదంవిష్ణుః" ఇత్యన్నే నివేశ్య పరిషేచయిత్వా ఆపోశనం కారయిత్వా "ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి" ఇత్యాదిభిః పఞ్చభిర్భుఞ్జానం సమీక్ష్య "బ్రహ్మణి మ ఆత్మా మృతత్వాయ" ఇత్యాత్మానం సమీక్ష్య యథాసుఖం జుషస్వేత్యుక్త్వా అతఊర్ధ్వం భుఞ్జానం నపశ్యేత్ । భుక్తే ద్విజే అపేక్షితం పృష్ట్వా సమ్పన్నముక్త్వా అస్తు సమ్పన్నమిత్యుక్తే తృప్తాసీత్యుక్త్వా తృప్తాస్మీతి ప్రత్యుక్తే ఆపోశనం కారయిత్వా ఆచాన్తే స్వదితమిత్యుక్త్వా అస్తు స్వదితమితి ప్రత్యుక్తే పూర్వవదర్ఘ్యం దత్వా తామ్బూల వస్త్ర హిరణ్యోపానచ్ఛత్రాదీని దక్షిణాం చ దత్వా అగ్నేర్దక్షిణతో దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జయతాం మమ పితా ప్రేత ఇత్యపో మార్జయిత్వా అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయై తం పిణ్డం దదామీతి నాళికేరప్రమాణం పిణ్డం దత్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతఏతం పిణ్డముపతిష్ఠత్విత్యుక్త్వా పాత్ర ప్రక్షాళనోదకేన పిణ్డం త్రిరప్రదక్షిణం పరిషిచ్య పూర్వవన్మార్జయిత్వా అధోముఖాని పాత్రాణి కృత్వా తృప్యేతి త్రిరుక్త్వా పాత్రాణి ప్రోక్ష్యోత్తానాని కృత్వా అక్షయ్యమిత్యుక్త్వా అస్త్వక్షయ్యమితి ప్రత్యుక్తే అగ్నిసమీపే స్థాపితముదకుమ్భం దక్షిణాం చ దత్వా ప్రణమ్య ఉత్తిష్ఠతామిత్యుక్త్వాప్యనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్యోపచారానుక్త్వా తం విసృజ్య భుక్తశిష్టాన్యన్నవ్యఞ్జనాని పిణ్డదర్భహోమపాత్రాణి చాప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం గత్వా పుణ్యాహం వాచయేత్ ।

ఏకాదశేఽహని ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వా అలాభే దేశవిప్లవాదౌ వా లౌకికాగ్నౌ "యమాయ సోమమ్" ఇతి ద్వాత్రింశదాహుతీర్ఘృతపాయసేన దక్షిణాముఖః పితృతీర్థేన హస్తేన జుహుయాత్ । "ఉదీరతామవర ఉత్పరాసః" ఇత్యష్టభిరృగ్భిశ్చతుర్వారం వా జుహుయాత్ । హుతశేషేణాన్నేన పూర్వవత్పిణ్డం దద్యాత్ । ఏవం ప్రతిదినమేకైకం పిణ్డం దత్వా ద్వాదశదినే త్రయోవింశదినే సప్తవింశదినే వా సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టం కుర్యా

త్ । సూతకేపి మాతాపిత్రో రేకాదశేహన్యేవైకోద్దిష్టం కుర్యాత్ , అన్యేషాం తుసూతకాన్తే పూర్వోక్తదినే ష్వన్యతమేకుర్యాత్ । పాషాణస్థాపన ప్రభూతబల్యేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధానాహితాగ్నేర్దహన దినాద్యుక్తదినేకుర్యాత్ , అనాహితాగ్నే ర్మరణదినాద్యేకోద్దిష్టదినే । ప్రేతతృప్త్యర్థం నిమిత్తవ్యతిరేకేణ దశ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా తేభ్యోదక్షిణాందద్యాత్ । ఏకాదశాహవ్యతిరిక్తదినేష్వేకోద్దిష్టశ్రాద్ధే, నన్దాచతుర్దశ్యౌ రోహిణీపుష్యోత్తర ప్రోష్ఠపద రేవతీ త్రిపాదనక్షత్రాణి స్వస్యచతుర్వింశతినక్షత్ర సప్తవింశ నక్షత్ర సమ్పత్తేను సాధక మైత్ర పరమమైత్రాణి స్వస్య స్త్రీపుత్రయోశ్చ త్రిజన్మాని గురుశుక్రవాసరౌచ వర్జయేత్ । సోమబుధ వాసరౌ మధ్యమౌ । సర్వేషుకర్మసు నిర్దిష్టకాలాసమ్భవే స్వల్పదోషగుణాధికే కాలే బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య కర్మకుర్యాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే దశమఃఖణ్డః

ద్వాదశాహమారభ్యసప్తదశదినపర్యన్తేషు షట్సుదినేష్వన్యతమేదినే త్రయోవింశదినేవాసావనేనమాసేనచాసాదూర్ధ్వం పఞ్చదశసుదినేష్వన్యతమెవా తేనైవమాసేన తృతీయచతుర్థషష్ఠైకాదశసు మాసేష్వన్యతమెవా మాసే సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ । రోహిణ్యుత్తరాపోష్ఠపద రేవతీఖణ్డనక్షత్రేషు చతుర్దశ్యాం రవిభౌమగురుశుక్రశనివారేషు స్వనక్షత్రాచ్చతుర్వింశే సప్తవింశేనక్షత్రే స్వస్యస్త్రీపుత్రయోశ్చ త్రిజన్మసుచ సాపిణ్డ్యంన కుర్యాత్ । ఉక్తేషుద్వాదశసు కాలేష్వకృతంచేదాబ్దికాత్పూర్వస్మిన్ దినేకుర్యాత్ । ద్వాదశదినేదోషయుక్తేపికుర్యాత్ । తస్మిన్ శుక్రవారశ్చేన్మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాం నకుర్యాత్ । వత్సరేఽతీతే § కర్కటకుమ్భయోరన్యతరే మాసిరోహిణ్యార్ద్రాహస్తానూరాధేష్వన్యతమెకుర్యాత్ । తదాకృతాన్యపి షోడశశ్రాద్ధాని పునఃకృత్వా సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । తదామాతాపితృవ్యతిరిక్తానామేకోద్దిష్ట సోదకుమ్భ మాసిక సపిణ్డీకరణాన్యామేన హిరణ్యేనవాకుర్యాత్ । ఏకాదశాహే దర్శశ్చేదాహితాగ్నిః కర్తాచేన్మధ్యాహ్నే షోడశశ్రాద్ధాని సాపిణ్డ్యంచ కృత్వాఽపరాహ్ణే పిణ్డ

---

§ కన్యాకుమ్భయోరితి పాఠాన్తరమ్ .

పితృయజ్ఞం కుర్యాత్ । ప్రతిమాసం మృతాహే ద్వితీయమాసికాదీని సాపిణ్డ్యాత్పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన పశ్చాత్పార్వణవిధానేనకుర్యాత్ । ఆహితాగ్నేర్దహనతిథౌ ద్వితీయమాసికమన్యాని మరణతిథౌకుర్యాత్ । ఊనమాసికం త్రైపక్షికంచ దాహాదిసప్తవింశదినాచ్చతుర్వింశదినాచ్చోర్ధ్వం కుర్యాత్ । ద్వాదశాహాదిషు సాపిణ్డ్యేతదూర్ధ్వభావీని ద్వితీయాదీని మాసికాన్యాకృష్య సాపిణ్డ్యాత్పూర్వం తస్మిన్నేవదినే కుర్యాత్ । త్రిపక్షాదిషు చేత్పూర్వం మృతాహేకుర్యాత్పునస్తత్తత్కాలేష్వపికుర్యాత్ । కర్తా పుంసువనసీమన్తనామకరణాన్నప్రాశనేషు ప్రాప్తేషు తదూర్ధ్వభావీని మాసికాని సాపిణ్డ్యాత్పూర్వమాకృష్యకృతాన్యపి పునరాకృష్య తత్పూర్వస్మిన్దినే తత్పూర్వం మృతతిథౌవాకుర్యాత్పునశ్చ తత్తత్కాలేషు కుర్యాత్ । మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాముత్సవార్థమాకృష్య కృతానిపునశ్చతత్తత్కాలేనకుర్యాదిత్యేకే । సాపిణ్డ్యంచాకృతం చేత్పూర్వస్మిన్దినే తత్కృత్వాపశ్చాత్పుంసువనాదికుర్యాత్ .

పిత్రాదీనాం త్రయాణాం మాతామహాదీనాం త్రయాణాం తత్పత్నీనాంచ సాపిణ్డ్యాదిశ్రాద్ధేషు పార్వణమౌపాసనాగ్నౌ కుర్యాదన్యేషాం లౌకికే । మాతులాచార్యపితృవ్యాణాం జ్యేష్ఠభ్రాతుస్సీమన్తజస్యాప్యౌపాసనాగ్నావిత్యేకే । విభక్తేష్వపి పుత్రేషు జ్యేష్ఠఏవసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, తస్యాపత్నీకత్వే సపత్నీకోఽన్యఃకుర్యాత్ , సర్వేషామపత్నీకత్వే జ్యేష్ఠ ఏవ లౌకికాగ్నౌ కుర్యాత్ , కనిష్ఠాదినాకృతం సాపిణ్డ్యం జ్యేష్ఠఃపునఃకుర్యాత్ । పత్న్యాకృతం దౌహిత్రఃపునఃకుర్యాత్ । సమానోదకాదినాకృతం పునస్సపిణ్డఃకుర్యాత్ । ద్వాదశాహే పత్న్యాం రజస్వలాయామపి సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , విచ్ఛిన్నాగ్నిస్తు కాలాన్తరేఽగ్నింసన్ధాయకుర్యాత్ । వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమాసికాబ్దికానితు రజస్వలాయామపి భార్యాయాం నిరపకాశత్వాదన్యైర్భార్యాప్రతినిధిం కృత్వా అగ్నింసన్ధాయకృత్వా తమగ్నిం విసృజేత్ .

శ్వస్సపిణ్డీకరణం కరిష్యన్ పరేద్యుస్సాయం చైవాహం కుత్వా నాశ్నన్ భుక్తవద్భ్యో బ్రాహ్మణేభ్యోఽముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య శ్వస్సపిణ్డీకరణం భవితా తత్ర భవద్భిఃక్షణఃక్రియతామితి పిణ్డాత్య

శ్వోభూతే బ్రాహ్మణానాహూయ తేషాంపురతో యథాశక్తిదక్షిణాంనిధాయ ప్రణమ్య అశేషే హే పరిషద్భవత్పాదమూలే మయాసమర్పితామిమాం యథాశక్తి దక్షిణాం స్వీకృత్య అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య అద్యద్వాదశేఽహని సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్యన్నూనమాసికాదీన్యాబ్దికపర్యన్తాని పఞ్చదశైకోద్దిష్టశ్రాద్ధాని తత్తత్కాలాదాకృష్య కర్తుకామోఽస్మి తత్ర మేఽధికారసిద్ధిమనుగృహాణ మాసికాని యథాకాలమనుష్ఠితాని భూయాసురిత్యనుగృహాణేతి చ విజ్ఞాప్య తైరనుజ్ఞాతోఽముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్యాద్యద్వాదశేఽహని సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్యన్నూనమాసికాదీన్యాబ్దికపర్యన్తాని పఞ్చదశైకోద్దిష్టశ్రాద్ధాని తన్త్రేణ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఊనమాసికాదిషు క్రమేణ పఞ్చదశబ్రాహ్మణాన్ ప్రేతార్థే వృత్వా వృత్తైకుణ్డే పాదాన్ ప్రక్షాళ్య కృసరాదీని దత్త్వాభ్యజ్య స్నాపయిత్వా అగ్నిప్రతిష్ఠాపనార్ఘ్యగ్రహణ భుక్తిదేశసంస్కారప్రేతావాహనాదీన్యేకోద్దిష్టవత్కృత్వా దర్వ్యాముపస్తీర్య హవిర్మధ్యాన్మేక్షణేన పఞ్చదశధావదాయాభిఘార్య పూర్వవద్ధుత్వా అహవిష్యహోమాదిపరిషేచనాన్తం కృత్వా హుతశిష్టమన్నం సవ్యఞ్జనం భుక్తిపాత్రేషు దత్త్వా పృథివీ తే పాత్రమితి ప్రతిపురుషముపస్పర్శయిత్వా ఆపోశనాది తామ్బూలదక్షిణాదానాన్తం కృత్వా అగ్నేర్దక్షిణతో దర్భేషు పఞ్చదశపిణ్డాన్ దత్త్వా శేషం సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్ । ఏవం కర్తుమశక్తావామశ్రాద్ధే క్రియమాణే పఞ్చదశైకోద్దిష్టశ్రాద్ధాన్యామరూపేణ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వరణ పాదప్రక్షాళన గన్ధదానాదికంసర్వం హోమార్ఘ్యవర్జం కృత్వా బ్రాహ్మణానాం పురతః పాత్రేషు సోపస్కరమామం దత్త్వా అమూన్యామాని యుష్మభ్యమహంసంప్రదదే నమమ ఆమరూపైరేభిశ్శ్రాద్ధైః ప్రేతరూపీ భగవాన్ జనార్దనః ప్రీయతామితి తిలోదకముత్సృజ్య తామ్బూలం దక్షిణాంచ దత్త్వా బ్రాహ్మణాన్ ప్రస్థాప్య తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే ఏకాదశః ఖణ్డః .

సపిణ్డీకరణాదికం సర్వం పార్వణశ్రాద్ధంచ చతుర్దశఘటికానన్తరమారభ్య దశఘటికాసు సమాపయేత్ । సఙ్కల్పాద్యాసమాప్తేః ప్రాచీ

వావీతమన్యత్రాచమన ప్రాణాయామాఘారసమిదాఘారహోమాజ్య భాగస్విష్టకృత్ప్రాయశ్చిత్త హోమః పరివేషణాభిశ్రవణ ప్రదక్షిణ నమస్కారానువ్రజన విశ్వేదేవవిష్ణ్వాపచారేభ్యః । పూర్వం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ఋజుభిర్యుగ్మైర్దర్భైః ప్రాగగ్రైరుదగగ్రైర్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా దేవతీర్థేన ప్రదక్షిణం కృత్వా, పశ్చాత్పితౄణాం దక్షిణాగ్రైరయుగ్మైర్ద్విగుణీకృతైర్దర్భైః పితృతీర్థేనాప్రదక్షిణం కృత్వా, పశ్చాన్నిమిత్తస్య పితృవత్కృత్వా తతః పశ్చాద్విశ్వేదేవవద్విష్ణోస్సర్వం కుర్యాత్ । పాదప్రక్షాళనం గన్ధదానంచ పవిత్రపాణిర్నకుర్యాత్ । పరిశ్రితే దక్షిణాప్రవణే గోమయేనోపలిప్తే గృహే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తత్రోత్తరపూర్వదేశే హోమస్థానం తద్దక్షిణతః పిణ్డదానస్థానం తద్దక్షిణతః పిత్రాదిభుక్తిస్థానం తత్పశ్చాద్దైవానాం భుక్తిస్థానంచ పరికల్పయేత్ । ప్రాఙ్ముఖానుదగపవర్గాన్విశ్వేదేవాన్, ఉదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గాన్ ప్రాఙ్ముఖాన్వా దక్షిణాపవర్గాన్వా పిత్రాదీన్, పశ్చిమాభిముఖం నిమిత్తం, తద్వద్విష్ణుంచ నివేశయేత్ । కర్తాభోక్తా చోర్ధ్వపుణ్డ్రాణి ధారయేత్ । పాదుకోపానచ్ఛత్రాయుధరక్తవస్త్రిమాహిషిక వృషలీపతి వార్ధుషిక కుష్ఠి బధిర ఛిన్ననాసిక మార్జారాన్నపశ్యేత్ । ఉదక్యాసూతికాశౌచిపతిత ప్రేతాన్నభోక్తృ షణ్డపాషణ్డరోగినగ్నకృకలాస వానరగ్రామసూకర శునకాన్నపశ్యేత్తైశ్చ శ్రాద్ధదర్శనం వర్జయేత్ । దన్తధావన తామ్బూల క్షౌరాభ్యఙ్గోపవాసౌషధ పరాన్న క్రోధహుఙ్కారత్వరావర్జయేత్ । పూర్వేద్యురపరేద్యుశ్చ రాత్రిభోజనం మైథునంచవర్జయేత్ । చికిత్సక వైశ్యవృత్తికాణాన్ధ బధిర హీనాధికాఙ్గరోగి కునఖికుష్ఠిశ్యావదన్తక భృతకాధ్యాయి భృతకాధ్యాపక క్లీబపతితకన్యాదూషకాభిశస్తమిత్రధ్రుక్పిశున సోమవిక్రయి పరనిన్దకమాతాపితృ గురుత్యాగిస్తేనశ్వశురస్యాల మాతుల మాతులేయ సపిణ్డోపాధ్యాయాచార్య శిష్యశ్రోత్రియశవానుగామినః పూర్వేద్యుశ్శ్రాద్ధభుజం శ్రాద్ధకృతంచ అద్యశ్వోవా శ్రాద్ధం కరిష్యమాణంచ శ్రాద్ధే ననిమన్త్రయేత్ । అన్యేషాం గుణాభావే గుణవన్తం సపిణ్డమపి భోజయేత్ । గుణాధిక్యేపి గర్భవన్తం విధురంచవర్జయేత్ । అశ్రోత్రియ పితృకాచ్ఛ్రోత్రియాదపి శ్రోత్రియ పితృకోఽశ్రోత్రియోఽపి శ్రేష్ఠః । పితృపుత్రౌ భ్రాతరౌ చ వర్జయేత్ .

యస్సర్వస్వార్థం ప్రతిగృహ్య సఞ్చయం కరోతి స స్తైనః । శక్తస్సత్యా ముద్వాహం సన్న్యాసం వా న కరోతి యోఽధీతం వేదం త్యజతి యో వర్ణాశ్రమ ధర్మహీనస్స నగ్నః, యో విష్ణోరన్యం దేవం పరత్వేన వా సమత్వేన వా మన్యతే యస్స్వధర్మత్యాగీ యో జటాభస్మ రుద్రాక్ష లిఙ్గధారీ స పాషణ్డః, యో బ్రహ్మచర్యాదివ్రతీ రేతస్సముత్సృజతి సోఽవకీర్ణీ. యో భార్యాయాః పరపురుషసఙ్గం క్షమతే స మాహిషికః, యో దశవర్షాధికకన్యాముద్వహతే స వృషలీపతిః, యోఽనాపది వృధ్యా జీవతి స వార్ధుషికః, యో విభవే సతి న దదాతి స లఘుః ; యో డమ్భార్థం కర్మ కరోతి స మార్జారః, యో వ్యవహారే పక్షపాతం వదతి స కుక్కుటః, యో విత్తార్థం వత్సరత్రయం దేవపూజాం కరోతి స దేవలకః, ఏతాన్ సర్వాన్ శ్రాద్ధే వర్జయేత్ । ఏతైర్దోషైర్విహీనాన్ శ్రోత్రియాన్ బ్రహ్మవిద ఆహితాగ్నీన్ శూద్రాన్నరహితాన్నిమన్త్రయేత్ । "మధువాతాః" ఇత్యాది తృచం త్రిమధు, "బ్రహ్మ మేతుమామ్" ఇత్యనువాకత్రయం త్రిసుపర్ణమ్, "అయం వావ యః పవతే" ఇత్యనువాకత్రయం త్రినాచికేతమ్, "మేధాదేవీ" ఇత్యనువాః చతుష్టయం చతుర్మేధమ్, "బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణమాలభతే" ఇతి ప్రశ్నం నరమేధమ్, "సాఙ్గ్రహణ్యేష్ట్యా యజతే - ప్రజాపతిరశ్వమేధమసృజత" ఇతి ప్రశ్నద్వయమశ్వమేధమ్, "చిత్తిస్స్రుక్" ఇతి ప్రశ్నం బ్రహ్మమేధమ్, "పరేయువాంసమ్" ఇతి ప్రశ్నం పితృమేధమ్ "మూర్ధానం దివో అరతిమ్" ఇతి జ్యేష్ఠసామ వా ప్రతిదినం జపిష్యామీతి సఙ్కల్ప పూర్వకం యః ప్రతిదినం జపతి తం నిమన్త్రయేత్ । తుల్యగుణేషు యో వయసాధికో యో వాఽదరిద్రో యో వా శ్రాద్ధే భోక్తుమీప్సతే తం నిమన్త్రయేత్ । నిమన్త్రణానన్తరమాగతం బ్రాహ్మణం శిష్టం తాననుజ్ఞాప్య తైస్సహ భోజయేత్ । విష్ణ్వర్థే విశ్వేదేవార్థే వా ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వాఽలాభే దేవతాసన్నిధౌ పాత్రం పాత్రద్వయం వా నిధాయ తస్మిన్నన్నవ్యఞ్జనాదీని దత్వా ఏకం బ్రాహ్మణం స్థానే నిమన్త్ర్య శ్రాద్ధాన్తే దేవతాసన్నిధౌ దత్తమన్నాదికమగ్నౌ ప్రక్షిపేద్బ్రహ్మచారిణే వా దద్యాత్.

॥ అథ భోక్తృనియమః ॥

శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోఽన్యత్ర గమనం మన్త్రోచ్చారణమధ్యయనమధ్యాపనం దానం ప్రతిగ్రహం శవానుగమనం భారవహనం మైథునం చ వ

ర్జయేత్ । ఆమశ్రాద్ధం ప్రతిగృహ్య నాన్యశ్రాద్ధే భుఞ్జీత । భుఞ్జానో లవణవ్యఞ్జనాదికం నకిఞ్చిద్యాచేత । పృష్టేఽపేక్షితం యాచేత । నదీయమానం నిరున్ధ్యాదనతిసృష్టమన్నం నస్పృశేన్నిమన్త్రిత ఆబ్రహ్మన్నిత్యనువాకం భోజనేనియుక్తో నమోమస్తుభ్యాయచేత్యనువాకం విసృష్టో వామదేవాయ నమ ఇత్యనువాకం జపేత్ । సర్వం సశేషం భుఞ్జీత యథాశిష్యేత్తథాదద్యాత్ । కన్యాశుల్కేనోత్కోచాత్పతితాద్వా లబ్ధేన ద్రవ్యేణ శ్రాద్ధం నకుర్యాత్ .

కదలీభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారుక పటోల రక్తనాళ కూష్మాణ్డ శ్వేత నిష్పావ నాళికేరాచ్యుత ధాత్రీ సింహీ వ్యాఘ్రీ ముద్గశ్యామాక నీవారప్రియఙ్గు గోధూమ మాష తిల క్షుద్రకన్ద మహాకన్ద శకుట కాళశాక మహాశాక పిచ్ఛాల చూతికా కారఙ్గ ద్రోణపుష్ప చక్రవర్తికా నారఙ్గ దీర్ఘమూల కాశ్వకర్ణ లికుచార్ద్రక వజ్రవల్లీక్షురస గుడ శర్కరా హిఙ్గు గవ్యాని శ్రాద్ధే గ్రాహ్యాణి .

కూష్మాణ్డ బృహతీ క్షుద్రబృహతీ మధు కాలాబు కోశాతకీ శిగ్రుతణ్డులీయక కుసుమ్భ రక్తశాక కుమ్భతక శ్లేష్మాతక బిమ్బబిసపిణ్యాకోపోతకీ కుళుత్థాఢక రాజమాష చణక రాజసర్షప మాహిషావికాని శూద్రపతితాశౌచిస్పృష్టాని నీచైర్దత్తాని పురాతన భాణ్డపక్వాని తక్రోదశ్విన్మథితాని వర్జయేత్ .

శ్రాద్ధద్రవ్యం భూమావేవ నిక్షిపేన్నశిక్యాదౌ । నిమన్త్రితం బ్రాహ్మణం నత్యజేత్ । స్వయంమహాలయమకృత్వా అన్యమహాలయేనభుఞ్జీత । అన్నవ్యఞ్జనాదికం దర్వ్యా హస్తాభ్యాం దద్యాత్తైలపక్వమపక్వం నతు దర్వ్యా । ఆయసేన కాంస్యేనవా పాత్రేణ నకిఞ్చిదపి దద్యాత్ । కదలీపత్రపృష్ఠం నపాటయేత్ । నిషిద్ధేష్వపి దినేష్వభ్యఙ్గం కారయేత్ । సఙ్కల్పాసనాక్షయ్యేషు షష్ఠ్యన్తమర్ఘ్యపాద్యయోశ్చతుర్థ్యన్తమావాహనే ద్వితీయాన్తం గోత్రంనామచకీర్తయేత్ । గన్ధాదిదానే చతుర్థ్యన్తమితరత్రసమ్బుధ్యన్తం యుష్మచ్ఛబ్దం బ్రూయాత్ । భృగువాసరే ప్రథమాషష్ఠ్యేకాదశీ త్రయోదశీచతుర్దశీషు రోహిణీ మఖా రేవతీషు త్రిజన్మసుచ మహాలయంనకుర్యాత్ । సపిణ్డీకరణే క్రతుదక్షావష్టకాయాం కాలకామా

నాన్దీశ్రాద్ధవసుసత్యాఖ్యౌ కామ్యశ్రాద్ధే ధురూరుచీ పార్వణశ్రాద్ధే పురూరవార్ద్రవావితి దశవిశ్వేదేవాః । వసవః పితరో రుద్రాః పితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా ఇతి జ్ఞేయాః । శ్రాద్ధభేదేషు లిఙ్గవ్యత్యయేన వచనవ్యత్యయేన శబ్దాన్తరనివేశేన వా తత్ర మన్త్రానూహేత్ — “ యత్రాస్య గతం మనః - యత్రాస్యా గతం మనః - యత్రైషాం గతం మనః ” ఇత్యాది, “ యేపార్థివాసః పితుః పితరః - యన్మే పితుర్మాతా ” ఇత్యాది । హోమమన్త్రేష్వముష్మై పదస్థానేషు శ్రాద్ధోద్దేశ్యానాం త్రయాణామేకైకస్య శర్మ ద్వయోర్ద్వయోర్మన్త్రయోర్బ్రూయాద్యజ్ఞశర్మణే స్వాహేత్యాది, పిణ్డప్రదానమన్త్రేష్వసౌశబ్దస్థానే పిత్రాదీనాం మాత్రాదీనాంచ క్రమేణ శర్మాణి నామానిచ బ్రూయాద్యజ్ఞశర్మన్ శ్రీనామ్నీత్యాది.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే ద్వాదశః ఖణ్డః

అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య విశ్వేదేవార్థం ద్వౌ విప్రౌ పితుః పితృపితామహ ప్రపితామహార్థం త్రీన్ ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వాలాభే విశ్వేదేవార్థమేకం పితుః పిత్రాద్యర్థమేకం ప్రేతార్థమేకం విష్ణ్వర్థమేకం వృణుయాత్ । తేషాం హస్తేష్వపః ప్రదాయాసనార్థం దర్భాన్ వామభాగే భూమౌ దత్వా పునరపః ప్రదాయ విశ్వేదేవాద్యర్థే భవతా క్షణః కర్తవ్య ఇతి తేషాం హస్తేషు దర్భాన్ దత్వా ఓం తథేతి తైః ప్రత్యుక్తే ప్రాప్నోతు భవానితి బ్రూయాత్, ప్రాప్నవానీతి తే ప్రతిబ్రూయుః । అథౌదుమ్బరేణాయసవ్యతిరిక్తేనాన్యేన వా శఙ్కునా ఉత్తరే చతురశ్రం మధ్యే త్రికోణం దక్షిణే మణ్డలంచ త్రీన్ కుణ్డానాయామవిస్తారాన్ తదర్ధఖాతాన్ కృత్వా గోమయేనోపలిప్య దర్భాన్ సంస్తీర్య ఉత్తరేఽక్షతైరితరయోస్తిలైరభ్యర్చ్య ఉత్తరే విశ్వేషాం దేవానాం మధ్యే పితౄణాం దక్షిణే నిమిత్తస్యోత్తరే విష్ణోశ్చ పాదాన్ ప్రక్షాళ్య స్వస్యచ పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్యాచాన్తేష్వాసనేషూపవిష్టేషు కృసరతామ్బూలాని దత్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా తేష్వాగతేష్వగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పాత్రేతోయం నిధాయ “ యేపార్థివాసః పితుః పితరః ” ఇతి జపిత్వా అగ్నిం పరిస్తీర్య దర్వ్యాదీని సాదయిత్వా ఉపవీత్యగ్నేర్దక్షిణత ఉదగగ్రాన్ దర్భాన్

సంస్తీర్య తేషు విశ్వేదేవార్ఘ్యపాత్రం పవిత్రం యవాంశ్చ ప్రయుజ్య ప్రా
చీనావీతీ తత్పురస్తాద్దక్షిణాగ్రాన్దర్భానాస్తీర్య తేషు పిత్రర్ఘ్యపాత్రం ప
విత్రం తిలాన్ మధు సికతాః హవిఃపాత్రద్వయమాహవిఃపాత్రద్వయమా
దుమ్బరమేక్షణం చైకైకశస్సాదయిత్వా తత్పురస్తాద్దక్షిణాగ్రాన్ దర్భా
న్ సంస్తీర్య తేషు ప్రేతార్ఘ్యపాత్రం సాదయిత్వా ఉపవీతీ విశ్వేదేవార్ఘ్య
పాత్రోత్తరతో విష్ణ్వర్ఘ్యపాత్రం సాదయిత్వా ప్రాచీనావీతీ పాత్రప్రో
క్షణాది దర్వీసంస్కారాన్తం కృత్వా ఉపవీతీ పవిత్రాన్తర్హితే విశ్వేదేవా
ర్ఘ్యపాత్రే "శన్నోదేవీః" ఇతి జలం నినీయ పవిత్రముద్ధృత్య "యవోఽసి ధా
న్యరాజో వారుణో మధుసంయుతః । నిర్ణోదస్సర్వపాపానాం పవిత్ర
మృషిభిస్స్మృతమ్" ఇతి యవాన్ ప్రక్షిప్య పవిత్రం నిధాయ "మధు వాతా ఋ
తాయతే" ఇతి మధు గుడం వా ప్రక్షిప్య "సోమస్య త్విషిరసి" ఇతి సర్వా
ఙ్గులీభిరభిమృశ్య "అవేష్టా దన్దశూకాః" ఇతి తత్ర పతితం తృణాదికమాదా
య "నిరస్తం నముచేశ్శిరః" ఇతి నైరృత్యాం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య "శ
న్నోదేవీః" ఇత్యర్ఘ్యమభిమన్త్ర్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దర్భైర్ద్వాభ్యాం చ
ప్రచ్ఛాద్య, ప్రాచీనావీతీ పవిత్రాన్తర్హితే పిత్ర్యర్ఘ్యపాత్రే "ఆమా ఆ
గన్తు పితరః పితరో దేవయానాన్ సముద్రాన్ సలిలాన్ సవర్ణాన స్మిన్ య
జ్ఞే సర్వాన్ కామాన్ లభన్తే క్షీయమాణముపదుహ్యతామిమాం పితుః పితృభ్యో
వో గృహ్ణామి" ఇత్యర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృత్య "తిలోఽసి సోమదేవ
త్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తస్స్వధయే హి పితౄని
మాన్ లోకాన్ ప్రీణయాహి నస్స్వధా నమః" ఇతి తిలాన్నిక్షిప్య పవిత్రం ని
ధాయ మధుప్రక్షేపాద్యాచ్ఛాదనాన్తం పూర్వవత్కృత్వా, ప్రేతార్ఘ్య
పాత్రే ఏకోద్దిష్టవత్కృత్వా, విశ్వేదేవవద్విష్ణ్వర్ఘ్యం కుర్యాత్ । అర్ఘ్య
పాత్రాణ్యేకజాతీయాని భవేయుః । ప్రాచీనావీతీ "అపహతా అసురాః"
ఇతి పిత్రాదిభుక్తిస్థానే తిలాన్ సికతాశ్చ ప్రకీర్య "ఉదీరతామవర" ఇ
త్యద్భిరవోక్ష్య ప్రేతభుక్తిస్థానే ఏకోద్దిష్టవత్కృత్వా హోమస్థానం గ
త్వా విశ్వేదేవాన్ పితుః పితౄన్ ప్రేతం విష్ణుం పార్వణవదేకోద్దిష్టవచ్చా
వాహ్య పూర్వవత్పాద్యప్రక్షాళనం వరణం చ కృత్వా, ఉపవీతీ విశ్వేదే
వహస్తే శుద్ధోదకం దత్వా పవిత్రం నిధాయ "యా దివ్యా ఆపః పయసా సమ్బ

భూవుః - యాఅన్తరిక్షఉతపార్థివీర్యాః - హిరణ్యవర్ణాయజ్ఞియాస్తాన
ఆపశ్శంస్యోనాభవన్తు "విశ్వేభ్యోదేవేభ్యఇదంవోఅర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యందత్వా
అస్త్వర్ఘ్యమితి ప్రత్యుక్తేపునశ్శుద్ధోదకం దత్వా పవిత్రమాదాయార్ఘ్య
పాత్రేనిధాయ దర్భైర్ధరాప్యచప్రచ్ఛాద్య, ప్రాచీనావీతీ పితుఃపిత్రా
దీనాం పూర్వవచ్ఛుద్ధోదకం పవిత్రంచదత్వా " యాదివ్యాః " ఇతి మ
న్త్రాన్తె అముకగోత్రాయాముకశర్మణె పితుఃపిత్రేస్వధానమస్స్వాహే
దంతెఅర్ఘ్యం అముకగోత్రాయాఅముకశర్మణె పితుఃపితామహాయేదం తెఅ
ర్ఘ్యం అముకగోత్రాయాఅముకశర్మణె పితుఃప్రపితామహాయేదం తెఅర్ఘ్య
మితివా, అముకగోత్రేభ్యఅముకశర్మభ్యఃపితుఃపితృపితామహప్రపితామ
హేభ్యస్స్వధానమస్స్వాహేదంవోఅర్ఘ్యమితివాఽర్ఘ్యందత్వా పునశ్శు
ద్ధోదకదానాద్యాచ్ఛాదనాన్తంకృత్వా, నిమిత్తాయైకోద్దిష్టవదర్ఘ్యందత్వా
పునశ్శుద్ధోదకదానాద్యాచ్ఛాదనాన్తంకృత్వా, విష్ణుహస్తె శుద్ధోదకం పవి
త్రంచదత్వా " యాదివ్యాః " ఇతిమన్త్రాన్తె శ్రాద్ధసంరక్షకశ్రీమహావి
ష్ణవేస్వాహేదం తెఅర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యందత్వా పునశ్శుద్ధోదకదానాద్యాచ్ఛాద
నాన్తంకృత్వా గన్ధపుష్పధూపదీపవస్త్రభూషణాని గోభూతిలహిరణ్యా
నిచదత్వానిమిత్తాయవిశేషేణదత్వా పూర్వవదియం తేస్వధేత్యర్ఘ్యందత్వా
ప్రాచీనావీతీ పరిధినిధానప్రభృతి ముఖాన్తంకృత్వా " ఉద్ధ్రియతామ్ "
ఇత్యామన్త్రణమ్ " యన్మెపితుర్మాతా " ఇత్యన్నాహుతీః " స్వాహాపి
తుఃపిత్రే " ఇత్యాదిభిరాజ్యాహుతీశ్చ హుత్వా, ప్రేతార్థంపక్వమన్నం
వ్యఞ్జనంచ పాత్రద్వయేనాదాయ ఏకోద్దిష్టవద్ధుత్వా స్విష్టకృదాద్యగ్న్యు
పస్థానాన్తం కృత్వా భుక్తిపాత్రేషు తద్ధుతశేషమన్నవ్యఞ్జనాదికం నిధా
య, విశ్వేదేవానాం పాత్రస్పర్శమ్, పితుఃపిత్రాదీనామ్ " ఏషతేపితు
స్తత " ఇత్యన్నాభిమర్శనం పాత్రస్పర్శమ్ , నిమిత్తస్య ఏకోద్దిష్టవత్ , వి
ష్ణోశ్చపాత్రస్పర్శమ్, " యజ్ఞేశ్వరోహవ్యసమస్తకవ్య " " ఏకోవిష్ణుః "
ఇత్యాదిభిస్తిలోదకముత్సృజ్య పరిషేచనాపోశన ప్రాణాహుతీః కారయి
త్వా హస్తోదకం దత్వా భుఞ్జానేషు పురుషసూక్తాదీని పితృసూక్తవర్జంశ్రా
వయిత్వా ఆచాన్తేషు పూర్వవదియంవస్తృప్తిరిత్యర్ఘ్యందత్వా " రోచయి
త " ఇతిదేవాన్ " స్వదితమ్ " ఇతిపితౄన్ వాచయిత్వా తామ్బూలం

దక్షిణాంచ దత్వా గో భూ హిరణ్య వస్త్రాజావిక దాసీదాస భూషణ వ్రీ
హి యవ మాష తిల దణ్డోపానచ్ఛత్ర కమణ్డలు యానాసన శయనోపధా
నైర్యథావిభవం సమ్పూజ్య స్వస్తివాచయిత్వా హస్తేషూదకం దత్వా
అక్షయ్యమిత్యుక్త్వా అస్త్వక్షయ్యమిత్యుక్తే యథాశక్తిదక్షిణాందత్వా స్వ
ధాం వాచయిష్యఇత్యుక్త్వా వాచ్యతామితి తైఃప్రత్యుక్తేఓంస్వధేత్యుక్త్వా
అస్తుస్వధేతి ప్రత్యుక్తే భూమౌ కిఞ్చిజ్జలం నిస్రావ్యాధోముఖం పాత్రం
విన్యస్య విశ్వేదేవాఃప్రియన్తామిత్యుక్త్వా ప్రియన్తాం విశ్వేదేవాఇతి ప్ర
త్యుక్తే అన్నశేషైఃకింక్రియతామితి పృష్టే ఇష్టైస్సహభుజ్యతామితి విశ్వే
దేవైఃప్రత్యుక్తే “ దాతారోనోఽభివర్ధన్తామ్ ” ఇతిప్రార్థ్య “ దాతారో
వోఽభివర్ధన్తామ్ ” ఇతితైఃప్రత్యుక్తేఽధోముఖంపాత్రముత్తానం కృత్వా
ఉపవీతీ బ్రాహ్మణాన్ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య ఉపచారానుక్త్వా పాణౌ
నిపీడ్య ప్రాచీనావీతీ “ వాజేవాజే ” ఇతి జపిత్వా, ఉత్తిష్ఠత పితరః,
ఉత్తిష్ఠప్రేత, ఉత్తిష్ఠతవిశ్వేదేవాః, ఉత్తిష్ఠవిష్ణో ఇతిక్రమేణ బ్రాహ్మణాను
త్థాప్య ఉపవీత్యాద్వారమనువ్రజ్య “ పత్రశాకాది దానేన ” ఇత్యాదిక
ముక్త్వా ప్రదక్షిణీకృత్యాగత్య ప్రాచీనావీత్యగ్నేర్దక్షిణతస్త్రిధా ద
ర్భాన్ సంస్తీర్య పూర్వదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుఃపితర ఇత్యాది
భిఃపశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుర్మాతరఇత్యాదిభిశ్చ పిత్రర్ఘ్య
జలముత్సృజ్య, ఏతత్తే పితుస్తతేత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్దత్వా, మధ్యమ ద
ర్భేషు మార్జయతాం మమపితాప్రేత ఇతి ప్రేతార్ఘ్యజలముత్సృజ్య అము
గోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతం పిణ్డం దదామీతి ద్వాదశాఙ్గులాయా
మమశ్వఖురస్థూలం పిణ్డందత్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతఏతం పిణ్డ
ముపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ బ్రాహ్మణానమజ్ఞాప్య పిణ్డసంయోజనమర్ఘ్యసంయో
జనంచ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య “ సమానోమన్త్రః - సమానీవఆకూతిః ” ఇ
తిద్వాభ్యాం ప్రేతార్ఘ్యజలం పిత్రర్ఘ్యజలేనినీయ ప్రేతపిణ్డం త్రేధావిభ
జ్య పిత్రాది పిణ్డానాం పురతోనిధాయ వైతరణీగోదానం కరిష్యఇతి సంక
ల్ప్య “ యమద్వారేపురేఘోరే తప్తా వైతరణీనదీ । తాంతర్తుం గాంప్ర
దాస్యామి బ్రహ్మలోకజిగీషయా ” ఇమాం వైతరణీధేనుం తుభ్యమహం
సంప్రదదే ఇతిబ్రాహ్మణాయదత్వా, “ మధువాతా ” ఇత్యాది “ మాధ్వీ

గాఽవోభవన్తునః ” ఇత్యన్తేన “ సఙ్గచ్ఛధ్వమ్ ” ఇత్యాది “ యథావస్సుసహాసతీ ” ఇత్యన్తేనచ పితుఃపిత్రాదిపిణ్డైః ప్రేతపిణ్డఖణ్డత్రయం సంసృజ్య “ యేసమానాః ” ఇత్యాది “ శతంసమా ” ఇత్యన్తేన పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యజలేన మార్జయన్తాం మమపితరఇత్యాదిభిర్మార్జయిత్వాయే చవోఽత్రఇత్యాది గ్రాసప్రాశనాన్తం పార్వణవత్కృత్వా పిణ్డానప్సుప్రక్షిపేత్ । నమధ్యమపిణ్డౌ పత్న్యైదద్యాత్ । స్నాత్వా గృహం గత్వా పుణ్యాహం వాచయేదిత్యేకే .

ఇతిప్రయోగదర్పణే త్రయోదశఃఖణ్డః .

మాతృసపిణ్డనేతు సఙ్కల్పాదావముకగోత్రాయాముకనామ్న్యా ఇత్యాదిబ్రూయాత్, పిత్రాదీనేవ వృణుయాదావాహయేచ్చ । తేభ్యఏవజుహుయాత్ । మార్జయతాంమమమాతాప్రేతా, అముకగోత్రాయై అముకనామ్న్యై ప్రేతాయై ఏతంపిణ్డందదామి, అముకగోత్రే అముకనామ్ని ప్రేతే ఏతం పిణ్డముపతిష్ఠేత్యాది । ప్రేతపిణ్డభాగత్రయం పితుర్మాత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, అన్యత్సర్వం పూర్వవత్ .

అనుమరణేతు అముకగోత్రాయాముకశర్మణ ఇత్యేకం ప్రేతపిణ్డం తద్దక్షిణతోఽముకగోత్రాయై అముకనామ్న్యై ఇత్యేకం ప్రేతపిణ్డందత్వా పత్న్యర్ఘ్యం భర్త్రర్ఘ్యేనినీయ, తత్ “ సమానోమన్త్రః - సమానీవ ఆకూతిః ” ఇతిద్వాభ్యాం పిత్రాద్యర్ఘ్యేనినీయ, పత్నీపిణ్డంభర్తృపిణ్డేనసంసృజ్య తంత్రేధావిభజ్య పూర్వోక్తమన్త్రైః పితుఃపిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, అన్యత్సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్ .

కనిష్ఠాదినాకృతస్య సపిణ్డీకరణస్య జ్యేష్ఠాదినాపునఃకరణే విశ్వేదేవార్థే పితుఃపితృపితామహప్రపితామహార్థే పిత్రర్థే విష్ణ్వర్థేచ బ్రాహ్మణాన్వృత్వా ప్రేతవరణం ప్రేతశబ్దంచ విహాయ అర్ఘ్యపిణ్డసంయోజనసహితం సర్వంకుర్యాత్ । విశ్వేదేవార్థే పితృపితామహప్రపితామహార్థే విష్ణ్వర్థేచబ్రాహ్మణాన్వృత్వా ప్రేతవరణప్రేతశబ్దపిణ్డార్ఘ్యసంయోజనరహితం పార్వణశ్రాద్ధవిధినా సర్వంకుర్యాదిత్యేకే.

పితామహాదీనాం తత్పత్నీనాంచ సపిణ్డీకరణే యస్మైపితుఃపితుర్మా

తేత్యాది , సా స్వాహా పితుఃపితుఃపిత్రే , ఏష తే పితుఃపితుస్తత , మార్జయన్తాం పితుఃపితుఃపితరః , ఏతత్తే పితుఃపితుస్తత ఇత్యాది । మాతామహాదీనాం తత్పత్నీనాం చ యస్మై మాతుఃపితుర్గ్నా తేత్యాది । పితృవ్యతత్పత్న్యోః యస్మై పితుర్గ్నా తేత్యాది । భ్రాతృతత్పత్న్యోః భార్యాపుత్రయోః స్నుషాయాశ్చ యస్మై మాతేత్యాది । భర్తుర్యస్మై భర్తుర్గ్నా తేత్యాది । అతోఽన్యేషాం మాతులాదీనాం యస్మై యజ్ఞశర్మణో మాతేత్యాది । భగినీమాతృష్వసృపితృష్వసృమాతులాన్యాదీనాం యస్మై శ్రీనామ్న్యై భర్తుర్గ్నా తేత్యాది.

మృతాహాదేకాదశాహాద్ద్వాదశాహాద్వా ఆరభ్య వత్సరాన్తం సోదకుమ్భశ్రాద్ధం ప్రతిదినం సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన తదూర్ధ్వం త్రిపురుషోద్దేశేన సఙ్కల్పవిధానేన విశ్వేదేవవిష్ణువరణావాహనహోమ స్వధానినయనవికిర పిణ్డప్రదానవర్జం కుర్యాత్ । అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం సోదకుమ్భశ్రాద్ధం సఙ్కల్పవిధానేన కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య పితృపితామహప్రపితామహార్థమేకం బ్రాహ్మణం వృత్వా పాదప్రక్షాళన భుక్తిదేశసంస్కార గన్ధపుష్పాదిదాన పాత్రస్పర్శాదిసహితం భోజయిత్వా తామ్బూలం దక్షిణాం జలపూర్ణకుమ్భం చ దద్యాత్ । అథవా మాసికాన్యదినే అతీతశ్రాద్ధాన్యాకృష్యామశ్రాద్ధవిధానేన వా కుర్యాత్.

మృతాహాది సప్తవింశదినేభ్య ఊర్ధ్వం త్రిషు దినేషూనమాసికమ్ , చత్వారింశదినాదూర్ధ్వం పఞ్చాహస్సు విషమదినేషు త్రైపక్షికమ్ , సప్తత్యుత్తరశతదినేభ్య ఊర్ధ్వం దశసు దినేషూనషాణ్మాసికమ్ , చత్వారింశత్యుత్తరత్రిశతదినేభ్య ఊర్ధ్వం పఞ్చదశసు దినేషూనాబ్దికమ్, నన్దాచతుర్దశీకృత్తికా భృగువాసర ద్విపుష్కర త్రిపుష్కర వ్యతిరిక్తదినేషు కుర్యాత్ । భద్రాణాం తిథీనాం భాను భౌమ శనైశ్చరవారాణాం త్రిపాదనక్షత్రాణాం మధ్యే ద్వయోర్యోగో ద్విపుష్కరః , త్రయాణాం యోగస్త్రిపుష్కరః । ప్రతిమాసం మృతతిథౌ ద్వితీయాదిమాసికాని కుర్యాత్ । ఏకస్మిన్మాసే తిథిద్వయ సమ్భవే పూర్వం ద్వితీయతృతీయాదికముత్తరమధికద్వితీయాధికతృతీయాదికం కుర్యాత్ । ఏవం ద్వాదశసు మృతతిథిషు గతేషు త్రయోదశ్యాం మృతతిథావాబ్దికం కుర్యాత్ । ప్రత్యబ్దం తన్మాసమృతతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం కు

ర్యాత్। తత్ర తిథిద్వయసమ్భవే సఙ్క్రాన్త్యుపరాగదోషరహితాయాం కుర్యాత్। ఉభయోర్దోషరాహిత్యే దోషసత్త్వే వోత్తరత్ర కుర్యాత్। మృతమాసే మృతతిథ్యభావే పూర్వాబ్దమృతతిథిమారభ్య ద్వాదశసు మృతతిథిష్వగతేషు త్రయోదశ్యాం మృతతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్। మృతమాసాజ్ఞానే మాఘాషాఢయోరన్యతరస్మిన్, పక్షాజ్ఞానే కృష్ణపక్షే, తిథ్యజ్ఞానే వైవాద్విచ్ఛిన్నే తే చ కృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాం వా, ప్రస్థానతిథిజ్ఞానే పూర్వోక్తయోరన్యతరస్మిన్మాసే ప్రస్థానతిథౌ, ప్రస్థానతిథ్యజ్ఞానే ప్రస్థానమాసజ్ఞానే తస్మిన్మాసే పూర్వోక్తతిథ్యోరన్యతరస్యామ్, ప్రస్థానమాస ప్రస్థానతిథ్యజ్ఞానే మృతిశ్రవణమాసతిథ్యోః, తయోరజ్ఞానే పునస్సంస్కారమాసతిథ్యోః ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్। సూతకాశౌచాభ్యాం విచ్ఛిన్నే మాబ్దికం తదన్తే కుర్యాత్। తత్రాసమ్భవే అమావాస్యాయాం కుర్యాత్। మాసికం తూత్తరమాసికేన సహ తన్త్రేణ కుర్యాత్। రజస్వలా స్త్రీ భర్త్రాద్యాబ్దికం పఞ్చమేఽహని కుర్యాత్, తత్రాసమ్భవే అమావాస్యాయాం వా కుర్యాత్। ఆశౌచదినాన్తరితమూనమాసికం త్రైపక్షికం ద్వాదశమాసికం చ కృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాం వా కుర్యాత్। మాత్రాదీనాం మాసికాబ్దికాదిషు పిత్రాదీనేవావాహయేత్తేభ్య ఏవ జుహుయాత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే చతుర్దశః ఖణ్డః.

ఆబ్దికాదిషు పార్వణశ్రాద్ధేషు పూర్వేద్యూరాత్రౌ తస్మిన్దినే ప్రాతశ్చ బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్ర్య అభ్యఙ్గం కారయిత్వా స్నాత్వా భగవదారాధనం కృత్వా పక్వాపక్వం శ్రాద్ధార్హపదార్థజాతం భగవతే నివేద్య ఔపాసనం కృత్వా శ్రాద్ధార్థాదన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవం పఞ్చమహాయజ్ఞాంశ్చ కృత్వా బ్రాహ్మణేష్వాగతేష్వాచమ్య ప్రాచీనావీతీ “ సమస్తసమ్పత్సమవాప్తిహేతవస్సముత్థితాపత్కులధూమకేతవః । అపారసంసారసముద్రసేతవః పునన్తు మాం బ్రాహ్మణపాదపాంసవః ॥ ” దేవేభ్యో నమః పితృభ్యో నమ ఇతి తిలాక్షతైర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్య ఉపవీతీ ప్రణమ్య ప్రాచీనావీతీ స్వామిన్నోఽస్మిన్దివసే అముకగోత్రమముకశర్మాణం పితరముద్దిశ్య ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కర్తుకామోఽస్మి అయం దేశః కాలశ్చ అస్మిన్ గృహే వర్తమానాః

పక్వాపక్వపదార్థాశ్చ శ్రాద్ధార్హా భూయాసుర్మమచ శ్రాద్ధకరణే అధికారోఽస్త్వితి భవన్తో మహాన్తోఽనుగృహ్ణన్త్వితి ప్రార్థయేత్। తేచ తథాస్తు, ప్రవర్తయ, కురుష్వ, అస్తుపాద్యమ్, సుగన్ధాః, ఇత్యాది సర్వత్ర ప్రతివచనం బ్రూయుః। "శ్రాద్ధభూమౌ గయాంధ్యాత్వా ధ్యాత్వా దేవం గదాధరమ్। వస్వాదీంశ్చపితౄన్ ధ్యాత్వా తతశ్శ్రాద్ధం ప్రవర్తయే॥" ఇత్యుక్త్వా తత్రైవధ్యాత్వా ప్రాఙ్ముఖఉపవిశ్య ఆద్యేత్యాద్యస్యాంతిథావిత్యన్తే అముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃపితుఃప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధంకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య అగ్నింప్రతిష్ఠాప్య ప్రోక్షణీయం నిధాయ దక్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య సవ్యాఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం భూమింస్పృష్ట్వా "యేపార్థివాసఃపితరః" ఇతి జపిత్వా దక్షిణాప్రాగగ్రైర్దర్భైఃప్రాగాద్యప్రదక్షిణం పరిస్తీర్య దక్షిణానధరానుత్తరానుత్తరాన్ కృత్వా దర్వ్యాదీని హవిః పాత్రమహావిః పాత్రం చైకైకశస్సాదయిత్వా పాత్రప్రోక్షణాది పరిధినిధానాన్తం కృత్వా ఉపవీత్యాఘార సమిధావాధాయ ప్రాచీనావీతీ ప్రాగాద్యప్రదక్షిణం సమన్తంపరిషిచ్య ఇధ్మమాధాయోపవీత్యాఘారావాహుత్వా అగ్నయేస్వాహేత్యుత్తర పూర్వార్ధేసోమాయ స్వాహేతి దక్షిణపూర్వార్ధేఅగ్నయేస్వాహేత్యగ్నిమధ్యేచ హుత్వా "విశ్వేదేవా శ్శృణుత" "ఆగచ్ఛంతుమహాభాగావిశ్వేదేవామహాబలాః" ఇతి ద్వాభ్యామగ్నేరుత్తరతోదర్భేషు విశ్వాన్ దేవానావాహ్యాసనందత్వా యవోదకముత్సృజ్య, ప్రాచీనావీతీ "ఆయాతపితరః" ఇతిమన్త్రముక్త్వా అముకగోత్రానముకశర్మణఃపితౄనావాహయామీత్యగ్నే ర్దక్షిణతోదర్భేషు పితౄనావాహ్య "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇత్యాసనందత్వా "ఊర్జంవహన్తీః" ఇతి తిలోదకముత్సృజ్య, ఉపవీతీ "సహస్రశీర్షాపురుషః" ఇత్యగ్నే రుత్తరతోదర్భేషు విష్ణుమావాహ్య "పురుషఏవేదమ్" ఇత్యాసనం దత్వా యవోదకముత్సృజ్య, ప్రాచీనావీతీ "ఉద్ధ్రియతామగ్నౌచక్రియతామ్" ఇతి బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య "కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌచ క్రియతామ్" ఇతితైఃప్రత్యుక్తే ఏకస్మిన్ పాత్రేహవిరపరస్మిన్ పాత్రే లవణమిశ్రంసూపాపూపవ్యఞ్జనాదికంచానీయాభిఘార్య దర్వ్యాంసకృదుపస్తీర్యాఙ్గుష్ఠమాత్రంహవిర్మధ్యాద్ద్విరవదాయ పఞ్చావత్తీనాం త్రిరవదాయ సకృ

దభిఘార్య "యస్మైమాతా" ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః ప్రత్యమన్త్రం దక్షిణతోఽగ్నౌహుత్వా పునరవదాయాభిఘార్యోపవీతీ పాత్రస్థంహవిరభిఘార్యప్రాచీనావీతీ "యేచేహపితరోయేచనేహ" ఇతిహుత్వా "స్వాహాపిత్రే" ఇత్యాదిభిష్షడ్భిరాజ్యేనహుత్వా, ఉపవీతీ దర్వ్యాముపస్తీర్య ఉత్తరార్ధాదార్ద్రామలకమాత్రం సకృదవదాయ పఞ్చావత్తీనాం ద్విరవదాయ ద్విరభిఘార్య "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" ఇత్యుత్తర పూర్వేహుత్వా, ప్రాచీనావీతీ దర్వ్యాముపస్తీర్య అన్యపాత్రస్థంసూపాదికం సకృదవదాయాభిఘార్యఉదీచీనముష్ణంభస్మాపోహ్య తస్మిన్హుత్వా, పరిధీనాజ్యేన నిధానక్రమేణాభ్యజ్యలేపకార్యంకృత్వాసంస్రావహోమంహుత్వా, ఉపవీతీ ప్రాయశ్చిత్తహోమంహుత్వా పాణినాయమ్య ప్రాచీనావీతీ పూర్వవత్పరిషిచ్య ప్రణీతామోక్షణంకృత్వా దక్షిణతోనిషాదితం బ్రాహ్మణం సంపూజ్య, ఉపవీతీ "అగ్నేనయ" ఇత్యగ్నిసూక్తేనాగ్నిముపస్థాయ బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ ॥

ఇతిప్రయోగదర్పణే పఞ్చదశఃఖణ్డః ॥

బ్రాహ్మణహస్తే అపఃప్రదాయాముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధే విశ్వేషాం దేవానామిదమాసనమిత్యాసనార్థం దర్భాన్ వామభాగేభూమౌదత్వా పునరపఃప్రదాయ విశ్వేదేవార్థేభవతాక్షణఃకర్తవ్యఇతిహస్తేదర్భాన్దత్వా ఓంతథేతి ప్రత్యుక్తే ప్రాప్నోతుభవానిత్యుక్త్వా ప్రాప్నవానీతిప్రత్యుక్తే ప్రాచీనావీత్యేవమేవ పిత్రాదీనుపవీతీ విష్ణుంచవృత్వా గృహాఙ్గణే పూర్వదిగ్భాగే ఉత్తరావనతే ప్రాదేశమాత్రం చతురశ్రం గోమయోపలిప్తే విశ్వేషాం దేవానాం పాదస్థానేఇదమాసనమితిదర్భాన్నిధాయ ఇదమర్చనమిత్యక్షతైరభ్యర్చ్య తద్దక్షిణతష్షడఙ్గులంవిహాయ తద్దక్షిణతోదక్షిణావనతే ద్వాదశాఙ్గులం వృత్తం గోమయేనోపలిప్తే ప్రాచీనావీతీ పితృపితామహప్రపితామహానాం పాదస్థానే ఇదమాసనమితిదర్భాన్నిధాయ తిలైరభ్యర్చ్యోపవీతీ శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణోఃపాదస్థానే ఇదమాసనమితి చతురశ్రమణ్డలేదర్భాన్నిధాయాక్షతైరభ్యర్చ్యగోమయసంయుక్తమాజ్యం విప్రపాదేష్వనులిప్య, విశ్వేభ్యో

దేవేభ్య ఇదం వః పాద్యమిత్యుత్తరమణ్డలే, అముకగోత్రేభ్యోఽముకశర్మభ్యః పితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇదం వః పాద్యమితి దక్షిణమణ్డలే, శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణవే ఇదం తే పాద్యమిత్యుత్తరమణ్డలే విప్రపాదాన్ ప్రక్షాళ్య స్వస్య చ పాదౌ ప్రక్షాళ్య మణ్డలస్యోత్తరత ఆచమ్య విప్రానపి తత్రైవాచమయ్య, ప్రాచీనావీతీ "అపహతా అసురాః" ఇతి పిత్రాది భుక్తిస్థానే తిలాన్ సికతాశ్చ ప్రకీర్య "ఉదీరతామవర" ఇత్యాదిభిరవోక్ష్య "యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తావ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర। తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే" ఇతి జపిత్వా సర్వత్ర తిలాన్ ప్రకీర్య పూర్వవదాద్యన్తయోరుదకదానసహితమాసనం దత్త్వాచమ్య వస్త్రయజ్ఞోపవీతగన్ధపుష్పాలఙ్కారధూపదీపవర్తుళపవిత్ర దక్షిణా దత్త్వా గోమయాజ్యాభ్యాం చతురశ్రముపలిప్య తత్రాజ్యం నిస్రావ్య దర్భాన్నిధాయ తదుపరి వామాగ్రాణి కదలీపత్రాణి నిధాయ తేష్వాజ్యం నిస్రావ్య అన్నపాయససూపాపూపవ్యఞ్జనాదిక్రమేణ దత్త్వా హుతశేషమన్నం పిత్రాదిపాత్రేషు దత్త్వా తదుపరి దర్భాన్నిధాయ విశ్వేదేవపురతో దక్షిణం జాన్వాచ్య భగవత్పాదజలేన ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వయా గాయత్ర్యాఽన్నం ప్రోక్ష్య "దేవసవితః ప్రసువ" ఇతి ప్రదక్షిణమన్నం పరిషిచ్య హస్తే జలం దత్త్వా హస్తం గృహీత్వా "పృథివీ తే పాత్రమ్" ఇత్యన్నాదికం స్పర్శయిత్వా ఇదం విష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠ నఖాన్యప్రదేశం నివేశ్య స్వాహా విష్ణో హవ్యం రక్షస్వ అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధే విశ్వేదేవా దేవతా ఏతద్వో హవ్యం సవ్యఞ్జనమిత్యాద్యుక్త్వా యవోదకముత్సృజ్య ప్రాచీనావీతీ పిత్రాదీనాం పురతస్సవ్యం జాన్వాచ్య "ఏష తే తత" ఇతి త్రిభిర్మన్త్రైః పాత్రస్థాన్నవ్యఞ్జనాదీని క్రమేణాభిమృశ్యాన్నప్రోక్షణాది పూర్వవత్ స్వధా విష్ణో కవ్యం రక్షస్వేత్యాదిభేదేన సర్వం కృత్వా తిలోదకముత్సృజ్య, ఉపవీతీ విశ్వేదేవవద్విష్ణోశ్చ కృత్వా, ప్రాచీనావీతీ "యజ్ఞేశ్వరో హవ్య" "ఏకో విష్ణుః" ఇతి శ్లోకద్వయముచ్చార్య, అనేన బ్రాహ్మణభోజనేన భగవాన్విశ్వేదేవరూపీ పితృపితామహప్రపితామహరూపీ శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణురూపీ భగవాన్ జనార్దనః ప్రీయతామితి దర్భేషు తిలాక్షతోదకముత్సృజ్య, భగవతే

సమర్పితేనార్ఘ్యజలేన పరిషేచనం పాద్యజలేనాపోశనంచ కారయిత్వా "ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి" ఇతి పఞ్చభిః ప్రాణాహుతీః కుర్వాణాన్ సమీక్ష్య "బ్రహ్మణి మ ఆత్మాఽమృతత్వాయ" ఇత్యాత్మానం సమీక్ష్య ప్రణవవ్యాహృతిసహితాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతి తృచం మధ్వితి త్రిర్జపిత్వా యథాసుఖం జుషధ్వమిత్యుక్త్వా వైష్ణవాన్ రక్షోఘ్నాన్ పితృసూక్తాన్ పావమానాదీంశ్చ భవతో భుఞ్జానాన్ యావచ్ఛక్యం శ్రావయిష్య ఇత్యనుజ్ఞాప్య శ్రావయేత్యుక్తే భుఞ్జానాననవేక్షమాణ ఉపవీతీ పూర్వోక్తమన్త్రాన్ పఠేత్ । భగవన్నివేదితమేవాన్నాదికం దద్యాత్ । భగవతే సమర్పితాన్యాచమనీయార్హణీయాదీని భగవదభిషేకజలంచ పానార్థం దద్యాత్ । భుక్తవత్సు ద్విజేషు ప్రాచీనావీత్యపేక్షితం పృష్ట్వా పూర్వవద్గాయత్ర్యాదీన్యక్షన్నమీమదన్తేతి చ జపిత్వా సమ్పన్నమిత్యుక్త్వాఽస్తు సమ్పన్నమితి ప్రత్యుక్తే తృప్తాః స్థేత్యుక్త్వా తృప్తాః స్మ ఇతి ప్రత్యుక్తే పితృదేవయోర్మధ్యే భువం సమ్ప్రోక్ష్య తత్ర దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు తిలోదకముత్సృజ్య అన్నవ్యఞ్జనాదికం జలేనాప్లావ్య "యే అగ్నిదగ్ధాః" ఇతి తత్ర వికీర్య తదుపరి పూర్వవత్తిలోదకముత్సృజ్యోపవీత్యాచమ్య భగవత్పాద్యజలేనాపోశనం కారయిత్వా చాన్తేషు తామ్బూలం దక్షిణాంచ దత్త్వా స్వామినః అస్మిన్ దివసే అముకగోత్రమముకశర్మాణం పితరముద్దిశ్య కృతం ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం యథాశాస్త్రమనుష్ఠితం గయాశ్రాద్ధఫలదమక్షయ్యతృప్తికరం చ భూయాదితి భవన్తోఽనుగృహ్ణన్త్వితి ప్రార్థ్య తథాఽస్త్వితి ప్రత్యుక్తే అన్నశేషైః కిం క్రియతామితి పృష్ట్వా ఇష్టైస్సహ భుజ్యతామితి ప్రత్యుక్తే దాతారో నోఽభివర్ధన్తామితి ప్రార్థ్య దాతారో వోఽభివర్ధన్తామితి ప్రత్యుక్తే ఓం స్వధేత్యుక్త్వా అస్తు స్వధేతి ప్రత్యుక్తే భూమౌ కిఞ్చిజ్జలం నిస్రావ్య "స్వాదుషంసదః" ఇత్యాది జపిత్వా ఉపవీతీ ప్రణమ్యోత్థాయ "అగ్నిరాయుష్మాన్" ఇత్యాదిభిరాశీర్వచనే కృతే "ధన్యా వయం భవత్పాదరజఃపూతమిదం గృహమ్ । అనుగ్రహశ్చ యుష్మాభిః కృతోఽస్మాసు దయాళుభిః" ఇత్యాద్యుపచారానుక్త్వా, ఉత్తిష్ఠత పితరః, ఉత్తిష్ఠత విశ్వేదేవాః, ఉత్తిష్ఠవిష్ణో ఇతి దర్భాన్వారమ్భణేన బ్రాహ్మణానుత్థాప్య ప్రస్థాప్య "వాజేవాజే" ఇతి జపిత్వా ఆసీమాన్తమనువ్రజ్య "పత్రశాకాదిదానేన క్లేశితా యూయమీ

దృశాః। తల్లేశజాతం చిత్తేషు విస్మృత్యక్షన్తుమర్హథ॥ మన్త్రహీనంక్రి
యాహీనం భక్తిహీనంద్విజోత్తమాః। శ్రాద్ధంసమ్పూర్ణతాంయాతు
ప్రసాదాద్భవతాంమమ॥ అద్యమేసఫలంజన్మభవత్పాదాబ్జవన్దనాత్। అ
ద్యమేవంశజాస్సర్వే యాతావోఽనుగ్రహాద్దివమ్" ఇత్యుపచారానుక్త్వా
ప్రదక్షిణీకృత్యాగత్య ప్రాచీనావీత్యగ్నేర్దక్షిణతో ద్వేధాదర్భాన్సంస్తీర్య
పూర్వదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితరఇత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేషు మా
ర్జయన్తాం మమమాతరఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం తిలోదకముత్సృజ్య హుత
శేషైర్భుక్తశేషైశ్చాన్నవ్యఞ్జనాదిభిస్తిలమిశ్రైర్ముష్టిప్రమాణం కుక్కు
టాణ్డప్రమాణంవా పిణ్డషట్కంకృత్వా పూర్వదర్భేష్వేతత్తేతతేత్యాదిభిః
పశ్చిమదర్భేష్వేతత్తేమాతరిత్యాదిభిః పిణ్డషట్కందత్వా యేచత్వామను
యాంశ్చత్వామన్వితిచపిణ్డమూలేదర్భేషు ప్రతిపిణ్డంలేపంనిమృజ్య పూర్వ
వత్తిలోదకముత్సృజ్య యేచవోఽత్రేతిపిత్రాదిపిణ్డాన్ యాశ్చవోఽత్రేతిమా
త్రాదిపిణ్డాన్ తేచవహన్తామితిపిత్రాదిపిణ్డాన్ తాశ్చవహన్తామితిమాత్రా
దిపిణ్డాన్ తృప్యన్తుభవన్తఇతిపితృపిణ్డాన్ తృప్యన్తుభవత్యఇతిమాతృపిణ్డాన్
తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యుభయపిణ్డానుపస్థాయ ఉదకపాత్రందక్షిణేహ
స్తేనిధాయ సవ్యేనపాణినాపిధాయ తిలమిశ్రేణ తేనోదకేన పుత్రాన్ స్వా
త్రాన్నిత్యుభయపిణ్డాన్పితృతీర్థేన త్రిరప్రదక్షిణంపరిషిచ్య పిణ్డావస్థానపా
త్రం హోమపాత్రాణిచావాఞ్చికృత్వా తృప్యత తృప్యత తృప్యతేతిమ
న్త్రంయావచ్ఛ్వాసమావర్త్య పాత్రాణిప్రోత్థ్య ద్వన్ద్వముత్తానానికృ
త్వా పిణ్డకరణశిష్టం గ్రాసమాత్రమన్నం ప్రాణేనివిష్టోఽమృతంజుహోమి
బ్రహ్మణిమఆత్మామృతత్వాయేతిప్రాశ్య ఉపవీత్యాచమ్య మధ్యమపిణ్డంప
త్న్యైపత్నీభ్యాం పత్నీభ్యోవావిభజ్య ప్రతిభార్యంమన్త్రమావర్త్య జ్యే
ష్ఠక్రమేణదద్యాత్, తాః స్వంస్వంభాగంప్రాశ్నీయుః। అక్షతయోన్యైగ
తరక్తాయై రజస్వలాయై గర్భిణ్యై వన్ధ్యాయై స్వైరిణ్యైచ మధ్యమపిణ్డం
నదద్యాత్। ప్రసూతాయైవతస్యై షణ్మాసంనదద్యాత్। పత్న్యభావేజలే
ప్రక్షిపేత్। తతఆచమ్య స్వశేషభూతేనమయేతిగద్యంపద్యంవాఽనుసన్ధా
య భగవదర్పణంకుర్యాత్.

ఇతిప్రయోగదర్పణే షోడశఃఖణ్డః.

మాతృశ్రాద్ధేతు " ఆయాతపితరః " ఇతి పితౄనావాహయేత్, " యస్మై మాతా " ఇత్యాదిభిః పిత్రాదిభ్యో జుహుయాన్మాత్రాదీన్ వృణుయాత్ " ఏష తేమాతః " ఇత్యాదిభిరన్నాభిమర్శనం పిత్రాదీనాం మాత్రాదీనాంచ పిణ్డప్రదానం కుర్యాత్ । పితృవ్యశ్రాద్ధే పితృవ్యపితామహప్రపితామహార్థే వృణుయాత్పితుః పిత్రాదీనావాహయేత్పితుః పిత్రాదిభ్యో జుహుయాత్ । జ్యేష్ఠభ్రాతృశ్రాద్ధే జ్యేష్ఠభ్రాతృ పితృపితామహార్థే వృణుయాత్, భార్యాశ్రాద్ధే భార్యామాతృపితామహ్యర్థే వృణుయాత్, ఉభయత్ర పిత్రాదిభ్యో జుహుయాత్ । భర్తృశ్రాద్ధే భర్తృ తత్పితృపితామహార్థే వృణుయాత్ " యస్మై భర్తుర్మాతా " ఇతి జుహుయాత్ । మాతామహశ్రాద్ధే మాతామహమాతుః పితామహమాతుః ప్రపితామహార్థే వృణుయాత్ " యస్మై మాతుర్మాతా " ఇతి జుహుయాత్ । యో యో జీవతి తం తం విహాయ వరణాది కుర్యాత్ । యేభ్యో జుహోతి తేభ్యస్తత్పత్నీభ్యశ్చ పిణ్డప్రదానం కుర్యాత్ । కనిష్ఠభ్రాతృ భగినీపుత్ర మాతులాచార్యాదీనాం శ్రాద్ధం సఙ్కల్పవిధానేన । భ్రాత్రర్థే భగిన్యర్థే ఇత్యేకోద్దిష్టమ్, ఆవాహనహోమ వికిర పిణ్డప్రదానవర్జం కుర్యాత్ । ఏకముద్దిశ్య క్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్, త్రీనుద్దిశ్య క్రియమాణం పార్వణమ్ । తయోరేకస్మిన్దినే సంయోగే పూర్వం పార్వణం కృత్వా పశ్చాదేకోద్దిష్టం కుర్యాత్ । మాతాపిత్రోశ్శ్రాద్ధసంయోగే పూర్వం పితుశ్శ్రాద్ధం కృత్వా పశ్చాన్మాతుశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । దార్శికాబ్దికయోర్యోగే పూర్వమాబ్దికం కృత్వా పశ్చాద్దార్శికం కుర్యాత్ । సోదకుమ్భమాసికయోర్దర్శసఙ్క్రాన్త్యోర్గ్రహణోపరాగయోశ్చ యోగే సోదకుమ్భదార్శికే హిత్వా మాసికసఙ్క్రాన్త్యుపరాగశ్రాద్ధాని కుర్యాత్ । దార్శిక మాసికయోర్దార్శిక సోదకుమ్భయోర్దార్శికాబ్దికయో రాబ్దిక సఙ్క్రాన్త్యోరాబ్దికోపరాగయోర్యోగే శ్రాద్ధద్వయమపి కుర్యాత్ । అతోఽన్యేషాం యోగే దేవతాభేదే నిమిత్తభేదేవా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్ । పాకారమ్భాత్పరం కర్తుః వరణాత్పరం భోక్తుశ్చాఘసమ్భవేఽపి శ్రాద్ధం కుర్యాత్, అఘీ శ్రాద్ధపదార్థం నస్పృశేత్, అఘరహితేన పరివేషణం కారయేత్, భోజనానన్తరం గృహాన్తరాదాహృతే నోదకేనాచామేత్ । పాకారమ్భాత్పూర్వమపి

తస్మిన్దినే జననే మరణే వా ఆసన్నే నిరవకాశశ్రాద్ధే చ ప్రాప్తే మదీయమిదం వస్తుజాతం పిత్రర్థమితి నిర్దిశ్య అఘరహితస్య హస్తే దర్భం ప్రదాయ తేన సఙ్కల్పవిధానే నోపవీతినా శ్రాద్ధం కారయేత్స్వయం తత్ర ప్రాచీనావీతముపవీతం చ కుర్యాత్ । అత్యన్తాశక్తావప్యేవం కారయేత్ । ఏకోద్దిష్టే సపిణ్డీకరణే చ నిమిత్తస్య షోడశైకోద్దిష్టనిమన్త్రితనిమిత్తానాం మధ్యే ఏకస్య ద్వయోర్బహూనాం వా భోజనవేళాయాం వమనే జాతే పాత్రముద్ధృత్య శుద్ధిం కృత్వా పూర్వం స్థాపితేఽగ్నౌ ప్రేతమావాహ్య ఆసనాదిభిరభ్యర్చ్య ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదిభిః పఞ్చాన్నాహుతీర్యమాయ సోమమితి మన్త్రేణ ద్వాత్రింశదన్నాహుతీస్తావతీరాజ్యాహుతీశ్చ హుత్వా బ్రాహ్మణానాం తామ్బూలదక్షిణాదికం దత్వోద్వాస్య తస్మిన్దినే ఉపోష్య పరేద్యురేకోద్దిష్టం సాపిణ్డ్యం షోడశం వా పునః కుర్యాత్ । సాపిణ్డ్యాదిపార్వణశ్రాద్ధే పిత్రర్థం నిమన్త్రితస్య వమనే తస్మిన్దినే ఉపోష్య పరేద్యుః పునః శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । భ్రాత్రాద్యేకోద్దిష్టశ్రాద్ధేప్యేవమ్ । పితామహస్య వమనే పాత్రముద్ధృత్య శుద్ధిం కృత్వా పూర్వం స్థాపితేఽగ్నావముకగోత్రమముకశర్మాణం పితామహమావాహయామీత్యావాహ్యాముకగోత్రస్యాముకశర్మణః పితామహస్యేదమాసనమిత్యాసనాదిభిరభ్యర్చ్య ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదిభిః పఞ్చాన్నాహుతీర్హుత్వా అముకగోత్రాయాముకశర్మణే పితామహాయ స్వాహేతి ద్వాత్రింశదన్నాహుతీర్జుహుయాత్ । ప్రపితామహస్య వమనే తు తమావాహ్య తస్మై పూర్వవజ్జుహుయాత్ । పితృవ్యాదిశ్రాద్ధేప్యేవమూహ్యమ్ । పిత్రాదీనాం త్రయాణామప్యేకపవనిమన్త్రితశ్చేత్తస్య వమనే పునః శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । పిణ్డప్రదానాత్పూర్వమగ్నినాశే తస్మిన్దినే ఉపోష్య పరేద్యుః పునః శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । భుఞ్జానానాం మధ్యే ద్వయోర్భోజనపాత్రయోరన్నోదకాది సంసర్గేణోచ్ఛిష్టే తావుభౌ భోజనాద్విరమేతామ్, కర్తా ఉపోష్య పరేద్యుః పునః శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । అన్యతరోచ్ఛిష్టాభావే తదుచ్ఛిష్టపాత్రం నిసృత్య గోమయేనోపలిప్యాన్యపాత్రం నిధాయ తస్మిన్నన్నాదికం పరివిష్య తత్పరిషేచయిత్వా భోజయేత్ । హస్తస్యోచ్ఛిష్టే తం ప్రక్షాళయేత్ । అన్యోన్యగాత్రసంస్పర్శే పాత్రస్థమన్నం భుక్త్వా అష్టశతం గాయత్రీజపం కుర్యాత్ । భుక్తిమధ్యే

దీపనాశే సూర్యం ధ్యాయన్తః పాణిభ్యాం భోజనపాత్రం గృహ్ణన్తః పున
ర్దీపే ప్రజ్వలితే భోజనపాత్రస్థమేవాన్నం భుఞ్జీరన్ । విభక్తేష్వపి భ్రాతృ
షు ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం జ్యేష్ఠపుత్ర ఏవ కుర్యాత్ తదూర్ధ్వం సర్వేఽపి పృ
థక్పృథక్కుర్యుః । అవిభక్తా అపి భిన్నస్థానగతాశ్చేత్ప్రత్యాబ్దికదార్శా
దికం పృథక్పృథక్కుర్యుః । ఏవం నిత్యం నైమిత్తికం చ శ్రాద్ధం యథాశక్తి
కుర్యాత్ । తేన ప్రీతాః పితరః పశుపుత్రాదికాన్ భోగాన్ ప్రయచ్ఛన్తి, అ
కరణే పశుపుత్రాదిహీనో భవత్వితి శపన్తి, సర్వేఽపి నిన్దన్తి, శరీరాన్తే బ
హూన్నరకాననుభూయ బహుజన్మసు చణ్డాలో భవతి .

పితుస్సాపిణ్డ్య మాసికాబ్దికాదిషు తత్తద్విశ్వేదేవార్థే ద్వౌ విప్రౌ పి
త్రర్థే ఏవం త్రీన్వా పితామహార్థ ఏవం ప్రపితామహార్థ ఏవం విష్ణ్వర్థమేకమే
వమష్టాదశ ద్వాదశ వా బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ । అథవా "శ్రాద్ధం న విస్త
రేత్ప్రాజ్ఞః" ఇతి వచనాద్విశ్వేదేవార్థే ద్వౌ పిత్రాద్యర్థ ఏకైకం విష్ణ్వ
ర్థమేకమేవం షడ్బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ । ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వా
లాభే విశ్వేదేవార్థమేకం పితృపితామహప్రపితామహార్థమేకం విష్ణ్వర్థమే
కమేవం త్రీన్ బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ । విష్ణ్వర్థే విశ్వేదేవార్థే వా ద్రవ్య
స్య బ్రాహ్మణస్య వాలాభే దేవతాసన్నిధౌ పాత్రం పాత్రద్వయం వా నిధా
య తస్మిన్నన్నవ్యఞ్జనాదికం నిధాయ శ్రాద్ధాన్తే తదన్నమగ్నౌ ప్రక్షిపే
ద్బ్రహ్మచారిణే వా దద్యాత్ । నిమన్త్రణానన్తరం విశిష్టో బ్రాహ్మణ ఆగతశ్చే
త్తాననుజ్ఞాప్య తైస్సహ తం చ భోజయేత్ । ప్రవాసే అగ్న్యభావే ఆప
త్సు వా మాసికాబ్దికదర్శశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధం తీర్థశ్రాద్ధం చామేన కుర్యాత్ .

ఆమరూపేణ శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వరణ పాదప్రక్షాళన
గన్ధదానాది కృత్వా బ్రాహ్మణానాం పురతస్తణ్డుల శాక దధి క్షీర ఘృతాది
కం నిధాయ అనేనామశ్రాద్ధేన భగవాన్ జనార్దనః ప్రీయతామితి తిలోదక
ముత్సృజ్య తామ్బూలం దక్షిణాం చ దద్యాత్ । ఏవమేవ హిరణ్యశ్రాద్ధమ్,
తణ్డులాదిస్థానే హిరణ్యం నిదధ్యాత్ । అథవా పిణ్డప్రదానరూపేణ శ్రాద్ధం క
రిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య మార్జయన్తాం మమ పితర ఇత్యాదిభిః పిణ్డప్రదానం కుర్యా
త్ । అథవా ఫలైర్మూలైర్వా కుర్యాత్ । అథవా ఉదకుమ్భరూపేణ శ్రా
ద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వరణాదికృత్వా జలపూర్ణాన్ కుమ్భాన్ సదక్షి

ణానమూచానేభ్యో దద్యాత్. అథవా శ్రాద్ధం మన్త్రరూపేణ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దక్షిణాముఖస్స్వయం జాన్వాచ్య శ్రాద్ధమన్త్రానధీయీత. అథవా తిలతర్పణరూపేణ శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య పిత్రాదీంస్తర్పయేత్. అథవా ఉపవాసరూపేణ శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్యోపవసేత్.

దర్శాదావపరాహ్ణేఽముకగోత్రాణామముకశర్మణాం పితృపితామహప్రపితామహానాం సపత్నీకానామ్, అకగోత్రాణామముకశర్మణాం మాతామహమాతుఃపితామహ మాతుఃప్రపితామహానాం సపత్నీకానాముభయవంశపితౄణాం దర్శాది శ్రాద్ధం తిలతర్పణరూపేణ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దేవ్యధాదక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య పూర్వదర్భేషు "ఆయాత పితరః" ఇతి సపత్నీకాన్ పిత్రాదీనావాహ్య "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇతి దర్భానాసనార్థం దత్వా తిలైరభ్యర్చ్య "ఊర్జంవహన్తీః" ఇతి తిలోదకముత్సృజ్య, పశ్చిమదర్భేషు "ఆయాత మాతుఃపితరః" ఇతి సపత్నీకాన్ మాతామహానావాహ్య పూర్వవదాసనం దత్వాభ్యర్చ్య తిలోదకముత్సృజ్య, "ఉదీరతామ్ - అఙ్గిరసః - ఆయన్తు" ఇతి ప్రతిమన్త్రమముకగోత్రానముకశర్మణః పితౄన్ స్వధానమస్తర్పయామీతి త్రిస్త్రిస్తర్పయిత్వా "ఊర్జంవహన్తీః - పితృభ్యస్స్వధావిభ్యః - యే చేహ పితరః" ఇతి త్రిభిః పితామహాన్, "మధువాతా - మధునక్తమ్ - మధుమాన్" ఇతి త్రిభిః ప్రపితామహాంశ్చ పూర్వవత్తర్పయిత్వా, అముకగోత్రా ఽముక నామ్నీర్మాతౄస్స్వధానమస్తర్పయామీత్యాదిభిః మాతృపితామహీ ప్రపితామహీశ్చ మన్త్రవర్జం త్రిస్తర్పయిత్వా, జ్ఞాతీన్ జ్ఞాతిపత్నీశ్చ తర్పయిత్వా, పశ్చిమదర్భేషు పూర్వోక్తమన్త్రైర్మాతామహాన్ మాతుఃపితామహాన్ మాతుఃప్రపితామహాంశ్చ పూర్వవత్తర్పయిత్వా, మాతామహీమాతుః పితామహీమాతుఃప్రపితామహీశ్చ మాత్రాదివన్మన్త్రవర్జంతర్పయిత్వా, పితృవంశ్యామాతృవంశ్యా యే చాన్యే మత్త ఉదకమర్హన్తి తాన్ స్వధానమస్తర్పయామీత్యుభయ దర్భేషు త్రిస్తర్పయిత్వా "ఊర్జంవహన్తీః" ఇత్యఞ్జలినోదకం త్రిః ప్రదక్షిణీకృత్య తృప్యతేతి త్రిస్తర్పయిత్వోర్ధ్వాయాం జలింబధ్వా దక్షిణాభిముఖస్తృప్యధ్వమితి త్రిరుక్త్వా "నమోవః పితరః" ఇత్యాది "వసిష్ఠాభూయాసమ్" ఇత్యన్తేనోపస్థాయ "యేషాం పితానచ

భ్రాతా నబన్ధుర్నచగోత్రిణః । తేతృప్తిమఖిలాయాంతు మయాత్యక్తైఃకుశైస్తిలైః ॥ ” ఇతిదర్భానన్యత్రత్యక్త్వా ఉపవీత్యేవమ్య “ యే కే చాస్మత్కులేజాతా అపుత్రాగోత్రజామృతాః । తేగృహ్ణన్తుమయాదత్తంవస్త్రనిష్పీడనోదకమ్ ॥ ” ఇతిస్నానవస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య నివీతీతీరేనిష్పీడ్య తద్వస్త్రంవామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్యోపవీతీ ద్విరాచామేత్ । ఏకైకస్య తర్పణస్య సప్తాష్టవా తిలాగ్రాహ్యాః । పిత్రాదీనామాబ్దికం ప్రత్యాబ్దికం వా యానుద్దిశ్యకృతం తానుద్దిశ్య పరేద్యుస్తర్పయేత్ । దర్శశ్రాద్ధే తస్మిన్నేవదినే శ్రాద్ధాత్పూర్వమేవ తర్పయేత్, తీర్థశ్రాద్ధే హిరణ్యశ్రాద్ధేచ శ్రాద్ధాత్పరమ్, మహాలయేపరేద్యుః .

బ్రహ్మమేధాదీనాం ప్రయోగో యథామతి సీతారామ ప్రేరితేన మయాకృతః, తస్మాదిదం ప్రయోగదర్పణం సమ్యగ్వీక్ష్య అత్రానుక్తదురుక్తాదీన్ ధర్మశాస్త్రప్రవీణాస్సన్తస్సంశోధయన్తు, అనేన ప్రయోగదర్పణేన భగవాన్ప్రియతాం సీతారామః.

ఇతిప్రయోగదర్పణే సప్తదశఃఖణ్డః.

శ్రీమన్నైధ్రువ కాశ్యప కులకలశ పయోరాశి
రాకానిశాకరాయమాణ వీరరాఘుసూరివిరచి
తం ప్రయోగదర్పణం సమ్పూర్ణమ్ .

